

Svetlana SUVEICĂ (n. 14 martie 1971), conferențiar universitar la Catedra Istoria Românilor, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

Absolventă a Facultății în anul 1993. Între anii 1993-1996 urmează studii de doctorat la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, specialitatea Istoria contemporană a românilor. În 1999 obține titlul de Doctor în istorie.

Din 1996 activează în cadrul Universtății de Stat din Moldova. Tematica cursurilor propuse la nivel universitar și postuniversitar cuprinde aspecte privind evoluția politică, economică și socială a României și R.S.S.M. în secolul XX, teoria relațiilor internaționale, Sud-Estul Europei în context internațional. Din 2004, de asemenea ține cursuri în cadrul programului de masterat al Centrului de studii americane (Center for American Economic, Social and Public Policy Studies of Moldova).

Preocupările constante pentru istoria Basarabiei interbelice și a R.S.S.M. (economie, politică, administrație, minorități, problema Basarabiei în relațiile româno-sovietice) s-au materializat în peste 25 de articole și comunicări, publicate și prezentate în țară și peste hotare.

A beneficiat de stagii de cercetare și metodico-didactice în centrele universitare și științifice din România, Ungaria, Rusia, Germania, Marea Britanie. Bursier Fulbright (2009-2010) la Centrul de Studii Rusești, Est-Europene și Euroasiatice (CREEES), Stanford University, California (SUA).

BASARABIA ÎN PRIMUL DECENIU INTERBELIC

SVETLANA SUVEICĂ

SVETLANA SUVEICĂ

BASARABIA

ÎN PRIMUL DECENIU INTERBELIC
(1918-1928):
MODERNIZARE PRIN REFORME

BASARABIA ÎN PRIMUL DECENIU INTERBELIC (1918-1928):
MODERNIZARE PRIN REFORME

Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM

Monografii
VII

BASARABIA ÎN PRIMUL DECENIU INTERBELIC (1918-1928):
MODERNIZARE PRIN REFORME

Chișinău – 2010

Coordonatorii seriei:

Sergiu Musteață
Alexandru Popa

Acest volum este editat cu sprijinul financiar al Ministerului Afacerilor Externe al României –
Departamentul pentru Relații cu Români de Pretutindeni

Guvernul României nu poartă răspundere pentru conținutul lucrării

*Dedic această carte bunelului meu,
Filip Griciuc, contemporan al generației
interbelice, înțelepciunea și sprijinul constant
al căruia m-au ajutat să pricep rostul unui
asemenea demers*

Svetlana SUVEICĂ

BASARABIA

ÎN PRIMUL DECENIU INTERBELIC
(1918-1928):
MODERNIZARE PRIN REFORME

Lucrarea a fost aprobată pentru editare în ședința Senatului Universității de Stat din Moldova,
din 30.06.2009, proces-verbal nr. 01/1472.

Lucrarea a fost aprobată spre publicare de către Consiliul de Administrare al ANTIM,
în ședința din 07.07.09

Recenzenți:

Gheorghe Palade, dr., conf.univ.

Ion Șișcanu, dr.hab., prof.univ.

Redactor: Tamara Osmochescu

Procesare computerizată: Gabriel Andronic

Coperta: Ruxanda Romanciuc

Coperta 1: Orașul Bălți – Librăria Românească, carte poștală din anii 20-30 ai sec. XX,
din colecția Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (Chișinău).

CZU 94(478)„1918/1928”

S 96

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Suveică, Svetlana

Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): modernizare prin
reforme / Svetlana Suveică. – Ch.: Pontos, 2010 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală”). –
360 p.

Bibliogr.: p. 312-341. – 500 ex.

ISBN 978-9975-51-070-7

94(478)„1918/1928”

S 96

Editura „Pontos”

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 180

MD-2004, Chișinău

tel.: (+37322)29 58 04

editura.pontos@gmail.com

Tiparul executat la F.E.-P. „Tipografia Centrală”

Str. Florilor, 1

MD-2068, Chișinău

Comanda nr. 920

© ANTIM, 2010

© Svetlana Suveică, 2010

ISBN 978-9975-51-070-7

Svetlana SUVEICĂ

BESSARABIA

**IN THE FIRST INTERWAR DECADE
(1918-1928):
MODERNIZATION BY MEANS
OF REFORMS**

The monograph has been recommended for publication by the decision of the Senate of the State University of Moldova, no. 01/1472 of 30.06.2009.

Approved for publication by the Council of Administration of the National Association of Young Historians of Moldova, on 07.07.2009.

Reviewers:

Gheorghe Palade, Ph.D., Associate Professor

Ion Șișcanu, Dr.habilitat, Professor

Cover 1: Bălți – The Romanian Bookshop, Postcard from '20-'30 years of 20th century. Collection of the National Museum of Archeology and History of Moldova (Chișinău)

CZU 94(478),,1918/1928”

S 96

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Suveică, Svetlana

Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): modernizare prin reforme / Svetlana Suveică. – Ch.: Pontos, 2010 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală”). – 360 p.

Bibliogr.: p. 312-341. – 500 ex.

ISBN 978-9975-51-070-7

94(478),,1918/1928”

S 96

Editura „Pontos”

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 180

MD-2004, Chișinău

tel.: (+37322)29 58 04

editura.pontos@gmail.com

Tiparul executat la F.E.-P. „Tipografia Centrală”

Str. Florilor, 1

MD-2068, Chișinău

Comanda nr. 920

© ANTIM, 2010

© Svetlana Suveică, 2010

ISBN 978-9975-51-070-7

CUPRINS

Mulțumiri	11
Cuvânt introductiv	13
Introducere	17
Modernizarea României interbelice în context est-european.....	17
Modernizarea Basarabiei în context general românesc: repere istoriografice.....	28
Capitolul I	
APLICAREA REFORMEI ELECTORALE ÎN BASARABIA	
ÎN ANII 1919-1928	52
1.1. Legiferarea dreptului de vot universal. Noile prevederi ale legislației electorale....	52
1.2. Primul exercițiu electoral din 1919. Problema plebiscitului.....	64
1.3. Desfășurarea scrutinelor din 1920 și 1922 și rezultatele acestora	82
1.4. Unificarea legislației electorale (1926). Alegerile parlamentare din 1926	96
1.5. Scrutinurile din anii 1927 și 1928 și rezultatele acestora.....	107
Capitolul II	
IMPLEMENTAREA REFORMEI AGRARE ÎN BASARABIA	120
2.1 Conceptul de proprietate și consfințirea acestuia în legislația de după Unire	120
2.2. Cadrul legislativ și instituțiile de aplicare ale reformei agrare basarabene.....	131
2.3. Procesul exproprierii: caracteristici pentru Basarabia	150
2.4. Desfășurarea lucrărilor de împrăștiere.....	169
2.5. Rezultatele și consecințele reformei agrare.....	179
Capitolul III	
MODERNIZAREA VIEȚII ADMINISTRATIVE A BASARABIEI	193
3.1. Principiul descentralizării administrative. Legea administrativă din 1925.....	193
3.2. Primele transformări la nivel instituțional și teritorial-administrativ	204
3.3. Situația zemstvei basarabene în ajunul Unirii și eliminarea acesteia până în 1925.....	210
3.4. Funcționarul public din Basarabia: statut și activitate.....	235
Concluzii	260
Summary	265
Bibliografie	312
Lista anexelor	342
Anexe	343
Indice de nume	352

CONTENTS

Acknowledgments	11
Foreword	13
Introduction	17
Modernization of interwar Romania in East European context.....	17
Modernization of Bessarabia in the general Romanian context: historiographic benchmarks	28
Chapter I	
APPLICATION OF ELECTORAL REFORM IN BESSARABIA IN 1919-1928	52
1.1. Legalization of universal suffrage. New provisions of electoral legislation.....	52
1.2. First electoral practice of 1919. The problem of plebiscite	64
1.3. Proceeding of the 1920s and 1922s ballots and their results	82
1.4. Unification of electoral legislation (1926). Parliamentary ballot of 1926.....	96
1.5. Ballots of 1927 and 1928 and their results.....	107
Chapter II	
IMPLEMENTATION OF AGRARIAN REFORM IN BESSARABIA	120
2.1. Concept of property rights and its legalization after the Union.....	120
2.2. Legislative frame and institutions of Bessarabian agrarian reform	131
2.3. The process of expropriation: characteristics of Bessarabia	150
2.4. Proceeding of land distribution.....	169
2.5. Results and consequences of the agrarian reform	179
Chapter III	
MODERNIZATION OF BESSARABIAN ADMINISTRATIVE SPHERE ..	193
3.1. The principle of administrative decentralization. Administrative law of 1925 ...	193
3.2. Initial transformations at institutional and territorial-administrative levels.....	204
3.3. The state of Bessarabian zemstvo before the Union and its elimination by 1925.....	210
3.4. The public servant of Bessarabia: status and activity	235
Conclusions	260
Summary	265
Bibliography	312
List of Annexes	342
Annexes	343
Index of Names	352

MULȚUMIRI

Lucrarea de față este rezultatul unui efort constant de peste un deceniu care a avut la bază teza de doctorat, întocmită și susținută în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza” din Iași. Cuvintele de grațitudine adâncă se îndreaptă spre conducătorul științific, prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei, basarabean de origine și specialist notoriu în istoria Basarabiei interbelice, sub îndrumarea constantă a căruia am reușit realizarea tezei. La o etapă sau alta a stagiului de doctorat, deosebit de utile mi-au fost sugestiile și observațiile formulate de prof.univ. dr. Emilian Bold, prof.univ.dr. Ioan Ciupercă, prof.univ.dr. Dumitru Rusu, prof.univ.dr. Dumitru Șandru, precum și ale prof.univ.dr.hab. Ion Șișcanu, recenzent al tezei de doctorat, dar și al lucrării de față.

Pe parcursul activității didactico-științifice în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, am beneficiat de sprijinul constant al conducerii facultății și al colegilor, mulți dintre care mi-au fost profesori. Sunt recunoscătoare actualei și fostei conduceri a facultății, în persoana prof. univ.dr.hab. Constantin Solomon, prof.univ.dr.hab. Anatol Petrencu, prof.univ.dr.hab. Ion Niculiță, pentru susținerea acordată în vederea realizării stagiilor de cercetare și documentare, de lungă sau de scurtă durată, în centrele universitare și științifice din România, Rusia, Ungaria și Marea Britanie. Mulțumiri aparte adresez dr.conf. Elena Muraru, care a susținut, într-o formă sau alta, demersurile noastre didactico-științifice.

Gânduri de grațitudine se îndreaptă către colectivul catedrei Istoria Românilor, în frunte cu prof.univ.dr hab. Ion Eremia, care a dat dovadă de receptivitate și sprijin continuu în toți acești ani. Sincere mulțumiri fostului profesor și actualului coleg, dr. conf. Gheorghe Palade, critic constructiv al acestei lucrări, împreună cu care, muncind cot la cot mai bine de un deceniu, am avut posibilitatea să „testez” multe dintre argumentele expuse în această carte. Sincere mulțumiri adresez colegului dr. conf. Virgil Pâslariuc, pentru observațiile și sugestiile critice în vederea îmbunătățirii conținutului lucrării. Gânduri de recunoștință adresez de asemenea studenților mei, împreună cu care, de la 1996 încoace, am ajuns să percepem unele adevăruri legate de istoria acestui ținut.

Mulțumiri călduroase adresez dr. Rebecca Haynes, actualmente decan al Facultății de Istorie a Școlii de Studii Slavone și Est-Europene a Universității din Londra (SSEES-UCL), cunoscător temeinic al istoriei românilor, care mi-a susținut demersul științific în afara hotarelor țării. Îi sunt de asemenea recunoscătoare pentru sugestiile făcute în vederea materializării proiectului în varianta actuală dr. Balazs Trenczenyi, profesor-asistent al Facultății de Istorie a Universității Central-Europene (CEU) din Budapesta.

Publicarea lucrării a fost posibilă grație sprijinului și încrederii acordate, dar și sugestiilor critice din partea colegului dr.conf. Sergiu Musteață, președintele ANTIM, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

Gânduri de sinceră recunoștință adresez familiei Gribincea din Iași care mi-a fost alături și m-a susținut în toți acești ani. Mulțumiri adresez și prietenilor, mai vechi și mai noi, umărul căroră îl simt alături.

Realizarea lucrării de față, dar și succesele de până acum, le datorez familiei și în mod special mamei mele, Maria Griciuc, profesor de istorie, care a știut să-mi altoiască pasiunea pentru cunoaștere și mi-a oferit tot sprijinul și dragostea sa. Această lucrare este și realizarea soțului meu, dr. Marcel Suveică, primul critic al scrierilor mele, care în toți acești ani m-a sprijinit necondiționat, făcând deseori sacrificii enorme întru reușita mea în plan profesional. Nu în ultimul rând, le mulțumesc fiicelor noastre, Beatrice și Cassandra, pentru înțelegerea – uneori inconștientă -, de care au dat dovadă în momentele mai dificile ale travaliului științific.

Svetlana Suveică,
Catedra Istoria Românilor,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

CUVÂNT INTRODUCATIV

Cartea conferențiarului universitar doctor Svetlana Suveică tratează un subiect de o însemnătate deosebită pentru cunoașterea evoluției Basarabiei în deceniul următor unirii cu România. Este rezultatul unei cercetări serioase, realizată într-o perioadă relativ lungă de timp, prin valorificarea atentă a izvoarelor (între care fondurile arhivistice ocupă un loc deosebit) și a unei impresionante bibliografii. Autoarea urmărește problematica într-un amplu spațiu istoriografic, se referă la diferite curente de idei, teze și se definește în raport cu acestea.

Absolventă a Facultății de Istorie de la Universitatea de Stat din Chișinău, și-a continuat studiile și cercetările în domeniul istoriei contemporane a României în cadrul stagiului de doctorat, ca bursieră a guvernului român, la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza,” din Iași. Încă din acel stagi (anii 1993-1996), s-a documentat cu râvnă, a întocmit referate și a publicat articole ce dovedeau reale calități de cercetător, confirmate prin susținerea strălucită a tezei de doctorat și obținerea titlului de doctor în istorie; teza de doctorat a însemnat baza de plecare spre realizarea volumului de față.

Pe parcurs, în calitate de asistent universitar, lector și (din anul 2008) de conferențiar, a îmbinat strâns activitatea de la catedră cu amplificarea investigațiilor și a orizontului științific, printr-o experiență bogată dobândită în stagii de predare și documentare în România, Rusia, Marea Britanie, SUA (lector - invitat la Universitatea Banatului, Timișoara, cercetare la OSA-CEU, stagii în cadrul CRC-CHP, Budapesta, bursier Fulbright, Center for Russian, East European and Eurasian Studies, Stanford University, California), prin participarea la mai multe granturi de cercetare și conferințe științifice pe lângă institutele academice din Chișinău, Iași, Sankt-Petersburg, Budapesta, etc.

Această experiență i-a înlesnit, în ce privește tema noastră, atât îmbogățirea substanțială a informației, cât și construirea demersului ținând seama de stadiul actual al dezbaterii, de confruntările de idei ce se desfășoară sub ochii noștri. Constatăm astfel, cu deosebită satisfacție, acumulările cantitative și calitative ale unei cercetări neîntrerupte (peste 20 de articole și studii publicate pe această temă), ce merită o subliniere specială, fiind și o garanție sigură a continuității în viitor, fie prin abordarea modernizării din 1918-1928 și din alte unghiuri, fie prin cuprinderea perioadei 1928-1940.

Structura cărții a fost determinată de trei direcții de cea mai mare importanță pentru întreaga societate românească, direcții care au avut, pe lângă semnificația generală, la nivelul întregului stat, anumite aspecte specifice ce decurgeau din moștenirile – și comune, și diferite – aduse de noile provincii, de Basarabia în cazul nostru: introducerea votului universal, aplicarea reformei agrare și moder-

nizarea vieții administrative. Desigur, aceste direcții nu epuizează procesul de modernizare, dar au deținut, în măsură diferită, un anumit rol în realizarea acestui proces, atât cât s-a putut realiza într-un singur deceniu, după urmările grele ale războiului și într-o provincie rămasă în urmă, pe multiple planuri, după peste un secol de stăpânire țaristă.

Nu e locul aici să rezumăm conținutul volumului; câteva considerații și sublinieri au menirea de a releva calitatea cercetării, folosirea unei metodologii adecvate și rezultatele deosebite obținute din perspectiva stadiului atins și a dezvoltării sale în viitor.

Analiza alegerilor parlamentare din Basarabia, dincolo de datele și cifrele ce își au semnificațiile lor, ne relevă o experiență de viață politică și socială aflată la început de drum și care trebuie înțeleasă ca atare. Într-o provincie unde se înregistrează cel mai scăzut nivel al științei de carte și al conștiinței politice a cetățenilor era foarte importantă asigurarea unui comportament al funcționarilor chemați să aplice legea electorală. În strânsă legătură cu rezultatul primelor alegeri parlamentare desfășurate pe baza noului sistem electoral (noiembrie 1919), când Partidul Țărănesc din Basarabia a obținut un succes remarcabil nu numai la nivelul provinciei, ci și al întregii țări (pe locul al treilea, cu 72 mandate în Adunarea Deputaților, după Partidul Național Liberal cu 103 mandate și Partidul Național Român cu 99 mandate), se discută și problema plebiscitului. Ideea plebiscitului în Basarabia a fost vehiculată mai întâi de guvernul Ucrainei independente, poziție care a fost preluată de emigranții ruși și apoi de guvernul sovietic. Cu argumente solide, autoarea explică substratul separatist al acestei pretinse „soluții” democratice, dezvăluit în epocă de numeroși lideri politici români, de autori de prestigiu din străinătate, de presa vremii; toți aceștia au apreciat că primele alegeri din Basarabia pe baza votului universal au confirmat actul de unire și au avut un caracter plebiscitar.

„Rezultatele alegerilor din 1919, 1920 și 1922 – se apreciază în text – au demonstrat creșterea ratei de participare la alegeri a populației basarabene cu drept de vot, sporirea gradului de cointeresare a acesteia în soluționarea de către cei aleși a problemelor cu care se confrunta societatea în acel moment”. Luările de cuvânt ale basarabenilor în forurile legislative au avut în vedere căile și metodele integrării și dezvoltării provinciei, fără ca divergențele exprimate să aibă o tentă separatistă. Caracterul unificator al sistemului electoral prin aplicarea legii din martie 1926 a fost umbrat în Basarabia de experiența unor alegeri frauduloase desfășurate în același an. Dincolo de abuzurile săvârșite în campaniile parlamentare din primul deceniu postbelic, se poate constata un proces de maturizare a electoratului, exprimată și de prezența mai numeroasă la vot, de diminuarea procentului de voturi nule sau anulate.

Într-un amplu capitol, după o prezentare cu caracter doctrinar referitoare la evoluția conceptului de proprietate, se acordă o atenție aparte condițiilor specifice în care a fost elaborată legislația referitoare la reforma agrară în Basarabia. Exproprierea proprietarilor de origine română, a celor de origine străină (rusă sau alta decât cea rusă), exproprierea proprietăților statului rus, a mănăstirilor închinată și a bisericilor, repunerea în drepturi a proprietarilor de origine germană au particularizat demersul legislativ și operația de aplicare a reformei agrare în Basarabia. În pofida unor abuzuri și nemulțumiri, reforma agrară din Basarabia a fost cea mai largă în raport cu măsurile adoptate în acest sens în celelalte provincii. Țărănimea basarabească a respins – excepțiile au fost extrem de rare – propaganda bolșevică și s-a manifestat ca parte integrantă constitutivă a statului întregit. De pe această poziție, critica la adresa reformei agrare ne apare uneori prea aspră. Neîmpliniri s-au manifestat, dar ele nu trebuie căutate în primul rând în reforma agrară, ci în insuficiența sau chiar lipsa unor măsuri care să completeze, în etapa imediat următoare, această reformă, să consolideze economic gospodăria țărănească împrumătată. Așa se explică și încetineala procesului de modernizare din domeniul agriculturii; rezultate pozitive se vor înregistra în a doua jumătate a deceniului al IV-lea.

A treia direcție, aceea a modernizării vieții administrative, este analizată cu deosebită competență, pornindu-se de la necesitatea descentralizării (și nu a autonomiei) ca esență a reformei în domeniu, continuându-se discuția cu perioada de tranziție (1918-1925) și cu Legea pentru unificarea administrativă din 1925. Mai multe pagini se referă la caracteristicile și rolul zemstvei, instituție ce asigurase preponderența marii nobilimi, la înlocuirea treptată a acesteia, chestiune care a generat dezbateri aprinse.

Un paragraf interesant dezbate statutul și activitatea funcționarului public, ținând seama de măsurile adoptate în acest sens și, în mod deosebit, de Legea pentru statutul funcționarilor publici din 19 iunie 1923. Se are în vedere componența și calitatea aparatului administrativ din Basarabia, problemele izvorâte din introducerea limbii române în administrație, abuzurile funcționarilor, influența factorului extern, relația directă cu populația etc. Este o tratare atentă, echilibrată, cu precizarea greșelilor și abuzurilor săvârșite – la realele dimensiuni – a greutăților obiective din acele condiții interne și externe. Cea mai dificilă sarcină a administrației era menținerea ordinii interne, perturbată de numeroasele încercări de destabilizare, variate prin forme de manifestare, conținut și intensitate: treceri ilegale ale frontierei de stat, propaganda antiromânească, spionaj, atacuri armate, rebeliuni, din care cele mai cunoscute au fost cele de la Hotin și Bender din 1919 și cea de la Tatar-Bunar (1924). Situația fiind extrem de tensionată,

deveneau frecvente suspiciunile, insulta, pe alocuri pedeapsa fără motiv a unor locuitori. Acești factori nu pot justifica abuzurile comise de unii funcționari din diferite niveluri ale aparatului administrativ, mai grave fiind cele care atentau în mod direct la drepturile și libertățile cetățeanului.

Subscriem la concluziile formulate în încheierea acestui capitol. În istoriografia sovietică (și nu numai acolo, adăugăm noi), funcționarul public din Basarabia apărea, pe fondul general al „exploatării burghezo-moșierești” din ținut, extrem de corupt. Cazurile de abuz de putere, pedepse fizice, luare de mită, erau interpretate drept caracteristici ale funcționarului român, care se arăta necruțător față de „poporul trudit basarabean”. Este adevărat că documentele de arhivă conțin astfel de exemple, dar consemnarea atitudinii critice a populației față de administrație, „faptul că plângerile și reclamațiile populației erau luate în calcul de instituțiile respective vorbește despre gradul de democrație în societatea românească interbelică. Cu certitudine, rămânea de lucrat în vederea creșterii democrației și a conștiinței civice și politice a cetățenilor, dar primii pași în acest sens dădeau deja roadele”.

Ne aflăm, fără îndoială, în fața unei realizări de prestigiu a istoriografiei dedicate Basarabiei, ca provincie a României întregite. „Bazele modernizării Basarabiei – se afirmă în finalul lucrării – au fost puse în perioada interbelică, când aceasta era parte componentă a statului român. Valorile și libertățile democratice, cucerite după Unire, parte din ele prin aplicarea reformelor electorale, agrare și administrative, reprezintă valorile unei societăți cu adevărat europene”.

În unele chestiuni se mai pot aduce completări sau formula observații, de altfel inerente unui demers cu grad înalt de dificultate. Autoarea și-a asumat un risc, a dovedit curaj în abordarea directă a unor aspecte adesea ocolite sau tratate de pe poziții diplomatice. Suntem în fața unei contribuții științifice de substanță, temeinic construită pe izvoare și bibliografie, scrisă într-un stil adecvat, o carte pe care o recomandăm cu căldură celor dornici să înțeleagă mai bine procesul integrării Basarabiei în statul român întregit, un proces istoric necesar întrerupt brutal în iunie 1940.

*Prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei,
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași*

INTRODUCERE

„În viața unui popor zece ani sunt o clipă scurtă. Totuși însemnătatea acestor zece ani, acestei clipe scurte, este din cele mai mari, cu mult mai mare ca a altor perioade, chiar îndelungate. Această însemnătate mare izvorăște din faptul că așezările și întocmirile, făcute în acest răstimp, în mijlocul unor mari greutăți, sunt fundamentale și se vor resimți adânc și mult timp”.

(Petre Cazacu)

Modernizarea României interbelice în context est-european. Modernitatea devine punctul de referință al Europei de Est începând cu a doua jumătate a secolului XVIII și până în prezent. Ea a rămas nu numai un obiectiv, ci și un criteriu al comparației acestei regiuni cu Europa Occidentală privind nivelul dezvoltării economice, politice, sociale și culturale. Iluminismul a insuflat elitelor est-europene ideea de modernizare și progres care, treptat, căpăta semnificație economică și social-politică. Cele două „vulcane-gemene” – Revoluția Franceză și Revoluția industrială din Anglia – și-au lăsat amprenta asupra societății vest-europene, creând modelul occidental modern, care a parcurs calea de la o societate predominant agrară la post-industrialism. Modernizarea era râvnită și, totodată, respinsă de țările Europei de Est, acestea „ezitând între rușinea pentru înapoierea sa și frica pentru dependența față de alte țări”¹. Înapoierea sau „deficitul de modernitate” al acestora, pe larg discutată în literatura de specialitate², a fost explicată prin tradiția politică și economică de până în secolul XVIII, perioadă în care Imperiul Otoman a avut un cuvânt greu de spus, prin politica de izolare și/sau intruziune a statului în sfera economică și socială, cât și prin politica izolaționistă a Occidentului față de Europa de Est, promovată sub o formă sau alta pe parcursul ultimelor trei secole.

Conceptele de modernitate și modernizare, precum și caracteristicile și formele de manifestare ale procesului modernizării au reprezentat obiectul preocupărilor teoretice continue al cercetătorilor occidentali³. În conformitate cu

¹ DAVIES 2006, 569.

² CHIROT 1989; BEREND 1998; BEREND 2003; DAVIES 2006; LAMPE 1989, 177-210; PLATON, RUSSU, IACOB, CRISTIAN, AGRIGOROAIEI 1993.

³ În cea de-a doua jumătate a secolului XX, savanții occidentali au fost cei mai prolifici privind abordările teoretice ale modernizării. Teoriile axate preponderent pe determinismul rasial sau geografic sau înlocuite de teoriile evoluționistă, difuzionistă și a funcționalismului structural de la mijlocul anilor '60 (S. White, Franz Boas, Bronislaw Malinowski) plasau tradiția și modernitatea la doi poli diametral opuși. O combinație eventuală a acestora ar fi dus, în cel mai bun caz, la o existență temporară a unei „societăți dualiste”. Cultura, religia, valorile

studiile lui S.N. Eisenstadt, C.E. Black, K.W. Deutsch⁴, definim modernizarea drept un proces al schimbării, mai mult sau mai puțin rapide, după modelul social, economic, politic și cultural occidental, dezvoltat pe parcursul secolelor XVII-XIX și care a fost continuat în perioada interbelică și reluat și după 1989. Acest proces implică transformări profunde în toate domeniile: tehnologic, economic, politic, social, cultural. Punctul de pornire pentru societățile moderne sau în proces de modernizare a fost întotdeauna unul diferit, bazat pe caracteristicile specifice ale tradiționalismului, astfel încât acestea au dat un imbold aparte dezvoltării societății. Mai mult, fundalul tradițional a fost considerat drept unul determinant pentru ritmurile procesului de modernizare într-un domeniu sau altul al evoluției societății. Astfel, în discuțiile teoretice se remarcă un consens, mai mult sau mai puțin accentuat, privind existența pentru fiecare societate a unei perioade „tradiționale”, de la care au luat start transformările modernizatoare, numai că în societățile avansate motivația pentru modernizare a fost una de natură primordial internă, iar în societățile care au optat pentru modernizare într-o fază mai târzie a istoriei și pentru care perioada „tradițională” s-a extins până spre secolul XX, aceasta a fost de natură externă. În ultimul caz, procesul modernizării s-a desfășurat într-un ritm mai rapid și, pe alocuri, neuniform. Concluzia care se desprinde din aceste explicații și pe care o considerăm esențială pentru demersul nostru este că tradiționalismul și modernitatea nu reprezintă

prezentau obstacolul esențial în fața dezvoltării/modernizării societății. Pentru a doua fază teoretică a modernizării, prezentată prin lucrările lui Talcott Parsons, Shmuel N. Eisenstadt, Barrington Moore, Walt W. Rostow, se prezenta ca fiind esențial conceptul de stat-națiune, iar drept variabile critice pentru modernizare erau considerate raționalitatea, industrializarea, nivelul științei de carte, urbanizarea și existența unui sistem democratic electiv. Elitele erau considerate agenți ai modernizării, pe când păturile sociale de jos, purtătorii tradiției, erau definite drept retrograde. Către finele anilor 60, accentul a fost redirecționat spre evoluția structurilor social-economice și politice, precum și spre legătura dintre structurile interne și mediul extern. Perioada mijlocului și finelui anilor 70, marcată prin abordările teoretice ale lui Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein, Samir Amin, oferea o nouă perspectivă a modernizării, prin analiza dezvoltării și subdezvoltării ca aspecte ale aceluiași proces economic. Teoreticienii perioadei respective demonstau faptul că sistemul-lume capitalist, bazat pe schimbul inegal, bloca potențialul de dezvoltare a țărilor subdezvoltate (HARRISON 1988).

⁴ Referindu-se la caracteristicile universale ale modernității, autorii respectivi subliniau faptul că capacitatea pentru schimbare și natura acesteia variau de la o societate la alta. Este vorba de structura instituțională a societăților tradiționale, natura și angajarea liderilor, corelația dintre sferele politică, economică, socială și culturală, problemele critice cu care se confruntau societățile în procesul modernizării, căderile și stagnările care uneori însoțeau acest proces. Așadar, modernizarea nu este prezentată drept o simplă tranziție de la tradiție la modernitate, ci ca parte a unui proces continuu. EISENSTADT 1966; BLACK 1966; BLACK 1974, 22-37; DEUTSCH 1960, 493-514.

două concepte opuse, ci se află într-o legătură continuă; tradiția, în diverse forme de manifestare, reprezintă substratul pentru modernizare, și nu opusul acesteia. Cu alte cuvinte, tradiția reprezintă un cadru inițial de referință, iar modernitatea – drept o finalitate a unui proces continuu. Tradiționalismul nu trebuie utilizat în contrast cu modernitatea, există de fapt o interconexiune dintre aceste două fenomene care se manifestă, sub diverse forme, în domeniile intelectual, psihologic, dar și politic, social și economic⁵.

În contextul general al discuțiilor de mai sus, continuate și după 1989, un loc aparte revine subiectului modernizării sud-estului Europei, analizat sub diferite aspecte: nivelul de dezvoltare în diferite perioade istorice, comparat cu Europa Centrală, cauzele rămânerii în urmă (*backwardness*) a regiunii față de vestul dezvoltat, precum și specificul tranziției acesteia spre modernitate. Dintre studiile importante în acest sens, remarcăm pe cel editat de Daniel Chirot⁶, din care se desprinde ideea privind caracterul neuniform al modernizării țărilor est-europene, existența rădăcinilor istorice a „rămânerii în urmă” a sud-estului Europei înainte de începutul modernizării vestice, de rând cu formele și fazele ciclice de contact ale regiunii cu Europa Centrală. Autorii studiilor cuprinse în volum au recunoscut faptul că până la mijlocul anilor 80 ai secolului trecut nu fusese elaborat un model teoretic care să explice această problemă în toată complexitatea sa. Pe de altă parte, au fost considerate ca fiind depășite abordările, potrivit cărora rămânerea în urmă a sud-estului Europei s-ar fi datorat în exclusivitate subordonării politice imperiale – fără a nega efectele negative ale luptelor politico-militare dintre Imperiile Habsburgic, Otoman și Rus pentru supremație în regiune – sau specificului cultural-psihologic al popoarelor estice. Elitele politice din țările Europei Centrale și de Est, considerate ca fiind „imitatori amuzanți ai Europei de Vest”⁷, manifestau, în același timp, rezerve sau chiar reticență față de modelul occidental, exprimate prin ambiții naționaliste puternice. Într-un studiu recent, dedicat etapelor transformării Europei Centrale și de Est într-o „regiune periferică”, David Turnock numește acest gen de naționalism *state-seeking*, diferit de tipul de naționalism *state-led*, caracteristic pentru Europa Occidentală⁸.

⁵ Pentru a convinge de beneficiile tradiționalismului, mai exact de prezența necesară a acestuia în diferite societăți și în diverse epoci, Alexandru Duțu a semnalat cazuri, când loialitatea față de tradiție nu a dus neapărat la efecte negative, ci din contra, a motivat pentru respingerea „noului” program al guvernării, cum a fost sub regim comunist. **Vezi** DUȚU 1997, 203.

⁶ CHIROT 1989.

⁷ CHIROT 1989, 11.

⁸ TURNOCK 2006, 6. Cele două conotații ale naționalismului, de tipul *state-seeking* (denumit și „naționalism civic”) și *state-led* (denumit și „naționalism cultural” sau „naționalism pragmatic”), dezvoltate de Charles Tilly, se deosebesc prin perceperea substratului diferit în baza căruia se formează statele naționale: în primul caz este vorba de sentimentele civice comune,

În contextul de mai sus, istoricul bulgar Roumen Daskalov, care oferă o abordare comparativă a reacțiilor balcanice la modernizare din perioada iluminismului și până la cel de-al Doilea Război Mondial, le consideră ca fiind absolut normale: criticismul față de Occident a curentelor intelectuale de diversă inspirație „deseori împrumuta definiții și argumente anume din Occident”⁹. Diverse tentative de construcție a identității naționale și de căutare a unei căi unice de dezvoltare erau, de asemenea, interpretate drept reacții la provocările modernizării. În acest sens, „justificarea” existenței unei națiuni lua forme diferite: de la evidențierea unor caracteristici unice și a unei misiuni profetice a națiunii până la tentative de argumentare a evoluției națiunii pe o cale deosebită de dezvoltare¹⁰. Așa cum „justificarea” putea servi scopului integrării societății pe toate planurile, aceasta de asemenea putea duce spre naționalismul în formele lui extreme, considera Roumen Daskalov¹¹. În cazul României interbelice, acestea au fost alimentate de antisemitism și anticomunism care, în opinia Irinei Livezeanu, „au devenit repere ale versiunii extremiste a ideologiei naționale”¹².

În tratarea problemei modernizării politice a Balcanilor, Gale Stokes se solidariza cu Theda Skocpol¹³ privind rolul statului ca un actor important în acest proces. În opinia acestuia, modernizarea economică a României a avut loc „de sus”, prin politica intervenționistă a statului în toate domeniile, inclusiv în cel agrar¹⁴. Cu referire la același subiect, Keith Hitchins scria: „Deși acesta [statul – n.a.] respecta dreptul de proprietate privată asupra pământului și a mijloacelor de producție și oferea numeroase avantaje capitalului privat, intern și străin, acesta

în cel de-al doilea – de valori istorice și culturale, dar și de aspirații comune. Pentru o explicație mai largă a celor doi termeni, **vezi** TILLY 1994, 131-146.

⁹ Idealizarea vieții rurale și a tradiției era, de regulă, munca intelectualității care, deși își trăgea rădăcinile de la sate, ducea o viață cu totul deosebită de cea pe care o idealiza. De fapt, separarea tradiției de prezent nu trebuia considerată drept o necesitate, ea putea deveni o lume pentru evadare sau un punct de reflecție critică asupra prezentului și de prognoză a viitorului. DASKALOV 1997, 160.

¹⁰ DASKALOV 1997, 166-167. În aceeași ordine de idei, Al. Duțu afirma faptul că șansa modernizării pentru Europa de Sud-Est fusese pierdută anume pentru că perceperea acesteia a fost combinată cu naționalismul, pe de o parte, și pentru că activitatea politică se lăsa influențată de ortodoxie (DUȚU 1997, 195, 201).

¹¹ Mișcarea de extrema dreaptă din sud-estul Europei, cu cele mai puternice manifestări în România, cu caracterul ei antisemit, anticomunist, antiindustrial și anticapitalist, este considerată de către autor drept o contra-reacție la modernizare, pe de o parte, și ca o manifestare a problemelor politice nesoluționate ale societății românești, pe de alta. **Vezi** DASKALOV 1997, 168-171.

¹² LIVEZEANU 1998, 296.

¹³ SKOCPOL 1979; SKOCPOL 1985.

¹⁴ STOKES 1989.

și-a rezervat responsabilitatea pentru planificarea și managementul a ceea ce începea să fie numit cu regularitate „economie națională”¹⁵. În opinia lui Thomas J. Keil, care, de altfel, face parte din abordările critice dure privind rolul statului în procesul modernizării României, acesta a intervenit masiv în toate domeniile vieții, drept rezultat, calea României spre modernitate a fost una „torturată”. La începutul perioadei interbelice, statul „nu era nici arhaic, nici modern”, adică prezenta o fuziune dintre formele sociale moderne și structurile pre-moderne (*mixed development*)¹⁶. Efectul acestei imixtiuni a statului, susține autorul, a rezultat într-o „modernizare deformată” a României.

În spațiul românesc, demersul modernizării a declanșat reacții diverse. Deja după 1859 s-au conturat două direcții teoretice de bază privind evoluția de mai departe a României, opuse prin soluția oferită provocării de modernizare, dar similare prin acceptarea inevitabilității și necesității procesului. Acestea întruchipau concepțiile economice, sociale, politice și literare ale epocii, care gravitau în jurul unui eventual răspuns la întrebarea privind nu atât „forma”, cât „fondul” modernizării. Pe cântar erau puse agricultura și industria, satul și orașul, valorile tradiționale și împrumuturile considerate străine societății românești. În așa mod, personalitățile adunate în jurul grupării politice liberale promovau industrializarea și urbanizarea drept componente esențiale ale modernizării economice, considerată un garant al independenței României. În acest sens, Petre S. Aurelian, membru activ al Partidului Liberal, asemena competiția economică internațională cu „un război în care marile puteri industriale reprezentau una dintre tabere și țările agrare cealaltă”¹⁷, iar Dionisie Pop Marțian, director al Oficiului Statistic Central din București în anii 1860-1865, afirma că lipsa unei baze economice solide a statului după 1859 putea duce la transformarea dependenței politice în dependență economică, astfel încât, „de vom scăpa de dependența politică, ni se gătește alta, economică”, iar cei care vor încuraja industria, „vor binemerita și de agricultură”¹⁸. Această paradigmă a fost dezvoltată în programele Partidului Liberal condus de Ion I.C. Brătianu.

Poziții critice referitoare la modernizarea prin copierea superficială a clișeele occidentale au fost exprimate de reprezentanții celeilalte paradigme teoretice care a stat la baza „cristalizării doctrinei conservatoare”¹⁹. Uniți în jurul societății „Junimea”, aceștia susțineau modernizarea, dar care să fie făcută pe fundalul

¹⁵ HITCHINS 1994, 335.

¹⁶ Termenul *mixed development* (dezvoltare mixtă) a fost introdus de Leon Trotsky în 1932. KEIL 2006, 100.

¹⁷ HITCHINS 1998, 395.

¹⁸ POP MARȚIAN 1961, 71.

¹⁹ POP, BOLOVAN 2006, 546.

evoluției locale, iar ideile împrumutate din Occident să fie implementate pe un substrat solid autohton. Fondatorul curentului junimist, Titu Maiorescu, a dezvoltat pentru România formula „formă fără fond”²⁰, prin care a exprimat ideea că „formele” instituționale și politice, împrumutate din Occident, înainte de a fi instituite, aveau nevoie de o bază socială solidă în persoana burgheziei, inexistentă în România de la acea dată. Istoricul A.D. Xenopol, aprig susținător al junimiștilor, accentua primatul modernizării economice în profunzime, subliniind faptul că „fundamentul vieții unui popor este viața lui economică, și în zădar ne vom fâli cu artă, literatură, poezie, știință. Chiar cu oameni politici înșămnați, dacă temelia casei noastre va putea fi zguduită de alții”²¹. Curentul conturat în jurul săptămânalului „Sămănătorul” pleda de asemenea pentru menținerea autohtonismului și a tradiției rurale românești, evidențiind, totodată, unicitatea și originalitatea culturii naționale autentice, precum și importanța factorului cultural în reușita schimbării, care urma să se producă evolutiv și într-un ritm lent.

Unele demersuri explicative cu privire la posibilele căi de dezvoltare ale României îmbrățișau ideea unei „căi de mijloc” pentru România. Astfel de curente ca „narodnicismul” sau „poporanismul” (populismul) în variantă românească, apreciate drept „reacții intelectuale la modernitate”²², au găsit un sol fertil în Balcani, unde marea majoritate a populației o constituia țărănimea, care devenea sursă de inspirație a culturii și progresului economic prin agricultură. Pentru populismul clasic al Europei Răsăritene, progresul și bunăstarea materială puteau fi atinse „fără costurile implicate de industrializare și urbanizare pe scară largă”, astfel încât într-o structură social-economică, în care un prim rol îl juca țaranul, progresul urma să aibă sorți de izbândă²³. Constantin Stere, „un clasic al populismului est-european de la cumpăna secolelor XIX și XX”, considera industrializarea României drept imposibilă, din cauza absenței aici a piețelor de desfacere externe, fără de care o industrie națională nu ar putea prospera. Pentru Stere, „formula progresului [...] industrial” rezida în idealul unei democrații rurale, „și progresul *economic* [s.a. – C.S.], deci, trebuie să ne ducă, înainte de toate spre organizarea întregii gospodării naționale pe temelii țărănești”²⁴. Principalele căi de construcție a democrației rurale erau considerate soluționarea problemei

²⁰ Lothar Maier susține că teoria „formei fără fond” este similară celei de „modernizare simbolică” a economistului american John Kenneth Galbraith. IACOB 2006, 547.

²¹ IACOB GH., IACOB L. 1995, 143.

²² O analiză exhaustivă a curentului poporanist ca parte integrantă a „populismului” est-european este făcută de Victor Rizescu: RIZESCU 2005, 5-58.

²³ RIZESCU 2005, 7.

²⁴ STERE 2005, 331.

agrare, prin împrăștierea țăranilor și facilitarea accesului acestora la mașinile agricole, pe de o parte, precum și aplicarea reformei electorale, întru acordarea accesului țărănimii la viața politică, pe de alta.

În perioada interbelică, dezbaterile privind modernizarea României se înscriau într-un cadru general al reflecțiilor teoretice privind dezvoltarea economică, politică, socială și culturală a societății românești. În această „mare dezbatere”, care s-a axat în mare parte pe tematica naturii etnicității și culturii românești, s-au angrenat scriitori, critici literari, sociologi, istorici și teologi²⁵. Curente existente, divizate în două grupuri mari, europenist și tradiționalist, considerau absolut necesară continuarea procesului de modernizare a României, diferența de opinie constând în căile prin care țara urma să ajungă spre modernitate: dacă pentru europeniști (Eugen Lovinescu, Ștefan Zeletin, Garabet Ibrăileanu, Mihai Ralea ș.a.) modernizarea era sinonimă cu europenizarea, astfel încât accentul principal se punea pe industrializare, atunci celălalt curent căuta o cale unică de dezvoltare bazată pe reînvierea tradiției rurale românești și a ortodoxiei și pe renașterea agriculturii drept bază a evoluției economice (C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Emil Cioran ș.a.)²⁶. O a treia cale de dezvoltare a României, elaborată în principal de Virgil Madgearu, presupunea asimilarea a două componente: moștenirea agrară a României cu elementele europene de progres.

În România perioadei comuniste, la baza evaluării dezbaterilor teoretice privind procesul modernizării din perioada interbelică și a catalogării și ierarhizării curentelor de gândire dintre cele două războaie mondiale, dar și din perioada anterioară anului 1918, au stat clișeele ideologice. Politologul Victor Rizescu reconstituie tabloul creat de-a lungul axei ideologice, pe de o parte fiind plasat „modernismul”/”raționalismul”/”progresivismul”, iar pe de alta – „tradiționalismul”/”iraționalismul”/„reacționarismul”. Deasupra acestor noțiuni domina „dihotomia clasică dintre „stânga” și „dreapta”²⁷. Schema pare suficient de clară: gânditorii care gravitau spre polul stâng al axei sprijineau industrializarea și urbanizarea, iar cei situați la polul diametral opus promovau dezvoltarea economică a țării pe baze agricole și universul cultural al satelor. Modernizarea era plasată în partea contrară opusă tradiționalismului, apărat de extrema dreaptă care „făcea uz de religie și de mistică solului”. De la dreapta spre stânga se situau junimiștii sau conservatorii moderați, mai aproape de polul stâng se aflau poporaniiști care, deși se arătau sceptici față de industrializare și promovau dezvoltarea Româ-

²⁵ HITCHINS 1998, 423-428; 1978, 140-207.

²⁶ **Vezi** HITCHINS 1998, 423-428.

²⁷ RIZESCU 2002-2003, 286.

niei într-un cadru agrar, nu erau considerați că fiind „pragmatici”. În final, așa-zișii moderniști „clasici” erau identificați cu viziunile politice liberale ale celui mai puternic partid din primul deceniu interbelic. Nefiind „militanți ai justiției sociale – și nici avocați ai democratizării extensive”, aceștia erau considerați drept susținători ai sistemului constituțional și libertății individuale. Mai mult, conform autorului citat, industrializarea și urbanizarea, promovate de aceștia, se înscriau perfect în structura economică a teoriei marxiste²⁸. Victor Rizescu sublinia faptul că atât Eugen Lovinescu, cât și Ștefan Zeletin, ambii „apărători” oficiali ai modernizării capitaliste, au fost reevaluați în perioada comunistă și elogiați drept clasici.

Spre finele perioadei comuniste apar lucrări care indică asupra primelor tentative de a schimba unghiul de analiză al perioadei interbelice, prin depolitizarea aspectelor economice și culturale și adâncirea analizei unor procese evolutive ale perioadei. Culegerea de studii *Dezvoltare și modernizare în perioada interbelică 1919-1939*, publicată în 1988, este una dintre primele lucrări care atrage atenția asupra necesității conștientizării *dezvoltării și modernizării* drept procese continue, racordate la Occident. Dezvoltarea este definită drept o acumulare istorico-economică, socială, politică și culturală, iar modernizarea – drept o accepțiune „de racordare și integrare la nou, în ritmul și direcția de evoluție globală a civilizației umane”²⁹. Deși păstrează dintre clișeele perioadei comuniste, lucrarea punctează asupra faptului că procesul modernizării nu s-a manifestat cu aceeași intensitate în toate domeniile vieții, iar experiența occidentală nu a fost preluată în mod mecanic de români: în agricultură acesta a purtat un caracter moderat, comparativ cu industria, domeniul culturii trecând de asemenea prin diferite ipostaze, mai puternice sau mai moderate, ale modernizării.

Deși după 1989 în istoriografia românească, dar și în cea occidentală, nu s-a observat o imediată detașare de abordările pe principii strict ideologice a conceptelor de gândire, demersul modernizării a fost continuat de unii dintre autorii studiilor menționate mai sus³⁰, precum și preluat de alți autori. Treptat, acest lucru s-a produs, discuțiile intelectuale axându-se pe trăsăturile sistemului politic românesc și compararea acestuia cu sistemul politic occidental, conceptul de identitate națională și evoluția social-economică a societății, precum și pe cercetarea rolului elitelor în procesul modernizării, a diverselor modele de dezvoltare a societății românești și relația dintre aceasta și civilizația occidentală. Merită o atenție aparte lucrarea colectivă *Cum s-a înfăptuit România modernă*³¹, precum și

²⁸ RIZESCU 2002-2003, 287.

²⁹ PUȘCAȘ, VESA 1988, 8.

³⁰ SAIZU 2003 (1991).

³¹ PLATON, RUSSU, IACOB, CRISTIAN, AGRIGOROAIEI 1993.

demersul corelației dintre „*realitatea istorică* a procesului modernizării și *reprezentarea* sa în mentalitatea epocii – dar și în mentalitatea zilelor noastre”, prezentată de cercetătorii Gheorghe Iacob și Luminița Iacob, în care prezentarea procesului de modernizare a societății românești „de la Cuza Vodă la Carol al II-lea” se face prin valorificarea izvoarelor epocii³². Astfel, modernizarea interbelică este considerată o etapă a procesului de modernizare demarat în a doua jumătate a secolului XIX.

În diverse perioade istorice, procesul modernizării s-a manifestat printr-o serie de caracteristici mai mult sau mai puțin pronunțate: diferențierea socială și separarea rolurilor politice și ocupaționale ale individului; dezvoltarea și implementarea tehnologiilor; specializarea economică și științifică; extinderea pieței de bunuri și servicii, dar și a pieței forței de muncă; intensificarea rolului statului, pe de o parte, dar și extinderea puterii de decizie către cetățeni, pe de altă parte, prin mecanismele electorale, agențiile politice ale societății și descentralizarea administrativă; diferențierea elementelor sistemelor culturale și de valori, impunerea unui sistem educațional complex, creșterea gradului de alfabetizare a populației; extinderea mijloacelor de comunicare și creșterea rolului opiniei publice; urbanizarea, mobilitatea dar și mobilizarea socială; manifestarea liberă a abilităților, voinței și emoțiilor individului, evidențierea individualității drept o valoare morală, încurajarea eficienței și respectarea demnității umane; diferențierea din cadrul diverselor păături sociale a elitelor modernizatoare la nivel național și local ș.a.³³. Fără îndoială, particularitățile dezvoltării României interbelice se regăsesc în șirul de caracteristici ale procesului modernizării. Acesta a presupus, de asemenea, și promovarea politicilor statului în diverse domenii ale vieții, dar eficiența acestora a fost în dependență directă atât de complexitatea mecanismului de implementare, cât și de elementele tradiționale din care se compunea societatea românească de după 1918. Mai mult, pentru România interbelică este aplicabilă axioma, în conformitate cu care diverse aspecte ale evoluției domeniilor politic, economic, social și cultural căpătau importanță într-o anumită etapă a procesului, evidențierea unei sau altei probleme ținând, totodată, de impunerea pe arena politică a diferitor grupuri sociale noi³⁴.

Procesul de modernizare s-a desfășurat pe fundalul unificării și integrării

³² IACOB GH., IACOB L. 1995, (II), 7.

³³ EISENSTADT 1966, 2-5; BLACK 1966, 9-26.

³⁴ După S.N. Eisenstadt, la un anumit nivel al modernizării politice, de exemplu, apare absolut importantă problema sufragiului universal, căreia îi poate lua locul problema definirii unei comunități politice sau a atingerii independenței acesteia, etc. La altă etapă a modernizării, problemele toleranței religioase apar pe prim plan. Acestea pot fi urmate de probleme de ordin economic și social. EISENSTADT 1966, 5-6, 14-15.

provinciilor reunite în cadrul comun românesc și general european după 1918. *Modernizarea vieții politice* românești, „având permanent în față sugestiile oferite de modelele francez și englez”³⁵, s-a manifestat, în primul rând, prin accesul la sfera politicii a unui număr mai larg de cetățeni, odată cu implementarea dreptului de vot universal și consolidarea rolului administrației publice locale. Crearea unui cadru legislativ unic a culminat cu elaborarea Constituției din 1923 care garanta respectarea drepturilor fundamentale ale omului și stabilea principiile de organizare și funcționare a statului. Votul universal și alegerile au marcat transformări în sistemul partidelor politice care au trecut printr-un proces complex de fuzionare. După Unire, reînnoirea bazei sociale a partidelor a avut loc în paralel cu o reconsiderare profundă a programelor și statutelor acestora, în conformitate cu obiectivele de reformare a statului pe diverse planuri.

Gradul de centralizare/descentralizare a administrării, precum și relația dintre funcționari și cetățeni a fost reglementată printr-o serie de acte legislative adoptate după Unire. Un pas sigur spre *modernizarea vieții administrative* a însemnat legislația constituțională a principiului descentralizării administrative, care a stat la baza reformei administrative. Aceasta s-a manifestat prin transformări ale structurii instituțiilor administrative, centrale și locale, prin investiții în creșterea profesionalismului corpului de funcționari și sporirea capacității administrative, prin tendința de reformare a relației dintre cetățeni și administrație, stat și funcționari.

Modernizarea domeniului economic a fost determinată în mare parte de aspectele politic și intelectual ale procesului, dar și de capacitatea utilizării eficiente a resurselor disponibile³⁶. Aceasta a fost marcată de două evenimente importante: Unirea și războiul mondial care au determinat caracterul procesului de integrare a provinciilor și complementarea economică a acestora. Anii 1918-1922 pentru România au fost marcați de o refacere a economiei, afectată de distrugerile provocate de Primul Război Mondial, aceasta efectuându-se pe baze noi, astfel încât refacerea în sine conținea elementul modernizării. În perioada următoare, 1923-1928, a avut loc o valorificare a potențialului economic al țării și o integrare a tuturor ramurilor economice. Depășirea dificultăților economice generate de prima conflagrație mondială era posibilă numai prin restructurarea unei economii cu caracter preponderent agrar, slab dezvoltat, și crearea unei economii agrar-industriale care să asigure o creștere economică de durată, crearea domeniilor de specializare economică, precum și expansiunea comerțului intern și extern, modernizarea creditului și cooperăției, precum și a infrastructurii. În contextul acestor obiective, modernizarea agriculturii ca ramură de bază

³⁵ PUȘCAȘ, ȘTIRBAN 1988, 37.

³⁶ BLACK 1966, 19-20.

a economiei era un aspect esențial al procesului. Soluționarea problemei împrumutării țărănimii, drept obiectiv major al reformei agrare, a însemnat transformări majore în domeniul relațiilor de proprietate, pe de o parte, și în domeniul relațiilor social-politice, pe de alta. Determinată în special de factori de natură socială și psihologică (țăranul – stăpân pe pământul pe care-l lucra), mai puțin de natură economică, reforma agrară din România a distrus marea proprietate și a ridicat la rang de însemnătate proprietatea mică și mijlocie. Efectele acestor mutații au avut un ecou direct asupra accederii, prin diferite căi, a țărănimii în viața economică și culturală. Componente importante ale modernizării agriculturii au fost, de asemenea, creșterea nivelului învățământului agricol, introducerea tehnicilor agricole noi.

Modernizarea în plan politic și economic urma să aibă loc în paralel cu transformările în domeniul social. Procesul social major care a marcat perioada interbelică a fost urbanizarea – mai puțin intensă în Basarabia – care a lărgit sfera ocupațională a populației și a asigurat crearea unei interconexiuni dintre sfera publică și cea privată. Mobilizarea socială a bărbaților, dar și a femeilor (începând cu Legea administrativă din 1925) care se implicau tot mai mult în soluționarea problemelor societății a fost de asemenea rezultatul migrației din mediul rural, deseori unul închis, în mediul urban, propice integrării sociale, dar și naționale. *Modernizarea vieții sociale* s-a manifestat prin adoptarea unui set de măsuri legislative care să creeze un cadru benefic transformărilor. Este vorba de creșterea nivelului de trai al tuturor păturilor sociale, crearea condițiilor necesare în vederea facilitării acestora la educație și serviciile publice.

Modernizarea vieții culturale ține, în principal, de perceperea de către individ a schimbărilor, dar și de adaptarea acestuia la noile condiții. Iată de ce este absolut important de a accentua aspectul psihologic al modernizării³⁷. Perceperea modernizării drept un proces destructibil, drept o luptă a noului împotriva vechiului a fost o problemă deseori speculată în perioada la care ne referim. Aceste speculații erau cu atât mai dăunătoare, cu cât o societate în formare, cum era societatea românească de după Unire, avea nevoie de un concept solid al coeziunii naționale și sociale. Avea loc trecerea treptată de la mentalitatea regională la cea națională și europeană, descătușarea minții și a energiilor creatoare a românilor în domeniile elevate ale culturii, ca filosofia, literatura și arta, precum și în domeniile științei și tehnicii. Pe de altă parte, au avut loc transformări esențiale în modul de viață al românilor, cotidianul acestora – mai ales cel de la orașe – semănând tot mai mult cu cotidianul european.

³⁷ Aspectul psihologic al modernizării a fost apreciat drept unul de o importanță fundamentală de Cyril E. Black. **Vezi**, pe larg, BLACK 1966, 24-26.

Astfel, modernizarea României interbelice a fost un proces complex care a însumat atât transformări esențiale în domeniile economic și politic, cât și social și cultural. Cert este faptul că în competiția modernizării s-au angajat regiuni cu o tradiție și o cultură politică diferită, fapt de care trebuia să țină cont forțele politice care veneau cu mesajul modernizării în fața diferitor pături sociale. Astfel, era absolut necesară o diversificare a eforturilor de la o regiune la alta a României. Efectele acestor eforturi au fost de asemenea diferite, astfel încât nu se poate vorbi despre o atitudine omogenă și univocă față de modernizare. Pe de altă parte, a avut loc nu doar angajarea politicienilor în elaborarea diferitor teme ale modernizării sub aspectele național, social, politic și economic, dar și „testarea” acestora „prin proba guvernării”³⁸.

În ce privește *periodizarea procesului modernizării* din România, istoricul german Lothar Maier propune patru perioade cronologice ale acestuia: 1829-1853; 1856-1875, 1878-1907, 1918-1938³⁹. Cea de-a doua variantă a periodizării, care aparține istoricului american Keith Hitchins, cuprinde două etape largi ale procesului: 1774-1866 și 1866-1944⁴⁰. Ambii autori atestă „semne ale schimbării” pe toate planurile în perioada interbelică⁴¹, acesta constând în consolidarea schimbărilor, începute în plan economic, social, politic, dar și cultural, în perioada de până la 1914. Basarabia a fost prezentă în cadrul ambelor etape: cele trei județe – Cahul, Bolgrad și Ismail, au fost retrocedate Principatului Moldovei în rezultatul Războiului Crimeii între anii 1856-1878, iar întreg teritoriul Basarabiei devenea parte integră a României la finele primei conflagrații mondiale.

Modernizarea Basarabiei în context general românesc: repere istoriografice. Modernizarea Basarabiei ca parte componentă a unui proces general românesc a demarat după ce provincia s-a unit cu României în 1918. În provincia estică, aceasta a început pe un fundal diferit de cel din Vechiul Regat sau din alte provincii românești, care s-a conturat în perioada anterioară Unirii, într-un cadru politic rigid, mai puțin predispus schimbării. Provincia a trecut printr-un prim val al modernizării odată cu aplicarea reformelor burgheze din anii 60-70 ai secolului XIX, dar politica conservatoare față de periferii, pe de o parte, și reacționarismul guvernului rus de la finele secolului XIX – începutul secolului XX, pe de alta, nu au atins rezultatele scontate.

³⁸ ȘERBAN 2006.

³⁹ MAIER 1998, *apud* IACOB 2006, 546.

⁴⁰ 1866-1881 – obținerea independenței României; 1881-1914 – domnia Regelui Carol I; 1914-1918 – etapa Primului Război Mondial; 1919-1940 – etapa României Mari; 1941-1944 – etapa celui de-al Doilea Război Mondial. HITCHINS 1994.

⁴¹ HITCHINS 1994, 335.

În istoriografie, problematica Basarabiei interbelice a fost tratată în cea mai mare parte sub aspect politic, subiectul statutului Basarabiei revenind continuu pe prim plan. Analiza până la 1989 a primelor reforme cu caracter democratic, aplicate în provincia estică a României, a fost prezentată în scopul argumentării sau a contraargumentării legalității apartenenței ținutului la spațiul comun românesc, mai puțin în scopul impactului acestora asupra stării generale de progres (sau, eventual, regres, dacă acesta se dorea demonstrat) a Basarabiei a fost un obiectiv oarecum ignorat. În paginile ce urmează vom contura câteva repere istoriografice privind evoluția Basarabiei din primul deceniu interbelic în contextul reformelor agrară, electorală și administrativă care au pus bazele modernizării societății basarabene în perioada interbelică.

Istoriografia sovietică. Evoluția regimului politic din Basarabia a lăsat o amprentă directă asupra scrierii istoriei ținutului, fiind un fapt demonstrat deja că „tendențele unor istorici de a „legitima științific puterea” (...) a fost o particularitate caracteristică a istoriografiei sovietice și istoriografiilor din statele intrate în sfera de influență a URSS după cel de-al Doilea Război Mondial”⁴². Scrierile din perioada sovietică au fost determinate de imixtiunea directă a politicului în știința istorică, în care ideile referitoare la națiunea „moldovenească” și identitatea națională alternau cu condamnări severe ale perioadei interbelice. Criticile aduse perioadei dintre cele două războaie mondiale, când Basarabia era parte integrantă a României, de asemenea se înscriau perfect în scenariul de dominație comunistă asupra regiunii dintre Prut și Nistru⁴³. Abordările de pe poziții de clasă a istoriei Basarabiei interbelice erau în indispensabilă legătură cu critica istoriografiilor românească și occidentală – component esențial al diverselor publicații cu caracter istoric.

O caracteristică a istoriografiei sovietice din perioada interbelică este lipsa unei tradiții istoriografice privind problema Basarabiei în general, ceea ce însemna, în opinia lui W.P. van Meurs, că „mituri încă neacceptate erau încă disponibile, iar interpretări contradictorii puteau avea încă loc”⁴⁴. Datele statistice privind numărul publicațiilor privitoare la Basarabia demonstrează „relativa lipsă de importanță politică și prioritatea redusă conferită acestei regiuni”⁴⁵.

⁴² ȘAROV, CUȘCO 2008, 51.

⁴³ Pornind de la obiectivul reflectării relației dintre politică și scrierea istoriei, studiul istoricului olandez W.P. van Meurs rămâne unicul care oferă o analiză exhaustivă a istoriografiei sovietice cu privire la problema Basarabiei, începând cu secolul XIX și până la finele secolului XX. VAN MEURS 1996.

⁴⁴ VAN MEURS 1996, 182.

⁴⁵ Dintr-o diagramă, construită de autor în baza calculelor privind numărul de articole publicate la tema Basarabiei la Moscova și Leningrad, precum și în alte centre ale URSS în perioada

Abia în anii 70 se conturează trăsături distincte în discursul istoric cu privire la Basarabia. Readucerea în discuție a problemei basarabene, inclusiv a situației social-economice și politico-administrative din ținut este în strânsă legătură cu conflictul româno-sovietic din anii 60-70 ai secolului trecut, astfel încât și istoricii români au dat dovadă de exces de zel în tratarea problemei basarabene, fiind impulsionați de implicarea directă și indicațiile explicite ale liderilor de partid și de stat. Astfel, sesizăm de fapt că atât în URSS, cât și în România, tratarea problemei basarabene s-a făcut în scopuri politice.

Poziția oficială a URSS de nerecunoaștere a pierderii teritoriului Basarabiei în favoarea României a determinat o abordare tendențioasă și critică a reprezentanților istoriografiei sovietice a proceselor social-economice, politice și culturale din Basarabia interbelică. Astfel, din start a fost respinsă orice idee de modernizare și progres, iar transformările care aveau loc pe diferite planuri erau tratate de pe poziții de clasă și/sau etno-politice. Potrivit primei abordări, obiectivele reformelor aplicate după Unire nu țineau de progresul și democratizarea societății românești în general; acestea fuseseră concepute în scopul întăririi pozițiilor economice, sociale și politice ale burgheziei, în detrimentul țăranimii și a clasei muncitoare. Potrivit celei de-a doua abordări, transformările urmau să aducă beneficii în exclusivitate populației majoritare de origine română, în detrimentul minorităților care populau provincia estică a României.

Subiectul reformelor introduse în Basarabia după Unire a fost unul de importanță pentru istoriografia sovietică, dar nu a constituit preocuparea de bază a acesteia. Din punct de vedere cantitativ, prevalau studiile care abordau „lupta revoluționară din ținut”, relațiile româno-sovietice, precum și tematica de o permanentă actualitate – „eliberarea Basarabiei de sub jugul cotropitorilor români”. Astfel, preocupările pentru aspectele economice sau politico-administrative au fost plasate pe planul doi, de rând cu aspectele sociale și culturale. La acestea se făcea referire în contextul „argumentelor” privind caracterul reacționar și abuziv al administrației române, căutându-se argumente privind caracterul de clasă și efectele negative ale reformelor – chiar și cuvântul *reformă* era luat între ghilimele. Dintr-o serie de lucrări, dedicate pretinsei lupte de eliberare de sub „jugul burghezo-moșieresc roman”⁴⁶, se desprinde ideea potrivit căreia în perioada de „ocupație” românească locuitorii Basarabiei ar fi fost privați de dreptul la libera

1918-1968 (în 1940-1941 și din 1944– și în RSSM), rezultă faptul că în perioada imediată Unirii din 1918 și în ajunul anexării Basarabiei din 1940 numărul publicațiilor cu privire la regiune era extrem de scăzut. Astfel, în anii 1918-1923 au apărut în total 16 publicații, dintre care 6 articole, iar în anii 1938-1939 – 32 publicații, dintre care 23 articole. VAN MEURS 1996, 182-183, 426-427.

⁴⁶ **Vezi** BRYŠJAKIN, SYTNIK 1969; LAZAREV 1974; LUNGU 1982.

exprimare, a fost suprimată libertatea presei, întrunirilor și de asociere. În acest context, alegerile din Basarabia „se desfășurau cu scop de garantare a dominației ocupanților, moșierilor și a burgheziei”. Nu are nici un temei afirmația, conform căreia Legea electorală din 1926 „lipsea de dreptul la vot pe toți cei care luptau împotriva unirii la regatul României a provinciilor ocupate. Tinerilor până la 21 ani, femeilor și soldaților nu li se permitea participarea în alegeri”⁴⁷. S-ar părea că anume aceste categorii ale populației s-ar fi pronunțat în contra Unirii. Pe de altă parte, legea din 1926 nu introducea prevederi noi privind categoriile populației cu drept de vot, acestea fiind stabilite prin decretele-legi din 1919.

În ce privește partidele politice și influența acestora în Basarabia, este recunoscut faptul că Partidul Național Țărănesc se bucura de succes în România și, în mod special, în Basarabia. Autorii unui studiu afirmă că țărăniștii ar fi fost susținuți de „o parte a țărănimii și chiar de unele pături ale muncitorilor degradați”⁴⁸. Nici așa-zisă „cârdășie cu moșierii și capitaliștii” nu a împiedicat obținerea susținerii din partea populației basarabene. Succesul în alegeri s-ar fi datorat frazeologiei revoluționare, cu care „jongla” Partidul Național Țărănesc și proclamării poziției pașnice în relația cu Sovietele, dar fără specificarea faptului că „ei doreau să obțină această pace cu condiția întăririi Basarabiei după România”. Autorii se contrazic, afirmând faptul că Partidul Național Țărănesc, cât și Partidul Național Liberal, nu aveau influență în Basarabia, cauza esențială fiind compromiterea acestora în fața alegătorilor prin „metodele sângeroase de luptă împotriva mișcării revoluționare din țară, a grevelor, acțiunilor țărănești împotriva moșierilor, înrăutățirii situației sindicatelor și printr-o politică antisovietică”⁴⁹.

Opiniile foștilor proprietari⁵⁰ sau funcționari basarabeni, în mare parte de origine rusă, criticile constructive ale deputaților și senatorilor basarabeni sau pozițiile critice ale ziariștilor locali și occidentali față de situația din Basarabia erau preluate de istoriografia sovietică drept argumente solide întru susținerea poziției oficiale privitoare la Basarabia. Lucrarea lui Christian Rakovsky, *Rumynija i Bessa-*

⁴⁷ BEREZNIJAKOV, BOBEJKO, KOPANSKIJ, MURZAK, PLATON 1970, 234.

⁴⁸ Conform Recensământului populației din 1930, în Basarabia erau 12.342 de întreprinderi (ALEXANDRESCU 2007, 55). Nu cunoaștem cifra exactă a muncitorilor din ținut, dar aceștia erau prea puțini, încât să fie clasificați în câteva pături sociale, între care și „pături ale muncitorilor degradați”.

⁴⁹ BEREZNIJAKOV, BOBEJKO, KOPANSKIJ, MURZAK, PLATON 1970, 235-237.

⁵⁰ Foștii latifundiați din Basarabia criticau cu asprime caracterul radical al legislației agrare și tratamentul dur față de marii proprietari, cei de origine rusă simțindu-se cei mai lezați în drepturi. În opinia acestora, legea agrară basarabească urmărea scopul „de a lovi puternic în fosta clasă a marilor proprietari din Basarabia (...) compusă mai mult din elemente rusofile”. În centrul criticii se afla mecanismul de evaluare a prețului de răscumpărare, precum și împroprietărirea funcționarilor români. **Vezi**, de exemplu, SYNADINO 1926.

*rabija*⁵¹, publicată imediat după eșecul Conferinței de la Viena din 1924, este un exemplu clasic al modului în care acest mecanism era aplicat de către reprezentanții istoriografiei sovietice⁵². Christian Rakovsky dedica primele patru pagini ale publicației sale poziției ziaristului londonez de la „The Times”, Stephen Graham, care, călătorind de-a lungul „cordonului sanitar”, în toamna anului 1924 a ajuns și în Basarabia⁵³. Autorul considera că deși scopul lui Graham a fost de a-i lăuda pe români, acesta a trebuit să scrie „una din cele mai convingătoare învinuiri” aduse guvernului român. Diplomatul compara situația sa cu cea a lui Graham, subliniind că și pe el însuși, care scotea la iveală fărâdelegile guvernului român încă în perioada Vechiului Regat, diplomații români ar fi vrut să-l vadă drept „un apărător al anexării Basarabiei de către România, adică a celei mai grosolane și josnice minciuni din istoria politică modernă”⁵⁴. Rakovsky caracteriza regimul românesc din Basarabia drept un regim de „ocupație”. Problema aplicării reformelor democratice la Rakovsky era percepută în strânsă legătură cu necesitatea desfășurării unui plebiscit în Basarabia.

Nu au existat deosebiri esențiale în abordările cu privire la reforma agrară din perioada interbelică⁵⁵ și cea postbelică, doar că arealul geografic al lucrărilor s-a mutat de la centru la periferie. Altfel spus, după război, ștabela criticilor aduse în adresa regimului românesc „de ocupație” a fost preluată de Chișinău, ținând

⁵¹ De altfel, și tematica cuprinsă în această publicație este o continuare a discuțiilor purtate în cadrul tratativelor româno-sovietice. RAKOVSKY 1925.

⁵² Autorul utilizează drept argumente cuvântarea lui V. Stroescu, președinte de onoare al primului parlament al României Mari, rostită în ședința Adunării Deputaților din 10 februarie 1920, care exprima îngrijorare pentru starea de lucruri din provincie. Poziția ziaristului britanic Stephen Graham care a călătorit în Basarabia în 1924, s-a bucurat de asemenea de atenția oficialului sovietic. RAKOVSKY 1925, 3-6, 50-51.

⁵³ Acesta a publicat o serie de articole privitoare la Basarabia în „The Times”, nr. din 14, 20 și 23 octombrie 1924, iar în 1925 adună toată informația într-un volum aparte. GRAHAM 1925, 109-112, 157-175.

⁵⁴ RAKOVSKY 1925, 5-6. Afirmățiile lui Christian Rakovsky ne-au impulsionat spre o cercetare atentă a articolelor și cărților lui Stephen Graham. Fără îndoială, poziția lui Graham față de metodele administrării române în Basarabia era una critică, dar și constructivă. În opinia acestuia, Basarabia era „cea mai dificilă parte a administrării în Europa de Est”, autorul îndându-se chiar și de capacitatea Marii Britanii de a se isprăvi cu o astfel de sarcină în zona în care pericolul bolșevic și tensiunea permanentă de la hotarul de est erau considerate drept cauze principale ale instabilității interne. Pe de altă parte, autorul sugera necesitatea intensificării acțiunilor de propagandă național-culturală, precum și implementarea de măsuri în scopul integrării economice, politice, sociale și culturale a Basarabiei care urmau să contrabalanseze acțiunile cu caracter bolșevic și antiromânesc, precum și speculațiile propagandistice de denigrare a noului regim.

⁵⁵ Subiectul problemei agrare din Basarabia în istoriografia sovietică a fost analizat în profunzime de istoricul Ion Țurcanu. **Vezi** ȚURCANU 1992, 30-51.

cont de creșterea numărului istoricilor din ținut, dar și de pregătirea profesională mai calitativă. Utilizarea în ghilimele a sintagmei „reforma” agrară sau schimbarea denumirii de reformă în „contrareformă” este o caracteristică dominantă a lucrărilor de până la 1989, din start fiind subminat caracterul reformativ al relațiilor agrare. Observăm că în lucrările istoriografiei sovietice din perioada interbelică se vorbește, de fapt, mai mult despre exproprierea țăranilor decât despre cea a proprietarilor. Ideea lui V. Dembo⁵⁶, potrivit căreia țăranii basarabeni ar fi căpătat pământ în urma transformărilor revoluționare din 1917, dar acesta le-a fost luat de către statul român și întors marilor proprietari locali sau transmis coloniștilor veniți din Regat, a fost preluată pe larg de alți autori⁵⁷. Documentele de arhivă ne conving de faptul că mișcările agrare din 1917 nu au soluționat problema lipsei de pământ a țăranilor basarabeni, ci doar au agravat-o. V. Malinskij, V. Lungu și alții susțineau că restabilirea posesiunilor marilor proprietari fusese efectuată în baza unei „tocmeli nerușinate a ocupanților și claselor exploatatoare locale pe seama maselor de țărani”⁵⁸. A fost supus criticii dure și modul de repartiție a pământului după criteriul național⁵⁹, în scop de a obține un sprijin social în satul basarabean, precum și simpatia populației pentru noul regim⁶⁰. Mai mult, în unele lucrări se afirma faptul că „reforma agrară s-a dovedit a fi distrugătoare pentru țăranimea română”, fapt care ar fi generat o serie de nemulțumiri și „răscoale țăărănești”, dintre care „răscoala de la Tatar-Bunar” din septembrie 1924⁶¹. Era criticată și politica agrară a statului român de după reformă.

Istoricul Ion Țurcanu a publicat două lucrări care rămân de referință în studiul tematicii care ne preocupă. Problema evoluției satului basarabean în perioada interbelică⁶² este completată de lucrarea privind reforma agrară din Basarabia⁶³. Autorul scotea în evidență precondițiile reformei din ținut, etapele legiferării legislației agrare basarabene, factorii care au determinat specificul reformei, comparativ cu alte provincii. Ion Țurcanu a fost unul dintre primii autori care a demonstrat impactul mișcărilor țăărănești din 1917 asupra caracterului reformei. Autorul accentua faptul că deficitul de pământ nu a permis împrumărirea tuturor locuitorilor care figurau în liste, în același timp, acesta critica în termeni

⁵⁶ DEMBO 1924a, 127; DEMBO 1924b, 66. RAKOVSKY 1925, 29-30.

⁵⁷ MALINSKIJ 1949, 8; LUNGU 1982, 201; Este curios faptul că K. Sluckaja atribuia mișcării agrare țăărănești caracterul național de eliberare și o înscria în mișcarea de eliberare națională din ținut (SLUCKAJA 1962, 84).

⁵⁸ MALINSKIJ 1949; LUNGU 1982, 26; ALEXANDRI 1924, 28.

⁵⁹ BESSARABIJA 1929, 75.

⁶⁰ PAVLOVIČ, RAFAIL 1925, 72; DEMBO 1924b, 66-67.

⁶¹ DEMBO, TIMOV, 1925, 17, 19; BESSARABIJA 1929, 75-76.

⁶² ȚURCANU 1980.

⁶³ ȚURCANU 1991.

duri împroprietărirea funcționarilor militari și civili, a ofițerilor armatei române, precum și a foștilor deputați ai Sfatului Țării⁶⁴.

Modul de implementare a reformei administrative în Basarabia a fost supus unei critici extrem de dure din partea exponenților istoriografiei sovietice: formele și metodele de administrare ale unui regim care a „zmuls (sic!) cu forța” Basarabia de la Rusia nu puteau fi tratate sub aspectul progresului, considerau autorii. Așa cum politica guvernului român în ținut era considerată una de „teroare și jaf”, aceasta ar fi avut „urmări tragice” pentru populație: „politica financiară și de impozite a ocupanților avea un caracter tâlhăresc, frâna dezvoltarea industrială a ținutului, ruina nu numai patronii mici, ci și pe cei mijlocii, înrăutățea situația economică a oamenilor muncii”. Corpul de funcționari, în frunte cu cei veniți din Vechiul Regat, era considerat unul dominat de birocratism, corupere și abuz, astfel încât, doar după 1918, Basarabia, „privită ca o sursă de îmbogățire”, ar fi devenit ținta de atac și teritoriul de contaminare de viciile mitei și escrocheriei⁶⁵, iar de vreun progres sau modernizare nici nu putea fi vorba⁶⁶.

Ideea dominantă a istoriografiei sovietice era existența unui front intern bine organizat care ținea piept „regimului de ocupație”, din acest motiv „sabotarea acțiunilor puterii ocupante, proteste și greve, diversiuni, demonstrații politice și răscoalele armate” nu reprezenta „o enumerare completă a formelor și metodelor de luptă cu ordinea urâtă de popor”⁶⁷. Revoltele de la Hotin, Bender și Tatar-Bunar sunt prezentate drept „pagini glorioase de luptă eroică a Basarabiei muncitoare”⁶⁸.

Așadar, concepția istoriografiei sovietice era bazată pe denaturarea faptelor care să servească drept „argumente incontestabile” a instaurării unui regim ilegal „de ocupație”. Poziția acesteia privitoare la procesele care au avut loc în Basarabia după 1918 era una de negare în totalitate a ideii de reformă și, respectiv, a oricărei idei de modernizare și progres al societății basarabene în perioada interbelică.

Istoriografia occidentală. Într-un studiu, publicat în 1932 în „Viața Basarabiei” și dedicat istoriografiei referitoare la Basarabia sub regimul țarist⁶⁹, Alexandru

⁶⁴ ȚURCANU 1991, 28-29.

⁶⁵ LUNGU 1982, 144.

⁶⁶ LAZAREV 1974, *passim*.

⁶⁷ ZAJCEV 1971, 7.

⁶⁸ ZAJCEV 1971, 7. Unul dintre studiile de referință ale istoriografiei sovietice privind revolta de la Hotin conține 282 de documente. Dintre acestea, peste 100 sunt autobiografii, biografii și mărturii ale participanților, iar o altă bună parte – extrase din ziarele „Bjulleten’ Bessarabskogo Bjuro pečati”, „Bessarabskaja Jizn”, „Pravda” ș.a. Autorii criticau istoriografia occidentală (CIORANESCU ET AL. 1967) care prezenta rebeliunea de la Hotin drept o acțiune a unei grupări locale a țărănimii, dar nu o acțiune de masă, la care ar fi participat moldoveni, ucraineni, ruși ș.a. popoare. **Vezi** HOTINSKOE VOSSTANIE 1976.

⁶⁹ Viața Basarabiei, februarie 1932, anul 1, nr. 2.

Boldur face câteva remarcă referitoare la istoriografia occidentală dedicată perioadei de după Unire. În opinia sa, „în limbile străine nu observăm nici un interes față de istoria Basarabiei”. Acest interes s-a activat treptat, dar se reducea în mare la aspectele de ordin politic și economic, mai puțin sau aproape deloc – de ordin social și cultural. Cu referire la contextul și semnificația reformelor care au fost aplicate în perioada de după Unire atât în România, cât și în Basarabia, abordarea diferă în mod evident de cea sovietică, dar și de cea românească. Dintre autorii străini din perioada de după război care s-au preocupat de istoria ținutului menționăm Charles Upson Clark⁷⁰, Antony Babel⁷¹, George Clenton Logio⁷², de altfel, un autor mai puțin citat în spațiul românesc. Autorii respectivi tratau reformele agrare din sud-estul Europei drept fenomene „motivate din punct de vedere politic și inevitabile din punct de vedere politic”. În opinia acestora, motivele pentru împroprietărirea țărănimii care constituia între 75-80 % din totalul populației țărilor balcanice, au fost mai degrabă de natură politică și socială decât economică, iar România nu făcea excepție în acest sens. Obiectivele de bază ale reformelor agrare din sud-estul Europei au fost distrugerea rămășițelor feudale ale societății, dezmembrarea marilor latifundii și independența economică a țărănimii, care ar asigura o bază stabilă pentru noile regimuri, iar factorii care au determinat caracterul reformei agrare – tendințele naționaliste de redistribuire a pământului în favoarea națiunii majoritare și în detrimentul foștilor latifundiați de origine rusă și maghiară⁷³, ideea echității sociale, devenită importantă pentru țărănime în perioada războiului, tendința forțelor politice, dar și a Casei Regale, de obținere a unui suport social masiv din partea țărănimii, și, nu în ultimul rând, frica pentru o eventuală revoluție care putea cuprinde țările balcanice⁷⁴. Împroprietărirea țăranilor și inerentele reforme cu caracter democratic au constituit un punct important al contractului social încheiat între elita politică și țărănime în timpul războiului ca răsplătă pentru efortul depus. Pe de altă parte, reformele agrare din sud-estul Europei, operate simultan și aproximativ după aceeași schemă⁷⁵, au fost aplicate în scopul aplanării tensiunii sociale existente în majoritatea țărilor din zona estică a Europei, astfel încât criticile privind efectele negative ale reformelor asupra reducerii productivității agricole nu erau justificate⁷⁶,

⁷⁰ CLARK 1922; CLARK 1927.

⁷¹ BABEL 1926.

⁷² LOGIO 1932.

⁷³ KEIL 2006, 109; JELAVICH 1985, 162.

⁷⁴ JELAVICH 1985, 162; KEIL 2006, 111; TURNOCK 2006, 171.

⁷⁵ Între anii 1918-1921, în toate țările est-europene cu o economie predominant agrară și în care 75-80 % din populație o alcătuiă țărănimea, au fost promulgate acte legislative care au servit drept bază pentru aplicarea reformelor agrare. ALDCROFT, MOREWOOD 1995, 17.

⁷⁶ LOGIO 1932, 164; STAVRIANOS 2000, 593-594. Henri Prost afirma faptul că în România

consideră reprezentanții istoriografiei occidentale. G. Clenton Logio se referea la condițiile în care autoritățile române au fost nevoite să aplice cu promptitudine reforma agrară în Basarabia: în condițiile în care exproprierea demarase încă în ajunul Unirii, România se confrunta cu pericolul anulării actului Unirii de către basarabeni⁷⁷. În același timp, acesta critica lipsa unui plan de aplicare al reformei, în care să fie inclusă modalitatea înzestrării țăranilor cu inventar agricol. În fapt, statul a neglijat problemele țăranimii, transformându-i într-o „masă de clienți numeroși și profitabili pentru bănci”, în care dețineau pachetul de control. Astfel, statul nu a asigurat o aplicare rațională a reformei care să asigure transformarea țăranilor împroprietăriți în proprietari independenți, conchidea autorul.

Așa cum în Basarabia marii proprietari erau în majoritate de origine străină, pe parcursul implementării reformei agrare, „problemele economice privind apartenența proprietății s-au îmbinat cu cele politice referitoare la care va fi națiunea dominantă”⁷⁸. Conform opiniei unor autori, ca Ifor Evans, David Mitrany, Emile Petrini, J. Roucek, Hugh Seton-Watson, reforma a adus transformări în distribuirea proprietății funciare din România, nu și în mecanismul de organizare și dirijare a acesteia. Dacă anterior nivelul înalt al producției cerealiere se obținea de pe urma cultivării extensive a pământului, după reformă aceasta nu a mai fost posibil din contul proprietăților mici și mijlocii. Nerentabilitatea acestora, dar și pierderea rolului economic al latifundiilor neexpropriate a fost explicată prin politicile economice și sociale promovate de guvernele postbelice⁷⁹. În ce privește provincia estică a României, a fost susținută ideea naturii revoluționare a legislației agrare basarabene⁸⁰, precum și caracterul radical al reformei dictat de condițiile economice și sociale extrem de dificile ale țăranimii⁸¹. Hugh Seton-Watson

distribuirea proprietății funciare a fost așteptată chiar mai mult decât sufragiul universal. Rezultatul reformei agrare a fost mai mult de ordin social și politic, decât economic. Lipsa utilajului și a creditului agricol nu i-a oferit țăranului posibilitatea de a-și valorifica terenul cu care a fost împroprietărit, susținea autorul (PROST 1954, 5-6).

⁷⁷ LOGIO 1932, 159.

⁷⁸ THE ROMANIAN SCENE ... 1945, 146; Aceeași idee o regăsim la: TITTONI 1928, 90; VAN MEURS 1999, 112; BĂRBULESCU, DELETANT, HITCHINS, PAPACOSTEA, TEODOR 1998, 438.

⁷⁹ BOSIANO 1920; EVANS 1924; MITRANY 1930; PETRINI 1931; ROUCEK 1932; SETON-WATSON 1945, 337; PROST 1954, 6.

⁸⁰ EVANS 1924, 127.

⁸¹ PETRINI 1931, 17. Caracterul radical al legislației basarabene și metodele dure de implementare a acesteia erau exprimate prin tratamentul inechitabil aplicat față de marii latifundiați (proprietățile cărora au fost considerate drept una singură, pe când în restul provinciilor era expropriată fiecare proprietate în parte), precum și determinarea suprafeței proprietății neexpropriabile în valoare de 100 ha, în timp ce în Transilvania aceasta constituia 250 ha, iar în Vechiul Regat – 500 ha.

a fost unul dintre primii autori care a afirmat faptul că represiunea contra bolșevismului a fost cauza esențială pentru graba cu care s-a realizat reforma agrară și prin care se explică și caracterul său radical. Acest radicalism s-a exprimat mai evident în Basarabia, provincia cea mai expusă „contagierii comuniste”⁸². Căpitanul John Kaba, care în 1919 a supravegheat ajutoarele materiale oferite României de guvernul SUA, menționa că până și țărani ruși preferau administrația română vechiului sistem, iar intelectualitatea rusă se arăta „recunoscătoare Guvernului Român pentru stăvilirea bolșevismului în Basarabia”⁸³.

Reforma agrară din România a fost analizată și dintr-o altă perspectivă – cea a efectului acesteia asupra proprietății individuale și a dreptului de proprietate. Astfel, conform lui André Tibal, aceasta avea un caracter radical, dar era mai moderată decât reformele din Letonia și Estonia. Aici, ca și în alte părți ale Europei, reforma a însemnat un atentat grav la principiul proprietății particulare. Autorul compara reforma cu o revoluție care însemna „un remediu brutal pentru o situație devenită intolerabilă”; prin intermediul acesteia s-a evitat o revoluție „de jos”, cu toate acestea, consecințele au fost din cele mai grave⁸⁴. Cele mai evidente au fost consecințele sociale: prin democratizarea pământului ca principala sursă de venit au fost puse bazele unei democrații țărănești. În opinia acestuia, greșeala esențială a autorilor reformei a constat în a considera că asigurarea țăranului cu un lot de pământ însemna soluționarea problemei agrare; pământul, fiind supus unei divizări excesive, nu mai oferea bogăția pe care putea s-o ofere anterior. Conform acestei opinii, susținută și de alte surse, meritul major al reformei a fost faptul că țăranimea împrăștiată a fost o stavilă sigură împotriva răspândirii bolșevismului în Europa Centrală⁸⁵. Atât autorii occidentali din perioada interbelică, cât și cei contemporani sunt unanimi în expunerea poziției, potrivit căreia reforma agrară nu a mers mai departe de distribuția pământului, în rezultatul căreia a dispărut clasa marilor proprietari – prețul plătit de aceasta în rezultatul „nedorinței sau, posibil, a neputinței” de a prelua puterea în stat, pe de o parte, dar și a presiunii revoluționare a clasei țărănești, pe de alta⁸⁶.

În opinia istoricului german Dietmar Müller, studiul căruia se axează pe dimen-

⁸² SETON-WATSON 1945, 200.

⁸³ KABA 1919, 4-5. În opinia autorului, mișcările țărănești din 1917 au fost o primă etapă a bolșevismului, de care au avut parte basarabeni. După acțiunile prompte ale noului regim, țărani români, ruși, germani, polonezi, au devenit „practic imuni la doctrina bolșevică”. KABA 1919, 6.

⁸⁴ TIBAL 1930, 84.

⁸⁵ TIBAL 1930, 84; THE AGRARIAN REFORM .. 1925, 23.

⁸⁶ Conform lui Barrington Moore, aceasta se putea întâmpla cu elitele agrare care reacționau pasiv la impulsurile comerciale. MOORE 1966, 420, **apud** STOKES 1989, 234, 243.

siunile politică și etnopolitică ale reformei agrare, trăsătura cea mai evidentă a reformelor agrare din Sud-estul Europei de după 1918 a fost rolul determinant al statului în dirijarea acestora, fapt care a dus la manipularea de către acesta a domeniilor economic și social. Prin o atare implicare directă a statului în legiferarea și distribuirea proprietății, scria autorul, „au fost limitate masiv și *property rights* [s.a. – D.M.] asupra ei”⁸⁷. Autorul consideră, pe bună dreptate, că explicația privind intervenționismul statului în dreptul de proprietate din Basarabia, sub motivul evitării „proceselor de ex- și împrăștiere „sălbatică” cu motivații bolșevice”, a fost un argument insuficient al istoriografiei de specialitate. În opinia acestuia, esența intervenționismului statal poate fi explicată prin tendința masivă de păstrare a *status quo*-ului politic, afectat masiv de creșterea rolului țărânimii cu drept de vot⁸⁸.

Istoricul olandez W.P. van Meurs consideră că reforma agrară din România interbelică a fost „în fond și în fapt, o profundă revoluție agrară și cea mai largă dintre cele realizate după Primul Război Mondial în răsăritul Europei [care – s.a.] a dat o puternică lovitură rămășițelor feudale și, în mod cu totul deosebit, a impulsionat dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste în agricultură, totodată slăbind decisiv puterea economică și politică a moșierimii”. Este menționat faptul că reforma s-a dovedit a fi mai radicală în Basarabia și Transilvania, unde marile latifundii aparțineau proprietarilor de origine străină⁸⁹. Autorul considera, pe bună dreptate, că consecințele reformei, corelate cu introducerea votului universal, au însemnat pentru România „nu numai schimbare de decor, ci și de conținut”: a urmat diversificarea și democratizarea vieții politice⁹⁰.

Pe lângă aspectul reformei agrare, problema organizării administrative a Basarabiei a captat, deși într-o măsură mai mică, atenția cercetătorului occidental. În perioada interbelică, critici dure față de aspectul administrării Basarabiei le-a formulat G. Clenton Logio, care a criticat cu asprime modalitatea constituirii corpului de funcționari în Basarabia – o pătură „instabilă și coruptă”. Acest fapt a fost explicat parțial prin insuficiența de cadre care a motivat plasarea în teritoriul estic al țării a diferitor elemente întâmplătoare, „absolut incapabile de a înțelege idealul sau scopul misiunii care le-a fost încredințată”⁹¹. Transferul funcționarilor din alte regiuni ale României în Basarabia era considerat o sancțiune disciplinară severă, dar care oferea condiții favorabile îmbogățirii personale, astfel încât basarabenii s-au arătat în mare parte dezamăgiți de atitudinea

⁸⁷ MÜLLER 2008, 96-97.

⁸⁸ MÜLLER 2008, 97.

⁸⁹ VAN MEURS 1999, 112.

⁹⁰ SCURTU, BUZATU 1999, 94.

⁹¹ LOGIO 1932, 74.

centrului față de problemele provinciei. Se cere subliniat aici faptul că au existat două componente ale administrării, unul dintre care a fost elementul local, acesta reacționând în multe cazuri cu rigiditate și negativism chiar. Această reacție a fost explicată doar parțial, prin faptul că „administrația de la București a demonstrat incapacitatea de a se autoreforma”⁹². Acordarea autonomiei regiunii era considerată de către autor drept unica soluție de salvare a Basarabiei.

Deși autoarea de origine română Irina Livezeanu nu s-a preocupat în mod direct de problema reformelor de după Unire, lucrarea sa conține aprecieri radicale privind impactul acestora pentru evoluția societății românești. Emanciparea evreilor, precum și reformele electorală și agrară sunt apreciate drept inițiative revoluționare „democratice în sine”, dar „potențial destabilizatoare”. În opinia sa, caracterul național al acestora, de rând cu „expansiunea teritorială” a României, au pregătit declanșarea conflictului dintre evrei și tineretul naționalist care era purtător de cuvânt al țăranimii. Astfel, în România s-a ajuns la „recrudescența unui naționalism cu o nuanță de antisemitism, ca în secolul al XIX-lea, dar înflorind acum într-un context nou radicalizat – cel al unui stat mai puternic și a unor elite românești, relativ vorbind, mai slabe”⁹³.

Perioada interbelică a istoriei Basarabiei a constituit subiectul unei cărți recente, semnată de istoricul italian Alberto Basciani⁹⁴. Pentru perioada primilor ani după Unire, autorul întrevide două obiective importante, de realizarea cărora depindea evoluția de mai departe a societății, integrare și modernizare, în acest sens numind Basarabia „o grea piatră de încercare în vederea demonstrării capacității clasei politice românești de a reuși modernizarea țării și, în ultimă instanță, de transformare a României Mari dintr-un organism încă în multe privințe artificial, într-un adevărat stat-națiune, al tuturor cetățenilor români”⁹⁵. Studiul arată clar că cele două obiective se împloteau strâns, iar realizarea acestora depindea în mare parte de politica promovată de guvernanți care oscila „între o politică fermă, pe alocuri chiar dură, necesară impunerii autorității statului într-o societate neomogenă și cu largi sectoare nefuncționale, iar pe de altă parte, de nevoia implementării unor reforme ce ar duce țara pe calea modernizării”⁹⁶. Dificultatea implementării acestora era cu atât mai problematică într-o provincie afectată de dominația rusească de mai bine de un secol, care a resimțit consecințele deznaționalizării și rusificării, care a simțit efectele războiului, agravate de problema

⁹² LOGIO 1932,

⁹³ LIVEZEANU 1998, 21.

⁹⁴ BASCIANI 2007.

⁹⁵ BASCIANI 2007, 105-106.

⁹⁶ O recenzie amplă și detaliată a lucrării a fost publicată de curând de istoricul Virgil Pâslariuc: PÂSLARIUC 2009, 309-321 (aici 315).

lipsei cadrelor competente, care să cunoască starea reală de lucruri din provincie, constata autorul. Cu referire la caracterul administrației din provincie, autorul constata un exces de centralizare, precum și lipsa cooperării administrației de diferite nivele, fapt care nemulțumea o bună parte a societății basarabene.

În așa mod, constatăm faptul că istoriografia occidentală a plasat analiza modernizării Basarabiei în context general românesc, arătând caracteristicile procesului care s-au conturat pe fundalul perioadei anterioare, de până la 1918, precum și manifestările neuniforme și mai puțin rapide ale modernizării în provincia estică, determinate de factori de natură atât internă, cât și externă.

Istoriografia română, în cea mai mare parte a sa, a fost consecventă în demonstrarea legitimității regimului instaurat după Unirea Basarabiei cu România. Autorii Ion Pelivan, Petre Cazacu, Ion Nistor, Alexandru Boldur, Onisifor Ghibu și Andrei Popovici⁹⁷ au contraargumentat ipotezele istoriografiei sovietice privitoare la instaurarea unui „regim de ocupație” care ar fi fost contracarat cu vehemență de populație. Cu referire la reforma agrară, cea mai mare parte a reprezentanților istoriografiei românești din perioada interbelică a fost aproape univocă în aprecierea rolului pozitiv al acesteia, înscrisă în șirul de reforme de acest gen, implementat în țările Europei Centrale și de Est⁹⁸. Autorii români accentuau în special rolul acesteia pe calea emancipării naționale a țărănimii române.⁹⁹ Reforma agrară din România a fost apreciată drept una din cele mai radicale din Europa, idee, de altfel, susținută și de istoriografia occidentală¹⁰⁰. Politica intervenționistă a statului în domeniul agricol a fost considerată drept o primă consecință politică a reformei agrare¹⁰¹. Gh. Ionescu-Șișești admitea radicalismul accentuat al reformei agrare basarabene comparativ cu reformele din restul provinciilor. Legislația agrară basarabească se prezenta ca fiind cea mai radicală, determinată de situația proprietății funciare din Basarabia¹⁰², spiritul

⁹⁷ PELIVAN 1920a; PELIVAN 1920b; PELIVAN 1924; CAZACU 1926; CAZACU 1928; NISTOR 1991 (1923); BOLDUR 1927; GHIBU 1923; GHIBU 1926; GHIBU 1992 (1926); POPOVICI 1931.

⁹⁸ Studiul autorilor Gh. Ionescu-Șișești și N. Cornățianu este unul dintre puținele care plasau reforma în contextul general est-european. IONESCU-ȘIȘEȘTI, CORNĂTZIANU 1937.

⁹⁹ IONESCU-ȘIȘEȘTI, CORNĂTZIANU 1937.

¹⁰⁰ CAZACU 1928, 22; MURGESCU, HUREZEANU 1940; GEORGESCU 1943; PERROUX 1935; WAUTERS 1928.

¹⁰¹ IONESCU-ȘIȘEȘTI, CORNĂTZIANU 1937, 81.

¹⁰² Conform lui Gh. Ionescu-Șișești, caracterul radical al reformei basarabene se exprima prin tendința evidentă de nivelare a proprietății, prin desființarea și reducerea marii proprietăți care aparținea, în mare parte, proprietarilor străini. Radicalismul se manifesta până și prin interpretarea sintagmei „străin”, care era mai drastică decât în Bucovina. IONESCU-ȘIȘEȘTI 1920, 21.

revoluționar al legislatorilor basarabeni, dar și de mișcărilor țărănești din 1917, în urma cărora pământul fusese acaparat cu forța de la proprietari în folosul țărănilor. În afară de radicalismul accentuat, unele surse relevă „tendința nivelatoare foarte evidentă”¹⁰³ a reformei basarabene. Totodată, existau voci care sesizau că aplicarea reformei agrare a fost o soluție de scurtă durată: pe fundalul transformărilor sociale și economice, aceasta avusese efectul creării unei imagini romantice a țăranimii, care „se impune și astăzi în presă, în artă, în emisiunile de radio, în legislație și până și în propaganda făcută prin imagini sugestive și formele lapidare”¹⁰⁴, fapt care denatura imaginea României peste hotare.

Modernizarea agriculturii se prezenta ca un fenomen complex ce presupunea nu numai acordarea dreptului de proprietate, dar și crearea unui mecanism care ar susține proprietarul și i-ar da posibilitate să se bucure de roadele muncii sale. Conform lui M. Șerban, țăranimea, odată împroprietărită, avea nevoie de o reprezentare politică solidă care să promoveze o politică agrară în sprijinul noului proprietar. Așa cum domeniul agrar din perioada de după Unire – efect direct al confruntării politice dintre partidele liberal și țărănist – s-a aflat în dizgrație, comparativ cu domeniile industriei și comerțului, transformările profunde cu caracter social, cauzate de reforma agrară, au fost afectate major de lipsa de credite accesibile agricultorului¹⁰⁵. Pozițiile în spiritul romantismului popular¹⁰⁶ alternau cu cele de ordin practic, astfel încât Petre Cazacu considera că deprecierea inevitabilă a producției agrare și a proprietății rurale „nu se pot înlătura decât prin intensificarea conștientă a muncii și a producției, prin toate mijloacele și puterile”. Susținerea învățământului agricol din Basarabia prezenta o altă sarcină care urma să contribuie la soluționarea problemei plasării agriculturii pe baze noi. În acest sens, primii pași fuseseră realizați: „școlile sunt românizate și servesc nu numai la răspândirea cunoștințelor tehnice, dar sunt și focare de cultură națională”¹⁰⁷.

O serie de autori ai perioadei interbelice tratau problema agrară în strânsă legătură cu dreptul de proprietate. În opinia acestora, concepția reformei agrare se baza pe funcția socială a proprietății, în afară de cea economică, astfel încât „vechea concepție, după care proprietatea este inviolabilă, intangibilă și sacrosantă, a trebuit să cedeze în fața noii concepții, a utilității sociale”¹⁰⁸. Astfel, realizarea

¹⁰³ IONESCU-SIȘEȘTI 1920, 21.

¹⁰⁴ CORTEANU 1940, 8.

¹⁰⁵ ȘERBAN 1929, 22.

¹⁰⁶ Bunăoară, Al. Nasta considera că „săteanul luminat din ce în ce mai mult asupra modului cum trebuie să-și muncească pământul, dezrobot de concepția, că toate trebuie lăsate în voia soartei, convins de faptul că pământul dă rod dacă știi să îl ceri, va căpăta și o altă încredere în forța lui proprie și în valoarea lui morală, decât o are astăzi”. NASTA 1927, 63.

¹⁰⁷ CAZACU 1928, 76.

¹⁰⁸ DAMIAN 1928, 17.

emancipării țărănimii din punct de vedere politic, economic și social a fost prezentată ca fiind meritul politicii intervenționiste a statului, slab exprimată anterior din cauza „reacției puternice a clasei latifundiare, deținătoare și a puterii politice”, dar absolut indispensabilă după Unire și justificată prin îngrădirea contaminării României de bolșevism¹⁰⁹. Impunerea micilor proprietari la o serie de obligații, inclusiv cele privind organizarea muncii, se prezenta ca rezultat al aceleiași politici¹¹⁰. Pe de altă parte, situația din primul deceniu a discreditat rolul statului care promova o politică economică restrictivă¹¹¹, el însuși sprijinind insuficient organizarea rațională a agriculturii, creditul agricol, comercializarea producției agricole. La finele primului deceniu de la Unire, organizarea inițiativei private de a colabora cu statul în domeniul agrar era considerată de către unii autori drept unica soluție care să contribuie la dezvoltarea economică și socială a țării.

Unificarea administrativă a fost alt deziderat al statului român tratat în istoriografia românească interbelică. În cea mai mare parte, problema căilor unificării legislației administrative, a normelor și principiilor de drept administrativ, precum și aplicarea acestora în practica românească a reprezentat obiectul de studiu al juriștilor¹¹². Funcționarii trimiși din Regat – Eugeniu Giurgea, Constantin Filipescu, Virgil Ionescu-Darzeu¹¹³, care au avut privilegiul cunoașterii din interior a stării de lucruri în perioada de tranziție a Basarabiei de la un regim la altul, au simțit suflul societății și starea psihologică a acesteia, au publicat o serie de lucrări în care punctau aspra dificultăților integrării administrative a provinciei. Bunăoară, V. Ionescu-Darzeu, fost Director de prefectură al județului Chișinău, prezenta o retrospectivă a organizării administrative a Basarabiei în care găsea instituția zemstvei drept un organ al autoadministrării locale cu o structură clar definită și o activitate prodigioasă. Autorul pleda pentru păstrarea zemstvelor și după unificarea administrativă, fapt care ar permite prosperarea unei instituții care ar fi „pârghia de progres și civilizație a populației locale”¹¹⁴. Comparând trei forme de organizare a județului, din Vechiul Regat, Transilvania și Basarabia, autorul ajunge la concluzia că anume zemstva se prezenta ca fiind cea mai democratică¹¹⁵. Petre Cazacu, care dedica o lucrare specială evoluției Basara-

¹⁰⁹ DAMIAN 1928, 25-26.

¹¹⁰ CORNĂȚIANU 1930, 16-17, 35.

¹¹¹ BĂDĂRĂU 1927, 109.

¹¹² NEGULESCU 1925; URSU, ONIGA 1923; ERBICEANU 1934; TEODORESCU 1935; URSU 1935; DAMIAN 1937; NEGULESCU 1942;

¹¹³ GIURGEA, FILIPESCU 1919; GIURGEA 1928; IONESCU-DARZEU 1920; IONESCU-DARZEU 1921; IONESCU-DARZEU 1924.

¹¹⁴ IONESCU-DARZEU 1920, 60.

¹¹⁵ IONESCU-DARZEU 1921 (19-22), 64.

biei în primul deceniu interbelic, se arăta mai puțin optimist față de păstrarea zemstvei, acesta considerând că „ideea menținerii formelor rusești de viață ar fi provocat în păturile largi o indignare”¹¹⁶. Onisifor Ghibu de asemenea se arăta simpatizant al zemstvei, care, în opinia sa, a fost redusă la inactivitate „de dragul unificării”¹¹⁷. Ghibu, de altfel, a fost unul din pușinii autori ai perioadei interbelice care exprima o atitudine critică față de relația complicată dintre funcționarii din Regat și cei locali, precum și față de problemelor legate de structura și organizarea corpului de funcționari din Basarabia după Unire.

Tratarea de pe poziții de clasă a reformelor aplicate după Primul Război Mondial a fost caracteristica de bază și a istoriografiei românești din perioada comunistă¹¹⁸. Conform literaturii respective, drepturilor civile și politice a cetățenilor, formulate în Constituția din 1923, erau formal garantate după Unire. Tulburările țărănești, bunăoară, erau considerate drept factorul esențial care a dus în mod inevitabil la înfăptuirea reformei care, de altfel, era o soluție în vederea „salvării” marii proprietăți de la incapacitatea de a prelucra pământul, în urma pierderii inventarului viu și mort în rezultatul războiului¹¹⁹. Cu toate acestea, din a doua jumătate a anilor 70, după ce conducerea de partid și-a anunțat deschis poziția în problema Basarabiei, tratarea aspectelor evoluției interbelice a provinciei a continuat pe fundalul rescrierii integrale a istoriei naționale. Istoricii români au publicat studii care rămân de referință pentru cercetarea evoluției social-economice și politice a României interbelice¹²⁰. Privitor la reforma agrară, implementată pe întreg teritoriul țării, autorii Mircea Mușat și Ion Ardeleanu dădeau dreptate celor care afirmau că reforma „a dat o firească și rațională repartitie a proprietății agricole”, dar și celor care considerau că ea a transformat „repede o țară de latifundiară într-o țară de prea mică proprietate”¹²¹. Lipsirea țăranilor de a achiziționa inventar agricol le-a îngrădit dreptul de a practica metoda agriculturii intensive, subliniau autorii. Din motive lesne de înțeles, problematica Basarabiei ocupa un spațiu limitat al cercetării, ca în cazul lucrării lui Dumitru Șandru, dedicată reformei agrare, dar minuțiozitatea și tenacitatea cu care sunt dezvăluite, pas cu pas, etapele reformei, caracteristicile generale ale acesteia pentru România, specificul fiecărei regiuni, inclusiv a fiecărui județ, oferă posibilitatea plasării informației cu privire la Basarabia într-un cadru comun românesc¹²².

¹¹⁶ CAZACU 1928, 289.

¹¹⁷ GHIBU 1926, 111.

¹¹⁸ Vezi, bunăoară, GRĂMADĂ, POPOVICI 1956 (1955).

¹¹⁹ LIVEANU 1967, 304-305.

¹²⁰ MUȘAT, ARDELEANU 1986; SCURTU 1975; BITOLEANU 1981, 311.

¹²¹ MUȘAT, ARDELEANU 1986 (II), 365.

¹²² ȘANDRU 1975; ȘANDRU 1980.

Spre finele perioadei comuniste, istoriografia românească îmbrățișează – fie și în mod timid – cele două concepte de *dezvoltare* și *modernizare*, căutându-se reliefa și analiza caracteristicilor celor două procese, dar și evidențierea interlegăturii dintre acestea. Astfel, dezvoltarea a fost percepută drept o acumulare de potențial pe toate planurile, iar modernizarea – drept o direcționare a acestei acumulări spre un nivel nou, caracteristic ritmului de evoluție și creștere a civilizației umane¹²³. Ideile care au fost formulate în colecția de studii editată în 1988 și citată mai sus, privind ritmul și intensitatea diferită cu care s-a manifestat procesul modernizării în diverse domenii – agrar, industrial, cultural, social –, precum și a preluării conștiente și în mod selectiv a experienței occidentale dar care a avut manifestări diferite în spațiul românesc, le considerăm esențiale pentru demersul nostru.

Cu referire la istoriografia românească de după 1989, trebuie menționat faptul că abordarea proceselor economice, social-politice și culturale care au avut loc în Basarabia interbelică a fost realizată cu preponderență sub aspectul edificării naționale, considerată drept problema fundamentală a statului român după Unire. Potrivit istoricilor Ion Agrigoroaiei, Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, Gheorghe E. Cojocaru, Gheorghe Palade¹²⁴, Unirea, războiul și reformele au determinat mutațiile survenite în mentalul colectiv al românilor. Reformele aplicate în primul deceniu după Unire pe „fond de efervescență politică și națională”¹²⁵ au avut drept obiectiv esențial crearea unui cadru comun care să contribuie la consolidarea națiunii române. Autorii afirmă de asemenea faptul că acestea au fost „de natură a moderniza din temelie structurile economice, sociale și politice ale noului stat”¹²⁶. Accentul cercetării a fost pus îndeosebi pe următoarele aspecte: contextul general și specific al Basarabiei după Unire, factorii de natură internă și externă care au determinat specificul integrării provinciei în cadrul comun românesc, eforturile statului român de integrare social-politică, economică și culturală a Basarabiei. Efectele de durată ale regimului de dominație rusească și rolul destabilizator al Rusiei Sovietice (URSS) au fost considerați factori esențiali care au dus la bulversarea bunului mers al administrării. Caracterul greoi și neuniform al integrării a fost generat și de caracterul neuniform de dezvoltare a provinciilor de până la 1918, de un grad diferit de adaptabilitate a acestora la noile condiții, aceste afirmații fiind susținute de un bogat material documentar. Aspectele modernizatoare ale vieții basarabene au fost abordate passim de către

¹²³ PUȘCAȘ, VESA 1988, 8.

¹²⁴ AGRIGOROAIEI 2001; AGRIGOROAIEI 2007; AGRIGOROAIEI 2008; SCURTU f.a.; SCURTU, BUZATU, 1999; COJOCARU 1997; AGRIGOROAIEI, PALADE 1993.

¹²⁵ SCURTU f.a., 34.

¹²⁶ AGRIGOROAIEI, CRISTIAN, IACOB 1989, 321.

cercetători, accentul fiind pus pe procesele integratoare care au avut loc după Unire.

Odată cu desfășurarea procesului de integrare europeană, culminat cu accesarea României în Uniunea Europeană, problematica modernizării a căpătat o semnificație aparte, fapt care denotă multitudinea de studii ce au apărut în ultimii ani la acest subiect¹²⁷. Deși este vorba de o altă modernizare, decât cea concepută un secol în urmă, esența și semnificația procesului care duce spre modernitate au rămas aceleași. Modernizarea de astăzi este privită drept o a treia fază a unui proces continuu, început în secolele XVIII-XIX și întrerupt brutal de instaurarea comunismului. Drept puncte cronologice de reper ale procesului sunt considerate anii 1866, 1918 și 1989. În acest context au loc revizuirii ale demersurilor modernizării din perioadele modernă și interbelică¹²⁸, ale caracteristicilor procesului de modernizare, desfășurat după 1859 și după 1918, unii autori considerând deosebit de actuale studiile comparative ale perioadelor interbelică și postcomunistă pe diferite domenii¹²⁹.

Reforma electorală și aplicarea acesteia după Unire s-a bucurat de o atenție redusă din partea cercetătorilor români și occidentali¹³⁰, alegerile regionale, inclusiv cele din Basarabia, fiind studiate în context general. Studiile publicate sunt consacrate în special alegerilor parlamentare și aproape deloc alegerilor locale, cu mici excepții¹³¹. Atât pentru perioada de până la 1989¹³², cât și pentru perioada actuală, studiul lui Marcel Ivan¹³³ rămâne unul de referință. Cu publicarea în ultimii ani a studiilor cercetătorului român Sorin Radu se poate afirma că golul de informație la acest subiect a fost acoperit în mod simțitor. Autorul analizează evoluția procesului de modernizare a sistemului electoral din România în perioada monarhiei constituționale (1866-1937)¹³⁴, subliniind faptul că aplicarea dreptului de vot universal a avut un impact crucial asupra sistemului electoral din perioada interbelică. Autorul oferă o retrospectivă a legislației electorale și explică necesitatea și mecanismul unificării acesteia în 1926. Astfel de subiecte,

¹²⁷ PATAPIEVICI 2004; PATAPIEVICI 2006; BUCUR 2005; DĂIANU 2006; ȘERBAN 2006; DUNGACIU 2009a.

¹²⁸ BERINDEI 2003; FLAISER 2008; ROTH 2002.

¹²⁹ PREDĂ 2002; ȘERBAN 2006.

¹³⁰ Studiul lui Mattei Dogan rămâne unul de referință: DOGAN 1987.

¹³¹ RADU 2001, 207-224.

¹³² Istoricii Ioan Scurtu, Nicolae Jurca au analizat circumstanțele desfășurării scrutinelor din perioada interbelică și rezultatele acestora în contextul evoluției sistemului partidelor politice din România. SCURTU 1972; SCURTU 1974a; SCURTU 1974b; SCURTU 1977; JURCA 1980.

¹³³ IVAN 1932.

¹³⁴ RADU 2005a.

ca modernizarea sistemului electoral în viziunea partidelor politice, structura socială și dinamica electoratului din perioada interbelică¹³⁵, rolul administrației centrale și locale în alegeri, simbolistica electorală și rolul discursului electoral în influențarea electoratului au fost mai puțin sau aproape deloc cercetate anterior. Este important că autorul face referiri concrete la situația din diverse regiuni ale țării, inclusiv din Basarabia. Modernizarea sistemului electoral din România a fost un proces firesc care a avut drept rezultat racordarea țării la realitățile europene ale vremii, concluzionează Sorin Radu.

În ultimii ani, sistemul electoral din perioada interbelică a devenit obiectul de studiu al politologilor, dintre care remarcăm pe Stelu Șerban și Cristian Preda. La Stelu Șerban, modernizarea României interbelice nu a reprezentat un proces omogen, ci a avut o intensitate diferită în diverse domenii ale vieții. Odată cu unificarea teritorială și legiferarea dreptului de vot universal, „piața” politică în formare a fost direct influențată de dinamica preferințelor electoratului, susține autorul. Comparația sistemelor politice interbelic și postcomunist, oferită de Cristian Preda, conturează trăsăturile comune, dar și specificul componentului electoral al fiecărui sistem în parte. Pornind de la ipoteza, potrivit căreia sistemul electoral este cauza principală a configurării regimului politic, autorul analizează influența sistemului electoral interbelic (respectiv, a perioadei post-comuniste) asupra sistemului de partide. Este evidentă separarea dimensiunilor electorale și a celor politice ale perioadei, în analiza aspectelor ce țin de modificările corpului electoral, numărul de partide și disproportionalitatea legislativă, instabilitatea guvernamentală, preferințele electoratului, ș.a. aspecte. C. Preda subliniază creșterea constantă a participării la vot, până la scrutinele din 1927 și 1928, dar și creșterea competenței electorale care avea loc paralel cu „inclusiunea masivă a cetățenilor în spațiul deliberării politice”, fapt care „atestă neîndoiește democratizarea societății politice românești”¹³⁶. C. Preda subliniază dificultatea generalizării și comparării primelor trei scrutine cu restul de șapte, cauza majoră fiind sistemele electorale diferite sub care s-au desfășurat acestea. În același timp, o comparație a scrutinelor din 1919-1922 și, respectiv, după 1926, poate reuși numai în cazul analizei și comparării magnitudinii circumscripției (numărul de candidați aleși într-o circumscripție electorală), a modului în care aceasta influențează pragul electoral implicit¹³⁷. Astfel, autorul ajunge la concluzia că în perioada 1919-1922,

¹³⁵ RADU 2004.

¹³⁶ PEDA 2002, 91-94.

¹³⁷ Conform lui Arendt Lijphart, citat de Cristian Preda, în sistemele electorale majoritare, creșterea magnitudinii circumscripției oferă avantaje mai mari pentru partidele mari, iar în sistemele reprezentării proporționale sunt avantajate partidele mici (PEDA 2002, 95). După calculele lui Preda, pragul electoral implicit, față de pragul electoral explicit de 2 % (art. 94 al

sub diferite sisteme electorale, partidele s-au situat în condiții absolut diferite în diverse regiuni. După 1926, când repartizarea mandatelor avea loc la nivelul țării și nu a județului, „adevărata barieră în calea partidelor mici a reprezentat-o magnitudinea circumscripțiilor, și nu pragul fixat de legiuitor”, concluzionează Cristian Preda.

În etapa actuală, istoriografia din Republica Moldova, marcată în mare parte de discursul identitar public¹³⁸, nu este univocă în tratarea problemelor de istorie a Basarabiei interbelice. De o parte a baricadei se situează susținătorii ideii statalității moldovenești care resping din start și în mod categoric opțiunea de modernizare și progres care se deschidea în fața Basarabiei odată cu Unirea cu România, precum și pozițiile istoriografice care susțin reușita provinciei în acest sens¹³⁹; de cealaltă parte se situează istoricii care, pornind de la ideea caracterului românesc al Basarabiei, contribuie la cunoașterea în profunzime a proceselor integratoare și modernizatoare care au marcat istoria ținutului din perioada interbelică, construindu-și demersul în mare parte în baza surselor documentare noi. Se remarcă contribuția istoricului Gheorghe E. Cojocaru care prezintă o analiză complexă a procesului de integrare politico-legislativă, social-economică și culturală a Basarabiei în cadrul României în anii 1918-1923. Autorul susține că realizarea celor două deziderate, integrarea și modernizarea, avea loc în paralel, subliniind că perioada de la Unirea Basarabiei cu România și până la adoptarea Constituției din 1923 a însemnat „faza de tranziție de la un sistem vechi de relații, impus Basarabiei în urma raptului de la 1812, la unul nou, având drept scop modernizarea și integrarea multidimensională a ținutului în viața statului român întregit”¹⁴⁰. De altfel, procesul integrării provinciei de la est de Prut a continuat și după 1923, așa cum în unele domenii, cum a fost cel al învățământului, vieții spirituale, dar și a organizării administrative și electorale, legislația de unificare a fost adoptată în anii 1924-1925. Studiul colectiv, dedicat istoriei Basarabiei din cele mai vechi timpuri până în 1998, conține contribuții valoroase ale istoricilor de pe ambele maluri ale Prutului privind evoluția vieții politice, economice, sociale și culturale a Basarabiei în cadrul României, precum și locul provinciei în relațiile româno-sovietice din perioada interbelică¹⁴¹. Elemente ale modernizării

Legii electorale din 1926), era aproximativ de șase ori mai mare.

¹³⁸ **Vezi** ȘAROV, CUȘCO 2008.

¹³⁹ Autorii V. Stati, V. Stepaniuc preiau aprecierile date perioadei interbelice de către autorii sovietici, criticând dur „regimul de ocupație” al unui „teritoriu ocupat cu forța armelor: jafuri, silnicii, schingiuri, rechiziții, omoruri în condițiile unei permanente stări de asediu”. **Vezi** STATI 2002; STEPANIUC 2005, 278-279.

¹⁴⁰ COJOCARU 1998, 17.

¹⁴¹ SCURTU ET AL. 1998, 80-202. La ultimul subiect, **vezi** și ȚĂȚĂCU 2004.

societății basarabene găsim în lucrarea lui Nicolae Enciu, care, prin cercetarea evoluției demografice și economice a Basarabiei, precum și a populației rurale din ținut¹⁴², a contribuit la completarea cercetării lui Dumitru Șandru privind populația rurală a României în perioada interbelică, rezultatele căreia au fost publicate în 1980¹⁴³. Subiectul organizării, desfășurării și consecințelor mișcării subversive din Basarabia în anii 1918-1924¹⁴⁴, care a afectat în mod direct ambele procese, integrarea și modernizarea, a constituit preocuparea autoarei Ludmila Rotari.

În concluzie, menționăm că subiectul modernizării Basarabiei ca parte componentă a modernizării României a fost tratat în mod tangențial atât în istoriografia română, cât și în cea din afara spațiului românesc. Lărgirea interesului pentru procesele modernizatoare care au avut loc în perioada dintre cele două războaie în Estul Europei în general, și în România în special, datorat în mare parte modernizării prin care trece societatea românească în etapa actuală, ne-au impulsionat către noi abordări, în scopul verificării ipotezei modernizării pentru spațiul dintre Prut și Nistru.

* * *

România de la 1918, realizată din punct de vedere național, trebuia să adapteze la un cadru comun profilul istoric, demografic, economic, politico-administrativ și social diferite regiunile ieșite de sub regimuri politice diferite, cu tradiții și realități deosebite. Odată cu integrarea provinciilor, România și-a continuat drumul firesc al modernizării pe toate planurile, demarat în a doua jumătate a secolului XIX. De data aceasta, țara se prezenta într-o nouă față, având un nou suflu, cu un potențial intelectual nou și cu noi aspirații. Basarabia, devenită parte integrantă a statului român, a devenit, totodată, obiectul, dar și subiectul acestor procese. În contextul acestora, ea a reprezentat o imagine diminuată a țării, pentru că problemele cu care s-a confruntat statul român se regăsesc și în Basarabia, în forme mai acute sau mai moderate de reprezentare.

Preocuparea pentru procesul de unificare a României și de integrare a Basarabiei și altor provincii rămâne un specific al istoriografiei române care, pe parcursul diferitor perioade, a fost dominată de tendința de a scoate în evidență – de a preamări chiar – eforturile de clădire a statului român unitar. Predilecția autorilor pentru reflectarea anume a acestui aspect este, în primul rând, o reflecție a formulării priorităților naționale a elitei interbelice, fără a exprima cu

¹⁴² ENCIU 1998; ENCIU 2002.

¹⁴³ ȘANDRU 1980.

¹⁴⁴ ROTARI 2004.

claritate caracterul modernizator al politicilor promovate în diverse domenii ale vieții, fapt care poate fi cu ușurință demonstrat cu ajutorul surselor primare. Astfel, se creează impresia că modernizarea interbelică a societății românești a fost „uitată”, voit sau din întâmplare, de către istorici. Ceea ce vom încerca să demonstrăm în această carte este că societatea basarabeană a fost inclusă, după 1918, într-un cadru firesc al modernizării pe toate planurile. Drept indicatori ai modernizării vor servi reformele electorală, agrară și administrativă, impactul cărora a fost unul imediat și esențial pentru modernizare.

Scopul lucrării de față este de a analiza procesul modernizării Basarabiei în perioada anilor 1918-1928, prin evidențierea impactului primelor reforme aplicate după Unire. În acest sens, am trasat următoarele *obiective* ale cercetării:

- definirea conceptelor de modernizare și modernitate, determinarea unor puncte teoretice și istoriografice de reper ale modernizării de la general la local: Estul Europei – România – Basarabia;
- stabilirea „reacțiilor la modernizare” a elitelor românești și basarabene, precum și a cadrului dezbaterilor teoretice privind căile modernizării României și, inclusiv, a Basarabiei;
- determinarea factorilor de ordin intern și extern, obiectiv și subiectiv care au conturat specificul procesului de modernizare a provinciei;
- analiza obiectivelor esențiale și a etapelor de legiferare a reformelor modernizatoare: electorală, agrară și administrativă;
- determinarea conținuturilor de bază, a mecanismelor de aplicare și a rezultatelor reformelor;
- determinarea și evidențierea impactului reformelor asupra procesului de modernizare a Basarabiei.

Capitolul I al lucrării prezintă o introducere teoretică privind semnificația dreptului de vot universal pentru procesul de democratizare și modernizare a vieții social-politice, analizează noile prevederi electorale, precum și unificarea legislației electorale pentru întreaga țară care a avut loc în 1926. Desfășurarea celor șase scrutine din primul deceniu interbelic, până și după 1926 (1919, 1920, 1922 și, respectiv, 1926, 1927 și 1928), analizată în cea mai mare parte în baza surselor primare inedite, precum și evaluarea rezultatelor acestora are drept obiectiv prezentarea tabloului aplicării în practică a reformei electorale bazată pe principiul de vot universal. Evidențierea impactului acestei reforme asupra procesului modernizării sociale și politice a provinciei a fost o altă preocupare a noastră în acest capitol. În *Capitolul II* este explicată semnificația concepțiilor de proprietate și a dreptului de proprietate, garantarea cărora reprezenta pilonul esențial al modernizării relațiilor economice, sunt evidențiați factorii care au marcat evoluția

acestora. Un loc aparte îl ocupă dezbaterile teoretice privind rolul agriculturii în procesul modernizării economice a țării. Este efectuată o retrospectivă a evoluției relațiilor de proprietate în Basarabia până la 1918 și prezentat procesul complex al legiferării reformei agrare pentru Basarabia. Procesul aplicării reformei agrare din Basarabia, cu cele două componente esențiale – exproprierea și împroprietărirea – , specificul fiecărui component în parte, precum și rezultatele reformei sunt de asemenea prezentate în acest capitol. *Capitolul III* al lucrării de față are drept sarcină prezentarea sensului și importanței descentralizării pentru modernizarea administrativă a României în general, a etapelor reformei administrative, ale prevederilor legislației din domeniu și a specificului aplicării acesteia în Basarabia. O preocupare aparte o constituie aspectul situației instituției de administrare locală, numită zemstva, până la Unire și eliminarea treptată a acesteia în perioada de tranziție de la un sistem de administrare la altul, care a finisat cu aplicarea Legii administrative din 1925. Statutul legal și situația funcționarului public din domeniul administrativ a constituit o altă preocupare a noastră, din simplul motiv că crearea unui corp de funcționari competent și profesionist reprezenta o garanție a succesului modernizării. Reflecțiile privind factorii care au determinat specificul activității funcționarului basarabean, precum și aspecte din activitatea acestuia care au servit obiectul criticii, dar și un punct de deschidere spre investirea în potențialul intelectual și profesional, constituie un component al acestui din urmă capitol.

Cadrul cronologic al lucrării cuprinde primul deceniu interbelic – 1918-1928, perioadă devenită simbolică prin opera lui Petre Cazacu¹⁴⁵. Etapa respectivă a fost marcată de dezideratul integrării în primul rând, care a finisat, în linii mari, către anul 1925, odată cu adoptarea Legii pentru unificarea administrativă. Dacă integrarea a avut un cadru cronologic relativ fix, atunci modernizarea a cuprins întreaga perioadă interbelică, fiind întreruptă în mod forțat în anul 1940. Zece ani de la Unire poate fi cu certitudine considerată o perioadă de bilanț: după o etapă de tranziție de la un sistem de administrare la altul, o etapă nu tocmai ușoară, la finele acesteia cea mai mare parte a domeniilor vieții fiind cuprinsă de procesul modernizării societății basarabene în cadrul comun românesc care a continuat până la anexarea provinciei la URSS.

Lucrarea este bazată pe surse documentare, inedite în cea mai mare parte sau parțial publicate de către subsemnata în ultimii ani, care se păstrează în arhivele din Republica Moldova, România și Marea Britanie. Drept bază documentară au servit, de asemenea, actele legislative publicate în „Monitorul Oficial al României”, dezbaterile din forul legislativ suprem, publicate în „Dezbaterile Adunării Deputaților” și „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, periodicele vremii.

¹⁴⁵ CAZACU 1928.

Considerăm că problema abordată în această carte este de o deosebită actualitate, și aceasta din mai multe motive:

- În primul rând, studierea procesului modernizării Basarabiei interbelice ca o etapă istorică esențială a căii spre modernitate a acestui teritoriu, proces care continuă și astăzi, ar permite conștientizarea semnificației și importanței procesului modernizării pentru spațiul dintre Prut și Nistru în general. Anume pe acest segment al modernizării au fost întreprinse primele eforturi în vederea recunoașterii și garantării drepturilor fundamentale ale omului, au fost create condiții pentru prosperarea societății pe toate planurile.
- În rândul al doilea, cunoașterea componentului modernizării ar întregi tabloul Basarabiei interbelice, prezentat până acum, în cele mai multe studii, în contextul integrării economice, politice, sociale și culturale.
- În rândul al treilea, cazul modernizării Basarabiei este cu atât mai interesant, cu cât în teritoriul dintre Prut și Nistru, comparativ cu situația din alte provincii, au existat mai mulți factori care au stăvilit bunul mers al lucrurilor în general și tendința regiunii spre progres în special.
- Prin cercetarea de față, am dori să dăm start unei dezbateri istoriografice axată pe demersul modernizării Basarabiei pe toate planurile, inclusiv privind transformările de mentalitate.

La începutul secolului XXI, obiectivul modernizării/euopenizării Basarabiei nu este unul perimat, mai mult chiar, succesele pe acest tărâm sunt percepute tot mai insistent ca singura posibilitate de eurointegrare, care continuă să rămână o prioritate națională. Ținând cont de unele tendințe de modelare nu numai a unei națiuni „moldovenești” aparte, ci și a unei căi aparte de evoluție a acesteia, prin astfel de demersuri, cum este demersul nostru, ținem să accentuăm că modernitatea a fost și rămâne pista spre care trebuie să tindă o națiune. Obiectivele acesteia nu pot fi atinse într-o societate, pentru care nu există un temei intern al modernizării: acesta trebuie căutat, conștientizat și dezvoltat.

Capitolul I

APLICAREA REFORMEI ELECTORALE ÎN BASARABIA ÎN ANII 1919-1928

1.1. LEGIFERAREA DREPTULUI DE VOT UNIVERSAL. NOILE PREVEDERI ALE LEGISLAȚIEI ELECTORALE

În perioada de până la Primul Război Mondial, în dezbaterile privind modernizarea țării reformele electorală și agrară au fost privite drept două componente esențiale, în indispensabilă legătură. Aceasta se poate explica prin faptul că între sistemul electoral antebelic și situația proprietății funciare exista o legătură strânsă: sistemul de vot se baza pe censul de avere¹, marii proprietari astfel asigurându-și participarea la viața politică. Introducerea dreptului de vot egal, universal, direct și secret pentru toate păturile sociale ar fi însemnat în mod automat o schimbare a componentelor parlamentare, prin includerea mai multor proprietari mici și mijlocii și, respectiv, prin subminarea numărului marilor proprietari. Acesta ar fi dus, respectiv, la diminuarea rolului conservatorilor ca exponenți de bază ai intereselor moșierimii². Pe de altă parte, aplicarea reformei agrare prin redistribuirea proprietății funciare ar fi schimbat momentan componența colegiilor electorale existente la acel moment, fapt nedorit de aceiași proprietari. Juristul Emil

¹ Potrivit Legii electorale din 1884 pentru Vechiul Regat, care anula Legea din 1866 pentru alegerile în Adunarea Deputaților, corpul electoral era divizat în patru colegii. Din colegiul I făceau parte cetățenii care aveau un venit funciar urban sau rural de cel puțin 1.200 lei anual; colegiul II era reprezentat de orașenii care plăteau statului un impozit anual de cel puțin 20 lei; colegiul III includea cetățenii contribuabili care nu intrau în primele două colegii și plăteau un impozit cât de mic statului. Făceau excepție de la plata impozitelor învățătorii de la sate și preoții. Pentru Senat se păstrau prevederile Legii din 1866, corpul electoral fiind împărțit în două colegii (ALEXIANU 1938, 236). În Basarabia, în conformitate cu Legea electorală pentru zemstvele guberniale și județene din 21 mai 1917, alegerile se bazau pe principiul votului universal, egal, direct și secret, dar acest principiu nu fusese aplicat în viață. Sistemul electoral pentru alegerea organelor administrației locale, denumite zemstve, avea la bază același principiu al censului de avere. În fiecare județ (*uezd*) exista un colegiu electoral al nobilimii, membrii lui fiind obligați să posede un minim de 300-100 ha de pământ, sau cel puțin 15.000 de ruble. Proprietarii mici de pământ și imobile care formau un colegiu alegeau un număr mai mic de deputați, dintre cei care posedau nu mai puțin de 1/20 parte a censului complet. Numărul deputaților aleși de colegiu era egal cu numărul censurilor complete ale averii alegătorilor. **Vezi** ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 41-59.

² În dezbaterile cu caracter ideologic pe această temă, care, de altfel, au durat aproape cinci decenii, conservatorii nu explicau dezacordul cu necesitatea reformei agrare numai prin pierderea privilegiilor clasei sale, ci și prin gradul de analfabetism pronunțat al populației. Pe de altă parte, conservatorii făceau prea puțin pentru modernizarea culturală și economică a țărânimii, astfel încât reforma electorală rămânea într-un cerc vicios. RADU 2005b, 121-122.

Cernea întrevedea apariția legăturii dintre cele două aspecte ale vieții odată cu revolta țărănească din 1907. În opinia sa, anume la acel moment țăranul român a înțeles că problema agrară putea fi soluționată atunci când acesta va putea lua parte directă la elaborarea legislației agrare. Mai mult, răscoala a avut repercusiuni directe asupra evoluției dreptului constituțional românesc, precum și a conștiinței juridice a țăranimii române³.

Obiectivul esențial al reformei electorale a fost legiferarea dreptului de vot universal, egal, direct și secret și aplicarea acestuia în sistemul electoral pe întreaga țară. Teoreticianul psihologiei poporului român, D. Drăghicescu, afirma faptul că „până ce țăranii nu vor avea dreptul lor întreg de a vota, de a-și spune cuvântul intereselor lor, prea puțin, sau chiar nimic nu se va face pentru ei. Oamenii politici, chiar cei mai sinceri, nu le vor da nimic, atâta timp cât nici ei nu vor avea de dat nimic – voturile lor celor cari fac politica țării”⁴. În acest context, George Alexianu scria: „În măsura în care forțele sociale tind să instaureze într-un stat principiul democratic, adică participarea la exercițiul puterii publice a celui mai mare număr de indivizi, în aceeași măsură se instituie și votul universal, care este mijlocul cel mai propriu, mai ales în statele mari, pentru participarea la conducere a celui mai mare număr de membri ai societății. Principiul democratic este cu atât mai realizat, cu cât regimul votului universal este mai larg, cu cât excluderile de la acest drept sunt mai puțin numeroase”⁵. Votul universal, fiind unul dintre drepturile fundamentale esențiale ale omului, însemna, în primul rând, asigurarea egalității cetățenilor privind influențarea procesului decizional public. Atâta timp cât cetățenii nu participau – direct sau indirect, prin delegarea reprezentanților acestora –, la elaborarea legislației și luarea deciziilor privind garantarea aplicării acesteia, nu se putea discuta despre satisfacerea doleanțelor lor, indiferent dacă acestea țineau de aspectul economic, social sau spiritual. Astfel, „țăranul român nu mai era personajul umil, care venea cu căciula în mână la conacul boierului, ci un om hotărât să-și impună punctul de vedere oricui, și mai ales oamenilor politici”⁶. În acest sens, se pot constata schimbări majore în mentalul colectiv al românilor, acesta fiind influențat de trei factori esențiali: unirea, războiul și reformele⁷.

Reforma electorală avea două componente de bază: pe de o parte, ea însemna introducerea dreptului de vot universal, egal, direct și secret, prin adoptarea legislației electorale unice pentru întreaga țară, iar pe de alta, era necesară crearea unui

³ CERNEA 2003.

⁴ DRĂGHICESCU 1907 (1995), 435.

⁵ ALEXIANU 1938, 235.

⁶ SCURTU, BUZATU 1999, 25.

⁷ SCURTU, BUZATU 1999, 17; SCURTU f.a., 31.

mecanism electoral complex care să asigure participarea la vot a tuturor cetățenilor care au primit acest drept. Implementarea reușită a acesteia era cu atât mai necesară, cu cât „sistemul electoral reprezintă cauza principală a articulării sistemului de partide, a configurării regimului politic”⁸. Așa, alegerile și principiul, după care se desfășura acesta, determina în mod esențial natura regimului politic.

Înainte de a purcede la analiza bazei legislative electorale pentru România întregită, sunt necesare câteva precizări în legătură cu situația din Basarabia. În provincia dintre Prut și Nistru, legislația electorală a evoluat în mod deosebit după evenimentele revoluționare din februarie 1917, când în întreaga Rusie a fost decretat votul universal, egal, direct și secret. Legea electorală din 21 mai 1917, promulgată de Guvernul provizoriu, prevedea desfășurarea alegerilor pentru zemstvele guberniale și județene în baza principiului votului universal, egal, direct și secret⁹. În *Declarația Sfatului Țării despre crearea Republicii Democratice Moldovenești în cadrul Republicii Federative Ruse*, emisă la 2 decembrie 1917, citim despre viitoarea „chemare a adunării populare a Republicii Moldovenești, aleasă prin glăsuire obștească de-a dreptul, deopotrivă și tănuită, după sistemul proporțional”, care urma să fie convocată de către Sfatul Țării¹⁰. Aceasta însemna confirmarea decretării în Republica Democratică Moldovenească a dreptului de vot universal, egal, direct și secret, bazat pe reprezentanța proporțională a populației. Sfatul Țării urma să „orânduiască alegerile drepte în așezământurile locale de sineocârmuire, care încă n-au fost alese pe temeiul glăsuirei obștești, deadreptul, deopotrivă și tănuite după sistemul proporțional, și să chezășluiască, pe deplin, bunul mers al acestor așezământuri”¹¹.

Principiul votului universal a fost formulat și în *Declarația de independență a Sfatului Țării*, adoptată la 24 ianuarie 1918. Înaltul for basarabean, împreună cu Consiliul Directorilor Generali al Republicii Democratice Moldovenești ca organ executiv central, își asuma misiunea de a convoca cât mai curând „adunarea poporană, pe temeiul glăsuirei obștești, care va hotărî desăvârșit rânduiala lăuntrică în țară și legăturile ei de unire cu alte țări, dacă aceasta o va cere binele popoarelor republicii noastre”¹². Una dintre condițiile Unirii Basarabiei cu România, produsă la 27 martie 1918, conținea de asemenea formula dreptului de vot universal: „Basarabia își păstrează autonomia provincială având un Sfat al Țării (Dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și

⁸ PEDA 2002, 8.

⁹ ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 41-59.

¹⁰ CIOBANU 1993, 182.

¹¹ CIOBANU 1993, 182.

¹² CIOBANU 1993, 198.

administrație proprie”¹³. Alegerile locale în voloste și plăși, sate, orașe și zemstve, precum și alegerile generale pentru Parlamentul României întregite, urmau să aibă loc în baza aceluiași principiu. După Unire, Parlamentul român urma să decidă „convocarea neîntârziată a Constituantei, în care vor intra – proporțional cu populația – și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî, împreună cu toți, înscrierea în Constituție a principiilor și a garanțiilor de mai sus”¹⁴.

Din cele expuse mai sus rezultă cu certitudine faptul că România unificată a găsit în Basarabia dreptul de vot universal, decretat în 1917 de către organele de conducere locale după căderea Romanovilor și proclamarea Republicii. *Legea pentru modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituția din 1866* a decretat introducerea dreptului de vot universal în România de până la Unire¹⁵, acesta de asemenea nefiind pus în aplicare. Garantarea aplicării acestuia era pusă, astfel, în sarcina noii guvernări – o sarcină complicată care necesita eforturi serioase din partea acesteia. Cu diferite ocazii, liderii basarabeni subliniau faptul că numai prin introducerea votului universal și implementarea reformei agrare, realizate pe temeuri largi democratice, putea să se producă consolidarea Unirii. Istoricul ieșean Ion Agrigoroaiei aduce citate convingătoare din presa anilor 1917-1918 privind activismul manifestat în acest sens de către Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu, Ion Inculeț ș.a.¹⁶. De aici se desprinde concluzia privind preocuparea pentru integrarea provinciei, manifestată de liderii basarabeni în primul rând, cu toate că demersul reformelor a fost atât unul unificator, cât și modernizator.

Reforma electorală din România se înscria în ansamblul transformărilor europene în acest domeniu. De menționat faptul că la capitolul vârstei votanților, precum și a îngrădirii dreptului de vot femeilor¹⁷, România a urmat exemplul

¹³ Din Rezoluția Sfatului Țării prin care se stabilesc condițiile pe baza cărora se va face Unirea Basarabiei cu România, în: BERCIU-DRĂGHICESCU, BRÂNCEANU f.a., 22.

¹⁴ Se aveau în vedere principiile și garanțiile înscrise în condițiile Unirii din 27 martie 1918. BERCIU-DRĂGHICESCU, BRÂNCEANU f.a., 22. Actele Unirii conțineau de asemenea dezideratul votului universal: așa, Rezoluția Adunării Naționale de la Alba-Iulia cerea „înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieții publice. Vot obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe în vârstă de 21 de ani”. SCURTU 2005, 12-13.

¹⁵ Legea respectivă a fost sancționată prin Decretul-regal, nr. 721, din 19 iulie 1917, și publicată în „M.O.”, nr. 93 din 20 iulie 1917.

¹⁶ Discursurile acestora prezentau „un îndemn și o pledoarie pentru realizarea celor mai largi reforme în patria-mamă, pentru ca unirea să rămână indisolubilă, fiind săvârșită între două țări egal democratice” – citat din ziarul ieșean „Mișcarea” din 24 august 1918. VEZI AGRIGOROAIEI 2004, 184.

¹⁷ În România primului deceniu interbelic, „votul universal este „rezervat” bărbaților majori” (PREDA 2002, 10), deși art. 6 al Constituției din 29 martie 1923 stipula că „legi speciale,

majorității statelor europene, fapt care rezultă din analiza comparativă a acestor variabile într-o serie de țări europene efectuată de Ioan Scurtu¹⁸:

<i>Țara</i>	<i>Cameră</i>	<i>Senat</i>	<i>Drept de vot pentru femei</i>
România	21	40	-
Albania	21	40	-
Austria	21	21	da
Bulgaria	21	-	-
Cehoslovacia	21	26	da
Grecia	21	40	-
Iugoslavia	21	-	-
Polonia	21	30	da
Turcia	18	-	-
Ungaria	24/B 30/F	24/B 30/F	da/după 30 de ani

Subliniem faptul că introducerea dreptului de vot universal nu a însemnat și un sistem electoral identic în întreaga țară. Pe parcursul anilor 1918-1919 au fost emise decrete-legi care au reglementat procedura electorală în corespundere cu sistemul electoral, diferit pentru provinciile țării. Astfel, în Vechiul Regat și Basarabia se aplica principiul reprezentării proporționale, iar în Bucovina se declara ales candidatul care obținea majoritatea absolută a voturilor¹⁹. Procedura electorală din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș reglementată, de asemenea, printr-un decret-lege special²⁰, combina în sine elemente din ambele sisteme electorale, atât din Regat și Basarabia, cât și din Bucovina²¹. Aici, fiecare circumscripție alegea câte un deputat și un senator, dacă se înaintau mai multe candidaturi, se declara ales cel care lua majoritatea absolută a voturilor. În orașele municipii se alegeau câte doi deputați în baza reprezentării proporționale²². Așadar, în Basarabia și Vechiul Regat se vota după sistemul reprezentării

votate cu majoritatea de două treimi, vor determina condițiunile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice” (SCURTU, MOCANU, SMĂRCEA 1995, 55). Femeile au primit dreptul de a fi alese în unele organe ale administrării locale în conformitate cu prevederile *Legii pentru unificarea administrativă* din 14 iunie 1925 (în mod obligatoriu în consiliile comunelor urbane reședință de județ, facultativ în celelalte comune urbane – art. 10 („M.O.”, nr. 128 din 14 iunie 1925), precum și dreptul de vot restrâns în alegerile locale, prin *Legea pentru organizarea administrației locale* din 3 august 1929. Participarea femeilor în alegerile parlamentare cu drept de vot a fost reglementată abia prin Legea electorală din 9 mai 1939 („M.O.”, nr.100 bis din 9 mai 1939).

¹⁸ SCURTU 2005, 13.

¹⁹ Decret-lege, nr. 3.620, din 24 august 1918. „M.O.”, nr. 103 din 26 august 1919.

²⁰ Decret-lege, nr. 3.621, din 24 august 1918. „M.O.”, nr. 103 din 26 august 1919.

²¹ În opinia lui Cristian Preda, un astfel de sistem electoral „producea domnia autoritară a unui partid”. PREDA 2002, 39.

²² AGRIGOROAI EI 2001, 111.

proporționale, iar în Transilvania și Bucovina – după sistemul majoritar uninominal, cu elemente ale reprezentării proporționale²³. Cristian Preda remarca atât similitudinile (cât privește modalitatea votului, norma de reprezentare, condițiile eligibilității, caracterul Senatului), dar mai ales deosebirile dintre cele două sisteme electorale privind caracterul votului²⁴, sensul dat cetățeniei și restricțiile votării²⁵, precum și „procedura votării, tipul de scrutin, organizarea teritorială a votului, calculul rezultatelor și distribuirea mandatelor”²⁶. Așadar, alegerile din anii 1919, 1920 și 1922, desfășurate după sisteme electorale diferite, au avut un caracter „regional și localist”²⁷, această situație menținându-se până la votarea Legii electorale din 27 martie 1926, care a introdus în întreaga țară sistemul electoral bazat pe reprezentanța proporțională²⁸.

Decretul-lege, nr. 3.402, din 14 noiembrie 1918²⁹ a fost primul act legislativ de după război care reglementa aplicarea votului universal și modificările Constituției din 1917³⁰. Conform decretului, cetățenii români majori (bărbații de la 21 de ani în sus) aveau dreptul să aleagă, prin vot obștesc obligatoriu, egal, direct și secret și pe baza reprezentării proporționale, un număr de deputați proporțional cu numărul populației. În Basarabia, cetățeni români erau considerați toți locuitorii majori care la data de 1 august 1914 aveau domiciliul real în provincie și erau cunoscuți ca supuși ai statului rus. Articolele 8 și 9 stabileau eligibilitatea pentru Cameră și Senat, în conformitate cu care aleșii erau cetățeni români, dețineau exercițiul drepturilor civile și politice, aveau domiciliul real în România și vârsta de 25 de ani și, respectiv, 40 de ani împliniți. Este necesar de a menționa faptul că introducerea principiului obligativității votului, preluat din legislația belgiană,

²³ În cadrul sistemului majoritar de vot, lista de candidați cu cele mai multe voturi, cu sau fără majoritatea absolută, era declarată învingătoare. Față de sistemul majoritar, reprezentarea proporțională permite nu doar reprezentarea majorității, ci și a minorităților. Se pot reprezenta nu doar opțiunile politice, ci și cele religioase, etnice. În cazul din urmă, există un raport direct proporțional între mandatele parlamentare obținute de fiecare partid politic în parte și voturile pe care le-a dat electoratul acestor partide. Deci, cel mai important aici este modul de atribuire a mandatelor.

²⁴ Dacă pentru Bucovina era stipulat caracterul obligatoriu al votului, apoi în Transilvania, acesta era „obștesc, egal, direct, secret și cu votare pe comune”, fără a fi obligatoriu.

²⁵ Cele mai multe restricții ale dreptului electoral – pentru unele categorii de funcționari, dar și alte categorii ale populației care nu aveau drept de vot sub motiv de „incapacitate”, „indemnitate” sau „incompatibilitate” – se conțineau în Decretul-lege pentru Transilvania.

²⁶ PREDĂ 2002, 80.

²⁷ PREDĂ 2002, 81.

²⁸ „M.O.”, nr. 71 din 27 martie 1926. PETRESCU 2007, 35.

²⁹ „M.O.”, nr. 191 din 16 noiembrie 1918. Modificat la 22 decembrie 1918 pentru cadrul României Mari.

³⁰ IONESCU 1920, 4.

despre oportunitatea implementării căruia se discută și în etapa actuală, a fost determinată de gradul redus al științei de carte în majoritatea provinciilor românești, precum și de nivelul scăzut al conștiinței civice și politice a cetățenilor. Deși avea loc eliminarea opțiunii de neparticipare la vot, obligativitatea votului urma să aibă un impact pozitiv în ce privește procentul votanților, captarea voturilor electoratului indecis, reprezentativitatea forțelor politice, dar și să contribuie la creșterea conștiinței civice a alegătorilor și a interesului acestora pentru soluționarea problemelor societății.

Decretul-lege determina procedura organizării alegerilor pe circumscripții electorale, câte una pentru fiecare județ. Astfel, în Basarabia erau nouă circumscripții, de la fiecare 30.000 de locuitori urmând să se aleagă câte un deputat, iar de la fiecare 70.000 de locuitori – câte un senator, după cum urmează³¹:

<i>Circumscripția</i>	<i>Numărul de deputați</i>	<i>Numărul de senatori</i>
Bălți	12	5
Cahul	7	3
Cetatea Albă	12	5
Chișinău	12	5
Hotin	10	4
Orhei	11	4
Soroca	12	5
Tighina	9	4
Ismail	5	2
Total	90	37

În fiecare circumscripție din țară urma să fie creat câte un Birou electoral central prezidat de prim-președintele tribunalului județean³². Pentru Basarabia, actul legislativ făcea delimitare dintre județele din sudul provinciei, retrocedate României între anii 1856-1878, și restul județelor. În acestea din urmă, birourile secțiilor de vot urmau să fie prezidate de judecătorii aleși sau de magistrații asistenți, pe când în județele Cahul și Ismail – de judecători de ocol sau magistrați. Subsecțiunile de vot urmau să fie prezidate de judecătorii asistenți, delegați de președintele biroului electoral central, iar în județele Cahul și Ismail – de către delegația președintelui secției de votare, de ajutorii judecătorilor sau magistrații stagiați. Organizarea secțiilor de votare pe teritoriul Basarabiei s-a făcut în baza deosebirilor în organizarea judecătorească a județelor: după anexarea județelor

³¹ „M.O.”, nr. 191 din 16 noiembrie 1918.

³² Atribuțiile acestor birouri țineau de pregătirea nemijlocită a alegerilor: distribuirea certificatelor de alegător, înregistrarea listelor de candidați, crearea subsecțiilor de votare, distribuirea buletinelor de vot, centralizarea rezultatelor alegerilor și afișarea lor, rezolvarea contestațiilor ș.a.

Cahul și Ismail la Imperiul Rus, aici a fost păstrată structura organelor judecătorești instituită prin Legea din 1871³³.

Conform noii legislații, funcționarii diverselor instituții administrative urmau să joace un rol important în procedura de pregătire și desfășurare a alegerilor. Astfel, întocmirea listelor electorale și distribuția certificatelor de alegător, precum și asigurarea respectării ordinii pentru perioada campaniei electorale și în ziua desfășurării scrutinului, prin intermediul poliției comunale, intra în competența primarilor și a comisiilor interimare³⁴. Anticipând explicațiile de mai jos, punctăm aici faptul că activitatea administrației se prezenta deseori ca o imixtiune în politică, fiind utilizate diverse metode de influență asupra electoratului, fapt inadmisibil prin legislație.

Cetățenii care aveau vârsta de 21 de ani împliniți puteau candida pentru fotoliul de deputat, iar cei care aveau 40 ani împliniți – pentru cel de senator³⁵. Votul era secret, rezultatele acestuia urmând să fie clasificate în două liste: prima, care să includă suma totală a voturilor obținute de toți candidații înscriși în listă – aceste voturi formau masa electorală și de numărul lor se ținea cont la repartizarea mandatelor; a doua, cu suma totală a voturilor obținute de fiecare candidat în parte. Mandatele de senator erau atribuite în baza principiului majorității relative³⁶.

Unele prevederi ale decretului-lege – ne referim în special la cele privind candidarea funcționarilor în Parlament – au stârnit nemulțumirea deputaților Sfatului Țării imediat după promulgarea acestuia. În decret era stipulat că funcționarii care candidau în parlament urmau să demisioneze din postul ocupat cu cel puțin 15 zile înainte de ziua alegerilor. Această problemă a fost pusă în discuție la 23 noiembrie 1918, în cadrul întrunirii unui grup de deputați basarabeni din Sfatul Țării, cu ocazia sosirii la Chișinău a Comisarului general, Arthur Văitoianu, și a Ministrului basarabean fără portofoliu, Daniel Ciugureanu. Deputații au cerut tălmăcirea articolului respectiv și au motivat dezacordul pentru respectarea acestei prevederi în Basarabia prin necesitatea acută de funcționari. În opinia ministrului, legea putea fi ocolită în Basarabia: „Când au avut loc discuții în Consiliul de Miniștri, s-a ținut cont de faptul că legea trebuie să fie irepro-

³³ ENCICLOPEDIA ROMÂNIEI 1938, 342.

³⁴ În conformitate cu prevederile Decretului regal, nr.1.848, din 9 mai 1919, administrarea volostelor din Basarabia era efectuată de către o comisie interimară. SUVEICĂ 1999, 129.

³⁵ Fiecare dintre candidați putea candida în cel mult două circumscripții electorale; declarațiile de a candida în Adunarea Deputaților trebuiau semnate de un minim de 50 de alegători, iar în Senat – de un minim de 25 de alegători, ele urmând a fi depuse cu cel puțin 15 zile înainte de ziua alegerilor.

³⁶ „M.O.”, nr. 191 din 16 noiembrie 1918.

șabilă, clară și s-a decis că dacă funcționarul este un bun naționalist român, el poate coordona chestiunea cu șeful. Numai un bun român ar putea face parte din parlament, alte elemente nu au loc acolo”³⁷. Reprezentanții administrației centrale și-au exprimat convingerea că „unui bun român îi este permis totul, iar rusificatorilor nimic nu le va fi permis, lor nu le este locul în Basarabia”³⁸. Precizăm faptul că problema condițiilor candidării în alegeri a funcționarilor basarabeni a fost repusă în discuție la nivel central și nu fără succes pentru basarabeni. Într-un final, la 26 august 1919, ministerele de Interne și Justiție au emis un ordin comun de operare a modificărilor la legislația electorală, printre care și cea privind funcționarii basarabeni: aceștia aveau dreptul să candideze în alegeri fără a fi obligați să demisioneze în ajun³⁹. Acest exemplu este o dovadă clară a faptului că puterea centrală mergea la compromis pentru a câștiga loialitatea autorităților locale din Basarabia.

Primul document care concretiza obiectivele legii electorale a fost Decretul-lege, nr. 3.621, emis la 24 august 1919: de a „suprima hotarul de despărțire dintre populația rurală și cea urbană, precum și preponderența de clasă, pentru a întări, în fiecare regiune a țării, legăturile cetățenilor pe tărâmul desăvârșirii solidarității sociale și politice”⁴⁰. Decretul înlătura vechiul sistem de atribuire a mandatelor după influența politică a orașelor-capitale de județ, numărul candidaților fiind direct proporțional cu numărul locuitorilor județului, fără distincție dintre oraș și sat.

Votul universal, incomparabil mai larg decât votul cenșitar, chiar dacă nu permitea participarea în alegeri a militarilor și femeilor și introducea, pentru bărbații alegători, un minimum de vârstă de 21 de ani, a lărgit în mod considerabil spațiul social al vieții politice românești. Introducerea acestuia avea drept scop asigurarea egalității în drepturi a cetățenilor, indiferent de apartenența socială sau locul de trai, garantarea participării în conducerea țării și în soluționarea problemelor de ordin local, precum și consolidarea coeziunii sociale în

³⁷ A.O.S.P.R.M., fond 49, inventar 2, dosar 143, f. 2-3.

³⁸ A.O.S.P.R.M., fond 49, inventar 2, dosar 143, f. 2-3; SUVEICĂ 1997, 65.

³⁹ A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 2578, f. 108.

⁴⁰ „M.O.”, nr. 103 din 26 august 1919. În aceeași zi au fost emise decrete-legi pentru alegerile în Adunarea Deputaților și Senat, separat pentru Bucovina (*Decretul-lege cuprinzând dispozițiuni privitoare la alegerile pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat ce se vor face în Bucovina*, nr. 3.620, din 24 august 1919, „M.O.”, nr. 103 din 26 august 1919) și Transilvania, Banat și Maramureș (*Decretul-lege cuprinzând dispozițiuni privitoare la alegerile pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat în Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș*, nr. 3.621, „M.O.”, nr. 103 din 26 august 1919). Deosebiri esențiale față de Decretul-lege pentru Basarabia și Vechiul Regat vizau procedura votării. În Bucovina, cu excepția orașului Cernăuți, dar și în Transilvania, scrutinul pe principiul majoritar se desfășura în două tururi.

Basarabia, precum și pe întreg teritoriul României. Primul exercițiu electoral în baza noilor prevederi legislative, produs în 1919, a demonstrat reușita aplicării aici a votului universal și a confirmat opțiunile unioniste ale electoratului provinciilor reunite, inclusiv a celui basarabean, pe de altă parte.

Introducerea dreptului de vot universal și modificările structurii proprietății funciare românești au dus, în primul rând, la schimbări majore în sistemul partidelor politice care se manifestau prin reconsiderarea doctrinelor și ideologiilor de partid, aprofundarea și diferențierea diverselor modele teoretice de dezvoltare a societății, și, nu în ultimul rând, modificări structurale profunde. Acestea din urmă sunt considerate de către politologul român Stelu Șerban drept caracteristici ale unei crize structurale persistente pentru spectrul politic românesc, „determinată de necesitatea „soluționării” a două probleme cheie ale României antebelice, reforma agrară, respectiv, cea electorală, față de care partidele antebelice își căpătaseră vizibilitatea, și chiar identitatea politică”⁴¹.

Formarea și dezvoltarea sistemului partidelor politice și a spectrului politic interbelic, ca un component important al procesului modernizării în plan politic, a fost influențată și de cultura elitelor politice⁴². Această influență a fost cu atât mai complexă cu cât într-un singur spațiu s-au întâlnit diferite tradiții politice moștenite de provinciile reunite. Antropologul american Katherine Verdery accentua faptul că elitele din noile provincii reunite au pășit în viața politică interbelică prin mijlocirea unor partide inițial regionale, dar care ulterior au

⁴¹ Odată cu aplicarea reformelor agrară și electorală, aceste probleme trec pe planul doi, consideră autorul, în continuare discursul politic fiind dominat de priorități ale edificării naționale, reformării sociale și dezvoltării economiei naționale. ȘERBAN 2006, 42.

⁴² Analizând, în paralel, lucrările autorilor occidentali Daniel Chirot, Kenneth Jowitt, Katherine Verdery ș.a., care au avut la dispoziție materialul românesc factologic și documentar pentru obținerea unui tablou interbelic veridic, Stelu Șerban trage concluzia că în România dintre cele două conflagrații nu ideologiile și doctrinele dezvoltării politice determinau cultura politică, ci invers. Cu alte cuvinte, modelele politice vestice nu au fost acceptate în totalitate de către clasa politică românească, motivul de bază pentru căutarea de noi alternative structurale fiind problema culturii elitelor politice (ȘERBAN 2006, 40-41). O serie de specialiști occidentali și-au expus opinia în acest sens, printre care și sociologul francez Mattei Dogan. În opinia lui Dogan, anume cultura clasei politice explică caracteristicile sistemului politic interbelic, ca rotativa guvernamentală, volatilitatea electorală, exprimată prin așa-zisa „zestre guvernamentală” și disproporționalitatea reprezentării. Între altele, Stelu Șerban consideră că expresia *mimic democracy* (democrație mimată), prin care Mattei Dogan denumește regimul unei societăți, caracterizată prin ruralism și religiozitate, electorat analfabet și nivel scăzut al industrializării și urbanizării, nediferențierea sistemului politic și occidentalismul clasei politice, nu are nimic peiorativ în ea, ci corespunde unui anumit nivel de dezvoltare politică (DOGAN 1987, 369). **Vezi**, pe larg, la ȘERBAN 2006, 40.

încercat căpătarea unei legitimități naționale⁴³. Grupările politice basarabene s-au conturat la finele secolului XIX, formând două direcții de bază: „moderată”, grupată în jurul Societății pentru Cultura Națională, fondată de Pavel Dicescu și alți proprietari basarabeni, și a ziarului „Moldovanul”, și alta „radicală”, influențată de ideile socialiste, promovate de foștii studenți basarabeni de la Dorpat, în frunte cu Ion Pelivan. Alexandru Boldur menționa că „rolul preponderent în chestiunea educației politice a generației noi îl aveau două concepții social-politice: una marxistă, social-democratică, și alta poporanistă, social-revoluționară. Acei ce erau mai apropiați de orașe, de clasa muncitorească, de meseriași (în special tineretul evreiesc), au fost, ca regulă generală, social-democrați. Acei ce într-un fel sau altul erau legați de sate, au fost social-revoluționari, sau țărăniști”⁴⁴. Autorul remarca faptul că în rezultatul „luptelor atât parlamentare, cât și mai ales extraparlamentare” care au precedat anul 1917, s-au conturat cinci grupări politice, reprezentate în primul Parlament basarabean, Sfatul Țării, după cum urmează: Blocul Național Moldovenesc – 47 %, Frația Țărănească – 20 %, celelalte grupări social-democrate și social-revoluționare constituind 33 %⁴⁵. Astfel, în Basarabia s-a manifestat „convergența dintre naționalism și socialism” a elitei politice basarabene⁴⁶, prima dominând-o pe cealaltă⁴⁷, iar integrarea grupărilor basarabene în noul cadru politic a fost un proces nu tocmai ușor⁴⁸. Acesta a finisat în linii mari către anul 1923⁴⁹, astfel încât partidele și grupările basarabene au devenit parte integrantă a sistemului politic românesc, aducând cu sine un potențial intelectual celor mai importante forțe politice din țară, contribuind la promovarea reformelor cu caracter democratic atât în Basarabia, cât și în întreaga Românie.

Odată cu introducerea reformei electorale, în Basarabia, dar și în alte regiuni ale țării, campania electorală urma să ia startul la sat, unde de acum încolo se afla masa esențială a alegătorilor⁵⁰. Partidele și grupările politice regionale care

⁴³ VERDERY 1987, 91-93.

⁴⁴ BOLDUR 1992, 501.

⁴⁵ BOLDUR 1992, 502-503.

⁴⁶ FRUNTAȘU 2002, 48-49.

⁴⁷ Alexandru Boldur afirma că din octombrie 1917 până în martie 1918 „caleidoscopul evenimentelor oțelește sentimentul național și voința națională, transformând ideea slujirii poporului în ideea slujirii națiunii [s.a – A.B.]” (BOLDUR 1992, 506). **Vezi** și DUNGACIU 2009b, 93-96.

⁴⁸ Paul A. Shapiro afirma că „fiecare partid politic ce pretindea că este național a rămas după război regional în concepție, aparat organizațional și bază de sprijin”, astfel încât era necesar un efort serios pentru ca integrarea în plan politic să aibă loc. SHAPIRO 1981, 21.

⁴⁹ **Vezi**, pe larg, COJOCARU 1997, 90, 137; SCURTU, STOIAN 1998, 107-130.

⁵⁰ Conform Recensământului general al populației din 29 decembrie 1930, aici țărănimea alcătuia 87,1 % din totalul populației provinciei. ALEXANDRESCU 2007, 54.

participau la competiția electorală urmăreau scopul accederii la putere, și acest lucru putea reuși numai prin câștigarea voturilor. Astfel, Basarabia a contribuit nu numai la consolidarea partidelor politice, ea a adus și un potențial electoral cu anumite caracteristici regionale de care forțele politice trebuiau să țină cont: gradul ridicat al analfabetismului, lipsa experienței electorale și gradul redus al conștiinței civice al acestuia. În ce privește opțiunile politice, nu prezenta dificultate intuirea acestora: basarabenii priveau viitorul prin prisma trecutului. Eventuala contribuție a liderilor politici locali la realizarea dezideratelor integrării Basarabiei în cadrul României și a modernizării acesteia pe toate planurile, considerate drept sarcini nu mai puțin dificile decât Unirea, era prognozată în dependență de contribuția fiecăruia dintre lideri la realizarea idealului național. Pe lângă fundalul conștiinței naționale care a conturat elita politică basarabească, Scarlat Panaitescu menționa și lipsa de solidaritate dintre reprezentanții acesteia, „din cauza caustice și vindicative influențe politice a regimului trecut”. Autorul întrevedea și decalajul existent dintre generația în vârstă și cea tânără care apăruse „pe ruinele unei stări sociale”⁵¹, problemă dificil de rezolvat în condițiile unui „mediu politic al instinctului, lipsit de controlul unei opinii publice limitate, acel pe care ni-l înfățișează Basarabia cu începere de la ultima revoluție rusească (1917) până în zilele noastre”⁵².

Lupta pentru cucerirea electoratului era un proces anevoios. După Unire, „ea ne-a înfățișat privescând tulburătoare a acelui „*bellum omnium contra omnes*” [s.a. – P.N.]. O luptă violentă – a partidelor vechi între ele, a partidelor noi în contra celor vechi, a partidelor noi între ele și a partidelor vechi în contra celor noi”⁵³. În ceea ce privește reușita procesului de modernizare politică, era necesar de a depune eforturi constante în vederea lichidării analfabetismului politic și civic care ar avea drept urmare creșterea cointeresării cetățenilor în reformarea statului. Cele expuse mai sus pot servi drept argumente întru susținerea faptului că primele campanii electorale pot fi considerate și drept exerciții electorale, în sensul acumulării experienței civice și politice a cetățenilor din Basarabia, pe de o parte, și a consolidării forțelor politice, pe de alta.

⁵¹ PANAITESCU 1926, 168-169.

⁵² PANAITESCU 1926, 168.

⁵³ NEGULESCU f.a, 39.

1.2. PRIMUL EXERCIȚIU ELECTORAL DIN 1919. PROBLEMA PLEBISCITULUI

Primele alegeri s-au desfășurat în noiembrie 1919, la un an după Unire. Amânarea succesivă a consultării electoratului a avut la bază o serie de impedimente de ordin extern, precum campania armatei române în Transilvania și Ungaria și problema recunoașterii Unirii Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei la Conferința de Pace de la Paris, dar și de ordin intern, legate de pregătirea alegerilor din punct de vedere tehnic (determinarea circumscripțiilor electorale, întocmirea listelor de alegători pe întreg teritoriul țării)⁵⁴. Campania electorală din 1919 s-a produs pe fundalul ideii de unitate națională, fapt remarcat nu numai de observatorii contemporani români, dar și de cei occidentali⁵⁵.

Prima campanie electorală decurgea în provincia estică a României, dar și în întreaga țară, în condițiile unei instabilități interne, motivată de dificultățile economice, survenite în urma războiului, dar care se aprofundau prin aplicarea reformei agrare care, între altele, purta un caracter mai radical în Basarabia, comparativ cu restul provinciilor. Mutațiile de ordin politic și social aveau loc pe fundalul unor destabilizări ale situației, provocate în special din afara hotarelor țării, de aici și intensificarea propagandei care perturba și mai mult alegătorul⁵⁶. Materialul documentar care urmează este o dovadă în acest sens.

Pe parcursul anului 1919 s-au semnalat încălcări intense de-a lungul Nistrului, pe întreaga frontieră estică a țării. Vom oferi aici doar un singur exemplu: la 30 mai 1919 a fost deschis foc asupra pozițiilor românești din Otaci, fiind semnalată o tentativă de trecere ilegală de frontieră. Se presupunea existența în Moghilev a sediului unui regiment internațional, compus dintr-un batalion de români basarabeni, unul de unguri și altul de ucraineni. Se vorbea și de prezența trupelor din așa-numita „Divizie de luptă împotriva Basarabiei”. O consecință gravă a propagandei în regiune a fost ostilitatea populației din Otaci față de autorități, fapt semnalat de documentele de arhivă⁵⁷. Câteva zile mai târziu a fost orga-

⁵⁴ STAN 1999, 114.

⁵⁵ GILLARD 1922, 165.

⁵⁶ Senatorii basarabeni distingeau între trei tipuri de propagandă în Basarabia: pan-slavistă, pro-ucraineană și comunistă sau bolșevică. Generalul Alexandru Anastasiu vorbea în Senat despre existența în Basarabia a unei intense propagande bolșevice prin manifeste, ziare, broșuri tipărite în limbile rusă și română, organizare de ajutoare bănești, etc. Se sublinia că printre instigatori erau și foști funcționari ruși din Basarabia. Raportorul relatează un caz curios despre trimiterea, în mai 1919, a unei bande de femei atrăgătoare care trecuseră cursuri de spionaj și luaseră ore de limbă română la Kiev. Aceste agente urmau să intre în contact cu ofițerii români din zona de apărare a Nistrului, pentru a-i converti la bolșevism. „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, ședința din 8 martie 1920. „M.O.”, nr. 42 din 14 martie 1920, p. 533.

⁵⁷ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 475/1919, f. 17-21.

nizată o nouă tentativă de trecere a Nistrului, din Moghilev în Otaci. În acele zile, în zona ucraineană era semnalată prezența unor lideri ucraineni care țineau conferințe prin orașele de pe malul râului, instigând populația împotriva administrației române⁵⁸. De altfel, șirul de nereguli la frontiera de est începuse chiar de Crăciunul pe stil vechi (7 ianuarie 1919), cu organizarea unei rebeliuni armate la Hotin⁵⁹. Rebeliunea a fost descrisă în istoriografia sovietică și moldovenistă actuală drept una dintre cele mai glorioase pagini de luptă bolșevică și îndreptată contra intervenției străine⁶⁰. Astfel de tentative de destabilizare a ordinii, de tipul celei descrise mai sus, creau o stare de tensiune și frică în rândul populației, mențineau sentimentele de nemulțumire față de administrație, prezente în special în rândul populației alogene, situație care cu siguranță nu favoriza pregătirea alegerilor.

Tărăgănarea recunoașterii Unirii Basarabiei de către Marile Puteri în cadrul Conferinței de Pace de la Paris a menținut de asemenea o simțită încordare în viața social-politică a provinciei, fapt semnalat în corespondența dintre Ion Incuț și Ion Pelivan, delegat la Conferința de Pace. La 7 mai 1919, Ion Incuț scria: „Alegerile au fost amânate pentru 28-30 iulie, dar, probabil, vor fi amânate și mai departe, până va hotărî Conferința de Pace definitiv hotarele noastre”⁶¹. Trei luni mai târziu, aceleași rânduri le regăsim într-o scrisoare redactată de Ion Incuț către Ion Pelivan: „În Basarabia situația e instabilă din cauza că nu e lămurit la Paris”⁶².

O altă caracteristică a perioadei preelectorale a fost faptul că „funcționarii deveniseră agenți electorali”, semnalat de Nicolae Iorga și care poate fi confirmat și prin surse documentare. În opinia acestuia, alegerile parlamentare din 1919 în Basarabia s-au desfășurat „într-o atmosferă înecăcioasă”, survenită din cauza

⁵⁸ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 475/1919, f. 24.

⁵⁹ W.P. van Meurs consideră că „în mod cert, acest conflict nu a fost instigat de către autoritățile regulate ale Armatei Roșii, la ordinul Moscovei. Cel mai probabil, responsabilitatea a revenit mai curând unor unități armate locale și populației indigene” (VAN MEURS 1996, 98), iar Ludmila Rotari, într-un studiu recent dedicat mișcării subversive din Basarabia, aduce argumente documentare care susțin versiunea că „evenimentele de la Hotin au fost declanșate de către adepții rușilor albi care se aflau pe teritoriul Ucrainei”. ROTARI 2004, 98.

⁶⁰ HOTIN V ОГНЕ VOSSTANIJA 1929; BEREZNIJAKOV 1957; BOTUȘAN'SKIJ 1976. Cunoscutul cercetător M. Bruhis demonstrează, cu lux de amănunte, că rebeliunea de la Tighina, din 27 mai 1918, „a fost în realitate nimic altceva decât un atac prin surprindere al unui detașament al Armatei Roșii care a traversat Nistrul și la care s-au atașat câțiva dintre membrii organizației comuniste locale clandestine” (BRUHIS, 1992, 207). Rezistența de la Tighina fusese și ea înăbușită de către autoritățile române fără sprijinul populației.

⁶¹ B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, nr. 164.107.

⁶² B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, nr. 164.110.

dificultăților de ordin economic, generate de război și revoluție, și acestea – pe fondalul atacurilor continue de frontieră și desfășurării unei propagande comuniste largi⁶³. O atare situație periclita pregătirea pentru primul exercițiu electoral.

Unirea a găsit în Basarabia următoarele grupări politice: Blocul Moldovenesc, Frația țărănească și Frația socialistă ale Sfatului Țării. Blocul Moldovenesc includea membri ai Partidului Național Moldovenesc, constituit la 3 aprilie 1917, și era format din majoritatea deputaților de origine română ai Sfatului Țării (circa 80 de persoane), Frația țărănească includea deputații delegați de Congresul țărănesc, iar Frația socialistă – adepții grupărilor socialiste, apărute în Basarabia după februarie 1917. La baza constituirii acestor fracțiuni au stat, de regulă, obiectivele definitive în cadrul lucrărilor primului Parlament basarabean, Sfatul Țării. După Unire, cei mai populari au rămas liderii Blocului Moldovenesc, parte dintre ei fiind militanți activi în favoarea Unirii Basarabiei cu România. După dizolvarea Sfatului Țării, o parte din reprezentanții acestuia, împreună cu elemente ale fostei Frații țărănești, au format Partidul Țărănesc basarabean în frunte cu Pan. Halippa⁶⁴. Acesta și-a adus contribuția majoră la redactarea *Proiectului de lege pentru reforma agrară din Basarabia*, adoptat în ultima ședință a Sfatului Țării, din 27 noiembrie 1918. Evoluția scurtă a Partidul Țărănesc basarabean (1918-1923)⁶⁵ este, de altfel, un exemplu clasic al mutațiilor care aveau loc pe arena politică din țară în perioada imediat următoare Unirii, reflectate în primul rând prin fuziunea partidelor din provinciile reunite cu partidele cu experiență din țară.

Alte grupări basarabene, active în perioada primei campanii electorale, au fost Guparea Liga românească, creată în martie 1919 la Chișinău, care își puna drept scop „de a uni toate elementele care au susținut unirea; de a crea un organ de critică la adresa Partidului Țărănesc; de a atrage atenția țării asupra absolutismului și exclusivismului din Basarabia”⁶⁶. Se observă un război fățiș între liderii grupării și membrii Partidului Țărănesc basarabean⁶⁷. Dacă primii îi învinuiau pe

⁶³ IORGA 1939, 429. Citat și la JURCA 1980, 119.

⁶⁴ Adunarea constitutivă a partidului, în cadrul căreia a fost adoptat programul și statutul acestuia, a avut loc la 23 august 1918. Între altele, **vezi**, pe larg, SCURTU, STOIAN 1998, 109. Referitor la titulatură, ziarul „Adevărul” scria că numele de „țărănesc” ar fi întâmplător, deoarece Pan. Halippa și D. Ciugureanu propuneau denumirea de „partid național-democrat”. Adevărul, 20 august 1919.

⁶⁵ Despre mutațiile din interiorul partidului, **vezi**, pe larg, SCURTU, STOIAN 1998, 107-118; COJOCARU 1997, 101-103, 120-124.

⁶⁶ Adevărul, 20 august 1919.

⁶⁷ La 7 mai 1919, Ion Inculeț îi scria lui Ion Pelivan, la Paris: „În timpul de pe urmă, Cazacu, Costin, Herța, Semigradov, Catargiu ș.a. reacționari au înființat o „Ligă Românească”, care s-a pus în opoziție fățișă cu noi” (B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, nr. 164.107). Organul de presă al Ligii se numea „Desrobirea”, care, conform mărturiilor

țărăniști de suspendarea ziarului, dizolvarea zemstvelor și a consiliilor comunale, în care activau aceștia, apoi țărăniștii le criticau metodele fățișe de luptă politică⁶⁸. Liga includea persoane influente din punct de vedere economic și politic; ea avea o oarecare pondere în județul Bălți, unde a și depus lista candidaților în primele alegeri. Materialele cercetate de noi permit susținerea concluziei, potrivit căreia potențialul intelectual al Ligii i-ar fi permis participarea în alegerile pentru întreaga Basarabie, iar abținerea de la participare a fost „o eroare politică, de pe urma căreia au beneficiat formațiunile angajate în competiția electorală”⁶⁹.

În orașul Bălți își desfășura activitatea gruparea Liga basarabeană contra bolșevismului, creată în scop de organizare a acțiunilor antibolșevice, dar și „pentru propagandă națională și cultură românească”, în frunte cu generalul Al. Anastasiu. Între altele, gruparea se bucura de sprijinul autorităților de la Chișinău, drept dovadă în acest sens servind un ordin al Directoratului de Interne, din 22 august 1919, în vederea acordării sprijinului necesar⁷⁰. Liga însă nu și-a înaintat listele în primele alegeri, generalul Al. Anastasiu figurând în lista candidaților-senatori ai Partidului țărănesc⁷¹. O altă grupare regională a fost Partidul Democrat al Unirii, creat în aprilie 1920, la inițiativa lui Daniel Ciugureanu, după demisia sa din Partidul Țărănesc basarabean. După o activitate politică de scurtă durată, care nu a permis accesarea reprezentanților grupării în Parlament, liderul partidului a decis fuziunea cu Partidul Național Liberal. Astfel, au fost puse bazele regionale ale unuia dintre cele mai influente partide din perioada interbelică⁷².

Printre grupările politice din perioada primelor alegeri electorale figura și Partidul Democrat Muncitor din Basarabia, din care făceau parte I. Costin, V. Trofimov, D. Păun ș.a.⁷³ Ceva mai cunoscuți erau candidații Partidului Independent: Sergiu Niță, Constantin Stere, Ludovic Daus, Iustin Frățiman, Eugeniu Niță ș.a. În primele alegeri din noiembrie 1919, o altă formațiune politică, Liga

lui Inculeț, ataca des pe țărăniști. Inculeț scria că Vladimir de Herța, întemeietorul Ligii, pe atunci primar de Chișinău, și Vladimir Cazacliu „au devenit „tachiști”, așteaptă când vor pleca liberalii de la putere să vină miniștri în locul nostru”. B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, nr.164.108.

⁶⁸ Adevărul, 20 august 1919.

⁶⁹ COJOCARU 1997, 103.

⁷⁰ A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 2578, f. 91; „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, ședința din 8 martie 1920, In: „M.O.”, nr. 42 din 14 martie 1920, p. 533.

⁷¹ „M.O.”, nr. 173 din 20 noiembrie 1919.

⁷² Consolidarea acesteia s-a reușit abia după venirea Partidului Național Liberal la putere și prin fuziunea, la 20 ianuarie 1923, cu Partidul Țărănesc basarabean – sau ce mai rămăsese din acesta –, condus de Ion Inculeț. Despre activitatea partidului în Basarabia în anii 1920-1923, **vezi**, pe larg, SCURTU, STOIAN 1998, 123-128.

⁷³ COJOCARU 1997, 104.

democratică basarabeană a ordinii și dreptului, și-a înaintat listele electorale numai în județul Cahul, formând bloc cu Partidul Conservator-Naționalist. Ea reapare, de asemenea, în alegerile din 1922. Din cele expuse mai sus, tragem concluzia că în perioada imediat următoare Unirii Basarabiei cu România partidele și grupările politice basarabene încercau, cu dificultate și cu pași lenți, să se adapteze noilor cerințe. De altfel, presa vremii conține critici în adresa unor partide regionale privind modificările de program sau statut survenite aproape peste noapte⁷⁴.

Odată cu demararea campaniei electorale, structurile responsabile pentru organizarea alegerilor începeau activitatea în vederea pregătirii alegerilor în conformitate cu noua procedură electorală și informării populației privind procedura de vot. În acest scop, în întreaga țară începea repartizarea broșurilor „Cod electoral”, care stabilea modul de organizare a alegerilor și procedura electorală în Vechiul Regat și Basarabia, în conformitate cu Decretul-lege, nr. 3.402, din 14 noiembrie 1918⁷⁵. Procedura pregătirii alegerilor includea, de asemenea, aspecte de ordin tehnic, dintre care procurarea numărului necesar de gherete, mese și urne de vot, pentru a fi repartizate birourilor electorale centrale din județe care, la rândul lor, le repartizau secțiilor și subsecțiilor de vot; întocmirea listelor de alegători; încadrarea personalului necesar pentru organizarea și desfășurarea scrutinului. Bunăoară, asigurarea cu inventar a secțiilor de vot era urmărită cu atenție de către autorități. 85 % din inventar, în special gherete, a fost transportat din Vechiul Regat⁷⁶. În același context, prim-președintele Tribunalului Chișinău cerea prefectului să verifice dacă în subprefectura Nisporeni a fost achitată suma de 1.200 lei pentru transportul gheretelor, considerată ca fiind una deosebit de exagerată⁷⁷.

⁷⁴ Bunăoară, ziarul bucureștean „Adevărul” critica modificarea radicală a programului Partidului Țărănesc care survenise pe parcursul unei singure luni: dacă la începutul lui noiembrie 1918 partidul cerea exproprierea totală fără răscumpărare a pământului și autonomia Basarabiei, la sfârșitul aceleiași luni se cerea exproprierea parțială cu răscumpărare și se renunța la autonomie. Acest fapt nu ne miră dacă ținem cont de evoluția rapidă a evenimentelor tocmai în noiembrie 1918, când Sfatul Țării a proclamat anularea condițiilor de Unire a Basarabiei cu România. Ziarul învinuia membrii partidului de instabilitate în concepțiile politice, arătând că au evoluat prin diferite organizații: „Pânte și Buzdugan – la bolșevici, Bârcă – la averescani, Inculeț și Ciugureanu – la socialiști-revoluționari” (Adevărul, 18 august 1919). De altfel, persoanele nominalizate au candidat în primele alegeri pe listele Partidului Țărănesc basarabean.

⁷⁵ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 475/1919, f. 79-80. Total pe țară au fost repartizate 10.144 broșuri, iar în județele Basarabiei – 3.458 broșuri, după cum urmează: Bălți – 391; Ismail – 325; Cahul – 306; Orhei – 387; Cetatea Albă – 436; Soroca – 387; Chișinău – 456; Tighina – 384; Hotin – 386. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 475/1919, f. 68.

⁷⁶ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 475/1919, f. 24, 51.

⁷⁷ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 21, f. 75.

La 20 iunie 1919, ministrul de Interne G. Mârzescu adresa o circulară prefecților județelor din Regat și Basarabia, primarilor comunali basarabeni și Directorului de interne al Basarabiei, cu următorul conținut: „Constat cu surprindere că listele electorale nu au fost întocmite la timp. În cele mai multe localități listele nu au fost afișate”. Se indica alcătuirea de urgență a listelor, precum și distribuirea certificatele de alegător⁷⁸. În lista celor 17 prefecturi care, la data de 26 iunie 1919, nu comunicaseră încă numărul alegătorilor pentru Cameră și Senat, figurau 8 prefecturi din Basarabia, cu excepția prefecturii Cahul⁷⁹. În luna iulie același an, ministrul de Interne adresa o telegramă prim-președinților și președinților tribunalelor Vechiului Regat și Basarabiei, în care cerea informarea alegătorilor din fiecare comună privitor la procedura alegerilor⁸⁰.

Printr-un ordin telegrafic al Ministerului de Interne de la sfârșitul lui iulie 1919, se anunța amânarea alegerilor pentru Adunarea Deputaților și Senat pentru 15-17 și, respectiv, 20 și 21 septembrie 1919. Se cerea finisarea întocmirii listelor electorale și afișarea lor cu 40 de zile înainte de alegeri: cel târziu la 3 august pentru Adunarea Deputaților și 10 august – pentru Senat. Un aspect esențial pentru desfășurarea bunului mers al votului era considerat informarea în timp a votanților despre locul unde puteau vota. Se cerea luarea de măsuri în vederea înlăturării oricăror piedici, ca lipsa de personal sau a materialului necesar pentru vot⁸¹.

Comportamentul adecvat al funcționarilor publici, în conformitate cu legislația, fără să fie permise abuzuri sau constrângeri față de populația provinciei, era un obiectiv al guvernului care căuta soluții în acest sens. În repetate rânduri, autoritățile centrale, cât și cele locale atrăgeau atenția funcționarilor din Basarabia asupra sensibilității electoratului basarabean care, la acel moment, încă nu se arăta încrezător față de noua administrație. Obținerea respectului pentru litera legii, pentru organele administrative românești și crearea condițiilor pentru desfășurarea unor alegeri libere și corecte era considerată cheia succesului în alegeri. Astfel, prim-ministrul Arthur Văitoianu făcea un apel către autorități, în care accentua faptul că guvernul, în îndeplinirea misiunii sale, era ferm decis să asigure oricărui cetățean exprimarea voinței sale, iar oricărui candidat, din orice partid politic – libertatea de acțiune și propaganda electorală, toate acestea – în limitele legii, cu scopul respectării siguranței publice⁸². În același context, la 18

⁷⁸ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 475/1919, f. 17.

⁷⁹ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 475/1919, f. 21.

⁸⁰ În document se specifica faptul că în Basarabia se subînțelegeau volostile în loc de comune. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 475/1919, f. 24.

⁸¹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 20, f. 21.

⁸² A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 2578, f. 226.

ie iulie 1919, Directoratul de interne al Basarabiei remitea în adresa funcționarilor provinciei o circulară cu următorul conținut: „Suntem în preajma alegerilor și, deci, avem datoria să vă atragem atenția că expresia voinței basarabenilor trebuie să fie liberă, aceasta fiind singura condiție sub care se poate dovedi gradul și conștiința socială a populației. Purtarea nesocotită a unor funcționari nedemni și lipsiți de tact nu trebuie, prin nimic, să influențeze glasul cetățenesc. Așadar, se va explica de către șefii ierarhiei tuturor subalternilor – judecătorul, ofițerul, administratorul, polițaiul, jandarmul, perceptorul și cel mai modest slujbaş al statului va înțelege că Basarabia nu e țara inamică cucerită, că e pământul României, în care sunt azi pionii României democratice și civilizate. Demnitatea, cinstea, amabilitatea, munca rodnică și purtarea cuviincioasă vor fi îndatoririle sfinte ale oricărui Român. Cu chipul acesta am reuși a invita pe noii cetățeni să stimeze armata și autoritățile administrative și judecătorești, impunând tot deodată prestigiul și respectul cuvenit legilor. Nu prin teroare și frica de pedepse se obține ordinea și executarea îndatoririlor civile, ci prin convingerea individuală ce sunt drepte și folositoare binelui obștesc (...). Administrația civilă și militară, jandarmeria și poliția pretind a fi în rândul lor, ca și magistratura la simpatie și știința generală care sunt atât de necesare, cu care alegerile, ce urmează a se ține, vor fi făcute de cetățenii ce vor fi fericiți, când nu vor avea nici cea mai mică nemulțumire provenită din abuzurile sau nedreptățile autorităților”⁸³.

Cu toate acestea, autoritățile locale semnalau cazuri de ignorare a atribuțiilor din partea funcționarilor în timpul desfășurării campaniei electorale. Astfel, judecătorul ocolului rural Budești, județul Chișinău, critica neîndeplinirea atribuțiilor de serviciu din partea președinților de voloste care nu împărțiseră certificatele de alegător și nu întocmiseră listele electorale ale cetățenilor români cu drept de vot în termenii prevăzuți de lege. Certificate și broșuri cu decretul-lege electoral se aflau de mai mult timp în sediul cancelariilor de voloste Budești, Mereni și Sireți, fără ca să fie distribuite alegătorilor. În aceste voloste erau vacante posturile de secretari, fie din motivul unui salariu insuficient, fie că nu se găseau persoane competente pentru post⁸⁴. În același județ exista problema eliberării duplicatelor de alegător pentru persoanele înscrise pe listele electorale care pierduseră certificatele eliberate. În conformitate cu art. 87 al Decretului-lege, nr. 3.402, din 14 noiembrie 1918, alegătorii care încercau să voteze în baza unui certificat substituit urmau să fie pedepsiți prin închisoare, în termen de la 15 zile până la 9 luni, și să achite o amendă în valoare de la 500 la 2.000 lei⁸⁵. De altfel, funcționarii

⁸³ A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 2578, f. 89.

⁸⁴ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 21, f. 68.

⁸⁵ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 20, f. 1.

prefecturii Chișinău au fost singurii care ceruseră diurna pentru perioada în care aceștia se vor ocupa de întocmirea listelor de alegător. Președintele Tribunalului Chișinău a refuzat cererea, sub motiv că această atribuție putea fi efectuată în orele de serviciu, așa cum s-a procedat în celelalte județe ale țării⁸⁶.

În conformitate cu instrucțiunile organelor centrale, era necesară informarea urgentă a instanțelor superioare, în cazul în care vreun funcționar ar impune prestarea de către alegători a anumitor munci sau servicii care ar avea drept consecință neexercitarea dreptului de vot⁸⁷. De altfel, în județele de sud ale provinciei autoritățile erau mulțumite de spiritul pașnic al locuitorilor care dădeau ascultare ordonanțelor administrației locale și centrale. Astfel, în plasa Vulcănești, județul Cahul „muncitorii străini nu s-au stabilit, indivizi în neregulă nu s-au înregistrat”⁸⁸.

În analiza situației privind desfășurarea primei campanii electorale în Basarabia trebuie ținut cont de faptul că pentru prima dată după Unire procedura pregătirii alegerilor era implementată în condițiile votului universal. Exercitarea procedurii de vot în conformitate cu litera legii putea fi realizată prin implementarea tuturor componentelor procedurii electorale, ca întocmirea corectă a listelor de alegător, dar și pregătirea corespunzătoare a secțiilor de vot, în vederea asigurării condițiilor pentru un vot egal, direct și secret. Era foarte important comportamentul nepărtinitor și dezinteresat al funcționarilor locali – primii care posedau anumite mecanisme de favorizare sau defavorizare a unui sau altui partid politic. În Basarabia, în perioada imediat următoare Marii Uniri, unde se înregistra cel mai scăzut nivel al cunoștinței de carte⁸⁹ și al conștiinței politice a cetățenilor în același timp, era foarte importantă asigurarea comportamentului funcționarilor în conformitate cu legea. Administrația română din Basarabia trebuia să facă față noilor atribuții, în conformitate cu procedura electorală, în condiții interne nu tocmai favorabile desfășurării alegerilor. Documentele de arhivă selectate de noi demonstrează faptul că, pe de o parte, exista un deficit numeric de cadre, iar pe de alta, parte dintre cadrele aflate în funcție nu corespundeau cerințelor din punct de vedere profesional.

Primele alegeri în Adunarea Deputaților s-au desfășurat la 2 – 4 noiembrie 1919. În Basarabia, din numărul total de 500.879 alegători înscriși au votat

⁸⁶ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 21, f. 24.

⁸⁷ A.N.R.M., fond 2067, inventar1, dosar 2578, f. 227.

⁸⁸ A.N.R.M., fond 2067, inventar1, dosar 2578, f. 57.

⁸⁹ Conform datelor Recensământului rusesc din 1897, știutorii de carte alcătuiau 19,4 % din populație. La 1930, acest procent s-a mărit aproape de două ori, la 38,1 %. Cu toate acestea, acesta reprezenta cel mai scăzut procent pe provincii (media știutorilor de carte pe țară reprezenta 57 %). ALEXANDRESCU 2007, 61.

361.588 sau 72,19 % (vezi *Anexa I*)⁹⁰. Deci, 72,19 % dintre cetățenii cu drept de vot au manifestat azeziunea la noul regim politic. Așa cum nu exista un sistem electiv unic pentru întreaga țară, datele pentru Basarabia nu pot fi raportate la cele din Vechiul Regat sau Bucovina. Cu toate acestea, se poate observa că procentul votanților în Basarabia a fost mai înalt decât pentru Vechiul Regat (67,3 %) și mai scăzut decât în Bucovina (76,7 %)⁹¹. Numărul total al deputaților basarabeni aleși era de 90⁹², dintre care 78 sau 87 % erau de origine română, iar 12 reprezentau minoritățile naționale, după cum urmează: 4 bulgari, 3 nemți, 2 ucraineni, 1 rus, 1 evreu și 1 grec⁹³. În ce privește alegerile pentru Senat, valdate în ședința Senatului din 24 noiembrie 1919⁹⁴, în total din partea Basarabiei au fost aleși 37 senatori, dintre care 94,6 % reprezentau Partidul Țărănesc basarabean⁹⁵. Așa cum în Adunarea Deputaților Partidul Țărănesc basarabean a obținut 72 de fotolii sau 80 % din total, rezultă că în ambele Camere acest partid a obținut majoritatea mandatelor, situându-se pe locul trei pe țară, după Partidul Național Român (99 mandate) și Partidul Național Liberal (103 mandate)⁹⁶. În Adunarea Deputaților, Partidul Independent a luat 8 mandate, Partidul Democrat-muncitor – 3, Partidul Democrat-independent – 2, Partidul Conservator-naționalist, în coaliție cu Liga poporului basarabean – 4, fiind ales și un candidat independent (vezi *Anexa III*). Liga românească nu a obținut nici un fotoliu. Rezultatele votului pe țară prezentau o coloratură politică similară a ambelor Camere: lipsa un grup politic omogen care să formeze o majoritate compactă. Astfel, în ambele Camere ale Parlamentului a fost creat câte un bloc parlamentar similar după componență, fapt care, conform unor analize, ar fi creat premise ca ambele Camere să se afle în strânse legături politice⁹⁷.

Conform datelor de mai sus, Partidul Țărănesc a obținut aproape o victorie totală în opt dintre cele nouă județe basarabene, cu excepția județului Cahul. Astfel de personalități politice basarabene, ca Pan. Halippa, Ion Inculeț, Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu, Panteleimon Erhan – toți membri ai Partidului Țărănesc, și-au făcut un nume pe baricadele anilor 1917-1918. Pe lista țărăniștilor, înaintată în județul Orhei, a figurat marele istoric și om politic Nicolae Iorga, precum și Vasile Stroescu, un adevărat mecena al basarabenilor și arde-

⁹⁰ „M.O.”, nr. 173 din 20 noiembrie 1919; IONESCU 1920, 8.

⁹¹ IONESCU 1920, 9-10.

⁹² O listă deplină a deputaților aleși găsim la CAZACU 1928, 291-292.

⁹³ BABEL 1926, 274.

⁹⁴ „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, nr. 1, ședința din 24 noiembrie 1919, p. 6-20.

⁹⁵ „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, nr. 1, ședința din 24 noiembrie 1919, p. 6-20.

⁹⁶ „M.O.”, nr. 173 din 20 noiembrie 1919.

⁹⁷ IONESCU 1920, 39.

lenilor⁹⁸. Anticipând evenimentele, vom menționa alegerea primului președinte de vârstă al Camerei Deputaților în persoana lui Vasile Stroescu, fapt care a reprezentat un omagiu celui care s-a dedicat cauzei românești. Miniștri de stat ai Basarabiei în diferite guverne au fost Daniel Ciugureanu, Pan. Halippa, Sergiu Niță, Ion Pelivan, Ion Inculeț⁹⁹.

În drept să dea o apreciere scrutinului era unul dintre cei care și-a pus umărul la organizarea acestuia. Imediat după ce rezultatele votului au fost date publicității în „Monitorul Oficial”, Ion Inculeț scria lui Ion Pelivan și Daniel Ciugureanu, la Paris, despre rezultate excelente pe care le-a obținut partidul său, precum și despre rolul important pe care urmau să-l joace deputații țărâniști în viitorul parlament, „fiindcă nimeni n-are majoritate, și grupul nostru, din 75 de inși, va balansa foarte mult”. Observația cea mai importantă însă ține de activismul votanților și de reprezentanța națională¹⁰⁰. % ridicat al participării la vot era, în opinia lui Inculeț, dovada cea mai clară în favoarea caracterului plebiscitar al primelor alegeri din Basarabia (vezi *Anexa II*). Într-un interviu acordat ziarului „Dimineața”, exact în ziua în care a fost întocmită scrisoarea către Pelivan, Ion Inculeț formula public aceeași idee: în Basarabia alegerile nu au reprezentat finalul luptelor dintre partidele politice, ci au exprimat voința poporului. Rezultatul alegerilor a însemnat răspunsul la întrebarea „dacă el voiește să fie cu România sau cu Rusia. În acele condiții, alegerile ar putea fi considerate un plebiscit”. Se sublinia faptul că „alegerile au avut aspectul unei sărbători triumfale, iar cei ce le criticau făceau un rău imens țării, pentru că atingeau însăși autoritatea plebiscitului efectuat”¹⁰¹. În aceeași ordine de idei, sunt făcute constatări privind rolul țărâniștilor basarabeni în viitorul parlament: „S-a vorbit de multe ori că noi, basarabeni, suntem conservatori, liberali, takiști sau averescani. Totdeauna am declarat că nu facem nici o alianță cu partidele vechi din Regat, că dăm sprijinul nostru guvernului central pe care îl considerăm ca guvernul țării și nu al unui partid și dorim ca partidele din Vechiul Regat să nu se amestece în viața Basarabiei – mai ales în alegeri care pot fi înlocuite cu un plebiscit și la care trebuie să participe toți basarabeni”. Se resimte un anume regionalism în această opinie, cu

⁹⁸ Despre acesta din urmă, Ion Inculeț îi scria lui Ion Pelivan, la Paris: „Bună impresie ne face candidatura lui Vasile Stroescu. Ce om de valoare și cu frumusețe sufletească!” B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, nr. 164.107.

⁹⁹ NEAGOE 1995, 79.

¹⁰⁰ De rând cu reprezentanții majorității românești, deputații care reprezentau minoritățile naționale din Basarabia au punctat în Parlament faptul că modul de organizare a alegerilor a mulțumit populația: „Toate alegerile au fost făcute cum se cade și oricine a vrut să vină să voteze a mers și a votat, iar acela care n-a vrut să meargă nu l-a tras nimeni”. „D.A.D.”, nr. 11, ședința din 12 noiembrie 1919, p. 2.

¹⁰¹ Dimineața, 15 noiembrie 1919.

atât mai mult că Ion Inuleț se pronunța pentru menținerea Blocului provinciilor unificate care avea 321 de deputați, din totalul de 568, adică majoritatea parlamentară. Ziarul „Dimineața” adresa critici dure acestei poziții, întrebându-se cum se putea realiza unirea dacă fiecare provincie ar ridica față de regat un zid chinezesc¹⁰². Dar nu s-a mers pe calea regionalismului: deputați țărăniști basarabeni au creat un comitet al fracțiunii și au aderat la Blocul democrat parlamentar¹⁰³.

Problema plebiscitului, în toată complexitatea sa, depășește cadrul cercetării noastre. Cu toate acestea, câteva precizări se cer făcute aici, mai ales că speculațiile pe seama sufragiului din 1919 au nimerit în sfera jocurilor politice externe anume în contextul desfășurării unui eventual plebiscit în Basarabia.

Ideea desfășurării unui plebiscit în provincia estică a României fusese vehiculată de guvernul Ucrainei independente încă în primăvara anului 1918¹⁰⁴, poziție care a fost mai apoi preluată de emigranții ruși, apoi de guvernul sovietic¹⁰⁵. Opozanții Unirii considerau plebiscitul drept unica soluție în contra actului din 1918. Astfel, într-un memoriu înaintat la 8-10 noiembrie 1918 în adresa ambasadurilor și atașajilor militari ai Puterilor Aliate, stabiliți la Iași, de reprezentanți ai fostului Consiliul municipal Chișinău, în frunte cu fostul primar de Chișinău, Alexandr Schmidt, se menționa că Consiliul nu a avut niciodată îndoiele de faptul că conferința internațională, care se va desfășura după încheierea păcii universale, îi va oferi Basarabiei posibilitatea exprimării voinței sale printr-un plebiscit¹⁰⁶. Deosebit de activi în sensul promovării pe toate căile externe a ideii plebiscitului au fost reprezentanții ai nobilimii ruse și basarabene, prezenți la Paris în perioada Conferinței de Pace¹⁰⁷. Într-o lucrare recentă, Marcel Mitrasca relatează despre rolul în acest sens al rușilor albi, reprezentanți ai așa-zisei „Conferințe politice ruse”, între care fostul ministru rus de Externe S. Sazonov, Vasili Maklakov, Ceaikovski, Contelev Lvov. Ei au fost ascultați în Consiliul celor cinci miniștri de Externe al Conferinței de Pace din iulie 1919, propunând desfășurarea plebiscitului în patru județe basarabene cu o populație predominant românească¹⁰⁸. Simultan, fostul Mareșal al nobilimii din Basarabia A.N. Krupenski¹⁰⁹, precum și

¹⁰² Dimineața, 15 noiembrie 1919.

¹⁰³ COJOCARU 1997, 105.

¹⁰⁴ DOBRINESCU 1991, 79; NANU 1993, 110.

¹⁰⁵ POPOVICI 1931, 218. În perioada sovietică, au existat și studii editate în emigrație, autorii cărora susțineau că Polonia, Finlanda și Basarabia au fost trei regiuni care niciodată nu s-au integrat în Imperiul Rus, dominația cărui s-a caracterizat prin ignorarea diferențelor și sentimentelor naționale. **Vezi**, de exemplu, AUTY, OBOLENSKY 1976, 138-139.

¹⁰⁶ THE CASE FOR BESSARABIA 1919, 35.

¹⁰⁷ AGRIGOROAIEI, PALADE 1993, 69.

¹⁰⁸ MITRASCA 2002, 146.

¹⁰⁹ Influența majoră pe care o avea familia nobililor Krupenski în Basarabia la începutul seco-

fostul primar de Chișinău Al. Schmidt, publicau memoriile oficiale¹¹⁰ și o serie de broșuri despre caracterul rusesc al Basarabiei¹¹¹. Între altele, se menționa faptul că administrația românească ar fi obligat populația provinciei să ia parte la alegeri, care i-ar fi fost absolut străine, „pentru a face Antanta să creadă că populația a acceptat și calificat aplicarea forței, a cărei victimă a fost ea însăși”¹¹². Reprezentantii așa-zisei Delegații basarabene insistau asupra necesității organizării în teritoriul Basarabiei a unui plebiscit, afirmând că populația care nu știa să scrie în limba română a fost obligată să completeze buletinele de vot în română. În literatura de specialitate este expusă versiunea că anume lui A.N. Krupenski i-ar fi aparținut nu numai ideea desfășurării plebiscitului¹¹³, dar și „meritul” în obținerea dezacordului delegației americane în vederea soluționării problemei basarabene în favoarea României¹¹⁴. Aceasta a acceptat tacit poziția URSS și pentru că lipsea consimțământul celei din urmă în problema enunțată, îl considera drept *res inter alios acta*¹¹⁵.

Acțiunile rușilor „albi” din Basarabia, reprezentată de A.N. Krupenski, urmăreau scopul de a exploata problema tratatului Basarabiei în favoarea propagandei pentru autonomia Basarabiei, precum și pentru a păstra privilegiile rușilor care locuiau în această provincie¹¹⁶. M. Mitrasca era de părerea că eforturile lui A.N. Krupenski în acest sens pot fi considerate drept o ultimă inițiativă a rușilor „albi” care nu fusese influențată de guvernul rus. Obiectivele speculării tratatului Basarabiei de o parte sau alta erau diferite, bolșevicii considerând intervenția străină în afacerile Rusiei ca fiind inacceptabilă. Deși nu se poate afirma despre efectele la scară largă a acțiunilor lui A. N. Krupenski, variate prin forme și conținut,

lului XX i-a determinat pe publiciștii liberali să numească provincia estică a Imperiului Rus „Provincia lui Krupenski”. SETON-WATSON 1934, 564, **apud** MITRASCA 2002, 144.

¹¹⁰ Cea mai mare parte a memoriilor se păstrează în arhiva personală a lui A.N. Krupenski (Hoover Institution Archives on War, Revolution and Peace, Stanford, California: John D. Crummey Peace Collection 94305-6010 The A.N. Krupenski files, 1861-1935).

¹¹¹ Între acestea menționăm: BESSARABIA AND ROMANIA 1919; SUMMARY OF EVENTS ... 1919; THE BESSARABIAN PARLIAMENT ... 1919; WHAT IS ‘BESSARABIAN QUESTION’ 1919. Același conținut antiromânesc îl are seria *Publications de la Délégation bessarabienne, Paris Peace Conference (1919-1920). Bessarabia*, care include broșurile: BROHÉE 1920; DEUX MINISTRES DU CABINET ROUMAIN 1920; RÉSUMÉ DES ÉVÉNEMENTS EN BESSARABIE ... 1919; ROUMAINS DEVANT ... 1919; THE ROMANIAN OCCUPATION ... 1920. Acestor broșuri li se adaugă THE CASE FOR BESSARABIA 1919.

¹¹² BAR, Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, nr. 164.114.

¹¹³ BOLDUR 1927, 92.

¹¹⁴ MITRASCA 2002, 76.

¹¹⁵ GRAHAM 1944, 670.

¹¹⁶ MITRASCA 2002, 151.

din acestea au rezultat speculații privind legitimitatea desfășurării și caracterul primelor alegeri. Astfel, în ajunul scrutinului, reprezentantul delegației americane Frank Polk făcea publică opinia, conform căreia alegerile ce urmau să se desfășoare în Basarabia ar însemna exercitarea prealabilă a suveranității României pe teritoriul Basarabiei. Frank Polk considera necesară o expunere clară a poziției Consiliului Suprem al Conferinței de Pace față de situația creată, pentru a se evita un *fait accompli* din partea României¹¹⁷. Acestea și altor poziții ostile vizavi de problema recunoașterii Basarabiei trebuia să-i facă față delegația română, în frunte cu Ion I.C. Brătianu. Eforturi însemnate în acest sens a depus basarabeanul Ion Pelivan care, în scopul informării atât a delegațiilor oficiale ale Conferinței de Pace, cât și a opiniei publice occidentale, a publicat o serie de broșuri despre caracterul românesc al Basarabiei, aducând argumente de ordin etnic, lingvistic, istoric și ale dreptului internațional¹¹⁸.

Foștii deputați ai Sfatului Țării – Ion Pelivan, Ion Codreanu, Sergiu Cujbă și Gheorghe Nastase, au depus eforturi în a convinge forul internațional despre inoportunitatea și inadmisibilitatea desfășurării unui plebiscit în Basarabia. Într-un memoriu, redactat în septembrie 1919 și adresat Conferinței de Pace, ei accentuau faptul că în Basarabia o națiune autonomă forma majoritatea absolută a populației și nici o minoritate nu forma mai mult de 1/8 din total. Autorii memoriului subliniau că un plebiscit nu ar fi fost mai mult justificat în Basarabia decât în Polonia și Finlanda, dar s-a întâmplat ca nimeni să nu-l propună în aceste țări. Basarabia a fost subiectul rusificării sub regim rusesc, la fel ca și Polonia și Finlanda, de aceea după 1918 ea se afla în condiții similare cu aceste țări; ținând cont de principiul autodeterminării, proclamat de revoluția rusă și popularizat de declarațiile președintelui american Woodrow Wilson, precum și de Conferința de Pace de la Paris, populația Basarabiei și-a exprimat, prin intermediul Adunării

¹¹⁷ MITRASCA 2002, 75-77. Consfătuirea membrilor delegației americane din 23 iulie 1919 a dezvăluit faptul că americanii nu erau gata pentru un compromis referitor la Basarabia, ci la unul referitor la Transilvania. Marcel Mitrasca întrevide răspunsul la această dilemă în existența unor instrucțiuni clare din Washington către delegația americană privind Basarabia, în sensul păstrării intacte a hotarelor de vest ale Rusiei.

¹¹⁸ PELIVAN 1919; PELIVAN 1920a; PELIVAN 1920b; PELIVAN 1924. Într-un articol de publicistică, istoricul Valeriu Popovschi vorbește despre editarea la Paris, între 10 decembrie 1919 și 30 aprilie 1920, cu susținerea lui J. Charpentier, a ziarului „La Bessarabie. Bulletin du Bureau de presse bessarabien”. La 18 martie 1920, în subtitlul ziarului a avut loc înlocuirea semnificativă a cuvântului *Bessarabien* cu termenul *Roumain*. Acest detaliu poate fi legat, probabil, de nota Consiliului Suprem al Conferinței de Pace din 3 martie 1920, prin care se recunoștea dreptul României asupra Basarabiei. Alte publicații, editate aproximativ în aceeași perioadă, au fost ediția engleză a publicației de mai sus, „Bessarabia. Issued by the Bessarabian Press Bureau”, precum și „Imaginea Basarabiei”. VEZI POPOVSCHI 2008.

Naționale, opțiunea sa de unire cu România; alegerile care urmau să se desfășoare în baza principiului de vot universal, egal, direct și secret ar fi cea mai reușită exprimare a dorinței poporului basarabean și cea mai aproape de plebiscit¹¹⁹. Autorii memoriului considerau imposibilă organizarea la acel moment a unui plebiscit în Basarabia, ținând cont de situația de război în care se afla România. Mai mult, o decizie privind amânarea acestuia pentru un termen nedeterminat ar fi însemnat un mare pericol pentru populația Basarabiei. Basarabia se arăta foarte obosită de perturbările și starea de nesiguranță, creată de pe urma revoluției, a bolșevismului și a războiului. Liderii basarabeni întrezăreau cu ușurință consecințele dezastruoase pe care le putea avea plebiscitul pentru Basarabia și populația regiunii: eventualitatea desfășurării acestuia ar fi intensificat agitația bolșevică și antiromânească, ar fi transformat Basarabia – o dată în plus – într-un teren deschis pentru propagandă, neliniște, lupte și corupție. Din aceste considerente, autorii memoriului exprimau ideea inadmisibilității unui plebiscit în Basarabia. În opinia acestora, un plebiscit în Basarabia nici nu era necesar, ținând cont de faptul că alegerile care se pregăteau urmau să poarte un caracter plebiscitar¹²⁰.

Paul Gore a publicat o broșură, intitulată *Plebiscitul în Basarabia*, în care considera o absurditate susținerea unui plebiscit într-un ținut cu o populație cu un grad înalt de analfabetism (80 % analifabeți) și în care populația de origine rusă era în minoritate (54.154 de persoane, din totalul de 3 mln.). Autorul considera că „nu de plebiscit are nevoie Basarabia (...), ci de munca producătoare serioasă și tenace, de liniște sufletească și de siguranța situației”¹²¹.

Ion Inculeț era unul dintre cei care utiliza orice ocazie pentru a-și face publică opinia, întru susținerea rezultatului alegerilor care puteau fi tratate ca un rezultat al unui plebiscit. Într-un discurs, rostit în Adunarea Deputaților la 13 decembrie 1919, Ministrul de stat al Basarabiei sublinia că alegerile în teritoriul dintre Prut și Nistru au fost efectuate într-un spirit de libertate și toleranță, ele exprimau în realitate voința majorității românești și a naționalităților minoritare, astfel încât alegerile „îmbrăcau haina unui adevărat plebiscit”¹²². La 5 ianuarie 1920, Ion Inculeț relua tema alegerilor în corespondența către Ion Pelivan, care se afla la Paris: „Alegerile pot substitui un plebiscit. 77 % de alegători participanți¹²³, libertatea alegerilor, lupta partidelor, deputați de toate naționalitățile: evrei, nemți, bulgari, găgăuzi etc. Toate sunt motive în a considera că alegerile sunt același

¹¹⁹ BESSARABIAN DELEGATION ... 1919, 17-18.

¹²⁰ BESSARABIAN DELEGATION ... 1919, 17-18

¹²¹ AGRIGOROAIEI, PALADE 1993, 69.

¹²² GIURGEA 1928, 85.

¹²³ Conform datelor din „Monitorul Oficial”, în alegeri au participat 72,19 % din alegători.

plebiscit”¹²⁴. Este înțeleasă dorința lui Inculeț de recunoaștere a Unirii Basarabiei cu România, dar trebuie ținut cont de faptul că precedentul plebiscitului, ca formă de exprimare a opiniei cetățenilor într-o anumită perioadă – în special, este vorba de formarea statelor naționale după Primul Război Mondial – , nu a existat în țările care nu pierduseră războiul și „guvernul român nu era pregătit să fie primul care să ofere un exemplu în acest sens”¹²⁵.

De cealaltă parte a baricadei de asemenea se depuneau eforturi întru promovarea ideii plebiscitului. Un susținător aprig și consecvent al acesteia în Basarabia a fost Christian Rakovsky¹²⁶. Fără îndoială, implicarea lui Christian Rakovsky în soluționarea problemei basarabene în primul deceniu după Unire poate constitui un studiu aparte. În contextul luării de atitudine *pro* plebiscit, menționăm că imediat după Unire și în special la mijlocul anilor 20, Rakovsky a sprijinit pe diferite căi această idee. Bunăoară, într-un interviu acordat ziarului „New York Times” în perioada desfășurării Conferinței de la Genova din aprilie-mai 1922¹²⁷, Rakovsky susținea că soluționarea problemei basarabene consta în clarificarea voinței populației. Rakovsky declara că Rusia a favorizat dreptul la autodeterminare a poporului Basarabiei și dacă un plebiscit, organizat în mod corect și liber, ar fi demonstrat voința de Unire a populației cu România, Rusia ar fi fost gata să accepte decizia respectivă¹²⁸. Cu altă ocazie, deja fiind reprezentant al diplomației sovietice, Christian Rakovsky considera părăsirea de către administrația și armata română a teritoriului Basarabiei drept un factor esențial pentru obținerea unor rezultate obiective ale plebiscitului¹²⁹.

Christian Rakovsky lega poziția de refuz a României de a accepta desfășurarea plebiscitului în provincia sa estică de efectul negativ al reformelor aplicate în Basarabia după Unire. „Dacă guvernul român a aplicat în țară reforme democratice largi, care ar fi atras simpatia întregii mase a țărănimii, așa cum afirmă reprezentanții români peste hotare (Titulescu), de ce atunci guvernului român i-ar fi frică de desfășurarea unui plebiscit în Basarabia? Probabil, așa-zisele reforme sunt de așa natură, încât acestea nu au diminuat câtuși de puțin ura profundă a

¹²⁴ B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, nr. 164.115.

¹²⁵ NANU 1993, 126.

¹²⁶ Christian Rakovsky a exercitat funcția de președinte al Sovietului comisarilor poporului din Ucraina din 1919 până în 1923, iar în perioada anilor 1923-1925 și 1925-1927 – de reprezentant plenipotențiar al URSS la Londra și Paris (în conformitate cu autobiografia lui Christian Rakovsky editată, împreună cu alte texte ale acestuia, de Gus Fagan). Vezi RAKOVSKY 1980, 76.

¹²⁷ Detalii despre discuțiile purtate în cadrul conferinței, la ȚĂCU 2004, 74-78.

¹²⁸ New York Times, 15 aprilie 1922.

¹²⁹ RAKOVSKY 1980, 114.

populației basarabene față de autoritățile române”, scria Rakovsky¹³⁰. Demnitarul critica cu duritate aplicarea reformei electorale: „În țara, în care toată puterea este concentrată în mâinile Siguranței și a 40.000 de jandarmi (...) – în general, dreptul de vot este doar o mască a celei mai nestăvilite și arbitrare guvernări”. Nicolae Titulescu era și el învinuit pentru faptul că „înlătură străduitor unica metodă democratică de stabilire a orientării populației basarabene – cea a plebiscitului”, fapt care ar fi însemnat neîncrederea diplomatului roman în „democratismul” [luat în ghilimele de Christian Rakovsky –n.a.] actualei României”. Astfel, la opt ani de la Unire, ideea plebiscitului continua să fie vehiculată de către cercurile conducătoare sovietice. Mai mult, prin poziția lui Rakovsky, acestea indicau cu claritate că plebiscitul ar fi clarificat și alte probleme decât cea privind statutul Basarabiei, pusă în discuție în cadrul conferințelor bilaterale româno-sovietice în perioada anilor 1920-1924. Era vorba de o eventuală acceptare de către populația Basarabiei a unui nou regim politic, cel comunist. De altfel, contribuția personală a lui Rakovsky la bolșevizarea Basarabiei și la distorsionarea bunei administrări a provinciei este un fapt bine cunoscut¹³¹.

Nu numai oficialitățile au luat atitudine față de ideea unui plebiscit în Basarabia: autori străini și români din perioada interbelică se arătau convinși de semnificația absolut unică a alegerilor din 1919 pentru viitorul Basarabiei și al României în general, care purtau un caracter plebiscitar. Astfel, I. Sotof, care era împotriva Unirii Basarabiei cu România, scria: „Unde ne aflăm în problema consultării poporului Basarabiei, de la care așteptăm să se pronunțe în favoarea Rusiei? Dacă am reuși vreodată să fie acceptată această idee de a le cere să aleagă, în favoarea cui va fi decizia? Este timpul să acceptăm situația reală și să spulberăm iluzia în această chestiune. Sentimentul general în Basarabia este împotriva noastră (...) Anii s-au scurs și, puțin câte puțin, Rusia părăsește Basarabia. Acest lucru trebuie spus în mod deschis, fără a ne mai hrăni cu iluzii false”¹³². Autorul analiza factorii care au favorizat reușita administrării române, realizată în limba majorității. Politica de românizare a provinciei nu a fost una ușoară, dar nici complicată, ținând cont de nivelul scăzut al științei de carte, accesul limitat

¹³⁰ RAKOVSKY 1925, 44.

¹³¹ CLARK, 1927, 246-247; LIVEZEANU 1998, 295-296. Sursele documentare franceze conțin date privind conducerea de către Rakovsky a secției basarabene a Ligii pentru eliberarea popoarelor. Irina Livezeanu concretizează că Rakovsky era secretar al Federației Comuniste Balcanice. Despre obiectivele Federației și activitatea desfășurată în provincia de est a României, **vezi** ROTARI 2004, 153-155.

¹³² Articolul lui I. Sotof, *Contemporary Notes*, publicat în „Russian Review” (Berlin) din 5 noiembrie 1921, a fost citat în mai multe surse, dintre care, pe larg, la CLARK 1927, 215-220; CAZACU 1928, 47-50; POPOVICI 1931, 226-229; TRANDAFILO 1941, 133-134.

al populației la școlile rusești, precum și rusificarea prost gândită care au dus la înstrăinarea populației românești de viața spirituală, civilă și administrativă din Basarabia. Trebuie să-i dăm autorului dreptate în acest sens.

Într-o lucrare despre Basarabia, publicată în 1941, ziaristul italian Franco Trandafilo¹³³ dedica un capitol întreg problemei plebiscitului¹³⁴. Autorul trata ideea plebiscitului ca fiind una inutilă, exprimându-și acordul cu faptul că alegerile din anii 1919, 1920 și 1922, desfășurate în baza dreptului de vot universal și obligatoriu, erau în mod justificat prezentate de guvernul român drept confirmarea voinței populare de Unire a Basarabiei cu România. Mai mult, plebiscitul, ca formă de expresie a voinței populare, nu a fost propus sau aplicat altundeva pe teritoriul Rusiei sau în teritoriile limitrofe acesteia, scria acesta¹³⁵.

Un autor francez, Alphonse Muzet, care luase cunoștință îndeaproape cu lucrările geografului francez Emmanuel de Martonne¹³⁶, considera că plebiscitul era termenul adecvat pentru evenimentul care s-a desfășurat în noiembrie 1919 în Basarabia: „Un plebiscit care a oferit toate garanțiile de sinceritate a fost organizat în 1919. Alegerile au purtat caracterul unei sărbători triumfale și grație eforturilor neromânilor Basarabia a manifestat dorința sa fermă de a se uni cu regatul român. O comisie internațională a constatat de altfel că alegerile au fost efectuate în Basarabia într-un spirit larg al toleranței și libertăților”¹³⁷. Pentru Andrei Popovici, toate alegerile din primul deceniu interbelic erau dovada incontestabilă

¹³³ Biografia lui Franco Trandafilo, puțin cunoscută în spațiul nostru, este una incitantă. Din 1935, Franco Trandafilo era corespondent permanent la București al agentiei italiene de presă „Stefani” și al cotidianului „Il Popolo d'Italia”, ziar la care principal acționar era Benito Mussolini. Colabora și la publicațiile italiene „La Gazzetta del Popolo” din Torino, „La Tribuna” și „Il Messaggero” din Roma. De altfel, Franco Trandafilo este considerat primul corespondent de presă străin care a transmis peste hotare prima consemnare imparțială asupra notei ultimative privind cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, la 27 iunie 1940. În 1941, în baza documentelor oferite de autoritățile române, publica lucrarea *Bessarabia Terra di dolore. Storia del Secolare Conflitto Russo-Romeno*. În vara 1943 – ianuarie 1944, a fost numit ministru plenipotențiar provizoriu al Republicii Italiene la București, fondată de Mussolini la demiterea sa. După 23 august 1944, timp de 10 ani, a fost deținut în faimoasa închisoare Lubjanka. Revenit acasă, a fost numit director al cotidianului italian „Il Tempo”. **Vezi** PELIN 2006; O MISIUNE INGRATĂ 2006.

¹³⁴ ARMSTRONG 1926, 153-154; KELLEY 1924, 96.

¹³⁵ TRANDAFILO 1941, 129.

¹³⁶ Cunoscutul geograf Emmanuel de Martonne a contribuit, prin studiile sale, la trasarea hotarelor României de către Conferința de Pace. El a efectuat o deplasare în Basarabia, la indicația înaltului for, în scop de clarificare a hotarelor geografice și caracterului etnic al provinciei. Contribuția sa a fost înalt apreciată de către delegații conferinței. MARTONNE 1919; MITRASCA 2002, 92.

¹³⁷ MUZET, 1920, 64-65.

a voinței de unire a basarabenilor cu patria-mamă: „Acelora care iau în serios declarația propagandiștilor ruși precum că populația Basarabiei – sau, cel puțin, o parte a acesteia, este ostilă unirii cu România, nu le rămâne decât să examineze rezultatele alegerilor din 1919, 1920, 1922, 1926, 1927 și 1928, efectuate în baza sufragiului universal, egal și secret (...). Autodeterminarea Basarabiei și voința sa pentru unire a fost exprimată nu numai prin intermediul Sfatului Țării, dar și prin aceste alegeri”¹³⁸. De altfel, autorul se arăta convins de faptul că cei care pretindeau că plebiscitul ar scoate în evidență preferințele populației privind regimul politic, nu urmăreau altceva decât separarea acesteia de România: „Cine care cunoaște psihologia maselor, ar afirma că o populație compusă din majoritatea țăranilor – toți împrăriați cu suficient pământ – ar prefera dictatura unui grup de proprietari unui regim care asigură proprietatea privată ca principiu de bază a structurii statului?”¹³⁹

Realizarea reformei electorale în România de după Unire, precum și caracterul plebiscitar al primelor alegeri din Basarabia au fost aspecte tratate în presa vremii¹⁴⁰, devenind și subiecte de interes pentru cercetătorii români contemporani. Astfel, istoricii Ion Agrigoroaiei, Gheorghe E. Cojocaru, Ioan Scurtu ș.a., analizând desfășurarea scrutinului din 1919 într-un context intern și internațional mai larg, au formulat concluzii, potrivit cărora alegerile s-au desfășurat în libertate și liniște, iar „în condițiile în care pe plan internațional situația Basarabiei nu era încă reglementată, ele au îmbrăcat caracterul unui adevărat plebiscit”¹⁴¹.

Semnificația scrutinului din 1919 nu se rezumă numai la faptul că a fost primul din șirul de zece scrutine ale perioadei interbelice. Acestea au fost primele alegeri organizate în teritoriul Basarabiei, dar și al întregii Români, în baza dreptului de vot universal, egal, direct și secret. Fiind „o veritabilă radiografie a vieții politice românești din primii ani postbelici”¹⁴², acestea reflectau începutul modernizării sociale și politice a Basarabiei. Pentru electoratul în formare, dar și pentru întreaga populație, participarea la primele alegeri a fost un test al aderenței la noul regim politic, și el a fost susținut cu succes. Caracterul plebiscitar al primelor alegeri în Basarabia a fost argumentat pe larg în presa vremii, dar și într-o serie de lucrări editate în țară și peste hotare care au susținut poziția oficialităților române și a politicianilor basarabeni în acest sens. Datele statistice oficiale demonstrau participarea la scrutin a peste 72 % din alegători, astfel fiind confirmat votul Basarabiei în favoarea Unirii cu România. Desfășurarea scrutinului din 1919 a fost un

¹³⁸ POPOVICI 1931, 229.

¹³⁹ POPOVICI 1931, 229.

¹⁴⁰ Sfatul Țării, 9 noiembrie 1919.

¹⁴¹ AGRIGOROAIEI 2007, 202; COJOCARU 1997, 105; SCURTU ET AL. 1998, 131.

¹⁴² MUȘAT, ARDELEANU 1976, 38.

exercițiu care a testat și gradul de pregătire a alegătorilor basarabeni pentru participarea în viața politică a țării, a scos în evidență problemele și lacunele educației civice a acestora, setând astfel direcții de activitate pentru forțele politice, dar și pentru structurile statale.

1.3. DESFĂȘURAREA SCRUTINELOR DIN 1920 ȘI 1922 ȘI REZULTATELE ACESTORA

Imediat după primele alegeri, viața politică a României căpăta noi nuanțe, noi dimensiuni, noi aspecte. Votul universal a determinat renunțarea la sistemul „rotativei guvernamentale” care însemna perindarea la putere a liberalilor și conservatorilor¹⁴³. Pe de altă parte, creșterea numărului partidelor cu care aspirau la guvernare ducea la o instabilitate guvernamentală, „determinată, în parte, și de cucerirea de către mase a votului universal, a deșteptării intereselor pentru problemele politice ale țării în rândul unor pături sociale mai largi”¹⁴⁴. Diverse surse primare ale epocii indică asupra creșterii interesului populației pentru problemele de ordin politic, precum și a gradului de participare în viața politică. Astfel, menținerea unui sau altui partid pe arena politică depindea în mare parte de gradul de receptivitate la revendicările corpului electoral care a acumulat o primă experiență civică.

Campania electorală din 1920 a purtat un caracter mai agitat decât cea din 1919. Acesta se manifesta în special prin extinderea în provincie a grupărilor și partidelor politice din Regat, ca Liga Poporului și Partidul Național Liberal. Ambițiile politice ale unor lideri de partid se conturau tot mai clar, în același timp observăm o mai mare concentrare a eforturilor în vederea definitivării documentelor de partid și înaintării unor platforme electorale viabile¹⁴⁵. Concomitent, evenimentele care aveau loc în plan internațional, culminate cu semnarea Tratatelor de Pace cu Bulgaria, la 27 noiembrie 1919 (Neuilly-sur-Seine) și Austria, la 9 decembrie 1919 (Saint-Germain), recunoașterea dreptului României asupra Basarabiei de către Consiliul Suprem al Conferinței de Pace, la 3 martie 1920, precum și ratificarea de către noul Parlament, la 29 decembrie 1919, a Unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, au provocat un puternic ecou

¹⁴³ La 25 noiembrie 1919 s-a constituit Blocul parlamentar, în cadrul căruia deputații basarabeni au luat parte activă la lucrările primului corp legislativ, ales în rezultatul votului universal. Primul parlament a avut o viață scurtă: la 13 martie 1920, generalul Alexandru Averescu, președinte al Ligii Poporului, anunța dizolvarea Camerelor și organizarea de noi alegeri. Desfășurarea acestora a fost fixată pentru 25 – 27 și, respectiv, 30 – 31 mai 1920.

¹⁴⁴ JURCA 1980, 78.

¹⁴⁵ COJOCARU 1997, 107-112.

„în sufletele țăranilor, efect ce se resimte zilnic prin încrederea ce se acordă autorităților actuale”¹⁴⁶.

În perioada noiembrie 1919 – mai 1920, numărul partidelor și grupărilor politice din Basarabia a crescut aproape de patru ori, dacă ținem cont și de grupările cu pondere județeană. Concomitent cu constituirea de centre rurale ale Ligii Poporului, în județele Hotin, Tighina, Cetatea Albă și Chișinău se resimte „o oarecare pornire” împotriva țăranștilor, în același timp, în județele de centru se înregistra o creștere a numărului simpatizanților Partidului Socialist¹⁴⁷. În aceeași perioadă se pregătea fundamentul pentru crearea în Basarabia a filialei Partidului Național Liberal. Anticipând rezultatul scrutinului, vom remarca faptul că în județele din sud a obținut oarecare susținere o grupare cu denumirea Partidul Evreiesc, care și-a depus listele în Ismail, Tighina, Bălți și Orhei. Unele grupări politice au candidat doar într-un singur județ fără, se pare, a pretinde la extinderea activității sale. De exemplu, Gruparea muncitorilor de pământ și Partidul pământean din Bălți, Partidul țăranesc-muncitoresc din Ismail sau Federația democrat-național-socială din Tighina. Existau câteva partide cu denumire similară de „Partid Independent”: cel de la Cahul avea sigla reprezentând roata cu 6 spițe, de la Hotin – grapa, de la Cetatea Albă – biserica, de la Orhei – hârlețul, iar de la Soroca – secera¹⁴⁸. În alegerile pentru Adunarea Deputaților din județul Chișinău au depus listele tocmai patru partide cu denumirea similară, dar care aveau diferite sigle: plugul, un pătrat, candelabrul, secera și ciocanul.

Ansamblul pestrîț de partide și grupări politice, marea majoritate a acestora fiind creată în timpul desfășurării campaniei electorale, este un indice al instabilității politice, al căutării de noi soluții și mijloace care ar satisface solicitările electoratului, și acesta în formare, dar care reprezenta un indiciu al activismului politic de care au dat dovadă basarabeni. Atât orașenii, cât și sătenii simțeau necesitatea unei informări operative, deoarece „chestiunile politice au început să-i intereseze și zvonurile despre venirea unui guvern Averescu îi interesează tot așa de mult ca și pe orașeni. Pătura mijlocie însă nu privea cu ochi buni acest lucru, spunând că un guvern Averescu ar putea da noi avantaje țăranilor în dauna păturii mijlocii”, era semnalat într-un document al vremii¹⁴⁹. La începutul

¹⁴⁶ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 105.

¹⁴⁷ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 84-85.

¹⁴⁸ Între altele, introducerea siglelor pentru fiecare partid a permis participarea la vot a neștiutorilor de carte, fapt care a contribuit la asigurarea unui procent de participare la vot. Simbolistica electorală a jucat un rol important în competiția pentru mandate, având un impact sigur asupra alegătorilor. Astfel, Nicolae Iorga numea utilizarea semnului crucii în alegeri drept „o impietate pentru religie și o bătaie de joc pentru sătean”, pentru că acesta vota din respectul pentru credință, și nu pentru partidul politic. RADU 2002, 585.

¹⁴⁹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 126.

primăverii lui 1920, în Basarabia „persoana generalului Averescu și a partidului a devenit tot atât de populară ca și în celelalte provincii românești”¹⁵⁰.

Evoluția stării de spirit a electoratului basarabean, prin exemplul plasei Hâncești, județul Chișinău, se prezintă ca fiind una deosebit de interesantă. În plasa Hâncești, schimbarea era așteptată de toți locuitorii: „Știri diverse sosesc, zilnic, prin comune de la cei ce vin din Chișinău sau chiar de peste Prut. Ele au agitat spiritele și cei ce doresc o schimbare a situației de azi au ocazia de a începe, cu mai mult succes, opera lor de agitație. Se simte o mare nevoie de a fi schimbat modul de comunicare cu populația de la sate: li se spune numai de datorii, iar drepturile nu le pot avea decât acei ce-și fac mai întâi datoria”¹⁵¹. Discuțiile despre alegeri deveneau și mai aprinse în cazul înregistrării unor abuzuri din partea funcționarilor locali sau a jandarmeriei care deseori serveau drept acuzații împotriva partidelor de guvernământ. Pentru cetățenii care se simțeau lezați în drepturi, nemulțumirea risca să se transforme în răzbunare. În alegerile din 1920, răzbunarea însemna acordarea votului țăranștilor care reprezentau opoziția în Basarabia: „Nu trebuie să se uite că alegerile bat la ușă și că votul secret le dă prilej a vota contra guvernului și cu Partidul Țărănesc, numai dacă un singur cuvânt li se va spune, și anume – că Partidul Țărănesc este pentru desființarea jandarmeriei”¹⁵². Astfel, pentru locuitorii de la sate începeau să conteze, pe lângă obligații, și drepturile stipulate în noua legislație. Alegerile promiteau a fi interesante, sătenii începând a pricepe rostul luptelor politice și legătura intrinsecă dintre acestea și drepturile sale. În toiul campaniei electorale avea loc vizita în Basarabia a M.S. Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, însoțiți de prim-ministrul Alexandru Averescu. Plasa Hâncești a fost reprezentată de o delegație în număr de 200 persoane, care a luat parte la sărbătorile organizate în capitală, cu această ocazie purtând o discuție cu prim-ministrul. Delegații s-au întors în localitate cu cele mai frumoase impresii despre interlocutori, fapt care, fără îndoială, a influențat rezultatele viitoarelor alegeri¹⁵³.

Polemicile intense și acuzațiile reciproce ale partidelor, formulate în dezbaterele parlamentare și în presa vremii, aveau drept urmare schimbări frecvente ale opțiunilor electoratului, fapt reflectat în documentele de arhivă. Bunăoară, de la tribuna Parlamentului, Vladimir Chiorăscu, reprezentantul filialei basarabene a Ligii Poporului, formula aprecieri pline de cinism privitoare la activitatea Partidului Țărănesc basarabean: „Partidul Poporului, venind la putere în Basarabia, a moștenit o grea succesiune, rămasă Basarabiei din glorioasa guvernare

¹⁵⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 98.

¹⁵¹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 125.

¹⁵² A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 112.

¹⁵³ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 92.

a lui Inuleț și Ciugureanu. Acești doi martiri basarabeni cu partidul țărănist au monopolizat, timp de doi ani, toată acțiunea de guvernare; în mâinile lor era soarta acestei provincii. Monopolizând dreptul de guvernare a Basarabiei, ei au îndepărtat de la acțiunea publică toate elementele de valoare din Basarabia care, cu experiența lor, erudiția și inteligența solidă puteau servi țara cu mult succes¹⁵⁴. Membrii partidului de guvernământ din regiune considerau că problemele agrară și națională au fost injust însușite ca fiind opera Partidului Țărănesc. Reglementarea exproprierii, de exemplu, era, în opinia guvernamentalilor, o necesitate evidentă pentru toți, dictată de împrejurările timpului și de interese de stat, și „nimeni nu-și putea imagina că pământul va fi luat de la țărani”. De altfel, este cunoscut faptul că revoluția agrară din vara și toamna anului 1917, care a culminat cu acapararea forțată a pământului de către țărani, a fost un specific al Basarabiei, de care țărăniștii au ținut cont în procesul de legiferare și aplicare a reformei. Actul Unirii și procesul de consolidare a acestuia s-a transformat de asemenea în obiectul discuțiilor de partid. Membrii Ligii Poporului afirmau că țărăniștii nu numai că nu au consolidat Unirea, dar erau în stare să distrugă complet viața politică și economică a Basarabiei. Pentru Vladimir Chiorăscu, „trista epocă de guvernare, a lui Inuleț și Ciugureanu, va rămâne în memoria Basarabiei drept una din cele mai triste pagini din toată viața ei”¹⁵⁵. Critici severe erau formulate și cu referire la primul scrutin din 1919, desfășurat în condițiile stării de asediu, când, potrivit deputatului, orice persoană în funcție putea abuza de puterea sa, nu exista libertatea cuvântului și cea de propagandă.

„Mitul Averescu” n-a ocolit Basarabia. Popularitatea generalului se datora capacităților sale militare, demonstrate în Primul Război Mondial, precum și faptului că era de origine din Basarabia, județul Ismail. Guvernului Averescu îi va aparține meritul promulgării *Legii de reformă agrară pentru Basarabia* la 13 martie 1920. Un autor contemporan ascensiunii Partidului Poporului a scris că succesul acestuia se baza pe două elemente: „elementul de masă, cu tendința lui de unificare politică care mergea în acel moment spre generalul Alexandru Averescu, și întâmplarea aceasta norocoasă că în acel moment o puternică personalitate ca aceea a generalului Averescu a fost în stare să întrupeze în sine toate năzuințele de idealism ale poporului, îndeosebi de la sate”¹⁵⁶. Cu toate acestea, trebuie de menționat că succesul partidului în alegeri s-a datorat nu numai meritelor personale ale liderului său sau promulgării unor acte multășteptate de basarabeni, ci și metodelor abuzive de organizare a campaniei electorale și a alegerilor.

¹⁵⁴ „D.A.D.”, nr. 28, ședința din 24 iulie 1920, p. 497.

¹⁵⁵ „D.A.D.”, nr. 28, ședința din 24 iulie 1920, p. 498.

¹⁵⁶ PAPACOSTEA 1926, 97.

Decretul-lege, nr. 1.460, din 2 aprilie 1920 modifica procedura alegerii deputaților și senatorilor prin reducerea numărului acestora, similar pentru Vechiul Regat și Basarabia. Astfel, un deputat era ales de 30.000 – 50.000 alegători, iar un senator – de 60.000 – 100.000 alegători. Fiecare județ reprezenta o circumscripție electorală care delega un minim de patru deputați și doi senatori, după cum urmează¹⁵⁷:

<i>Circumscripția</i>	<i>Numărul de deputați</i>	<i>Numărul de senatori</i>
Bălți	6	3
Cahul	4	2
Cetatea Albă	7	3
Chișinău	8	4
Hotin	5	2
Orhei	6	3
Soroca	6	3
Tighina	5	2
Ismail	4	2
Total	51	24

Conform surselor primare, discuțiile dintre administrația centrală și cea locală s-au axat, de altfel ca și în alegerile din 1919, în jurul exercitării de către funcționarul public a dreptului de vot. Decretul-lege electoral preciza faptul că funcționarul public urma să-și exercite dreptul de vot în orașul unde a fost înscris pe liste și a primit certificat de alegător, chiar dacă domiciliul real nu coincidea cu localitatea unde își avea serviciul. Exercițiul votului fiind cea mai importantă îndatorire cetățenească, organele administrației locale primeau instrucțiuni de a asigura libertatea votului, indiferent de posibilele daune aduse serviciului public¹⁵⁸.

Despre încălcările grave de procedură ale alegerilor s-a discutat pe larg în forul legislativ. Un caz ieșit din comun, produs la Cornești, județul Ungheni în ziua desfășurării scrutinului, a fost discutat în ședința Adunării Deputaților din 10 iulie 1920. Reprezentantul opoziției, deputatul Ion Pelivan, formula critici dure referitor la abuzurile săvârșite de către reprezentanții partidului de guvernământ: „Ne-am ținut de principiul ca deputatul să-și pună candidatura acolo unde populația îl cunoaște, pentru a cunoaște și el cerințele și nevoile populației. Știți câți deputați din Vechiul Regat și-au depus candidaturile în Basarabia. Noi am făcut excepție de la acest principiu, în special, pentru N. Iorga. S-a bătut la alegeri, s-a arestat. Domnul Inculeț, care a fost sfetnicul M.S. Regelui timp de 2 ani, a fost arestat la Comrat. În Basarabia s-au făcut și asasinări. În timpul alegerilor, la Cornești, căpitanul Russo a împușcat doi țărani. Alți doi au fost

¹⁵⁷ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 1/1920, f. 89-91.

¹⁵⁸ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 38, f. 279.

răniți și zac în spitalele de la Chișinău¹⁵⁹. Despre asasinatul de la Cornești a făcut o interpelare și senatorul de Bălți, E. Popovici¹⁶⁰. Vinovatul de incident s-a dovedit a fi candidatul țăranist Șt. Bolocan care, făcând propagandă electorală în timpul alegerilor, a provocat tulburări ale liniștii publice, iar intervenția forțelor de ordine s-a soldat cu asasinarea unei persoane, altele trei fiind rănite¹⁶¹.

De la tribuna Parlamentului, criticile privind modificarea legislației electorale¹⁶² au fost înlocuite cu cele privind destituiri ale funcționarilor – prefecți, subprefecți și ajutoari de prefecți – în perioada de până și după scrutin¹⁶³. Astfel, prefectul județului Bălți ar fi cerut, fără nici un motiv, demiterea a doi subprefecți din plasa Glodeni, aceasta nefiind însoțită de un decret regal în acest sens. Aceeași situație fusese semnalată în legătură cu demiterea prefectului de Cetatea-Albă, E. Adamovici, fost maior în armata română, prefectului de Cahul, Rădulescu, prefectului de Hotin, Vasile Țanțu, a vice-președintelui zemstvei județene Bălți, A. Musteață. Deputatul Ion Buzdugan se ridică în apărarea lui A. Crudu, fost prefect de Hotin, apoi de Bălți și Tighina, „eminent administrator și om de omenie, oriunde a fost funcționar, a știut să asigure simpatiile nu numai ale românilor, ci și ale străinilor”. Acesta „nu numai că a fost destituit din postul pe care l-a ocupat timp de 14 ani, dar cu întreaga sa familie a fost izgonit din localul închiriat, iar mobilierul i-a fost aruncat în stradă, în fața străinilor care asistau la spectacolul dureros, cum o autoritate românească gonește din casă pe un funcționar român¹⁶⁴. Așa cum nu am depistat alte materiale referitoare la acest caz, este dificil de a trage anumite concluzii în acest sens.

Țăranistul Anton Crihan, deputat de Bălți, consemna faptul că destituirile au început imediat ce Partidul Poporului se instalase la putere: „Noi nu am înțeles unirea Basarabiei cu România în sensul de a v-o da pentru exploatare. Ați adus, fără voia noastră, oameni care nu cunoșteau cu desăvârșire populația de la noi, și acești oameni au făcut răs și batjocură¹⁶⁵. A fost învinuit de substituirii ilegale și Ministrul Basarabiei, Sergiu Niță, care motiva că acestea s-ar fi făcut pentru a nu se mai auzi plângeri în adresa administrației, fiind substituit „poate numai un sfert de funcționari¹⁶⁶”.

La interpelările deputaților basarabeni, generalul Al. Averescu concretiza că

¹⁵⁹ „D.A.D.”, nr. 18, ședința din 10 iulie 1920, p. 280-281.

¹⁶⁰ A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 100/1920, f. 135.

¹⁶¹ „D.A.D.”, nr. 17, ședința din 8 iulie 1920, p. 3.

¹⁶² COJOCARU 1997, 111.

¹⁶³ „D.A.D.”, nr. 12, ședința din 1 iulie 1920, p. 185.

¹⁶⁴ „D.A.D.”, nr. 18, ședința din 10 iulie 1920, p. 276-277.

¹⁶⁵ „D.A.D.”, nr. 26, ședința din 26 iulie 1920, p. 515.

¹⁶⁶ „D.A.D.”, nr. 19, ședința din 13 iulie 1920, p. 304.

din totalul de nouă prefecți de județe, trei își păstraseră posturile, ceilalți șase fiind destituiți sub motiv de boală sau de transfer în alte posturi¹⁶⁷. Deputatul V. Bârcă considera că motivul real pentru care persoanele numite mai sus și-au pierdut posturile ținea de apartenența acestora la Partidul Țărănesc. Acesta considera că membrii Partidului Poporului care le-au luat locul nu erau experimentați în domeniul administrației și nici familiarizați cu situația din Basarabia. V. Bârcă menționa că funcționarii destituiți fuseseră sacrificați în urma scrutinului electoral și se aflau într-o situație materială dificilă¹⁶⁸.

Interpelările parlamentarilor, în special acele ale opoziției, nu trebuie analizate unilateral sau ca fiind un caz întâmplător. Fără îndoială, era vorba de o serie de fărâdelegi și abuzuri comise de administrație, indiferent de partidul de guvernământ. Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că existau multe speculații în scopul discreditării partidului de guvernământ. Este important a înțelege că informarea deputaților privind abuzurile comise în perioada campaniei electorale, dar și în timpul desfășurării scrutinului, era deja un prim pas pozitiv pentru democratizarea vieții politice, dar numai acest pas nu era suficient pentru redresarea stării de lucruri din provincie.

Conform datelor oficiale, în alegerile pentru Adunarea Deputaților, desfășurate la 25-27 mai 1920, au participat 72,29 % din populația cu drept de vot a Basarabiei (vezi *Anexa I; Anexa IV*), în alegerile din 30-31 mai 1920 pentru desemnarea senatorilor – 67,5 % din alegători (vezi *Anexa IV; Anexa VI*). Trebuie menționat că procentul pentru ambele Camere a fost unul mai mare decât media pe țară (66,3 % alegători pentru Adunarea Deputaților și 61,8 % pentru Senat). Rezultatul scrutinului a fost favorabil pentru partidul de guvernământ, acesta fiind primul partid care și-a depus listele electorale în toate provinciile românești, obținând 44,6 % din voturile exprimate pe țară și, respectiv, 206 mandate în Parlament¹⁶⁹. În Basarabia, acesta a obținut 46 % din voturi sau 22 mandate din 51, situându-se pe locul doi, după Partidul Țărănesc basarabean, cu 25 deputați (48 % din voturi), 2 mandate a obținut Partidul Independent și 1 – Federația democrat-național-socială. Din 24 senatori aleși, 18 reprezentau partidul de guvernământ, iar 6 – Partidul Țărănesc basarabean¹⁷⁰.

Rezultatele alegerilor din 1920 sunt semnificative în ce privește procentul voturilor nule, anulate și neexprimate, acesta constituind 13,2 % (vezi *Anexa I*), cel mai mare procentul din primele trei, dar și din cele șase scrutine ale primului

¹⁶⁷ „D.A.D.”, nr. 19, ședința din 13 iulie 1920, p. 304.

¹⁶⁸ „D.A.D.”, nr. 12, ședința din 1 iulie 1920, p. 185.

¹⁶⁹ „M.O.”, nr. 44 din 30 mai 1920. Numărul mandatelor în Adunarea Deputaților s-a redus de la 568 la 369. **Vezi** IVAN 1934; SCURTU, BULEI 1990, 100.

¹⁷⁰ „M.O.”, nr. 48 din 3 iunie 1920.

deceniu interbelic. Cu certitudine, nivelul scăzut al științei de carte și/sau incompetența votanților privind procedura votării sunt argumente care nu trebuie nici-decum neglijate. Pe de altă parte, acesta era cel de-al doilea scrutin după Unire, în primul scrutin din 1919 fiind înregistrate doar 7,6 % de voturi nule, anulate și neexprimate. Dacă luăm în considerație faptul că votul era obligatoriu, acesta poate fi considerat – deși numai în parte – drept o expresie a atitudinii negative față de obligativitatea votului. Pe de altă parte, votul nul, anulat sau neexprimat putea fi expresia protestului sau a neîncrederii votanților față de partidele care și-au înaintat listele în alegeri sau, în principal, față de partidul de guvernământ.

Cu toate acestea, alegerile din 1920 au demonstrat că Partidul Țărănesc basarabean rămânea cel mai popular partid politic din provincie. Acesta a obținut o victorie completă în județele Bălți, Soroca și Tighina, majoritatea de voturi – în județele Hotin și Orhei. Partidul Poporului a obținut o victorie completă în județul Ismail, baștina generalului Al. Averescu, majoritatea voturilor în județele Cetatea Albă, Cahul și jumătate din voturile electoratului din județul Chișinău. În linii mari, deputații și senatorii țărăniști, de rând cu cei din Partidul Poporului, s-au încadrat în efortul pentru continuarea proceselor de integrare și modernizare economică, social-politică, administrativă și spirituală a Basarabiei, concepută drept parte componentă a cadrului românesc.

În perioada dintre cele două scrutine, din 1920 și 1922, a continuat procesul regrupării de forțe pe arena politică românească în general. Paralel cu extinderea Partidului Național Liberal în Basarabia, aveau loc scindări în rândurile Partidului Țărănesc basarabean, precum și ale Partidului Poporului. Aceste mutații dezorientau populația din provincie. Pe de altă parte, starea de asediu, instituită de-a lungul frontierei de est, tensiona situația pe toate planurile, alimentând speculațiile privind statutul incert al Basarabiei. Trebuie menționat faptul că semnarea, la 28 octombrie 1920, a Tratatului de la Paris privind recunoașterea Unirii Basarabiei cu România a servit drept motiv pentru intensificarea propagandei bolșevice și antiromânești, alimentată de peste Nistru. Drept dovadă clară în acest sens este faptul extinderii atribuțiilor Comandamentului militar al Basarabiei, creat la 20 septembrie 1921, pe o rază de 50 km în interiorul provinciei, în scopul securizării frontierei de stat și menținerii ordinii în provincia estică. Abia la 11 ianuarie 1922 s-a decis revenirea la raza inițială de 30 km¹⁷¹.

Instalarea la putere a Partidului Național Liberal, în ianuarie 1922, a însemnat începutul unei noi perioade în viața social-politică și economică a statului român. Ion I.C. Brătianu, aflat în fruntea guvernului, avea, respectiv, dreptul organizării de noi alegeri, fapt care a stârnit reacții puternice din partea opoziției. Rezultatul

¹⁷¹ SUVEICĂ 1999, 127.

alegerilor era cu atât mai important, cu cât Parlamentul ales căpăta statut de Adunare Constituantă și urma să voteze noua Constituție. Opoziția recurgea la „epitete care frizau ridicolul, prin tendința de a eluda existența regimului democrat constituțional-monarhic, instaurat la 1866, incompatibil cu ceea ce se numea a fi lipsă de democrație, dictatură etc.”¹⁷². Opinii, de genul celei exprimate de Al. Marghiloman, conform căreia „guvernul Brătianu va reuși în alegeri prin violență”¹⁷³, erau tot mai des expuse în presa vremii și de la tribuna parlamentară.

Apariția de moment a unor grupări politice și a partidelor locale în scopul participării în alegeri a constituit o caracteristică a campaniei electorale care, de altfel, s-a transformat într-o trăsătură definitorie a celor trei campanii care au precedat alegerile din 1919, 1920 și 1922. Comparativ cu campania precedentă, se observă o activizare a forțelor de stânga, prezente prin Gruparea plugarilor și muncitorilor, Partidul Social-Țărănesc, Partidul Socialist Basarabean ș.a. Autoritățile locale sesizau centrul despre intensificarea propagandei bolșevice și se puneau în acord în vederea întreprinderii de acțiuni comune, în scopul contracarării acesteia. Astfel, pentru a împiedica deplasarea agitatorilor, prefectii de Huși și Chișinău au convenit într-o ridicare a luntrilor de pe Prut. În acest sens, la Chișinău a fost expediată o telegramă cu următorul conținut: „Succesul obținut este o operație de asanare politică, pe care o întreprindem cu toții în interesul țării și al neamului românesc. Același succes l-am avut și noi contra dușmanului comun”¹⁷⁴.

Procesul de pregătire a alegerilor era supravegheat cu strictețe de către forțele de ordine. În conformitate cu un ordin, emis de Comandamentul militar al Basarabiei la 3 februarie 1922, în vederea pregătirii alegerilor parlamentare, în zona stării de asediu era permisă ținerea de întruniri ale partidelor politice, dar cu condiția păstrării ordinii depline, „să nu fie atacată Coroana, armata și forma de guvernământ”¹⁷⁵. La 28 februarie 1922, ministrul de Interne, generalul Arthur Văitoianu, emitea o circulară, prin care solicita respectarea ordinii și siguranței, în care făcea referire la informația că în unele regiuni partizanii diferitor partide se angajau în discuții aprinse care deseori degenerau în acte de violență, bătai, organele statului nefiind în stare să le împiedice¹⁷⁶. Documentele atestă cazuri de încălcare a Codului electoral din partea agitatorilor, în special ai Partidului Țărănesc¹⁷⁷ aflat în opoziție, dar aceasta nu înseamnă că nu au existat încălcări de

¹⁷² IORDACHE 1994, 492-493.

¹⁷³ MARGHILOMAN 1927, 175.

¹⁷⁴ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 146/1, f. 12.

¹⁷⁵ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 146/1, f. 14.

¹⁷⁶ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 745/1922, f. 59.

¹⁷⁷ Un oarecare Apostol Niculescu din comuna Boghicieni, care făcea propagandă electorală

partea cealaltă a baricadei politice. Comportamentul inadecvat al funcționarilor publici era de asemenea în vizorul autorităților responsabile pentru asigurarea ordinii, doar că documentele de arhivă semnaleză abuzuri ale funcționarilor care simpatizau opoziția. Astfel, într-un ordin telegrafic al Ministerului de Interne era scris că „unii funcționari în serviciu fac acțiune de politică militantă contra Guvernului. Rog a pune în vederea tuturor funcționarilor că Guvernul înțelege să nu le scruteze conștiința lor politică și că secretul votului le este asigurat. El nu admite ca funcționarii publici să uzeze de autoritatea ce le dă funcția lor, pentru a lupta contra celor ce reprezintă astăzi conducerea statului”¹⁷⁸. Printr-un raport al Brigăzii 3 de jandarmi, Comandamentul Militar al Basarabiei era informat despre situația din comuna Edineț, județul Hotin, unde majoritatea populației, precum și funcționarii basarabeni din primării și voloste „nu-i priveau cu ochi buni pe funcționarii români veniți din Vechiul Regat”. Conform autorului raportului, cauza nemulțumirii ar fi fost metodele de propagandă ale Partidul Țărănesc, care difuza diverse informații false și critici în adresa funcționarilor din Regat¹⁷⁹. În alt caz, 830 de locuitori ai comunei Alexăndreni, plasa Slobozia, județul Bălți reclamau comportamentul notarului Silvestru Mogoreanu, numit în post de fostul prefect, Emanuil Catelli. Deseori, notarul, care, în conformitate cu legislația electorală, avea obligația să confirme sau să infirme identitatea alegătorului, precum și a candidatului în alegeri, lipsea de la serviciu, iar dacă era prezent, cerea locuitorilor să voteze „secera” (sigla Partidului Țărănesc). Țăranii se plâneau de faptul că erau nevoiți să aștepte zile întregi eliberarea bonurilor de vânzare a vitelor¹⁸⁰.

Cazurile enunțate relevă implicarea abuzivă a funcționarilor în campania electorală, fapt care contravenea legislației în vigoare. Pe de altă parte, nu am depistat sesizări privind abuzul în serviciu al funcționarilor care simpatizau partidul de guvernământ. Astfel, se poate presupune că reclamațiilor din urmă, în cazul în care acestea existau, nu li se dădea curs. Starea de asediu, păstrată în Basarabia, nemulțumea populația, totuși este exagerată afirmația, potrivit căreia aceasta dădea administrației locale „puteri nelimitate și posibilitatea de a ignora complet interesele populației, fără control și sancțiuni pentru abuzurile făcute”, și că „drepturile cetățenești, garantate prin Constituția țării, nu se extind, de

pentru Partidul Țărănesc, fusese arestat pentru deținerea ilegală a unui stoc impunător de certificate de alegător, pe care acesta susținea că le cumpărase de la țărani. Conform art. 94 al Codului electoral, aceasta era o încălcare penală. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 745/1922, f. 20.

¹⁷⁸ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 22, f. 17.

¹⁷⁹ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 745/1922, f. 20.

¹⁸⁰ A.N.R.M., fond 120, inventar 1, dosar 545, f. 293.

fapt, asupra Basarabiei, care a fost smulsă din „mediul culturii europene, în care înflorea sub ruși”¹⁸¹.

Semnele electorale aveau un impact important asupra alegătorilor, organele responsabile pentru bunul mers al alegerilor solicitând respectarea prevederilor electorale în acest sens. Bunăoară, la 31 ianuarie 1922, Ministerul Justiției adresa o telegramă președinților birourilor electorale din Vechiul Regat și Basarabia, în care atenționa asupra neadmiterii unei confuzii în rândurile alegătorilor în acest sens¹⁸². Semnele electorale deveneau subiectul „folclorului electoral” – de regulă versuri critice în adresa unui sau altui partid. Conținutul unor versuri critice în adresa Partidului Țărănesc, condus de C. Stere, sunt doar unul dintre multiplele exemple în acest sens¹⁸³. Astfel, metodele de luptă electorală erau din cele mai diverse, uneori replicile în adresa concurenților electorali ajungând până la ridicol.

Pentru alegerile în Adunarea Deputaților care s-au desfășurat la 5-7 martie 1922, în listele electorale ale provinciei au fost înscrși 487.988 de alegători¹⁸⁴. La vot au luat parte 380.370 de persoane sau 77,95 %, voturile valabile constituind 94,4 % (vezi *Anexa I*). Conform datelor oficiale, cea mai mare proporție de votanți o găsim în județul Cetatea Albă¹⁰⁵ – 87 % din totalul alegătorilor înscrși pe județ. În general, în sudul provinciei proporția votanților a fost mai mare decât la nord și centru: de exemplu, în județul Hotin au votat 74,3 % din total, în Orhei – 75 %, pe când în Cahul – 81,5 %, Tîghina – 81 % (vezi *Anexa VI*). În conformitate cu *Raportul asupra situației generale a alegerilor pentru Senat și Adunarea Deputaților, făcute în primăvara anului 1922 în Basarabia*, întocmit la 30 martie 1922, cauzele acestei disproporții „se datorește tocmai coloniilor străine, a căror membri au ceva mai multă cultură decât restul țăranilor, așa că sunt ceva mai conștienți față de îndatoririle ce trebuie să le aibă față de societate. Dar cauza trebuie să o mai atribuim și stării de ordin natural: pământul era foarte desfundat în nordul și centrul provinciei, așa încât transportul cu căruțele, în unele locuri devenise aproape imposibil. Pe de altă parte, din cauza epidemiilor care bântuie în unele regiuni, foarte multe localități sunt contaminate așa că, pentru a nu se propaga bolile, Serviciul medical al Basarabiei a luat măsuri ca locuitorii acestor

¹⁸¹ „D.A.D.”, nr. 7, ședința din 28 aprilie 1922, p. 281.

¹⁸² RADU 2002, 577.

¹⁸³ „Frunză verde bob mășcat / Stere ne trimite sfat / să votăm cu secera / Când s-o face alegerea. / Frunză verde poamă rea / Nu e bună secera / Lucru mult nu faci cu ea. / Frunză verde mătrăgună / Frați țărani, toți împreună / Mic cu mare s-alergăm / Coasa-greblă s-o votăm”. Sorin Radu consideră că acestea erau difuzate de reprezentanții Partidului Țărănesc basarabean. RADU 2002, 585.

¹⁸⁴ „M.O.”, nr. 278 din 14 martie 1922. În listele de alegător figurau 488.119 persoane. A.N.R.M., fond 742, inventar 6, dosar 38, f. 11.

localități să nu vină în contact direct cu alții din localitățile neinfectate”¹⁸⁵. În județele de nord s-au înregistrat și excepții: în județul Soroca, de exemplu, au votat 82,6 % din alegătorii înscriși¹⁸⁶, fapt care constituia un procent mai mare decât în unele județe din sudul Basarabiei. Deși în condițiile votului obligatoriu, trebuie menționată o creștere simțitoare a procentului voturilor valabil exprimate, comparativ cu alegerile precedente, de la 86,8 % la 94,4 % și, respectiv, scăderea procentului voturilor nule, anulate și neexprimate în provincie. Cifrele respective sunt un indiciu al creșterii nivelului de cultură politică a votanților, comparativ cu alegerile din 1920¹⁸⁷.

Din totalul de 51 de deputați aleși, 22 sau 43 %, reprezentau Partidul Țărănesc basarabean, condus de Ion Inculeț, 18 (35 %) – Partidul Țărănesc, condus de Pan. Halippa, 7 (14 %) deputați erau membri ai Partidului Național Liberal, restul reprezentau Liga democratică basarabeană a ordinii și dreptului și Gruparea național-evreiască¹⁸⁸. Conform Raportului menționat mai sus, în județele Cetatea Albă și Ismail „a fost o colaborare oficială între aceste două partide politice [Partidul Național Liberal și Partidul Țărănesc basarabean – n.n.], care erau considerate partide de guvernământ. În toate celelalte județe a lipsit această colaborare. Partidul Țărănesc Basarabean, luptând ca partid de opoziție, a înaintat liste aparte, așa încât, din punctul acesta de vedere, în majoritatea județelor basarabene Partidul Național Liberal a fost considerat ca o fracțiune disidentă a partidului de guvernământ”¹⁸⁹. Astfel, deși peste un an urma să aibă loc fuziunea Partidului Țărănesc basarabean cu Partidul Național Liberal, afirmația din urmă relevă faptul că în 1922 fuziunea nu era un fapt ca și împlinit. Partidul Țărănesc basarabean era nemulțumit de politica de cadre promovată de Partidul Național Liberal după instalarea la putere, în special ce ținea de neîncrederea manifestată față de țărâniști¹⁹⁰.

Pentru Partidul Poporului, rezultatele scrutinului electoral din 1922 sunt incomparabil mai mici decât cele din 1920 (1,9 %, din totalul voturilor pentru Cameră și 1,7 % pentru Senat): nici un deputat și senator în Parlament, față de 23 în Adunarea Deputaților și 18 în Senat pentru anul 1920, când acesta se afla

¹⁸⁵ A.N.R.M., fond 742, inventar 6, dosar 38, f. 11.

¹⁸⁶ Extras din Tabloul privind situația alegerilor pentru Cameră și Senat, făcute în Basarabia în primăvara anului 1922. A.N.R.M., fond 742, inventar 6, dosar 38, f. 5

¹⁸⁷ Votul era obligatoriu. Alegătorii care se eschivau de la vot erau pedepsiți cu amendă în valoare de la 20 până la 500 lei (art. 53 din *Decretul-lege privind reforma electorală*, nr. 3.402, din 14 noiembrie 1918). „M.O.”, nr. 191 16 noiembrie 1918.

¹⁸⁸ „M.O.”, nr. 279 12 martie 1922.

¹⁸⁹ A.N.R.M., fond 742, inventar 6, dosar 38, f. 12.

¹⁹⁰ COJOCARU 1997, 127.

la guvernare. Alegerile din 1922 au spulberat, practic, „mitul Averescu”, scrutinul din 1926 nefiind atât de victorios pentru acesta. Alegerile au consemnat dispariția Partidului Conservator de pe arena politică a României, nici o grupare conservatoare nu a candidat în Basarabia. Grupările și partidele de nuanță socialistă au luat un număr minim de voturi, fiind lipsite de importanță pe arena politică a Basarabiei în special și a României în general. În schimb, Partidul Țărănesc condus de Ion Mihalache a devenit unul dintre cele mai puternice partide de opoziție în întreaga Românie. Acest succes se datora în parte fuziunii din iunie 1921 cu gruparea din Basarabia, condusă de Pan. Halippa. Țărăniștii s-au situat pe locul doi, cu 40 mandate în Adunarea Deputaților. Doar în alegerile din 1922, comparativ cu alte cele din 1919 și 1920, dar și cu cele din anii posteriori Legii electorale din 1926, constatăm o pondere a Grupării național-democrat-evreiești. Pentru aceasta și-au dat votul alegătorii din județele Hotin, Soroca, Bălți și Chișinău¹⁹¹. Cu un total de 79.627 voturi sau 3,9 % din totalul voturilor valabil exprimate, singurul mandat în Adunarea Deputaților a fost distribuit rabinului Yehuda Leib Tsirelson¹⁹².

În rezultatul colaborării Partidului Național Liberal cu partidele cele mai influente din provincii, ca Partidul Țărănesc basarabean și Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, s-a creat un bloc parlamentar majoritar, căruia i-au revenit 60,3 % din voturile exprimate și, respectiv, 259 mandate pe țară¹⁹³. Această colaborare în alegeri a și pregătit fuziunea celor trei partide care s-a produs la 20 ianuarie 1923.

Pentru Senat¹⁹⁴ observăm o creștere a numărului votanților, dar și a procentului participării acestora în alegeri, comparativ cu scrutinele precedente. Dacă în 1920 au votat 68 % din totalul de 225.243 de alegători, în 1922 au votat 168.945 de alegători, adică 75 %, comparativ cu cifra de 70,4 % ale voturilor pe țară¹⁹⁵. Cele mai active s-au dovedit a fi județele Hotin, Soroca, Cahul și Cetatea Albă (vezi *Anexa VT*). În raport cu numărul votanților, pentru Senat s-au înregistrat cu 3 % mai multe voturi anulate decât pentru Cameră.

În pofida contestării alegerilor din partea opoziției, precum și a criticilor dure aduse de către aceasta¹⁹⁶, alegerile din 1922 au adus victorie Partidului Național

¹⁹¹ Conform Recensământului populației din 1930, evreii reprezentau 7,2 % din totalul populației basarabene, respectiv 26,8 % în mediul urban și 4,3 % în mediul rural. ALEXANDRESCU 2007, 65.

¹⁹² „M.O.”, nr. 279 12 martie 1922.

¹⁹³ IORDACHE 1994, 495; SAIZU, RUSENESCU, 1970, 49-50; SCURTU, BULEI 1990, 102.

¹⁹⁴ Alegerile pentru Senat s-au desfășurat la 1, 2, 9 și 10 martie 1922, deși legislația stipula numai 2 zile.

¹⁹⁵ Calculat după: „M.O.”, nr. 274 din 7 martie 1922.

¹⁹⁶ De exemplu, Pan. Halippa numea guvernul liberal drept „oligarhie care a falsificat voința alegătorilor”. A.N.R.M., fond 742, inventar 4, dosar 22, f. 61.

Liberal pe țară. În același timp, acestea au demonstrat popularitatea persistentă a țărăniștilor în Basarabia. Pe de altă parte, ele au însemnat declinul sigur al Partidului Poporului, odată popular, în special în sudul provinciei. Deputații și senatorii basarabeni, aleși în urma scrutinului din 1922, au activat pe parcursul întregii legislaturi, până în 1926, participând la elaborarea Constituției din 29 martie 1923, precum și a unui pachet întreg de legi cu caracter de unificare și modernizare a vieții politico-administrative, economice, sociale și culturale.

Primele trei scrutine din perioada interbelică s-au desfășurat în România în baza a două sisteme electorale diferite, sistemul majoritar și cel reprezentativ. Din această cauză, compararea statisticilor electorale din fiecare provincie nu permite formularea unor anumite regularități ale preferințelor electoratului¹⁹⁷. Cu toate acestea, unele concluzii pot fi formulate. Cert este faptul că în Basarabia caracterul alegerilor a fost unul regional; în pofida regrupărilor de forțe pe arena politică, prin fuzionarea grupărilor basarabene cu cele din Regat, electoratul basarabean a preferat să-și dea votul pentru liderii locali, cele mai populare rămânând grupările, în fruntea cărora se situau personalitățile care au jucat un rol important în perioada Unirii Basarabiei cu România. Trebuie menționat că aceștia au fost deosebit de activi și în Parlament, criticismul basarabenilor deseori fiind interpretat drept o tendință de separatism. Nu numai opinia lui Petre Cazacu privind criticismul îmbinat cu o poziție *pro* Unire este elocvent în acest sens. O analiză atentă a luărilor de cuvânt ale basarabenilor în forurile legislative permite să tragem aceeași concluzie: lupta pe arena politică basarabeană era una dură, este cert că nu a existat un unison în poziția acestora privind căile și metodele integrării și dezvoltării provinciei, dar aceste divergențe nu aveau o tentă separatistă, ci erau exprimate în scopul îmbunătățirii situației din ținut. Trebuie să ținem cont că anume deputaților aleși în scrutinele din 1919, 1920 și 1922 le-a revenit sarcina dificilă de a contribui la integrarea pe toate planurile a Basarabiei. Deputații aleși în scrutinele din 1926, 1927 și 1928 s-au concentrat asupra proceselor modernizatoare care au luat avânt pe fundalul integrării.

Analistul Stelu Șerban sublinia de asemenea caracterul regional pronunțat al alegerilor din 1919, 1920 și 1922, considerând că acesta „a camuflat orientările minorităților etnice”¹⁹⁸. În fiecare dintre alegeri, reprezentanții minorităților din Basarabia au înaintat candidați pe listele partidelor regionale influente, fără a contribui la o diferențiere semnificativă a partidelor pe principii etnice. După omogenizarea sistemului electoral în 1926, în scrutinele din anii 1926, 1927 și 1928 nu s-au produs schimbări majore în acest sens. Minoritățile din Basarabia

¹⁹⁷ ȘERBAN 2006, 71.

¹⁹⁸ ȘERBAN 2006, 71-72.

au continuat să fie reprezentate în forul legislativ suprem de către deputații care au figurat pe listele celor mai influente partide politice, ca Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănesc sau Partidul Poporului.

Scrutinele de după Unire au fost primele exerciții electorale realizate în baza dreptului de vot universal, egal, direct și secret. Rezultatele acestora au demonstrat creșterea ratei de participare în alegeri a populației basarabene cu drept de vot, sporirea gradului de cointeresare a acesteia în soluționarea de către cei aleși a problemelor cu care se confrunta societatea.

1.4. UNIFICAREA LEGISLAȚIEI ELECTORALE (1926). ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1926

La baza unificării legislației electorale au fost puse principiile stabilite prin Constituția din 29 martie 1923 care a introdus o serie de modificări privind componența Adunării Deputaților și a Senatului. Legislatorul admitea principiul votului universal, egal, direct și secret, pe baza reprezentării minorităților (pentru Adunarea Deputaților)¹⁹⁹, organizat pe circumscripții electorale (art. 64 și 68). Numărul deputaților urma să fie stabilit proporțional cu numărul populației din județ (art. 65 și 68). În conformitate cu art. 76, a fost creat un organ al tehnicii legislative, Consiliul Legislativ²⁰⁰, iar în baza prevederilor art. 61 al Constituției, legea electorală urmă să fixeze circumscripțiile, să stabilească condițiile pentru a fi alegător, procedura votării și garanțiile libertății votului²⁰¹.

Necesitatea implementării unui sistem electoral unic pentru întreaga Românie era conștientizată de toate cercurile politice, existau însă mai multe opinii contrare privind adoptarea unui sau altui model de sistem electoral. Motivația însă a raportului Proiectului legii electorale era legată de preocuparea ca votul universal să nu permită unor grupări, insuficient de mature din punct de vedere politic, să stânjenească activitatea guvernului. După lungi dezbateri parlamentare și intervenții ale Regelui care încerca să evite instabilitatea politică, după ce liberalii au fost înfrânți în alegerile comunale și județene²⁰², la 27 martie 1926 a fost votată *Legea electorală pentru Adunarea Deputaților și Senat*, conform căreia principiul reprezentării proporționale era înlocuit cu cel al „primei majoritare”²⁰³. Astfel, mai întâi

¹⁹⁹ Conform lui George Alexianu, reprezentarea minorității nu venea în contradicție cu principiul reprezentării proporționale. Citat la PREDA 2002, 81-82.

²⁰⁰ SCURTU, MOCANU, SMÂRCEA 1995, 61-63.

²⁰¹ CONSTITUȚIUNEA ROMÂNIEI 1938, 4.

²⁰² IORDACHE 1994, 520; JURCA 1980, 139; AGRIGOROAIEI 2001, 120-122.

²⁰³ „M.O.”, nr. 71 din 27 martie 1926; HAMANGIU 1928, 1054-1084. Comentarii detaliate la conținutul legii, la PREDA 2002, 83-88.

se totalizau rezultatele alegerilor pe țară și apoi se calcula procentul obținut de fiecare grupare politică. Legea acorda partidului politic care obținea 40 % din totalul voturilor exprimate și procentul suplimentar de 10 %. Partidul respectiv era declarat grupare majoritară, atribuindu-i-se 50 % din totalul mandatelor – după ce se scădeau, în prealabil, mandatele atribuite grupărilor minoritare, din circumscripțiile unde acestea obțineau majoritatea absolută. În cazul în care nu se declara nici o grupare majoritară, mandatele urmau să se împartă între toate grupările, proporțional cu procentul de voturi obținut de fiecare dintre ele (art. 90-95). Rezultatele votului erau centralizate de Comisia Electorală Centrală (art. 54)²⁰⁴.

Noua Lege electorală a fost criticată de opoziție după intrarea acesteia în vigoare, cu toate acestea, legea a acționat până la instaurarea regimului monarhiei constituționale al lui Carol al II-lea în 1938. Cu certitudine, noua Lege electorală întărea pozițiile partidului de guvernământ, dându-i posibilitatea de a obține în Parlament o majoritate masivă și compactă. Rezultatele alegerilor pe țară au reprezentat dovada clară în acest sens. Liberalul Tancred Constantinescu, susținând legea emisă de partidul său, spunea: „De ce în dialogul cu opoziția am acceptat prima majoritară de 40 %? Pe baza rezultatelor alegerilor din 1919, 1920 și 1922. În 1919, în Vechiul Regat și în Basarabia, Partidul Liberal, împreună cu grupul Inculeț, a avut numai 51 % din voturi și, totuși, a obținut ceva mai mult de 60 % din mandate. Prin urmare, legea acorda o primă de aproape 10 %. În 1920, Averescu a avut, în Vechiul Regat și în Basarabia, ceva sub 50 % din voturile exprimate și totuși legea în vigoare i-a dat 66 % din mandate. Și aici s-a obținut o primă ce în lege nu se specifică, dar care exista, o primă de 16 %. În 1922, liberalii au avut 60,6 % din voturi, iar din mandate au obținut 76 %. A rezultat o primă firească totală de 15,4 %”²⁰⁵.

În același context al justificării legii se înscriau și comentariile lui Nicolae Iorga, care considera legea ca fiind o „zestre guvernamentală, căci permitea enormitatea ca acel partid care va avea 40 % din voturi să le socotească ca 60 %, ceea ce (...) însemna atâta: intenția că niciodată nici un impopular să nu poată cădea în alegeri (...) în alegeri. Sistemul, aprobat și de rege, convenea așa de mult tuturor, sau atenția era așa de mult îndreptată asupra conciliabilelor și intrigilor la succesiunea iminentă, încât discuțiile la proiectul de lege au fost cu totul neînsemnate”²⁰⁶. Existau și opinii, conform cărora noul sistem electoral

²⁰⁴ Mattei Dogan considera că legislatorul s-a inspirat din legea electorală italiană, în conformitate cu care partidul care obținea 1/4 din voturi era declarat partid majoritar, căruia i se rezervau 2/3 din fotoliile parlamentare. Fotoliile rămase erau distribuite altor partide, proporțional cu procentul de voturi obținut. DOGAN 1987, 371.

²⁰⁵ „D.A.D.”, nr. 65, ședința din 21 martie 1926, p. 2117.

²⁰⁶ IORGA 1932, 400-401.

punea în pericol cucerirea sufragiului universal și încălca principiul egalității votului, Legea electorală devenind o armă de luptă a partidului de guvernământ împotriva opoziției. Se critica, de asemenea, faptul că legea nu a ținut cont de art. 6 al Constituției din 1923, în conformitate cu care o lege ulterioară urma să determine condițiile exercitării de către femei a drepturilor sale politice „pe baza deplinei egalități a celor două sexe”. Dreptul de vot în alegerile comunale pentru anumite categorii de femei a fost introdus prin *Legea pentru organizarea administrației locale* din 3 august 1929²⁰⁷.

Numirea noului guvern de către Rege, care era însărcinat cu organizarea alegerilor, era o practică politică a României interbelice. Organizarea și desfășurarea alegerilor deseori implica imixtiunea administrației în politică și utilizarea diverselor metode și mijloace frauduloase de propagandă electorală. Această practică asigura o „zestre guvernamentală”, adică un anumit număr de voturi acordate în mod automat celor de la guvernare. Legea electorală din 1926 „cuantifica instabilitatea electoratului în raport cu partidele politice, respectiv tendința unei bune părți a alegătorilor de a-și da votul formațiunii care organiza alegerile”²⁰⁸. De altfel, „zestrea guvernamentală” reprezintă o caracteristică a sistemului politic interbelic. Cu toate acestea, considerăm că garantarea majorității voturilor și a unei victorii zdrobitoare a partidului care se afla la putere nu era asigurată prin lege, ci de electoratul cu un nivel scăzut al culturii politice. Alegerile din anii 1926, 1927 și 1928 în Basarabia au demonstrat această axiomă.

După cum afirma, pe bună dreptate, Cristian Preda²⁰⁹, de cele mai dese ori criticile s-au referit la efectele legii și nu la prevederile acesteia, în comparație cu alte legi electorale din perioada interbelică. Excepție făcea aprecierea lui Marcel Ivan, care sublinia că efectele legii au coincis cu scopul urmărit de legislator, și anume formarea unei majorități guvernamentale compacte²¹⁰. Cât privește istoriografia occidentală, studiul de referință rămâne al lui Mattei Dogan. Analizând sistemul rotativei guvernamentale în paralel cu amplitudinea oscilațiilor electorale, acesta ajungea la concluzia că electoratul român interbelic s-a caracterizat printr-o instabilitate severă. Vina pentru aceasta nu o purta manipularea și corupția electorală, prezente în cea mai mare parte a țărilor europene, ci nivelul scăzut al maturității politice, determinat de dificultățile de ordin social-economic și cultural ale societății românești²¹¹.

²⁰⁷ „M.O.”, nr. 170 din 3 august 1929. De altfel, art. 375 restricționa participarea femeilor la vot, prin impunerea unor condiții dure, dintre care obligativitatea cunoștințelor ciclului inferior secundar, normal sau profesional.

²⁰⁸ ȘERBAN 2006, 74.

²⁰⁹ PEDA 2002, 89.

²¹⁰ IVAN f.a., 8-9; PEDA 2002, 90.

²¹¹ DOGAN 1987, 378-379.

Deși lucrările de până la 1989 s-au plasat în mare parte pe poziții tendențioase, Legea electorală din 1926 a fost privită drept o măsură legislativă de unificare²¹², pentru că aceasta a introdus un sistem electoral unic în întreaga țară. Fără îndoială, aspectul unificator al sistemului electoral, instituit în 1926, a fost cel mai semnificativ rezultat al Legii electorale. Acesta era unul firesc, în condițiile coagulării spectrului partidelor și grupărilor politice: polarizarea și fuziunea partidelor au fost efectele noii Legi electorale din 1926 care diminuau rolul grupărilor politice locale. Totodată, Stelu Șerban atrage atenția și asupra altui rezultat al Legii electorale, care se regăsește în aprecierile contemporanilor acesteia și care este un argument în plus în favoarea păstrării prevederilor legii până către sfârșitul perioadei interbelice: „se accepta în general că legea din 1926, atenua disputele electorale, micșorându-se astfel și presiunea fraudelor asupra rezultatului final. Prin urmare, ea ducea paradoxal la alegeri mai libere”²¹³.

Prima testare a noii Legi electorale urma să aibă loc în mai 1926, după expirarea mandatului Partidului Național Liberal. După eșuarea guvernului de coaliție Maniu-Mihalache-Averescu, prim-ministru a fost numit generalul Al. Averescu, care urma să organizeze alegerile pentru Cameră, la 25 mai, și Senat, la 28 mai 1926. Alegerile din 1926 au reprezentat primul scrutin, la care au participat partidele politice din Basarabia ca filiale ale partidelor din țară, deoarece în 1923 „fuziunile cu organizații similare din Vechiul Regat erau un fapt îndeplinit”²¹⁴.

Instalat la putere prin voința regelui și a liberalilor, Partidul Poporului vroia să obțină consimțământul „voinței naționale”²¹⁵. Campania electorală a scos în evidență dorința averescanilor de a „uimi” opinia publică românească și cercurile opoziției prin rezultatele obținute. De altfel, pentru a-și atinge scopul, partidul de guvernământ a utilizat metodele propagandei electorale din 1920. Au fost readuse discuțiile despre componența de masă a partidului și personalitatea puternică a generalului Averescu. Observăm că, de fapt, era vorba de un singur factor – personalitatea generalului. În 1926 acesta își pierduse popularitatea pe care nu o puteau reface nici realizările din anii 1920-1921, nici angajamentele preelectorale²¹⁶. De altfel, liberalii l-au „miluit” pe general nu numai prin încredințarea postului de prim-ministru, atunci când aveau nevoie, ci și prin cooptarea sa în Consiliul de administrație al creditului minier. Astfel, s-a realizat, pe de o parte, „deplasarea unor forțe din rândurile clasei dominante spre partidele marii burghezii”, acesta constituind, de fapt, principalul proces în contextul modifi-

²¹² JURCA 1980; BITOLEANU 1981, 311; BOLD 1987, 118.

²¹³ ȘERBAN 2006, 67.

²¹⁴ SCURTU ET AL. 1998, 128.

²¹⁵ SCURTU 1974a, 230.

²¹⁶ PAPACOSTEA 1926, 97-98.

cării structurii politice a societății²¹⁷, iar pe de alta, întărirea din punct de vedere financiar a Partidului Poporului.

Și în această campanie simbolistica a fost utilizată pe larg. Din banii statului au fost confecționate mii de insigne și medalii cu chipul generalului, exista chiar o medalie specială, „Meritul electoral”²¹⁸, care transforma campania într-o competiție nesănătoasă după medalii. Manifestele electorale ale partidului de guvernământ erau în întregime axate numai pe meritele lui Averescu, în conținutul acestora ocazional era menționat numele partidului în fruntea căruia se afla generalul.

Dacă comparăm campania electorală din 1926 cu cea din 1922, peste patru ani se observă o polarizare a forțelor politice. Numărul partidelor și a grupărilor ce concureau pentru mandatele de deputat s-a redus de două ori. Mai mult, introducerea pragului electoral de 2 % cerea nu numai reducerea numărului de partide, dar și regruparea lor, încheierea de alianțe electorale, de blocuri și fuziuni. În Basarabia, ca și în restul țării, s-a simțit o polarizare a forțelor politice în jurul liberalilor și țărăniștilor. Ultimii au făcut bloc cu Partidul Național, înaintând o listă unică a Blocului Național Țărănesc. Pentru prima dată pe arena politică a Basarabiei, dar și a țării, apărea o grupare de dreapta – Liga Apărării Național-Creștine, liderul căreia era profesorul universitar din Iași A.C. Cuza. În alegeri, de asemenea, și-au înaintat listele grupări cu o popularitate scăzută, ca Blocul Muncitoresc-Țărănesc, Uniunea Cetățenească ș.a.

Campania electorală din primăvara anului 1926 a fost una dură față de opoziție. Partidul de guvernământ, cu susținerea din umbră a liberalilor, a utilizat armata, jandarmeria și aparatul de stat pentru a stânjeni bunul mers al alegerilor. Printre primele măsuri ale guvernului a fost destituirea din posturi a unor prefecți, pretori și primari. Parte dintre consiliile comunale, abia alese în rezultatul primelor alegeri comunale din 19 februarie 1926, a fost înlocuită cu comisii comunale. Nici o persoană nu avea voie să se deplaseze fără autorizația prefecturii sau a comandantului general de la Chișinău²¹⁹. Autorizația era eliberată în majoritate membrilor Partidului Poporului și agitatorilor care difuzau manifeste scrise într-un limbaj popular, de tipul: „Domnul Averescu este sprijinul obijduiților”²²⁰.

Tribuna Adunării Deputaților era locul de unde opoziția riposta contra abuzurilor săvârșite în alegeri, dar aceste riposte purtau un caracter mai mult formal, ca și măsurile întreprinse de guvern întru clarificarea situațiilor reclamate. Bunăoară, deputatul Virgil Madgearu relatează în forul legislativ despre arestarea intenționată a notarului din Orhei, registrele fiindu-i eliberate după încheierea

²¹⁷ SAIZU, RUSENESCU 1970, 163.

²¹⁸ SCURTU 1974, 233.

²¹⁹ SCURTU 1974, 235-236.

²²⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 411, f. 94.

termenului de înregistrare a listelor de candidați, fapt care a dus la imposibilitatea înregistrării listei Partidului Țărănesc. Toți candidații țărăniști din Orhei fuseseră arestați, fotografia arestării președintelui Partidului Țărănesc fiind reprodusă în toate ziarele bucureștene²²¹. Protoiereul Pavel Guciuja, deputat al Partidului Poporului din partea județului Orhei, afirma că țărăniștii nu aveau organizație la Orhei, iar apelurile țărăniste de tipul „Votați cu noi, căci feciorii noștri nu vor mai face armata” nu ar reprezenta o dovadă solidă a prezenței țărăniste acolo²²².

În nordul Basarabiei, în perioada campaniei electorale de asemenea s-a semnalat o serie de abuzuri în adresa Partidului Țărănesc. Astfel, în județul Hotin au avut loc destituiri ale prefectului și subprefectului²²³. În județul Soroca opoziția a avut parte de o serie de surprize: în acest sens, Virgil Madgearu făcea referire la ordonanțele care cereau preîntâmpinarea sau pedepsirea agitației și a conspirației contra siguranței statului, Coroanei, armatei și formei de guvernământ. Jandarmii urmau să supravegheze orice fel de întruniri, să urmărească „cu precauțiune și discret, pe orice străin, dar jandarmul care era lipsit de cultură a înțeles să urmărească, uzând absolut toate mijloacele și metodele”²²⁴.

Despre atitudinea autorităților față de țărăniști, precum și despre uzul mijloacelor de constrângere în timpul campaniei electorale mărturisea Pan. Halippa într-o scrisoare adresată ministrului de Interne Octavian Goga. La 11 aprilie 1926, Pan. Halippa s-a deplasat la Soroca împreună cu Grigore Cazacliu, pentru a participa la ședința ordinară a Comitetului județean Soroca al Partidului Țărănesc. Aceștia au fost arestați la intrare în oraș, fără a li se permite desfășurarea întrunirii de partid²²⁵. În scopul clarificării situației, Pan. Halippa și Gr. Cazacliu

²²¹ „D.A.D.”, nr. 3, ședința din 28 iunie 1926, p. 30.

²²² „D.A.D.”, nr. 10, ședința din 4 iulie 1926, p. 175-176.

²²³ Noul prefect, maiorul Florescu, era fost căpitan de jandarmi în același județ. Subprefect era un oarecare Croitoru, care fusese obligat, ceva mai înainte de numirea sa în post, să părăsească raza județului. Despre ultimul se zicea că era „specialist în alegeri și afaceri”. „D.A.D.”, nr. 14, ședința din 6 iulie 1926, p. 259.

²²⁴ „D.A.D.”, nr. 6, ședința din 1 iulie 1926, p. 106.

²²⁵ Pan. Halippa descria cu lux de amănunte cele întâmplate la Soroca: „În ziua de 11 aprilie, eu și Cazacliu eram la intrarea în orașul unde ne-am petrecut copilăria și tinerețea – bătrâna noastră Sorocă. Imediat ce ne-am apropiat de stâlpul pe care stă scris că până la Soroca sunt 3 km, am fost opriți de un grup de jandarmi care începuseră să cerceteze actele de identitate ale pasagerilor: erau mai multe trăsuri. Hârtiile s-au găsit la toți în regulă și trásurile au plecat mai departe. Numai trásura noastră a fost oprită pe loc, cu toate că și noi prezentaserăm actele noastre de identitate. La întrebarea noastră ce înseamnă procedura aceasta, plutonierul Drăgan ne spuse că el are ordin să ne rețină la intrare în oraș și să ne escorteze la primul post de jandarmi Ocolina, de unde să fim escortați îndărăt, la stația Florești, de unde plecasem. Am protestat și am cerut să ni se arate ordinul în scris, ceea ce nu s-a făcut. Am atras atenția jandarmilor care ne țineau pe loc că oprirea noastră tinde să se transforme într-o arestare

au adresat o reclamație procurorului general și au început să adune informații despre persoanele care și-au permis un astfel de tratament. Se pare că armata nu fusese implicată în accident, drept dovadă în acest sens servind declarația comandamentului Diviziei 14 din Bălți, care a eliberat declarația, potrivit căreia ordonanța cu privire la călătoriile în zona stării de asediu nu viza și reclamanții, ei fiind supuși români care locuiau în zona stării de asediu” și, totodată, funcționari de stat. Halippa învinuia de abuz pe prefectul județului, pe nume Iov, „capul sec” al căruia a inventat un atare tratament; Goga era preîntâmpinat de eventualele „buclucuri” ale „veninosului individ”. Dar Iov nu a fost destituit din post, cum s-a făcut să se creadă. În ce privește situația din localitate, „în ziua de 11 aprilie, în Soroca a fost dezlănțuită o teroare, încât orice grup mai mare de trei persoane era risipit. S-au operat și câteva arestări. Și toate acestea numai sub motivul că veniserăm în Soroca cu prietenul Cazacliu ca să luăm contact cu alți prieteni ai noștri politici, în chestia pe care o știe bine colegul D-tale din guvern, Sergiu Niță”²²⁶.

Pan. Halippa nega afirmația expusă în comunicatul Ministerului de Interne privind intenția sa de organizare a unei întruniri publice, pentru care nu avea autorizație: „Lucrul acesta țin să-l declar pe onoarea mea că-l aflu numai acum: nu am avut proiectată nici o întrunire publică și totul la ce s-ar fi redus afacerea, dacă intram în Soroca, ar fi fost ședința Comitetului județean al partidului meu, comitet ce se compune din 15-20 persoane și care funcționează în chip legal, în baza statutelor partidului și legilor țării. În cele din urmă, înțeleg să fi fost împiedicat comitetul acesta, dacă s-ar fi adunat în chip ilegal, dar să fiu eu și prietenul Cazacliu opriți de a intra în orașul nostru natal sau chiar în județul Soroca, după cum ne spuneau jandarmii, asta n-o înțeleg și nu voi înțelege-o,

și le-am cerut mandatul. Și acesta, firește lipsea. Între timp, au început să sosească grupuri, grupuri de jandarmi călări care cu toții declarau că au aceleași ordine, de a ne opri să intrăm în oraș și de a ne escorta la Florești. Văzând că lucrurile se îngroașă, noi am declarat jandarmilor că suntem gata să ne conducă la Compania de jandarmi din Soroca, unde să ni se lămurească de ce suntem împiedicați în drumul nostru. N-am căpătat nici o satisfacție și, după 6 ore de reținere pe loc, și văzând noi că autoritățile din Soroca nu-și vin în fire (și este de notat un lucru: că în timpul acesta noi am avut posibilitatea să facem o plângere verbală procurorului Tribunalului Soroca, Prisăcariu, care pleca în județ, dar care a refuzat să se amestece în treburile jandarmilor), am hotărât să plecăm îndărăt. Am luat deci trăsura unor prieteni care, aflând despre reținerea noastră, veniseră din Soroca să ne vadă, și am plecat de unde venisem – la Florești, fiind escortați tot drumul de jandarmi călări, până la tren și supravegheați, în tren, de un polițist în uniformă până la Chișinău. Aceasta mi-a fost pățania”. B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, S71/CDLXXXIX, nr. 181.064.

²²⁶ B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, S71/CDLXXXIX, nr. 181.064.

câtă vreme suntem și noi cetățeni liberi și într-o țară liberă!”²²⁷ În același context, Virgil Madgearu atenționa asupra tratamentului abuziv față de corpul didactic din județ, când zeci de învățători erau arestați și percheziționați²²⁸. Astfel, județul Soroca, în care Partidul Țărănesc avea una din cele mai puternice organizații de partid, este un exemplu în sensul sfidării opoziției de către autoritățile partidului de guvernământ, în scopul împiedicării concurenței în lupta pentru obținerea mandatelor parlamentare.

Situația din sudul Basarabiei era la fel tensionată. Virgil Madgearu, deputat de Tighina din partea Partidului Țărănesc, aducea învinuiri Ministrului de interne, Octavian Goga, precum că ar fi trimis dispoziții cifrate prefectului de Tighina, în scopul împiedicării opoziției de a face propagandă electorală. V. Madgearu afirma că la Tighina nu s-a luptat cu adversarii politici, ci cu Comandamentul militar de la Chișinău, cu armata, jandarmeria și cu tot aparatul de stat²²⁹. Ziarul „Curierul Basarabiei de Sud” informa despre anularea alegerilor comunale în județul Ismail în urma protestului orașenilor, prefectul invocând următoarele motive în acest sens: lipsa studiilor la opt candidați aleși; condamnarea (în apel) la închisoare a unui candidat; depistarea a 15 voturi în plus la o secție de vot din județ; participarea la vot numai a 15 % din orașenii cu drept de vot din cauza pichetării secțiilor de votare; neparticiparea la vot a funcționarilor și comercianților²³⁰. Unele dintre aceste motive au fost investigate de către deputatul T. Iacobescu, care comunica despre situația din județul Cetatea Albă, unde prefectul a declarat alegerile comunale ca fiind nule, invocând motivul fals că unii candidați nu aveau vârsta de 25 de ani împliniți²³¹.

În perioada campaniei electorale au fost frecvente criticile în adresa consiliilor comunale, formate în rezultatul alegerilor comunale și județene din 1926. În

²²⁷ Pan. Halippa încheia scrisoarea cu următoarele rânduri, scrise pe un ton prietenesc: „Nu-l uit niciodată pe cântărețul țărănimii și adânc zbuciumatul Octavian Goga din vara anului 1917, din Chișinău. Lui îi scriu aceste rânduri cu dragoste și salut de prietenie”. B.A.R., Msse, Secția de corespondență, fond Ion Pelivan, S71/CDLXXXIX, nr. 181.064.

²²⁸ „D.A.D.”, nr. 6, ședința din 1 iulie 1926, p. 108.

²²⁹ „D.A.D.”, nr. 3, ședința din 28 iunie 1926, p. 30.

²³⁰ Curierul Basarabiei de Sud, nr. 72, 22 februarie 1926. Ziarul a publicat și o opinie separată privind caracterul și rezultatele alegerilor comunale din Basarabia, care ar fi reprezentat voința Moscovei și ar fi dezvăluit pe deplin substratul ideilor comuniste, împărtășite de elementele proruse. Cea mai tendențioasă era afirmația că aceste elemente comuniste s-ar fi refugiat în Basarabia sub masca țărănistă. De la critica lozincii Partidului Țărănist, „Pacea cu Rusia, desființarea jandarmeriei, a percepțiilor, poliției, armatei”, se trecea la atribuirea țărăniștilor a dorinței de anexare a Basarabiei la Rusia.

²³¹ „D.A.D.”, nr. 65, ședința din 21 martie 1926, p. 2123.

multe localități rezultatele alegerilor comunale au fost anulate²³². Este cert faptul că organele de conducere locală deveneau un mijloc de extindere a voinței și autorității, pe care unii o înțelegeau ca fiind în detrimentul autorităților centrale. Depășind speculațiile și abuzurile săvârșite în alegerile comunale, consiliile alese pretindeau la separarea administrației de politică. Astfel, în ședința de la 28 octombrie 1926, consiliul comunal al municipiului Chișinău a votat în unanimitate „Moțiunea de solidaritate”, îndreptată împotriva celor care atentau la principiul autoadministrării și tindeau să infiltreze politica în administrația comunală, pentru a-și satisface ambițiile personale și a readuce starea de provizorat în Basarabia²³³.

Desfășurarea scrutinului a avut loc în aceleași condiții de sfidare a opoziției. Dacă alegem drept izvor informativ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, constatăm că un număr impunător de contestații privitoare la validarea alegerilor reflecta abuzurile săvârșite de partidul de guvernământ, prin intermediul organelor administrative. V. Madgearu sublinia faptul că acolo unde în calitate de delegați au participat reprezentanții opoziției, voturile guvernului erau în minoritate. Parte dintre reprezentanții Partidului Național Liberal și Blocului Național Țărănesc au fost arestați: Ion Pelivan fusese arestat la stația Romanovca, unde a fost trimis în calitate de observator; un colonel, pe nume Adamovici, fiind alungat din secția de vot²³⁴. Contestația lui Madgearu privind alegerile din Tighina a fost respinsă, iar alegerile validate.

Privitor la județul Lăpușna, deputatul I. Borcea a clasificat multitudinea de contestații în patru categorii: – reclamații ale candidaților împotriva interzicerii de a lua contact cu alegătorii²³⁵; – reclamații privitoare la modalitatea de distribuire a cărților de alegător, fapt care a dus la reducerea numărului de votanți²³⁶; – reclamații privitoare la arestări ale candidaților Partidului Țărănesc în Vorniceni, Ialoveni și Chișinău, județul Lăpușna; – reclamații privitoare la falsificarea rezultatelor scrutinului²³⁷.

²³² Deputatul țărănist Al. Măță informa Camera despre reușita în alegerile comunale a Partidului Țărănesc în peste 30 de comune din județul Bălți. Toate alegerile au fost anulate anume acolo unde reușiseră țărăniștii. **Vezi** „D.A.D.”, nr. 65, ședința din 21 martie 1926, p. 2122-2123.

²³³ A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 4/1926, f. 7-8.

²³⁴ „D.A.D.”, nr. 65, ședința din 28 iunie 1926, p. 32-33, 35.

²³⁵ Doar Grigore Cazacliu și Dumitru Bogos reușiseră să pătrundă în județ.

²³⁶ Incorectitudinea distribuirii cărților de alegător sau nedistribuirea acestora a fost una din cauzele scăderii prezenței la vot. La Chișinău, din totalul de 18.000 alegători, au votat doar 4.000. Pe județ, conform datelor din arhivă, din numărul de 74.630 alegători înscrși au votat doar 42.170 persoane sau 56,5 %, față de 66,8 % votanți în scrutinul din 1922.

²³⁷ De exemplu, judecătorul Lvovski din secția Horodiște a falsificat datele procesului-verbal privind rezultatele votării. „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 29 iunie 1926, p. 52-53.

În județul Soroca, scrutinul s-a desfășurat cu mari dificultăți: în ajunul alegerilor, șapte dintre magistrați au fost substituiți cu persoane de încredere ale guvernului. V. Madgearu informa Camera despre un caz ieșit din comun ce avusese loc cu câteva zile înaintea desfășurării scrutinului: întuind arestările preconizate ale delegaților și asistenților din partea partidului lor, candidații țărăniști au cerut președintelui Tribunalului Soroca să țină în secret lista electorală până în ziua scrutinului, dar prefectul județului l-a impus pe președinte să i-o dea. A doua zi, toți asistenții și delegații țărăniști au fost arestați, printre ei figurând: V. Ursu, Gh. Lupașcu, P. Sfecă, I. Săcară, Gh. Gâscă, I. Rusu, precum și Ion Codreanu. Madgearu relatează despre faptul că Ion Codreanu fusese escortat pe jos, distanță de peste 100 km, la Consiliul de Război, cu sediul la Iași. De altfel, la secția de vot Cuhurești, unde Ion Codreanu a delegat, țărăniștii au obținut 1.188 de voturi, pe când guvernamentalii – doar 193²³⁸.

La comiterea abuzurilor de genul celui descris mai sus a cooperat și Corpul IV de armată, care elibera mandate de arestare a „informatorilor” în folosul guvernamentalilor. De altfel, armata era prezentă la toate secțiile de vot: la secția I de vot din Chișinău fusese trimis un detașament al Regimentului 25 de Artilerie, la secția II Călărași – un detașament din Regimentul 7 Vânători, iar la secția III Lăpușna – un detașament din Regimentul 10 Vânători²³⁹. În unele localități au fost aduși și jandarmi, astfel încât prezența în exces a forțelor de ordine a dus la tensionarea spiritelor.

Deputații opoziției reclamau falsificarea rezultatelor votului în multe dintre localitățile în care, după datele acestora, biruise de fapt opoziția. De exemplu, în comuna Mihăileni, plasa Râșcani, pentru țărăniști ar fi votat 600 de alegători, iar pentru liberali – 68, dar s-a proclamat aleasă lista Partidului Național Liberal. În comuna Alexăndreni, județul Bălți²⁴⁰, se proclama aleasă lista liberalilor doar cu 9 voturi „pentru”²⁴¹. În secțiile de vot Beleavineț, Lipcani și Rosoșani din județul Hotin a fost prezent controlul și judecătorul s-a prezentat ca fiind competent, ca rezultat majoritatea voturilor le-a obținut Partidul Țărănesc. În secția Chelmenet, unde țărăniștii aveau o organizație din cele mai puternice, s-au înregistrat următoarele rezultate: Partidul Poporului – 4.484 voturi, anulate – 2 voturi. Deputatul Blocului Național Țărănesc Policarp Betianu sublinia că în realitate ar fi fost imposibil ca dintr-un număr impunător de voturi doar 2 să fi fost anulate, pentru

²³⁸ „D.A.D.”, nr. 6, ședința din 1 iulie 1926, p. 109.

²³⁹ „D.A.D.”, nr. 14, ședința din 6 iulie 1926, p. 261.

²⁴⁰ Nu se specifica plasa. În județul Bălți, conform *Dicționarului statistic al Basarabiei*, existau patru comune cu denumirea Alexăndreni. DICȚIONARUL STATISTIC AL BASARABIEI 1923, 660.

²⁴¹ „D.A.D.”, nr. 65, ședința din 21 martie 1926, p. 2122-2123.

că în vecinătate, la Lipcani, au fost anulate 792 voturi, dintre care 740 aparținând țărăniștilor, iar 50 – liberalilor. În secțiile Briceni și Edineț au avut loc arestări, încălcări ale procedurii votului din partea celor responsabili, precum și alte abuzuri²⁴². P. Bețianu era convins că „orice s-ar spune despre alegerile făcute de Partidul Național Liberal, că s-au furat urnele și s-au făcut abuzuri, măcar aceasta s-a făcut noaptea, dar acum – ziua în amiaza mare”²⁴³. De asemenea și liberalii, în persoana lui T. Constantinescu, îi învinuiau pe membrii Partidului Poporului că ar fi oprit de la vot peste 11 % din alegători, comparativ cu alegerile precedente²⁴⁴. Într-adevăr, în alegerile din 1926 s-a înregistrat o scădere simțitoare a gradului de activism politic al populației: dintr-un număr de 506.904 de alegători înscriși au votat doar 357.243 sau 70,5 %, față de 77,9 % de votanți în scrutinul din 1922, mai puțini alegători și ca în scrutinele din 1919 și 1920 (vezi *Anexa I*). Considerăm că diminuarea numărului participanților la vot poate fi explicată, pe de o parte, prin neîncrederea față de noua lege electorală, iar pe de alta, prin efectele constrângerii și intimidării populației.

Partidele care au întrunit cel mai mare număr de voturi în Basarabia au fost: Partidul Poporului, cu 56,3 % din voturi, față de 52,09 % din voturi pe țară, Blocul Național-Țărănesc, cu 32 %, față de 15,7 % pe țară, Partidul Național Liberal, cu 7 % și 14,7 % pe țară; Liga Apărării Național-Creștine, cu 2 %²⁴⁵. Conform art. 90 al Legii electorale, Partidul Poporului se declara grupare majoritară. S-a procedat la o nouă repartitie a voturilor pe țară, obținându-se următorul procent de mandate: Partidul Poporului – 60,57 % și, respectiv, 292 mandate; Partidul Național Țărănesc – 25,37 % și 46 mandate; Partidul Național Liberal – 8,53 % și 16 mandate; Liga Apărării Național-Creștine – 5,53 % și, respectiv, 10 mandate. Din partea Basarabiei, din totalul de 51 mandate 34 au fost repartizate reprezentanților Partidului Poporului, 15 – național-țărăniștilor și 2 – liberalilor²⁴⁶.

Și proporția votanților pentru Senat a scăzut simțitor comparativ cu scrutinul precedent – de la 75 % în 1922 la 54,8 % în 1926. Cel mai activ s-au prezentat alegătorii din județele Bălți (82 % de voturi), Orhei (71,8 %) și Hotin (71,6 %), iar cele mai pasive au fost județele Lăpușna (30,6 %) și Cetatea Albă (41,3 %)²⁴⁷. Din totalul de 24 senatori aleși doar 2 reprezentau opoziția²⁴⁸.

²⁴² „D.A.D.”, nr. 14, ședința din 6 iulie 1926, p. 262.

²⁴³ „D.A.D.”, nr. 14, ședința din 6 iulie 1926, p. 260.

²⁴⁴ CONSTANTINESCU 1927, 18.

²⁴⁵ „M.O.”, nr. 122 din 25 mai 1926.

²⁴⁶ „M.O.”, nr. 122 din 25 mai 1926.

²⁴⁷ Calculat după: „M.O.”, nr. 124 din 6 iunie 1926; „M.O.”, nr. 147 din 4 iulie 1926.

²⁴⁸ „M.O.”, nr. 124 din 6 iunie 1926; „M.O.”, nr. 147 din 4 iulie 1926.

Rezultatele scrutinului din 1926 nu pot fi comparate cu cele ale primelor scrutine electorale – din 1919, 1920 și 1922 –, întrucât acesta s-a desfășurat după un regim electoral diferit. Pe de altă parte, trebuie să constatăm că deși guvernul avea masa flotantă de alegători și stătea „la adăpostul legii electorale” care îi asigura majoritatea, acesta a organizat alegerile în condiții excepțional de nefavorabile pentru opoziție și – cel mai important – în detrimentul alegătorului²⁴⁹. Iată de ce multitudinea de abuzuri comise în această campanie – sfidări, pedepse, destituirii, furturi de urne etc. – face dificilă compararea campaniei din 1926 și cu campaniile electorale din următorii ani, 1927 și 1928. Caracterul unificator al Legii electorale din 1926 a fost umbrat de experiența tristă a unor alegeri frauduloase, fapt care a fost în contradicție cu declarațiile oficiale privind organizarea unor alegeri libere și corecte care să asigure exprimarea dreptului de vot universal.

1.5. SCRUTINELE DIN ANII 1927 ȘI 1928 ȘI REZULTATELE ACESTORA

Fiecare scrutin se prezenta drept o competiție dură pentru accedea la putere a partidelor, pe de o parte, și o experiență de vot pentru alegătorii care își puneau speranțele în forțele politice, pe de altă parte. Perioada guvernării Partidului Poporului a durat ceva mai mult de un an, timp suficient pentru liberali de a-și reface potențialul și a se avânta din nou în lupta pentru câștigarea primatului pe arena politică a țării. Cu toate că după scrutinul din 1926 liberalii au uzat orice mijloc de critică contra lui Al. Averescu, în următoarele alegeri liberalii nu au omis ilegalitățile, violența și fraudele pentru a obține majoritatea voturilor. Cu toate acestea, unii analiști consideră că nu legea „primei majoritare”, ci cel mai numeros și stabil electorat, răspândit în întreaga țară, i-a adus Partidului Național Liberal victoria în scrutinele interbelice²⁵⁰.

Campania electorală din 1927 a însemnat o concentrare maximă a forțelor politice și, respectiv, o polarizare a electoratului în jurul a două partide – Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc²⁵¹. În procesul evoluției societății românești, aceasta a însemnat evidențierea a două alternative politice care se înscriu în postulatul clasic despre existența și funcționarea regimului partidelor, formulat de Paul Negulescu: „Din punctul de vedere al mecanismului vieții constituționale, partidele unitare, întemeiate pe concepții generale privitoare la organizarea statelor, nu trebuie să fie prea numeroase. Idealul ar fi, după

²⁴⁹ SUVEICĂ 2000, 137-141.

²⁵⁰ ȘERBAN 2006, 96-100.

²⁵¹ SCURTU, BULEI 1990, 106.

indicațiile istoriei, ca numărul lor să nu treacă peste două²¹⁷⁵. Cu alte cuvinte, concepția respectivă formula situația, potrivit căreia cu cât numărul partidelor de guvernământ este mai mare, cu atât este mai mică șansa electoratului de a se orienta cu ușurință în perspectiva alegerii, cu atât mai posibilă ar fi o instabilitate parlamentară.

Anul 1927 nu a adus succesul numai liberalilor și țărăniștilor, acesta a însemnat o creștere a rolului grupărilor de dreapta pe arena politică românească. Bunăoară, Liga Apărării Național-Creștine și-a depus listele electorale în județele Bălți, Ismail, Lăpușna Orhei și Tighina. Anticipând rezultatele scrutinului pentru Basarabia, vom menționa faptul că Liga s-a situat pe locul IV, fapt care vorbește despre creșterea popularității organizațiilor de extremă dreapta²⁵². De o oarecare pondere se bucurau și grupările de stânga, ca Blocul Muncitoresc-Țărănesc și Partidul Social-Democrat. La scrutin a participat și Partidul Poporului, anul 1927 însemnând de fapt „falimentul acestui partid, care nu va mai reuși să revină pe primul plan al vieții politice”²⁵³.

Similar cu campaniile precedente, puterea centrală a operat o serie de destituirii și numiri în funcții. Astfel, la magistratura Bolgrad, județul Cahul, judecătorul titular fusese concediat, alegerile fiind organizate de un judecător adus din Tulcea. La secția de vot Aluatu, județul Hotin, președinte era ajutorul judecătorului din Edineț. În ajunul scrutinului, președinte fusese numit V. Rotundu. Rezultatele votării au fost următoarele: din totalul de 2.905 înscriși au votat 2.893 de persoane, 5 voturi au fost anulate. Din acestea, 2.885 de voturi s-au dat pentru liberali și 3 – pentru țărăniști²⁵⁴. Într-o interpelare în Adunarea Deputaților, Virgil Madgearu se întreba cum puteau fi mai mulți alegători votanți decât înscriși, dacă 15 dintre ei erau morți, dar au rămas pe liste de la scrutinul precedent. Exemplul de mai sus relevă o fraudă electorală evidentă.

În unele localități, repartizarea judecătorilor la secțiile de vot nu se făcea prin tragerea la sorți în ședință publică, ci prin înțelegere cu prefectul județului, ținându-se cont de interesele politice ale partidului de guvernământ. Un argument în acest sens servește telegrama din 29 iunie 1927 a comisarului de jandarmi Soroca cu următorul conținut: „În unire cu prefectul județului și președintele organizației liberale din județ, am luat toate măsurile pentru reușită. Circulația propagandiștilor din județ, fără aprobarea prefectului poliției a fost oprită. Am dispus trimiterea în judecată a tuturor agenților tulburători ai ordinii publice. Domnul ministru Inculeț a sosit în ziua de 27 iunie, ținând mai multe întruniri în

²⁵² Despre ascensiunea organizațiilor de extrema dreaptă în Basarabia, **vezi**, pe larg, NICOLENCO 1999.

²⁵³ SCURTU, BULEI 1990, 106.

²⁵⁴ „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 104.

județ. În prezent, prefectul județului și președintele organizației liberale se ocupă de alegerea judecătorilor și ofițerilor pentru secțiile de vot”²⁵⁵.

La 18 iunie 1927, Președintele Consiliului de Miniștri și ministrul de Interne Barbu Știrbey atenționa responsabilii de organizarea și desfășurarea scrutinului „să reamintească făgăduința care, conform legilor, constituie crezul său în timpul acestei campanii: garantarea libertății de propagandă electorală pentru toți cetățenii, fără deosebire de naționalitate și de confesiune”. Guvernul atenționa autoritățile religioase, civile și militare, partidele și grupările politice, precum și fiecare cetățean în parte asupra faptului că, în conformitate cu Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștii publice²⁵⁶, între altele, era interzis de a expune sau purta în public embleme, insigne, steaguri sau pancarte care ar constitui o instigare sau încurajare la rebeliune sau dezordine. Era interzisă, de asemenea, orice provocare de atac asupra cetățenilor, libertăților sau averii acestora. Guvernul invita autoritățile la confiscarea oricăror imprimate, ziare, manifeste, la împiedicarea întrunirilor publice care contraveneau legislației, precum și înaintarea în fața judecății a giranților, autorilor și oratorilor actelor ce contraveneau ordinii²⁵⁷.

Un ordin al autorităților centrale în adresa prefectilor de județ din 25 iunie 1927 conținea dispoziții privitoare la propaganda electorală și alegeri: „Misiunea guvernului fiind de a garanta completa libertate a alegerilor, propaganda reprezentanților partidelor în luptă se va putea desfășura în cadrul tuturor îngăduirilor legale. Toți reprezentanții autorităților vor lucra cu cea mai desăvârșită circumspecțiune, neînfăptuind nici un act care să aibă caracterul unei favorizări sau a unei nedreptăți, a vreunui partid sau candidat și evitând orice măsură abuzivă, de natură să ducă la suprimarea drepturilor politice”²⁵⁸. Funcționarii publici urmau să dea dovadă de respect față de lege, să evite abuzul de putere, arestările ilegale, violarea domiciliului sau împiedicarea libertății alegerilor. În caz de nerespectare a ordinului, responsabilii urmau să fie pedepsiți conform prevederilor Codului penal și ale Legii electorale din 1926. Astfel, obiectivul documentului oficial era de a asigura o organizare cât mai eficientă a scrutinului electoral. Cu toate acestea, documentele vremii mărturisesc despre numeroase cazuri de nerespectare a legislației privind egalitatea în drepturi politice a tuturor partidelor și grupărilor, precum și libertatea cetățenilor.

În perioada campaniei electorale din 1927, comparativ cu campaniile precedente, se poate remarca o stabilitate social-economică și politică nu numai în

²⁵⁵ „D.A.D.”, nr. 7, ședința din 26 iulie 1927, p. 141.

²⁵⁶ „M.O.”, nr. 279 din 19 decembrie 1924.

²⁵⁷ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 608, f. 46.

²⁵⁸ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 608, f. 52.

Basarabia, dar și în întreaga Românie. Conform documentelor vremii, spiritele erau calme, încercările de destabilizare a ordinii și de trecere ilegală de frontieră au scăzut în intensitate. Cu toate acestea, partidul de guvernământ, prin intermediul administrației locale, lua măsuri de „precauție” care, din câte se pare, erau îndreptate împotriva opoziției. În acest sens, este semnificativ următorul exemplu: la 17 iunie 1927, poliția județului Cahul raporta prefectului despre starea de liniște și calm care domnea în rândurile populației orașului Cahul, și „nu se observă nici o mișcare de natură a tulbura ordinea și siguranța statului”. În același timp, se luau măsuri de supraveghere în vederea preîntâmpinării din timp a oricărei abateri²⁵⁹. Bunăoară, în localitate nu a fost autorizată ținerea unui congres al Partidului Național Țărănesc²⁶⁰, planificată pentru 19 iunie. Prefectul județului ruga pretorul, poliția și compania de jandarmi să anunțe locuitorii județului pentru a-i scuti de un drum de prisos la Cahul²⁶¹.

De altfel, și în restul județelor Basarabiei partidele de opoziție întâmpinau dificultăți în desfășurarea propagandei electorale. De exemplu, în comuna Trușeni, județul Lăpușna, era semnalată sosirea lui Pan. Halippa și încă a două persoane. Aceștia nu au obținut permisiunea de a organiza întruniri cu caracter politic, de aceea vizita lor s-a redus la difuzarea afișelor electorale²⁶². Acestea nu conțineau referiri la programul țărăniștilor, ci se bazau pe critici aduse în adresa adversarilor politici. Astfel, se conta mai mult pe disprețul alegătorului față de guvernamentali decât pe simpatia acestora față de țărăniști. Atare situații sunt o dovadă a faptului că atât partidele de opoziție, cât și partidul de guvernământ, în loc să urmărească obiectivul de ridicare a culturii politice a electoratului făceau uz de incultura acestuia.

Interzicerea propagandei țărăniste era formulată în telegrama din 26 iunie

²⁵⁹ A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 18, f. 35.

²⁶⁰ Partidul Național Țărănesc a fost creat la 10 octombrie 1926 prin fuziunea Partidului Național Român și a unei părți însemnate a Partidului Țărănesc.

²⁶¹ A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 18, f. 33.

²⁶² Iată un exemplu de afiș electoral difuzat de țărăniști: „Frați săteni! După o guvernare de patru ani, Partidul Liberal s-a retras de la cârma Țării, punând în loc pe slugile lor, averescanii. Aceștia au fost la putere un an de zile și când stăpânii lor au văzut că și-au luat nasul la purtare și n-au mai ascultat de ordinul lor, i-au gonit (...). Lupta electorală se va da în grele condițiuni pentru voi. Deși guvernul, în manifestul său către țară, vorbește de libertatea alegerilor și respectarea legilor, totuși, încă de pe acum s-au pus bariere și ne împiedica cu forța să venim la sate. Nu vă intimidați, legea vă pedepsește dacă nu votați. Mergeți cu toții la urne și, prin votul vostru, arătați disprețul către ei” (A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 608, f. 56). Existau și afișe cu un conținut mai atractiv din punct de vedere al stilului și formei, de tipul: „Măi țărani, la urnă mergem țărăniștii să-i alegem” (A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 608, f. 72) sau „Hai la urnă, votul vostru să-l dați numai la inel”. A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 18, f. 73.

1927 a comandantului Companiei de jandarmi Soroca: „Spiritul populației – liniștit, propagandă subversivă nu se face. (...) Propaganda țărănistă a încetat de a se mai face la țară. Cea Național Liberală se face cu efect și capacitate. Întruniri țărăniste nu s-au făcut. În ziua de 25 iunie, a fost la Soroca Stere, dar nu a ținut întrunire. S-au luat măsuri să se oprească propaganda fără aprobarea diviziei și prefectului. Prefectul de județ a dat ordin să nu se mai permită circulația prin județ a indivizilor care fac propagandă țărănistă fără aprobare și să se facă un riguros control tuturor persoanelor care umblă prin comună. Aceste măsuri sunt bune și se aplică în totul”²⁶³. Deci, nu numai că nu se făcea propagandă țărănistă, dar și s-au luat măsuri pentru a o preîntâmpina. În schimb, propagandă liberală se făcea intens chiar și în județul Soroca, unde țărăniștii întotdeauna au fost cei mai populari și aveau o bază electorală solidă. În alegerile din 1926, în județul Soroca țărăniștii au obținut 26 % din voturi, iar în cele din 1927 – 18,5 %, deci nu era o diferență esențială de voturi. Însa pentru liberali în 1926 au votat doar 2,5 % din totalul alegătorilor pe județ, iar în 1927 – tocmai 80,7 %²⁶⁴. Astfel, în județul cu cea mai solidă și mai influentă organizație țărănistă de partid, liberalii au obținut un procent masiv de voturi, datorat, probabil, nu numai campaniei dure împotriva opoziției, dar și succeselor guvernării liberale din anii 1922-1926.

În perioada alegerilor a fost dispusă arestarea unor delegați și agitatori țărăniști, cărora li se incriminau abuzuri și fărâdelegi. De exemplu, candidatul țărănist H. Hristoforov a fost arestat, împreună cu alte opt persoane, și dus sub escortă la postul de jandarmi din satul Caracurt, aflat la 7 km de localitatea Bolgrad. După 4 zile de detenție, ei au fost duși la Curchi și ținuți încă 24 de ore. După ce au dezmințit învinuirea ce li s-a adus, precum că ar fi difuzat manifeste electorale, șeful secției de jandarmi Curchi le-a declarat că nu au fost arestați, ci pur și simplu s-au aflat în ospeție la jandarmi²⁶⁵. Virgil Madgearu aducea și dovezi privitoare la arestarea candidaților delegați și asistenți ai opoziției din Bolgrad și Vulcănești, județul Ismail²⁶⁶. De exemplu, în ziua desfășurării scrutinului, candidatul țărănist de Ismail, avocatul M. Ghelmegeanu, a fost silit să părăsească orașul. Siguranța l-a învinuit de lansarea unui manifest în care se vorbea despre prințul Carol.

²⁶³ „D.A.D.”, nr. 7, ședința din 26 iulie 1927, p. 141.

²⁶⁴ „M.O.”, nr. 122 din 4 iunie 1926; nr. 153 din 14 iulie 1927.

²⁶⁵ „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 102-103.

²⁶⁶ Iată un caz ieșit din comun care a avut loc la Cetatea Albă: șeful de jandarmi din comuna Iaroslav primise ordin să aresteze pe delegatul țărănist Andrian Giosan. A. Giosan stătea la pat din cauza bolii reumatice, dar a fost scos în curte cu tot cu pat. Până la urmă, consătenii lui au cerut autorităților să fie lăsat în pace, dar jandarmii, obișnuiți să îndeplinească ordinul cu orice preț, l-au arestat pe un bătrân, Anton Giosan, care a fost ținut închis timp de 5 zile „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 102.

Deputatul Virgil Madgearu se ridică în apărarea țărăniștilor, spunând că ei nu au speculat niciodată cu chestiunea dinastică, spre deosebire de liberali²⁶⁷.

În timpul alegerilor, unele acțiuni abuzive ale liberalilor erau ieșite din comun, astfel încât membrii partidului de guvernământ încercau să treacă responsabilitatea pe umerii poliției și jandarmeriei. În secțiile în care nu s-au reușit concedieri și numiri noi, alegătorii erau împiedicați să voteze sau chiar goniți din sediile secțiilor²⁶⁸. Câțiva votanți din comuna Volintiri, județul Cetatea Albă, reclamau despre faptul că doi consăteni de-ai lor au fost bătuți la intrarea în localul secției de vot²⁶⁹. În situații similare s-au pomenit și unii bănuși care ar fi votat opoziția: buletinele de vot erau imprimate pe hârtie subțire, ca rezultat, cel cointeresat putea observa pentru cine a votat alegătorul. Astfel, secretul votului nu era asigurat pe deplin.

Încălări de procedură a votării au fost reclamate și de către opoziție. De exemplu, în numeroase secții de vot în locul ofițerilor de armată, responsabili pentru paza și controlul bunului mers al alegerilor, au fost trimiși jandarmi. În județul Tighina, colonelul de jandarmi Schipor, numit în funcție de prefect în ajunul scrutinului, trimitea cu mandat special pe locotenent-colonelul Bengescu, însoțit de 150 de jandarmi care urmau să organizeze secțiile de vot²⁷⁰. La secția de vot Bolgrad, județul Ismail, sala era plină de reprezentanți ai poliției, însuși șeful poliției „ajutând” locuitorii să voteze. În câteva rânduri, de la țărani au fost adunate cărțile de alegător, aceștia fiind anunțați să nu mai piardă timpul și să se întoarcă pe la casele lor. Acolo unde votul era dat în defavoarea guvernamentelor sau cu o diferență minimă de voturi față de țărăniști, erau suspectați de încălcarea procedurii de vot candidații și delegații opoziției. Doar într-o singură secție de vot din județul Ismail s-a reușit pătrunderea delegatului țărănist Ștefan Constantinov. Aici, din totalul de 2.858 alegători înscriși, au votat aproximativ 1.000 de persoane, dintre care 524 pentru Partidul Național Țărănesc, iar 401 – pentru Partidul Național Liberal. În restul secțiilor deschise în județ, țărăniștilor li s-au oferit între 9 și 230 voturi²⁷¹. În orașul Cetatea Albă, din totalul de 6.103 alegători înscriși au votat 3.966, dintre aceștia pentru țărăniști și-au dat votul 2.402 de persoane, iar pentru liberali – 1.027. 189 au votat pentru Partidul Poporului. În restul secțiilor, afară de Volintiri, Partidul Național Țărănesc a obținut un număr ridicol de voturi²⁷². În secția Căinari, județul Tighina, unde a fost prezent un delegat țărănist, din 2.428 de votanți, față de 3.329 înscriși, pentru

²⁶⁷ „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 102.

²⁶⁸ „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 104.

²⁶⁹ „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 106.

²⁷⁰ „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 109.

²⁷¹ „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 108.

²⁷² „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 108.

liberali au votat 447, iar pentru țărăniști – 1.234. În secția Sturzeni, același județ, din numărul de 3.534 de votanți, față de 3.872 înscriși, liberalii au obținut 3.416 voturi, iar țărăniștii – 68²⁷³. Prea vizibilă era diferența de voturi pentru guvernamentali și opoziție în localități vecine ale aceluiași județ. Astfel, în secțiile de vot unde în alegeri era prezentă opoziția țărănistă, fraudarea rezultatelor votării nu se putea produce și procentul obținut de opoziție era mai mare.

Rezultatele alegerilor din 7 iulie 1927 pentru Adunarea Deputaților au fost următoarele: În Basarabia, din totalul de 514.025 de alegători înscriși, au votat 387.355, sau 75,36 %, deci un procent ridicat al populației. Au fost înregistrate 1,6 % voturi nule, anulate și neexprimate, față de 4 % în alegerile precedente (vezi *Anexa I*). Alegerile au adus victorie deplină Partidului Național Liberal, care a acumulat 81 % din voturi, cu 20 % mai mult decât procentul pe țară (61,69 %). Procentul voturilor pentru partidul de guvernământ pe județe varia între 70,9 %, la Bălți, și 92,2 %, la Cahul. Este un % enorm, dacă ținem cont de faptul că în scrutinul din 1926 în aceste județe Partidul Național Liberal a acumulat 1,3 % și, respectiv, 4,15 %. Pe locul doi s-a situat principalul partid de opoziție – Partidul Național Țărănesc, cu doar 9,9 %, ceea ce a însemnat un procent de două ori mai mic decât proporția pe țară. Partidul Poporului a obținut 3,3 %, față de 1,93 % pe țară, iar Liga Apărării Național-Creștine – 2,3 %. În rezultat, din 51 deputați aleși 46 erau liberali și 5 țărăniști. În alegerile pentru Senat, care s-au desfășurat la 10 iulie 1927, au votat 70 % din alegătorii înscriși²⁷⁴. Senatorii, în număr de 23, figurau pe listele Partidului Național Liberal²⁷⁵. În baza rezultatelor obținute în alegeri de Partidul Național Liberal, se cere formulată concluzia privind creșterea enormă a popularității liberalilor în Basarabia, comparativ cu scrutinul anterior. Cu toate acestea, există anumite rezerve în a afirma faptul că popularitatea partidului de guvernământ s-ar fi datorat în exclusivitate propagandei electorale și guvernării productive din 1922-1926. Acest decalaj al numărului de voturi a fost obținut și prin metode de încălcare a legislației electorale.

Deși în forul legislativ s-au purtat discuții aprinse privitoare la desfășurarea alegerilor și a fost înregistrat un număr impunător de interpelări din partea opoziției, alegerile în Adunarea Deputaților au fost validate. Din partea Basarabiei, în Cameră au intrat 51 deputați, dintre care 19 avocați, 3 profesori universitari, 5 profesori secundari, 3 medici și doctori în medicină, 3 agronomi și ingineri-agronomi, 1 notar public, 5 proprietari, restul funcționari, militari, agricultori²⁷⁶. Componenta profesională a corpului de deputați demonstrează caracterul său reprezentativ.

²⁷³ „D.A.D.”, nr. 4, ședința din 19 iulie 1927, p. 1112-113.

²⁷⁴ „M.O.”, nr. 153 din 14 iulie 1927.

²⁷⁵ „M.O.”, nr. 155 din 16 iulie 1927.

²⁷⁶ Calculat după: APEL NOMINAL ... 1928.

După alegeri, guvernul liberal a continuat cursul politicii promovate în perioada 1922-1926, dar decesul liderului politic Ion I.C. Brătianu în noiembrie 1927, pe de o parte, și campania de răsturnare a guvernului liberal, întreprinsă de opoziție, pe de alta, a dus la căderea celui de-al doilea guvern liberal. De altfel, anul 1928 a fost marcat de campania amplă a Partidului Național Țărănesc de răsturnare a guvernului liberal care a apropiat sfârșitul decadei Brătieniste²⁷⁷. La 10 noiembrie 1928, președintele Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu, devenea prim-ministru. Una dintre primele măsuri ale acestuia a fost dizolvarea corpurilor legiuitoare și anunțarea organizării unui nou scrutin pentru data de 12 decembrie 1928. Acest scrutin urma să legitimeze venirea țărăniștilor la putere.

Basarabienii își puneau speranța în noul guvern, și această afirmație este cu atât mai semnificativă, cu cât cea mai mare parte a populației din ținut era alcătuită din țărănime, apărătorul intereselor căreia se declara partidul de guvernământ. În același timp, venirea țărăniștilor la putere a fost salutată și de alte părți ale populației, de grupări politice care vroiau să intre în grația noii conduceri și de cele care nu s-au bucurat de mari foloase în timpul guvernării liberale. Bunăoară, Liga cetățenilor din Basarabia, în frunte cu L.E. Sicinskij, fostul reprezentant al Basarabiei în Duma I de stat a Rusiei, a adresat președintelui Consiliului de Miniștri Iuliu Maniu, cu ocazia numirii sale în funcție, o telegramă cu următorul conținut: „Liga cetățenilor din Basarabia, uniți prin tendința de consolidare, în țara noastră, a principiilor legalității ordinii și cinstitii, găsind, în măsurile luate de actualul guvern, un bun început al întronării în țară a principiilor de civilizație modernă, reîncepându-și, după o întrerupere forțată, activitatea sa, salută începuturile domniei voastre în reorganizarea vieții de stat. Liga, ca organizație în afară de partide, fără a avea pretențiuni la foloase materiale și politice, este gata de a susține din răspuțeri, în sfera influenței sale, finisarea reformelor preconizate de domnia voastră și vă dorește din suflet, Domnule Prim-ministru, succes în viitor pentru prosperarea Patriei noastre și spre binele tuturor fiilor ei, fără deosebire de adeziune socială și națională”²⁷⁸.

Campania electorală a durat doar o lună, fiind cea mai scurtă campanie din perioada interbelică. Caracteristicile acesteia se situau între ambițiile politice ale partidului de guvernământ și necesitatea respectării drepturilor și libertăților democratice. Asigurarea unei propagande electorale libere și în condiții echitabile pentru toți concurenții electorali era mesajul lui Al.Vaida Voevod, ministrul de Interne, către toți prefecții de județe. Acesta sublinia faptul că guvernul, ca „emanație a unui partid care a luptat în opoziție cu atâta îndârjire pentru

²⁷⁷ SCURTU f.a., 84.

²⁷⁸ A.N.R., filiala Cluj, fond Iuliu Maniu, dosar 5/1904-1936, f. 33.

principiul deplinei libertăți a alegerilor avea, cu atât mai virtuos, datoria de a respecta și a apăra în mod sincer libertatea pentru ca ea să ajungă o realitate²⁷⁹. Ministrul era decis să reprime orice violență sau amenințare cu violența, orice restricții care ar constitui un atentat la libertatea alegerilor. În același context, un ordin al ministrului Instrucțiunii Publice N. Costăchescu conținea indicații privitoare la atitudinea cadrelor didactice și restricționa utilizarea localurilor școlii în scop electoral: nu se permitea organizarea de întruniri publice în localul școlii; directorii și diriginții care desfășurau activități ce contraveneau dispoziției riscuau o pedeapsă aspră; localurile școlilor, destinate a servi drept birouri electorale, urmau să fie puse la dispoziția autorităților cu o zi înaintea scrutinului, pentru a se putea efectua pregătirile necesare; pentru perioada campaniei electorale se suspenda activitatea cercurilor culturale; urmau să se efectueze inspecții cu scopul asigurării continuității procesului de învățământ pentru întreaga perioadă a alegerilor, evitându-se absența din serviciu a cadrelor didactice²⁸⁰.

La fel ca și în campaniile precedente, au fost sesizate cazuri de încălcare a libertății de propagandă. Bunăoară, Nicolae Bivol, agitator pentru lista Partidului Independent în Senat din partea consiliilor comunale și județene, cu o zi înaintea desfășurării alegerilor pleca la Bardar, plasa Costești, județul Tighina. La rugămintea țărănistului D. Carauș, acesta lipise pe automobilul său manifestul Partidului Național Țărănesc cu portretul lui Pan. Halippa, precum și câteva apeluri electorale. La Bardar, automobilul, parcat lângă sediul Partidului Național Țărănesc, a fost atacat de indivizi înarmați care au tras focuri de armă și au stricat mașina cu patul armei, rupând manifestele și portretul lui Pan. Halippa²⁸¹. Astfel, actul de violență îndreptat împotriva partidului de guvernământ demonstrează faptul că la un deceniu după Unire mai rămânea de lucrat pentru asigurarea libertăților democratice și, respectiv, a libertății de propagandă electorală.

Pe de altă parte, cea mai nemulțumită de condițiile în care se desfășura propaganda electorală în provincie se arăta opoziția. Astfel, Dr W. Fildermann, rabinul evreilor din România, care intenționa să organizeze o întrunire la Chișinău, reclama zădărnicierea acesteia de către național-țărăniști²⁸². Poliția din Chișinău respingea acuzațiile aduse. De asemenea, și prefectul de Lăpușna, drept răspuns la telegrama cifrată a colegului său din Soroca, Constantin Stere, scria: „Am luat toate măsurile legale, însa d-l Fildermann exagerează. Lumea nu voiește să-l asculte și, în această chestie, nu putem să-l ajutăm”²⁸³. Așa cum nu dispunem de

²⁷⁹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 119.

²⁸⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 103.

²⁸¹ Șoferul automobilului a înțeles că în fruntea bandei se afla un oarecare Ion Spânuț. A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 379-380.

²⁸² A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 316.

²⁸³ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 313, 318-319.

o informație care ar clarifica situația descrisă, ne oprim doar la constatarea existenței unei astfel de plângeri.

Documentele de arhivă atestau implicarea funcționarilor în campania electorală din 1928, sesizată și în campaniile precedente. Bunăoară, membrii țărâniști din comuna Zberoaia, plasa Nisporeni, județul Lăpușna, comunicau prefectului despre faptul că „consilierul comunal făcea propagandă liberală”²⁸⁴. În același context, prim-ministrul Iuliu Maniu primea o telegramă de protest din partea președintelui comitetului regional basarabean al Blocului Muncitoresc-Țărănesc „contra arestărilor ilegale a delegaților noștri din Hâncești, contra abuzului prefectului Orhei care a arestat candidații noștri și a amenințat cu expulzarea lor peste Nistru, dacă nu refuzau candidatura”. Telegrama mai conținea învinuiri privind constrângerea candidaților de a se prezenta zilnic „la procuror, la siguranță”²⁸⁵.

Țărâniștii și opoziția se învinuiau reciproc privind dificultatea înregistrării listelor de candidați. În acest context, a fost purtată o corespondență intensă dintre reprezentanții administrației centrale și locale privind dificultățile înregistrării listei Ligii Apărării Național-Creștine pentru județul Lăpușna. Liderul formațiunii, A.C. Cuza, raporta despre arestarea unor candidați, fiind provocată intervenția Parchetului și a armatei. De asemenea, era învinuit notarul județului, care ar fi zădărnicit înregistrarea listei²⁸⁶. Deseori, distribuirea cărților de alegător nu se desfășura în conformitate cu procedura electorală. De exemplu, locuitorii satului Trușeni, plasa Râșcani, județul Lăpușna, nu fuseseră informați despre procedură și, la sosirea judecătorului Ivancenco, nu s-au prezentat pentru a lua certificatele²⁸⁷. Judecătorul plecă la Cojușna, trușeneni fiind nevoiți să-l urmeze. La Cojușna, notarul nu distribuia cărțile de alegător direct titularilor, ci numea câte un locuitor să se ocupe de aceasta, fapt care contravenea legislației electorale. La sfârșitul lui noiembrie, tocmai 1.060 de locuitori din Trușeni nu primiseră cărți de alegător. În același context, au existat și acte de refuz de a primi cărți de alegător, din cauza unor inconveniențe pe care trebuiau să le suporte alegătorii în ziua alegerilor. Bunăoară, locuitorii comunei Buțeni, plasa Hâncești, județul Lăpușna, refuzau să primească cărțile de alegător, sub motiv că erau nevoiți să voteze la secția de vot Ialoveni, care se găsea la o depărtare de 50 km de Buțeni, locuitorii întâmpinând greutăți în deplasare. Cu toate că deja de trei ori avusese loc distribuirea certificatelor, nici 50 % din alegători nu le primiseră²⁸⁸.

Rapoartele poliției, întocmite în ziua desfășurării scrutinului (12 decembrie 1928), nu conțineau careva înregistrări ale încălcării legislației electorale. Astfel,

²⁸⁴ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 282.

²⁸⁵ A.N.R., filiala Cluj, fond Iuliu Maniu, dosar 5/1904-1936, f. 34.

²⁸⁶ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 34, 391, 393.

²⁸⁷ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 103.

²⁸⁸ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 212.

prefectul județului Lăpușna raporta ministerului de Interne că „alegerile decurg în perfectă liniște”. Același conținut îl aveau raporturile prefectilor județelor Tighina și Orhei²⁸⁹. Situația era favorabilă desfășurării unor alegeri libere și democratice, considerau reprezentanții puterii centrale în județ. Prefecții solicitau din partea candidaților, asistenților și delegaților de la secțiile de vot rurale să contribuie la asigurarea ordinii în perioada desfășurării scrutinului: „Interesele noastre cer imperios ca D-stră să rămâneți în raza comunelor ce votează, până după alegeri la Senat, și să dați cea mai mare atenție alegătorilor la colegiul administrativ, adică primarilor și consilierilor și la 17 decembrie să mergeți împreună la secțiile de vot. Pe cât va fi cu putință, să vizitați, între zilele de alegeri, locuitorii comunelor. La 17 decembrie să stați printre dâșii cu toții până ce vor vota. Numai după ce veți îndeplini această importantă misiune, vă veți înapoia acasă”²⁹⁰. Pe de altă parte, dispunem de raportul lui Pan. Halippa, prefect de Lăpușna, privind situația din provincie pentru ziua alegerilor, în care autoritățile centrale sunt informate că „la secțiile de votare la luarea raportului nu se găseau delegați și asistenți ai partidelor opoziționiste”²⁹¹. Astfel, constatăm nerespectarea întocmai a dispozițiilor adresate prefectilor care urmau să asigure respectarea legislației electorale. De altfel, în alegerile pentru Senat din 17 decembrie care decurgeau, conform unui raport, „în cea mai perfectă ordine (...), delegații și asistenții se găsesc, de la toate partidele, la secțiile de votare”²⁹².

Între altele, forțele de ordine și-au îndeplinit misiunea fără careva abateri de la normă. În acest sens, pretorul plasei Bujor, județul Lăpușna, raporta prefectului Pan. Halippa despre faptul că în urma inspectării comunelor și a discuțiilor purtate cu populația nimeni nu s-a plâns pe ofițerii sau ostașii care au stat de gardă în timpul scrutinului și care au avut o purtare binevoitoare față de locuitori, precum și față de autorități. Activitatea gardienilor s-a limitat strict la misiunea ce au avut de îndeplinit²⁹³.

Rezultatele alegerilor din decembrie 1928 în Basarabia au fost următoarele: 71,8 % de votanți, comparativ cu 75,36 % în scrutinul precedent (vezi *Anexa I*). Partidul Național Țărănesc a obținut 322.129 de voturi, sau 88,3 % din total, ceea ce reprezenta cu 9 % mai mult decât cifra pe țară (77,76 %) ²⁹⁴. Partidul Național Liberal a obținut 4 % din voturi, Liga Apărării Național-Creștine – 1,4 %, Blocul electoral al Partidului Poporului și Partidului Național – 1,6 %, Partidul Țărănesc (Dr. N. Lupu) – 3,4 %, Blocul Muncitoresc-Țărănesc – 0,9 % ²⁹⁵.

²⁸⁹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 280.

²⁹⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 292.

²⁹¹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 280.

²⁹² A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 344.

²⁹³ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 375.

²⁹⁴ SCURTU f.a., 107.

²⁹⁵ „M.O.”, nr. 283 din 19 decembrie 1928.

Privitor la rezultatele pentru partidul de guvernământ, creșterea procentului de voturi pe țară, față de alegerile din 1927, a fost de la 22,09 % la 77,76 %, iar pentru Basarabia – de la 9,7 % la 88,3 %. Decalajul este evident aproape pentru toate județele Basarabiei: de exemplu, în nordul provinciei, % votanților pentru Partidul Național Țărănesc a crescut de la 11,6 % la 95,6 %, în județul Ismail – de la 9,3 % la 89,7 %. Doar pentru județul Soroca, considerat leagănul țărănismului din Basarabia, acest decalaj este ceva mai scăzut – de la 20,6 % la 89,5 %²⁹⁶.

În alegerile pentru Senat, din 261.610 alegători înscriși au votat 173.816 sau 66,4 % din total (vezi *Anexa IV*)²⁹⁷. Cele mai active s-au dovedit a fi județele Ismail (92,9 % votanți) și Cetatea Albă (80,6 %) (vezi *Anexa V*). Mai pasiv a fost, ca de obicei, nordul și centrul provinciei. Din cei 24 de senatori, doar 3 figurau pe listele Partidul Național Liberal, restul reprezentau partidul de guvernământ²⁹⁸. Cifrele de mai sus denotă faptul că o astfel de creștere a popularității nu ar fi putut asigura nici cea mai liberă și perfectă campanie electorală. Această victorie s-a datorat capacității țărăniștilor de a organiza și desfășura lupta de opoziție până la atingerea scopului final, o componentă însemnată a căreia a fost politica de loc conciliantă față de opoziție atât în timpul campaniei electorale, cât și în timpul desfășurării alegerilor. De altă parte a succesului se situa Legea „primei majoritare” care favoriza partidul ce obținea majoritatea voturilor.

Sunt curioase concluziile ce se desprind din tabelul privind votul pentru Partidul Național Liberal în cele zece scrutine interbelice, întocmit de Stelu Șerban²⁹⁹. Conform acestuia, voturile Partidul Național Țărănesc pe țară se datorau în mare parte electoratului transilvănean, acesta însemnând moștenirea popularității Partidului Național. În ce privește electoratul Partidul Național Țărănesc, autorul sublinia importanța populației rurale, în care ponderea ocupațiilor neagricole era cea mai mare, precum și gradul de alfabetizare, în mare parte superior mediei pe țară. În lista județelor incluse în tabel lipsesc județele din Moldova, Bucovina și Basarabia. Așadar, în Basarabia nu avem vreun județ care în mod sistematic ar fi votat cu Partidul Național Țărănesc. Cu toate acestea, în alegerile din 1928, Partidul Național Țărănesc obținea un vot masiv.

În istoriografia contemporană există opinia, conform căreia ultimele două alegeri ale primului deceniu interbelic au purtat un caracter cvasi-plebiscitar³⁰⁰, din cauza decalajului enorm în procentul obținut de partidele de guvernământ de

²⁹⁶ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 745, f. 322, 328.

²⁹⁷ Calculat după: „M.O.”, nr. 285 din 21 decembrie 1928.

²⁹⁸ „M.O.”, nr. 285 din 21 decembrie 1928.

²⁹⁹ ȘERBAN 2006, 100-101. În tabel au fost incluse partidele care în scrutinele interbelice (1919, 1920, 1922, 1926, 1927, 1928, 1931, 1932, 1933 și 1937) au votat în mod sistematic cu Partidul Țărănesc, Partidul Național sau Partidul Național Țărănesc.

³⁰⁰ ALEXANDRESCU, BULEI, MAMINA, SCURTU 1995, 241; ȘERBAN 2006, 70.

la un scrutin la altul. Marcel Ivan considera că statistica scrutinelor din anii 1927 și 1928 dădea motive suficiente pentru a reflecta asupra maturității electoratului românesc din acea perioadă³⁰¹. Ținem să afirmăm că maturizarea acestuia totuși a avut loc, drept dovadă în acest sens poate servi și diminuarea evidentă a procentului voturilor nule, anulate și neexprimate.

Votul universal, un component esențial al modernizării politice, a avut un impact direct asupra altor componente ale procesului, ca: formarea sistemului de partide politice, prin dispariția unor partide, reformarea și fuzionarea altora; creșterea nivelului de cultură politică atât a clasei politice, cât și a cetățenilor de rând; perfecționarea în continuare a legislației electorale și a mecanismelor de aplicare a acesteia. În linii mari, Basarabia a trecut prin aceleași faze ale modernizării politice: dreptul de vot universal, egal, direct și secret a stat la baza celor șase scrutine, din anii 1919, 1920, 1922, 1926, 1927 și 1928, desfășurate în Basarabia, de rând cu celelalte regiuni ale țării. Deși aceste principii ale votului au fost decretate în teritoriul dintre Prut și Nistru de Guvernul provizoriu în 1917, statul român a garantat și realizat aplicarea acestuia în viață. Extinderea și maturizarea corpului electoral a fost pregătită și de aplicarea reformelor cu caracter democratic, precum reforma agrară și învățământul obligatoriu. Astfel, exercitarea dreptului politic de a alege și a fi ales, de a participa în mod direct în treburile de stat și locale, avea loc în paralel cu conștientizarea treptată a drepturilor civile, precum dreptul la asociere și exprimarea intereselor personale și de grup ale cetățenilor. Așa cum factorii de ordin social și cultural, ca gradul de urbanizare și nivelul științei de carte, atinse până la Unire, au determinat în mare parte ritmul modernizării politice, este cert faptul că Basarabia s-a aflat printre regiunile cu un ritm mai lent al modernizării atât în primul deceniu interbelic, cât și în cel de-al doilea. Deși în provincia estică a României a fost un electorat preponderent rural, o maturizare a acestuia a avut loc, manifestată atât din punct de vedere cantitativ, printr-o creștere lentă a cifrei de participare la vot și scăderea numărului voturilor nule, anulate și neexprimate, cât și calitativ, prin conștientizarea de către cetățeni a semnificației drepturilor sale politice și civice și a rostului exercitării acestora. Experiența electorală, acumulată în primele alegeri parlamentare de până la 1926, a servit drept reper pentru participarea în alegerile locale, care s-au desfășurat pentru prima dată în 1926. Astfel, reforma electorală, manifestată atât prin elaborarea noilor principii și mecanisme ale votului, cât și prin aplicarea acestora, a permis o acumulare atât a experienței de vot, cât și a experienței participative, directe sau indirecte, în treburile de stat și locale.

³⁰¹ IVAN 1932, 28.

Capitolul II

IMPLEMENTAREA REFORMEI AGRARE ÎN BASARABIA

2.1. CONCEPTUL DE PROPRIETATE ȘI CONSFINȚIREA ACESTUIA ÎN LEGISLAȚIA DE DUPĂ UNIRE

În dezbaterile din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar și în cele din perioada interbelică, a devenit o permanentă ideea dezvoltării și modernizării economiei naționale ca temelie a independenței țării. În discuțiile cu privire la necesitatea modernizării României, modernizarea fiind sinonimă cu progresul, se căuta un loc aparte agriculturii, ca ramură de bază a economiei. Aceasta s-a bucurat de o atenție sporită atât din partea marilor latifundiari care asigurau evoluția acesteia, în același timp, încercând conservarea fondului funciar, cât și din partea cercurilor politice, conservatoare, liberale și poporaniste care, pe lângă efectele de ordin economic ale schimbării, le întrezăreau și pe cele sociale și politice. În discuțiile privind calea modernizării economice – după modelul occidental sau după unul autohton – era plasată și agricultura.

Modelul occidental presupunea păstrarea proprietății, văzută drept una sacră și inviolabilă. Principiul proprietății private a determinat creșterea interesului producătorului pentru obținerea unui surplus al producției. Faptul care a determinat construcția modelului occidental în agricultură, cu un impact întârziat asupra celui est-european, a fost, în opinia lui Péter Gunst, relația specială dintre pământul și populația sa. Pe parcursul istoriei, densitatea ridicată a populației, urmată de deficitul de pământ, a impus o intensificare a formelor și metodelor de dezvoltare, inițial în domeniul agriculturii, apoi în alte domenii¹. Spre deosebire de estul Europei, în vestul continentului utilizarea metodelor intensive în agricultură au fost determinate de necesitatea asigurării populației cu produse; în est situația era relaxată din acest punct de vedere, utilizându-se metode extensive de prelucrare a pământului. Conform aceluiași autor, în secolul XIX, regiunile Europei de Est, situate în vecinătatea Europei Centrale, au avut șansa să se integreze mai rapid în piața agrară occidentală, pe când în regiunile Europei de Est, unde poate fi inclusă și Basarabia, „au fost forțe puternice care au stopat modernizarea agriculturii”: lipsa unei rețele de transport dezvoltate, obținerea de către proprietari a venitului din alte surse decât producția agricolă (alcoolul, taxe, renta etc.), statutul de dependență al țăranimii, includerea țăranimii într-un sistem colectiv de proprietate și responsabilitate, dezvoltarea slabă a celorlalte domenii economice, ca industria, comerțul².

¹ GUNST 1989, 53-54.

² GUNST 1989, 82.

„Proprietatea este un drept natural al omului, tot așa de sfânt ca și libertatea de a se mișca, de a se gândi, de a vorbi și de a scri după cugetul său”³, remarca un contemporan al perioadei interbelice. Înainte de a fi un drept, proprietatea este un fapt general care se manifestă prin posesiunea lucrului; prin ea, individul se bucură de roadele muncii sale care pot fi transmise altora. În vederea asigurării, încurajării și garantării proprietății, societatea proclamă proprietatea ca fiind un drept. Necesitatea și utilitatea instituției dreptului de proprietate este justificată atât din punctul de vedere al interesului individual, cât și al interesului social. Dreptul de proprietate face parte din sistemul de drepturi fundamentale ale omului, respectiv, din sistemul de valori ale unei societăți democratice „și se sprijină pe constituirea unui fundament pentru o societate de proprietari, în care drepturile pe termen lung de acțiune și dispoziție asupra unor resurse centrale sociale sunt detașate de legitimități tradiționale, precum starea socială, originea familială, regională și națională, confesiune etc.”⁴. Scrierile cu privire la proprietatea individuală sau privată ca forma de bază a proprietății scot în evidență două conținuturi ale acesteia: juridic și social-economic. În sens juridic, dreptul de proprietate privată este compus dintr-un set de atribute, dintre care dreptul de posesie al bunurilor, dreptul de a dispune de acestea, precum și dreptul de a culege roadele utilizării proprietății. Conținutul social-economic al proprietății este definit în raport cu tipul societății.

Pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului XIX și a primei jumătăți a secolului XX, reglementarea juridică a conceptului de proprietate în spațiul românesc a fost marcată atât de mutațiile economice și sociale care aveau loc în plan internațional, cât și de transformările din interiorul acestuia. Evoluția proprietății private a fost marcată de înscrierea dreptului de proprietate, de rând cu alte drepturi, în prevederile legislative. Prin recunoașterea dreptului de proprietate ca fiind un drept individual și absolut, inerent naturii umane, revoluția franceză a influențat apariția abordării individualiste a proprietății. Codul civil francez din 1804, care a adoptat forma romano-bizantină a proprietății individuale, a servit drept model pentru Codul civil românesc din 1864⁵. Conceptul de proprietate a fost pentru prima dată legiferat în 1866: Constituția României din 1866 a consfințit dreptul de proprietate ca fiind sacru și inviolabil⁶.

³ IOACHIMOVICI 1922, 19.

⁴ MÜLLER 2008, 96.

⁵ FILIPESCU 1996, 79.

⁶ Articolul 19 al Constituției din 1866 stipula: „Proprietatea de orice natură, precum și toate creanțele asupra Statului, sunt sacre și neviolabile. Nimeni nu poate fi espropriat de cât pentru cauză de utilitate publică legalmentate, constatată, și după o dreaptă și prealabilă despăgubire. Prin cauza de utilitate publică urmează a se înțelege numai comunicațiunea și salubritatea

Caracteristica pământului ca mijloc esențial de producție a fost ceea ce a dat, în parte, proprietății funciare poziția ei specială. Discuțiile cu privire la modernizare nu au ocolit conceptul de proprietate: pentru cei mai mulți reprezentanți ai diverselor curente economice⁷, semnificația acestuia ținea de transformările în relațiile de proprietate, care ar fi avut drept efect schimbări majore în statutul social-politic al diverselor pături ale societății. Motivațiile pentru aceste transformări oscilau între factorii de natură economică și cei de natură socială, balanța înclinându-se treptat spre cei din urmă.

În a doua jumătate a secolului XIX, Petre S. Aurelian, A.D. Xenopol, C. Dobrogeanu-Gherea, D. Pop Marțian ș.a., susțineau necesitatea și iminența modernizării economiei românești după modelul țărilor Europei Centrale, subliniind rolul industrializării, dar și al modernizării agriculturii și, în acest sens, mecanizarea acesteia. Transformările în relațiile de proprietate erau concepute ca un component obligatoriu al modernizării. Pentru Radu Rosetti, de exemplu, transformările în relațiile de proprietate erau dictate de necesitatea soluționării problemei agrare, într-o evitare a „de tulburări lăuntrice, de răscoale sângeroase, de pagube”, cât și pentru atingerea progresului râvnit⁸, precum și în scopul îmbunătățirii situației economice a țăranimii. În opinia lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, societatea nu trebuia privită ca un „agregat confuz, ci un organism social; deci, nu se poate ca viața anormală dintr-o parte esențială a organismului social, cum sunt raporturile agrare, să nu influențeze întreaga viață a organismului social”⁹. Prăbușirea clasei neofeudale, care menținea starea feudală în agricultură, denumită de C. Dobrogeanu-Gherea *neoiobăgie*, ar fi însemnat „nu numai prefacerea vieții materiale ale unei societăți, dar și o prefacere profundă a vieții ei politice, culturale, morale, naționale”¹⁰. După C. Dobrogeanu-Gherea, o reformă

publica, precum și lucrările de apărarea terei”. (Publicat în „Monitorul – Jurnal Oficial al României”, nr. 142 din 1/13 iunie 1866). În opinia lui Anghel M. Dragomirescu, această concepție sublinia caracterul individualist al proprietății, care era considerat oarecum de origine divină. DRAGOMIRESCU 1936, 42.

⁷ Dintre curentele gândirii economice din acea perioadă menționăm curentul liberal (Gheorghe Barițiu, Ion Ghica, I. Ionescu de la Brad), conservator (Barbu Catargiu, I. Suțu, Petre P. Carp), socialist (Constantin Dobrogeanu-Gherea, Alexandru Ionescu). În afară de acestea, se manifestau poporanistii, cu C. Stere ca reprezentant de vază, și țăranistii, reprezentați de Vasile Kogălniceanu. **Vezi**, pe larg, COSTIN MURGESCU (I) 1985; (II) 1990.

⁸ ROSETTI 1987 (1908), 408.

⁹ DOBROGEANU-GHEREA 1977, 271.

¹⁰ DOBROGEANU-GHEREA 1977, 282-283. În perioada interbelică, Ștefan Zeletin, care făcea referire la fenomenul neoiobăgiei, dezvoltat de Constantin Dobrogeanu-Gherea, consideră că neoiobăgia, ca și răscoalele, erau fenomene naturale care apăreau la începutul perioadei capitaliste și care urmau să dispară în mod natural, pe măsură ce burghezia intra în stadiul industrializării. IACOB GH., IACOB L. 1995, 145-146.

agrară nu era absolut necesară; odată realizată, ea ar fi dus la transformarea unei părți a țărânimii în proletariat agricol, forța principală a capitalismului agrar¹¹.

Perturbările de ordin social din 1907 au dat un impuls abordărilor teoretice privind repartiția proprietății, favorizând apariția unor atitudini mai radicale în acest sens. După cum observa Victor Rizescu, după 1907, polemica din interiorul stângii românești, „intrată într-o fază acută, (...) a dus, între 1906 și 1911, la cristalizarea a două sociologii concurente ale modernizării românești și la formularea unor programe de dezvoltare corespunzătoare”¹². Astfel, Constantin Dobrogeanu-Gherea și Constantin Stere deveneau „conurenții” principali în „competiția” pentru transpunerea teoriei în practica politică. În opinia lui Victor Rizescu, atât C. Dobrogeanu-Gherea, cât și C. Stere „se revendicau în egală măsură de la Marx” și s-au inspirat din scrierile lui Radu Rosetti, deosebirea esențială dintre cei doi constând în soluțiile pe care le propuneau pentru pășirea României spre modernitate și în forțele politice care se arătau interesate să materializeze ideile acestora¹³.

Constantin Stere, reprezentantul de vază al curentului poporanist, și-a expus cu insistență poziția față de problema agrară, aflată în strânsă legătură cu calea spre progres a României. Într-un articol cu denumirea sugestivă *Cauzele mișcărilor agrare*, publicat în revista „Viața Românească”, C. Stere prezenta o retrospectivă istorică a deposedării țăranului de pământul său, care „se face treptat, în aceste sute de ani, iar recunoașterea legală a dreptului de *proprietate* [s.a. – C.S.] a boierului (fostului jude) asupra hotarului moșiei se face abia sub Regulamentul Organic, când țăranul ajunge să închirieze, de la proprietar, pământ cu un preț mult mai mare decât l-ar fi plătit proprietarului pe acea vreme un arendaș. „Și doar acest pământ era al lui (al țăranului)”! [s.a. – C.S.] – exclama d. Radu Rosetti, care a scris istoria acestei deposedări a țărânimii de pământul ei”¹⁴. „Bun cunoscător (specialist) al problemelor românești din provinciile subjugate”¹⁵, C. Stere prezenta situația țărânimii din Vechiul Regat ca fiind mai dificilă, comparativ cu situația țărânimii din Basarabia și Bucovina: „Situația săteanului e mai rea decât

¹¹ RIZESCU 2005, 33.

¹² RIZESCU 2005, 33.

¹³ C. Dobrogeanu-Gherea era teoreticianul Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România, înființat în 1893, iar concepția lui C. Stere va sta la baza formării Partidului Țărănesc. **Vezi** RIZESCU 2005.

¹⁴ STERE 1991 (1907), 451. C. Stere se referea aici la lucrarea lui Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani?*, publicată la 1908 (ROSETTI 1987 (1908), recenzată, în același an, de C. Stere, care publica în „Viața Românească” un articol cu aceeași denumire. C. Stere considera că „cetirea ei e indispensabilă pentru oricine se îngrijește de viitorul acestei țări și al acestui neam”. STERE 1991 (1908), 494.

¹⁵ ORNEA 1989, 398.

oriunde [s.a. – C.S.], decât în Irlanda de dinainte de reforma agrară ... Și stăm mult, mult mai rău, nu numai decât frații noștri din Ungaria și Bucovina, dar chiar și decât cei din Basarabia!”¹⁶.

Sporul demografic al populației de la sate devenea o problemă socială acută, în situația menținerii țăranimii într-o stare de „foamete constantă”, consideră C. Stere. În articolul *Foametea constantă și chestia agrară*, publicat în ajunul răscoalei agrare din 1907, autorul evidențiază problema împrumutării ca fiind o problemă stringentă a societății, cu repercusiuni economice, sociale, dar și naționale: „Cauza principală a acestui rezultat este nevoia cea mare de pământ, care îi dă pradă exploatarea neomenoasă a arendașilor. Și cu toată această nevoie de pământ, țăranul nu-l poate cumpăra, iar proprietarii în același timp se plâng de lipsa de cumpărători!”¹⁷ În acest sens, autorul propunea crearea unei instituții naționale, Casa Rurală, aflată sub controlul statului, care urma să pună la dispoziția țăranului credite pentru cumpărarea de la proprietari a moșiilor. C. Stere îi combatea pe cei care susțineau ideea privind „misiunea” socială și economică a marii proprietăți, fără a se implica în soluționarea sorții țăranimii. Pe de altă parte, C. Stere nega posibilitatea industrializării, considerând că pentru România era prea târziu să se angajeze într-o competiție cu țările avansate¹⁸. Țărănimea, în viziunea lui Stere, era unica „clasă pozitivă” din România și o sursă autentică spre progres.

Susținătorii marii proprietăți, ca E.N. Lahovary, căutau soluții în vederea „vindecării” acesteia, care „a făcut mai mult pentru progresul agriculturii”, prin mecanizare și sporirea învățământului agricol¹⁹. Constantin Garoflid, exponent al poziției conservatoare, și, ulterior, unul dintre autorii legislației agrare de după 1918, sublinia faptul că Legea rurală din 1864, precum și cea din 1889 au soluționat doar „problema juridică a țăranului care devenea liber”, nu și situația economică a acestuia²⁰. În 1917, C. Garoflid chema la soluționarea problemei agrare prin „schimbarea totală a sistemului de exploatare a pământului ca rezultat al organizării micii proprietăți”. Acesta propunea o expropriere limitată a marii proprietăți până la 500 ha, subliniind „un mare rost economic și social” al acesteia²¹. În opinia sa, de la ea urma să pornească în viitor „inițiativa schimbării

¹⁶ STERE 1991 (1907), 451-452.

¹⁷ STERE 1991 (1906), 448.

¹⁸ MITRANY 1961, 39-40; ROBERTS 1969, 143-148. HITCHINS 1978, 143.

¹⁹ LAHOVARY 1903, 15-16. De altfel, istoricul Dumitru Șandru consideră că astfel de afirmații erau exagerate. ȘANDRU 1988, 167.

²⁰ GAROFLID 1907, 9-14.

²¹ GAROFLID 1917, 89, 96.

tehnice și pe care se va rezema progresul agriculturii noastre²². Mai târziu, C. Garoflid a admis că „libertatea proprietății țărănești de toate îngrădirile pe care legiurile trecute, în special în Vechiul Regat și Basarabia, le îngrădădiseră asupra ei” a fost un îmbold al țărănimii spre progres²³.

Preocupările privind îngrădirea dreptului de proprietate pentru țărănime depășeau cadrul consecințelor economice și sociale. În opinia lui D. Drăghicescu, în afară de faptul că țăranul nu era în stare să-și satisfacă minimumul de trai, acesta situându-se mai aproape de proletari, decât de proprietari²⁴, lipsa proprietății a fost unul din factorii esențiali care au influențat psihologia popoului român. Țărănimea fără de pământ și-a pierdut „obișnuința și îmboldirea muncii și a prevederii, a devenit neîndemânică, apatică, vicleană, ascunsă, și leneșă chiar”²⁵. În opinia autorului, situația țărănimii era înrăutățită de „arendașul grec și evreu, și după dânsul deopotrivă și arendașul și proprietarul român”, care storceau din aceasta roadele muncii²⁶. De remarcat că autorul puncta asupra unui adevăr: lipsa proprietății cauza nivelul scăzut al culturii și îngrădea accesul țărănimii la educație. „Pământul lui fiind prost și munca întârziată, nu este de mirare că cultura țăranului este întotdeauna inferioară. Și azi, ca și altă dată, țăranului îi lipsește îmboldul, îndemnul firesc la muncă. Și azi, muncind pentru alții, muncește puțin, muncește încet, muncește rău”. În opinia sa, nu se putea trăi cu iluzii, pentru că „fără pământ îndestulător de muncă, în deplină proprietate a țăranului nici o îndreptare morală și culturală a țăranului nu este cu putință în țara noastră”. Autorul se arăta pe deplin convins de necesitatea susținerii unor măsuri radicale, „de natură curat democratică, în toate domeniile și în toate direcțiile ... [care – n.a.] vor curăți aurul mentalității noastre de toată rugina cu care îl izînră nenorocirile istoriei noastre”²⁷. Astfel, D. Drăghicescu considera că „acordarea de pământ la cei lipsiți este adevărata și cea mai sigură temelie, pe care se poate clădi un edificiu de reforme economice, sociale și morale în viața poporului românesc”. Afirmățiile de mai sus făceau parte din opiniile, potrivit cărora realizarea împrumutării, dar și acordarea dreptului de vot universal,

²² GAROFLID 1920, 215. Despre concepțiile economice ale lui C. Garoflid, **vezi** AGRIGOROAIEI 1993, 326-327; despre rolul pe care l-a jucat C. Garoflid în elaborarea legislației de reformă agrară, **vezi** AGRIGOROAIEI 2001, 96-103. Din motive lesne de înțeles, poziția lui C. Garoflid, dar și teoria lui economică a fost criticată de către istoricii români din perioada comunistă. **Vezi** IOSA 1967, 109-110.

²³ GAROFLID 1923, 3.

²⁴ DRĂGHICESCU 1907 (1995), 377.

²⁵ DRĂGHICESCU 1907 (1995), 430.

²⁶ Între altele, D. Drăghicescu considera că crearea Casei Rurale – sau a unei bănci particulare, după cum propunea Take Ionescu –, nu era o soluție demnă să rezolve situația țărănimii. DRĂGHICESCU 1907 (1995), 430-431.

²⁷ DRĂGHICESCU 1907 (1995), 434.

erau considerate drept pietre de temelie a unui larg proces democratic, cu efecte majore asupra modernizării în plan politic, economic, social și psihologic, de care depindea existența de mai departe a națiunii românești.

Au existat și alte opinii, mai puțin pesimiste, privitoare la spiritul ghidat de atitudinea față de muncă a poporului român. În acest sens, Romulus Vulcănescu considera că „românul este eminentement muncitor, și că munca lui nu este lipsită de ritm, regularitate și perseverență. (...) Ritmul acestei munci nu e liniar și monoton ca în țările industriale ale apusului, și ciclic și sezonier”²⁸. Zamfir C. Arbore, un bun cunoscător al vieții rurale basarabene, întrezărea legătura seculară dintre spiritul țăranelor basarabean și pământul său: „Țăranul moldovean din Basarabia iubește totuși munca câmpului; între dânsul și ogorul său există o legătură puternică, care se reflectă asupra modului său de a-și explica misiunea omului pe pământ, de a-și croi o pârghie care îl va scăpa din starea de mizerie, dându-i destulă putere pentru a birui împrejurările nefaste care îl copleșesc din toate părțile”²⁹. Astfel, pământul era conceput ca un component esențial al vieții țărănimii, prin prisma căruia acesta realiza legătura cu lumea exterioară.

După Unirea din 1918, dezbaterile teoretice privind dezvoltarea în continuare a economiei românești, într-un cadru nou și cu forțe noi, au intrat într-o fază nouă³⁰. De această dată, gândirea românească s-a dezvoltat ca parte integrantă a gândirii europene; ideile teoretice occidentale au fost preluate și comentate, noile elaborări în domeniu fiind adaptate la realitățile românești. Spre deosebire de perioada anterioară, teoreticienii economici de vază s-au întrunit în jurul unor instituții de profil economic sau cultural-științific, precum și a catedrelor universitare³¹, au apărut și periodice de specialitate (inclusiv în provinciile reunite),

²⁸ IACOB GH., IACOB L. 1995, 147.

²⁹ ARBORE 1990, 146.

³⁰ Dintre curentele de gândire economică anterioare și-au continuat existența curentul liberal, transformat în curentul naționalismului economic (Vintilă Brătianu, E. Costinescu, Mitiță Constantinescu, Victor Slăvescu, Constantin I. Băicoianu) și curentul socialist, transformat în marxist (Șt. Voinea, L. Pătrășcanu). S-a lansat curentul țărănist de gândire economică, în frunte cu Virgil Madgearu, Ion Răducanu, I.N. Angelescu, V. Jinga, Gheorghe Tașcă, și curentul corporatist, reprezentat în special de Mihail Manoilescu. Curentele conservator și cel poporanist au intrat într-un proces de dezagregare. **Vezi** COSTIN MURGESCU (I) 1985; (II) 1990; ȘERBAN 2006, 243-268.

³¹ Se are în vedere fondarea Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale, în cadrul căreia activau Gheorghe Tașcă, Virgil Madgearu, Victor Slăvescu ș.a., precum și crearea de facultăți sau secții economice în cadrul universităților din Iași, Brașov și Cluj. Institutul Social Român a susținut de asemenea dezbaterile economice doctrinare. Astfel, în anii 1922-1923, în cadrul acestuia au susținut conferințe: Gheorghe Tașcă – despre liberalismul economic, Virgil Madgearu – despre doctrina țărănistă, Mihail Manoilescu – despre doctrina neoliberalistă a dezvoltării economice ș.a. (DOCTRINELE PARTIDELOR POLITICE 1924). Stelu

unde cercetătorii și publicul larg își expuneau pozițiile referitoare la problemele economice cu care se confrunta societatea românească, dar și ideile și opiniile privind căile și metodele modernizării vieții economice³². În acest context, s-a revenit la discuțiile privind esența și semnificația proprietății, plasată tot mai des în contextul social. Bunăoară, economistul Gh. Tașcă aducea argumente în favoarea ideii că justificarea proprietății individuale pe parcursul istoriei a fost demonstrată prin utilitatea acestei instituții pentru societate. În opinia sa, „trebuie să adoptăm acea formă de proprietate, care dă cel mai mare randament pentru societate și care face să trăiască cel mai mare număr de suflete pe o suprafață dată, și experiența de secole a demonstrat că aceea este proprietatea individuală”³³. Astfel, dreptul de proprietate individuală se prezenta, pe de o parte, nu ca un drept în sine, ci și ca o obligație, o funcție socială, iar pe de alta – ca o necesitate economică și un fapt istoric³⁴.

Dezbaterile privind rolul agriculturii în procesul modernizării economice a țării au scos în evidență factorii care au marcat evoluția concepției despre proprietate, dându-i o tentă socială tot mai pronunțată: marea conflagrație mondială, dezintegrarea imperiilor țarist și austro-ungar, evenimentele revoluționare din Rusia și Unirea de la 1918. Eforturile de organizare a aprovizionării de război, reducerea forței de muncă, precum și distrugerile provocate de pe urma operațiilor militare din perioada Primului Război Mondial au influențat în mod direct situația din țările Europei Centrale și de Est, unde s-au manifestat tendințe și acțiuni aproximativ similare în vederea relansării sectorului agricol³⁵. Astfel, se poate vorbi de contextul general european al reformelor agrare după Primul Război Mondial, pe de o parte, și de specificul reformei agrare din România, pe de alta. Autorii români, dar și cei occidentali subliniau caracterul radical al reformei agrare din România, comparativ cu alte state europene³⁶.

Șerban subliniază importanța acestor programe „gustiene”, dar remarcă în special faptul că acestea „au ratat conectarea la programele constituționaliste și de reformă a politicilor publice”. ȘERBAN 2006, 293.

³² Arhiva pentru știință și reformă socială; Analele economice și statistice; Independența economică ș.a. Dintre revistele regionale menționăm: Basarabia economică: Revista socială și financiară; Basarabia agricolă; Buletinul agricol din Basarabia; Comerțul Basarabiei.

³³ TAȘCĂ 1927, 407.

³⁴ TAȘCĂ 1927, 188.

³⁵ Estul Europei (România, Cehoslovacia, Bulgaria, Polonia, Iugoslavia, Grecia, Estonia, Letonia, Lituania și Finlanda) s-a evidențiat prin reforme agrare mai profunde și care au purtat un caracter mai radical, pe când reformele din Europa Centrală (Norvegia, Elveția, Danemarca, Olanda, Belgia, Franța și Anglia) au avut un caracter mai moderat, urmărindu-se obiective de ordin economic, nu și social. În Germania și Italia de asemenea fuseseră luate măsuri în vederea ridicării productivității agricole, dar acestea nu au fost la scara unei reforme agrare.

³⁶ WAUTERS 1928, 103; PERROUX 1935.

În România de până la Unire, marea proprietate funciară, cât și mica proprietate țărănească făceau parte din același concept juridic al proprietății. În realitate, marea proprietate era favorizată printr-o serie de legi cu caracter economic, dar și prin distribuția total inegală din punctul de vedere al suprafeței ocupate. Criza socială și agrară din 1907 a scos în evidență pozițiile socială și economică diametral opuse ale celor două categorii sociale – țărănimea și marii proprietari. Noua concepție cu privire la proprietate a fost reflectată în modificările Constituției, operate la 1917. Conform modificărilor făcute în 1917 în Constituția din 1866, este introdus principiul exproprierii pentru cauză de utilitate națională³⁷, ca un prim pas al reformei agrare; trebuia să urmeze o lege specială care să prevadă împrumutarea.

Soluționarea stringentă a problemei agrare după 1918 era determinată de caracterul eminentamente agrar al economiei românești, scăderea producției agricole de după război și stagnarea dezvoltării acesteia din punct de vedere tehnic, lipsa unei educații agricole elementare care ar da un impuls agriculturii din interior. Aceste probleme se agravau pe fundalul predominării țărănimii ca și categorie socială, aflată în creștere numerică continuă, invers proporțională cu nivelul de trai al acesteia. Prima conflagrație mondială a avut un impact critic asupra economiei gospodăriei rurale țărănești, în același timp ea l-a marcat pe țăran din punct de vedere psihologic, lărgindu-i orizontul de cunoaștere: „războiul a făcut pe sătenii noștri să cunoască viața tuturor ținuturilor locuite de români și pe aceea a neamurilor străine”, fapt care a sensibilizat conștiința națională a românilor³⁸. Pe de altă parte, consecințele războiului au dus la declanșarea, de rând cu sentimentele naționale, „a unor puternice revolte, demonstrații, greve, în cadrul cărora problemele naționale se împleteau strâns cu cele sociale”³⁹. Necesitatea reformei apărea ca o compensare a eforturilor de luptă a soldaților-țărâni⁴⁰, istoviți de război, cărora, la 22 martie 1917, Regele Ferdinand le-a promis împrumutarea și o mai largă participare la viața politică. „Vouă, fiilor de țărani, care ați apărut cu brațul vostru pământul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu, Regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbânzii, care vă asigură fiecăruia recunoștința neamului vostru întreg, ați câștigat totodată dreptul de a stăpâni într-o măsură mai largă pământul pe care v-ați luptat. Vi se va da pământ. Eu, Regele vostru, voi fi întâiul în a da pilda; vi se va da și o largă participare la treburile

³⁷ *Legea pentru modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituția din 1866* a fost confirmată prin Decretul regal, nr. 721, din 19 iulie 1917 și publicată în M.O., nr. 93 din 20 iulie/2 august 1917.

³⁸ NASTA 1927, 58.

³⁹ AGRIGOROAIEI 2008, 74.

⁴⁰ Țărâni reprezentau 90% din contingentul armatei țării. AGRIGOROAIEI 2001, 80.

statului”⁴¹. Astfel, se poate cu certitudine afirma faptul că războiul „a grăbit ajungerea la rolul de maturitate a unor idei sociale”⁴².

În contextul demersului nostru, războiul și revoluția au generat mutații în conceptul despre proprietate. De rând cu importanța economică a instituției proprietății se conturează tot mai clar importanța ei socială. Astfel, imediat după Unire, crearea unei agriculturi moderne, pe baze economice și sociale noi, susținută de o infrastructură solidă, se impunea cu acuitate. Un prim pas în acest sens era elaborarea unui cadru legislativ care să stabilească clar categoriile sociale ce urmau să se bucure de dreptul de proprietate, condițiile în care această mutație majoră urma să se producă, ținând totodată cont de specificul fiecărei provincii în parte.

În Constituția din 1923, statul garanta proprietatea de orice natură pentru toți cetățenii, indiferent de apartenența etnică, religioasă sau de limbă, lărgind baza principiului exproprierii prin introducerea conceptului de utilitate publică (art. 17)⁴³. Astfel, după Unire, proprietatea, declarată sacră și inviolabilă în 1866, putea fi expropriată cel puțin din două motive: pentru cauză de utilitate publică și națională. Conform opiniei lui Dietmar Müller, adeptul concepției privind rolul corporatist al statului în economie, actul legislativ reglementa proprietatea „într-o manieră egalitarist-universalistă”, legislația românească declarându-se astfel „de partea intruziunilor asupra proprietății, cu scopul de a putea manipula mai bine sfera economică și socială”⁴⁴. Autorul considera că prin aceste stipulări a fost creată o bază legală a dirijismului statului în domeniul relațiilor de proprietate care s-a dezvoltat din reforma agrară, căpătând pe parcursul perioadei interbelice caracter corporatist⁴⁵.

Dezbaterile cu privire la reforma agrară, derulate pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului XIX, au crescut în intensitate în perioada de până la Primul Război Mondial. Ele au depășit cadrul academic, dar și cel politic, angrenând în discuție și opinia publică românească⁴⁶. În pofida pozițiilor, potrivit cărora

⁴¹ SCURTU 1995, 145-146; AGRIGOROAIEI 2001, 80-81. Într-un studiu publicat în 1999, W.P van Meurs atrage atenția asupra interconexiunii directe dintre evenimentele din Rusia și cele din România. Astfel, cuvântarea lui Ferdinand e fost rostită imediat după Tezele din aprilie ale lui V.I. Lenin. VAN MEURS 1999, 112.

⁴² IONESCU-ȘIȘEȘTI 1920, 9.

⁴³ Se avea în vedere exproprieria „pentru căile de comunicație, salubritate publică, apărarea țării și lucrări de interes militar, cultural și acele impuse de interese generale directe ale statului și administrațiilor publice”. SCURTU, MOCANU, SMĂRCEA 1995, 56.

⁴⁴ MÜLLER 2008, 96-97.

⁴⁵ Despre teoria corporatistă, dezvoltată de Mihail Manoilescu, **vezi** ȘERBAN 2006, 256-258.

⁴⁶ Pozițiile multiple cu privire la soluționarea problemei agrare, precum și confruntările de idei în acest sens, au devenit obiect de studiu al cercetătorilor: IACOB 1988, 131-152; ȘANDRU

„reforma agrară nu poate fi coborâtă în luptele de partid, cum nu e bine să fie văzută prin ochelarii patimilor de orice fel”⁴⁷, partidele politice au fost nevoite să înscrie în programele lor obiectivul soluționării problemei agrare, dând acesteia o dimensiune și o semnificație diferită, în dependență de prioritatea pe care o înaintau păturilor sociale respective. Cert este faptul că „un punct comun, o convergență însă a existat în recunoașterea aproape unanimă a necesității imperioase de a schimba vechea repartitie funciară, chiar dacă motivele care-i îndemneau la acest lucru erau diferite”⁴⁸.

În jurul extinderii dreptului de proprietate, precum și a prevederilor legislative privind acordarea și garantarea acestuia s-a discutat în ambele camere ale Parlamentului până la Unire, dar în special după realizarea acesteia, la 1 decembrie 1918⁴⁹. Indiferent de ideologia de partid îmbrățișată și de gradul și influența al partidului pe care-l reprezentau în forul legislativ, deputații și senatorii din toate colțurile României considerau legiferarea reformei agrare drept o îndatorire față de țărănimea care s-a jertfit în război, iar votul universal și împrumutarea erau înțelese drept două obiective esențiale, dar ca părți componente ale unui întreg – democratizarea societății. În dezbaterile parlamentare, deputații basarabeni, de rând cu ceilalți reprezentanți ai altor provincii, se situau pe aceleași principii, subliniind că exproprierea și votul universal erau „două condiții esențiale pentru a lega din nou și cât mai puternic Basarabia de țara mamă”⁵⁰. Deputații români subliniau legătura strânsă dintre soluționarea problemei naționale și a celei economice, cu toate acestea, obiectivul național al reformei nu a fost conceput drept obiectivul esențial al acesteia, după cum prezentau acest subiect reprezentanții istoriografiei sovietice⁵¹.

Astfel, dezbaterile teoretice privind conceptul de proprietate și dreptul de proprietate urmau să se materializeze într-un cadru legislativ care să corespundă imperativului soluționării problemei agrare în întreg spațiul românesc. Ținând cont de specificul evoluției relațiilor de proprietate în fiecare provincie, dar și de condițiile social-economice de la finele Primului Război Mondial, legislația

1988a, 225-240; AGRIGOROAIEI 2001, 77-90; IONESCU 1996; PĂIUȘAN 2006. În literatura de specialitate se subliniază influența limitată pe care a avut-o gândirea economică occidentală asupra celei românești, influențată în special de mutațiile de ordin social și economic din a doua jumătate a secolului XIX, dar și de consecințele Primului Război Mondial.

⁴⁷ OSVADĂ 1921, 5.

⁴⁸ HRISTODOL 1988, 141-142.

⁴⁹ Dezbaterile din cele două Camere sunt analizate, pe larg, la: AGRIGOROAIE 2001, 81-90.

⁵⁰ Din *Cuvântarea D-lui Inculeț*, publicată în „Mișcarea” din 18 august 1918. Citat la AGRIGOROAIEI 2001, 89.

⁵¹ PAVLOVIČ, RAFAIL 1925, 72; DEMBO 1924b, 66-67.

agrară a fost elaborată pentru fiecare provincie în parte⁵². Implementare acesteia, precum și impactul reformei s-a caracterizat prin trăsături comune, dar și particularități de la o regiune la alta.

2.2. CADRUL LEGISLATIV ȘI INSTITUȚIILE DE APLICARE ALE REFORMEI AGRARE BASARABENE

Trăsăturile unice ale legislației agrare și-au găsit expresia în actele legislative elaborate în mod separat pentru fiecare provincie. Factorii care au determinat particularitățile legislației agrare pentru fiecare provincie în parte au fost modul de repartitie a proprietății funciare (raportul dintre marea și mica proprietate), relațiile de producție, densitatea populației și suprafața disponibilă pentru împroprietărire, investițiile particulare realizate pe un domeniu sau altul, precum și criteriile de ordin economic, social și moral care au determinat prioritatea împroprietăririi.

În Basarabia secolului XIX, raporturile de proprietate au avut o evoluție similară cu cea din întreg Imperiul Rus, ele fiind preponderent în favoarea statului. Colectivitățile rurale erau organizate în *mir*, care reprezenta dreptul de stăpânire în comun asupra pământului, acesta fiind distribuit membrilor obștii sătęști numai în folosință, nu și în proprietate⁵³. Deși primele forme de proprietate țărănească (*nadel*) apar după reforma agrară din 1861, *mirul* rămânea forma predominantă de proprietate colectivă asupra pământului. Reforma agrară, inițiată de P.A. Stolypin în 1906, dar care conținea inițiative dezvoltate de fostul ministru al Finanțelor S.Ju. Vitte în anii premergători reformei⁵⁴, se baza pe doctrina liberală de dezvoltare a obștii sătęști și presupunea un set întreg de măsuri în scopul modernizării agriculturii și dezvoltării formei de proprietate privată, susținută de către stat prin intermediul sistemului bancar. Reforma a intrat în istorie sub denumirea de „modernizarea lui Stolypin”⁵⁵.

În Basarabia, de problemele agriculturii basarabene se preocupa Zemstva

⁵² A se vedea: *Decret-lege relativ la exproprierea pentru cauză de utilitate națională, nr. 3.697*, București, 1918; *Decret-lege de reformă agrară în Bucovina* („M.O.”, nr. 213 din 7 septembrie 1919); *Decret-lege de reformă agrară pentru Transilvania, Banat și Țările Ungurene* („M.O.”, nr. 117 din 12 septembrie 1919), precum și legile de reformă agrară pentru fiecare provincie în parte: *Legea de reformă agrară pentru Basarabia* („M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920); *Legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea* („M.O.”, nr. 82 din 17 iulie 1921); *Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș* („M.O.”, nr. 93 din 30 iulie 1921); *Legea pentru reforma agrară din Bucovina* („M.O.”, nr. 155 din 15 martie 1922).

⁵³ NEMOIANU 1928, 5.

⁵⁴ VITTE 1960, II, 522-528; ZAJONČKOVSKIJ 1970, 202-203.

⁵⁵ POKROVSKIJ 1931; SIDEL'NIKOV 1973; AVREH 1991.

gubernială, căreia i se subordonau zemstvele județene și de voloste. În atribuțiile acestora intra gospodărirea agricolă și organizarea creditului mărunț⁵⁶. Zemstva gubernială se preocupa, de asemenea, de învățământul agricol⁵⁷. O prezentare inedită a activității zemstvei în acest sens, dar și a situației agricole din Basarabia în ajunul Primului Război Mondial, a fost efectuată de un agronomul american Louis Guy Michael, care, la 1910, sosea în Basarabia, cu scopul implementării unui proiect de selecție a porumbului⁵⁸. Contractul lui Michael, inițial semnat pentru o perioadă de trei ani, stipula cultivarea pe un lot experimental a porumbului de înaltă calitate, care ar servi drept model pentru ulterioara implementare a selecției porumbului în întreaga Basarabie, precum și ar cointeresa proprietarii basarabeni în procurarea utilajului agricol. Timp de șase ani, Michael s-a confruntat cu conservatismul acestora, precum și cu monopolul unora dintre membrii administrației Zemstvei guberniale (*uprava*) asupra rezultatelor experimentelor sale⁵⁹. Agronomul american se arăta profund șocat de faptul că aceștia se opuneau deschis ideii de „școlarizare” a țăranilor, declarând că implemen-

⁵⁶ La 1906 a fost înființată Casa Rurală de credit mărunț. ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 31; IONESCU-DARZEU 1920, 32-34.

⁵⁷ MAVOR 1925 (I), 281.

⁵⁸ Iată câteva date biografice despre L.G. Michael: în perioada anilor 1910-1916, Louis Guy Michael (1877-1967), profesor de chimie agricolă în cadrul Iowa State College, Ames, a fost numit în funcția de expert în domeniul culturii porumbului pe lângă guvernul provincial al Basarabiei. Pentru serviciul adus vieții agricole ruse, obține decorația guvernamentală „Zemskij Snok”. În 1916, National City Bank îl invită pentru cercetarea și prezentarea producerii și comerțului cu grâne din Rusia. În 1919-1920 este manager la People’s Industrial Trading Co., organizație non-profit cu sediul în Riga și Tallinn, care dirija relațiile comerciale cu Rusia. În 1921, la cererea Departamentului Agricol al SUA, face o prezentare amplă a situației agriculturii din Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Jugoslavia, Bulgaria și România (MICHAEL 1924, 1-111; MICHAEL 1929, 6-81). În 1921-1923 face o prezentare detaliată a situației agricole din Spania și Polonia. După șase ani de activitate în Foreign Agricultural Service pe lângă Bureau of Agricultural Economics, este numit atașat pentru probleme agricole la Belgrad, responsabil pentru Jugoslavia, Ungaria, România, Bulgaria, Grecia și Turcia. În 1934, odată cu recunoașterea de către SUA a URSS, funcția sa a fost extinsă și pentru URSS. Din 1939 a deținut funcția de *liaison officer* la Departamentul de Stat, SUA, reprezentând Departamentul Agricol. Între anii 1943-1946 a fost atașat pentru probleme agricole pe lângă ambasada SUA la Moscova. Din 1947, când se pensionează din Departamentul Agricol, și până în 1961 este responsabil de problemele de alimentație și agricultură în cadrul C.I.A. În 1952 obține Alumni Award for Distinguished Service din partea Michigan State College, iar în 1956 – Intelligence Medal of Merit din partea CIA. Louis Guy Michael a decedat la 15 aprilie 1967 la Washington D.C. **Vezi** SUVEICĂ 2005, 32-33.

⁵⁹ O descriere amplă a activității lui Michael în Basarabia o găsim în lucrarea *More corn for Bessarabia* (MICHAEL 1983), publicată la două decenii după decesul său de către soția sa. **Vezi**, pe larg, SUVEICĂ 2005, 32-43.

tarea programului ar face și mai dificilă comunicarea cu țăranii care ar refuza să muncească moșiile. Michael era convins de contrariul: programul era o soluție practică și de perspectivă apropiată atât pentru proprietarul în căutare de profit, cât și pentru țăranul în prag de criză. Pentru autor era curios, dar firesc faptul că mulți țărani basarabeni optau pentru mai mult pământ și mașini agricole, fiind gata să muncească atât terenurile sale, cât și pe cele ale proprietarilor. În jurnalul său, acesta nota lipsa de interes al agronomilor de județ pentru implementarea de noi metode în agricultură. Considerați specialiști în domeniul agricol – cu studii în Rusia și peste hotare – toți, cu excepția agronomilor de Hotin și Bender, se opuneau deschis ideii de a i se permite unui „venetic” să pretindă a-i învăța pe proprietari – cu atât mai puțin pe țăranii – practica americană de selectare și testare a porumbului.

Tabloul geografico-etnografic al Basarabiei, descris de ochiul ager al unui străin, captează cititorul prin complexitatea detaliilor, culese și aranjate meticolos pe hârtie. Autorul observa, pe bună dreptate, că amalgamul de metode agricole, varietatea solului și a climei, precum și diversitatea etnică a locuitorilor erau factorii care formau nu numai specificul provinciei basarabene în ansamblu, dar și a fiecărei așezări în parte. Proprietarii, în mare parte de origine poloneză sau rusă, erau, de regulă, de altă origine etnică decât țăranii care le lucrau moșiile, unicul scop al acestora fiind obținerea de profit, în contrast cu lupta pentru existența mizeră a țăranului⁶⁰. Interesul țăranilor față de programul american varia de la nord la sud. Unica asemănare a agriculturii cu o agricultură de tip contemporan autorul o găsea printre coloniștii germani din județul Akkerman⁶¹.

Pe parcursul implementării proiectului, autorul se convingea tot mai des

⁶⁰ Louis Guy Michael nota că aceștia doar accidental luau parte la lucrările agricole, de regulă, responsabilitatea fiind asumată de un administrator, uneori venit din Austria, Germania sau Franța. În Basarabia, aproape fiecare proprietar avea un evreu „al său”, responsabil de toate vânzările și achizițiile efectuate de către acesta. Pe de altă parte, însăși firea proprietarilor oferea șanse de îmbogățire evreilor: „Deși o parte a proprietarilor, bine educată și capabilă, activa cu eficiență în afacerile politice și administrative ale provinciei și imperiului, de asemenea în managementul propriilor afaceri, mulți nu erau din ăștia. Tratatându-și patrimoniul drept o sursă de venit în scopul satisfacerii ambițiilor sociale sau a dorinței unei vieți de lux, ei cădeau ușor pradă celor fără de scrupule” (MICHAEL 1983, 29). Între altele, observațiile lui Michael privitoare la evreii din Basarabia erau aproape similare cu cele ale contelui S.D. Urusov, fost guvernator al Basarabiei (URUSOV 1908), astfel că, în aproape zece ani, situația nu suferise schimbări majore în acest sens. Agronomul american Louis Guy Michael considera că eșecul programului său se trăgea și din nerespectarea în Basarabia a legislației cu privire la evrei.

⁶¹ Suprafața locuită de aceștia fiind puțin populată, loturile suficient de largi permiteau utilizarea tehnicii simple, relativ moderne. Accesul la periodicele de agricultură din Germania oferea posibilitatea familiarizării cu practicile agricole moderne din alte țări.

de faptul că majoritatea țăranilor basarabeni era obsedată de ideea obținerii de pământ. Exact la acel moment vedea Michael posibilă și avantajoasă implementarea inovațiilor în agricultură, percepute de către unii proprietari clarvăzători⁶² drept o formă de anihilare a crizei în prag de dezlănțuire⁶³. În acest context, Louis Guy Michael lua decizia de a deschide cercuri experimentale de fete și băieți⁶⁴, în care s-au inclus activ și studenții Scolii agricole din Orhei, fii de țărani moldoveni, ruși și germani.

Primul Război Mondial și evenimentele din 1917 nu au permis realizarea până la capăt a modernizării sectorului agrar al economiei. Discuția referitoare la aplicarea reformei agrare a fost declanșată de basarabeni încă în 1917, la inițiativa celor care au colaborat la Revoluția rusă⁶⁵ și au definit scopuri sociale și naționale exacte: Ion Pelivan, Ion Inculeț, Pan. Halippa ș.a. Declarația Partidului Național Moldovenesc, *Cum privește Partidul Național Moldovenesc treaba pământului*, adoptată la 31 mai 1917, care păstra suflul Revoluției ruse („pământul trebuie să fie în stăpânirea norodului, sau cum se zice, să fie soțializat”), prezenta un mod de

⁶² Dintre aceștia se remarcă Eugen Efremov, politician cu influență, delegat al Zemstvei guberniale din partea județului Bender, Anton Iaroșevici, președinte al delegației Zemstvei guberniale din partea județului Akkerman, și Nicolae Gore, membru al Zemstvei guberniale, administrator al proprietății Romanești.

⁶³ MICHAEL 1983, 42.

⁶⁴ Ținând cont de reticența membrilor Zemstvei guberniale privind lichidarea analfabetismului agricol în rândurile țăranilor, experimentatorul pornea de la ideea că metoda de selectare și testare a porumbului era într-atât de simplă, încât și un copil o putea aplica cu ușurință. În acest scop, Michael obținuse suportul Marelui nobilimii, A.N. Krupenski, viitoarea activitate de implementare a proiectului desfășurându-se sub aripa „cele mai influente persoane din Basarabia”. Cu toate acestea, „în nici unul dintre satele din apropierea moșiei lui Krupenski nu existau cercuri agricole de fete și băieți. Nu efectuam lucrări nici pe una dintre moșile lui. Ei exprimau întotdeauna o atentă simpatie. Ei întotdeauna votau pentru aprobarea programului nostru. Dar interesul lor față de „More Corn for Bessarabia” se limita la aceasta” (MICHAEL 1983, 118). Pe lângă Zemstva gubernială a fost creată Comisia de selecție a porumbului, cu A.N. Krupenski în frunte, Pavel Gonata și Tudor Surucean ca membri. Comisia a aprobat invitarea și finanțarea experților străini, cu studii agricole de calitate, care urmau să-și aducă contribuția la fondarea cercurilor agricole pe întreg teritoriul Basarabiei. De asemenea, pe lângă Upravă a fost creat Departamentul de Selecție a porumbului, în frunte cu un oarecare Torjevski, fost ajutor de agronom de Hotin, care a sprijinit deschis proiectul. Cât privește bugetul programului, reînnoit pentru următorii trei ani, acesta a fost dublat datorită intervenției Președintelui Zemstvei guberniale, A.N. Krupenski, pe lângă Ministerul rus al Agriculturii. Astfel, începând cu 1912, el a constituit 60.000 de ruble anual, jumătate din sumă fiind oferită de Ministerul Agriculturii. Rezultatele reale ale proiectului au fost prezentate în cadrul expoziției agricole de la Bălți din septembrie 1912. MICHAEL 1983, 112-113.

⁶⁵ IONESCU-ȘIȘEȘTI 1920, 10.

soluționare radicală a problemei agrare⁶⁶. Pământul urma să fie dat în folosință comună, fiecare țăran având posibilitatea să lucreze o normă stabilită de Sfatul Țării. Viile și grădinile boierești la fel treceau în stăpânire obștească⁶⁷. De menționat faptul că ideea de comunizare a pământului fără răscumpărare nu garanta dreptul de proprietate asupra acestuia.

Congresul II gubernial al țăranilor din Basarabia, desfășurat la 27-31 august 1917, propunea lichidarea oricărei forme de proprietate asupra pământului, naționalizarea acestuia și trecerea „în stăpânirea norodului fără răscumpărare”⁶⁸. „Stăpânirea” pentru țăranii basarabeni nu însemna dreptul de proprietate deplină asupra pământului, ci darea acestuia în folosință persoanelor apte de muncă. Adunarea Constituantă a Rusiei, care urma să fie aleasă în baza dreptului de vot universal, urmă să decidă asupra mecanismelor de reglementare a problemei agrare.

În Basarabia se simțea și necesitatea lichidării deosebirilor în organizarea agriculturii la nord și la sud, fapt care se datora aplicării diferitor reforme agrare, sub diferite regimuri, în a doua jumătate a secolului XIX. *Regulamentul agrar rus (Polojenie)* din 19 februarie 1861 a început să fie implementat în Basarabia în 1868, odată cu adoptarea *Regulamentului* din 14 iulie 1868, care, spre deosebire de actul anterior, nu aborda problema desființării șerbiei⁶⁹. În conformitate cu acesta, țăranii din nord și centru au primit în folosință un lot de împroprietărire care varia între 8 și 13 desetine de pământ, în dependență de zonă, fertilitatea solului și densitatea populației⁷⁰. În cele trei județe din sudul Basarabiei – Cahul, Bolgrad

⁶⁶ Cuvânt Moldovenesc, nr. 42, 28 mai 1917; CIOBANU (1929) 1993b, 109-110.

⁶⁷ Legislatorul de la 22 decembrie 1918 a fost mai loial față de proprietar: acestuia i-au fost păstrate viile, grădinile de pomi roditori și pepinierele existente până la 1 ianuarie 1918, oricare ar fi fost întinderea lor. În schimb, a fost dezvoltată ideea despre fondul pământesc, denumit în *Proiectul de lege de reformă agrară pentru Basarabia* drept fondul basarabean de pământ al statului (art. 4). „M.O.”, nr. 220 din 22 decembrie 1918.

⁶⁸ Cuvânt Moldovenesc, nr. 78, 3 septembrie 1917.

⁶⁹ Șerbia a fost abolită în anul 1746 în Țara Românească și în 1749 în Țara Moldovei în perioada lui Constantin Mavrocordat. Autorii sovietici ignorau în mod intenționat acest fapt, citând în acest sens actele de formare a oblastiei Basarabia (*Ustav obrazovanija Bessarabskoj oblasti*, din anul 1818, și *Učređenje dlja upravljenija Bessarabskoj oblasti*, din 1828). GROSUL, BUDAK 1967, 95. De altfel, aceeași sursă citează *Ustavul* care indica asupra „păstrării dreptului independenței personale” a țăranilor, și nu a acordării pentru prima dată a acestora.

⁷⁰ GOȘU 1998, 54. Radu Rosetti, citat de C. Stere, remarcă că „întinderile (atribuite țăranilor din Basarabia) variază după calitate și localitate, dar pretutindeni fură mai mari decât cele mai mari întinderi atribuite țăranului din România liberă; loturile nu fură nicăieri mai mici de 8 desetine (8,72 hectare) și atinseră pînă la 13 ½ desetine (14,72 hectare), afară de imășurile cari acoperă întinderi destul de însemnate” (STERE 1991 (1908), 488). Istoriografia sovietică, din contra, indica asupra faptului că țăranii din nordul și centrul Basarabiei au fost impro-

și Ismail, retrocedate Principatului Moldovei în perioada 1856-1878, a fost pusă în aplicare Legea rurală din 14 august 1864, care recunoștea drepturile depline de proprietate ale clăcașilor, limitând suprafața de pământ disponibilă la 2/3 din moșia proprietarului și stabilea cuantumul pământului alocat în dependență de numărul vitelor aflate în posesie. Țăranii lipsiți de vite de tracțiune primeau în posesie câte 3,0517 ha (11 prăjini), țăranii mijlocași cu doi boi și o vacă – câte 5,7635 ha (4 fălci și 30 prăjini), țăranii cu patru boi și o vacă – câte 8,6734 ha (6 fălci și 30 prăjini)⁷¹. Locuitorii acestor județe au fost înzestrați cu cote de pământ mai mari decât în restul Principatului, dar mai mici decât în celelalte județe ale Basarabiei. După reformele din anii 60 ai secolului XIX, a urmat ciopârțirea proprietăților mici și mijlocii în întreaga provincie, ca rezultat al creșterii demografice a populației, pe de o parte, și extinderii marilor proprietăți, pe de alta. Cu toate acestea, deosebirea esențială în organizarea agriculturii între nord și sud se datora, pe lângă alți factori, de ordin natural și climateric, „condițiilor de împrietărire, cu totul deosebite în fiecare regiune”⁷². Nici într-un caz, nici în altul legislația nu permitea vânzarea pământului, astfel fiind împiedicată formarea păturii țăranimii mijlocașe⁷³. Pentru a face față condițiilor de răscumpărare a pământului, obținut în proprietate, țăranimea a fost nevoită să arendeze loturi de pământ de la proprietari în condiții extrem de neavantajoase. Conchidem că modernizarea tehnicii agricole nu era un obiectiv permanent, în care se investea. Marii latifundiași, astfel, obțineau în continuare profit de pe urma muncii țăranului, reușind să iasă pe piața internațională nu în calitate de „fermieri cu tendința de a obține profit, ci ca arendași storcători de tribut”⁷⁴.

Acapararea puterii de către bolșevici în octombrie 1917 a eliminat șansa soluționării problemei agrare pe cale legală. Imperiul în destrămare a fost cuprins de un val masiv de mișcări țăărănești declanșate în mod spontan, în rezultatul cărora pământul era acaparat cu forța de către țărani. În lunile octombrie – noiembrie 1917 s-au întreprins măsuri de stopare a anarhiei, cu toate acestea, fenomenul lua amploare. Prin *Declarația de autonomie a Republicii Democratice Moldovenești*, adoptată la 2 decembrie 1917, Sfatul Țării proclama distribuirea întregului pământ noro-

prietăriți cu un lot substanțial, pe când cei din sudul Basarabiei au intrat în posesia unor loturi „mizere” de pământ, fapt care nu permitea întemeierea unei gospodării individuale și-i făcea pe țărani să recurgă la căutarea de noi surse de venit. ZAJONČKOVSKIJ 1954, 118; GROSUL, BUDAK 1956, 34.

⁷¹ O falce era egală cu 1,31 desetine sau 143,22 m²; o prăjină – cu 4x6,69 m². GROSUL, BUDAK 1956, 23-24.

⁷² CIOBANU (1929) 1993b, 329.

⁷³ STOKES 1989, 229.

⁷⁴ STOKES 1989, 229.

dului muncitor, „fără plată, pe temeiul folosirii drepte”⁷⁵. Organul suprem legislativ al Basarabiei încerca astfel o reglementare a controlului asupra pământului, măsură necesară pentru a stopa declanșarea mișcărilor țărănești în masă și haosul bolșevic ce domnea în provincie. În acest scop, documentul prevedea crearea de comitete pământești, alese pe „temeiul democratic, pentru a evita „neorânduiala, irosirea bogățiilor țării”⁷⁶. În baza declarației, Consiliul directorilor generali adresa o telegramă comisarilor județeni, în care ordona ca toată averea trecută sub supravegherea Comitetului agrar al provinciei să fie sub cea mai strictă pază și sub nici un motiv să nu fie furată sau împărțită în mod arbitrar de persoane separate sau de obști sătești⁷⁷. De aici concluzia despre semnalarea frecventă a cazurilor de acest gen, altfel nu s-ar fi impus necesitatea unei intervenții de la centru.

Fenomenul mișcărilor țărănești a fost un specific cu totul aparte, care a determinat caracterul și desfășurarea reformei agrare basarabene. Nici nu se putea altfel, deoarece așa-numita „grozava revoluției agrare”, în opinia marilor proprietari, „a distrus literalmente aproape toate gospodăriile culturale din Basarabia”⁷⁸. Proporțiile acțiunilor țărănești cu caracter spontan și haotic pot fi urmărite în baza documentelor publicate de Ștefan Ciobanu și Gheorghe Andronachi⁷⁹, dar și a datelor statistice emise de Agricola Cardaș, fost Director al Casei Noastre, organul principal de aplicare a reformei agrare din Basarabia. În conformitate cu acestea, în 1916 marea proprietate ocupa o suprafață de 1.718.148 ha, iar în 1918 – 1.391.295 ha⁸⁰. Scrierile românești din perioada interbelică apreciau intensitatea și proporțiile acestor mișcări ca fiind „masive”⁸¹. Cu toate acestea, istoriografia sovietică a exagerat prin a afirma că „până la 1 ianuarie 1918 (...) domeniile moșierești au fost lichidate cu totul”⁸². Această afirmație era făcută cu scopul de a scoate în evidență pretinsa gravitate a momentului: țăranul basarabean s-a împrăștiat prin revoluție, iar statul român l-a expropriat. Astfel, cititorul urma să tragă concluzia că „procesul de expropriere a maselor trudi-

⁷⁵ Cuvânt Moldovenesc, nr. 110, 6 decembrie 1917. Aceeași idee o găsim și în *Declarația de independență a Republicii Democratice Moldovenești*, adoptată la 24 ianuarie 1918.

⁷⁶ CIOBANU (1929) 1993b, 182.

⁷⁷ CIOBANU (1929) 1993b, 216.

⁷⁸ Din *Memoriul asupra stării în Basarabia, înaintat guvernului român de către Uniunea marilor proprietari din Basarabia*. CIOBANU (1929) 1993b, 250-253.

⁷⁹ CIOBANU (1929) 1993b, 215-220; ANDRONACHI 1933, 180-181.

⁸⁰ CARDAȘ 1924, 56.

⁸¹ CIPĂIANU 1920, 8; ANDRONACHI 1933, 180; CIOBANU 1993, 215-220. Scrierile occidentale indică, în baza surselor românești, că țăranimea pusese stăpânire pe o suprafață masivă din marea proprietate: JELAVICH 1985, 162; KEIL 2006, 108.

⁸² MALINSKIJ 1949, 123.

toare ale țărănimii basarabene [s-ar fi realizat – n.a.] sub pretextul înfăptuirii reformei agrare”⁸³. În favoarea acestei teze însă nu sunt aduse argumente plauzibile, iar cifrele expuse reprezentau „un model elocvent de manipulare dubioasă a faptelor și de înțelegere deformată a semnificației materialului statistic pentru studiul istorico-economic”⁸⁴. Într-adevăr, mișcarea revoluționară din Basarabia a atras atenția prin proporțiile atinse⁸⁵, astfel încât comitetele pământești, create după 2 decembrie 1917, nu au fost în stare să stabilizeze situația. Specialiștii în agricultură veniți din Regat, Eugeniu Giurgea și Constantin Filipescu, criticau dur activitatea comitetelor ca fiind ineficientă în vederea stopării anarhiei. Regătenii scriau că membrii acestor comitete se aruncau cu lăcomie să acapareze bunurile rămase, ciopârțind în continuare pământul⁸⁶.

Autorii *Instrucției agrare către comitetele pământești*, emisă la 21 ianuarie 1918 de către Sfatul Țării, întreprindeau o primă tentativă de a impune o ordine în modul de folosire a pământului⁸⁷. Documentul stabilea condițiile de arendă a pământului, intrat preventiv în fondul de arendă care se compunea din pământurile particulare, aflate în anul 1917 în arendă la țărani, pământurile statului (Vistieria Imperiului Rus), ale ocârmuirilor, moșiilor, așezămintelor duhovnicești de peste hotare și ale celor mănăstirești, pământurile lucrate în ultimii trei ani numai cu inventarul țăranului, cât și cele date benevol în fond de către proprietar⁸⁸. Actul nu poate fi apreciat unilateral, el având tendința de a contribui, printr-o serie de metode, la sporirea economiei provinciei, la stoparea anarhiei și la democratizarea relațiilor agrare. Pe de altă parte, prevederile acestui document, practic, nu afectau situația proprietarilor particulari, acestora fiindu-le lăsate în proprietate suprafețe până la 1.000 desetine. Astfel, după cum afirma însuși autorul documentului, că acesta a rămas o tentativă teoretică de reglementare a relațiilor agrare în regiune⁸⁹. În situația economică dezastruoasă, din cauza războiului și anarhiei, cu deficitul de cadre, eșecul era de presupus.

Așa cum Instrucția agrară nu a schimbat prea mult situația, legislatorul reformei agrare urma să țină cont de un fapt împlinit: trecerea vertiginoasă a pământului în mâinile țăranilor fără nici o reglementare a procesului. Pe de altă parte, situația din Basarabia putea să aibă repercusiuni grave asupra situației din

⁸³ MALINSKIJ 1949, 119.

⁸⁴ ȚURCANU 1992, 44; ȚURCANU, 2004, 156.

⁸⁵ ANDRONACHI 1932, 180; CIOBANU 1993, 215-220; AGRIGOROAIEI, PALADE 1993, 80.

⁸⁶ GIURGEA, FILIPESCU 1919, 185.

⁸⁷ A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 6, f. 1-2; GIURGEA 1928, 66-73.

⁸⁸ GIURGEA 1928, 67-68.

⁸⁹ GIURGEA, FILIPESCU 1919, 188.

restul provinciilor românești care de asemenea nu erau străine de ideile revoluționare. Ion Mihalache se întreba ce mentalitate ar putea exista în Țara Românească, dacă ar rămâne exproprierea făcută în Basarabia în condiții mult mai avantajoase decât cea făcută în Vechiul Regat. La acel moment se simțea necesitatea de a dezrădăcina ideea că țăranul basarabean s-a împroprietărit mai bine prin revoluție, decât țăranul din Vechiul Regat prin bunăvoința Parlamentului⁹⁰. Astfel, specificul aplicării reformei agrare în Basarabia a fost determinat de faptul că aici pământul s-a luat nu de la proprietari, ci de la țărani, care-l acaparaseră în perioada anarhiei din 1917-1919, ei fiind repuși în posesie în mod legal⁹¹.

În conformitate cu Tabloul privind repartitia proprietăților particulare, dat publicității de șeful Biroului de statistică din Basarabia Eugeniu Giurgea la acea dată, în provincia estică a României existau 19.924 proprietăți mai mici de 109 ha, cu o suprafață totală de 184.948 ha⁹². Conform tabelului respectiv (vezi *Anexa VIII*), majoritatea proprietăților individuale erau mai mici de 9-10 ha, astfel încât 15.935 proprietăți aveau o suprafață totală de 71.258 ha. Proprietăților între 50 și 109 ha le corespundea un număr de 553 proprietăți, în suprafața de 45.322 ha. Dacă analizăm situația pe județe, observăm că, mărimea medie a proprietății de până la 10 ha era mai mică în sudul provinciei (vezi, în acest sens, datele pentru județul Tighina, unde existau 3.922 asemenea proprietăți, întinderea lor fiind pe o suprafață de 13.930 ha) Pentru categoria loturilor care variaua între 10 și 20 ha, numărul posesiunilor era mai mare în județul Soroca (643 proprietăți), Chișinău și Tighina. Același județ Soroca avea cel mai mare număr de proprietăți de 20-30 ha și 30-40 ha (185 și, respectiv, 97). Proprietățile de 30-40 ha erau, în total de 267 la număr, pe o suprafață de 10.389 ha. Proprietățile care variaua între 40-50 ha erau cele mai răspândite în județul Cetatea Albă, cel mai slab reprezentat fiind județul Tighina, cu o singură proprietate de 54 ha. Pentru ultima categorie, cea mai mare ca suprafață (de la 50 la 109 ha), în frunte se situa județul Cetatea Albă, care înregistra un maxim de 154 proprietăți de acest fel, cu o suprafață totală de 13.724 ha, sau 30 % din suprafața totală ocupată de acest tip de proprietate. De altfel, proprietatea individuală particulară, mai mică decât 109 ha, era cea mai numeroasă, comparativ cu alte tipuri de proprietate, dar cea mai mică ca suprafață, dacă comparăm cu suprafața totală a loturilor mai mari de 100 desetine (vezi *Anexa IX*).

În ședința istorică din 27 martie 1918, Sfatul Țării declară Unirea Basarabiei cu România. Printre condițiile înfăptuirii Unirii se enumera continuarea

⁹⁰ MIHALACHE 1920, 58.

⁹¹ CARDAS 1924, 127; IONESCU-ȘIȘEȘTI, CORNĂTZIANU 1937, 32; ȚURCANU 1991, 17; BUGARIN, PAVELESCU, SCURTU 1998, 141; COJOCARU 1997, 162.

⁹² A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 52, f. 5.

activității Sfatului Țării în cadrul autonomiei provinciale, „pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare, după nevoile și cererile norodului”⁹³. În mai 1918 a fost creată Comisia agrară a Sfatului Țării, compusă din deputați basarabeni, reprezentanți ai proprietarilor și specialiști din partea guvernului, C. Filipescu, G. Munteanu-Murgoci, mai apoi și Gh. Ionescu-Șișești⁹⁴. La începutul activității sale, comisia dispunea de următoarele date statistice referitoare la distribuția pământului în Basarabia: 90.000 de țărani posedau, în medie, loturi de 0,5-1 desetină, 230.000 – loturi de 2-6 desetine, și numai restul de 130.000 posedă peste 7 desetine fiecare⁹⁵. Datele pentru anul 1905, publicate de directorul Casei Noastre, A. Cardaș, scoteau în evidență următoarea stare de lucruri: proprietatea țărănească (*nadel*) ocupa o suprafață de 2.030.785 ha, sau 48,6 % din suprafața provinciei, în mediu fiecăruia *nadel* revenind 8,5 ha. Restul pământului, sau 51,4 % din total, revenea marilor proprietari, statului și mănăstirilor⁹⁶. Posesorii de loturi mici de până la 5 ha, denumiți în documentele vremii „lotași”, constituiau 56,6 % din proprietatea țărănească (cei cu loturile între 3-5 ha și până la 3 ha alcătuiau 35,6 % și, respectiv, 21 %), proprietarii loturilor de peste 9 ha dețineau 23,9 % din suprafață. Acestea din urmă loturi prevalau în județele Cetatea Albă, Cahul și Ismail, unde s-au făcut cele mai multe colonizări, pe când în nordul provinciei, unde densitatea populației era mai mare și suprafețele marii proprietăți atingeau cota maximă, comparativ cu restul teritoriului, cele mai răspândite erau loturile mici. De remarcat că repartitia inegală a proprietății în diferitele părți ale provinciei a fost un specific de care a trebuit să țină cont legislatorul din 1920. Analiza proprietății din punctul de vedere al apartenenței naționale se prezenta în felul următor: posesori ai proprietății mici erau de origine română și ucraineană, proprietatea medie se la cel mai adesea în posesia coloniștilor germani și bulgari, ruși ș.a. O treime din marea proprietate aparținea proprietarilor de origine română, restul fiind distribuită, în ordinea importanței, proprietarilor de origine rusă, germană, bulgară, armeană, poloneză, greacă ș.a.⁹⁷.

⁹³ CIOBANU 1993, 268; BERCIU-DRĂGHICESCU, BRÂNCEANU 1994, 22.

⁹⁴ Președinți ai comisiei au fost aleși, în consecutivitate, Vladimir Țiganco, Panteleimon Erhan și Anton Crihan. CIOBANU 1993, 250; ȚURCANU 1991, 21-22; COJOCARU 1997, 149.

⁹⁵ Sfatul Țării, 31 noiembrie 1918.

⁹⁶ CARDAS 1924, 56; GIURGEA, FILIPESCU 1919, 155.

⁹⁷ În 1912, mareșalul nobilimii basarabene A.N. Krupenski alcătuia un tablou alfabetic al familiilor boierești din gubernia Basarabiei, înscrise în Lista genealogică a dvorenilor (din perioada anului 1812 până la 1 ianuarie 1911), care indică 138 de familii de origine română, adică 1/3 din total, și 330, adică 2/3 de origine străină, din numărul total de 468 familii boierești. KRUPENSKI 1912; **vezi**, de asemenea, BOLDUR 1935, 22; DUNGACIU 2009b, 93. În acest sens, este semnificativ și un articol semnat de Ion Buzdugan (BUZDUGAN 1918). **Vezi** și datele prezentate de A. Tibal: TIBAL 1930, 79. Printre proprietarii de origine străină

N.K. Mogiljanskij, fostul șef al Departamentului de Statistică al Zemstvei guberniale din Basarabia, publica alte cifre referitoare la situația proprietății funciare pentru anul 1905: 5.507 proprietari dețineau 1.656.109 desetine de pământ, iar proprietarii cu loturi mici – 1.864.023 desetine. N.K. Mogileanskij diviza județele Basarabiei în două grupuri mari: de la nord și centru și de la sud. Pentru fiecare grup, procentul mediu al marii și micii proprietăți, raportat la suprafața totală, era de 54,3 % și 37,2 % și, respectiv, de 33 % și 59,3 %. Autorul împărțea proprietarii în două categorii: locali și străini. După el, din totalul de 5.507 proprietari, numai 31 erau de origine străină și posedau 53.680 desetine⁹⁸. Proprietatea mănăstirilor închinată străinătății alcătuiă 8,7 % din suprafața totală a provinciei⁹⁹.

Cu referire la activitatea Comisiei agrare, menționăm elaborarea concepției de reformă agrară și a obiectivelor pe care aceasta trebuia să le urmărească. În urma unor discuții aprinse, a fost respinsă definitiv ideea de socializare a pământului. S-a ajuns la concluzia de a susține gospodăriile mijlocii, astfel fiind propus un minim de 50 desetine de pământ pentru fiecare proprietar, restul pământului urmând să fie expropriat cu despăgubire¹⁰⁰. Ulterior, Sfatul Țării a modificat această propunere radicală, măbind lotul rămas în posesia proprietarului la un minim de 100 ha.

Trecerea treptată a soluționării problemelor de administrare a pământului în competența Directoratului de Agricultură, suplimentat cu specialiști din Regat,

se regădesc nume evreiești, dar aceștia erau arendași.

⁹⁸ MOGILJANSKIJ 1913, 90-91.

⁹⁹ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Lăpușna, dosar 7/1926, f. 22-24. În anul 1903, Președintele Upravei Zemstvei guberniale din Basarabia, baronul A.F. Stuart, a estimat suprafața aflată în posesia mănăstirilor închinată la 209.653 desetine sau 12 % din proprietatea funciară a Basarabiei. În rezultatul solicitărilor Zemstvei guberniale, la 9 martie 1873 și 21 mai 1876 au fost emise ucazuri în corespundere cu care jumătate din venitul acestor proprietăți intra în posesia statului. Tatiana Varta menționează că principiile de repartitie a veniturilor conform legii din 1876 acționau plenar doar față de mănăstirile de la Muntele Athos care dispuneau în Basarabia de 57 domenii. În cadrul adunărilor Zemstvei guberniale din 1903, precum și ulterior, Președintele Upravei, precum și alți membri ai Adunării Zemstvei guberniale, ca V.G. Lomakin, A. Vinogradskij, au pus problema raționalizării muncii agricole de pe proprietățile respective în suprafața aproximativă de 165.000 desetine (POTOCKIJ 1902, 209), în cea mai mare parte aceasta fiind arendată (BESSARABSKAJA GUBERNIJA 1903 43-44, 52-59). *Legea despre administrarea domeniilor basarabene a mănăstirilor închinată și distribuirea veniturilor*, din 1 iulie 1912, a trecut domeniile și capitalurile mănăstirilor în proprietatea statului rus, fapt care constituia „apogeul tuturor nelegiuirilor comise de autoritățile țariste față de mănăstirile românești din dreapta Prutului”, conchide Tatiana Varta. VARTA 1997, 28. **Vezi**, de asemenea, VARTA 2000, 96-103.

¹⁰⁰ COJOCARU 1997, 149-150.

a însemnat un pas înainte nu numai în sensul creșterii competenței economice a acestui organ important, dar și în sens național: deciziile în domeniul agricol urmau să fie luate cu scopul asigurării prosperării societății. La 1 august 1918, la sugestia consilierului tehnic din Regat, Constantin Filipescu, Directoratul de Agricultură¹⁰¹ a creat Serviciul consilierilor agricoli, instituție care avea drept obiectiv organizarea agriculturii basarabene și, în special, repartizarea pământului din fondul de arendă¹⁰². În întreaga Basarabie, divizată în treizeci de regiuni agricole în bază criteriului administrativ¹⁰³, activau 9 consilieri agricoli¹⁰⁴ și 18 agronomi regionali. La 22 ianuarie 1919, Serviciul cooperăției din Basarabia se transfera de la Directoratul Finanțelor în competența Directoratului de Agricultură¹⁰⁵.

Procesul legiferării și aplicării reformei agrare se prezenta ca unul integrat, demarând simultan în toată țara¹⁰⁶; deosebirile de la o provincie la alta țineau de stipulările legislative, pe de o parte, și de implementarea acestora în practică, ținând cont de circumstanțele specifice fiecărei regiuni. În acest sens, atât istoricii români, cât și cei occidentali au exprimat o părere unică privind caracterul mai radical al legislației agrare din Transilvania și Basarabia, comparativ cu cea din Vechiul Regat și Bucovina. Astfel, Keith Hitchins observa că posesia pământului și diferențele naționale nu putuseră fi separate în primele două provincii, dominate de atmosfera revoluționară intensă de la finele Primului Război Mondial¹⁰⁷. La rândul său, Ion Țurcanu evidențiază specificul evoluției problemei agrare basa-

¹⁰¹ Directoratul de Agricultură, instituția responsabilă de dezvoltarea agriculturii basarabene, era condusă de un director basarabean, ajutat de un consilier tehnic venit, de obicei, din Regat. Funcționau patru servicii ale Directoratului: de agronomie al pământului (funciar), silvic, al personalului și contabilității. Fiecare serviciu avea mai multe secții și birouri, în dependență de specificul ramurii agricole.

¹⁰² A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 4, f. 4.

¹⁰³ De altfel, această divizare provoca dese nemulțumiri atât ale populației, cât și ale consilierilor agricoli. Era logic ca regiunea să reprezinte o realitate agrară, și nu o ficțiune administrativă.

¹⁰⁴ În baza Decretului-lege, nr. 1.360, din 30 martie 1920, cu privire la înființarea Comitetului agrar, unic pentru întreaga țară, de la 1 iulie 1920 consilieratele agricole din Basarabia treceau sub autoritatea directă a Direcției generale a Casei Centrale a Cooperăției și Împroprietăririi. A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 50, f. 240.

¹⁰⁵ „M.O.”, nr. 240 din 22 ianuarie 1919.

¹⁰⁶ În perioada anilor 1918-1919 au fost decretate proiectele de reformă agrară pentru toate provinciile românești, după cum urmează: *Decretul-lege de expropriere*, nr. 3.681, din 14 decembrie 1918; *Decret-lege relativ la exproprierea pentru cauză de utilitate națională*, nr. 3.697, din 15 decembrie 1918, pentru Vechiul Regat („M.O.”, nr. 215 din 16 decembrie 1918; *DECRET-LEGE* 1918); *Decret-lege de reformă agrară în Bucovina*, nr. 3.871, din 7 septembrie 1919 („M.O.”, nr. 213 din 7 septembrie 1919); *Decret-lege de reformă agrară pentru Transilvania, Banat și Țările Ungurene*, nr. 3.911, din 12 septembrie 1919 („M.O.”, nr. 117 din 12 septembrie 1919).

¹⁰⁷ HITCHINS 1998, 438.

rabene: pe de o parte, trebuia înzestrată cu pământ o mare parte a țărănimii, pe de alta, trebuiau parțial restabilite proprietățile particulare devastate în timpul mișcărilor țărănești din anii 1917-1918¹⁰⁸. Acest specific a determinat atât caracterul greoi și contradictoriu al procesului de legiferare al reformei, cât și cel de aplicare al acesteia.

La 27 noiembrie 1918, Sfatul Țării și-a îndeplinit misiunea sa istorică, votând, în ultima sa ședință, *Proiectul legii de reformă agrară pentru Basarabia*¹⁰⁹. Acest proiect a stat la baza *Decretului-lege referitor la exproprierea pământurilor cultivate din Basarabia*, din 22 decembrie 1918¹¹⁰, și, în final, a *Legii de reformă agrară pentru Basarabia*, din 13 martie 1920¹¹¹. Decretul prevedea exproprierea tuturor terenurilor cultivabile, inclusiv a pământurile ce aparținuseră Coroanei, statului rus, Băncii Țărănești și cele închinat mănăstirilor din străinătate, de asemenea, toate pământurile zemstvelor, orașelor și comunităților urbane și pământurile supușilor străini¹¹². Erau supuse exproprierii și proprietățile care fuseseră neîntrerupt arendate timp de 5 ani, în perioada 1905-1918 inclusiv¹¹³. Pământurile expropriate alcătuiau Fondul basarabean de pământ al statului. Prin Decretul de mai sus, se înființa o instituție specială de stat, denumită Casa Noastră (art. 18)¹¹⁴, care avea statut de persoană juridică și se bucura de autonomie deplină¹¹⁵. Atribuțiile instituției includeau absolut toate lucrările ce țineau de sistematizarea fondului rural, cadastrare, lucrările tehnice de despăgubire etc. Casa Noastră urma să judece și să decidă în ultimă instanță asupra litigiilor nerezolvate de Comisiile județene de expropriere și împrumut. Activitatea instituției a început în condiții dificile. În acest sens, fostul director al instituției A. Cardaș scria: „Casa Noastră a moștenit

¹⁰⁸ ȚURCANU 1991, 218-219.

¹⁰⁹ Sfatul Țării, 30 noiembrie 1918.

¹¹⁰ „M.O.”, nr. 220 din 22 decembrie 1918.

¹¹¹ „M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920. Regulamentul de punere în aplicare a Legii a fost adoptat la 29 octombrie 1920, modificat ulterior prin decretele regale din 1 și 12 iulie 1921. COJOCARU 1997, 157.

¹¹² Supuși străini erau considerați locuitorii Basarabiei care nu se declarau cetățeni români până la data de 1 ianuarie 1919.

¹¹³ Conform Decretului menționat, exproprierea nu putea fi împiedicată de nici un fel de acte de orice natură. Toți proprietarii erau obligați, în termen de 2 luni, să înainteze listele de proprietate. Din proprietățile particulare urmau să fie supuse exproprierii suprafața de 1.000.000 ha teren cultivabil, din suprafața mai mare de 100 ha proprietate individuală.

¹¹⁴ În Transilvania și Bucovina, aplicarea reformei agrare a fost pusă în sarcina instituțiilor particulare, ca Banca Agricolă și, respectiv, Banca Regională Cernăuți.

¹¹⁵ Odată cu constituirea Casei Centrale a Cooperăției și Împrumutării, Casa Noastră urma să devină filiala acesteia („M.O.”, nr. 220 din 22 decembrie 1918). La 3 iulie 1919 a fost emis Decretul-lege, nr. 2.767, care reglementa organizarea și funcționarea Casei Noastre. „M.O.”, nr. 69 din 12 iulie 1919; HAMANGIU 1926, 114-125.

chestiunea agrară din Basarabia, cu abuzurile săvârșite și în haosul administrativ, comitetele respective neputând ține socotelile pământului nici chiar de război”¹¹⁶. Era vorba, deci, de o muncă enormă care trebuia depusă în scopul realizării reformei agrare în ținut, obiectivul esențial al căreia a fost împrăștierea.

Decretul-lege pentru Basarabia, simplu prin conținutul său, s-a dovedit a fi mai radical decât decretele pentru restul provinciilor¹¹⁷, evidențiindu-se, în special, prin definirea statutului proprietăților particulare și atitudinea față de supușii străini. Gh. Ionescu-Șișești caracteriza în acest sens legea basarabeană drept una „simplă, expeditivă și drastică”¹¹⁸. În Basarabia urma să fie expropriat proprietarul, și nu proprietățile, cum era în Vechiul Regat, de exemplu. Datele statistice sunt argumentele cele mai solide întru justificarea deciziei legislatorului de la 1918: în Basarabia, un număr relativ mic al marilor proprietari deținea în mediu o suprafață dublă de pământ față de proprietarii din Regat. În Basarabia existau cazuri când un singur proprietar stăpânea mai multe proprietăți care, în ansamblu, atingeau cota de peste 1700 ha. Astfel, fiind expropriat proprietarul, și nu fiecare dintre proprietățile sale, fondul de pământ al statului se lărgea substanțial. În același timp, proprietarului expropriat i se păstrau viile, grădinile de pomi roditori și pepinierele existente până la 1 ianuarie 1918, oricare ar fi fost suprafața acestora.

Decizia privind exproprierea proprietarului, și nu a proprietăților, a stârnit nemulțumirea marilor proprietari, care și-au expus doleanțele în *Mémoire sur l'expropriation des propriétaires étrangères par la réforme agraire en Bessarabie*, înaintat Conferinței de Pace de la Paris. În memoriu se sublinia că proprietatea ce depășea cota de 100 desetine reprezenta 49 % din totalul pământurilor din Regat și 33 % din pământurile Basarabiei. Cu toate acestea, în rezultatul exproprierii, marilor proprietari din Regat le-a fost lăsată 2/3 din suprafață, iar celor din Basarabia – doar 1/11¹¹⁹. Trebuie de menționat că situația din Basarabia era deosebită de cea din Vechiul Regat, în ce privește raportul dintre marii proprietari și suprafața de pământ aflată sub stăpânirea acestora. Cu toate acestea, dacă aici inițial s-a mers pe ideea exproprierii pe proprietate, fapt care a generat acumularea în mâinile unor proprietari a terenurilor de peste 500 ha, Legea agrară din 1921 a substituit acest principiu cu exproprierea pe proprietar, la fel ca în Basarabia.

Procesul legiferării reformei agrare din Basarabia a culminat cu votarea în

¹¹⁶ CARDAS 1924, 60.

¹¹⁷ EVANS 1924, 84; MITRANY 1930, 122;

¹¹⁸ Gh. Ionescu-Șișești sublinia faptul că corpul legislativ local care a elaborat proiectul de lege era ieșit din revoluție și că acesta prevedea exproprierea proprietăților până la 50 ha, minimumul care a fost mărit, prin Legea agrară din 1920, la 100 ha. IONESCU-ȘIȘEȘTI 1920, 17.

¹¹⁹ GIURGEA 1928, 125-135.

Parlamentul României, la 13 martie 1920, a *Proiectului legii de reformă agrară* a Sfatului Țării (cu modificările art. 1-12, 14, 17, 19-23, 25-26, 28-32, 34, 36-37, 46, 52, 54-62, 65-74)¹²⁰. Legea pentru Basarabia a fost inclusă prima pe listă în dezbaterile Parlamentului, fapt care denotă situația stringentă din provincie, cât și rezultatele activității fructuoase a Sfatului Țării în domeniul elaborării legislației agrare. Principiile de bază ale reformei, așa cum au fost concepute de comisia agrară și admise de Sfatul Țării, au fost enunțate în *Expunerea de motive la Legea de reformă agrară pentru Basarabia*: desființarea marii proprietăți în schimbul unei despăgubiri juste, menținerea proprietății mijlocii și întărirea proprietății mici țărănești¹²¹. Marea majoritate a celor care urmau să fie împrorietăriți erau de origine română.

În Basarabia, ca și în alte regiuni ale țării, reforma agrară se înfăptuia „pentru cauză de utilitate publică și națională”¹²². Erau incluse prevederi referitoare la procedura exproprierii și a împrorietării, astfel încât erau împrorietăriți muncitorii de pământ, învățătorii și preoții (art. 34), fără a se face deosebiri dintre locuitorii de la sat sau oraș care se ocupau cu agricultura. Ordinea de preferință a împrorietării se baza pe principiul economic. Mărimea lotului de împrorietărire varia în dependență de tipul acestuia (art. 30)¹²³. Legea stabilea prețul pământului care urma să fie calculat în baza mediei prețurilor de arendă din perioada 1905-1914 și achitat în titluri de rentă amortizabilă, pentru un termen de 40 de ani, cu o dobândă de 5% anual. În atribuțiile Casei Noastre intra eliberarea certificatelor de proprietate asupra pământului (art. 59). Conform Legii agrare, lotul obținut prin împrorietărire nu putea fi vândut, ipotecat sau amanetat sub nici o formă, până la achitarea completă a prețului pământului. Întinderea de pământ care putea fi acumulată pe viitor în mâinile unei persoane era limitată la suprafața

¹²⁰ Din 251 de deputați, 143 au votat pentru proiect. „M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920; ȚURCANU 1991, 258-355.

¹²¹ „M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920.

¹²² Formula coincidea cu cea din Vechiul Regat, dar era diferită de cea din Transilvania, unde exproprieria se făcea pentru „cauză de utilitate publică”, pentru a accentua faptul că și minoritățile naționale vor beneficia de rezultatele legii agrare. ȘANDRU 1975, 98-130.

¹²³ Pentru diferite regiuni ale țării, s-au propus soluții diferite privind mărimea lotului de împrorietărire, în dependență de pământul expropriat, densitatea populației, nivelul de dezvoltare a agriculturii. Pământurile expropriate se divizau în loturi întregi, de 6-8 ha, de completare (legea nu determina mărimea acestui tip de lot) și de colonizare, de 8-10 ha. De altfel, Casa Noastră urma să sprijine colonizarea benevolă, oferindu-le coloniștilor creditul necesar pentru procurare de inventar, precum și materiale de construcție pentru întemeierea gospodăriilor. Fenomenul colonizării, stimulat prin Legea agrară, urma să soluționeze problema deficitului de pământ, pe de o parte, iar pe de alta, problema populării pământurilor libere din sudul provinciei.

de 25 ha (art. 64). În ce privește divizarea loturilor de împroprietărire, legea basarabeană, comparativ cu legislația agrară a celorlalte provincii, nu prevedea vreun punct care ar stabili un minim de pământ care urma să rămână în posesia proprietarului, deși Comisia agrară a Sfatului Țării a dezbătut îndelung acest subiect.

În conformitate cu Decretul-lege, nr. 3.791/1918, în administrația Casei Noastre, filială a Casei Centrale a Cooperăției și Împroprietăririi Sătenilor cu sediul la București¹²⁴, treceau toate terenurile expropriate. Casa Noastră a creat nouă comisii județene de expropriere și împroprietărire¹²⁵, în cadrul cărora activau subcomisii, denumite și „comisiile celor trei”. În prima fază a aplicării reformei agrare s-au purtat discuții aprinse în jurul eficienței acestora din urmă. Acestea erau create de Casa Noastră, în vederea defalcării provizorii a terenurilor, stabilirii terenului de 100 ha care se lăsa proprietarului, exproprierii inventarului¹²⁶, stabilirii prețului de răscumpărare, precum și pentru a repartiza pământul expropriat în mod provizoriu plugarilor¹²⁷. Deja la 1 octombrie 1919, Casa Noastră raporta, prea timpuriu se pare, despre finisarea procesului de defalcare a terenurilor. În continuare, „comisiile celor trei” urmau să alcătuiască listele cetățenilor cu pământ arendat și să stabilească datoria exactă a fiecăruia către Casa Noastră, în conformitate cu cotele indicate de către consiliul de administrație al instituției: 20 lei pentru 1 ha imaș, 25 lei pentru 1 ha pământ arabil, 35 lei pentru 1 ha fânaș, 50 lei pentru 1 ha grădinărit sau culturi speciale (sfeclă, tutun etc.).

Casa Noastră se arăta conștientă de imposibilitatea practică a îndeplinirii celei de-a doua sarcini, pusă în fața „comisiilor celor trei”, și aceasta nu numai din cauza volumului enorm de lucru și a dificultăților ce apăreau pe parcurs, dar, în special, din motivul incompetenței membrilor comisiilor, și cele create fiind insuficiente la număr. Astfel, într-un raport al instituției era scris următoarele: „puțini

¹²⁴ „M.O.”, nr. 225 din 3 ianuarie 1919.

¹²⁵ În conformitate cu art. 24 al Decretului-lege din 22 decembrie 1918, comisiile județene de expropriere și împroprietărire erau alcătuite dintr-un judecător de pace, un delegat al Casei Noastre, un agronom-delegat al Directoratului de agricultură, un delegate al proprietarilor, cinci delegați ai țăranilor, aleși de congresul țăranesc județean, un inginer-hotarnic, un agrogeolog, precum și oricare alți specialiști necesari cu vot consultativ. „M.O.”, nr. 220 din 22 decembrie 1918.

¹²⁶ Exproprierea inventarului era considerată o „chestiune delicată și grea, pe care Decretul-lege basarabean nu o rezolvă precis, ci o enunță, după cum se vede, incidental”(IONESCU-ȘIȘEȘTI 1920, 28). Aceasta era o chestiune de principiu, după cum cea mai mare parte a lucrărilor dedicate reformei agrare au enunțat ulterior exproprierea inventarului agricol drept una din greșelile esențiale care au pus în incapacitate în special gospodăriile mici țărănești.

¹²⁷ A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 2578, f. 131.

se vor găsi cărturari și nici în stare ce ar putea face și socotelile pământului”¹²⁸. Pentru a împiedica stoparea lucrărilor de expropriere și a ajuta comisiile satești să întocmească tablourile de împrumut, Casa Noastră făcea apel la concursul Directoratului de Interne care, prin intermediul subprefecturilor, primăriilor și notarilor, putea accelera aplicarea reformei. Se indica necesitatea întocmirii listelor de arendași și a pământurilor arendate până la data de 31 august 1919, în vederea încasării datoriilor de pe acestea către toamnă. Primăriile erau instituțiile administrative care puteau contribui nemijlocit la alcătuirea listelor arendașilor, sugerându-se în acest sens organizarea de adunări ale obștii satești în zi de sărbătoare, la care urmau să participe primarul, notarul, „comisia celor trei” și persoana care se ocupa de măsurarea terenurilor. Era foarte important ca suprafața pământului arendat să corespundă întocmai cu terenul expropriat. În satele unde nu fuseseră create comisii urmau să fie formate comitete provizorii, din care să facă parte săteni știutori de carte și care, împreună cu primarul și notarul, să realizeze aceleași scopuri puse în fața comitetelor satești. Toate măsurile erau întreprinse în scopul realizării „marii reforme sociale agrare, ea să fie dusă la bun sfârșit și, în mod mulțumitor, pentru cei mulți”. Astfel, în sarcina „comisiilor celor trei”, ajutate de organele administrării locale, au fost puse primele lucrări de rutină ce țineau de defalcarea pământului și alcătuirea listei locuitorilor care urmau să fie împrumutați.

Un impediment serios în realizarea sarcinilor legate de aplicarea reformei agrare în ținut era insuficiența acută de cadre agricole, problemă care preocupă atât Directoratul de Agricultură, cât și Casa Noastră. Instituțiile respective conștientizau faptul că situația creată putea avea consecințe grave pentru organizarea agriculturii. De altfel, unii reprezentanți ai opoziției considerau că angajarea funcționarilor Casei Noastre avea loc în mod abuziv. De exemplu, deputatul Vl. Chiorăscu, reprezentant al Partidului Poporului, afirma că funcțiile din cadrul Casei Noastre erau condiționate de înscrierea în Partidul Țărănesc, comisiile satești fiind considerate comitete ale aceluiași partid. În opinia sa, reglementarea și sancționarea exproprierii era o necesitate dictată și de interese de stat, și nu un merit al unui singur partid¹²⁹. Pe de altă parte, activitatea Casei Noastre în general era criticată în publicațiile de specialitate. Astfel, în faza inițială de activitate a instituției, M.C. Arva considera că aceasta nu întreprindea măsuri în vederea asigurării lucrărilor agricole de primăvară: „Specialiștii, în chestiuni agricole și economice, sunt simpli spectatori, fără puțință de amestec, iar comisiile de județ, complet dezorientate și fără contribuția specialiștilor nu

¹²⁸ A.N.R.M., fond 2067, inventar 1, dosar 2578, f. 131.

¹²⁹ „D.A.D.”, nr. 20, ședința din 24 iulie 1920, p. 497-498.

văd decât latura politică și socială a problemei, ignorând complet cealaltă latură [cea economică – n.a.]¹³⁰.

Un caz concret, reflectat în documentele vremii, scoate la iveală existența unor neînțelegeri dintre Directoratul de Agricultură și guvern privind destituirile și numirile în post din cadrul instituției basarabene. O situație în acest sens s-a creat în iulie 1919, după demiterea consilierului tehnic din Regat C. Filipescu și avansarea în acest post a consilierului agricol V. Caftangioglu. Astfel, Directorul de Agricultură T. Buhăiescu considera că numirea unui consilier tehnic din Vechiul Regat, destoinic și competent, în vederea acordării ajutorului în opera de unificare a Basarabiei și consultării directorilor în diverse probleme, a fost un act necesar în perioada imediat următoare Unirii, în 1919 acest ajutor făcându-se deja inutil: „mulțumită timpului de peste un an de zile, directoratele noastre au putut să se organizeze pe deplin, conform instituțiilor similare din Vechiul Regat”¹³¹. Drept argument în acest sens servea afirmația că funcția de consilier tehnic fusese anulată în cadrul directoratelor Industriei și Comerțului, Instrucțiunii Publice și de Interne. T. Buhăiescu considera a fi o jignire pentru un om cult să primească salariu fără a efectua vreun lucru: „Sunt un agronom cu titluri academice și îndelungată practică și sunt mândru a o spune că nu am nevoie de ajutor în conducere. În cazul în care e vorba de un locuitor, șefii de servicii pot îndeplini această funcție”. El s-a plâns și ministrului Basarabiei, Ion Inculeț, considerând că numirea consiliului tehnic însemna, de fapt, formarea unui dualism în conducere: ceea ce aproba o parte se refuza de alta. T. Buhăiescu era îngrijorat și aproape convins că prezența unui consilier tehnic urma să distrugă rezultatele obținute, în sensul unei unități în directorat. Directorul de agricultură afirma că nu a știut nimic despre avansarea lui V. Caftangioglu și considera că numirile și transferările consilierilor agricoli trebuiau să se efectueze cu știrea acestuia. În situația în care Ion Inculeț nu i-ar aproba considerentele, Directorul de agricultură cerea a fi considerat demisionat din funcție¹³². Situația descrisă mai sus nu poate fi apreciată în mod univoc. Este cunoscut faptul că postul de director purta un caracter mai mult politic, majoritatea directorilor fiind politicieni, și nu specialiști în domeniu. Funcția de consilier tehnic era una de o importanță crucială, în vederea organizării și gestionării activității directoratului. În acest sens, regășeanul C. Filipescu era cunoscut ca fiind un specialist valoros care a desfășurat o activitate productivă, inclusiv în cadrul Comisiei agrare a Sfatului Țării¹³³, despre activitatea căruia T. Buhăiescu nu amintește nici

¹³⁰ ARVA 1919, 72-73.

¹³¹ A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 4, f. 32.

¹³² A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 4, f. 33.

¹³³ COJOCARU 1997, 149; SUVEICĂ 2005a, 203.

într-un fel. Se pare că autorul demersurilor la centru se arăta mai mult preocupat de faptul că în funcția de consilier tehnic a fost avansat un fost consilier agricol de județ. Pe de altă parte, T. Buhăiescu nu exprima atitudini critice referitoare la calitatea ajutorului acordat de guvern, inclusiv calitatea cadrelor agricole. Cu altă ocazie, acesta se arăta chiar mulțumit de sprijinul primit de la centru în scopul instruirii specialiștilor agricoli din provincie¹³⁴.

În situația lipsei de cadre, era binevenit ajutorul specialiștilor de orice naționalitate, dacă aceștia doreau să ofere serviciile sale statului român. Astfel, la 20 martie 1920, Directorul de agricultură cerea guvernului aprobarea încheierii contractelor de muncă cu pomicultorul Anton Petzelt și entomologul Boris Vereșcagin, cetățeni ruși, cu șeful fermei Costiujeni, Ioan Meiro, precum și cu directorul câmpurilor de selecție din Costiujeni, Felix Ianovscic, ultimii fiind cetățeni polonezi¹³⁵. În cerere se indica faptul că „în septembrie 1919, când s-a cerut ca toți funcționarii Directoratului să depună jurământ de credință regelui și legilor Țării, unii funcționari au refuzat a îndeplini această formalitate, motivând acest refuz în mod diferit”, astfel că se impuneau soluții cu caracter provizoriu în vederea compensării insuficienței de specialiști-tehnicieni.

De rând cu celelalte directorate, Directoratul de Agricultură a fost desființat la 3 aprilie 1920¹³⁶, iar Casa Noastră, împreună cu comisiile județene de expropriere și împrumut și subcomisiile respective – la 18 ianuarie 1924¹³⁷. Atribuțiile acestora treceau în competența Casei Centrale a Împrumutării. Conform art. 4 al noii legi care modifica art. 31 din Legea din 1920, „întinderea lotului întreg, după regiuni, va fi până la 8 ha și a celui de colonizare până la 10 ha”. Aceste schimbări ale legislației agrare au fost operate la insistența Casei Noastre, motivată prin deficitul acut de pământ, resimțit în majoritatea județelor basarabene.

Factorii de ordin social-politic și economic care s-au conturat până la 1918 au determinat în mod direct caracterul contradictoriu al procesului de legiferare al reformei, cât și cel de aplicare a acesteia în Basarabia. Astfel, pe de o parte, s-a purces la restabilirea parțială a proprietăților devastate în rezultatul mișcă-

¹³⁴ Fostul director de Agricultură conștientiza necesitatea instruirii cadrelor agricole din Basarabia pe baze noi, în acest sens înaintând ideea deschiderii unui institut agricol. BUHĂIESCU 1921, 95-100.

¹³⁵ A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 4, f. 106.

¹³⁶ *Vezi Decret-lege pentru desființarea directoratelor din Basarabia*, din 3 aprilie 1920. HAMANGIU 1926, 293-294; TEODORESCU 1935, 358; SUVEICĂ 1999, 127. Dintre toate directoratele, cea mai lungă activitate fiind desfășurată de Directoratul de Interne, desființat la 1 februarie 1923 (A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 84/1922, f. 54-55v.).

¹³⁷ *Lege pentru desființarea „Casei Noastre” și modificarea unor dispoziții din Legea agrară pentru Basarabia*. „M.O.”, nr. 12 din 18 ianuarie 1924; HAMANGIU 1928, 709-710. Articolele 17-29 din *Legea de reformă agrară* din 13 martie 1920 privind activitatea Casei Noastre, erau abrogate.

rilor țărănești din 1917 și 1918, iar pe de alta, se întreprindeau măsuri în scopul împrumțării celei mai mari părți a țărănimii basarabene. Situația coloniștilor germani, expropriați în baza decretelor Lvov din 1915, era altă problemă care necesita o examinare atentă și o soluționare adecvată. Doleanțele locuitorilor provinciei de diverse categorii sociale, dar mai ales doleanțele țărănimii, aflate într-o situație economică dificilă, urmau să fie satisfăcute în conformitate strictă cu legislația, astfel încât țărănimea împrumțată să se bucure pe deplin de dreptul obținut.

2.3. PROCESUL EXPROPRIERII: CARACTERISTICI PENTRU BASARABIA

În Basarabia, ca și în întreaga Românie, aplicarea reformei agrare a avut două componente de bază: exproprieria și împrumțarea¹³⁸. Procesul exproprierii s-a desfășurat în două etape, marcate de elaborarea legislației agrare¹³⁹, punctul de reper constituind *Legea de reformă agrară pentru Basarabia* din 13 martie 1920. Definitivarea demersului legislativ era tărăgănată, la rândul său, de soluționarea problemei basarabene la Conferința de Pace de la Paris. Istoricii Gh. Cojocarul consideră că adoptarea legii în scurt timp după ce guvernul român fusese informat, prin scrisoarea Consiliului Suprem din 3 martie 1920, despre recunoașterea dreptului de suveranitate al României asupra Basarabiei¹⁴⁰ nu a fost un lucru întâmplător.

Astfel, în perioada dintre adoptarea de către Sfatul Țării a *Proiectului legii de reformă agrară* din 27 noiembrie 1918 și până la 13 martie 1920 s-a desfășurat prima fază a exproprierii, în care s-a efectuat măsurătoarea pământului care urma să fie expropriat, precum și o evaluare parțială a fondului de pământ pentru împrumțare. În perioada următoare de după legiferarea reformei, până în 1926, s-a desfășurat procesul de împrumțare a țărănimii basarabene cu loturi de pământ în baza legislației agrare intrate în vigoare¹⁴¹. Totodată, o serie de studii din perioada interbelică¹⁴², precum și materialul de arhivă studiat relevă

¹³⁸ Dietmar Müller remarcă trei etape analitice distincte ale reformei agrare din România: exproprieria, redistribuirea și administrarea terenurilor. MÜLLER 2008, 97.

¹³⁹ Pentru România în general, David Mitrany distinge „prima” și „a doua” etapă a exproprierii, marcate de extinderea bazei legislative a acesteia prin legile agrare. Autorul subliniază caracterul unitar al procedurii de exproprierie care era simplă și rapidă.

¹⁴⁰ COJOCARU 1997, 157.

¹⁴¹ Reforma a fost declarată încheiată în linii mari în 1926 (BOZGA 1973, 95). Conform opiniei lui V. Erbiceanu, aplicarea reformei agrare în Basarabia a luat sfârșit abia în iunie 1928. ERBICEANU 1934, 5.

¹⁴² CARABELLA 1922, 6;

faptul că aceste două etape se suprapun, adică procesul exproprierii a continuat și în cea de-a doua etapă a reformei. Deși exproprieria a demarat după intrarea în vigoare a *Decretului-lege de reformă agrară pentru Basarabia* din 22 decembrie 1918, procesul avea un caracter anevoios și greoi. Proprietarii, indiferent de originea lor etnică, își manifestau nemulțumirea față de reformă. Putem cu certitudine afirma faptul că în întreaga Românie practic nu exista vreun proprietar care să fi aprobat fără rezerve exproprieria care îi leza simțitor interesele economice, dar proprietarii basarabeni deseori tratau exproprieria din Basarabia drept o excepție care se înscria în contextul discriminării etnice. Bunăoară, proprietarul basarabean P. Synadino, fost președinte al Uniunii marilor proprietari din Basarabia¹⁴³, considera că Legea de reformă agrară se afla în flagrantă contradicție cu obligația solemnă a statului român de a garanta locuitorilor Basarabiei aceleași drepturi ca și locuitorilor din restul țării¹⁴⁴. În opinia sa, Legea agrară a urmărit un singur scop: de a lovi puternic în clasa marilor proprietari din Basarabia, compusă în special din elemente rusofile.

În Basarabia, situația privind exproprieria era mai complicată decât în restul provinciilor, din cauza deficitului acut de pământ, pe de o parte, dar și a statutului acestui teritoriu, prezentat drept unul incert de către adversarii Unirii, printre care și marii proprietari de origine rusă. Astfel, pentru unii proprietari Unirea a însemnat nu numai pierderea proprietății și a statutului său social, dar și a statutului și influenței decizionale pe care o aveau în vechea administrație. Proprietarii de origine română, spre deosebire de proprietarii de altă origine etnică, posedau terenuri mai puțin întinse, suprafața expropriată a acestora fiind, respectiv, de o întindere mai mică. Dosarele de judecată intentate comisiilor de expropriere țineau în special de procedura exproprierii, ca, de exemplu, lăsarea neexpropriată a unor terenuri sub conac și parc¹⁴⁵; repartizarea cotei de 100 ha

¹⁴³ Între altele, la 10 martie 1918, Uniunea marilor proprietari din Basarabia a trimis în adresa guvernului român un memoriu, în care era exprimată recunoștința adâncă a reprezentanților acesteia „pentru apărarea vieții noastre și a avutului nostru, care în mare parte a fost deja nimicit de anarhia revoluționară bolșevică, ce a găsit un răsunet adânc în Basarabia”. Semnatarii exprimau neîncrederea în Sfatul Țării și solicitau unirea Basarabiei cu România. **VEZI** CIOBANU (1929) 1993b, 250-254.

¹⁴⁴ SYNADINO 1926, 20-21. Se avea în vedere art. 3 al Tratatului de recunoaștere a Unirii Basarabiei cu România, semnat la 28 octombrie 1920. **BERCIU-DRĂGHICESCU, BRÂNCEANU** 1994, 28.

¹⁴⁵ Este tipic cazul inginerului Victor Heliade, fost proprietar al moșiei Zagorna, județul Soroca, care cerea a i se lăsa neexpropriată suprafața de 15,0169 ha – teren sub fost conac și parc care nu fusese inclusă în cele 100 ha, lăsate proprietarului conform legii. Întrucât pe moșia Zagorna nu se mai găsea teren disponibil, pe de o parte, și pentru a nu se modifica lucrările de parcelare, pe de alta, proprietarului i s-a oferit suprafața cerută din rezervele statului, situată

în alt județ¹⁴⁶ ș.a. Deciziile instanțelor superioare nu coincideau întotdeauna cu doleanțele reclamantilor, ca, de exemplu, în cazul lui Mihai Catargi, proprietarul moșiei Teioasa, județul Soroca. Senatorul basarabean E. Popovici, care prezenta situația reclamantului în Adunarea Deputaților, considera că soluționarea acestui gen de probleme era „de înalt ordin social și național”, chestiunea prezentând importanță pentru calmarea spiritelor din provincie¹⁴⁷. Conform deciziei Casei Centrale a Exproprierii și Împroprietăririi Sătenilor din 18 noiembrie 1924, M. Catargi urma să fie repus în posesia terenului în termen de 5 zile, cu toate acestea, primăria orașului refuza categoric repunerea în posesie, invocând motivul schimbării nedorite a razei orașului: pentru a satisface cererea proprietarului, nu se putea purcede la deposedarea a 920 de case deja împrumutate¹⁴⁸. În final, acestuia i-a fost repartizată cota de 100 ha pe moșia Cobâlnea, județul Soroca, dar reclamantul a preferat cota de pe moșia Teioasa.

În județul Soroca, la care se referă exemplele de mai sus, conform datelor din arhive, proprietarii particulari dețineau aproximativ 75 % din suprafața județului¹⁴⁹. Până în 1925 fuseseră expropriate în întregime 66 proprietăți, cu suprafața de 60.667,7326 ha, dintre care: 31 de proprietăți particulare, în suprafața de 44.406 ha; 29 proprietăți bisericești și mănăstirești, de 14.524 ha; 3 proprietăți ale Băncii Țărănești, în suprafața de 1.548,9202 ha, precum și 3 proprietăți ale primăriilor și zemstvelor, în suprafață de 187,9669 ha¹⁵⁰.

Una dintre prevederile legislației agrare care a stârnit nemulțumirea proprietarilor era exproprierea nu pe proprietăți, ci pe proprietari, ceea ce a constituit un specific pentru Basarabia. Cereri, de tipul celei întocmite de Conrad Nemitz, în care cerea revizuirea deciziei comisiei de expropriere în vederea lăsării în proprietatea Mariei Nemitz câte 100 ha de pe fiecare din cele trei moșii – Glinca, Coteala și Beleavineț (cu o suprafață totală de 964 desetine), erau lipsite de temei juridic. Prevederile art. 14 al legii excludeau această posibilitate¹⁵¹.

pe moșia Drochia. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 5/1924, f. 2-5.

¹⁴⁶ De exemplu, proprietarului Dumitru Ciolac i s-a expropriat întreaga moșie, lăsându-i-se, afară de cele 3,8 ha ocupate de moară, 10 ha de pământ pe moșia Scăieni. Acesta cerea repartizarea terenului de 100 ha, prevăzut după lege, în localitatea Balaban, județul Cahul, din cauza schimbării de domiciliu. Conform deciziei Ministerului Agriculturii și Domeniilor, lui D. Ciolac i se restituiau 100 ha pe aceeași moșie, „lotașii” de pe ea fiind mutați pe moșia Căinari-Vechi, județul Soroca. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 5/1924, f. 5.

¹⁴⁷ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 2/1924, f. 16.

¹⁴⁸ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 6/1925, f. 3-4.

¹⁴⁹ CARDAȘ 1924, 62-63.

¹⁵⁰ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921, județul Soroca, dosar 6/1925, f. 3-4.

¹⁵¹ A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 22/1919, f. 68-89.

Unele procese de judecată durau ani de zile, drept exemplu în acest sens poate servi cazul moșiei Siunduc, județul Cetatea Albă, proprietate a familiei Purișchevici, cu o suprafață de 2.627,4376 ha. Proprietatea fusese expropriată în conformitate cu decizia din 1919 a comisiei județene, fiind lăsată în posesie livada, în suprafață de 6,7175 ha, și conacul¹⁵². După adoptarea definitivă a legii agrare, tutorele moștenitorilor, Mihail Ponse, ataca în instanță decizia de expropriere, sub motiv că fosta moșie avea cinci proprietari care, în conformitate cu legislația în vigoare, ar fi trebuit să reîntre în posesia a 500 ha de pământ¹⁰¹. Interpelarea nu a fost considerată valabilă, deoarece expirase termenul de 15 zile de la data emiterii deciziei de expropriere (30 decembrie 1919), ceea ce contravenea prevederilor art. 27 din lege¹⁵³. Încălcărilor de procedură au permis luarea unei decizii greșite de expropriere, care a putut fi reparată doar parțial în 1935.

Decizii luate în pripă de comisiile județene de expropriere și împrumutări au fost semnalate în cazul proprietăților Gnadental (proprietar Fritz Cristian Gnadental)¹⁵⁴ și Tuzla (proprietate lui Gheorghe Friedrich Marazli)¹⁵⁵. Drept motiv a servit informarea incorectă privind starea juridică a moșiilor; în cazul celei din urmă, suprafața moșiei indicată în planul inginerului-șef nu coincidea cu cea din actul de proprietate.

Documentele de arhivă conțin dovezi privind deposedarea proprietarilor mici și mijlocii, în cazul imposibilității de a demonstra dreptul de proprietate asupra terenului aflat în posesie. Așa, locuitorul C. Tarjevschi din satul Drochia, județul Soroca, posedă casă și teren, cumpărate de la V. Demianovici, fiul decedatului A. Demianovici. În anul 1908, C. Tarjevschi a primit acest teren de la un proprietar, căruia îi făcuse un serviciu, existând și martori în acest sens. Reclamantul scria: „Când am cerut o dovadă, sus-numitul moșier mi-a spus că cuvântul lui este actul, deci nu am ocupat samavolnic și nici nu se putea, căci se știe de toată lumea

¹⁵² A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 8/1919, f. 6-7.

¹⁵³ A.N.IC., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Hotin, dosar 59/1933, f. 53, 75. C. Asfadurov, delegatul marilor proprietari, și C. Becher, delegatul țăranilor cu drept de împrumutări, constatau faptul că proprietarii respectivei moșii au fost chemați să se prezinte la judecarea procesului nu prin citație, ci prin publicația avizului în ziarul regional, deși acesta trebuia, de altfel, făcută în ziarul local de județ. Pentru trei moșii separate comisia județeană a format un singur dosar, fără a dispune de informația notarului privind situația juridică a pământului. Aceste încălcări de procedură fiind comise, decizia de expropriere purta un caracter ilegal, dar acesta i-a lipsit complet pe proprietari de posibilitatea de a-și apăra drepturile. Abia în 1935, Luizei Purișchevici i se restituia proprietatea în suprafața de 45,9278 ha din moșia Cleaștița, fosta proprietate Jaroșevici și Gnadenfeld, precum și din moșia lui Cristian Glaudt (A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Lăpușna, dosar 7/1926, f. 9-25; județul Soroca, dosar 5/1924, f. 2-5).

¹⁵⁴ A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 22/1920, f. 3.

¹⁵⁵ A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 1/1919, f. 3.

ce strictețe era sub regimul rusesc”¹⁵⁶. Reclamantul a fost deposedat de teren din lipsa argumentelor ce ar demonstra dreptul de proprietate al acestuia.

Unele greșeli în procesul exproprierii erau comise din cauza neglijenței funcționarilor responsabili de efectuarea acesteia. Astfel, la 15 iulie 1919, Comisia județeană de expropriere și împrumut Chîșinău reclama prefecturii că primarul și secretarul obștii Ciopleni, volostea Budești, nu au remis citațiile subcomisiei de expropriere în adresa persoanelor ce urmau să fie supuse exproprierii. Drept consecință, nici un proprietar nu s-a prezentat la instituția respectivă în termenul fixat, citațiile fiind depistate în sertarul mesei secretarului¹⁵⁷.

Problema exproprierii supușilor de origine străină, în mod special a celor de origine rusă, s-a aflat în centrul atenției dezbaterilor vremii. Într-o publicație, editată în limba engleză la București, se sublinia că toate reclamațiile marilor proprietari ruși erau adresate guvernului român care nu făcuse nimic altceva decât să legitimizeze deciziile Sfatului Țării. Autorul publicației sublinia că plângerile se dovedeau a fi în van, pentru că decizia Sfatului Țării reflecta opinia întregii populații din Basarabia și era condiția *sine qua non* a unirii acesteia cu țara. În același context, istoricul rus Pavel Vinogradov scria că în contextul general al problemei basarabene, soluționarea căreia ar fi prezentat o ignorare arbitrară a drepturilor și intereselor Rusiei, minoritatea rusească era tratată aïdoma unui pion într-un joc de șah¹⁵⁸.

Discuțiile privind abuzurile față de proprietarii de origine rusă din Basarabia au depășit hotarele românești. Problema deposedării acestora a fost abordată de așa-numita „delegație basarabească” la Conferința de Pace de la Paris, din care făceau parte fostul mareșal al nobilimii basarabene A. N. Krupenski, fostul primar de Chîșinău Al. Schmidt, Vladimir N. Țîganko, precum și un oarecare Șlonim, evreu de origine. Aceștia au redactat o serie de memorii, broșuri, scrisori în adresa delegațiilor forului internațional, în care încercau să demonstreze, între altele, și faptul că *Proiectul legii de reformă agrară*, votat de Sfatul Țării la 27 noiembrie 1918, ar fi fost un act anticonstituțional și antiparlamentar, iar reforma agrară din Basarabia ar fi urmărit scopul unic de a satisface ura României împotriva clasei proprietarilor funciari. Înșiși autorii susțineau că erau, în mare parte, în opoziție față de România, din motive care țineau de educație, tradiții și patriotismul rus¹⁵⁹, fără a se face aluzie la motivele de ordin economic¹⁶⁰.

¹⁵⁶ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 5/1924, f. 21-22.

¹⁵⁷ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 6/1925, f. 3-4.

¹⁵⁸ VINOGRADOV 1919, 21-22.

¹⁵⁹ Ideile de mai sus sunt spicuite din memoriile *Aperçu économique et politique de la Bessarabie și Mémorial sur la question de la Bessarabie*, păstrate în fondul personal al lui A.N. Krupenski, Hoover Institution Archives (94305), oferite nouă în 1994 de regretatul istoric ieșean Mihai Timofte.

¹⁶⁰ Comentariile publicistului basarabean Alexis Nour demonstrează că starea de spirit a proprietarilor basarabeni depindea în mare de gradul de securitate a averilor acestora.

În 1921, problema foștilor proprietari de origine rusă a fost abordată în cadrul Ligii Națiunilor. Astfel, la 25 septembrie 1921, A. N. Krupenski adresa Secretarului General al Ligii Națiunilor, Eric Drumond, un memoriu, prin care cerea a obliga guvernul român să se conformeze angajamentelor stipulate în tratatul enunțat, privind repunerea în drepturi a minorității rusești din Basarabia. În special, se stipula despre „imposibilitatea deposedării, în conformitate cu art. 5 al Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920, a supușilor fostului Imperiu Rus (...) și restituirea către cei care deja deveniseră victime ale exproprierii a proprietăților imobiliare de care au fost în mod ilegal deposedați”¹⁶¹.

Starea de lucruri descrisă de A.N. Krupenski cu referire la exproprierea supușilor ruși era plasată în contextul general al privării acestora de o serie de alte drepturi, cum ar fi asigurarea învățământului și religiei în limba maternă. În argumentarea sa, Krupenski se referea la art. 5 al Tratatului menționat mai sus care stipula, între altele, că într-un termen de doi ani „supușii fostului Imperiu al Rusiei, în vârstă de mai mult de 18 ani și stabiliți pe teritoriul Basarabiei (...), vor putea opta pentru orice altă naționalitate ce ar putea dobândi. (...) Persoanele care vor fi exercitat dreptul de opțiune prevăzut mai sus, vor trebui, în cele 12 luni următoare, să-și transfere domiciliul în Statul în favoarea căruia vor fi optat. Ele vor putea să-și păstreze bunurile imobiliare pe care le-ar poseda pe teritoriul român”¹⁶². Autorul petiției pretindea că drepturile ocrotite prin art. 5 al Tratatului și garantate de România nu erau garantate de statul român, Krupenski subliniind faptul că guvernul român forța foștii supuși ruși să accepte naționalitatea română sub motivul că posesia pașapoartelor ruse nu oferea dreptul de călătorie peste hotare. Supușii ruși erau expropriați „în conformitate cu o lege agrară emisă special pentru Basarabia și diferită de legile agrare intrate în vigoare în restul teritoriilor României, contrar sensului art. 3 al Tratatului, și că acești proprietari care profită de întârzierea de doi ani și nu au optat încă nici pentru o naționalitate, sunt în general privați de dreptul de a-și menține cele 100 de hectare, garantate prin aceeași lege agrară”¹⁶³. Fostul mareșal al nobilimii din Basarabia considera că

(1907: 129) Conform opiniei acestuia, cel puțin la 1907 situația se prezenta oarecum alta: „Se vorbea mai dăunăzi, până în martie a.c., că proprietarii noștri, pe care îi amenința chestia agrară din Rusia, îți îndreptase privirile spre România și că ar fi fost mulțumiți chiar în cazul alipirii Basarabiei la România” (NOUR 1907, 129). După tulburările țărănești din 1907 din România, în rândurile proprietarilor basarabeni se observă o schimbare de atitudine.

¹⁶¹ *Requête de la Délégation bessarabienne à la Conférence de la Paix*, TNA: PRO, FO 371/7700, Central 6090/1536/37, f. 380.

¹⁶² BERCIU-DRĂGHICESCU, BRÂNCEANU 1994, 28.

¹⁶³ *Requête de la Délégation bessarabienne à la Conférence de la Paix*, TNA: PRO FO 371/7700, Central 6090/1536/37, f. 379.

prejudiciile aduse supușilor fostului Imperiu Rus erau enorme, pentru că în 1916 valoarea pământurilor expropriate ale acestora fusese estimată la 1.300–1.500 franci/ha, pe când comitetele de expropriere le-au estimat la 500–700 lei (echivalentul a 30–40 franci/ha), despăgubirile urmând să fie achitate în hârtii de valoare.

La 3 octombrie 1921, Eric Drumond, Secretarul General al Ligii Națiunilor, l-a informat pe A.N. Krupenski despre faptul că Tratatul din 28 octombrie 1920 nu fusese încă ratificat de părțile semnatare. Argumentul enunțat nu l-a împiedicat pe acesta din urmă să remită un nou memoriu, în care își exprima convingerea că absența ratificării Tratatului nu ar trebui să servească drept obstacol în calea examinării de către organismul internațional a problemelor abordate. Câteva zile mai târziu, Filip Lahovari, reprezentantul permanent al României în cadrul Ligii Națiunilor, informa că România era pe cale de a ratifica Tratatul referitor la Basarabia și că guvernul român nu ar avea nici o obiecție privind aplicarea imediată a acestuia de către Liga Națiunilor, ca unul intrat deja în vigoare. Nota informativă conținea, de asemenea, un răspuns amplu la toate acuzațiile în adresa guvernului român, aduse de către A. N. Krupenski, precum și la acele referitoare la exproprierea supușilor ruși¹⁶⁴. În opinia lui Filip Lahovari, abordarea problemelor legate de reforma agrară de către A.N. Krupenski era firească; acesta, fiind un mare proprietar, se interesa de soarta pământului său. Diplomatul român indica asupra faptului că nici un tratat semnat de România nu împiedica reglementarea în mod suveran a problemelor legate de proprietate și, respectiv, de expropriere. În conformitate cu art. 5 al Tratatului, România nu avea dreptul să trateze într-o manieră diferită cetățenii de altă origine etnică decât cea română, fapt pe care statul român, de altfel, nici nu l-a permis și care nu a fost stipulat în nici o petiție, în afară de cea a lui A.N. Krupenski: „Când Basarabia s-a unit cu România, ea a rezervat autorității sale legislative dreptul de a reglementa problema agrară. Din fericire, reglementarea problemei s-a efectuat conform principiilor admise de către țările civilizate, adică exproprierea contra unei indemnizații fixate prin lege”¹⁶⁵.

În urma unei minuțioase examinări a celor două memorii înaintate de A. N. Krupenski de către reprezentanții permanenți ai Belgiei, Chinei și Spaniei în cadrul Ligii Națiunilor, nici un membru al Comitetului nu a considerat necesară includerea în agenda de lucru a Consiliului Ligii, sau atenționarea acestuia asupra problemei respective¹⁶⁶, în conformitate cu art. 12 al Tratatului minorităților din

¹⁶⁴ TNA: PRO FO 371/7700, Central 1536/1536/37, f. 383.

¹⁶⁵ TNA: PRO FO 371/7700, Central 1536/1536/37, f. 389.

¹⁶⁶ TNA: PRO FO 371/7700, Central 1536/1536/37, f. 381-382.

9 decembrie 1919¹⁶⁷. Pe de altă parte, dosarele de arhivă referitoare la expropriere, examinate de noi, nu conțin careva date privind caracterul discriminator față de proprietarii de origine rusă. În același timp, trebuie de menționat că de cele mai dese ori din dosar este dificil de a depista originea etnică a proprietarului, dacă acest lucru nu este specificat în conținut. Dosarele examinate de noi se referă la reexaminarea exproprierii în scopul restituirii unei părți a proprietății, bunăoară, sub motivul nearendării acesteia în perioada anilor 1905-1916. De exemplu, proprietara moșiei Beleavineț Stefania Jakubovskaja, moștenitoarea Elisavetei Defto, cerea restituirea a 92,5 desetine de pământ stabilite prin lege ca fiind proprietatea acesteia, dar revizuite de comisie și împărțite sătenilor, în baza reclamației a doi martori, delegați ai proprietarilor și țăranilor, care susțineau că moșia fusese arendată în mod continuu în perioada indicată prin lege¹⁶⁸. De altfel, erau și cazuri de depunere a mărturiilor cu caracter fals, fapt care nu permitea luarea deciziilor obiective privind statutul proprietarului și a terenului aflat în posesia acestuia. Astfel, proprietara moșiei Chișcăreni, județul Bălți, Anastasia Misso, a fost deposedată de suprafața 216 ha, în baza mărturiei false depusă de un țăran, conform căreia aceasta nu ar fi fost văzută la moșie¹⁶⁹.

Problema optanților unguri din Transilvania, de asemenea ridicată la rang de problemă internațională¹⁷⁰, amintește pe cea a proprietarilor ruși din Basarabia. Deosebirea constă în faptul că în primul caz nu s-a implicat doar un cerc restrâns de proprietari, dar și guvernul maghiar care a formulat numeroase adrese Consiliului Societății Națiunilor, prin care contesta legalitatea exproprierii proprietarilor de origine maghiară, imixtiunea acestei probleme cu formule și acțiuni cu caracter revizionist, precum și în caracterul de durată a dezbaterilor la nivel inter-

¹⁶⁷ Reprodus la TITULESCU 1994, 280.

¹⁶⁸ Mama proprietarei, Maria Nemitz, deținea moșia Cotelna, plasa Lipcani, din același județ. Comisia centrală de judecată pune la îndoială declarația proprietarei, în contra deciziei Comisiei județene, cu privire la exproprierea moșiei Cotelna: s-a depistat o arendă deghizată, deoarece persoanele, cărora proprietara pretindea că ar fi arendat moșia, erau evrei de naționalitate, iar evreilor nu li se permitea să arendeze pământ în conformitate cu legislația în vigoare. A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 22/1919, f. 3-6, 11.

¹⁶⁹ În conformitate cu art. 7 al *Legii de reformă agrară pentru Basarabia*, în cazul în care proprietarul a arendat proprietatea sa timp de cel puțin 5 ani consecutivi, în cursul anilor 1905-1916, se expropria și cele 100 ha prevăzute prin lege, precum și din proprietățile între 25 și 100 ha, adică tot ce trecea peste limita de 25 ha. **Vezi** HAMANGIU 1926, 865.

¹⁷⁰ În conformitate cu art. 61 al Tratatului de la Trianon din 4 iunie 1920, acestora li se acorda în mod automat cetățenia română. Art. 63 prevedea ca, timp de un an de la intrarea Tratatului în vigoare, proprietarii de origine maghiară să decidă în favoarea cetățeniei maghiare, timp în care averea acestora nu putea fi confiscată sau lichidată („MO”, nr. 136 din 21 septembrie 1920). Despre problema optanților unguri, **vezi** OSVADĂ 1921; ANTONESCU 1928; CUTCUTACHE 1931.

național, soluționat abia la a doua Conferință de la Haga prin Convenția din 20 ianuarie 1930¹⁷¹.

O problemă aparte a reprezentat exproprierea proprietarilor de origine străină, alta decât cea rusă. Discuțiile cu referire la exproprierea proprietarilor de origine franceză, engleză și italiană s-au declanșat încă în 1919, crescând în intensitate pe parcursul negocierilor cu privire la semnarea Tratatului de recunoaștere a Unirii Basarabiei în cadrul Conferinței de Pace de la Paris. Deja din martie 1919, miniștrii plenipotențari ai Italiei, Franței și Marii Britanii au întreprins acțiuni comune în vederea influențării guvernului român privind suspendarea exproprierii proprietarilor absenteiști, originari ai acestor țări, obținând atunci un refuz din partea prim-ministrului român Ion I.C. Brătianu¹⁷². Ratificarea de către Anglia a Tratatului s-a produs la 19 mai 1922, anterior acesteia Foreign Office cerând României să achite integral valoarea în aur a proprietăților care aparținuseră proprietarilor de origine britanică, expropriate în conformitate cu Legea agrară¹⁷³. În acea perioadă, câțiva supuși englezi, foști proprietari din Basarabia, s-au adresat Legației britanice la București, în vederea reprezentării intereselor lor în fața instanței, în scopul obținerii de la statul român a achitării despăgubirilor pentru pământurile expropriate. Astfel, foștii proprietari John și Elena Pitts cereau evaluarea proprietăților Orhei-Slobozia și Doamna-Cișmeaua, județul Orhei, în conformitate cu normele stabilite. Pentru suprafața totală de 2.923,7 ha și 247,2126 ha teren embaticar, situate în orașul Orhei, aceștia urmau să fie despăgubiți inițial cu 75 % din suma totală, sau 346.659.504 lei¹⁷⁴.

În ce privește ratificarea de către Franța a tratatului Basarabiei, în conformitate cu informațiile parvenite în adresa Marchizului George Curzon of Kedleston, Secretar de stat pentru relații externe al Marii Britanii, ratificarea urma să se producă în vara anului 1922. Cu toate acestea, starea de spirit în Parlamentul francez nu s-a dovedit a fi tocmai favorabilă ratificării. Din cauza neachitării compensațiilor proprietarilor de origine franceză din Basarabia, expropriați de statul român, era posibilă ridicarea unei puternice opoziții în contra ratificării¹⁷⁵. Ratificarea din partea Franței a Tratatului s-a produs la 11 mai 1924¹⁷⁶.

¹⁷¹ CUTCUTACHE 1931, 143.

¹⁷² BASCIANI 2004, 198.

¹⁷³ CIACHIR 1996, 221.

¹⁷⁴ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Orhei, dosar 3/1924, f. 14-16, 29.

¹⁷⁵ TNA: PRO FO 371/7698, Central 11539/411/37, f.197. În acest sens, existau opinii, potrivit cărora Franța ar fi întârziat ratificarea din cauza influenței emigranților ruși aflați acolo. DENNIS 1924, 171.

¹⁷⁶ La 29 februarie 1924, Ministrul britanic la București, Herbert Dering, informându-l pe Secretarul principal de stat pentru relații externe J. Ramsay MacDonald despre tratativele purtate în cadrul Conferinței sovieto-române de la Viena, menționa că „Marea Britanie este singura

În literatura de specialitate interbelică se susținea că atât Marea Britanie, cât și Franța ar fi cerut, în contra recunoașterii Unirii Basarabiei cu România, plată către naționali săi a prețului de expropriere în alte condiții decât cele fixate pentru ceilalți proprietari din Basarabia. Charles Upson Clark se referea la un memoriu redactat de Nicolae Titulescu, în care acesta ar fi specificat că obligațiile financiare respective ar fi constituit, pentru Marea Britanie, 6.990.615,25 lei, iar pentru Franța – 31.904.401,80 lei, în total pentru ambele țări – 38.895.017,05 lei¹⁷⁷. Nu dispunem de alte date care ar confirma sau infirma cifrele de mai sus. Ținem doar să menționăm că ziaristul englez de la „The Times” Stephen Graham, care a vizitat Basarabia în 1924, scria că proprietarii englezi, francezi și italieni erau mai bine recompensați în comparație cu proprietarii de origine română¹⁷⁸. Cu toate acestea, pretențiile referitoare la neachitarea în timp a prețului de expropriere constituiau un motiv suficient pentru a da în judecată statul român¹⁷⁹. De regulă, neachitarea în termen a sumelor evaluate pentru proprietățile supușilor străini era explicată prin motive financiare sau lipsa datelor în vederea unei evaluări corecte și definitive.

Deși presat de britanici, guvernul italian tergiversa ratificarea Tratatului de unire a Basarabiei cu România până la rezolvarea problemelor legate de exproprierea proprietarilor de origine italiană din Basarabia. Acestea țineau în special de fixarea prețului de răscumpărare¹⁸⁰. Astfel, Olga Malavasi, supusă italiană, făcea apel în contra deciziei Comisiei județene Bălți referitoare la exproprierea în întregime și evaluarea moșiei Tălpești (afară de conac și livezi). Comisia centrală de judecată admitea majorarea prețului de expropriere, motivând stabilirea sumei precedente prin faptul că în împrejurime nu mai fuseseră expropriate pământurile vreunui supus englez sau francez, ale căror prețuri ar fi putut servi drept

dintre Marile Puteri semnatare care a ratificat această Convenție până la moment”. TNA: PRO FO 371/10486, Northern 2178/493/38, f. 119.

¹⁷⁷ CLARK 1927, 227-228. La data de 1 ianuarie 1922, dobânda constituia 171.610 lei.

¹⁷⁸ GRAHAM 1924, 16; GRAHAM 1925, 162. De altfel, același autor scria despre pretinsa descoperire a diplomaților italieni privind ratificarea de către Marea Britanie și Franța a Tratatului Basarabiei, precum că acesta a fost obținut în virtutea unui acord secret semnat cu guvernul român, în baza căruia acesta s-ar fi angajat să plătească în mod integral indemnizații proprietarilor de proveniență britanică și franceză. Cererea ministrului italian la București în acest sens a fost însă întâmpinată printr-un refuz, justificat prin dificultățile de ordin economic cu care se confrunța Trezoreria română. GRAHAM 1925, 204-205.

¹⁷⁹ Bunăoară, la 22 septembrie 1924, un grup de supuși englezi și francezi expropriați cerea achitarea recompensei pentru construcțiile și drumurile de pe teritoriul proprietăților expropriate. În conformitate cu tabloul întocmit de un delegat al Ministerului Domeniilor în scopul evaluării investițiilor, suma totală a acestora constituia 350.950 lei. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Orhei, dosar 7/1929, f. 7.

¹⁸⁰ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Bălți, dosar 2/1923, f. 1-10.

exemplu¹⁸¹.

Deja după ratificarea de către Italia a Tratatului Basarabiei, la 22 mai 1927, erau semnalate situații incerte privind foștii proprietari de origine italiană. În acest sens, într-o scrisoare confidențială a Direcției afacerilor politice și contenciosului din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, adresată Consiliului de Miniștri, era descrisă situația unui grup de proprietari italieni. Aceștia ar fi reclamat guvernului italian despre faptul că nu li s-ar acorda un statut special în Basarabia, de care s-ar fi bucurat proprietarii francezi și englezi. Autorii reclamației considerau că dacă guvernul italian, semnând cu România Tratatul de recunoaștere a Unirii Basarabiei cu România, a neglijat să asigure conașionalilor săi tratamentul favorabil pe care Franța și Anglia l-ar fi asigurat supușilor lor, n-ar fi existat nici un motiv ca italienii să fie puși într-o situație inferioară, cu atât mai mult că moșiile expropriate ale acestora erau foarte mici și foarte puține la număr¹⁸².

Vom semnala în continuare un caz interesant privind exproprierea supusului italian R.V. Anatra, proprietar al moșilor Ursești și Dieni din patrimoniul Valea-Mare, județul Bălți. La expropriere acesta a fost considerat cetățean român, astfel fiindu-i lăsată în posesie suprafața de 100 ha, prevăzută prin art. 7 al *Legii de reformă agrară pentru Basarabia*. În 1928, R. V. Anatra depunea un memoriu în care cerea plata prețului de expropriere pentru suprafața de 1.250 de desetine în valută forte, în baza unui aranjament special dintre guvernele italian și român¹⁸³. Pentru a dispune de aranjament, trebuiau realizate două condiții: se cerea demonstrarea documentară că persoana era proprietar expropriat, pe de o parte, și supus italian, pe de alta. R.V. Anatra moștenise proprietatea de la tatăl său, Bartolomeu Anghel Anatra, care, la rândul său, a cumpărat-o de la văduva Elena Dimitrievna Gusti, la 25 noiembrie 1898¹⁸⁴. Copiile actului de naștere, a pașaportului italian al reclamantului, precum și a certificatului eliberat de Consulatul regal al Italiei la București demonstau originea italiană a acestuia. Într-un *Aide-memoire de Regia Legazione d'Italia*, datat cu 20 ianuarie 1930, se menționa că R.V. Anatra trebuia să declare personal în fața Comisiei de expropriere faptul deținerii cetățeniei române (o făcuseră de fapt mandatarii acestuia). În cazul dublei cetățenii, i s-ar fi păstrat privilegiile de supus italian¹⁸⁵. Astfel, pentru a păstra cele 100 ha permise prin lege, la expropriere supusul italian R.V. Anatra nu declarase că ar fi posedat cetățenia italiană¹⁸⁶.

¹⁸¹ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Bălți, dosar 2/1923, f. 29-30.

¹⁸² A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Hotin, dosar 59/1933, f. 75.

¹⁸³ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Bălți, dosar 9/1928, f. 48-50.

¹⁸⁴ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Bălți, dosar 9/1928, f. 55.

¹⁸⁵ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Bălți, dosar 9/1928, f. 11-165.

¹⁸⁶ De altfel, s-au semnalat și alte cazuri similare în care supușii străini doreau cu orice preț să dispună de privilegiul dublu. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul

Recunoașterea privilegiilor duble de proprietate, exclusă prin actele legislative ale epocii, era imposibilă, în primul rând, din cauza deficitului acut de pământ din provincie, pe de o parte, și a procentului ridicat al proprietarilor străini, pe de alta. Situația se complica și mai mult în momentul în care apăreau cereri, de tipul celei înaintate de Ludmila Longle, cetățean al Franței, care informa Ministerul Afacerilor Externe francez că în urma primei căsătorii cu Baronul de Rozen, supus rus (decedat în 1915), ar avea drept de proprietate asupra unui domeniu de 1.600 ha¹⁸⁷.

Un alt caz interesant cuprinde exproprierea moșiei Budachi, județul Cetatea Albă, cu o suprafață de 340 ha, proprietatea lui Carl Gassert. Deși în perioada 1919-1921, prin numeroase acte¹⁸⁸ fusese demonstrată importanța comunei Budachi ca stațiune balneară și legalitatea construcției edificiilor stațiunii pe moșiile Gassert și Roduner, Comisia județeană de expropriere și împrăștiere Cetatea Albă a decis, la 6 aprilie 1921, exproprierea suprafeței de 22,3731 ha, din totalul de 122, 9672 ha, proprietate a lui Carl Gassert¹⁸⁹. Astfel, se proceda în conformitate cu art. 7 al Legii agrare¹⁹⁰, importanța terenului ca stațiune balneară trecând pe planul doi.

Bălți, dosar 9/1928, f. 125-126.

¹⁸⁷ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Bălți, dosar 9/1928, f. 59.

¹⁸⁸ Dosarul de arhivă conține declarația Adunării județene a zemstvei Akkerman, din 18 noiembrie 1917, adresată Departamentului de stat al fondului de pământ, precum și declarația proprietarilor Carl și Alexandru Gassert și Eduard Roduner, din 31 ianuarie 1919, adresată consilierului agricol Akkerman, privind starea moșiilor cu suprafață totală de 340 desetine, cumpărate în 1898 (A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, inventar I, dosar 22/1919, f. 6-11). Ambele documente solicitau neexproprierea în întregime a moșiilor respective. La câteva zile după decizia de expropriere, o delegație a Comisiei județene Cetatea Albă, care s-a deplasat la fața locului, întocmea un proces-verbal, în conformitate cu care rezultă că nu era necesară o expropriere a moșiilor. Cu toate acestea, Casa Noastră nu a anulat decizia de expropriere. Drept dovadă în acest sens servește conținutul unui memoriu descriptiv al proprietății din 29 octombrie 1930, în conformitate cu care de pe ambele moși, Gassert și Roduner, s-a expropriat în total suprafața de 38,0374 ha. A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, inventar I, dosar 22/1919, f. 68-69.

¹⁸⁹ A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, inventar I, dos. 22/1919, f. 11.

¹⁹⁰ Art. 7 al Legii de reformă agrară pentru Basarabia din 13 martie 1920 prevedea exproprierea proprietăților particulare până la limita de 100 ha, pământ cultivabil, vii, grădini de pomi roditori și pepiniere existente până la 22 decembrie 1918. În caz dacă proprietarul a arendat proprietatea sa timp de cel puțin 5 ani consecutivi în cursul anilor 1905-1916, se expropria și suta de hectare, precum și din proprietățile între 25 și 100 ha, adică tot ce trecea peste limita de 25 ha. **Vezi** HAMANGIU 1926, 865.

Supușii polonezi figurau și ei printre proprietarii nemulțumiți de expropriere. Litigiile înaintate de către aceștia în contra statului român au durat până în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial¹⁹¹.

Materialul de arhivă analizat mai sus permite evidențierea următoarelor caracteristici ale exproprierii marilor proprietăți în Basarabia: cele mai consistente proprietăți aparțineau proprietarilor de origine străină, aceștia fiind și cei mai nemulțumiți de condițiile prevăzute de lege și solicitând protecția legațiilor statelor, pentru a căror cetățenie au optat. Mai mult, problema exproprierii proprietarilor de origine străină a devenit subiectul dezbatelor internaționale la nivel bilateral, dar și multilateral, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris și a Ligii Națiunilor. Supușii străini din Basarabia au considerat în unanimitate că procedura exproprierii în Basarabia a fost una cu caracter drastic, astfel că procesele intentate de aceștia în contra deciziilor comisiilor de expropriere au fost de durată. Pe de altă parte, proprietarii de origine rusă care, de altfel, erau cei mai numeroși și posedau cele mai întinse proprietăți, se considerau ca fiind cei mai lezați în drepturi. Pierderea proprietății a însemnat, pentru majoritatea acestora, pierderea poziției sociale, fapt cu care aceștia nu se puteau împăca. Este cert faptul că pretențiile economice ale acestora erau cu iscusință camuflate după paravanul contestării oficiale de către Rusia a caracterului românesc al Basarabiei.

În conformitate cu Decretul-lege de expropriere din 14 decembrie 1918¹⁹², precum și cu prevederile *Legii de reformă agrară pentru Basarabia* din 13 martie 1920 se expropria în întregime toate pământurile care aparțineau Coroanei (*udeł*), statului, Băncii Țărănești și cele închinat mănăstirilor din străinătate, precum și pământurile zemstvelor, ale mănăstirilor locale și bisericilor care treceau de limita stabilită prin lege. Următorul tabel cu fostele proprietăți ale statului rus permite conturarea ariei de răspândire a proprietăților, cât și prețul lor la data exproprierii (fără datele pentru județul Soroca)¹⁹³, după cum urmează:

¹⁹¹ Într-un Aide-memoire al Legației Polone, adresat ministrului român al Agriculturii, se menționa că Acordul confidențial polono-român din 25 octombrie 1929 prevedea, între alte stipulări, extinderea, pentru un termen de 6 ani (până la 1 aprilie 1936), a dreptului de vânzare a pământului pentru optanții polonezi, expropriați în conformitate cu *Legea de reformă agrară pentru Basarabia*. În anul 1935, în Basarabia era semnalată prezența a 28 din cei 45 de proprietari polonezi care dețineau 2.416 ha de pământ. La 1 februarie 1938, termenul de lichidare a averii supușilor polonezi era extins încă cu 3 ani, în posesia acestora aflându-se 1.570 ha (A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Hotin, dosar 59/1933, f. 53, 127). Ambasadorul Poloniei înainta pretenții față de tratarea polonezilor, considerând că inspectorul agricol al provinciei tensiona situația prin anunțarea lichidării obligatorii și imediate a moșiilor. Drept exemplu a fost citată acțiunea intentată de proprietara Perwozwanska din Edineț, județul Hotin. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Hotin, dosar 59/1933, f. 75.

¹⁹² „M.O.”, nr. 214 din 15 decembrie 1918; „M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920.

¹⁹³ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Lăpușna, dosar 7/1926, f. 9-25.

<i>Județul</i>	<i>Numărul proprietăților</i>	<i>Prețul de expropriere, lei</i>
Ismail	57	19.328.700
Hotin	53	1.704.800
Cetatea Albă	27	1.058.800
Lăpușna	20	4.357.600
Orhei	6	795.300
Bălți	5	144.900
Tighina	3	1.604.400
Cahul	2	8.000
Total	173	29.002.500

Conform datelor de mai sus, fostele proprietăți ale statului rus erau cele mai numeroase în sudul provinciei – în județele Cetatea Albă și Ismail. Cea mai mare medie a prețului de expropriere pentru o moșie era semnalată de asemenea în sudul provinciei – în județele Tighina și Ismail, 534.800 lei și, respectiv, 339.100 lei, cea mai mică – în județele Bălți și Hotin din nordul Basarabiei.

În conformitate cu datele ce urmează, cea mai mare parte a lucrărilor de expropriere a proprietăților Băncii Țărănești s-a desfășurat la finele anului 1921 – începutul anului 1922. Suprafața proprietăților varia între 61 și 1.090 ha, iar suprafața totală alcătuia peste 4.400 ha. Cea mai mare parte a acestora era situată în județele Orhei, Chișinău și Tighina¹⁹⁴, după cum urmează:

<i>Moșia</i>	<i>Comuna, plasa, județul</i>	<i>Suprafața, ha</i>	<i>Data exproprierii</i>
Țibirica	Țibirica, Bravicea, Orhei	636,0	28.11.1921
Cârnești	Cârnești, Nisporeni, Chișinău	192,4144	4.11.1921
		68,9874	18.11.1921
Brătuleni	Măcărești, Nisporeni, Chișinău	985,0726	19.11.1921
Brătuleni	Brătuleni, Nisporeni, Chișinău	101,8724	23.11.1921
Vărzăreștii-Noi	Vărzăreștii-Noi, Nisporeni, Chișinău	61,2988	19.11.1921
Bălănești	Boldurești, Nisporeni, Chișinău	701,2060	22.11.1921
Budei	Boldurești, Nisporeni, Chișinău	114,9923	19.11.1921
Ciocana	Colonița, Râșcani, Chișinău	448,0287	09.02.1922
Arsa	Sturzeni, Căușeni, Tighina	1.090	12.09.1921
Total		4.401,2744	

În prima etapă a aplicării reformei agrare a fost efectuată exproprierea mănăstirilor închinatelor, cu excepția celor situate în județele Cahul, Ismail și Cetatea Albă¹⁹⁵. Mănăstirile închinatelor posedau suprafețe enorme, exproprierea lor contri-

¹⁹⁴ A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar, 104, f. 15-16, 22, 23, 25, 32, 35, 37, 38, 54-59.

¹⁹⁵ În cele trei județe din sudul Basarabiei secularizarea proprietăților mănăstirilor închinatelor a fost realizată în anul 1863, ca parte componentă a reformelor lui Al. I. Cuza. A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 104, f. 58-59.

buind astfel la creșterea simțitoare a Fondului de pământ al statului și, respectiv, a terenurilor destinate împrumutării. Tabelul de mai jos prezintă date documentare privind exproprierea unor proprietăți ale mănăstirilor închinată¹⁹⁶:

<i>Proprietatea, mănăstirea</i>	<i>Comuna, volostea, județul</i>	<i>Suprafața totală, ha</i>	<i>Data exproprierii</i>
Cocorozeni	Cocorozeni, Ciocâlteni, Orhei	2.320,8196	29.10.1921
Trifești	Trifești, Cimișeuți, Orhei	321,3748	28.11.1921
Botnărești, mănăstirea Vatoped	Botnărești, Telița, Țighina	1.231,2910	14.06.1921
Strășeni, mănăstirea Sinai	Strășeni, Vorniceni, Chișinău	959,8300	02.11.1921
Vânători, mănăstirea Sinai	Vânători, Vorniceni, Chișinău	361,2292	03.11.1921
Pârjolteni – Horodiște	Pârjolteni, Vorniceni, Chișinău	1.311,3872	04.12.1921
Căpriana, mănăstirea Zograful	Căpriana, Vorniceni, Chișinău	99,1801	21.11.1921
<i>/Indescifrabil/</i>	Molovata, Criuleni, Orhei	538,9800	01.12.1921
Molovata, mănăstirea Vatoped	Molovata, Criuleni, Orhei	542,3166	01.12.1921
Marinici, mănăstirea Athos	Marinici, Nisporeni, Chișinău	432,0	22.11.1921
Chetroșeni, mănăstirea Athos	Chetroșeni, Hâncești, Chișinău	780	23.11.1921
Odaia-Pârjolteni, mănăstirea Căpriana	Pitușca, Tuzora, Orhei	482,7250	12.12.1921
Butuceni – Trebujeni, mănăstirea Vatoped	Butuceni și Trebujeni, Criuleni, Orhei	1.558,5506	25.01.1922
Oxentia, mănăstirea Vatoped	Oxentia, Susleni, Orhei	624,8000	28.12.1921
Țîpova, mănăstirea Dobrovăț	Țîpova, Izvoare, Orhei	315,0294	29.12.1921
Ustia– Holercani, mănăstirea Sfântului Mormânt de la Athos	Ustia și Holercani, Criuleni, Orhei	1.284,8690	24.01.1922
Mateuți – Boșernița, mănăstirea Sinai	Mateuți și Boșernița, Rezina, Orhei	1.059,3835	26.10.1921

¹⁹⁶ Întocmit după: A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 104, f. 3-62.

Glinjeni, mănăstirea Sfântului Mormânt de la Athos	Glinjeni, Rezina, Orhei	1.126,8485	26.10.1921
Total		15.350,612	

Numărul proprietăților mănăstirilor închinată, precum și prețul de expropriere al acestora varia de la o regiune agricolă la alta. Cele mai multe proprietăți se aflau în posesia mănăstirii Vatoped, majoritatea situate în județul Orhei. Proprietățile Sfântului Mormânt al Domnului, în număr de 20, se situau în județul Bălți. Conform documentelor de arhivă, pentru totalul de 79 de proprietăți statul român a achitat suma de 26.056.300 lei, după cum urmează¹⁹⁷:

<i>Mănăstirile închinată</i>	<i>Numărul proprietăților</i>	<i>Prețul de expropriere, lei</i>
Sf. Vatoped de la Athos	26	8.460.000
Sf. Mormânt de la Athos	20	6.746.700
Fonogarului	1	114.200
Iveosia	1	69.800
Athos	1	310.000
Mormântul Domnului	7	3.455.200
Sinai	9	2.012.900
Athos	4	1.064.900
Teodoride	3	1.973.600
Frumoasa	1	408.700
Golia	1	107.500
Sf. Pavel	1	256.200
Sf. Sicriu al Domnului	2	270.300
Școala Națională din Constantinopol	1	147.000
Galici	1	375.900
Alte proprietăți mănăstirești	–	250.300
Total	79	26.056.300

În conformitate cu *Legea de reformă agrară pentru Basarabia*, în urma exproprierii au avut de suferit proprietățile bisericești, dar mai ales cele mănăstirești locale, astfel încât fiecărei mănăstiri i se lăsa în posesie câte 50 ha de pământ¹⁹⁸, fapt care nemulțumea mănăstirile basarabene. Cazul mănăstirii Căpriană, careia i-au fost expropriate peste 70.000 ha, „în interesul social-economic al țării”, fiindu-i lăsate în posesie 50 ha teren arabil, o mică vie și 25 ha de parc¹⁹⁹, este un exemplu în

¹⁹⁷ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Lăpușna, dosar 7/1926, f. 5, 22-24.

¹⁹⁸ HAMANGIU 1926, 865.

¹⁹⁹ În 1873, moșiile mănăstirii Căpriană au fost luate sub auspiciile Ministerului Afacerilor Externe din Petersburg, făcându-se, cu acest prilej, o inventariere. La acea dată, mănăstirea avea în proprietate 22 de sate, majoritatea în județul Lăpușna, cu o suprafață de 49.895,5 dese-

acest sens. Într-un apel al mănăstirii în contra deciziei de expropriere, administrația locașului solicita intervenția Ministerului Agriculturii și Domeniilor întru repunerea mănăstirii în posesia suprafeței de 25 ha, neexpropriată prin decizia din 1922 a Comisiei județene Chișinău, și decizia din 1923 a Comisiei centrale de judecată, cărora se opuneau organele locale ale Casei autonome a pădurilor. „Această mănăstire a fost veacuri întregi focarul și păstrătoarea credinței și a graiului neamului românesc, iar la moment, cu mare greutate își menține existența”, se indica în apel²⁰⁰. Conform avizului Inspectoratului agricol Iași din 4 noiembrie 1931, cererea mănăstirii n-a fost satisfăcută, sub motiv că pădurea fusese deja expropriată²⁰¹.

În baza *Legii de reformă agrară pentru Basarabia* din 13 martie 1920 (art. 6) se declarau expropriabile pământurile parohiilor, lăsându-i-se fiecărui locaș câte un lot întreg de fiecare membru al clerului (preot, diacon sau dascăl). Conform actului de proprietate al bisericii din comuna Plahteevca, județul Cetatea Albă, emis la 19 martie 1876, aceasta dispunea de aproximativ 66 desetine de pământ, la data exproprierii suprafața moșiei constituind 73,5935 ha²⁰². În conformitate cu decizia Comisiei județene de expropriere și împrumut Cetatea Albă, emisă la 30 noiembrie 1920, se declara expropriată porțiunea de 43,0248 ha, fiind lăsate clerului (2 preoți, 2 dascăli, 1 diacon) 30 ha, adică 5 loturi a câte 6 ha fiecare²⁰³. Alt exemplu în acest sens este cazul moșiei Azilului de săraci pe lângă biserica Uspensca, comuna Tatar-Bunar, cu o suprafață de 166 ha. Aceasta fusese lăsată în posesia Azilului prin testament de către defunctul Al. Șincovschi. Comisia de expropriere a decis schimbarea denumirii moșiei în proprietatea Azilului de săraci, precum și exproprieria în întregime a acesteia, capitalul obținut urmând să constituie fondul de întreținere a azilului²⁰⁴.

În perioada anilor 1919-1921 au fost de asemenea supuse exproprierii și proprietățile embaticare (art. 10 și 36)²⁰⁵, precum și pământurile aflate în proprietatea zemstvelor și a orașelor²⁰⁶.

tine, dintre care 17.278,31 de pădure, iar 20.405 ha erau arendate. NEGREI 1990, 139-142.

²⁰⁰ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Lăpușna, dosar 2/1923, f. 49-51.

²⁰¹ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Lăpușna, dosar 2/1923, f. 47.

²⁰² A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 19/1919, f. 2.

²⁰³ A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 19/1919, f. 15.

²⁰⁴ Prețul de expropriere a fost fixat la 500 lei pentru un ha. A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 19/1919, f. 20.

²⁰⁵ Semnalăm aici cazul Casei arhieresti din Răscăeți, aflată în posesia Casei arhiepiscopale din Chișinău, care avea în proprietate suprafața de 1.943 desetine. Din total, a fost expropriat terenul de 1.427,3415 ha, la prețul de 270,40 de lei pentru un ha.

²⁰⁶ În conformitate cu art. 4 al Legii agrare, a avut loc exproprieria moșiei proprietate a orașului

În conformitate cu datele *Raportului asupra lucrărilor de expropriere și împrăștiere, făcute în Basarabia până în ziua de 1 aprilie 1922*, în stăpânirea Casei Noastre era trecută în mod provizoriu suprafața de 1.918.508,3030 ha²⁰⁷, care anterior a constituit fondul de arendă (vezi *Anexa VIII*). Doar în județele Orhei și Cahul se mai găseau pământuri (în suprafața de 2.493,6291 ha) care intrau sub prevederile legii agrare, fără a reprezenta posesiuni ale Casei Noastre²⁰⁸. Până la 1 aprilie 1922, comisiile județene de expropriere și împrăștiere au decis asupra situației a 3.912 proprietăți particulare, cu o suprafață totală de 1.626.391,0014 ha, intrată în stăpânirea Casei Noastre. Comisiile urmau să se pronunțe asupra statutului a 514 proprietăți, cu o suprafață de 292.114,3036 ha, situația lor fiind examinată numai în cadrul subcomisiilor. Județele Hotin, Orhei, Tighina și Cahul erau cele mai avansate privind lucrările de expropriere; aici proporția pământului expropriat față de total trecea peste 90 %. O maximă de 98,6 % o găsim în județul Bălți. Județele Chișinău și Ismail, cu proporțiile de 61,8 % și 68,2 %, erau cele din urmă în ce privește definitivarea trecerii proprietăților în stăpânirea Casei Noastre. În județul Chișinău, Comisia de expropriere și împrăștiere urma să se pronunțe asupra proprietăților cu o suprafață de 91.062, 2972 ha, iar în Ismail – de 70.724,0024 ha. Așadar, doar în aceste două județe avem o suprafață neexpropriată, egală cu 161.772 ha, sau 55,3 % din suprafața totală neclasificată. Comparativ cu situația de la 1 ianuarie 1922²⁰⁹, constatăm un spor de 6 % al suprafeței definitiv trecute în stăpânirea Casei Noastre, ceea ce constituia 267.817 ha. Prin urmare, la data întocmirii raportului de mai sus, o parte însemnată a lucrărilor de expropriere fusese deja efectuată.

În intervalul de timp de la punerea în aplicare a Legii agrare și până la 1 aprilie

Cetatea Albă, dar procedura de expropriere a fost târâgănată până în anul 1923. La solicitarea subcomisiei de expropriere Cetatea Albă de a se prezenta acte notariale veridice care ar demonstra apartenența proprietății, primăria răspundea prin fraze generale, de tipul: „Orașul Cetatea Albă e vechi; este posibil, deci, ca actele notariale întărite ale orașului să le fi pierdut Ștefan cel Mare sau să le fi furat turcii” (A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 19/1919, f. 84). În baza deciziei Comisiei județene din 28 septembrie 1921 se declară neexpropriabilă suprafața de 760 desetine, din totalul de 1.260 desetine proprietate a orașului. De altfel, în apelul Comisiei centrale de judecată din 8 iunie 1923 se menționa faptul că suprafața respectivă depășea simțitor necesitățile reale ale orașului, limita terenului expropriat fiind redusă la 500 ha (A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 19/1919, f. 1). Acest dosar, precum și altele de acest gen, sunt o dovadă în plus că procesul exproprierii avea loc anevoios, târâgănarea măsurării pământului și inventarierea imobilului de către organele abilitate devenind – din diferite motive – aproape o normă.

²⁰⁷ A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 139, f. 10.

²⁰⁸ Suprafața acestor pământuri constituia 2.493,6291 ha. A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 139, f. 10.

²⁰⁹ GIURGEA 1922, 93.

1922, au fost expropriate 1.342.798,6081 ha, dintre care 1.180.022,2005 ha teren arabil (din totalul de 1.208.060,3727 ha teren arabil expropriabil), adică 97,7 %²¹⁰. Astfel, rămânea efectuarea exproprierii a 28.038,1722 ha. De asemenea, până la 1 aprilie 1922 au fost expropriate 162.776,4076 ha de pădure, cu 49.366,4544 ha mai mult decât până la 1 ianuarie 1922²¹¹.

În conformitate cu datele statistice privind exproprierea efectuată până la 1 septembrie 1923, publicate de Eugeniu Giurgea, la acea dată au fost expropriate 4.271 moșii cu o suprafață totală de 1.829.046,2087 ha, 18,6 % din suprafața respectivă (340.532, 4752 ha) constituind marea proprietate²¹². Conform datelor difuzate de Casa Noastră și acceptate de unii specialiști, până în anul 1925 comisiunile județene s-au pronunțat asupra situației a 4.480 proprietăți cu o suprafață de 1.491.920,2477 ha²¹³.

Înclinăm spre opinia, conform căreia procesul exproprierii a luat sfârșit către anul 1926, la acea dată fiind expropriate 1.491.920 ha de pământ²¹⁴. În rezultatul exproprierii au fost lichidate, în primul rând, proprietățile statului rus și ale instituțiilor fostului regim, au fost deposedați proprietarii străini și limitate la cota de 100 ha marile proprietăți ale cetățenilor români. În conformitate cu prevederile legislației agrare, au fost deposedate pământurile mănăstirilor închinăte și limitată proprietatea celor locale. Proprietarii basarabeni, doar o treime fiind de origine română, au considerat în unanimitate că procedura exproprierii în Basarabia a fost una drastică; proprietarii de origine rusă se considerau cei mai vulnerabili și cei mai lezați în drepturi, comparativ cu alte minorități, deoarece pierderilor de ordin material li se mai adăuga pierderea poziției sociale. Astfel, pentru o mare parte dintre proprietari schimbarea de regim a însemnat o turnură radicală în statutul acestora, fapt care i-a plasat pe unii dintre aceștia în rândurile celor mai activi critici ai administrației române din Basarabia.

²¹⁰ Dintre pământurile arabile, cea mai mare suprafață a fost expropriată în județul Bălți (244.515 ha), cea mai mică – în județele Chișinău (96.310 ha), Cetatea Albă (75.785 ha) și Ismail (78.190 ha). A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 139, f. 10-11.

²¹¹ Teren de pădure expropriat exista în toate județele, afară de Cetatea Albă și Ismail.

²¹² GIURGEA 1923, 20. Din pământul total destinat exproprierii, rămăsese 13.620,7766 ha rezerve comunale, iar 64,378,8407 ha au fost trecute în posesia statului (art. 44 al Legii agrare).

²¹³ CARDAȘ 1924, 76; IONESCU-ȘIȘEȘTI 1925, 11; FRUNZĂNESCU 1939, 111.

²¹⁴ CRESIN 1929, 135; BOZGA 1973, 95.

2.4. DESFĂȘURAREA LUCRĂRILOR DE ÎMPROPRIETĂRIRE

Împroprietărirea a reprezentat, în mod logic, cea de-a doua etapă a reformei agrare, dar și obiectivul final al acesteia. Procesul împroprietării a avut la bază aceleași principii economice, sociale și morale, aceleași mecanisme de realizare pentru toate provinciile românești, cu mici diferențe, în funcție de particularitățile fiecărei regiuni²¹⁵. În Basarabia, deficitul de pământ existent, paralel cu densitatea ridicată a populației, au marcat procesul împroprietării, astfel încât realizarea acesteia, în conformitate cu legislația agrară, a însemnat o adevărată provocare pentru instituțiile de aplicare a reformei.

După Unire, starea de spirit a populației basarabene era una instabilă, determinată, în primul rând, de dificultățile de ordin intern – în special, de cele cu caracter economic, dar și extern, legate de trăgănarea recunoașterii actului Unirii Basarabiei cu România de către Marile Puteri, precum și de multiple tentative de destabilizare a ordinii în Basarabia, susținute pe diferite căi de statul sovietic²¹⁶. O bună parte a locuitorilor basarabeni se arăta sceptică față de perspectiva împroprietării, fapt care a avut drept efect scăderea interesului acestora pentru muncile agricole. Un exemplu în acest sens prezenta situația din timpul semănatului din primăvara anului 1920. Bunăoară, în plasa Nisporeni, „singurul lucru care îl interesează foarte mult pe sătean este chestiunea agrară, așteptând cu nerăbdare împroprietărirea, pentru ca fiecare să-și știe lotul lui și să nu fie mutat în fiecare primăvară de pe un deal pe altul”²¹⁷. În același context se înscrisă și situația economică dificilă din plasa Hâncești: recolta era proastă, iar prețurile la produsele agricole erau mici, comparativ cu mărfurile industriale de primă necesitate, din care cauză agricultorii se simțeau ofențați. Treptat, se înregistra o creștere a prețurilor la produsele agricole; din cauza secetei semănături erau foarte puține, locuitorii fiind amenințați de insuficiență de grâne pentru semănatul viitor. Majoritatea țăranilor nu posedă mașini agricole, ei fiind mulțumiți să aibă pâine pentru a-și hrăni familia. „Această stare de lucruri este foarte dăunătoare pentru economia țării noastre, întrucât puterea țării este agricultura”, era indicat într-un comunicat al poliției²¹⁸. Se cerea luarea de măsuri, întrucât țăranul nici nu avea cui cere sfatul: agronomii veneau foarte rar în comune²¹⁹. În raportul poliției despre starea plasei Hâncești se sublinia de asemenea faptul că unicul lucru care

²¹⁵ DAMIAN 1928, 65.

²¹⁶ Pentru aspectul din urmă, **vezi**: HUSĂRESCU 1925; ROTARI 2004; SUVEICĂ 2000a, 250-257; SUVEICĂ 2000-2001, 281-292.

²¹⁷ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 112.

²¹⁸ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 22.

²¹⁹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 25.

ii interesa pe săteni era împrăștierea²²⁰. În octombrie 1920, plasa Pașcani, județul Chișinău, împrăștierea rămânea doar la stadiul efectuat de „comisia celor trei” care, la acea dată, își încheiase activitatea²²¹. Astfel, împrăștierea se prezenta drept o problema esențială care frământa locuitorii Basarabiei în perioada imediat următoare Unirii.

La baza stabilirii categoriilor de împrăștiți în Basarabia a fost pus factorul social-economic, astfel încât legislația agrară dădea preferință muncitorilor de pământ, invalizilor de război, orfanilor, arendașilor, coloniștilor, dar și învățătorilor și preoților (art. 34). În conformitate cu normele de împrăștiere, stabilite prin art. 33 al *Legii de reformă agrară pentru Basarabia*, existau patru categorii de beneficiari: 1) agricultorii care locuiau pe moșie și posedau mai puțin de 6-8 ha de pământ; 2) agricultorii care nu aveau pământ și locuiau pe moșie; 3) agricultorii care nu aveau pământ și locuiau la o depărtare mai mică de 5 km de moșie; 4) agricultorii care posedau mai puțin pământ decât norma stabilită și locuiau la o depărtare mai mică de 5 km de moșie²²². Ca și pentru restul provinciilor, pentru Basarabia era caracteristică aceeași divizare a loturilor în trei categorii: de completare, întregi și de colonizare²²³.

Întocmirea tablourilor de împrăștiere a reprezentat o primă sarcină formulată în fața comisiilor locale de expropriere și împrăștiere. Acestea conțineau în mod obligatoriu numele beneficiarului, suprafața de pământ aflată în posesia acestuia (dacă exista una), numărul vitelor și uneltelor aflate în posesie, suprafața lotului cu care urma să fie împrăștiat, precum și suprafața totală²²⁴. Conform

²²⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 55, f. 1.

²²¹ De altfel, încă în iulie 1920, deputatul basarabean Ion Inculeț atenționa forul suprem că „introducerea legii e oprită. S-au desființat comisiunile sătești care împărțeau pământul și erau foarte bine dirijate. Dovadă că în anii aceștia tot pământul a fost semănat, în 1919, a fost semănat mai mult decât oricând, chiar sub dominația rusă”. „D.A.D.”, nr. 20, ședința din 14 iulie 1920, p. 325.

²²² HAMANGIU 1926, 867.

²²³ Loturile de completare, ca și loturile întregi, se încadrau în limita de 6-8 ha, loturile de colonizare atingeau cota maximă de 8-10 ha. În Bucovina, de exemplu, loturile de completare erau de până la 4 ha, cele întregi variau între 4 și 8 ha, iar cele de colonizare atingeau suprafața maximă de 5 ha („M.O.”, nr. 113 din 7 septembrie 1919), fiind, evident, mai mici decât în Basarabia.

²²⁴ De exemplu, tabloul locuitorilor capi de familie cu drept de împrăștiere din comuna Siunduc, județul Cetatea Albă, conținea date despre 211 persoane. Bunăoară, Ioana Tofan, văduvă cu 7 copii, avea în posesie 2 cai, o vacă și 4 oi, iar dintre unelte – un plug, o grapă, un car. Ea intra în posesia unei suprafețe de pământ de 6,635 desetine. În cadrul adunării sătenilor comunei Siunduc, din 18 mai 1921, s-a stabilit următoarea procedură de împrăștiere: la început, s-a acceptat tragerea la sorți pe categorii de loturi, în conformitate cu art. 37 al Legii, apoi s-a cerut verificarea tablourilor locuitorilor care încheiaseră contracte de

datelor emise de către șeful Direcției de statistică E. Giurgea, în județul Cetatea Albă era cel mai mare număr al țăranilor fără pământ – 15.400, din numărul total de 90.904 pentru întreaga provincie²²⁵, astfel încât, de cele mai dese ori, tablourile de împrumutări indicau asupra trecerii în posesie a loturilor întregi de 6 ha. Cea mai mare parte a persoanelor excluse de la împrumutări nu erau cap de familie sau aveau vârsta de peste 70 de ani, un număr mic de persoane posedau o suprafață mai mare de 6 ha de pământ, alții se încadrau în altă categorie de împrumutări²²⁶.

În Basarabia aveau drept de împrumutări 371.173 locuitori, dintre care, până la 1 ianuarie 1922, au intrat în stăpânirea pământului în mod legal și definitiv aproximativ $\frac{1}{4}$ din aceștia, sau 76.415²²⁷. La data de 1 aprilie 1922, era înregistrată cifra de 211.749 împrumutări, dintre care 90.145 împrumutări în mod definitiv (li s-au eliberat certificate). Pentru restul de 121.604 persoane, decizia de împrumutări le-a fost comunicată prin poștă. Din punct de vedere legal, atât o categorie, cât și cealaltă putea fi considerată intrată definitiv în posesia pământului atunci când dispunea de acte de proprietate incontestabile. Cei mai mulți împrumutări – 105.907 sau 50% – erau locuitori ai județelor Hotin și Soroca, situate în nordul Basarabiei. Pe lângă pământul pus la dispoziția sătenilor, o suprafață de 460.017 ha era în curs de împrumutări. Din această categorie făceau parte și 191.832 ha din județul Bălți, care, față de totalul general al pământului pregătit pentru împrumutări, reprezenta o proporție de 41,7 %.

Deja la finele anului 1922, observa Nicolae Enciu, a devenit evident faptul că „pământul Basarabiei nu ajungea pentru împrumutările tuturor capilor de

arendă îndelungată cu fostul proprietar Purișkevici între anii 1907-1920, fiecare locuitor fiind cointeresat să obțină în posesie un lot din suprafața arendată. Tabloul final de proprietate, cât și datele proiectului de parcelare a pământului, alcătuit la 25 decembrie 1923, indică asupra faptului că fiecare locuitor care a tras la sorți – în total 209 persoane – a primit în medie câte 6 ha de pământ. În baza art. 44 al Legii agrare, suprafața de 112,2365 ha a fost destinată serviciului zootehnic, școlii primare și necesităților comunale. A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 11/1920, f. 11-12, 22, 37-42.

²²⁵ GIURGEA 1922, 89.

²²⁶ Printre persoanele excluse de la împrumutări figura un oarecare Dumitru Huluța din comuna Molodovo, județul Cetatea Albă. Acesta s-a plâns subcomisiei locale: „Îmi arde inima în mine și plâng zi și noapte”. Nu era cap de familie, dar a luat parte la operațiunile militare din perioada războiului și considera că trebuia să fie inclus în categoria celor ce aveau prioritate la împrumutări. În scopul soluționării situației, primăria comunei a înaintat o cerere în adresa Comisiei județene de expropriere și împrumutări Cetatea Albă care a decis împrumutările lui D. Huluța cu un lot de 3 ha (A.N.R., filiala Iași, fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă, dosar 6/1920, f. 45).

²²⁷ GIURGEA 1922, 97.

familii”, înscriși în liste în conformitate cu legislația agrară²²⁸. Urma să fie căutată soluția care ar permite implementarea reformei fie pe calea reducerii lotului de împroprietărire, fie pe cea de reducere a numărului familiilor cu drept de împroprietărire. Analiza datelor de reformă agrară demonstrează punerea în aplicare a primului principiu, fără să fie știrbite proprietățile particulare de 100 ha.

În conformitate cu Legea agrară, lotul de împroprietărire era de 6 ha. Unii cultivatori posedau deja loturi de diferite mărimi, astfel încât împroprietărirea acestora urma să se realizeze prin loturi de completare, în mărime până la 6 ha. Cea mai dificilă situație se prezenta în județul Hotin: din totalul de 46.780 de persoane cărora li s-au repartizat loturi, 23.962 sau 50 % au obținut loturi cu suprafața de 1-2 ha. În restul județelor, cu o densitate a populației mai scăzută, au fost repartizate loturi ceva mai mari. Câte 6 ha primeau numai locuitorii care făceau parte din categoria prioritărilor la împroprietărire, cum ar fi invalizii de război²²⁹. În unele cazuri avea loc împroprietărirea parțială, beneficiarii fiind asigurați de faptul că, cu schimbarea circumstanțelor, lotul acestora va fi completat până la maxima de 6 ha. Astfel, un locuitor din comuna Ciuciulea, plasa Glodeni, județul Bălți, se plângea că, deși în anul 1924 i-a fost aprobat dreptul de posesie asupra lotului de 6 ha, acesta a primit un lot de numai 3,01 ha, pentru loc de casă. Casa Centrală a Cooperației și Împroprietării îi promitea restul pământului cu ocazia parcelării cadastrale²³⁰.

Soluționarea definitivă a problemei deficitului de pământ în Basarabia, în condițiile densității crescânde a populației, se arăta aproape imposibilă. Cu toate acestea, statul român căuta modalități în vederea depășirii situației. Procesul colonizărilor interne, care se manifesta prin strămutarea benevolă a populației în zonele cu o densitate scăzută – în Basarabia, din nordul în sudul provinciei – , era stimulat prin diferite metode de către stat²³¹. În conformitate cu art. 41 al *Legii de reformă agrară*, Casa Noastră înlesnea coloniștilor creditul necesar pentru obținerea inventarului, oferind și ajutor material pentru ridicarea unei gospodării²³².

²²⁸ ENCIU 2002, 108.

²²⁹ De exemplu, invalidul I. Plinschi din satul Telenești, județul Orhei, care posedă un lot de 5 ha din moșia Mihalașa (fosta proprietate P. Synadino), a fost împroprietărit cu încă 1,312 ha. În conformitate cu prevederile legii, văduva Z. Ciornei, care posedă un lot de 1,6 ha, a primit în posesie un lot de 2,32 ha, situat pe moșia Slobozia-Dușca. Astfel, în rezultatul împroprietării, ea posedă o suprafață de 3,92 ha care se echivala cu lotul-tip din localitate. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Orhei, dosar 76/1935, f. 13, 69.

²³⁰ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 41/1932, f. 3.

²³¹ Pentru aceeași perioadă se atesta o imigrare în Basarabia a unei proporții de regăteni stabilită în special în județele Cahul, Bălți și Hotin, în același timp, o parte din basarabeni imigrând în centrele urbane ale României.

²³² „M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920; MITRANY 1930, 148.

Înlesnirile de mai sus erau acordate țăranilor români care populau pământurile libere din sudul Basarabiei. Documentele de arhivă au înregistrat și cazuri de populare ale acestora cu populație de altă origine decât cea românească: un caz aparte reprezintă popularea Brațului Chiliei cu populație de origine bulgară, rusă, și ucraineană. La începutul anilor 30 ai sec. XX, primăria orașului Chilia-Nouă se arăta alarmată de o eventuală populare a insulelor din jurul orașului cu macedoneni, ținând cont de faptul că s-a depus „o muncă uriașă întru transformarea insulițelor neproductive, pline de stuf și vegetație sălbatică în pământ productiv ce dădea recolte bogate”²³³. Datele statistice pentru această regiune se prezentau astfel: numărul total al locuitorilor era de 9.288 persoane, pe o suprafață de 10.458 ha. Fiecare locuitor dispunea de un lot în suprafața de 2-3 ha. Dintre aceștia, 1.525 persoane erau proprietari embaticari, terenul embaticar mediu constituind 2.073 ha, iar 1.172 – vechi arendași. Încă în 1916, aceștia din urmă s-au așezat cu traiul pe o suprafață de 955 ha, pe care urmau să fie împrumăriți, întrucât, grație acestora, pământurile respective fuseseră cultivate și apărate de inundație. Peste zece ani, 6.591 arendași noi s-au așezat cu traiul pe o suprafață de 7.430 ha. Dintre aceștia, mulți nu aveau calitatea de plugar sau fuseseră deja împrumăriți în alte județe ale provinciei. Urma să se decide dacă pământurile lucrate de arendași rămâneau în folosința acestora sau urmau să fie destinate colonizării cu populație de origine românească, ”întrucât un interes național superior cerea ca Delta Dunării să fie colonizată cu elemente curat românești”, considera primăria orașului²³⁴.

Colonizarea internă a continuat și în prima jumătate a anilor 30, iar stările de lucruri, de tipul celei descrise mai sus, necesitau eforturi considerabile întru stoparea colonizării cu elemente neromânești. Astfel, în unele cazuri, efectele colonizării interne nu au fost cele așteptate, migrațiile din/în unele zone ale României constituind o „importantă și gravă problemă demografică cu care s-a confruntat Statul Român în perioada interbelică”²³⁵.

Situația distribuirii titlurilor de proprietate până la 1 mai 1929 pentru regiunile agricole Florești, Nădușița, Târnava, Otaci, Soroca și Cotiujenii-Mari, toate din județul Soroca, se prezenta în felul următor: în 235 sate au fost împrumărite 46.945 de persoane, fiecare locuitor obținând în medie câte 3 ha de pământ. Câte 3 – 4 ha obținuseră de asemenea supușii ruși, bulgari, precum și reprezentanții altor etnii în număr de 15, împrumăriți în același județ pe o suprafață de 65,4125 ha²³⁶.

²³³ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Ismail, dosar 48/1931, f. 20-21.

²³⁴ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Ismail, dosar 48/1931, f. 34.

²³⁵ ENCIU 2002, 98.

²³⁶ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 11/1929, f. 4.

Nemulțumirea cetățenilor, generată de deficitul acut de pământ în cea mai mare parte a provinciei, avea la bază și cauze subiective. Documentele de arhivă conțin date privind semnalarea de către aceștia a unor cazuri de abuz al funcționarilor responsabili pentru aplicarea reformei, unele ieșind la iveală abia la finele anilor 20 – începutul anilor 30. Astfel, în schimbul unei mite, funcționari ai Consilieratului agricol Hotin au împrăștiat în mod ilegal pe fosta moșie Galici, comuna Clișcăuți, un grup de săteni din 27 persoane fără drept de împrăștiare, luând de la ei mită²³⁷. În momentul împrăștiării, fiecare dintre aceștia posedă câte un lot în suprafață de 2-6 ha, obținând în plus câte 1-2 ha. Certificatele de împrăștiare datau cu anul 1928, deși procesul avusese loc în 1929. Așa cum în zona respectivă lotul întreg de împrăștiare a constituit 2 ha, exemplul de mai sus era un fapt anormal. Locuitorii care fuseseră împrăștiți în mod ilegal au fost deposedați de terenurile primite în mod abuziv²³⁸.

Au fost semnalate cazuri de împrăștiare în mod abuziv, prin favorizarea foștilor proprietari expropriați. Bunăoară, locuitorii parohiei Zeletina reclamau în contra deciziei Comisiei de expropriere și împrăștiare Hotin care a decis transmiterea lotului în suprafața de 8 ha, proprietate a parohiei, în posesia lui A. Kaufman, căruia îi fusese deja rezervată cota de 100 ha teren arabil, afară de 17,9250 ha sub conac și livadă²³⁹.

În 1918, statul român a moștenit problema complicată a coloniștilor germani, agravată în perioada Primului Război Mondial. Sub pretextul amenințării securității naționale a Imperiului Rus, prin Decretele-legi din 2 februarie și 13 decembrie 1915, aceștia au fost deposedați de pământ și avere, în același timp, fiindu-le interzisă efectuarea înstrăinării, ipotecării, administrării sau folosirii bunurilor²⁴⁰. Procesul de deposedare a coloniștilor a fost realizat pe trei căi: 1) majoritatea proprietăților coloniștilor germani a fost confiscată de administrația gubernială, fapt care a mărit substanțial proprietatea statului rus; 2) diferite bănci ipotecare (Banca Hersonului, Banca Taurida, Banca Basarabeană) au scos pământurile coloniștilor la licitație publică, sub motivul neachitării în termen a datoriiilor.

²³⁷ În dosarul respectiv figurau numele a trei persoane care vânduseră în mod ilegal loturi în mărime de 25 ha, încasând suma totală de 300.000 lei, ceea ce însemna că pământul fusese vândut la prețul de 10.000-15.000 lei pentru 1 ha. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Hotin, dosar 5/1929, f. 8-9.

²³⁸ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Hotin, dosar 5/1929, f. 67-69.

²³⁹ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Hotin, dosar 33/1931, f. 26.

²⁴⁰ Oficial, aceste operații au fost permise pentru un termen de un an, simultan în adresa birourilor notariale fiind emis un ordin secret, prin care se interzicea primirea vreunui act de transmitere sau modificare a statutului proprietății acestora. În decursul anului 1916, pământurile și imobilul coloniștilor urmau să fie confiscate de către stat sau vândute prin licitație publică, prețul acestora urmând să fie achitat în decursul a 25 de ani. ERBICEANU 1919, 81-82.

Aceste bănci au refuzat primirea ratelor și, la adăpostul legilor excepționale, au întreprins vânzări ale proprietăților care, într-un final, au fost adjudecate asupra băncilor ipotecare²⁴¹; 3) sub același motiv al neachitării datoriilor, persoane particulare, bănci comerciale, dar și Tribunalul regional Chișinău au scos pământurile coloniștilor la vânzare, aceasta în pofida moratoriului, emis prin Ucazul țarist din 13 septembrie 1914²⁴². În afară de cele trei categorii de deposedați, mai rămânea o mică parte a coloniștilor care, deși nu fuseseră deposedați, se găseau în imposibilitatea de a face vreun act de înstrăinare sau administrare a averii proprii. Teoretic, guvernul provizoriu rusesc Lvov a anulat, la 11 martie 1917, decretul din 1915, fără a stabili un sistem de repunere în posesie a coloniștilor.

Unirea a găsit coloniștii germani într-o situație economică dificilă. La acel moment, existau două categorii ale coloniștilor: care se aflau în posesia pământurilor – fie că nu fuseseră expropriați niciodată, fie că beneficiaseră de Decretul-lege Lvov – , precum și cei, ale căror pământuri fuseseră înstrăinate și se aflau în proprietatea instituțiilor de stat sau a persoanelor particulare. La 20 noiembrie 1918, prin ordonanța emisă de către șeful Directoratului de agricultură din Basarabia Emanuil Catelli, s-a dispus repunerea în posesie a coloniștilor deposedați de Banca Țărănească a statului rus²⁴³. În opinia lui Vespasian Erbiceanu, prim-președinte al Curții de Apel Chișinău, problema părea tranșată în mod favorabil și lucrurile ar fi mers bine, dacă nu ar fi intervenit Casa Noastră care a anulat ordonanța Directoratului de Agricultură și s-a ocupat de trecerea pământurilor coloniștilor în posesia fondului rural al Casei Noastre²⁴⁴. Decretul-lege, nr. 4.236, din 6 octombrie 1919 a abrogat legile guvernului rus și a repus coloniștilor „în drepturile lor anterioare acelor legi excepționale”²⁴⁵. Ulterior, a fost întocmit un regulament care stabilea procedura definitivă de recunoaștere și reintrare a coloniștilor în drepturile pierdute²⁴⁶.

În procesul aplicării reformei, comisiile județene de expropriere și împrumut au judecat procese înainte ca tribunalele și Curtea de Apel să fi încheiat examinarea tuturor apelurilor de repunere în posesie care fuseseră intentate

²⁴¹ Din *Memoriu asupra exproprierii coloniștilor germani din Basarabia*. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Cetatea Albă, dosar 5/1927, f. 1; județul Cahul, dosar 35/1931, f. 19-22.

²⁴² În conformitate cu acesta, se suspenda, pe termen de trei luni după readucerea armatei pe picior de pace, orice proces, anchetă, executare a sentințelor, plată a dobânzilor pentru cei mobilizați, din rândul cărora făceau parte și coloniștii germani. Dar tocmai pentru a fi puse în execuție ucazurile țariste de deposedare, legea moratoriului n-a fost aplicată. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Cetatea Albă, dosar 5/1927, f. 1.

²⁴³ HAMANGIU 1926, 225.

²⁴⁴ ERBICEANU 1934, 145.

²⁴⁵ „M.O.”, nr. 138 din 8 octombrie 1919.

²⁴⁶ „M.O.”, nr.15 din 23 aprilie 1922.

de coloniști, în baza Decretelor-legi din 1919 și a Regulamentului din 1922. În consecință, aceste posesii au fost considerate ca aparținând statului, băncilor sau unor persoane străine. Mai mult, au fost semnalate cazuri în care au fost expropriate moșii aparținând obștilor de coloniști-țărani. Acestea, în conformitate cu art. 4 al *Legii de reformă agrară*, erau neexpropriabile²⁴⁷. Odată realizat, procesul de repunere în posesie a coloniștilor germani a asigurat stabilitatea economică a celei mai organizate și loiale minorități din Basarabia.

În conformitate cu datele statistice ale *Raportului asupra lucrărilor de expropriere și împrumietărire până la 1 aprilie 1922*²⁴⁸, la acea dată fuseseră împrumietăriți locuitorii a 922 comune (vezi *Anexa IX*), din totalul de aproximativ 1.738 comune existente în Basarabia²⁴⁹. 654.318,0806 ha au fost distribuite în posesie definitivă sub formă de proprietăți individuale, iar 56.450,4120 ha – sub formă de proprietăți embaticare²⁵⁰.

Deficitul acut de pământ și densitatea ridicată a populației, comparativ cu alte regiuni ale României, au fost motivele pentru care lotul de împrumietărire în Basarabia a fost mai mic decât prevedea legea. Pe de altă parte, în rezerva statului au rămas 26,4 % din totalul de pământ expropriat din Basarabia²⁵¹, aceasta în condițiile în care 14.137 capi de familie sau 4 % dintre cetățenii cu drept de împrumietărire, nu se bucuraseră de acest drept. Astfel, nu poate fi unilateral interpretată împrumietărirea ofițerilor români și a unor categorii de funcționari care a avut loc în perioada anilor 1924-1928. La 18 ianuarie 1924 a fost emisă *Legea pentru împrumietărirea ofițerilor în Basarabia*²⁵². Peste patru ani a fost emisă o lege, conform căreia deputații Sfatului Țării, precum și foștii membri ai guvernului basarabean care au înfăptuit Unirea urmau să fie împrumietăriți cu câte un lot de 50 ha fiecare²⁵³. Au fost cazuri de împrumietărire și a deputaților care nu au votat Unirea, cum a fost cazul lui Gh. Sârbu, la acea dată vicepreședinte al zemstvei județene Orhei²⁵⁴. Dificultățile procesului de împrumietărire, legate de

²⁴⁷ „M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920. Despre repunerea în posesie a coloniștilor germani din Basarabia, vezi SUVEICĂ 2001, 71-75.

²⁴⁸ A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 139, f. 10. Lipsesc datele pentru județul Hotin.

²⁴⁹ În conformitate cu *Repertoriul alfabetic al tuturor comunelor din Basarabia*, întocmit în 1923, numărul total al comunelor era de 1738. Vezi DICȚIONARUL STATISTIC AL BASARABIEI 1923, 660-674.

²⁵⁰ Cele mai multe embaticuri erau în județul Ismail, acestea ocupând o suprafață de 26.547,7549 ha, pe când județul Bălți nu avea nici un hectar embatic care să fie trecut la împrumietărire.

²⁵¹ MÜLLER 2008, 104.

²⁵² HAMANGIU 1928, 710.

²⁵³ „M.O.”, nr. 74 din 31 martie 1928.

²⁵⁴ Gh. Sârbu a lipsit de la ședință sub motiv că a fost ocupat la locul serviciului cu lucrări urgente, „îndeplinind conștiincios datoria de bun român”. A.N.I.C., fond Reforma agrară din

deficitul acut de pământ, se află în contradicție cu dispozițiile legii care stabilea mărimea lotului de împrumțărire de 50 ha. Adoptarea acestei legi în 1928, la aproape un deceniu de la legiferarea reformei, este o dovadă a faptului că la acea dată existau unele rezerve de pământ. Pe de altă parte, au existat cazuri în care era refuzată cererea de împrumțărire a agronomilor agricoli, deși art. 34 al *Legii de reformă agrară pentru Basarabia* stipula că la împrumțărire nu se va face nici o deosebire între săteni și orășeni, a căror îndeletnicire principală era cultivarea pământului²⁵⁵. Bunăoară, Vasile Merjanov din Bălți, inginer-agronom, absolvent al Institutului Agronomic din Moscova, fusese exclus de la împrumțărire de către comisia județeană Cetatea Albă. Inițial, i-a fost atribuit un lot de 6 ha din moșia Volkonski, ulterior fiind exclus din listă. V. Merjanov considera că „dacă în Basarabia au fost împrumțăriți preoți, învățători, avocați, atunci cred că și agronomii aveau dreptul la împrumțărire și chiar dreptul de preferință față de acea clasă de intelectuali”. Cererea de împrumțărire a acestuia a fost aprobată abia în 1931²⁵⁶.

Din cele expuse mai sus rezultă cu claritate că „statul român a profitat el însuși de reforma agrară basarabeană, însușindu-și întinderi mari de pământ, odată cu împrumțărirea individuală aparte a unui număr apreciabil de funcționari de-ai săi”²⁵⁷. Accesul la fondul funciar a unui număr mare de funcționari români, scria Ion Țurcanu, se prezenta în contrast evident cu insuficiența pământului destinat țărănimii. Statul și-a însușit și proprietățile embaticare, aflate anterior în posesia băncilor și a statului rus, precum și apele, suprafețele necultivabile (pădurile, carierele) și subsolul. Astfel, împrumțărirea parțială poate fi explicată, fie și în parte, prin acumularea fondului de rezervă al statului care ulterior a servit la împrumțărirea funcționarilor statului și a foștilor demnitari basarabeni.

Pozițiile specialiștilor în domeniul agricol din perioada interbelică, dar și a istoricilor privind limitele cronologice ale împrumțăririi variază. În această ordine de idei, Ifor Evans considera în mod exagerat că deja la începutul primăverii anului 1923 procesul aplicării reformei agrare practic luase sfârșit²⁵⁸. Conform lui Constantin Filipescu, în Basarabia lucrările de împrumțărire au ajuns la final către sfârșitul anului 1927. La acea dată, 262.536 români și 94.480 locuitori de alte naționalități (în total 357.066 de persoane) au fost împrumțăriți pe o suprafață de 1.098.045 ha²⁵⁹. Există o opinie, exagerată, de altfel, conform căreia lucră-

1921 din România, județul Orhei, dosar 5/1928, f. 11.

²⁵⁵ „M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920.

²⁵⁶ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Orhei, dosar 21/1930, f. 87.

²⁵⁷ ȚURCANU 1991, 36.

²⁵⁸ EVANS 1924, 113.

²⁵⁹ FILIPESCU 1940, 380. Pentru terenul neproductiv autorul indica suprafața de 92.490 ha. În

rile de împrăprietărire n-au fost definitiv terminate nici după 15 ani de aplicare a reformei agrare²⁶⁰. Considerăm că deși au existat cazuri de împrăprietărire și în anii 30, nu era vorba de un proces de proporții. Cu toate că cadastrarea pământului a continuat și după 1930, în general, la finele primului deceniu după Unire lucrările de împrăprietărire au fost aduse la bun sfârșit²⁶¹.

Un efect imediat asupra evoluției proprietății l-a avut *Legea pentru reglementarea circulației pământurilor dobândite prin legea de împrăprietărire*, emisă la 20 august 1929, care permitea înstrăinarea pământului în termen de trei ani, cu respectarea a o serie de condiții: obligativitatea cetățeniei române și a statutului de muncitor de pământ, fiind incluși și preoții, învățătorii, slujitorii cultelor; înstrăinarea doar a terenurilor aflate în posesie și pentru care exista dovada achitării integrale a prețului către stat; respectarea unui maxim de pământ cumpărat, în suprafața de 25 ha²⁶². După emiterea legii de mai sus, în Basarabia, ca și în restul provinciilor, a luat amploare procesul de vânzare a terenurilor. Contractele de vânzare-cumpărare erau, de cele mai dese ori, încheiate între stat și persoane particulare, cărora li se vindea, de regulă, un teren de 6 ha²⁶³. Existau cazuri mai puțin frecvente de vindere a unui teren, luat prin deposedare de la o persoană particulară²⁶⁴.

Odată cu intrarea în vigoare a Legii de vânzare-cumpărare a terenurilor, în acest proces s-au inclus activ și foștii coloniști germani care, comparativ cu țărănul basarabean, posedau rezerve financiare²⁶⁵. Aceștia cumpărau pământ atât

acest sens, A. Frunzănescu indica o cifră de trei ori mai mică a terenului degradat – 31.186 ha. FRUNZĂNESCU 1930, 6.

²⁶⁰ BASARABEANU 1935, 257.

²⁶¹ AGRIGOROAIEI, PALADE 1993, 81; ȚURCANU 1991, 31.

²⁶² „M.O.”, nr. 183 din 20 august 1929.

²⁶³ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Soroca, dosar 72/1933, f. 12; dosar 106/1933, f. 3; județul Hotin, dosar 75/1933, f. 11; dosar 142/1937, f. 16; județul Bălți, dosar 167/1934, f. 16; județul Ismail, dosar 138/1938, f. 38; județul Cahul, dosar 218/1935, f. 13.

²⁶⁴ Bunăoară, terenul de care a fost deposedat Moise Gelerman din comuna Edineț a fost vândut lui Ion Ciobanu din satul Bleșteni. În anii 1929-1934, Ion Ciobanu arendase terenul de la Rivca Gelerman, domiciliată în aceeași comună, ea reprezentând interesele soțului său, Moise Meer Gelerman, domiciliat în orașul San Miguel din Argentina. Anterior, Ion Ciobanu cumpărase un lot cu suprafața de 2,8 ha din moșia Edineț, fosta proprietate a Elenei Cazimir, dar fusese deposedat de către un oarecare Strul Bronstein, emigrat în Brazilia. Astfel, în același dosar sunt semnalate două cazuri de deposedare a terenului (A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Hotin, dosar 20/1930-32, f. 1-14). Alt caz de acest gen a fost semnalat în județul Cahul, unde 33 de locuitori din comuna Opac, județul Cahul, au cumpărat loturi de pământ, în mediu de 6 ha, cu o suprafață totală de 199,9273 ha, parte a terenului deținut pe nedrept de fostul proprietar al moșiei Caracui-Cărpineanca, județul Lăpușna. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Cahul, dosar 4/1927, f. 44-46.

²⁶⁵ De exemplu, coloniștii Otto și Adolf Unterscher, Martin Ruff și Otilia Scheller din comuna Sofieni, județul Cahul, au cumpărat terenul de 101 ha situat pe moșiile Balaban și Mocanca

de la persoane particulare, cât și terenuri aflate în posesia statului. De altfel, operațiile de vânzare a terenurilor coloniștilor germani reprezenta o metodă practică de către stat, ca fiind una dintre soluțiile repunerii în posesie a acestora, în urma exproprierii înjuste. De exemplu, la 14 octombrie 1922, Tribunalul județului Tighina respingea cererea de repunere în posesie a coloniștilor Bertha Herman Reitmittel, Martha Oberlander, Bertha Strahschsin și Ema Vildernuth, abia după 1933 fiindu-le vândute terenuri din moșia Lunga, comuna Ceaga²⁶⁶. Cumpărarea pământurilor de către coloniștii de altă origine, decât cea germană, au fost semnalate mai rar²⁶⁷. Materialul documentar demonstrează respectarea prevederilor art. 64 din *Legea de reformă agrară pentru Basarabia* care indica un maxim de 25 ha acumulat în posesia unei singure persoane²⁶⁸.

2.5. REZULTATELE ȘI CONSECINȚELE REFORMEI AGRARE

Războiul și reforma agrară sunt considerate două evenimente esențiale care au avut un impact major asupra satului în general și a situației țărănimii în special. În această ordine de idei, Al. Nasta scria: „Războiul a făcut pe sătenii noștri să cunoască viața tuturor ținuturilor locuite de români și pe aceea a neamurilor străine (...). Reforma agrară, asigurând aproape tuturor sătenilor stăpânire a unui petec de pământ, le-a dat și substratul material necesar pentru a-și putea satisface cel puțin în parte și treptat, noile năzuințe”²⁶⁹.

Unii autori recunoscuți ai perioadei interbelice considerau că reforma agrară a luat sfârșit abia în anul 1928²⁷⁰, fapt care rezultă și din investigațiile noastre referitoare la împrăștierea. Însă, deoarece toate organele de aplicare a reformei agrare au fost desființate la începutul anului 1924²⁷¹, se cere concluzia firească privind

din comunele Aluatu și Sofieni. Pământurile se aflau în proprietatea statului român și a fost vândut la prețul total de 50.500 lei. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Cahul, dosar 35/1931, f. 12.

²⁶⁶ A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Tighina, dosar 63/1933, f. 53-55.

²⁶⁷ Bunăoară, 20 de coloniști de naționalitate bulgară din comunele Cișmeaua –Văruiță și Caracui, județul Ismail, cumpăraseră 58 ha și 50 ari de la locuitorii comunei General Averescu, același județ. A.N.I.C., fond Reforma agrară din 1921 din România, județul Ismail, dosar 150/1939, f. 4-5, 15.

²⁶⁸ HAMANGIU 1926, 869.

²⁶⁹ NASTA 1927, 58-59.

²⁷⁰ CRESIN 1929, 135; FILIPESCU 1940, 380; FRUNZĂNESCU 1930, 111; MITRANY 1930, 221. C. Damian, bunăoară, considera, în 1928, că reforma agrară era „pe cale de a fi terminată” (DAMIAN 1928, 26), iar V. Erbiceanu indică luna iunie 1928 drept dată „când se terminase aplicarea reformei agrare în Basarabia”. ERBICEANU 1934, 5.

²⁷¹ La 18 ianuarie 1924 au fost desființate Casa Noastră, Comisia centrală de judecată, comisiile județene de expropriere și împrăștiere și subcomisiile create cu scopul punerii în aplicare a reformei. „M.O.”, nr. 12 din 18 ianuarie 1924.

finalizarea către acea dată, în linii mari, a lucrărilor de expropriere și împrăștiere, fapt prezentat prin date statistice privind exproprierea din 1924²⁷². După 1924 și până la finele primului deceniu interbelic au avut loc o serie de rejudecări ale terenurilor expropriate, precum și distribuirea terenului disponibil²⁷³, redistribuirea cotelor lăsate foștilor proprietari și parcelarea repetată a loturilor aflate în posesie²⁷⁴. Următoarea etapă în evoluția relațiilor agrare din România, inclusiv în provincia sa estică, a fost marcată de legiferarea, oarecum întârziată, a operațiilor de înstrăinare a pământului (în 1929), precum și de reglementarea creditului funciar rural. Implementarea acestor componente indispensabile ale dreptului de proprietate a avut loc în condițiile crizei economice mondiale din 1929-1933. Astfel, către finele deceniului doi – începutul deceniului trei ale secolului trecut, proprietatea privată, strâmtorată de intervenționismul statului în domeniul agrar, nu a reușit să devină motorul relațiilor de piață în România interbelică.

Evaluarea rezultatelor reformei agrare din Basarabia trebuie făcută, ținând cont de obiectivele propuse de legislatorul reformei, formulat în documentele de bază ale reformei – *Decretul-lege de reformă agrară* din 22 decembrie 1918 și *Legea de reformă agrară pentru Basarabia* din 13 martie 1920. În conformitate cu acestea, obiectivul esențial al reformei a fost „desființarea marii proprietăți în schimbul unei despăgubiri, menținerea proprietății mijlocii și întărirea proprietății mici țărănești”²⁷⁵. În conformitate cu datele pentru finele anului 1927, publicate de Constantin Filipescu, din totalul de 371.173 de persoane sau capi de familie cu drept de împrăștiere fuseseră împrăștiate 357.016 sau 96 %, dintre care 262.536 români și 94.480 de alte naționalități²⁷⁶. În România au fost împrăștiți 1.393.353 capi de familie sau 2/3 din totalul cetățenilor cu drept de împră-

²⁷² COJOCARU 1997 , 242 (Tabelul 5, *Rezultatele reformei agrare*).

²⁷³ Terenurile disponibile, în mărimea de câteva sute de ha, nu au fost trecute în nici un fond de rezervă cu destinație concretă. Acestea proveneau din rezerva de la împrăștiere, din posedări, sub diverse motive, schimbul de cote ale proprietarilor. ARTICOLUL 44 ... 1927, 7.

²⁷⁴ Lipsa personalului calificat era cauza principală a târăgării parcelării foștilor moșii expropriate. Al. Nasta scria în 1926 că lucrările definitive de măsurătoare și parcelare a loturilor, efectuate de inginerii-hotarnici pușini la număr, urmau să fie finisate pe parcursul a patru ani. NASTA 1926.

²⁷⁵ „M.O.”, nr. 258 din 13 martie 1920.

²⁷⁶ În Basarabia fuseseră împrăștiți mai mulți țărani decât în Transilvania și Bucovina, suprafața lotului de împrăștiere fiind mai mare decât în Bucovina, dar mai mică decât în provincia vestică a României (ATLAS ... 1938 (2003), 75). Lotul mediu de împrăștiere pentru România a constituit 2,8 ha (SCURTU, BUZATU 1999, 58); THE AGRARIAN REFORM, 1925; 18.

prietărire²⁷⁷. Suprafața de împrăștiere a constituit 1.098.045,5 ha²⁷⁸ sau 74 % din totalul de 1.491.920,24 ha expropriate, astfel încât mărimea medie a lotului distribuit în proprietate era de 3-3,5 ha, de două ori mai puțin decât prevedea legislația agrară. Începând cu data de 1 septembrie 1928, urmau a fi efectuate lucrări de măsurătoare a 40.000 ha²⁷⁹.

Rezultatul cel mai semnificativ al reformei au fost reformarea fondului funciar. În termeni cantitativi, acesta a însemnat scăderea numărului și suprafeței aflate în posesia marilor proprietari, în rezultatul exproprierii, și creșterea numerică evidentă a proprietății mici și mijlocii. Comparativ cu țările europene și est-europene, unde fusese aplicată reforma agrară, în România erau cele mai numeroase proprietăți mai mici de 5 ha²⁸⁰. Proprietățile cu suprafața de până la 10 ha ocupau, în 1928, 98,1 % din total²⁸¹, pe când înainte de aplicarea reformei doar 51,6 %. Din 1918 până în 1928, suprafața medie de pământ aflată în proprietatea unei familii a crescut de la 7,5 ha la 9,3 ha²⁸². Astfel, în rezultatul redistribuirii fondului funciar au avut de câștigat păturile mică și mijlocie ale țărănimii. În termeni calitativi aceasta însemna un câștig: asigurarea unui minim de existență, fapt care a avut drept rezultat ridicarea standardului de viață al țărănimii. Creșterea consumului pe cap de locuitor²⁸³ a dus, respectiv, la schimbări pozitive în plan demografic, precum diminuarea ratei mortalității generale și a celei infantile²⁸⁴. Dacă votul universal a avut impact major asupra emancipării politice a țărănimii²⁸⁵, împrăștierea a fost una dintre determinantele emancipării sociale și morale exprimate prin îmbunătățirea calității vieții și sporirea interesului pentru educație și cultură. Înființarea diverselor instituții agronomice a contribuit la lichidarea analfabetismului în domeniul agricol.

În același timp, pe parcursul perioadei investigate, dar și în cel de-al doilea

²⁷⁷ SCURTU, BUZATU 1999, 58.

²⁷⁸ FILIPESCU 1940, 380; DAMIAN 1928, 65; ROMMENHOELLER 1926, 185.

²⁷⁹ DAMIAN 1928, 65.

²⁸⁰ IONESCU-SIȘEȘTI, CORNĂTZIANU 1937, 37.

²⁸¹ În 1924, acestea ocupau 87 % din totalul proprietăților. Calculat după: COJOCARU 1997, 243 (Tabelul 6, *Structura fondului funciar basarabean în 1924*).

²⁸² CRESIN 1929, 135.

²⁸³ În perioada anilor 1923-1927, consumul pe cap de locuitor era ceva mai ridicat în Basarabia decât în restul României: 457 kg de produse, comparativ cu 370 kg pentru România. Pe de altă parte, conform datelor statistice prezentate de R. Cresin, recolta netă pe cap de locuitor în anii 1924-1928 s-a micșorat, comparativ cu anii 1920-1923, după cum urmează: în nordul Basarabiei – de la 548 kg la 394 kg sau cu 28%, iar în sudul provinciei – de la 789 kg la 466 kg sau cu 41%. CRESIN 1929, 149-150.

²⁸⁴ ȘANDRU 1980, 211; ENCIU 2002, 85.

²⁸⁵ ROUCEK 1932, 306.

deceniu interbelic, nu s-au produs schimbări radicale în modul de organizare al marii proprietăți, suprafața căreia s-a diminuat considerabil²⁸⁶. Adaptarea gospodăriilor mari la noile cerințe economice a fost stânjenită de mai multe cauze, printre care tempoul lent al lucrărilor de expropriere și împrumțări, lipsa forței de muncă disponibile și a inventarului necesar, dezamăgirea psihologică, îmbinată cu tendința conservatoare de păstrare a sistemului tradițional de cultură a pământului, calculele de rentabilitate elementară, alimentate de discuțiile privind eventualitatea unei noi reforme agrare²⁸⁷, dar și reorientarea investițiilor spre domeniile industrial și bancar²⁸⁸. Așadar, marea proprietate, care, parțial, a completat rândurile burgheziei, și-a adus o contribuție minimă la dezvoltarea agriculturii în general.

Împrumțărirea a avut la bază principiul social-economic. Acest lucru se poate cu ușurință deduce din prevederile legislației agrare privind categoriile populației care se bucurau de privilegii la împrumțărirea (muncitorii de pământ de la orașe și sate, orfanii, arendașii și coloniști). La nivel oficial și neoficial, reprezentanți ai minorităților naționale au invocat, în repetate rânduri, punerea în aplicare a motivației de ordin național a reformei, idee preluată cu insistență de istoriografia sovietică, la baza căreia au stat motive de ordin etnopolitic. În ce privește împrumțărirea, conform datelor statistice din *Tabelul împrumțării în raport cu criteriul de naționalitate* publicat de Gheorghe E. Cojocaru, media lotului de împrumțărirea a fost aproximativ aceeași atât pentru cetățenii de origine română, cât și pentru minoritățile naționale, astfel încât primii au primit loturi egale în medie cu 3,1 ha, cetățenii români de origine rusă – 3,5 ha, ucraineană – 2,5 ha, ebraică – 3,8 ha, găgăuză – 4 ha, bulgară – 3,6 ha. Doar media lotului foștilor coloniști germani era ceva mai mare, constituind 5,09 ha²⁸⁹. Autorul explica diferențele între mărimile medii ale loturilor prin suprafețele de teren disponibile și densitatea populației cu drept de împrumțărirea, factori care variau în diferite regiuni. În dependență de aceste criterii, limita lotului de împrumțărirea a variat între 2 și 6 ha. Aceeași idee privind echitatea pe principiu etnic, respectată la împrumțărirea în întreaga Românie, poate fi văzută la

²⁸⁶ În mediu pe țară, suprafața marilor latifundii s-a micșorat de la 712 la 448 ha. ȘANDRU 1988, 168.

²⁸⁷ MITRANY 1930, 279-280; LIVEANU 1967, 304; ȘANDRU 1988, 168-169.

²⁸⁸ KEIL 2006, 112. După reformă, în întreaga Românie se numărau circa 10.000 de mari proprietari, unii dintre ei beneficiind de credite rural și reduceri de taxe vamale pentru importul mașinilor agricole, fapt care le-a permis să dezvolte ferme agricole moderne. SCURTU, BUZATU 1999, 60.

²⁸⁹ COJOCARU 1997, 160, 241 (Tabelul 4, *Împrumțărirea cu pământ în raport cu criteriul de naționalitate*).

V. Bozga care dă un procent mediu pe țară a împrumutării minorităților de 27,01 %, pentru Basarabia – de 30,42 %²⁹⁰.

Conform lui Ion Țurcanu, lotul mediu de împrumut pentru întreg teritoriul Basarabiei a fost de 3,5 ha²⁹¹, cifră care coincide și cu calculele noastre, efectuate în baza tablourilor de împrumut, selectate din diferite zone ale Basarabiei. Pentru perioada respectivă, economiștii au calculat că „suprafața medie necesară pentru asigurarea independenței unei familii rurale era de 5 ha”²⁹², astfel încât în întreaga țară se simțea un deficit acut de pământ. Pentru Basarabia, situația se prezenta ca fiind și mai dificilă, în condițiile creșterii demografice continue, înregistrată după Unire.

Cu toate acestea, efectele pozitive ale reformei au fost umbrite de o serie de probleme cu care se confruntau cetățenii împrumutați, cea mai gravă fiind onorarea obligației financiare, impusă pentru achitarea pământului²⁹³. Treptat, statul a renunțat la subvenționarea parțială a celor 25 % din costul terenului expropriat, prevăzute prin lege, finanțând doar întreținerea Casei Noastre²⁹⁴, astfel încât achitarea sumelor respective era în totalitate plasată pe umerii țărânului. Aceste sume urmau să fie acumulate, în mare parte, de pe urma realizării surplusului de produse agricole, fapt care însemna că proprietatea funciară urma să se transforme și în sursă de venit. În acest sens, era absolut importantă mecanizarea muncii agricole, care, de altfel, a înregistrat un progres foarte modest²⁹⁵. Accesul limitat la creditele rurale era altă problemă, ce se află în strânsă legătură cu asigurarea viabilității gospodăriei individuale. Instituțiile de credit create²⁹⁶ erau insuficiente pentru numărul de locuitori care necesita susținere financiară din

²⁹⁰ Pentru Transilvania acest procent constituia 23,14 %, pentru Bucovina – 31,26 %. BOZGA 1997, 415.

²⁹¹ ȚURCANU 1991, 36.

²⁹² SCURTU, BUZATU 1999, 59; KEIL 2006, 111.

²⁹³ Statul lua asupra sa plata a 25 % din valoarea terenului expropriat (art. 55 al Legii agrare), procentul fiind mai mic decât în Vechiul Regat (35 %). În același timp, în primul caz obligația statului era exactă, în cel de-al doilea procentul avea caracterul unei limite superioare. IONESCU-ȘIȘEȘTI 1920, 25.

²⁹⁴ COJOCARU 1997, 154.

²⁹⁵ În conformitate cu datele din tabelul *Nivelul înzestrării tehnice a agriculturii basarabene*, întocmit de Gh.E. Cojocaru, deși pe parcursul perioadei 1920-1924 – s-a înregistrat un progres în înzestrarea cu tehnică agricolă, aceasta în mare parte fiind accesibilă cooperativelor agricole, înființarea și desfășurarea activității lor era sprijinită de către stat. Persoanele particulare aveau acces financiar limitat la procurarea tehnicii agricole (COJOCARU 1997, 164-165, 245).

²⁹⁶ În ianuarie 1922, în Basarabia și-a demarat activitatea Casa de împrumut pe gaj a agricultorului, care, în același an, a acordat credite pentru 1300 gospodării țărănești. Prima societate de credit funciar rural a fost creată în anul 1924 (COJOCARU 1997, 163).

partea statului. Astfel, în scopul ieșirii din impas, țăranii făceau împrumuturi, mai puțin la bancă și mai des la cămătari, vindeau loturile agricole²⁹⁷, de regulă, la un preț scăzut, sau se decideau să emigreze la oraș, în căutarea unor condiții decente de trai²⁹⁸. S-a optat și pentru soluții extreme, cum a fost emigrarea peste hotare, fapt demonstrat prin materialele de arhivă analizate în rândurile ce urmează.

Fenomenul emigrării țăranilor basarabeni în America de Sud a fost semnalat în special în sudul Basarabiei, în anii 1924-1925. Seceta din anii precedenți, 1923-1924, a sporit incapacitatea acestora de a achita prețul de răscumpărare al pământului. Dificultățile de ordin material au generat o stare morală de disperare²⁹⁹, exploatată din plin de societățile de emigrare.

Primele manifestări ale interesului față de perspectiva emigrării s-au produs la începutul lunii iunie 1925, îndată după punerea în aplicare a *Legii pentru reglementarea migrațiilor*³⁰⁰. În căutarea unor condiții decente de trai și a surselor sigure de venit, țăranii erau gata să plece tocmai în Brazilia. Ancheta, întreprinsă în septembrie 1925, de către Direcția Poliției și Siguranței Generale, la solicitarea Ministerului Muncii, în județele Cahul, Cetatea Albă și Ismail, a scos în evidență caracteristicile unei stări de spirit alarmante în regiune: „Toate satele din sudul Basarabiei sunt frământate de gândul emigrării.” Coloniștii „se adună în taină, formează liste de înscrieri, trimit delegații la București și își arendează pământurile pe nimic”³⁰¹. Ideile de emigrare se răspândeau treptat și în satele cu populație preponderent românească.

Pregătirile pentru emigrare se efectuau după următoarea schemă: doritorii de a emigra trimiteau un delegat la București, pentru a trata cu reprezentanții birourilor de emigrare și a aduce informație concretă despre condițiile de emigrare. Astfel, coloniștii bulgari din comunele Cubei, județul Cetatea Albă, și Aluatul, județul Cahul, au trimis delegați la sediul societății „Cosulich-Line” din București, care s-au întors cu numeroase prospecte, formulare, hărți și instrucțiuni privitoare la actele necesare pentru obținerea pașaportului. Delegaților li s-a mai comunicat că drumul București-Triest-San-Paolo (Brazilia) urma să fie gratuit. Societatea elibera și un act ce confirma asigurarea privilegiilor de care urma să beneficieze emigranții: casă cu grădină, vite și inventar agricol la locul de destinație. De asemenea, aceștia urmau să lucreze, în mod obligatoriu, câte 3-6 luni pe plantațiile de cafea, fiind remunerați cu câte 1-2 dolari pe zi. După expirarea termenului, se deschidea posibilitatea cumpărării pământurilor de calitate la un preț redus.

²⁹⁷ HAYNES 2003, 109.

²⁹⁸ SCURTU, BUZATU 1999, 59.

²⁹⁹ BĂDĂRĂU 1927, 109.

³⁰⁰ „M.O.”, nr. 92 din 29 aprilie 1925.

³⁰¹ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 8.

În august 1925, o mare parte a locuitorilor înscriși pe listele doritorilor de a emigra a început să-și vândă vitele și inventarul, dar și terenurile agricole, cu care fuseseră împroprietăriți recent, la un preț foarte scăzut, alți locuitori preferând arendarea pământului. Banii erau folosiți, de cele mai dese ori, pentru obținerea documentelor de călătorie. Dificultățile economice au împins țăranii înspre luarea deciziei de emigrare, în același timp, autoritățile locale profitau de situația creată și impuneau darea de mită în schimbul eliberării actelor necesare pentru emigrare sau facilitau tranzacțiile imobiliare la un preț extrem de redus³⁰².

E semnificativ faptul că în comunele aceluiași județ situația se prezenta în mod diferit: dacă unele sate erau cuprinse de o disperare tacită, atunci în altele „speranța viitorului fericit se citea pe fețele celor care intenționau să emigreze”. În conformitate cu raportul citat, în comuna Ivanovca-Bulgară, județul Cetatea Albă, 53 de familii de origine bulgară semnaseră cereri de emigrare³⁰³. În comuna Diulmeni numărul de familii care intenționau să emigreze ajunsese la 40³⁰⁴. În comuna Tarutino listele de emigrare au fost completate de 100 de familii.

În județul Cahul era o situație similară. Un polițist declara: „În orașul Cahul 23 de familii de ruși și bulgari și 2 familii de români își vând averea pentru a emigra. Societatea „Cosulich-Line” a asigurat locuitorii că în Brazilia pământul este așa de roditor, încât li se asigura mari bogății în scurt timp. Din vânzările acestor averi caută să profite o mulțime de doritori de îmbogățire. Pentru obținerea actelor li se iau prețuri de spoliație”³⁰⁵. În comuna Moscovei intenționau să emigreze 100 de familii, în comuna Vulcănești – 50 de familii. În comuna Delu-

³⁰² A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 8. Locuitorii mai multor comune reclamau în adresa Ministerului faptul că notarii primiseră instrucțiuni concrete din partea subprefecților de a nu elibera așa-numitele „vize de circumstanță”. În pofida acestor obstacole, dacă inițial numai locuitorii săraci erau obsedați de ideea emigrării, treptat gândul emigrării începe să frământă mințile unor gospodari care aveau în posesie câte 10-15 desetine de pământ, imobil, vite, inventar agricol etc.

³⁰³ Primăria a eliberat actele de emigrare, în urma ordinului prefecturii (nr. 1140/925) și a intervenției avocatului biroului de emigrare „Cosulich-Line”. Câțiva locuitori își vânduseră pământul la prețul de 3.000-3.500 lei pentru o desetină, prețul real fiind de 7.500-8.000 lei. În aceste condiții, agronomul regional A. Cuțeanu cumpărase 18 desetine de pământ la prețul minim de 3.500 lei pentru o desetină. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 10.

³⁰⁴ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 10. Un locuitor al comunei mărturisirea următoarele: „Unii dintre noi, vânzându-și toată averea, se hrănesc din banii proveniți din vânzarea avutului la un preț foarte mic. Unii locuitori au cheltuit până în prezent jumătate din aceste sume. Vrem să plecăm în America din cauza secetei care a bântuit doi ani în Basarabia și fiindcă la societatea „Cosulich-Line” ni s-a spus că în America este o lume nouă, unde omul se poate îmbogăți ușor fără multă strădanie”.

³⁰⁵ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 10.

chiori, județul Ismail, listele de emigrare au fost completate de 60 de familii de origine bulgară³⁰⁶. Ideile de emigrare au găsit arie de răspândire și în nordul Basarabiei, în special în județele Hotin și Soroca, dar frământările de acolo purtau un caracter mai moderat. Documentele de arhivă conțin dovezi similare privind darea de mită în scopul obținerii actelor necesare pentru emigrare. Din spusele celor care intenționau să emigreze, decizia acestora era determinată de condițiile nesatisfăcătoare de trai, agravate de secetă, precum și de impozitele excesive și mita care lua proporții³⁰⁷, pe de o parte, și de făgăduielile unui „pământ bun și o viață liberă în America”, pe de alta. Nemulțumirea locuitorilor era provocată și de insuficiența de pământ, în condițiile suprapopulării rurale, mai acută decât în alte regiuni ale României³⁰⁸. În acest sens, observăm că stimularea colonizării interne a nemulțumit o parte din populație³⁰⁹. În urma investigațiilor efectuate de Serviciul de siguranță din Chișinău, s-a depistat că principalii agitatori pentru emigrare nu erau agențiile de emigrare, ci foștii emigranți basarabeni reîntorși în patrie³¹⁰, dar și cetățenii care intenționau să emigreze.

Nu dispunem de date statistice care ar permite stabilirea numărului celor întorși în patrie după șederea provizorie în America de Sud. Cert este faptul că situația celor reîntorși se înregistra ca fiind mai dificilă decât în ajunul emigrării, astfel încât aceasta a fost supusă discuției în ședința Adunării Deputaților din 20 mai 1927. Astfel, deputatul T. Iacobescu, care deținea informații despre 15 familii de emigranți din satul Grinăuți, județul Bălți, considera absolut necesară întreprinderea de măsuri urgente în scopul soluționării echitabile a problemelor cu care se confruntau basarabienii reîntorși din Brazilia: „familii de bulgari, supuse la munci de sclavi pe „pământul făgăduinței”, s-au repatriat, dar nu au mai găsit

³⁰⁶ Astfel, pentru obținerea actelor de emigrare, locuitorii au oferit mită funcționarilor locali: preotului – câte 100 lei pentru eliberarea unui act de naștere, notarului – câte 400 lei de familie, acesta urmând să dea câte 100 lei de persoană șefului postului de jandarmi. Notarul comunei cumpărase personal întreaga avere a unui locuitor, cu tot cu pământ, casă și vie.

³⁰⁷ „Aici ni se fac mizerii și neajunsuri, în special de perceptor care și acum pentru fiecare certificat ne cere să dăm câte 100 lei” și „oriunde te miști, trebuie să dai bani”, mărturiseau locuitorii. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 14.

³⁰⁸ HAYNES 2003, 108.

³⁰⁹ Bunăoară, locuitorii satului Erdec-Burna, județul Ismail, în majoritate de origine română, deși duceau un mod de viață prosper, considerau că posedau pământ insuficient, achitând în același timp impozite mari. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 15.

³¹⁰ Aceștia erau de origine germană, rusă, bulgară, evreiască, ultimii emigrând prin intermediul Băncii Evreiești și a organizației sioniste din Basarabia. De exemplu, un grup din 15 bulgari din județul Cetatea Albă, reîntors din Canada, agita în favoarea emigrării în „lumea nouă”, unde pe emigranți îi aștepta „libertatea completă, pământuri roditoare, fără preț de răscumpărare, și facilități de transport”. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 780/1925, f. 12.

nici locuințele, nici loturile ce le aparținuseră odată³¹¹. Deputații au propus repunerea foștilor emigranți în posesia pământurilor pierdute, în special în cazul în care pământurile acestora nu se aflau în proprietatea altor săteni³¹². Situația se complica pentru locuitorii care, înainte de emigrare, își vânduseră terenurile unor persoane particulare. La începutul anilor 30, senatorul de Lăpușna, Gh. Stăncescu, readucea în atenție impresiile despre situația alarmantă a țăranimii basarabene din perioada campaniei electorale din 1928. Aceasta primise pământ, dar, neavând cu ce-l lucra, a fost nevoită să ia împrumuturi, confruntându-se în continuare cu incapacitatea totală de plată și luând drumul pribegiei³¹³.

Analiza datelor din arhive privitoare la fenomenul emigrării locuitorilor basarabeni în America de Sud, în parte descrise mai sus³¹⁴, permit formularea concluziei, potrivit căreia fenomenul a fost tratat ca fiind unul de importanță locală, astfel încât autoritățile, atât cele centrale, cât și cele locale, nu au avut o reacție promptă față de aceste porniri de emigrare care luaseră proporții alarmante. Deși Dumitru Șandru afirma că „reforma agrară din 1921, contribuind, prin împrumutarea țăranilor, la ameliorarea standardului lor de viață, submina în mod consistent cauza de bază a emigrării”³¹⁵, trebuie să cădem de acord cu Nicolae Enciu asupra concluziei că Unirea și reforma agrară „n-au condiționat dispariția completă a emigrării în perioada interbelică, aceasta fiind deja determinată de noi factori”³¹⁶, printre care și împrumutarea parțială sau lipsa de mijloace tehnice și surse bănești care să asigure posibilitatea prelucrării pământului. Statul care urma să garanteze respectarea acestui drept, nu a oferit locuitorilor sprijinul necesar³¹⁷. Efectele de ordin negativ ale reformei s-au resimțit în special în anii

³¹¹ „D.A.D.”, nr. 118, ședința din 20 mai 1927, p. 4064.

³¹² În cadrul discuțiilor, ministrul de stat S. Niță preciza că cei care își păstrasera loturile nu fuseseră deposedați, afară de două cazuri la Bălți, care, la acel moment, se investigau.

³¹³ STĂNCESCU 1932, 7-9.

³¹⁴ **Vezi**, pe larg: SUVEICĂ 2000b, 66-67.

³¹⁵ ȘANDRU 1980, 75.

³¹⁶ Nicolae Enciu se referă la o nouă reclasificare economică a țărilor, lumii, în rezultatul căreia România s-a plasat pe planul secund, declararea stării de asediu în Basarabia, la dificultățile survenite în viața țăranilor după reforma agrară, sublimate de noi mai sus, la impunerea restricțiilor de circulație a populației și comercializării produselor agricole, anumite măsuri de centralizare a vieții politice și economice a provinciei, și, nu în ultimul rând, la permanentele imixțiuni externe provocate de Moscova. ENCIU 2002, 107-111.

³¹⁷ Fenomenul emigrării din 1924-25 nu a fost exploatat pe larg de istoriografia sovietică, cu toate acestea, au existat publicații în care se indica asupra faptului că deși, în mod oficial, guvernul român depunea eforturi pentru a stopa emigrarea, în realitate aceasta ar fi fost susținută de autorități pentru „a se elibera de „elementul incomod” al populației și a lărgi simultan posesiile proprietarilor și funcționarilor români”. Emigrarea era denumită „fugă” (*begstvo*), fiind indicată cifra de 1.459 persoane în total emigrate din Basarabia în 1924 și 12.241 – în 1925. EMIGRACIJA 1926, 45.

crizei economice mondiale din 1929-1933, perioadă în care mica proprietate care nu a atins un nivel economic autonom a fost cea mai vulnerabilă în fața provocărilor economice.

Reforma agrară a avut consecințe de ordin economic, social-politic și moral-psihologic, acestea fiind în strânsă legătură. Întrucât la baza determinării beneficiarilor reformei au fost puși factori de ordin social, este cert faptul că consecințele sociale ale reformei agrare au fost dintre cele mai puternice. Ameliorarea situației sociale a țărănimii, anterior utilizată drept forță ieftină de muncă pe domeniile proprietarilor, se prezintă printre consecințele directe ale acesteia.

La mijlocul anilor 20, în România, dar și în restul țărilor sud-estului Europei, s-a înregistrat o scădere a producției agricole și, respectiv, o scădere a exportului de grâne. Analiza datelor statistice privind producția agricolă în perioada de până și după reforma agrară³¹⁸ prezintă o scădere esențială a acesteia, parte din sursele istoriografice explicând aceasta în exclusivitate prin redistribuirea proprietății funciare, în rezultatul căreia avusese loc „distrugerea gospodăriilor mari cu cultură mai bună, unde recolta era totdeauna mai superioară decât în cele țărănești”³¹⁹. Este adevărat că țăranul „nu este încă orientat spre capital, cu alte cuvinte el nu se gândește să producă bunuri cu profit”³²⁰, producând doar echivalentul producției necesare pentru consum, nu și pentru profit. Cauzele scăderii producției agricole au fost determinate doar în parte de transformările în structura proprietății funciare, agravată de suprapopularea rurală³²¹. Dezorganizarea economiei rurale după război, lipsa unui program de stat în vederea susținerii gospodăriilor țărănești mici și mijlocii care avea nevoie de capital și de cunoștințe în domeniul mecanizării și eficientizării muncii agricole în condițiile obligațiilor financiare, legate de răscumpărarea pământului, pe de o parte, și protecționismul agricol, adoptat de statele industriale în perioada interbelică care a redus substanțial șansele țărilor balcanice de a-și realiza materia primă³²², pe de alta, au avut drept rezultat situația dezastruoasă a agriculturii românești în ansamblu. Deși domeniul industrializării se bucura de investiții solide, comparativ cu agricultura, aceasta nu a soluționat problema suprapopulării și nici nu a devenit o bază solidă pentru mecanizarea muncii agricole.

³¹⁸ SCURTU, BUZATU 1999, 60.

³¹⁹ CIOBANU (1929) 1993, 336.

³²⁰ ROMMENHOELLER 1926, 189.

³²¹ În anul 1930, în agricultură erau angajate 51,4 % din întreaga populație a României, 53 % din populația Bulgariei, 50,3 % din populația Greciei (STAVRIANOS 1963, 595). În ce privește creșterea populației, în perioada anilor 1920-1939, populația rurală a României a crescut cu 28,2 %, un procent foarte ridicat care plasa România doar după Bulgaria – cu o creștere de 32,3 %, și Polonia – cu 29,9 %. ALDCROFT, MOREWOOD 1995, 18.

³²² STAVRIANOS 1963, 597.

Legea agrară pentru Basarabia conținea prevederi care, potrivit unor opinii, avea o importanță enormă pentru agricultura Basarabiei. Era vorba de art. 44 care explica existența în cadrul Fondului imobiliar basarabean a unor terenuri de interes general ce urmau să fie repartizate diferitor instituții agricole și industriale: 9 loturi a câte 25 ha școlilor normale, câte un lot întreg fiecărei școli primare rurale, câte două loturi pentru fiecare regiment al armatei ș.a.³²³. Problema consta în faptul că programul cu prevederi largi de intensificare a agriculturii nu a fost aplicat în practică, acesta limitându-se la crearea diferitor tipuri de loturi care, în mare parte, erau arendate persoanelor particulare. Într-o publicație din 1927 se menționa că „inițiatorii acestei legi nu au avut în vedere astfel de exploatare a acestor rezerve”³²⁴. Funcția statului în acest sens s-a redus la delimitarea rezervelor de pământ, fără a le înzestra cu inventarul și forța de muncă necesară.

În perioada imediată Unirii, situația complicată din domeniul agriculturii a fost o urmare a războiului care a cauzat pierderi ale forței de muncă, distrugerea terenurilor agricole, redistribuirea producției după necesitățile războiului. După 1921, situația trebuie analizată prin prisma ideii, conform căreia reforma agrară „a constituit și altceva decât o problemă de repartitie a pământurilor, (...) ea trebuia privită în raporturile de dependență cu întreaga organizare economică și socială”, astfel încât reducerea producției globale și la hectar era cauzată „de ansamblul condițiilor în care s-a aplicat legiuirea și s-a dezvoltat agricultura României în perioada interbelică”³²⁵. Era vorba de sporul demografic ridicat al populației, fragmentarea continuă a proprietăților țărănești, ca rezultat al moștenirii și vânzării parțiale, fluctuațiile pieței internaționale, dezvoltarea lentă a industriei și, nu în ultimul rând, investițiile limitate ale statului în domeniul agriculturii, comparativ cu cel al industriei³²⁶.

În perioada de până la Primul Război Mondial, producția agricolă înregistra spor în rezultatul aplicării metodelor agricole extensive, posibilă în condițiile existenței marii proprietăți. Într-un studiu de specialitate, agronomul T. Buhăiescu atrăgea atenția asupra faptului că „dacă vom compara venitul brut al gospodăriilor mici și mari, vom vedea că gospodăria mică produce incomparabil mai mult decât cea mare”³²⁷. În aceste condiții se cerea o atenție sporită din partea statului

³²³ Gh. Ionescu-Șișești menționa că introducerea în lege a acestui articol „se datorește prezenței în Sfatul Țării și în Comisia agrară a unui mănunchi de specialiști care nu fără luptă și nu fără greutate au reușit să introducă în proiect multe dispoziții foarte bune, care cu greu s-ar fi introdus altfel”. IONESCU-ȘIȘEȘTI 1920, 19.

³²⁴ ARTICOLUL 44 ... 1927, 4.

³²⁵ SAIZU 1991, 139,112.

³²⁶ BĂRBULESCU, DELETANT, HITCHINS, PAPACOSTEA, TEODOR 1998, 441.

³²⁷ BUHĂIESCU 1921, 100.

pentru susținerea gospodăriilor mici, apărute în rezultatul procesului complex al împrumătăririi. Cifrele recoltei demonstau necesitatea reconstrucției agriculturii basarabene pe baze noi, moderne, ea resimțindu-se mai acut în Basarabia decât în celelalte provincii românești. În aceste condiții era necesar un set de măsuri menit să protejeze și să stimuleze agricultura, dintre care perfecționarea tehnicii agricole, organizarea creditului rural, încurajarea cooperăției agricole. Încă în perioada inițială a reformei, specialiștii în domeniul agrar atrăgeau atenția asupra unei politici clare în această direcție³²⁸. Necesitatea unui astfel de sprijin venea drept una de la sine înțeleasă, dacă ținem cont de situația economică a țărânimii în general, care constituia circa 80 % din totalul populației țării și 87 % din populația Basarabiei și de ponderea acesteia din totalul populației atât în țară, cât și în provincie³²⁹. Pentru o bună parte a factorilor de decizie nu agricultura, ci industria urma să joace un rol important în procesul modernizării economice. Pe de altă parte, o modernizare în context larg era imposibilă fără modernizarea relațiilor de proprietate, un rol important în acest sens fiind rezervat dreptului de dispunere liberă a pământului aflat în proprietate. Conform legislației, terenurile puteau fi înstrăinate numai după expirarea unui termen de cinci ani de la achitarea integrală a datoriilor financiare pentru pământul obținut în urma împrumătăririi. *Legea pentru desființarea „Casei Noastre” și modificare a unor dispoziții din Legea agrară pentru Basarabia*, din 18 ianuarie 1924, reglementa vânzarea pământurilor cultivabile nesupuse exproprierii sau a celor rămase în posesia proprietarilor după expropriere, împreună cu imobilul, „sub rezerva însă a exercitării dreptului de preemțiune a Statului”³³⁰. Prin aceste prevederi, susținea Dumitru Șandru, se urmărea preîntâmpinarea prefacerii latifundiilor, se încerca prevenirea anihilării efectelor reformei agrare și se asigura un fond funciar al statului care urma să fie utilizat pentru împrumătăririle viitoare³³¹. Într-un final, „statul n-a dispus, însă, de fondurile necesare pentru a cumpăra pământurile oferite spre vânzare”³³². Astfel, îngrădirea circulației libere a pământului prin legislația agrară a conti-

³²⁸ Bunăoară, Eugeniu Giurgea atenționa în faza inițială a reformei asupra faptului că „nu este de ajuns ca să dăm unui cultivator pământ, ci trebuie să i se pună la dispoziție și mijlocul de exploatare care în cazul de față nu poate să fie altul decât capitalul, ce trebuie să-i fie procurat, în condițiuni cât se poate de avantajoase, de către un institut oarecare de credit”. În atare condiții, susținea autorul, țăranul basarabean ar fi fost în stare să achite datoriile către stat într-un an. GIURGEA 1921, 51, 64; ARMSTRONG 1926, 157-158.

³²⁹ În conformitate cu datele Recensământului populației din 1930, populația rurală a României constituia 80 % din total, iar populația rurală din Basarabia avea un procent și mai ridicat – 87 %. **Vezi** ALEXANDRESCU 2007, 54.

³³⁰ „M.O.”, nr. 12 din 18 ianuarie 1924; HAMANGIU 1928, 709-710.

³³¹ ȘANDRU 1996, 60.

³³² AGRIGOROAIEI, PEDA, CALCAN 2008, 20.

nuat și după realizarea reformei, prin restricționarea dreptului de proprietate prin intermediul implicării statului în acest domeniu³³³.

Abia la 20 august 1929 a fost emisă *Legea pentru reglementarea circulației pământurilor dobândite prin legile de împrumut*, care permitea înstrăinarea pământului în termen de trei ani, cu respectarea condițiilor obligativității cetățeniei române și a statutului de muncitor de pământ. Operațiile de înstrăinare erau permise doar pentru terenurile aflate în posesie și pentru care exista dovada achitării integrale a prețului către stat, fiind, în același timp, respectată suprafața maximă de 25 ha³³⁴. Simultan, a fost adoptată *Legea pentru organizarea creditului funciar rural și a creditului agricol*, care prevedea înființarea de societăți de credit a gospodăriilor agricole, pentru asigurarea cu inventar agricol, intensificarea culturii și finanțarea cumpărării de imobile rurale³³⁵. Ambele legi aveau o importanță majoră pentru întărirea proprietății particulare țărănești, doar că acestea au fost adoptate în prag de criză mondială. *Legea asanării datoriilor agricole*, adoptată în 1932³³⁶, a soluționat doar parțial problema proprietarului aflat în dificultate. La mijlocul anilor 30, a sporit ritmul de înzestrare tehnică a agriculturii, dar „fără a se ajunge la o dotare corespunzătoare unei agriculturi moderne pentru multe din gospodăriile țărănești”³³⁷.

Un impact important asupra evoluției învățământului agricol l-a avut mutarea la Chișinău a Secției Agronomice a Facultății de Științe a Universității din Iași. Astfel, din 1933, Facultatea de Agronomie a pregătit cadre cu studii superioare în domeniul agriculturii care s-au putut manifesta spre finele perioadei interbelice.

Aprecierile date reformei la un deceniu după Unire au fost în mare parte critice. De cele mai dese ori, criticile răsuna în adresa legiuitorului agrar sau a funcționarului care a pus reforma în aplicare. Acestea erau îndreptate în adresa guvernelor care s-au perindat după Unire, nefiind în stare să promoveze o politică agrară consecventă, în scopul susținerii pe toate căile a proprietarului aflat în dificultate. Din cauza educației economice scăzute, acesta era dezorientat, fără un program economic clar, adaptată la noile circumstanțe. Astfel, după reformă, masa de țărani emancipați a rămas în cadrul propriilor forțe și cunoștințe. „Agricultura e lipsită de credite. În zece ani de după război nu s-a făcut un efort serios în direcția organizării unui credit agricol, adaptat la noile circumstanțe”, scria M. Șerban³³⁸. Statul urma să garanteze nu numai posesia de

³³³ MÜLLER 2008, 99-100.

³³⁴ „M.O.”, nr. 183 din 20 august 1929.

³³⁵ „M.O.”, nr. 183 din 20 august 1929.

³³⁶ „M.O.”, nr. 93 din 19 aprilie 1932. Cea de-a doua lege de asanare, *Legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane*, a fost aprobată în anul 1934 („M.O.”, nr.83 din 7 aprilie 1934).

³³⁷ AGRIGOROAIEI, PEDA, CALCAN 2008, 62.

³³⁸ ȘERBAN 1929, 23.

jure a pământului, ci și posesia *de facto* a acestuia, astfel încât țăranul să se poată bucura pe deplin de dreptul de proprietate, dintre care și dreptul de înstrăinare a acesteia. Analiza situației de proprietate la finele perioadei interbelice demonstrează faptul că nu au fost întreprinse suficiente măsuri în acest sens.

Deși a avut consecințe de diferit ordin, reforma agrară s-a produs, fenomenul în sine reprezentând un component important al procesului modernizării economice a României. În urma războiului și a evenimentelor revoluționare, conceptul de proprietate a suferit modificări, căpătând o conotație socială aparte. Obiectivul esențial al acesteia a fost împrumărirea maselor largi ale țăranimii, care, obținând și dreptul de vot universal, avea nevoie nu numai de legiferarea dreptului de proprietate, dar și de obținerea și garantarea acestuia în practică. Cu toate dificultățile reformei, aceasta a avut un impact major asupra structurii fondului funciar, componenței sociale a producătorului agricol, a plasat interesele economice ale țăranimii pe prim-plan în ierarhia priorităților programelor guvernamentale și de partid, a dat imbold dezvoltării învățământului agricol la scară largă și, nu în ultimul rând, dezvoltării ramurilor industriale, menite să satisfacă cererea crescândă de inventar agricol. Reforma agrară a avut un impact pozitiv atât asupra îmbunătățirii condițiilor de trai ale țăranimii, cât și asupra stării psihologice ale acesteia. Astfel, deși a demarat într-un ritm mai lent, până la finele perioadei interbelice modernizarea agriculturii a căpătat noi nuanțe și a cuprins noi aspecte.

Capitolul III

MODERNIZAREA VIEȚII ADMINISTRATIVE A BASARABIEI

3.1. PRINCIPIUL DESCENTRALIZĂRII ADMINISTRATIVE. LEGEA ADMINISTRATIVĂ DIN 1925

Conform formulei lui Paul Negulescu, administrația cuprinde totalitatea serviciilor publice care au drept scop să asigure, prin aplicarea legislației în vigoare, ordinea, siguranța, dezvoltarea și cultivarea individului și tot ceea ce constituie rațiunea de a fi a unui stat¹. De rând cu unificarea și integrarea administrativă, modernizarea structurilor și serviciilor administrative de nivel central și local ale României interbelice a fost un deziderat al reformei administrative, implementată pas cu pas după 1918. Preocupările în acest domeniu au depășit spațiul dezbaterilor parlamentare, fiind expuse în revistele de specialitate, în presă, întruniri și conferințe. Aceasta presupunea efectuarea unor transformări la nivel instituțional și al resurselor umane, o restructurare a relațiilor dintre stat și funcționari și a relației dintre corpul de funcționari și cetățeni. „Mașinăria birocratică actuală, complicată, vătămătoare publicului, costisitoare până la risipa banului public, absurdă și ridicolă, trebuia grabnic sfărâmată și înlocuită cu una bazată pe trebuințele reale”, așa încât să fie eliminată și nemulțumirea funcționarilor care era în mare parte de ordin moral, susținea o publicație din 1921². Vom adăuga că urma să fie eliminat și contactul rigid dintre populație și funcționari, prima arătându-se nemulțumită de lipsa de înțelegere și flexibilitate.

Modernizarea administrativă a Basarabiei s-a realizat în paralel cu integrarea provinciei în cadrul comun românesc, succesul modernizării fiind în directă dependență de succesul integrării. Ambele procese s-au desfășurat pe un teritoriu cu o populație preponderent rurală, gradul de urbanizare al căreia constituia doar 15 %³, mai redus decât în alte regiuni ale României. Acest fapt a determinat un „sir de trăsături specifice ale modului de trai, ale vieții sociale și economice și chiar ale evoluției culturale”⁴ atât în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cât și în perioada interbelică.

În organizarea teritorial-administrativă a României interbelice, inclusiv a Basarabiei, distingem trei etape cronologice de bază:

¹ NEGULESCU 1925, 323. V. Ionescu-Darzeu scria că administrația este instrumentul cu ajutorul căruia guvernul își îndeplinește funcțiile (IONESCU-DARZEU 1924, 46). Această definiție nu includea componentul administrării locale.

² ALEXANDRESCU 1921, 38.

³ COJOCARU 1997, 57.

⁴ AGRIGOROAIEI, PALADE 1993, 67. Dintre cele 9 județe ale Basarabiei, numai în județul Ismail cota-parte a populației urbane era cea mai ridicată, constituind 38,1 %.

- 1918-1925, perioadă care poate fi împărțită în două perioade mai mici, 1918-1923 și 1923-1925. Între 27 martie și 27 noiembrie 1918 Basarabia a avut statul de provincie autonomă în cadrul României. În perioada de până în 1925 au fost păstrate particularitățile administrative regionale, astfel încât în Basarabia a funcționat zemstva, organ de autoadministrare locală, care a fost eliminat treptat, prin transferul competențelor acesteia către organele provizorii create după Unire. Constituția din 29 martie 1923 a legiferat principiile fundamentale ale administrației românești – unitatea și indivizibilitatea statului și principiul descentralizării administrative. În baza acesteia, au fost elaborate legi speciale cu caracter administrativ: *Legea pentru Statutul funcționarilor publici*, din 19 iunie 1923, precum și *Legea pentru unificarea administrativă*, din 14 iunie 1925.
- 1925-1938 – perioada de la adoptarea *Legii pentru unificarea administrativă*, din 14 iunie 1925⁵, și până la adoptarea *Decretului-lege pentru reforma administrativă*, din 13 august 1938, perioadă în care administrarea României a parcurs calea de la descentralizare spre centralizarea administrativă. *Legea pentru organizarea administrației locale*, emisă la 3 august 1929, a mers mai departe, extinzând aplicarea principiului descentralizării administrative, formulat de Constituția din 1923. Prin cele 11 modificări legislative care au fost adoptate până în 1934 și, respectiv, prin Legea din 1936, s-a trecut treptat la aplicarea principiului centralizării administrative, fapt care a însemnat un pas înapoi;
- 1938-1940 – perioada de aplicare în practică a principiului centralizării administrative, bazat pe prevederile Constituției Regelui Carol II din 27 februarie 1938 și, respectiv, a *Decretului-lege pentru reforma administrativă*, din 13 august 1938. Astfel, județul s-a transformat dintr-o unitate administrativă descentralizată într-o circumscripție a ținutului⁶.

Perioada cercetării noastre cuprinde anii 1918-1928, anterioară transformărilor instituite prin adoptarea *Legii pentru organizarea administrației locale* din 3 august 1929. Pentru evoluția vieții administrative a României din primul deceniu interbelic momentul de cotitură l-a constituit adoptarea Legii administrative din 1925, în baza căreia a fost instituit un sistem administrativ unic pentru întreaga țară. Implementarea acestei legi, elaborată după principiul descentralizării administrative, a adus în domeniul administrativ componentul modernizării. Acesta presupunea transferul de putere către organele administrării locale, investirea

⁵ *Legea pentru unificarea administrativă*, promulgată la 14 iunie 1925, a fost adoptată la 7 octombrie 1925 și a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1926.

⁶ Aceași periodizare a fost propusă de mai mulți autori, printre care: IANCU 1988, 52; COJOCARU 1997, 56.

acestora cu atribuții relativ largi, crearea unui corp de funcționari profesionist care să contribuie în mod direct la debirocratizarea administrației și restructurarea relației dintre funcționar și cetățean, întru satisfacerea necesităților celui din urmă. Așa cum în literatura de specialitate, în tratarea evoluției vieții administrative a Basarabiei interbelice s-a pus accentul în special pe integrarea provinciei în cadrul legislativ și instituțional comun⁷, în paginile ce urmează vom încerca o abordare a aspectului modernizării administrative a Basarabiei ca parte componentă a procesului de modernizare a României.

O primă etapă în reformarea administrativă a țării a fost elaborarea unui cadru legislativ comun, acest proces fiind posibil prin două căi: extinderea legislației din Vechiul Regat asupra restului provinciilor și elaborarea unei legislații pe baze noi. Cea din urmă cale era mai performantă din punctul de vedere al tehnicii legislative, dar mai puțin rapidă. Legislatorul a îmbinat, de fapt, ambele căi, ținând cont de funcționarea în România a patru sisteme administrative diferite⁸.

Polemica acută în jurul căilor de unificare legislativă și a eficientizării administrării în general, îmbinată cu dezbaterea noțiunilor-cheie ale dreptului administrativ, a început imediat după Unire. Dintre noțiunile discutate, menționăm centralizarea și descentralizarea – două principii fundamentale pe care se bazează relația dintre administrația publică centrală și cea locală⁹. Aplicarea principiului centralizării presupune asumarea de către stat a sarcinii administrării sau a reali-

⁷ AGRIGOROAIEI 2001; COJOCARU 1997.

⁸ Th.G. Marinescu, Director general la Ministerul de Interne, considera că cele patru sisteme puteau fi grupate în două modele de administrare: modelul francez, caracteristic pentru Vechiul Regat, și modelul german – pentru „Ardeal, Bucovina și chiar Basarabia”. Autorul compara plasamentul celor două sisteme de administrare vizavi de descentralizarea administrativă și concluziona că „în opoziție cu sistemul francez, în sistemul german guvernul central dă numai directive generale; unitățile administrative locale sunt aproape independente în tot ce privește nevoile locale, cu condiția ca ele să nu se ocupe de problemele politice, rezervate exclusiv guvernului central”. Astfel, prin extinderea sistemului administrativ din Regat în întreaga Românie, considera autorul, ar fi distrusă experiența autonomiei locale, acumulată de provinciile alipite (MARINESCU 1924, 41). Anibal Teodorescu, însă, considera că „în afară de oarecare puncte comune tuturor legiuirilor de organizare administrativă, nu există nici o înrudire; ele sunt sisteme juridice care, deși fuseseră aplicate în mare parte unei populații de aceeași rasă, izvorâseră însă din concepția de organizare a guvernanților unor state cu totul deosebite unele de altele. În adevăr, alte idei fundamentale, alte scopuri, și administrative, și politice, însuflețiseră guvernele din București și altele guvernele din Petersburg, Viena sau Budapesta” (apud, AGRIGOROAIEI 2001, 230).

⁹ Într-o publicație de epocă se menționa faptul că cele patru principii ale administrării – centralizată, descentralizată, desconcentrată și autonomia înfățișau „aspectele de seamă, pure, ale eternului antagonism social, care există între autoritate și libertate”. ENCICLOPEDIA ROMÂNIEI 1938, 271.

zării funcției executive, prin organele administrative care sunt subordonate principiului puterii ierarhice. Descentralizarea este divizarea funcțiilor executive între stat și colectivitățile locale, reprezentate de persoane alese în mod democratic în organele administrării locale. Ea presupune transferul responsabilităților care țin de planificare, finanțare și management de la organele conducerii centrale la cele locale¹⁰, principiul puterii ierarhice fiind înlocuit cu controlul administrativ sau tutela administrativă¹¹. Într-o lucrare importantă de epocă, Paul Negulescu formula avantajele descentralizării față de centralizare:

- descentralizarea dădea posibilitate ca interesele pur locale să se dezvolte în mod natural, adică conform moravurilor localnicilor și în măsura trebuințelor lor;
- descentralizarea face să se nască spiritul de inițiativă individuală, pe când centralizarea transformă cetățenii în administratori incapabili de a se încadra în domeniul politic, „sau cum zice Toqueville, centralizarea întretine în corpul social o somnolență administrativă, ea face să se nască spiritul de clientelă”;
- centralizarea dă naștere „funcționarismului” – este vorba de un aparat excesiv de numeros al funcționarilor;
- descentralizarea face să se nască în cetățeni spiritul de libertate și interesul pentru binele obștesc. Într-un stat centralizat libertatea cetățenilor se manifestă „numai în zilele de alegere, când și atunci influența guvernului e covârșitoare”¹².

Modernizarea sistemului administrativ însemna aplicarea consecventă a principiului descentralizării care „răspunde nevoii de libertate a colectivităților, la fel simțită ca și de indivizi, pentru dezvoltarea și propășirea după felul diferit în care-și înțeleg interesele și satisfacerea lor”¹³. Pe de altă parte, aplicarea acestei metode „superioară de administrație față de centralizare (...) **depinde de timpul când este aplicată, locul și gradul de civilizațiune al populației căreia se aplică, putând ajunge în anumite cazuri la rezultate chiar contrare decât cele așteptate**”¹⁴.

Începutul descentralizării administrative pe teritoriul Principatelor Române a fost pus de prevederile Regulamentului organic, prin instituirea sfaturilor orășenești alese. La 1 aprilie 1864, Al.I. Cuza a promulgat *Legea comunală*, iar la 2 aprilie 1864 – *Legea pentru înființarea consiliilor județene*, care realizau un sistem parțial de

¹⁰ În dezbaterile Adunării Deputaților privitoare la proiectul *Legii pentru unificarea administrației*, Alexandru Averescu formula scopul descentralizării în modul următor: „de a descărca centrul și a trece părți din lucrările sale la organele periferice”. „D.A.D.”, ședința din 8 mai 1925. „M.O.”, nr. 112 din 5 iulie 1925, p. 3141.

¹¹ TARANGUL 1940, 11.

¹² NEGULESCU (I) 1925, 562.

¹³ DAMIAN 1937, 11-12.

¹⁴ DAMIAN 1937, 12.

descentralizare. În conformitate cu primul act legislativ, administrația urbană a fost delimitată de cea rurală, comunele au fost investite cu personalitate juridică, declarându-se independența acestora. În baza celei de-a doua legi, în județe erau instituite consilii județene, cu membri aleși care reprezentau interesele locale, colective și economice ale județului¹⁵. Odată cu implementarea legilor respective, a fost pus în aplicare sistemul de control administrativ al autorităților centrale asupra organelor locale de conducere¹⁶. Legile ulterioare au avut un caracter de centralizare, mai mult sau mai puțin accentuat¹⁷.

În perioada anilor 1918-1925, administrația României nu a reprezentat un sistem unic, ci a funcționat în conformitate cu norme legislative diferite pentru fiecare provincie, elaborate până la Unire. În Vechiul Regat funcționa *Legea pentru organizarea comunelor urbane* din iulie 1894, *Legea comunelor rurale și a plaselor* din mai 1904, cu modificările ulterioare. În Bucovina viața administrativă era îndrumată de *Legea* din august 1908, în conformitate cu care căpităniile au fost transformate în județe. În Transilvania și Banat funcționa *Legea comunală* din 1886, *Legea pentru administrarea comitatelor și a municipiilor* din același an, precum și *Legea* din 1883 privitoare la finanțarea comitatelor, pusă în concordanță cu cerințele dreptului constituțional românesc, prin decretul Consiliului Dirigent din 1 ianuarie 1919¹⁸. În Basarabia funcționa *Regulamentul pentru comunele urbane* din 1892¹⁹ și *Regulamentul zemstvelor* din 1890, modificat de Guvernul provizoriu rus în anul 1917²⁰. Dacă în procesul unificării administrative „influența ardelenescă a atenuat dogmatismul raționalist din Vechiul Regat și a introdus inovații interesante, dreptul administrativ românesc a simplificat și clasificat metodele și organizația austro-ungară și a înlăturat particularitățile locale”, apoi dreptul rusesc a avut o influență neglijabilă pentru elaborarea noii legislații de unificare administrativă²¹. Astfel, în organizarea administrativă a României de după Unire au fost îmbinate două metode logice de unificare administrativă: simpla extindere a legilor și așezămintelor din Vechiul Regat asupra noilor provincii și elaborarea unei legislații noi, cu luarea în considerație a tradițiilor și exigențelor provinciilor reunite²².

¹⁵ ENCICLOPEDIA ROMÂNIEI 1938, 305. Pentru o prezentare pe larg a istoricului județelor din România, **vezi** NEGULESCU 1942, 82-105; URSU 1935, 351-355.

¹⁶ DAMIAN 1937, 10, 15-16; NEGULESCU (I) 1925, 560.

¹⁷ Este vorba de Legile privind comunele urbane din 9 aprilie 1874 și 13 iulie 1894 și *Legea* din 1 mai 1906, cu modificările din 29 aprilie 1908, 10 aprilie 1910 și 21 martie 1912.

¹⁸ PETER 1924, 25; PETER 1938, 201; CERNEA, MOLCUȚ 1992, 254.

¹⁹ TEODORESCU 1935, 352.

²⁰ ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920; COCERVA 1924, 51.

²¹ MARINESCU 1924, 41; PETER 1937, 558.

²² NICOLAU 1921, 41-44; MOLDOVAN 1936; MOLDOVAN 1937, 17; FILITTI, VÂNTU 1938, 296-311; MIHĂILESCU 1938, 48-50; NEGULESCU 1942, 83; AGRIGOROAIEI, PREDĂ, CALCAN 2008, 213.

Constituția din 1866 a fost primul act legislativ care a legiferat descentralizarea administrativă. Articolul 107 al acesteia prevedea că legile privind activitatea instituțiilor județene și comunale „vor avea la bază descentralizarea administrației unei mai complete și independența comunala”²³. Această formulă nu determina conținutul juridic al noțiunii de descentralizare. De asemenea, nu era clară corelația dintre cele două principii – descentralizarea administrativă și independența comunală. Principiul descentralizării administrative a fost reformulat în Constituția din 29 martie 1923: „Membrii consiliilor județene și consiliilor comunale sunt aleși de către cetățenii români prin votul universal, egal, direct, obligatoriu și reprezentarea minorităților după formele prevăzute de lege. La acestea se vor putea adăuga prin lege și membri de drept și membri cooptați. Între membrii cooptați pot fi și femei majore”²⁴. Astfel, descentralizarea administrativă era un mod democratic de administrare, pentru că presupunea responsabilitatea pentru soluționarea problemelor de interes local sau special de către autoritățile, ale căror titulari erau reprezentanți de ambele sexe, aleși de corpul electoral și dispuneau de mijloace financiare proprii²⁵. În cazul descentralizării, inițiativa și dreptul de a decide în toate problemele de interes local aparțineau organelor de conducere ale județului și comunei (consiliile județene și comunale), care, în conformitate cu *Legea pentru unificarea administrativă* din 14 iunie 1925, erau declarate persoane juridice. Descentralizarea ducea implicit la o colaborare dintre autoritățile locale și cele centrale, ultimele menținând dreptul de tutelă administrativă.

Starea de lucruri din fiecare regiune a României a fost analizată pe larg de specialiștii în materia administrării²⁶. Ideea comună care se desprinde din analiza studiilor publicate de aceștia este că au existat deosebiri neînsemnate în diviziunea teritorială a provinciilor. În 1918, în România erau 76 de unități administrative cu același statut, dar cu denumiri diferite: în Ardeal și Banat – 23 comitate, în Bucovina – 11 căpitanate, în Vechiul Regat – 34 județe și în Basarabia – 9 județe (*uezd*). Astfel, s-a revenit la unitatea teritorial-administrativă, denumită județ, în tot cuprinsul țării. Articolul 4 al Constituției din 29 martie 1923 stabilea: „Teritoriul României din punct de vedere administrativ se împarte în județe, județele în comune”²⁷. În același timp, dacă forma era aproape similară, fondul era diferit,

²³ Publicat în „Monitorul – Jurnal Oficial al României”, nr.142 din 1/13 iunie 1866.

²⁴ SCURTU, MOCANU, SMĂRCEA 1995, 66.

²⁵ NEGULESCU 1925, 560; DAMIAN 1937, 9; IONESCU-DARZEU 1924, 46.

²⁶ VĂRARU 1925, 211-214; A.L.M. 1924, 190-191; URSU, ONIGA 1923, 12; URSU 1935, 351; IONESCU-DARZEU 1921 (I), 57-59; (II), 64; (III), 76-78.

²⁷ Numărul, întinderea și subdiviziunile teritoriale ale județelor urmau să fie fixate în conformitate cu legile de organizare administrativă. În conformitate cu art. 41 al Legii fundamentale, indică faptul că interesele de ordin local, ale județului și comunei, țineau de competența

fapt care în mod logic trebuia să ducă la grăbirea eforturilor pentru omogenizarea sistemului administrativ.

Este semnificativă perceperea importanței reformei administrative de către Constantin Argetoianu. Într-un număr al revistei „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, publicație a Institutului Social Român, acesta afirma, pe bună dreptate, că descentralizarea este termenul sinonim pentru reforma administrativă și că aceasta nu putea fi considerată niciodată pe deplin realizată. „Cuvântul „sufragiul universal” a venit mult mai târziu decât descentralizarea administrativă. Chestiunea aceasta joacă în jurul a trei alte chestiuni: tutela, controlul și inițiativa. O adevărată descentralizare presupune inițiativa organelor autonome, admite controlul autorității centrale, respinge însă tutela”²⁸. C. Argetoianu era convins de succesul reformei doar în Bucovina care a cunoscut descentralizarea sub regim austriac²⁹. Un alt specialist în materie administrativă, I. Damian, vorbind despre performanțele descentralizării, accentua că aceasta nu avea o valoare absolută. Fiind o metodă superioară a administrării, oportunitatea și reușita acesteia erau în dependență directă de o serie de circumstanțe cu caracter subiectiv: timpul și locul aplicării acesteia, gradul de civilizație al populației, căreia i se aplică³⁰.

În discuțiile referitoare la administrarea Basarabiei și-a făcut loc și ideea privind autonomia administrativă a provinciei. Deoarece provincia dintre Prut și Nistru s-a bucurat de autonomie provizorie, din 27 martie până la 27 noiembrie 1918, ideea autonomiei devenea chiar speculativă pentru forțele care se opuneau consolidării Unirii. În Adunarea deputaților, Al. Averescu constata că „autonomia implică până la un oarecare punct și descentralizarea. Inversul nu este exact. Când zicem descentralizare, nu putem zice implicit și autonomie (...). Autonomia urmărește posibilitatea dezvoltării părților elementare, dar descentralizarea caută să descarce autoritatea centrală”³¹. Deputatul Ion Buzdugan afirma, la zece ani de la Unire, că „e nevoie de descentralizare ca să nu umble oamenii pe drumuri din Basarabia până la București și din București în Basarabia, drumuri costisitoare și foarte grele. Dar sunt anumite lucruri care se pot da descentralizării și altele, cele cu caracter general al țării, nu pot fi descentralizate. Iată pentru

consiliilor județene și comunale. „M.O.”, nr. 282 din 29 martie 1923.

²⁸ ARGETOIANU 1927, 261. Conform definițiilor specialiștilor în drept administrativ, spre deosebire de controlul ierarhic care se exercita asupra tuturor funcționarilor, tutela administrativă este un drept de control administrativ, menținut de către autoritățile centrale în regimul administrativ de descentralizare (DAMIAN 1937, 15) și se exercita față de serviciile cu personalitate juridică a județului și comunei printr-o autoritate strict determinată, ca prefect, subprefect etc. NEGULESCU (I) 1925, 402-403.

²⁹ ARGETOIANU 1927, 261.

³⁰ DAMIAN 1937, 12.

³¹ „D.A.D.”, ședința din 8 mai 1925; „M.O.”, nr. 112 din 5 iulie 1925.

ce noi înțelegem să fim pentru o largă descentralizare și nu pentru autonomia, pe care o preconizează acești străini de neamul nostru”³². Ideea autonomiei, cu alte cuvinte, „ideea menținerii statului quo – adică a formelor rusești de viață”, scria Petre Cazacu în 1928, „n-a prins și n-a rezistat”³³.

Reforma administrativă din primul deceniu interbelic a culminat cu adoptarea *Legii pentru unificarea administrativă* din 14 iunie 1925³⁴, care avea 400 articole grupate în șase titluri. În Expunerea de motive la lege era scris: „Provinciile surori au venit cu tradițiile lor administrative, cu obiceiurile și mentalitatea lor; în scopul superior al unității și consolidării statului, adaptarea la o nouă organizare să nu se poată face decât treptat”. Astfel, legislatorul accentua necesitatea păstrării tradițiilor în administrare, acumulate de fiecare provincie în parte. Evident că acest lucru nu se putea pretinde decât parțial³⁵.

O analiză atentă a acestei legi este necesară pentru a constata în ce măsură prevederile acesteia desfășurau principiul descentralizării administrative. Conform Legii care reproducea art. 4 al Constituției din 1923, țara se împărțea în județe, județele în comune, ambele unități teritorial-administrative având statutul de persoană juridică. Articolul 5, titlul I, se referea la împărțirea județelor în plase și a plaselor în sectoare, „pentru înlesnirea controlului, supravegherea aplicării legilor și buna îndrumare a administrației”³⁶, acestea din urmă nefiind persoane juridice, așa încât, prin această formulă, „scopul centralizării era evident și explicit”³⁷. Activitatea comunelor era dirijată de consiliile comunale și județene, membrii cărora făceau parte din trei categorii: consilieri aleși prin vot universal, egal, direct și secret, inclusiv prin „reprezentarea minorității” (3/5), consilieri de drept (până la 2/5) și consilieri femei cooptate (art. 10)³⁸. Pe de altă parte, organele puterii centrale, și la concret, Ministerul de Interne „îndrumază, coordo-

³² „D.A.D.”, nr. 15, ședința din 21 ianuarie 1929, p. 486. Deputatul afirma faptul că ideea autonomiei a fost speculată încă din perioada Unirii, ea fiind transformată în „speculații îngrijitoare care trebuie să dea de gândit”.

³³ CAZACU 1928, 289.

³⁴ „M.O.”, nr. 128 din 14 iunie 1925.

³⁵ Pe parcursul elaborării proiectelor de lege la reforma administrativă, au existat diverse propuneri privind menținerea uneia sau altei instituții de administrare de până la 1925, dintre care și plasa (URSU, ONIGA 1923). După votarea Legii din 1925, discuțiile privind extinderea descentralizării au continuat, existând propuneri pentru o nouă împărțire a țării în regiuni administrative (GRUIA 1926a, 81-100) sau de suprimare a plasei (GRUIA 1926b, 290).

³⁶ „M.O.”, nr. 128 din 14 iunie 1925.

³⁷ AGRIGOROAIEI, PEDA, CALCAN 2008, 226.

³⁸ Dreptul de vot îl aveau toți cetățenii care împliniseră vârsta de 21 de ani și aveau domiciliul real de cel puțin un an în comuna sau județul respectiv, excepție făcând funcționarii publici (art. 156).

nează și controlează activitatea comunelor și județelor, punând-o în armonie cu interesele generale ale statului” (art. 13). Un consiliu administrativ superior care activa pe lângă ministru căpăta atribuții de control și inspectare a administrației locale (art.13, 15). Un alt articol al legii demonstrează de asemenea caracterul centralizator al acesteia: „Prefectul este reprezentantul puterii centrale în întreg județul” (art. 14). El era, astfel, reprezentantul și delegatul autorității centrale, numit prin decret regal (art. 330) și care își exercita atribuțiile prin subprefect³⁹, polițai și notar (art. 14). Aflat în subordinea directă a ministrului de Interne, prefectul era capul administrației județene și șeful poliției din județ. Acesta era o figură politică, astfel încât fluctuațiile partidelor la putere aveau urmări directe asupra postului respectiv⁴⁰.

Reprezentantul puterii centrale în plasă era pretorul. Acesta se subordona prefectului, consiliului județean și delegației județene. Acesta era ofițer al poliției judiciare și îndeplinea funcția de șef al poliției de plasă (art. 357 al legii). În conformitate cu art. 391, directorii de prefectură din Basarabia care aveau o vechime de cinci ani în funcții administrative puteau fi numiți în funcția de pretori, astfel fiind stimulați funcționarii cu vechime în muncă, parte dintre care au activat și în cadrul vechii administrări. „Modul de selecție, condițiile cerute, grija pentru pregătirea profesională a pretorilor demonstrează preocupările administrației centrale pentru profesionalizarea administrației publice locale din România la nivelul exigențelor societății românești după constituirea statului național unitar, în anul 1918 și alinierea acesteia la nivelul administrației europene”⁴¹. Instituirea funcției pretorului de către centru este o dovadă în plus a păstrării caracterului centralizator al administrației.

Spre deosebire de prefect și pretor, primarul care se afla în fruntea comunei era ales de către consiliul comunal prin votul secret al majorității absolute a consilierilor⁴². Acesta reprezenta interesele comunei în justiție și era șeful poliției

³⁹ Subprefectul, numit și el prin decret regal în baza recomandării prefectului și a propunerii ministrului de Interne, trebuia să fie „licențiat în drept sau diplomat al școlii speciale de pregătire profesională și va fi servit cel puțin cinci ani ca administrator de plasă sau subprefect” (art. 353). „M.O.”, nr. 128 din 14 iunie 1925.

⁴⁰ NEDELEA 1987, 53. Situația prefectului s-a schimbat de la o lege administrativă la alta. Legea din 1929 lua atribuțiile executive din competența prefectului și le conferea delegației județene și președintelui acesteia. Conform aceleiași legi, un prefect trebuia să dețină diploma de studii universitare. MOLDOVAN 1936, 26; URSU 1935, 478.

⁴¹ AGRIGOROAIIEI, PEDA, CALCAN 2008, 258.

⁴² Excepție prezenta alegerea primarului în municipiu, unde candidații erau prezentați din rândul consilierilor aleși și de drept; în cazul alegerii în funcția de primar, funcționarul public renunța temporar la funcția publică. Conform legislației, atât primarul, cât și membrii Delegației permanente sau a consiliului comunal sau județean nu puteau ocupa concomitent o altă

comunale, îndeplinind, de asemenea, și funcția de ofițer al stării civile. Ministerul de Interne sau prefectul erau doar informați asupra rezultatului alegerilor care se pronunțau asupra legalității acestora. Conform Legii din 1925, atribuțiile consiliului comunal țineau de domeniile învățământului primar și profesional, culte, sănătatea publică, infrastructură, educație civică, poliție comunală ș.a. (art. 51-52). Ședințele consiliilor comunale, care se întruneau cel puțin o dată pe trimestru, erau deschise și publice, hotărârile fiind adoptate cu majoritatea de voturi. În perioada dintre sesiuni, atribuțiile consiliului comunal erau executate de delegația permanentă, organ consultativ pe lângă primar. De asemenea, trebuie menționat faptul că „agentul autorității centrale în comună” era notarul (art. 366). Acesta era șeful poliției administrative din comună, ofițer al poliției judiciare și auxiliar al parchetului în situații speciale, precum și ofițer al stării civile, dar fără drept de a celebra căsătorii, acesta fiind atribuit primarului. Numirea în funcție a notarului era efectuată de către prefect, candidatul urmând să fie absolvent al școlii de pregătire administrativă, licențiat în drept și științe de stat, absolvent al școlilor de notari. Promovarea examenului de capacitate, prevăzut în *Statutul funcționarilor publici*, era obligatorie.

Alegerea consilierilor județeni și comunali pe principiul votului universal, egal, direct și secret însemna conștientizarea de către cetățeni a faptului că aceștia își dădeau concursul direct și hotărâtor în selectarea aleșilor locali. „Acele consilii ce nu vor avea caracter politic, rămân organe de gospodărire și în competența lor vor intra reprezentanții direcți ai comerțului, industriei, agriculturii și muncii, iar în consiliile comunale – și femeile, alese prin cooptare de membrii consiliilor respective”, aprecia schimbările legislative o publicație din 1924⁴³. În modul în care au fost operate aceste schimbări, fiecare cetățean devenea interesat în a avea la cârma comunei persoane care să-i apere interesele și „chiar dacă alegătorii vor greși un șir întreg de ani în alegerile municipale ce vor face, la urmă tot se va hotărî din inițiativa proprie, să privească cu mai multă înțelegere rolul lor în administrația comunală și vor pricepe că o bună gospodărire publică stă în mâina lor”⁴⁴. Acordarea dreptului femeilor de a fi alese în unele organe ale administrării locale – în mod obligatoriu în consiliile comunelor urbane reședință de județ (2-7 femei), facultativ în celelalte comune urbane (art. 10) – , a reprezentat o dovadă evidentă a emancipării femeilor, prin apariția acestora în viața publică. În mod sigur, prin acest act legislativ s-a făcut un pas înainte, dacă ținem cont că la acel moment femeile nu aveau drept de vot. Femeile au obținut dreptul de vot parțial

funcție publică.

⁴³ PANAITESCU-HÂRZĂU 1924a.

⁴⁴ ANTEPROIECTUL DE LEGE ... 1919, 521.

în alegerile locale, în conformitate cu Legea administrativă din 1929. Alte prevederi ale legii care se înscriu în cadrul modernizării țin de alcătuirea unui corp de funcționari competenți, instruiți, capabili de a corespunde cerințelor timpului.

Deși ideii de descentralizare administrativă i s-a atribuit o valoare constituțională, în practică, organele de administrație locală nu au fost supuse descentralizării⁴⁵, semnala o publicație de epocă. Aprecierile contemporane sunt mai puțin categorice, menționând că „legea a avut un caracter administrativ centralizator indubitabil. Dar, tot indubitabil este și caracterul ei descentralizator. Raportul autonomie locală – administrare centralizată este armonios rezolvat prin această lege”⁴⁶. *Legea pentru unificarea administrativă* din 1925 a început implementarea descentralizării administrative, ea fiind continuată prin aplicarea *Legii pentru organizarea administrației locale* din 1929. Aceasta „reprezenta o replică la centralizarea administrativă pe care o considera excesivă, imprimând noi organizări administrative „valențe vădit descentralizatoare”⁴⁷. „O adevărată reformă în domeniu”⁴⁸, legea a creat un cadru administrativ comun, propice modernizării. Reducerea graduală a rolului tutelei administrative ca mecanism de control a organelor de administrare locală, până la aplicarea modificărilor la Legea din 1929⁴⁹, trebuie considerată drept un indiciu al descentralizării lente a vieții administrative a țării, dar care a fost redusă din nou către sfârșitul anilor 30 ai secolului trecut⁵⁰. Crearea de instituții și servicii pe baze noi, comune pentru întreg teritoriul României, precum și a unui corp unic de funcționari, a plasat la un alt nivel relația dintre funcționari și cetățeni, precum și cea dintre stat și funcționari.

Legea pentru unificarea administrativă din 1925 a fost urmată de o serie de decrete care vizau împărțirea teritorial-administrativă a țării, fiind în vigoare fiind până la Legea administrativă din 1929⁵¹. În rezultatul aplicării acestora, s-au produs

⁴⁵ ENCICLOPEDIA ROMÂNIEI 1938, 280.

⁴⁶ AGRIGOROAIEI, PEDA, CALCAN 2008, 263. În acest sens, juriștii E. Cernea și E. Molcuț subliniau că, „cu toate că legea de unificare administrativă și doctrina vremii afirmau că se urmărește realizarea unei largi descentralizări administrative, în realitate noua lege a pus accentul pe latura centralizatoare”. CERNEA, MOLCUȚ 1992, 255.

⁴⁷ Legea respectivă introducea, de rând cu funcția politică a prefectului, funcția de „prefect administrativ”. De asemenea, au fost create șapte Directorate ministeriale locale (la București, Chișinău, Cernăuți, Cluj, Craiova, Iași și Timișoara) (AGRIGOROAIEI, PEDA, CALCAN 2008, 264). Deși directoratele au funcționat doar până în anul 1931, conform unor opinii, ele au reprezentat organisme de desconcentrare administrativă. IANCU 1988, 61-62.

⁴⁸ AGRIGOROAIEI 2001, 234.

⁴⁹ Până în 1934 au fost operate 11 modificări ale legii respective.

⁵⁰ Jean Popovici explica într-un studiu de drept administrativ că raportul dintre tutelă și descentralizare este invers: cu cât descentralizarea e mai dezvoltată, cu atât tutela este mai redusă, și invers. POPOVICI 1937, 32.

⁵¹ Menționăm aici *Decretul pentru împărțirea teritoriului întreg în județe și comune* („M.O.”, nr. 220 din

schimbări importante în sfera diviziunii politice și administrative a Basarabiei. Numărul județelor a rămas același, dar a crescut numărul comunelor urbane nereședințe, de la 6 la 7 în 1926, iar numărul comunelor rurale a scăzut, de la 1946 în anul 1922, la 716 în 1926. În aceeași perioadă, numărul plaselor a scăzut de la 214 la 61, iar al comunelor rurale – de la 3.571 la 1.672⁵².

În general, perioada care a urmat adoptării Legii administrative din 1925 s-a caracterizat printr-o stabilitate în sfera administrării, determinată de lichidarea dificultăților de ordin intern și extern, caracteristic vieții Basarabiei de după Unire: practic, n-au fost înregistrate rebeliuni de talia celei de la Tatar-Bunar, a scăzut simțitor numărul atacurilor de frontieră, treptat s-a stabilizat viața social-politică, a căpătat noi dimensiuni cadrul cultural al provinciei.

3.2. PRIMELE TRANSFORMĂRI LA NIVEL INSTITUȚIONAL ȘI TERITORIAL-ADMINISTRATIV

În perioada imediat următoare Unirii, de la adoptarea Declarației de Unire cu România, la 27 martie 1918, până la votarea actului Unirii necondiționate a provinciei, la 27 noiembrie 1918, Basarabia s-a bucurat de o autonomie provizorie. Acest statut a inclus toate componentele necesare funcționării mecanismului autoadministrării provizorii a ținutului: organele puterilor legislative și executive⁵³, precum și organele autoadministrării locale a instituției zemstvei. Conform celor 11 condiții ale Unirii, Sfatul Țării, organ legislativ, își continua activitatea „pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare după nevoile și cererile norodului”, precum și „a) pentru votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor zemstvelor și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor”⁵⁴. Puterea executivă era reprezentată de

7 octombrie 1925) și *Decretul pentru împărțirea județelor în plăși* („M.O.”, nr. 223 din 10 octombrie 1925).

⁵² ANUARUL STATISTIC AL ROMÂNIEI 1923, 12; ANUARUL STATISTIC AL ROMÂNIEI 1926, 6.

⁵³ Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei, adoptat în ședința Sfatului Țării din 28 noiembrie 1917, stipula că „puterea înaltă în Basarabia” aparținea Sfatului Țării, iar „toată puterea împlinitoare” – Sfatului directorilor generali, care asigura „legăturile între Sfatul Țării și stăpânirea centrală” (Cuvânt Moldovenesc, 3 decembrie 1917; ANDRONACHI 1933, 144). Componenta primului Consiliu al directorilor generali era, după cum urmează: Președinte – P. Erhan, Director de interne – Vl. Cristi, Directorul instrucțiunii publice – Șt. Ciobanu, Director de finanțe – I. Ionescu, Directorul căilor ferate, poștei, telegrafului și telefoniei – N. Bosie-Codreanu, Director de război și marină – T. Cojocaru, Director de justiție și culte – M. Savenco, Director de industrie și comerț – B. Grinfeld, Directorul afacerilor străine – I. Pelivan. CIOBANU 1993, 180.

⁵⁴ CIOBANU 1993, 268-269.

Consiliul Directorilor Generali, membrii căruia au fost numiți prin decret regal⁵⁵. Numirea a doi miniștri fără portofoliu în guvernul român, care să reprezinte Basarabia⁵⁶, în opinia cercetătorului Gheorghe E. Cojocaru, „lăsa să se înțeleagă rolul subordonat al forului legislativ local și al organului său executiv, în raport cu Parlamentul României, și, respectiv, cu Guvernul central”⁵⁷. Din 27 noiembrie 1918 au activat numai directoratele (de Finanțe, Interne, Agricultură, Instrucțiunii publice, Justiție, Industrie și comerț, Control), pe lângă fiecare director fiind instituită funcția de consilier tehnic, ocupată, de regulă, de specialiști cu experiență din Regat. Activitatea directoratelor a fost încheiată la 4 aprilie 1920⁵⁸. Desființarea directoratelor a fost criticată de deputații basarabeni: bunăoară, Ion Pelivan declara în Adunarea Deputaților că „motivele pentru care au fost desființate nu le cunoaștem” și considera că prin substituirea directoratelor cu secretariatele generale administrația nu avusese nimic de câștigat, dimpotrivă, „mulți funcționari mor de foame”⁵⁹.

Unicul directorat care a activat până în 1923 a fost cel de Interne⁶⁰, atribuțiile acestuia fiind trecute treptat în competența ministerelor. Pe lângă acesta funcționa o comisie permanentă care se ocupa de studierea și traducerea vechilor legi administrative și modificarea statutului privitor la organizarea serviciului administrației centrale a directoratului. În iulie 1919 se lucra la Proiectul de organizare a organelor administrative județene și comunale⁶¹. În opinia lui Ștefan Cocerva, Director general de Interne al provinciei, lichidarea directoratului ar fi fost „dureros simțită în Basarabia”. Acesta propunea un șir de soluții în scopul extinderii activității directoratului în Basarabia⁶². În general, instituția directoratelor a constituit o particularitate a sistemului administrativ basarabean în perioada imediat următoare Unirii.

Comisariatul general al Basarabiei, cu atribuții plenipotențiare asupra admi-

⁵⁵ La 27 martie/9 aprilie 1918, regele Ferdinand I a semnat Decretul de numire a Consiliului de directori pentru Basarabia, „principalul consultant în toate chestiunile”, care efectua „legătura între organele de stat ale țării cu Basarabia”. Conform decretului, președinte al Consiliului era numit P. Cazacu, membri – I. Costin, N. Codreanu, Șt. Ciobanu, Vl. Chiorăscu, Gh. Grosu, Em. Catelli, I. Gherman, D. Osmolovschi „M.O.”, nr. 8 din 10 aprilie 1918; A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 456/1918, f. 3.

⁵⁶ „M.O.”, nr. 8 din 10 aprilie 1918.

⁵⁷ COJOCARU 1997, 59. Acești miniștri au fost Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu.

⁵⁸ TEODORESCU 1935, 358.

⁵⁹ „D.A.D.”, nr. 18, ședința din 10 iulie 1920, p. 279.

⁶⁰ Biroul de lichidare a directoratului a fost creat la 16 decembrie 1922, urmând să-și finiseze activitatea la 1 februarie 1923 (A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 84/1922, f. 54-55).

⁶¹ A.N.R.M., fond 742, inventar 6, microfilm 24, c. 54.

⁶² A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 84/1922, f. 31-32.

nistrării provinciei (inclusiv coordonarea activității directoratelor), armatei și de pază a frontierei de stat, a avut o perioadă scurtă de activitate (13 iunie 1918 – 11 decembrie 1918). Crearea acestuia „a fost dictată de situația internă a ținutului, era, în aceeași măsură, și o expresie a factorilor externi”: asigurarea deplasării trupelor germane și austro-ungare și livrarea de cereale, în conformitate cu prevederile Tratatului de Pace, semnat dintre Puterile Centrale și România la 27 aprilie 1918⁶³. Procesul de conlucrare dintre comisariat și directorate a fost anevoios, acestea din urmă tratând, pe alocuri, diverse chestiuni de administrare fără informarea Comisarului general⁶⁴.

Direcția ținuturilor alipite și a unificării administrative a fost creată la 21 august 1920. Aceasta prelua parte din atribuțiile Ministerului de Interne referitoare la Ardeal, Basarabia și Bucovina, afară de numiri în posturi, siguranță și poliție. În conformitate cu decizia ministerului, Direcția elaborează legi, regulamente și ordonanțe pentru noile provincii și direcționează activitatea comisiilor regionale de unificare create în fiecare dintre provincii⁶⁵. Conform lui Gh. Cojocaru, Comisia de unificare și descărcare a serviciilor publice, care a activat la Chișinău începând cu 15 mai 1920 și până la 3 noiembrie 1921, a fost organizată în cinci secretariate generale care urmăreau obiectivul „*de a face administrație și de a duce la bun sfârșit opera de unificare a serviciilor publice* [s.a. – Gh.C.]”⁶⁶.

Activitatea Comandamentului militar al Basarabiei, organ cu împuterniciri militare și administrative (paza frontierei, siguranța generală, organizarea poliției urbane și rurale), instituit la 20 septembrie 1921, a marcat o altă pagină în istoria administrației basarabene. Acesta era creat în scopul asigurării unui „acord continuu între autoritățile militare și cele administrative în activitatea pentru menținerea ordinii, în interesul menținerii administrației”⁶⁷. În fruntea acestuia a fost numit Ion Popovici, general de divizie, căruia i se subordonau trupele și serviciile Ministerului de Război, precum și prefectii de județ și primarii din Basarabia⁶⁸. Documentele de arhivă atestă o serie de încălcări în activitatea Comandamentului, legate de „interpretarea excesivă a drepturilor conferite” acestuia. În rezultatul discuțiilor care au avut loc la 13 decembrie 1921 în cadrul Consiliului de Miniștri, la care a luat parte generalul I. Popovici, s-a decis păstrarea Comandamentului ca autoritate supremă, cu drept de control nelimitat asupra tuturor autorităților publice. În zonele unde nu a fost instituită starea de asediu

⁶³ STOIAN, SCURTU 1998, 131-133; COJOCARU 1997, 64-65.

⁶⁴ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 456/1918, f. 3.

⁶⁵ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 134/1920, f. 9.

⁶⁶ COJOCARU 1997, 71. Comisia a activat în perioada iunie 1920 – 3 noiembrie 1921.

⁶⁷ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 134/1920, f. 13.

⁶⁸ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 134/1920, f. 14.

toate deciziile urmau să fie luate de comun acord cu autoritățile publice locale, cu eventuala aprobare a puterii centrale. La 11 ianuarie 1922, zona atribuțiilor acestuia a fost limitată în raza unei fâșii de 30 km de-a lungul frontierei⁶⁹.

Instituirea Comandamentului militar și a Direcției ținuturilor alipite s-a făcut în condițiile situației tensionate la hotarul de est al țării. Documentele de arhivă mărturisesc faptul că nu exista un program comun de activitate a organelor însărcinate cu paza ordinii și siguranței: Siguranța generală, Poliția urbană și rurală, trupele de grăniceri, trupele operative. Acestea activau fiecare în parte și se raportau ierarhic ministerului respectiv, fără a fi cercetată, de comun acord, situația sau incidentul respectiv și a transmite la centru o analiză complexă a situației respective. Deoarece unificarea administrativă a Basarabiei, dar și modernizarea sistemului de administrare se realizau în condiții puțin prielnice atât în plan intern, cât și extern, o eficientizare a activității organelor administrative regionale și locale era absolut importantă. Însă nu întotdeauna eforturile în acest sens s-au încununat cu succes.

Faptul că situația internă a provinciei se afla permanent în vizorul administrației centrale demonstrează numirea, la 1 ianuarie 1927, a generalului I. Rășcanu în funcția de Comisar superior al guvernului în Basarabia și Bucovina, cu rangul de Ministru de Stat. Conform instrucțiunilor provizorii, aprobate în aceeași lună, „comisarul superior (...) este reprezentantul autorizat al guvernului, cu largă inițiativă în Basarabia și Bucovina, având misiunea de a exercita un control neîntrerupt asupra tuturor ramurilor de activitate publică, dându-le trebuință, impulsul necesar, pentru a asigura o funcționare normală și corespunderea treburilor locale”⁷⁰. Deși a desfășurat o perioadă scurtă de activitate⁷¹, generalul I. Rășcanu s-a implicat activ în diverse domenii ale administrării: echilibrarea bugetului județelor⁷², activitatea Centralei băncilor populare în Basarabia⁷³, deschiderea unui

⁶⁹ La 15 martie 1922, Ministerul de Război considera că măsurile siguranței generale a statului nu erau în concordanță cu dispozițiile Comandamentului militar, fapt care favoriza, în mod simțitor, creșterea numărului refugiaților ruși în Basarabia. A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 20/1922, f. 2,5.

⁷⁰ A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 10/1927, f. 3, 9-10.

⁷¹ Această funcție a fost desființată câteva luni mai târziu, la 2 iunie 1927. A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 10/1927, f. 115-116.

⁷² Comisarul considera absolut necesară alocarea unei sume de 50.000.000 de lei în scopul echilibrării bugetului fiecărui județ în parte. De asemenea, au fost făcute intervenții în vederea atribuirii sumei de minim 100.000.000 de lei din excedentele bugetare ale Basarabiei, pentru organizarea unui serviciu de combatere a maladiilor contagioase, iar din excedentul anului 1926 să fie repartizată suma de 250.000.000 de lei pentru șoselele și căile ferate ale Basarabiei. A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 10/1927, f. 33-35.

⁷³ În acest sens, a fost făcută o intervenție pe lângă Banca Națională și Casa de Depuneri și

ziar românesc la Chișinău. În caz de apariție a unor conflicte cu caracter social sau politic, comisarul superior urma să joace rolul de factor mediator dintre diverse forțe sociale și instituții administrative⁷⁴.

În perioada autonomiei Basarabiei, primele decrete cu caracter administrativ s-au extins asupra celor 9 județe. La numai două zile după emiterea decretului regal cu privire la decizia Sfatului Țării de unire a Basarabiei cu România, au fost create cele nouă prefecturi, în fruntea cărora au fost numiți nouă prefecți de județ, după cum urmează: V. Hartia – în județul Chișinău, V. Săcară – în județul Soroca, I. Postolachi – în Orhei, I. Văluță – în Bălți, V. Condac – în Hotin, S. Niță – în Akkerman (Cetatea Albă) și E. Adamovici – în Bender (Tighina)⁷⁵. Pe lângă fiecare prefect a fost instituit postul de director de prefectură, ocupat de un funcționar cu experiență din alte regiuni ale țării⁷⁶. Cele nouă județe erau divizate în 44 de plăși⁷⁷, 113 voloste (cercuri de comune), 1.272 sate (comune rurale) în județele de la nord și centru, 105 comune rurale în județele Ismail și Cahul (acestea din urmă cu organizarea din 1878). Pe lângă acestea, existau 14 comune urbane, dintre care 9 reședințe de județ și 25 de târguri (posade)⁷⁸. Adresa Ministerului de Interne către Directoratul general de Interne al Basarabiei din 5 octombrie 1918 indica faptul că prefecții erau secondati de directori de prefectură, iar subprefecții – de ajutoari de subprefecți. Funcționarii numiți au fost înzestrați cu atribuții similare cu cele din Vechiul Regat: prefecții – în iunie 1918, subprefecții – în noiembrie 1918. Personalul fiecărui serviciu general al prefecturii era alcătuit din aproximativ două persoane. Se indica numărul subprefecturilor ce includeau mai multe voloste: în județul Akkerman – 6, în Cahul și Ismail – câte 4, în restul județelor – câte 5 subpre-

Consemnațiuni, pentru ca aceasta să ofere Centralei băncilor populare suma de 100.000.000 de lei, în vederea acordării de împrumuturi cu dobândă mică plugarilor basarabeni, drept ajutor pentru perioada însămânțării. A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 10/1927, f. 40.

⁷⁴ Bunăoară, comisarul superior s-a implicat în incidentele survenite între trupele locale și un grup de studenți veniți din Iași la Chișinău în ziua de 27 martie 1927. Autoritățile au permis imbarcarea studenților, în număr de aproximativ 300, care intenționau să participe la sărbătorile Unirii din capitala Basarabiei, comisarul însă nu a permis coborârea studenților din tren, care, de altfel, au fost arestați în gara Chișinău și trimiși cu forța înapoi la Iași. A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 10/1927, f. 45-46.

⁷⁵ „M.O.”, nr. 9-10 din 11 aprilie 1918.

⁷⁶ Una din cele mai proeminente figuri a fost Virgil Ionescu-Darzeu, Director de prefectură al județului Chișinău, personalitate care a adus contribuții teoretice și practice la procesul de integrare și modernizare a administrației basarabene. **Vezi** IONESCU-DARZEU 1919; IONESCU-DARZEU 1920; IONESCU-DARZEU 1921.

⁷⁷ În noiembrie 1919, în fruntea plasei a fost instituită funcția subprefect, secondat de ajutorul de subprefect.

⁷⁸ A.N.R.M., fond 742, inventar 6, microfilm 24, c. 54.

fecturi. De asemenea, se indica crearea de reședințe ale punctelor de siguranță în alte comune, decât în cele unde se aflau reședințele de subprefectură. Agentul special de siguranță era obligat să informeze prefectul și Directoratul de Interne despre toate problemele ce vizau ordinea, siguranța și administrația din județ¹⁶⁹.

În fiecare plasă a fost creată o subprefectură în care activau: subprefectul, ajutorul de subprefect, registratorul-arhivar, copistul, camerierul și câte doi telefoniști. Acești funcționari erau numiți și salariați de către stat. De asemenea, fiecare subprefectură includea câte trei voloste, unde se mai păstra instituția zemstvei, ultima întreținând funcționarii din bugetul propriu. Funcționarii din Regat criticau dur existența în paralel a celor două instituții, zemstva de voloste și subprefectură, apreciind faptul drept o anomalie: prin însăși existența a două sisteme, a două moduri de gândire și administrare se lăsa o amprentă negativă asupra stării de spirit a populației. Într-adevăr, exista o dublare a unor funcții și atribuții, fapt care împiedica raționalizarea și eficientizarea administrării⁷⁹.

În a doua jumătate a anului 1923, Direcția comunală a Ministerului de Interne a întreprins măsuri în vederea desființării volostelor până la 1 decembrie 1923. Privitor la crearea comunelor, se dădeau instrucțiuni pentru a se ține cont de situația geografică și financiară a acestora: distanța dintre sate, numărul contribuabililor, numărul școlilor, existența sau lipsa stabilimentelor publice, însemnătatea administrativă și comercială a comunei. Pentru crearea unei comune era necesar avizul favorabil al fiecărei obști care intra în componența acesteia. Proiectul de formare a comunei urma să fie supus deliberării în cadrul zemstvei județene, a cărei decizie se înainta Ministerului de Interne, astfel ca bugetul comunelor rurale pentru anul 1924 să poată fi format în conformitate cu noua diviziune. Administrația centrală era cointereseată, în primul rând, în existența veniturilor suficiente ale comunei, spre a face față cheltuielilor necesare unei administrări raționale¹⁷¹. În același context, prefecturile trimiteau avize subprefecturilor, în care indicau procedura exactă de alcătuire a bugetelor comunale: la capitolul venituri erau incluse cotele adiționale, taxele maximale, bunurile comunei; la cheltuieli – întreținerea administrației comunale (primar, notar, secretar, copist, servitor, ș.a.), cheltuieli de cancelarie, abonamentul la „Monitorul Oficial”, chiria și întreținerea localului, întreținerea pompierilor (unde exista acest serviciu) și alte cheltuieli curente⁸⁰. Privitor la procedura desființării volostelor, prefectul județului Chișinău, bunăoară, emitea subprefecțiilor o circulară cu următorul conținut:

⁷⁹ Această problemă a fost obiectul discuției unei consfătuiri cu tematica situației financiare a volostelor și comunelor rurale a delegaților din județe. S-a decis că singurul mijloc de soluționare a problemei ar fi desființarea volostelor și gruparea comunelor rurale în modul în care mai multe sate să formeze o singură comună. A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 202, f. 1.

⁸⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 202, f. 20-21.

„Să se ia măsuri ca la 1 ianuarie 1924 să fie predate toate arhivele și mobili-erul primăriilor desființate celor înființate. Pentru a stabili personalul comunal, propuneți, dintre notarii actuali și secretari de voloste, pe cei mai capabili să rămână în funcția de notari, iar dintre restul ce-ți selecta, pe cei mai destoinici, pentru a fi numiți ca secretari de comună”⁸¹. Procesul creării comunelor a fost unul complicat. Chiar și după depășirea obstacolelor de diferit ordin⁸², Ministerul de Interne a aprobat tablourile de formare a comunelor rurale, cu observația ca gruparea satelor să fie provizorie, până la votarea Legii administrative⁸³.

În Basarabia, primele transformări la nivel instituțional aveau loc odată cu eliminarea atentă și lentă a componentelor vechiului sistem de administrare. Aceste măsuri urmau să ducă la integrarea administrativă a Basarabiei și la omogenizarea structurilor administrative în întreg spațiul românesc. Crearea unui cadru legal unic care să formuleze principii generale clare ale administrării era sarcina prioritară a statului în acest domeniu, astfel ca să se porceadă la perfecționarea sistemului nou creat, eforturile să fie centralizate, iar rezultatele – comune. Pentru atingerea unor rezultate pozitive în acest sens, trebuia depus un efort aparte în direcția restructurării relației dintre administrația centrală și cea locală.

3.3. SITUAȚIA ZEMSTVEI BASARABENE ÎN AJUNUL UNIRII ȘI ELIMINAREA ACESTEIA PÂNĂ ÎN 1925

Instituția de autoadministrare locală, numită zemstva, a fost introdusă în Basarabia la 1 ianuarie 1864, în conformitate cu *Regulamentul despre instituțiile guberniale și județene*⁸⁴. Păstrarea după Unire a instituției zemstvei până la intrarea în vigoare a Legii pentru unificarea administrativă din 1925 a fost un specific aparte al vieții administrative a Basarabiei. Discuțiile cu privire la rolul acestei instituții pentru Basarabia incită spiritele și astăzi, drept dovadă fiind ieșirea de sub tipar a unui studiu recent, dedicat zemstvei basarabene⁸⁵. Vom continua, în rândurile ce urmează, reflecțiile privind activitatea zemstvei care s-a extins și după Unire, până la aplicarea *Legii de unificare administrativă* din 1925.

⁸¹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 202, f. 45.

⁸² Bunăoară, locuitorii comunei Cobăiești, plasa Vorniceni, care fusese alipită la comuna Seliște, plasa Nisporeni, se plâneau că până la Seliște erau 8 km, dintre care o porțiune de 6 km trecea prin codru, unde se săvârșeau crime și jafuri. Dovezile de acest gen i-a determinat pe locuitori să solicite includerea comunei Cobăiești în comuna Pârjolteni, cu care se aflau în legătură directă. A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 202, f. 46.

⁸³ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 202, f. 49.

⁸⁴ ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 1-30. DICTIONARY OF RUSSIAN HISTORICAL TERMS ... 1970, 190.

⁸⁵ COADĂ 2009.

Analiza etimologică a cuvântului „zemstvă” trasează originea acestuia în cuvântul slav *земля*, în traducere „pământ”⁸⁶. Inițial, zemstva a reprezentat o unitate teritorială care includea populația cu aceleași interese sociale, economice și administrative⁸⁷, evoluând treptat în forma de autoadministrare locală, care avea organe electivă și funcționa în baza unor legi speciale. Dezvoltarea zemstvei în secolul XIX, atât în plan material, cât și moral, a fost determinată, în mare parte, de evoluția obștii sătești⁸⁸ și de necesitățile locuitorilor acesteia⁸⁹. Reforma zemstvei a fost o continuare logică a reformei agrare⁹⁰: după publicarea *Manifestului de desființare a Țerbiei* din 19 februarie 1861, Ministerul rus de Interne propunea un pachet de reforme în scopul aplicării principiului autoadministrării locale, dar brusca cădere în dizgrație a lui N.A. Miljutin, președintele Comisiei pentru pregătirea instituțiilor zemstvei (1859-1861), întârziea tranșarea chestiunii⁹¹. N.A. Miljutin a fost înlocuit cu P.A. Valuev. Abia la 1 ianuarie 1864, guvernul rus aprobă regulamentul instituțiilor de zemstvă, cu statut de persoană juridică⁹², introdus în întreg Imperiul Rus și, respectiv, în Basarabia⁹³. În condițiile social-economice de atunci, zemstvele erau o necesitate, atât din punct de vedere politic, cât și social-economic⁹⁴. Conform lui P. Vinogradov, reforma zemstvei a fost determinată de un „dualism nefericit al legislației reformatoare a anilor '60” și a reprezentat un „aranjament politic”⁹⁵ sau „un compromis

⁸⁶ În perioada domniei lui Ivan cel Groaznic (1547-1575 și 1576-1584), descendenții cnezilor locali creau *земщина*, în opoziție puterii centrale, domeniile căreia se numeau *опричнина*.

⁸⁷ ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, iv.

⁸⁸ VASIL'ČIKOV 1871, 352. Prin contrast, în secolul XVI obștea a contribuit la procesul de centralizare a Rusiei. GRADOVSKIJ 1907, 219.

⁸⁹ ISTORICUL ȘI ACTIVITATEA ZEMSTVELOR ... 1920, 2.

⁹⁰ PARES 1931, 66.

⁹¹ ŠUTOV 1997, 22-24. N.A. Miljutin a fost înlocuit cu P.A. Valuev.

⁹² ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 1-30.

⁹³ Regulamentul cu privire la zemstve nu cuprindea județele Cahul, Bolgrad și Ismail, alipite la Principatul Moldovei prin Tratatul de la Paris din 1856. La reanexarea acestora de către Rusia (1878), în aceste teritorii exista organizarea pe județe și comune, în conformitate cu legile românești din 1864, modificate în 1872 și 1874. După 1878, guvernul rus a menținut în cele trei județe principiul de administrare românesc, înființând numai poliția și judecătoriile de ocol, cu organul suprem Tribunalul de Ismail. Toate deciziile consiliilor județene și comunale se bazau pe legile românești și necesitau aprobarea consilierului gubernial (COCERVA 1924, 145). Existau păreri ale istoriografiei ruse, conform cărora în cele trei județe, în 1878, statul rus a distrus organele românești de administrare locală, pentru ca așa-zisa Basarabia Nouă „să rupă orice legătură cu trecutul”, fără a fi create zemstvele în schimb. Drept rezultat, regiunea s-a pomenit în izolare de restul Basarabiei, acesta fiind exemplul elocvent al politicii unei asimilări forțate. TIHONOV 1905, 58.

⁹⁴ GERASIMENKO 1990, 6; ŽUKOVA 1998, 145.

⁹⁵ VINOGRADOV 1915, 69.

dintre ideile liberale și limitările birocratice”⁹⁶. Aceeași idee o formula autorul rus A.N. Vereščagin: reforma avea un caracter de compromis „dintre vechi și nou”: țarismul, nevoit să introducă autoadministrarea locală, nu o vedea ca pe un *status in statu*⁹⁷, ci spera la un caracter docil al acesteia⁹⁸. Astfel, reforma zemstvei venea să completeze deficitul de „autoorganizare”⁹⁹ și „a avut drept scop pretins stabilirea administrării descentralizate și inițierea sistemului de autoadministrare locală în Imperiul Rus”¹⁰⁰.

Problema raportului dintre organul de autoadministrare locală și stat a determinat conturarea a două opinii privind rolul zemstvei în societatea rusă, care, de altfel, au început să fie analizate abia la începutul anilor 90 ai secolului XIX¹⁰¹. Conform primei opinii, încadrată în așa-numita *teorie publică a autoguvernării*, statul și zemstva făceau parte din două categorii de gândire diferite, chiar opuse. Cercurile liberal-democratice întrezăreau în instituția zemstvei o alternativă centralizării birocratice și fărâdelegilor funcționarilor (*činovniki*)¹⁰². Zemstva, respectiv, urma să contribuie, prin toate căile și mijloacele, la bunăstarea populației, astfel încât competențele acesteia se înscriau în cadrul economic și de gospodărire¹⁰³, pe când problemele de ordin administrativ urmau să fie soluționate de aparatul

⁹⁶ VINOGRADOV 1915, 55.

⁹⁷ VEREȘCAGIN 2002, 27. Aceeași părere exprima și un autor rus de la începutul secolului XX, V.M. Bort (BORT 1915, 40; 55). Dar au existat și opinii, potrivit cărora zemstva se opunea birocrăției ca atribut indispensabil al statului (ČIČERIN 1997 (1903), 297-298). Pentru o analiză a teoriilor occidentale, precum și a acelor rusești privind autoadministrarea locală, **vezi** VEREȘCAGIN 2002, 32 și urm. Pentru o retrospectivă a concepțiilor pe care se baza activitatea zemstvei, **vezi** ABRAMOV 1998, 87-109.

⁹⁸ COADĂ 2009, 30.

⁹⁹ ŽUKOVA 1998, 152.

¹⁰⁰ COADĂ 2009, 255.

¹⁰¹ VEREȘCAGIN 2002, 32.

¹⁰² KRIVONOS 2001, 11; PIRUMOVA 1977; PIRUMOVA 1986.

¹⁰³ GRADOVSKIJ 1907; VASIL’ČIKOV 1871. Această opinie a fost împărtășită de persoane influente, ca senatorul N.A. Miljutin, precum și S.Ju. Vitte, fost ministru al Finanțelor (1892-1903) și președinte al Sovietului Miniștrilor al Imperiului Rus (1905-1906). Ultimul, reformator convins, în articolul său *Sanoderjanie i zemstvo* pune la îndoială compatibilitatea regimului autocratic de guvernare cu autoadministrarea locală, astfel încât progresul celei din urmă ducea în mod inevitabil la căderea regimului monarhiei autoritare (VINOGRADOV 1915, 68). S.Ju. Vitte a exprimat reacții dure privind raționalitatea introducerii zemstvei la periferiile vestice ale Imperiului Rus, fiind, de altfel, unul dintre primii demnitari de rang înalt care a pus la îndoială postulatul despre „leagănul poporului rus” care putea fi găsit în regiunile vestice ale imperiului. În opinia sa, introducerea instituției de zemstvă ar fi adâncit și mai mult tendințele separatiste manifestate de autohtoni, în special de polonezi. DOLBILOV, MILLER 2006, 274-275.

de funcționari de stat¹⁰⁴. Conform celei de-a doua opinii care forma *teoria de stat*, zemstva era un „ingredient” al puterii de stat, urmând să preia o serie de atribuții însemnate ale statului în toate domeniile vieții, atât economică, cât și administrativă, politică și juridică, pe de o parte¹⁰⁵. Pe de altă parte, reforma zemstvei presupunea implementarea principiilor și ideilor liberale de guvernare spre „vârful piramidei de stat. Astfel, zemstva putea deveni un fel de cal traian care pătrundea după zidurile groase ale Ilionului birocratic”¹⁰⁶. Analizând activitatea zemstvei în cadrul Imperiului Rus, A.A. Rusov o califică ca fiind sub controlul guvernului central¹⁰⁷. În realitate, zemstva, concepută drept organ al puterii locale, era privită drept concurenta organelor birocratice de stat care erau departe de doleanțele populației unui imperiu atât de vast din punct de vedere geografic și numeric¹⁰⁸. Modificările *Regulamentului cu privire la zemstve* din 1887, 1890¹⁰⁹ și 1912, precum și analiza altor acte legislative (legi, circulare etc.) de după 1865 sunt dovadă a limitării treptate de către stat a capacității de autoadministrare a zemstvelor. Accentul principal se pune pe controlul aripii liberale a zemstvei compusă din intelectuali care, aflați în opoziție guvernului și puterii autoritare a țarului, încercau consolidarea zemstvei și împiedicarea creșterii impozitului funciar¹¹⁰. Chiar și cu o legislație trunchiată care limita sfera de activitate și potențialul zemstvei, instituția era considerată drept un organism străin sistemului birocratic-centralizat¹¹¹. Într-un

¹⁰⁴ VINOGRADOV 1915, 58.

¹⁰⁵ Istoriografia secolului XIX a apreciat concepțiile privitoare la autoadministrare ale lui P.A. Valuev, considerat drept susținător al ideii oficiale a „zemstvei de stat”, contrar opuse concepțiilor lui N.A. Miļutin. Istoricul V.V. Garmiza a demonstrat faptul că acestea nu se deosebeau în mod principal. VEREȘCAGIN 2002, 23.

¹⁰⁶ VEREȘCAGIN 2002, 144. Istoricul rus A.N. Vereșcagin demonstrează inaplicabilitatea în practică a ambelor teorii în condițiile regimului autoritar, dar considera că experiența liberală, acumulată în domeniul administrării locale, și-a găsit aplicabilitate în Rusia actuală.

¹⁰⁷ RUSOV 1914, 110.

¹⁰⁸ Introducerea zemstvei era considerată drept o cedare făcută de către puterea centrală în adresa nobilimii locale basarabene. **Vezi** BUDAK 1961, 25.

¹⁰⁹ Perioada anilor 1878-1890, care a urmat crizei autocrației ruse, a intrat în istoria rusă drept „contrareforma zemstvei”, în rezultatul căreia a prevalat „doctrina autoguvernării locale de stat”, dezvoltată pe larg în lucrările lui V.P. Bezobrazov și A.D. Gradovskij, și care era în unison cu concepțiile constituționale ale liberalilor, promovate de ziarul „Zemstvo”, editat între anii 1880-1882 la Moscova. Obiectivul acestei doctrine era obținerea unei solidarități dintre interesele zemstvei și ale statului prin intermediul zemstvei (VEREȘCAGIN 2002, 92). După cum observa, pe bună dreptate, N.M. Pirumova, această idee nu avea sorți de izbândă într-un stat autoritar, cum era Imperiul Rus (PIRUMOVA 1977, 18). Grupările reacționare ruse au trunchiat-o și deformat-o, drept rezultat urmărindu-se, prin Legea din 1890, obiectivul includerii zemstvei în sistemul administrativ de stat.

¹¹⁰ ŽUKOVA 1998, 147.

¹¹¹ GERASIMENKO 1990, 12. L.A. Žukova determina trei tipuri de conflicte care și-au găsit

eseu scris în 1907, filosoful rus V.V. Rozanov, reflectând asupra activității de peste patru decenii a zemstvelor, trăgea concluzii cu totul pesimiste în acest sens: „Patruzeci de ani din viața internă a Rusiei s-au irosit pentru a bate pasul pe loc fără rost, pentru un șir de ghiontiri, primite din dreapta și din stânga de trenul care staționa, fără a părăsi stația. A fost irosit timp, bani, munca fără rost pentru popor și Rusia”¹¹². Situația cu privire la zemstve din ajunul Unirii Basarabiei cu România este o dovadă a faptului că acestea au pierdut lupta cu puterea centrală, transformându-se într-un instrument de executare a dispozițiilor statului.

Statistica consilierilor celor trei colegii electorale de la finele secolului XIX – începutul secolului XX în Basarabia (fără datele pentru județele Cahul și Ismail) se prezenta astfel¹¹³:

<i>Județul</i>	<i>Colegiul I</i>	<i>Colegiul II</i>	<i>Colegiul III</i>	<i>Total</i>
Cetatea Albă	14	4	7	25
Tighina	13	6	7	26
Bălți	20	5	10	35
Chișinău	18	5	9	32
Orhei	20	6	10	36
Soroca	20	5	10	35
Hotin	22	5	11	38
Total	127	36	64	227

Tabelul de mai sus indică, de asemenea, asupra repartiției proprietății funciare pe județe. Astfel, în județele din nordul Basarabiei (Hotin, Orhei și Bălți) predomina marea proprietate, iar în sudul Basarabiei (Cetatea Albă și Tighina) – mica proprietate. Țărănimea era cea mai reprezentată în zemstvele Bălți, Hotin, Orhei și Soroca. Dacă comparăm datele statistice din anul 1890 privind consilierii zemstvelor județene și ai Zemstvei guberniale din Basarabia cu cele din alte gubernii ale Imperiului Rus, observăm că în Basarabia țărănimea era cel mai slab reprezentată: în Adunarea zemstvei guberniale erau 36 de reprezentanți ai țărănimii, iar în adunările zemstvelor județene – 64, din totalul de 227 deputați, ceea ce constituia 28 %¹¹⁴.

reflectarea în sfera autoadministrării de zemstvă: – dintre statul autocrat și societatea civilă în formare; – în domeniul administrării, dintre aparatul birocratic central și instituțiile zemstvei; – dintre aparatul birocratic și intelectualitatea zemstvei. ŽUKOVA 1998, 147.

¹¹² ROZANOV 2003, 20.

¹¹³ CAZACU 1921, 6.

¹¹⁴ RUSOV 1914, 59. În 1890, gubernia Basarabiei ocupa o suprafață de 40.100 verste pătrate, ceea ce însemna că un consilier al zemstvei județene era ales la 178 verste și un consilier al Zemstvei guberniale – la 1115 verste pătrate, cifră medie pentru Imperiul Rus. O verstă era egală cu 1 066,781 m.

Prin intermediul sistemului electoral cenzitar, statul a instituit un control indirect asupra instituției zemstvei, astfel încât era asigurată preponderența marii nobilimi, fapt care a jucat un rol esențial în determinarea caracterului acesteia, a direcțiilor de activitate a instituției și rolului în societate. Autorii ruși din a doua jumătate a secolului XIX au apreciat în termeni duri efectele componenței sociale nereprezentative din cadrul zemstvei. Conform lui Boris Veselovskij, „vinul birocratic vechi, dizolvat cu apoara rărită a autoadministrării, încă se ține pe poziții în localitățile vechi basarabene”¹¹⁵. Istoricul rus Pavel Vinogradov considera că statutul privilegiat al nobilimii în cadrul zemstvei a rezultat din efectele sistemului complicat al colegiilor electorale. Autorul era de părere că deși anume acest fapt a dus la abuz de influență și corupție în cadrul zemstvei, acesta a prins rădăcini adânci și a prosperat¹¹⁶. Ziarul „Nedelja” scria: „Puțin probabil să existe o altă regiune, unde autoadministrarea locală ar fi apărut într-o formă mai denaturată decât în Basarabia. La drept vorbind, aceasta nu este o autoadministrare, ci un fel de samavolnicie a partidului dvorenilor”¹¹⁷. O altă publicație specifică că doar câteva familii de nobili, uneori aflate în legături de rudenie, dețineau influența în zemstvele județene¹¹⁸, astfel încât zemstva se transforma într-un organism închis de tip feudal. Aceasta fiind o arenă de luptă a intereselor și ambițiilor, ajungea să fie denumită „alter ego al dvorenimii basarabene”¹¹⁹. Doar în județul Akkerman situația se prezenta ca fiind una diferită: lipseau reprezentanții nobilimii, componența organelor electivă fiind mai democratică, cu participarea diferitor pături sociale, inclusiv a țărănimii. Cu toate acestea, sursa citată considera că și zemstva Akkerman rămânea la fel de indiferentă față de cerințele poporului, ca și celelalte zemstve¹²⁰.

¹¹⁵ VESELOVSKIJ 1911, 239.

¹¹⁶ VINOGRADOV 1914, 18-19; VINOGRADOV 1915, 70. În același context, mișcarea de zemstvă din ajunul Revoluției Ruse din 1905 a fost apreciată drept „una dintre cele mai uluitoare ilustrări a acțiunii ideilor de frunte asupra maselor – și de asemenea a atitudinii rușilor față de activitatea socială” (VINOGRADOV 1914, 19). **Vezi**, de asemenea, EVERYMAN'S CONCISE ENCYCLOPAEDIA OF RUSSIA 1961, 619. P. Vinogradov făcea parte din șirul de autori care considera că în Rusia exista fundal pentru implementarea unei autoadministrări reușite, bazată pe implicarea cetățenilor în activități publice. În acest scop, era necesară doar o lărgire a atribuțiilor instituțiilor zemstvei și crearea unei rețele de autoadministrare bine organizată (VINOGRADOV 1914, 21). Bernard Pares de asemenea considera că în faza inițială de introducere a zemstvei, aceasta se distingea prin spiritul său misionar și se bucura de popularitate printre cetățeni, fapt care nu se putea afirma ulterior. PARES 1931, 67.

¹¹⁷ VESELOVSKIJ 1911, 240.

¹¹⁸ Erau menționate numele Semijradov, Krupenski, Synadino, Duncă, Cotruță ș.a., unii dintre membrii familiilor de nobili ocupau funcții simultan în două județe.

¹¹⁹ VESELOVSKIJ 1911, 240.

¹²⁰ VESELOVSKIJ 1911, 242. La finele secolului XIX – începutul secolului XX, președintele

Lucruri curioase despre activitatea Zemstvei guberniale basarabene relatea agronomul american Louis Guy Michael, care a vizitat Basarabia în perioada anilor 1910-1916 la invitația Zemstvei guberniale. Pe parcursul implementării programului de selecție a porumbului, acesta s-a ciocnit de rigiditatea și conservatismul instituției: „Zemstva activa într-un mod straniu. Ei aprobau fondurile necesare pentru un anumit proiect, dar o organizare pentru punerea în practică a unui asemenea proiect special lipsea. Deveniseră o normă practicile de ajustare a bugetului la proiect, zemstva de una singură asumându-și responsabilitatea de a duce sarcina până la capăt”¹²¹. Două tipuri de comportament erau caracteristice membrilor Upravei guberniale: sau o activitate formală sau acțiuni energice conform preferințelor politice. În acest sens, L. Guy Michael numea Basarabia „o miniatură a regimului țarist”¹²².

Într-o lucrare relativ recentă, istoricul rus L.A. Žukova abordează o altă problemă care a marcat activitatea zemstvei – cea a relației dintre zemstvă și țărănime. Ultima, închistată în cadrul obștii și străină puterii, în perioada anilor 1864-1890 a perceput zemstva drept o formă de manifestare a puterii centrale, exprimând reticență față de aceasta. Țăranii se arătau interesați de revitalizarea adunării țărănești voloste (*volostnoj sel'skij sbod*) și a comitetelor executive de țărani. Societatea civilă era în stadiul de formare, aceasta nefiind în stare să influențeze puterea centrală din Imperiul Rus¹²³. Accesul țărănimii în cadrul zemstvei era îngăduit de legislație, astfel încât o experiență participativă în cadrul zemstvei era aproape imposibil de a obține. Zemstva se transformase treptat într-un organ reprezentativ al nobilimii și marilor proprietari, fapt care, pe de altă parte, se datora și țărănimii care în mod conștient alegea nobilimea să-i reprezinte interesele¹²⁴. Deși istoriografia rusă a criticat constant preponderența nobilimii în cadrul zemstvei¹²⁵, E.M. Petrovičeva considera că nu neapărat acest factor a determinat criza zemstvei”. În secolul XIX nobilimea era clasa care reprezenta intelectualitatea, iar aceasta, în

zemstvei Akkerman a fost V.M. Purișchevici.

¹²¹ MICHAEL 1983, 16.

¹²² MICHAEL 1983, 119.

¹²³ ŽUKOVA 1998, 148-149.

¹²⁴ ŠUTOV 1997, 85; COADĂ 2009, 52. Bunăoară, un autor rus de la începutul secolului XX, M. Slobojanin, critica acei autori care considerau „cel puțin inutilă” participarea la lucrările zemstvei a țărănimii, „lipsită de educație, pe alocuri sălbatică”. În același timp, era exagerată o altă opinie, conform căreia rolul țărănimii era unul hotărâtor în balansarea tendințelor nobilimii, cărui fapt i s-ar fi datorat cointeresarea zemstvei în soluționarea problemelor de ordin cultural. SLOBOJANIN 1913, 311-312.

¹²⁵ Privitor la istoriografia istoriei instituției zemstvei, inclusiv la problema respectivă, **vezi** GORNOV 1997.

colaborare cu starea III, a asigurat activitatea eficientă a zemstvei¹²⁶. Nu trebuie negat faptul că o experiență minimă a participării țărănimii în treburile zemstvei a existat, totuși, și a fost una pozitivă: conform unor date, în guberniile cu un număr mai mare a reprezentanților țărănimii era, respectiv, mai mare procentul alocațiilor bugetare pentru învățământ. S-a calculat că în guberniile unde în instituțiile zemstvei predominau consilieri din partea nobilimii, procentul alocațiilor bugetare pentru învățământ constituia, în mediu, 12,3 %, iar în guberniile unde numărul reprezentanților țărănimii era aproximativ egal cu cel al primelor două colegii, acesta constituia, în mediu, 17,3 %. Zemstva Basarabiei făcea parte din primul grup, cu 42 de consilieri din partea țărănimii¹²⁷, procentul alocațiilor pentru învățământ constituind doar 8,6 %, astfel încât Basarabia se situa a doua din coada listei, după gubernia Tambov¹²⁸. În schimb, procentul cheltuielilor zemstvei basarabene pentru domeniile economic și agricol constituia 7,6 %, mai mare decât media pe gubernii la acest capitol (5,3 %) ¹²⁹.

În activitatea sa, Zemstva gubernială manifesta un grad mai mare de inerție decât zemstvele județene, astfel încât aceasta nu reprezenta un nucleu unificator al unui corp administrativ integrat. O învioreare a activității zemstvei a fost atestată abia în 1901, când în fruntea Upravei Zemstvei guberniale a fost ales baronul A.F. Stuart¹³⁰. Problemele abordate de către A.F. Stuart în Adunarea Zemstvei guberniale țineau de raționalizarea și eficientizarea muncii agricole și distribuirea rațională a rezultatelor acesteia, situația proprietăților funciare ale mănăstirilor închinatelor, înlocuirea arendei cu exploatarea nemijlocită a terenurilor, crearea de instituții ale învățământului agricol ș.a.¹³¹.

Zemstva nu prezenta un teren de confruntare ale intereselor diverselor pături sociale, din simplul motiv că accesul altor pături sociale, afară de nobile, era îngrădit. Adunarea nobilimii era forumul, în care se discutau problemele acestei pături sociale, „dar pentru discutarea problemelor zemstvei, comune pentru toată populația locală, numai împreună cu alți locuitori nobilii pot servi cauzei comune cu un mai mare folos”¹³². Îngrădirea accesului în instituția zemstvei basarabene a „celui de-al treilea element”¹³³, a intelectualității și a țărănimii a creat un deze-

¹²⁶ PETROVIČEVA 2001, 31.

¹²⁷ Cel mai mic era de 38, în gubernia Peterburg. SLOBOJANIN 1913, 315.

¹²⁸ SLOBOJANIN 1913, 313-315.

¹²⁹ SLOBOJANIN 1913, 433.

¹³⁰ Baronul A.F. Stuart, fost profesor a Universității din Novorossijsk, unde l-a avut ca student pe S.Ju. Vitte, împărtășea viziuni politice cu caracter moderat. SAVELEV 1995, 111.

¹³¹ BESSARABSKAJA GUBERNIJA 1903, 39-52. În 1905, când zemstva a ocupat o poziție ultrareacționară, acesta a fost destituit. VESELOVSKIJ 1911, 245.

¹³² ŠIPOV-ŠUL'C 1900, 53.

¹³³ B. Veselovskij aducea exemplul medicilor zemstvei Orhei care în anul 1902 au încercat să

chilibru social, manifestat prin pozițiile reacționare ale zemsfvei. Acolo, unde anumite voci se ridicau pentru reformarea stării de lucruri, cum a fost cazul zemstvei Akkerman, acestea nu erau auzite. Rezultatele activității zemstvei erau superficiale, iar activitatea acestora era departe de necesitățile poporului. Reprezentanții zemstvei erau străini de ideile liberale și de acele obiective culturale care erau înaintate în alte părți; metodele de lucru, respectiv, căpătau un caracter birocratic. Alt autor rus de la începutul secolului XX, T.I. Tihonov, scria: „Dacă ar fi fost necesar de a aduce cel mai elocvent exemplu de eșec al politicii noastre periferice și a acelor urmări nefaste asupra bunăstării morale și materiale a populației autohtone, apoi drept exemplu ar putea servi Basarabia și anume populația sa de 1,5 mln.”¹³⁴ Autorul critica politica birocratică promovată de centru, fără a ține cont de legile și tradițiile locale ale populației, aceasta fiind supusă asimilării forțate¹³⁵. Astfel, toți care au scris despre zemstva basarabeană au caracterizat-o în unison drept „o pată neagră pe fundalul zemstvei”, scria B.B. Veselovskij¹³⁶. Cu alte cuvinte, zemstva din Basarabia se prezenta drept una dintre cele mai reacționare și conservatoare instituții din Imperiul Rus.

În Basarabia, ca și în alte gubernii ale Rusiei, organul suprem de conducere era Zemstva gubernială, cu sediul la Chișinău, căreia i se subordonau zemstvele de județ (uezd) și zemstvele de voloste¹³⁷. Structura zemstvei era aceeași la toate nivelele: organul electiv – Adunarea zemstvei – și organul executiv – Uprava (de la cuvântul slav *upravleat'* – a conduce, a dirija) sau Consiliul zemstvei. Organul electiv principal, denumit Adunarea zemstvei guberniale, se compunea din reprezentanții celor trei colegii electorale¹³⁸, aleși de către delegații Adunării ținutale în baza censului de avere. Numărul consilierilor (*glasnye*) era stabilit în corelație cu numărul populației, suprafața guberniei și gradul de fertilitate a solului care

insiste asupra lărgirii drepturilor sale, dar fără succes. VESELOVSKIJ 1911, 246.

¹³⁴ TИHONOV 1905, 57.

¹³⁵ TИHONOV 1905, 61.

¹³⁶ VESELOVSKIJ 1911, 246.

¹³⁷ Volostea sau volost' (de la cuvântul slav *vladet'* – a poseda) includea mai multe obști, fiecare cu un număr de la 300 până la 2.000 familii. În 1905, cele 9 județe ale Basarabiei erau divizate în 214 voloste și, respectiv, 1.961 obști. ANUARUL STATISTIC AL ROMÂNIEI 1923.

¹³⁸ În fiecare județ exista un colegiu electoral al nobilimii (colegiul I), membrii acestuia fiind obligați să posede un minim de 300-100 ha de pământ sau cel puțin 15.000 de ruble. Proprietarii mici de pământ și imobile care formau colegiul II alegeau un număr mai mic de deputați, dintre cei care posedau nu mai puțin de 1/20 parte a censului complet, numărul deputaților aleși fiind egal cu numărul cenzurilor complete ale averii alegătorilor. Colegiul III, cel țăranesc, alegea câte 1-2 deputați din partea fiecărei voloste. Majoritatea deputaților erau locuitori ai județelor de la nord și centru, unde exista un număr mai mare de alegători cu censul complet.

varia de la nord la sud¹³⁹. Astfel, alegerile în organul electiv suprem aveau loc în două etape, așa încât numai consilierii zemstvei județene puteau deveni potențiali candidați, apoi consilieri ai Adunării zemstvei guberniale. Organul executiv al Zemstvei guberniale era Uprava sau Consiliul zemstvei, căreia i se supuneau consiliile zemstvelor județene și de voloste. Uprava avea un președinte și cel puțin doi membri care, înainte de a intra în funcție, depuneau jurământ sau o declarație solemnă. Aceeași structură o avea și organul executiv zemstvei de voloste (*uprava*), dreptul de revizuire a activității ei aparținând Ministerului de Interne și comisarului gubernial. De altfel, anume volostea ca subdiviziune administrativă primară, era considerată nucleul sistemului de autoadministrare locală¹⁴⁰.

Principalele domenii de activitate ale zemstvei erau: administrație și control, contencios, statistică (făcute la comanda guvernului rus, informațiile serviciului de statistică erau, în majoritate, subiective și interpretate tendențios), serviciul medico-sanitar, servicii tehnice de salubritate publică, aprovizionare, gospodărire agricolă, instruire, asigurare mutuală, acordarea de credite (Casa rurală de credit mărunț, înființată în 1906)¹⁴¹. Specialiștii în materia autoadministrării considerau că activitățile instituțiilor de autoadministrare locală, fie și variate după formă, nu puteau fi complexe în țări sărace și analfabete, cum era Rusia¹⁴². De aceea, spectrul variat de probleme de care se preocupa zemstva nu a dat rezultatele eficiente în provinciile periferice ale imperiului unde nivelul științei de carte al populației era foarte scăzut, iar administrația se impunea în limba rusă.

Modul de alcătuire a bugetului zemstvei era unul dificil și complicat¹⁴³. În primii ani de activitate a Zemstvei guberniale basarabene, bugetul ei constituia

¹³⁹ LEROY-BEAULIEU 1897, 177.

¹⁴⁰ VINOGRADOV 1915, 52 și urm. De altfel, reformarea zemstvei de voloste, prin lărgirea atribuțiilor acesteia, era considerată baza reformei zemstvei de autorii ruși D.A. Leonov (LEONOV 1914), N.V. Ezerskiĭ (EZERSKIĪ 1914). Ultimul accentua experiența benefică, acumulată de locuitorii în soluționarea treburilor locale prin intermediul zemstvei de voloste, pentru o bună administrare a treburilor statului. EZERSKIĪ 1914, 8.

¹⁴¹ IONESCU-DARZEU 1920, 32-34.

¹⁴² VASIL'ČIKOV 1871 (III), 51-52.

¹⁴³ Devizul de cheltuieli includea compartimente pentru fiecare serviciu, afară de aceasta, era obligatorie participarea la subsidia instituțiilor de stat, la crearea rezervelor pentru formarea capitalului rulant (cel puțin 2 % din totalul perceperii și 2,5 % din suma totală a cheltuielilor). Conform regulilor de întocmire, aprobare și realizare a bugetelor (ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 31), veniturile zemstvei se compuneau din soldul anului precedent, venituri ale administrării averilor zemstvei, impozitele pe pământ, amenzi, taxe etc. În întreaga Rusie, până în 1914, zemstva percepea taxa medie de 37,5 copeici pentru o desetină de pământ, direct proporțional cu venitul de pe pământ. În caz de neachitare în timp a impozitului, contribuabilul era obligat să plătească o amendă de 1 % pe lună. **Vezi** ISTORICUL ȘI ACTIVITATEA ZEMSTVELOR ... 1920, 19-20.

peste un milion de lei anual¹⁴⁴. O adunare a zemstvei ținutale aloca suma de 5.000 de ruble pentru întreținerea cancelariei, iar pentru învățământul popular – doar 500 de ruble. Salariul unui membru al administrației zemstvei era de 1.600 ruble pe an. Pavel (Paul) Leonard, unul dintre marii proprietari basarabeni și activiști ai zemstvei în perioada premergătoare Unirii, critica modul de alcătuire a bugetului acesteia, fără a se ține cont de cheltuielile necesare pentru învățământ și medicină. Impozitele ridicate ale zemstvei ruinau economia Basarabiei, banii adunați fiind utilizați numai pentru întreținerea aparatului birocratic, considera P. Leonard¹⁴⁵. Cifrele bugetului pentru anii 1910-1917 indicau o creștere anuală a cheltuielilor: în 1918, deficitul bugetar constituia 44 mln. lei, o cifră exasperantă pentru acel timp (4 mln. lei venit și 48 mln. lei cheltuieli)¹⁴⁶. Este semnificativ faptul că la alcătuirea acestuia nu se ținea cont de posibilități, fixându-se sume enorme pentru cheltuieli curente și întreținerea aparatului de funcționari¹⁴⁷.

Pentru a determina gradul de emancipare a zemstvei basarabene, comparativ cu celelalte zemstve din cadrul imperiului, este necesară o abordare comparativă a activității acestora. Aprecierile istoriografie ruse privind activitatea zemstvei basarabene se prezintă ca fiind negative în acest sens. „În momentul în care în alte gubernii zemstvele înaintau unele sau alte probleme cu caracter general, încercând să lărgască, mai mult sau mai puțin, abordarea acesteia, zemstva basarabeană a fast întotdeauna străină acestor tendințe”¹⁴⁸. Ecoul animării politice din alte părți în Basarabia se exprima prin tăcere, iar în perioade reacționare aceasta se afla în primele rânduri ale acțiunii. În 1917, zemstvele din Rusia erau considerate drept punct de plecare spre dezvoltarea libertății publice¹⁴⁹; acest lucru nu se putea afirma despre zemstvele basarabene.

O lucrare care datează cu 1904 relatează despre corelația dintre cheltuielile totale ale zemstvelor și cheltuielile zemstvelor guberniale pentru toate guberniile Rusiei. Astfel, datele pentru anul 1903 arată că bugetul mediu pentru fiecare gubernie a imperiului constituia 3.089.500 ruble, cheltuielile zemstvelor guberniale constituind, în mediu, 1.066.100 ruble sau 34,5 % din total. Pentru Basarabia, raportul respectiv prezintă cea mai ridicată cifră din toate guberniile –

¹⁴⁴ RAREȘIU f.a., 9.

¹⁴⁵ LEONARD 1871, 18-26.

¹⁴⁶ GIURGEA 1928, 104.

¹⁴⁷ LEONARD 1871, 26.

¹⁴⁸ VESELOVSKIJ 1911, 243. Exemplele pe care le aducea autorul țineau de problemele introducerii impozitului pe venit, lărgirii proprietății funciare țărănești, reformării instituțiilor țărănești, instituirii creditului funciar de stat. Unica propunere constructivă a fost înaintată în anul 1877, care ținea de crearea condițiilor pentru exercitarea separată a serviciului militar de către evrei.

¹⁴⁹ LEROY-BEAULIEU 1897, 218.

48,9 %, astfel încât din cheltuielile totale de 2.447.700 ruble Zemstva gubernială cheltuia suma de 1.197.100 ruble. Acesta este unul dintre indiciile privind cheltuielile excesive ale Zemstvei guberniale care constituia aproape jumătate din total¹⁵⁰.

Activitatea practică a zemstvei basarabene purta de asemenea un caracter retrograd. Impozitul în natură nu fusese înlocuit cu cel în bani¹⁵¹, a fost păstrat impozitul pe imobil, nu aveau loc lucrări de evaluare a averii contribuabililor, excepție în acest sens constituind doar județul Hotin¹⁵². Cele mai mari probleme se înregistrau în domeniul învățământului primar, zemstva basarabească ignorând acest subiect aproape în totalitate¹⁵³. În opinia lui T.I. Tihonov, epitetul „Basarabia înfloritoare” nu mai era actual pentru gubernia estică a Imperiului Rus la începutul secolului XX: „toate transformările cultural-economice și intențiile educative ale zemstvei se ciocneau de politica de rusificare a reprezentanților locali ai puterii administrative ca de un zid de piatră,”¹⁵⁴. Așa-numita „indiferență” a zemstvei basarabene pentru educație este justificată de către autor prin obstacolele politicii promovate de la centru: era acceptată numai deschiderea școlilor cu predare în limba rusă. Profesorii, de regulă, nu cunoșteau limba populației, pentru cea din urmă limba rusă fiind asemuită cu „alfabetul chinezesc” (*kitajskaja gramota*). În vederea evaluării activității zemstvei la acest capitol, se impun două argumente esențiale: cota bugetului pentru învățământ și numărul școlilor primare. În 1878, pentru învățământul primar se alocă mai puțin de 1/10 din totalul bugetului, în anii următori cifra fiind aproximativ aceeași, fapt care nu se poate spune despre învățământul mediu¹⁵⁵. Conform unui raport al Upravei Zemstvei guberniale, publicat în 1907, la data de 1 ianuarie 1906, în Basarabia existau 1007 școli, dintre care 130 (12,9 %) constituiau școlile zemstviale, cea mai mare parte a acestora fiind situată în județele Soroca (25) și Hotin (60)¹⁵⁶.

¹⁵⁰ ARVINOV 1904, 87.

¹⁵¹ BESSARABSKAJA GUBERNIJA 1903, 39.

¹⁵² VESELOVSKIJ 1911, 244.

¹⁵³ Drept argument solid în acest sens servea gradul înalt al analfabetismului, înregistrat în Basarabia la finele secolului XIX – începutul secolului XX. Astfel, conform Recensământului populației din 1897, în Basarabia știutorii de carte constituiau 19,4 %. ALEXANDRESCU 2007, 61.

¹⁵⁴ TIHONOV 1905, 61, 66.

¹⁵⁵ În anul 1897-1898, pentru învățământul mediu, Zemstva gubernială alocă suma de 80.000 lei anual (VESELOVSKIJ 1911, 244). Cele mai mari sume erau alocate Gimnaziului de fete și Școlii reale din Chișinău. COADĂ 2009, 190-191.

¹⁵⁶ Deși în județele Akkerman și Ismail nu exista nici o școală zemstviale – excepție absolută pentru întreaga Rusie – acestea erau județele cu cel mai mare număr de școli, 174 (17,3 % din toate școlile Basarabiei) și, respectiv, 150. O VVEDENII VSEOBŠČEGO OBUČENIJA ... 1907, 1-3.

Procesul de învățământ, la fel ca și ritualul bisericesc, se efectua în mod obligatoriu în limba rusă¹⁵⁷ – limba oficială a statului, a instituției de zemstvă și a cancelariei sale. Astfel, zemstva devenea un instrument de promovare a politicii de rusificare. Pe de altă parte, prin intermediul aceleiași instituții, a fost posibilă abordarea problemei privind necesitatea introducerii limbii române în școală¹⁵⁸. Dintre inițiatorii reformării se evidențiau reprezentanții zemstvei Orhei¹⁵⁹.

În anul 1917 au fost operate modificări esențiale ale legislației cu privire la zemstve. *Legile provizorii despre alegerea deputaților zemstvelor guberniale și județene* din 21 mai 1917¹⁶⁰ introduceau, pentru prima dată în istoria Imperiului Rus și, respectiv, a Basarabiei, alegeri în baza principiului votului universal, egal, direct și secret. În conformitate cu art. 3 al actului, „de dreptul participării la alegerile deputaților (art. 2) se bucură cetățenii ruși de ambele sexe, de orice naționalitate și religie, ajunși la vârsta de 20 de ani”¹⁶¹. Au fost privați de dreptul de a participa în alegeri călugării și alienații. Persoanele condamnate nu aveau dreptul de a participa în alegeri până la expirarea termenului de trei ani după ispășirea pedepsei (art. 5). Consilierii zemstvelor erau aleși pentru un termen de trei ani (conform legilor provizorii, până la 1 ianuarie 1919). *Regulamentul instituțiilor zemstvelor din Basarabia*, din 9 iulie 1917, și *Regulamentul provizoriu despre administrarea zemstvelor de voloste*, din 21 mai 1917¹⁶², conțineau prevederi privind alegerea deputaților zemstvelor de voloste, atribuțiile adunărilor de voloste, bugetul zemstvelor de voloste, uprava și funcționarii volostei¹⁶³. Evenimentele din anul 1917 nu au permis desfășurarea alegerilor de zemstvă pe principiul votului universal nici în Basarabia, nici în alte regiuni ale Imperiului Rus.

După Unire, sistemul rusesc de autoadministrare începea să fie înlocuit cu sistemul românesc. Perioada anilor 1918-1925 este considerată drept perioadă de tranziție, în care în Basarabia a fost păstrată instituția zemsfvei, fapt care a repre-

¹⁵⁷ În ședința Adunării Deputaților din 15 mai 1925, deputatul Costache Leancă spunea că zemstvele deschideau școli, dar numai școli cu predare în limba rusă („D.A.D.”, nr. 119, ședința din 15 mai 1925, p. 3293). P. Cazacu scria că zemstva rusifica în domeniile apropiate necesităților populației – căile de comunicație, sănătate publică, școli, asigurare, agricultură, industrie etc. CAZACU 1921, 14.

¹⁵⁸ **Vezi**, pe larg, COADĂ 2009, 239-254.

¹⁵⁹ În anul 1905, în cadrul zemstvei județene Orhei s-a constituit un Partid Moldovenesc, din care făceau parte Pavel Dicescu, Mihai Teodosiu, Paul Gore, Nicolae și Ivan Catargi ș.a. (CAZACU 1921, 14; NISTOR 1991, 266). La 20 martie 1917, Paul Gore a fost ales președintele Partidului Național Moldovenesc. **Vezi**, pe larg, GORE 2003.

¹⁶⁰ ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 43-59; ȘUTOV 1997, 196.

¹⁶¹ ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 43.

¹⁶² ZEMSKOE SAMOUPRAVLENIE V POREFORMENNOJ ROSSII ... 1995, 29.

¹⁶³ ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920, 59-80.

zentat un specific al vieții administrative a provinciei. În perioada tranziției de la un tip de administrare la altul s-a recurs la aplicarea față de zemstve a procesului de naționalizare și românizare, pentru ca, mai apoi, să se purceadă la lichidarea lor treptată.

În baza prevederilor Decretului regal privind desființarea Zemstvei guberniale, din 4 octombrie 1918, serviciile și averea zemstvei urmau să treacă în competența directoratelor Basarabiei¹⁶⁴. Serviciile centrale, tehnice și sanitare care își desfășurau activitatea pe lângă Comisarul general al Basarabiei urmau să-și asume funcțiile serviciilor de comunicații și sanitar, aflate în cadrul Zemstvei guberniale. Veniturile și cheltuielile ce formau bugetul zemstvei, precum și alte posesii le acesteia urmau să treacă în administrarea directorului Finanțelor al Basarabiei, în conformitate cu dispozițiile legii contabilității generale a statului. Regăzleanul Eugeniu Giurgea, șeful Direcției de statistică a provinciei, descria enormele dificultăți pe care le-au înfruntat funcționarii români în procesul de preluare a bunurilor materiale și a arhivei instituției: „Rușii nu prea vroiau să se despartă așa de ușor de această instituție care deținea în mâinile sale și situațiunea socială, dar mai cu seamă întreaga situațiune economică mai importantă a Basarabiei. Ei aveau intențiunea să tergiverseze lucrurile, în care timp să poată face iarăși fel de fel de intervențiuni pe lângă guvernul român, sperând că poate vor salva, din mâinile noastre, încă pentru câțeva vreme această instituție de care aveau absolută nevoie”¹⁶⁵. În conformitate cu procesul-verbal de predare și primire a bunurilor zemstvei, întocmit la 8 octombrie 1918, o comisie, formată din trei persoane (un membru al Upravei guberniale, un secretar și un subsecretar, numiți de zemstvă), urma să efectueze predarea bunurilor respective. Astfel, respectarea Regulamentului zemstvei privind crearea comisiei respective servea drept argument solid întru tergiversarea, fie și temporară, a procedurii de desființare a acesteia. Pe de altă parte, funcționarii Zemstvei guberniale acționau în consens, împotrivindu-se semnării actelor de predare-primire a bunurilor zemstvei¹⁶⁶. Cel mai complicat lucru era obținerea informației privind conturile zemstvei, în special a celor privitoare la sumele acordate zemstvei de către statul român.

Odată cu emiterea decretului privind desființarea Zemstvei guberniale, au apărut o serie de susținători ai instituției, mai mult, s-a încercat organizarea unui

¹⁶⁴ „M.O.”, nr. 160 din 9 octombrie 1918. Comisarul general al Basarabiei era persoana responsabilă de executarea acestui decret.

¹⁶⁵ GIURGEA 1928, 107-108.

¹⁶⁶ E. Giurgea mărturisea despre comportamentul fostului director al Departamentului de statistică N. Mogiljanskij, care se opunea categoric predării materialului documentar statistic, în special celui ce ținea de statistica componenței etnice a Basarabiei. GIURGEA 1928, 109.

congres al zemstvelor județene care să vină în apărarea instituției centrale. În opinia susținătorilor zemstvei, decretul de desființare a Zemstvei guberniale „a trecut peste drepturile și privilegiile populației locale, întrucât i-a luat averea foarte considerabilă a Zemstvei guberniale, trecând-o la veniturile statului fără, cel puțin, să determine mai îndeaproape și mai detaliat soarta viitoare a acestei averi (...). Congresul zemstvelor județene, convocat de direcția zemstvei guberniale pentru elaborarea regulilor de predare a averii zemstvei desființate, n-a fost admis (...) din ordinul comisarului general al poliției, ordonându-se membrilor congresului să plece din Chișinău, în 24 ore, cu toate că decretul regal nu apăruse în „Monitorul Oficial”¹⁶⁷.

Paralel cu procesul de lichidare a Zemstvei guberniale avea loc dizolvarea Dumei și a Consiliului comunal (Uprava) al orașului Chișinău, urmând ca afacerile comunale să fie conduse, până la alegerea unei noi Dume, de o Comisie interimară¹⁶⁸. Comisiile interimare care făceau parte din șirul organelor provizorii create în Basarabia, dar și în alte regiuni ale României, au fost extinse pe întreg teritoriul provinciei, prin emiterea, la 9 mai 1919, a Decretului regal, nr. 1.848, în conformitate cu care în competența acestora intra administrarea volostelor, în care expiraseră mandatele adunărilor și ale upravelor de zemstvă¹⁶⁹.

A urmat Decretul-lege, nr. 2.451, din 19 iunie 1919, privind trecerea serviciilor sanitare ale zemstvelor județene și upravelor orașenești din Basarabia în competența Inspectoratului sanitar¹⁷⁰. În conformitate cu acesta, sumele necesare pentru retribuirea personalului sanitar și administrarea stabilimentelor sanitare de județ, circumscripție județeană și oraș treceau în bugetul sanitar al Inspectoratului, iar fondurile sanitare respective – în bugetul statului. Toate bunurile materiale ale serviciului sanitar urmau să fie administrate de inspectorat. Personalul serviciilor

¹⁶⁷ EXPUNERE DE MOTIVE ... 1921, 3.

¹⁶⁸ „M.O.”, nr. 133 din 5 septembrie 1918; „M.O.”, nr. 137 din 11 septembrie 1918. În acest context, Președintele Consiliului de Miniștri Al. Marghiloman raporta Regelui Ferdinand că Duma și Uprava nu puteau fi considerate organe reprezentative ale orașenilor, deoarece în 1917 la alegeri ar fi luat parte și armata rusă în retragere. Cheltuielile primăriei crescuseră enorm, de la 1,5 mln. la peste 4,5 mln lei. Primarul refuza categoric să emită cartele alimentare și să le distribuie populației, iar incompetența delegației consiliului comitetelor de aprovizionare demonstra incapacitatea de acțiune a Dumei și Consiliului comunal. Al. Marghiloman scria că primarul își arată deschis nemulțumirea față de situația creată după Unirea Basarabiei cu România, atacând direct dispozițiile guvernamentale, fapt care era indicat și în procesele-verbale ale adunărilor Zemstvei guberniale. A fost dat publicității și protestul primarului, din 6 iulie 1918, îndreptat împotriva organizării poliției.

¹⁶⁹ „M.O.”, nr. 23 din 16 mai 1919. Anterior, organizațiile de drumuri de pe lângă zemstvele ținutale sau ale comisiilor interimare au trecut în competența Ministerului Lucrărilor Publice. „M.O.”, nr. 2 din 16 aprilie 1919.

¹⁷⁰ „M.O.”, nr. 153 din 25 octombrie 1919; HAMANGIU 1926, 230.

sanitare urma să fie reangajat în corespundere cu studiile de specialitate, stagiul de muncă și funcția ocupată anterior.

La 27 septembrie 1920, Comisia interimară a zemstvei Chișinău înainta o moțiune în adresa Ministerului de Interne, care conținea o trecere în revistă a procedurii de transfer a principalelor funcții ale zemstvei (medicina, serviciul veterinar, administrarea drumurilor, învățământul, asigurarea) în competența organelor românești de administrare. La acea dată, în competența zemstvei rămăsese serviciul poștelor de cai, gospodăria școlilor, agronomia și alte ramuri social-economice secundare. Instituția a fost lipsită de dreptul încasării impozitelor, fapt care a însemnat privarea acesteia de principala sursă de venit¹⁷¹. Obiectivul lichidării definitive a zemstvelor de voloste, prin transmiterea bunurilor instituțiilor în competența subprefecturilor, a fost încredințată comisiilor interimare de județ la 28 noiembrie 1923¹⁷².

Activitatea comisiilor interimare a fost pusă în discuție în cadrul Adunării reprezentanților zemstvelor județene din Basarabia, care a avut loc la 5-6 aprilie 1921, fapt motivat prin nemulțumirea guvernului, care, din spusele raportorului A. Sibirski, nu era în stare să instituie un control real asupra instituțiilor respective. Ca rezultat, au fost instituite comisii de revizuire¹⁷³. Se menționa faptul că în Vechiul Regat numărul membrilor din cadrul comisiilor interimare era mult mai mare decât în Basarabia. A. Sibirski propunea mărirea numărului funcționarilor angajați în cadrul zemstvelor care să fie egal cu o treime din numărul membrilor Adunării zemstvei. Propunerea lui A. Sibirski a fost acceptată cu majoritatea voturilor¹⁷⁴.

Din cele descrise mai sus se cere concluzia că statutul comisiilor interimare ca element de tranziție era încă slab definit în Basarabia. Activitatea acestora nu era din cele ușoare, cu atât mai mult că confruntarea cu o parte dintre funcționarii vechilor instituții, opozanți ai desființării zemstvei, se manifesta și sub aspect psihologic: aceștia din urmă manifestau deschis o nostalgie față de trecut și exprimau incertitudine pentru viitor, pe alocuri – speranțe pentru revenirea la trecut. Procesul de lichidare a zemstvelor județene și de voloste a luat sfârșit la 1 ianuarie 1926, odată cu intrarea în vigoare a *Legii pentru unificarea administrativă* din 14 iunie 1925.

Pe parcursul activității zemstvei, precum și după dizolvarea acesteia, comisiile interimare au fost supuse numeroaselor critici din partea celor care optau

¹⁷¹ A.N.R.M., fond 70, inventar 5, dosar 3, f. 1-5; dosar 45, f. 7.

¹⁷² A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 96, f. 19-20.

¹⁷³ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 96, f. 19.

¹⁷⁴ Doar comisia interimară a zemstvei județului Cetatea Albă s-a abținut de la vot, motivându-și decizia prin faptul că în viitorul apropiat urma să fie pusă în aplicare noua lege de organizare administrativă. A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 96, f. 25.

pentru păstrarea instituțiilor vechi, dar ajustate la noile imperative ale timpului. Astfel, deputatul basarabean P. Bețianu considera că din comisii făceau parte elemente întâmplătoare care nu aveau pregătirea necesară și nici calitățile morale în vederea realizării obiectivelor propuse. Drept dovadă erau aduse procesele de delapidare a banilor publici, săvârșite în cadrul zemstvelor din județele Soroca, Bălți, Hotin și Tighina¹⁷⁵. Este adevărat faptul că în cadrul comisiilor interimare care constituiau un element de tranziție de la sistemul de administrare rusesc la cel românesc își continuau activitatea parte dintre funcționarii cu concepții conservatoare – din cauza lipsei unui număr suficient de cadre – , precum și cei care cădeau de acord să depună jurământul regelui, însă, după cum observa Eugeniu Giurgea, dintre aceștia erau foarte puțini¹⁷⁶.

În 1924, activitatea comisiilor interimare a fost supusă criticii de deputatul basarabean Pan. Halippa, care, în același timp, se arăta nostalgic față de vechile instituții. Acesta susținea că comisiile interimare „nu se supun controlului public (...), [erau – n.a.] compuse din oamenii regimului, luați de multe ori din drum, dacă nu de la pușcărie, au ruinat gospodăriile județelor, orașelor și a comunelor rurale într-o măsură așa de mare, încât acea autoadministrare gospodărească pe care a avut-o provincia noastră sub ruși, cu denumirea de zemstvă și care a fost destul de primitivă (...) și prea puțin animată pentru interesele și nevoile populației (...), astăzi acea autoadministrare se proiectează, în mintea celor mai mulți basarabeni; ca un ideal de neatins”¹⁷⁷.

Criza din interiorul zemstvei, agravată odată cu limitarea funcțiilor acesteia, se manifesta atât în plan material, cât și moral: inutilitatea acesteia, observată atât din interiorul instituției, cât și din afara acesteia, alterna cu criticile severe privind deficitul bugetar și afacerile dubioase tot mai frecvente. Bunăoară, Ministerul de Finanțe considera că zemstvele nu aveau limită în stabilirea impozitelor, cele județene ajungând să perceapă până la 24 lei pentru o desetină de pământ, iar zemstvele de voloste – până la 10 lei¹⁷⁸. Zemstva încerca să-și asume unele responsabilități care în nici un caz nu țineau de competența instituției¹⁷⁹.

Afacerea dubioasă a așa-numitului „Zemskij sojuz” a discreditat și mai

¹⁷⁵ „D.A.D.”, nr. 115, ședința din 11 mai 1925, p. 3212-3213.

¹⁷⁶ GIURGEA 1928, 111.

¹⁷⁷ CUVÂNTARE ȚINUTĂ ÎN PARLAMENTUL ȚĂRII ... 1924, 77.

¹⁷⁸ A.N.R.M., fond 70, inventar 5, dosar 3, f. 6. Comisia interimară a județului Chișinău preciza că impozitele zemstvei pentru anii 1920-1921 erau de 17,95 lei pentru o desetină, iar în cadrul volostei – 3 lei pentru o desetină, astfel încât cifrele de mai sus apăreau ca fiind extrem de exagerate.

¹⁷⁹ Spre exemplu, la 30 iunie 1918, Directoratul de interne protesta împotriva deciziei Adunării zemstvei Chișinău care a încredințat Upravei sarcina de a stabili prețurile la pâine. A.N.R.M., fond 70, inventar 3, dosar 13, f. 2, 5.

mult instituția, funcționarii căreia făceau tot posibilul ca să o mențină viabilă. „Zemskij sojuz” era o coaliție care activa în baza legislației valabile pentru filialele Crucii Roșii internaționale, așa cum fusese prezentată la Iași. Avera societății se compunea din fonduri adunate de la locuitorii basarabeni, în sumă de 52 mln. ruble. După Unire, membrilor organizației li s-a cerut restituirea bunurilor în folosul statului român, aceștia, însă, răspândeau zvonuri privind uzarea bunurilor și depunerea sumei respective în conturi personale¹⁸⁰. O comisie, creată la 8 iulie 1918 în județul Tighina, în scopul revizuirii activității organelor miliției și a upravei, a constatat nivelul scăzut de organizare a upavelor în plasele Gura-Galbenei și Sturda. Pentru a evita părăsirea de către funcționari a posturilor de serviciu, se înaintau propuneri în vederea îmbunătățirii condițiilor de trai ale slujbașilor, stabilirii salariului unic¹⁸¹. Aceleași comisii interimare, create la 9 mai 1919, încercau sentimente de regret pentru zemstvele în prag de dispariție. Bunăoară, Comisia interimară a județului Chișinău a cercetat o petiție a locuitorilor comunelor Lăpușna și Spărieți, datată cu 15 iunie 1921, în care se solicita desființarea zemstvelor de voloste. Comisia a concluzionat că, de fapt, semnatarii petiției nu doreau desființarea instituției, ci numai substituirea președintelui, secretarului și a unor membri ai zemstvei¹⁸².

Problema revitalizării legislației cu privire la zemstve a fost abordată în cadrul Congresului reprezentanților zemstvelor județene din Basarabia care s-a desfășurat la 10 iulie 1920. Forul a discutat despre necesitatea alegerii unei comisii, în care să fie incluși câte doi reprezentanți ai zemstvelor județene, în scopul elaborării unui proiect de lege privind administrația locală și modificarea legislației zemstvelor din 1917¹⁸³. În ordinea de zi a Congresului a fost inclusă și problema perceperii impozitelor de către zemstvă prin intermediul mijloacelor sale proprii, precum și cea a restituirii imobilului ce aparținuse zemstvelor. Conducerea zemstvelor județene se arăta preocupată în mod serios de situația financiară a instituțiilor, aceasta fiind în legătură directă cu restrângerea posibilității de a percepe impozite¹⁸⁴.

Adunarea reprezentanților zemstvelor județului Bălți, întrunită la 7 noiembrie 1920, s-a ridicat de asemenea în apărarea zemstvei. Participanții la întrunire susțineau, în mod exagerat, faptul că „birul pus de zemstvă se achita cu mare plăcere de către popor, deoarece, în schimb, ea are grijă de nevoile poporului”¹⁸⁵. După Unire, zemstva era tratată „cu neîncredere și rea voință”, dar nici funcți-

¹⁸⁰ A.N.R.M., fond 742, inventar 1, microfilm 39, c. 183.

¹⁸¹ A.N.R.M., fond 70, inventar 5, dosar 3, f. 31-32.

¹⁸² A.N.R.M., fond 70, inventar 5, dosar 3, f. 32.

¹⁸³ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 9.

¹⁸⁴ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 11.

¹⁸⁵ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 30.

onarii zemstvei „nu aveau încredere în populația care arăta numai simpatie față de România”, remarcau aceștia¹⁸⁶. De altfel, a fost subliniat faptul că zemstva județului Bălți prima și-a exprimat dorința de Unire a Basarabiei cu România, deoarece ea „prima a găsit că sub coroana M.S. Regelui al României Mari ce are constituția cea mai largă, viața poporului român va înflori, atât pentru binele din localitate, cât și în întregul stat”¹⁸⁷. Fără îndoială, în cadrul zemstvei activau și oameni de bună credință care își făceau datoria cu cinste, dar aceasta era limitată de obiectivele zemstvei. Consfătuirea zemstvelor județului Bălți a decis: „A recunoaște că frații noștri de peste Prut (...) nu s-au stăruit să ia cunoștință mai îndeaproape de însemnătatea autocârmuirii locale și, fiindcă sunt obișnuiți de a lucra după indicațiile de la centru, nu doresc, nu pot să-și schimbe părerile sale față de această instituție și se uită fără încredere ori cu rea voință la zemstvă, ca la o instituție tipic rusă, impunând populația să strige că nu e nevoie de zemstve”¹⁸⁸. S-a convenit a interveni pe lângă guvern, în scopul „unei depline și grabnice restabilirii a zemstvelor de județ și de voloste în toate funcțiile lor”. Urma să fie întocmită o adresă deputaților și senatorilor reprezentanți ai Basarabiei, cu rugămintea ca aceștia din urmă să informeze organele supreme ale țării despre aceea că zemstvele nu trebuiau privite ca un „stat în stat”, ci ca un ajutor al statului în problema perfecționării vieții locale¹⁸⁹. La rândul său, guvernul urma să țină cont de faptul că zemstvele nu se implicau în viața politică a țării, astfel încât remanierele de guvern nu puteau să influențeze activitatea instituției sau poziția funcționarilor. De asemenea, s-a decis pregătirea unui program de convocare a unei consfătuiri a reprezentanților zemstvelor de voloste, a deputaților și senatorilor basarabeni, precum și a membrilor instituțiilor cooperativei, pentru a discuta problemele privitoare la activitatea zemstvei și a Casei de credit mărunț, în vederea unei repartizări raționale a bugetului. Speranța în renașterea zemstvei a fost ideea dominantă a adunării, care încerca păstrarea instituției prin metode din cele mai diverse.

Șirul de manifestări în sprijinul zemstvei a cuprins, practic, toate regiunile Basarabiei. La 14 decembrie 1920, Adunarea reprezentanților zemstvelor județene din Basarabia, condusă de T. Neaga, președintele zemstvei Chișinău, trimitea în adresa generalului Al. Averescu o notă de protest îndreptată împotriva atentului de la Senat din 8 decembrie 1920. În notă, între altele, se menționa: „Zemstvele, de acum înainte, se vor aduna și mai mult în jurul guvernului, pentru a-l susține, cu toată tăria și credința, în realizarea operei cinstite și asiguratorie de

¹⁸⁶ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 31.

¹⁸⁷ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 32-33.

¹⁸⁸ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 32-33.

¹⁸⁹ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 32-33.

liniște ce și-a însușit-o guvernul în aceste momente grele¹⁹⁰. Unii dintre deputații basarabeni depuneau efort în a convinge Parlamentul României de nobilele intenții ale zemstvei. De exemplu, deputatul Al. Măță sublinia că unicul defect al zemstvei județene era ascuns nu în tehnica de organizare, ci în reprezentanța prin alegeri în baza principiului cenșitar. Introducerea în 1917 a principiului votului universal și cu reprezentanță proporțională permitea, în opinia acestuia, perfecționarea zemstvei pe baze noi. Al. Măță menționa că cele trei județe din sudul Basarabiei – Bolgrad, Cahul și Ismail, aveau o administrare similară cu cea din Vechiul Regat¹⁹¹.

O bună parte a funcționarilor zemstvei era conștientă de faptul că trebuia să se împace cu situația creată sub noul regim. În acest sens, dorința de modificare a vechii legislații privitoare la zemstve, care să corespundă cerințelor timpului, este de la sine înțeleasă. Pe de altă parte, aceștia criticau în mod constant administrația centrală, pentru lipsa de toleranță și politica drastică față de zemstve, fapt care dădea de înțeles că s-ar urmări lichidarea acestora. În *Expunere de motive la proiectul de lege asupra instituțiilor zemstvei pentru Basarabia*, publicat în 1921, se specificau „condițiile excepțional de grele” în care a activat autoadministrarea provinciei¹⁹². Raportul prim-ministrului Al. Marghiloman cu privire la necesitatea dizolvării Dumei și Consiliului comunal (Upravei) al orașul Chișinău a fost supus de asemenea unor critici dure¹⁹³. Autorii *Expunerii de motive* subliniau că Duma orașenească era conștientă de lipsa sa de legitimitate, de aceea, în iunie 1918 luase decizia privitoare la organizarea de noi alegeri, care urmau să se desfășoare la 6 august 1918. Comisiile interimare care preluau activitatea zemstvelor erau criticate pentru faptul că arătau „o prea mare ruptură” cu trecutul¹⁹⁴. Atitudinea administrației române față de zemstve era comparată cu cea a organizațiilor revoluționare care, deși aveau un caracter abuziv, „nu s-au atins” de instituția zemstvei, lăsându-i intactă structura, dar nu și bugetul¹⁹⁵.

¹⁹⁰ A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 34. Prim-ministrul Al. Averescu răspundea cu o telegramă, în care a mulțumit reprezentanților zemstvei basarabene pentru exprimarea înalțelor sentimente patriotice A.N.R.M., fond 70, inventar 4, dosar 9, f. 39.

¹⁹¹ „D.A.D.”, nr. 115, ședința din 11 mai 1925, p. 3184-3185.

¹⁹² EXPUNERE DE MOTIVE ... 1921, 3. Autorii documentului considerau că după Unire situația a evoluat în defavoarea zemstvelor: dacă în primăvara anului 1918 reprezentanții guvernului s-au arătat foarte binevoitori față de acestea (prim-ministrul A. Văitoianu ar fi declarat în adunări publice că regele simpatiza foarte mult instituția zemstvei și că a fost rugat să fie familiarizat cu principiile funcționării ei, pentru a fi introdusă și în Vechiul Regat), apoi deja în vara aceluiași an, la Congresul instituțiilor de guvernare a orașelor din Basarabia, din 16-19 iulie 1918, au început să circule zvonuri despre apropiata dizolvare a dumelor.

¹⁹³ „M.O.”, nr. 133 din 5 septembrie 1918.

¹⁹⁴ EXPUNERE DE MOTIVE ... 1921, 5.

¹⁹⁵ EXPUNERE DE MOTIVE ... 1921, 6.

Sușținătorii viabilității zemstvei considerau că cercurile politice românești nu aveau o opinie clară privitoare la semnificația administrării locale a zemstvei pentru populația basarabeană în perioada anterioară Unirii, dar și după 1918¹⁹⁶. Iată de ce, odată cu lichidarea Zemstvei guberniale, la Chișinău au văzut lumina tiparului o serie de publicații care, în mare parte, încercau să demonstreze activitatea pozitivă și caracterul democratic al zemstvei și pledau pentru menținerea în spațiul dintre Prut și Nistru a acestei instituții¹⁹⁷. O campanie activă de susținere a zemstvei au organizat și deputații basarabeni. Bunăoară, deputatul Ion Buzdugan, în ședința Adunării Deputaților din 28 iunie 1923, remarca că zemstvele „au fost niște mici, dar puternice fortărețe obștești, de zidurile cărora se sfârâneau valurile reacțiunii țariste (...) și torentul rusificării cotropitoare care străbătea tot mai mult prin zidul școlii de stat și a bisericii”. Deputatul deplângea acțiunea distrugerii zemstvelor, „fără să se fi creat ceva mai bun în locul lor”¹⁹⁸. Pe de altă parte, se încerca reînvierea cu orice preț a activității zemstvei, precum și integrarea activă a acesteia în domeniile administrativ, social-politic, economic și cultural – a Basarabiei și a țării, dar fără mari succese. O altă adunare a reprezentanților zemstvelor județene din Basarabia, care a avut loc la 5-6 aprilie 1921, a discutat posibilitățile zemstvei de a-și arăta adeziunea la noul regim și atașamentul față de monarhie, în speranța obținerii susținerii din partea acesteia¹⁹⁹. La moment, urma să fie luată decizia privind cadoul de nuntă pentru prințul moștenitor Carol. La aceeași adunare a fost adoptată decizia de a deschide la Chișinău o Academie agricolă, în acest scop, fiecare zemstvă de județ urmând să aloce suma de 1 mln. de lei. N. Floru, profesor universitar, președintele zemstvei Hotin, a prezentat un raport despre necesitatea organizării unei expediții de cercetare a solului Basarabiei. Propunerea a fost susținută de T. Neaga, președintele zemstvei Chișinău, care sublinia necesitatea înființării unui birou special în acest scop²⁰⁰.

Proiectul *Legii de unificare administrativă* a fost o altă chestiune importantă pusă în discuție. Referitor la situația zemstvei în noul context, s-a discutat despre eventualitatea unei modificări radicale a sistemului de impozite ale zemstvei care urma să treacă în competența Ministerului Finanțelor²⁰¹. Adunarea reprezentanților zemstvelor județene, referindu-se la cele două principii fundamentale

¹⁹⁶ Aceeași părere a fost exprimată de autorul rus L.E. Sicinskij, într-o lucrare publicată în limba rusă în anul 1929. SICINSKIJ 1929, 17.

¹⁹⁷ Vezi, INSTITUȚIILE ZEMSTVEI ... 1920; ISTORICUL ȘI ACTIVITATEA ZEMSTVELOR ... 1920; GORE 1920; IONESCU-DARZEU 1920; CAZACU 1921 ș.a.

¹⁹⁸ A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 3/1924, f. 29-30

¹⁹⁹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 96, f. 2-25.

²⁰⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 96, f. 2, 11.

²⁰¹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 96, f. 2.

ale dreptului administrativ, autonomia comunală și descentralizarea administrativă, constata că primul era prevăzut în proiect doar parțial, deoarece comunei nu i se oferea independență în soluționarea problemelor de ordin economic. Membrii adunării considerau că comunele urbane erau puse în dependență față de delegația județeană, organul executiv al adunării județene. Se specifica faptul că al doilea principiu, cel al descentralizării, lipsea cu desăvârșire din proiect. Adunarea a exprimat opinia că în procesul elaborării proiectului nu s-a ținut cont de experiența autoadministrării locale din Basarabia, fapt pentru care proiectul era absolut inaccesibil. Era vorba de „o largă competență a comunelor în absolut toate funcțiile, afară de funcționari; controlul limitat al statului numai asupra legalității actelor comunelor și județelor”²⁰².

Adunarea reprezentanților zemstvelor județene din Basarabia, între altele, decidea: – înstituirea unei comisii de examinare a proiectului de lege administrativă, în componența căreia să fie incluși reprezentanți ai provinciilor reunite; – ținerea, în mai-iunie 1921, a unui congres al reprezentanților comisiilor interimare a zemstvelor și orașelor, cu participarea deputaților și senatorilor Basarabiei, și aceasta – cu permisiunea Secretarului general de Interne; congresul urma să examineze proiectul de lege administrativă; – înstituirea la Chișinău a unei comisii, în scopul studierii proiectului de lege administrativă; – difuzarea, în toate zemstvele și orașele, a proiectului de lege administrativă, în limbile română și rusă²⁰³. Adunarea își exprima regretul pentru faptul că în cadrul comisiilor pentru elaborarea proiectului nu a fost reprezentat Vechiul Regat și provinciile reunite, iar reprezentanții județelor și orașelor basarabene nu au fost admiși. Din cele expuse mai sus, tragem concluzia că zemstvele nici pe departe nu se împăcau cu rolul secundar în administrație, firesc pentru o instituție cu un trecut străin societății românești. Ele existau din inerție și din inerție nu-și puteau imagina posibilitatea lichidării, *de jure* și *de facto*, a instituției. Aceasta era cu atât mai dificil de realizat, cu cât salariiții zemstvelor, orașelor și satelor formau o categorie foarte numeroasă²⁰⁴. Spectrul larg al problemelor abordate la adunare, precum și modalitatea soluționării acestora, sunt o dovadă a faptului că zemstva basarabeană depunea eforturi în scopul păstrării rolului de altădată în soluționarea diverselor probleme ale societății.

Campania de susținere a instituției zemstvei, declanșată de către funcționarii și deputații basarabeni în presă, periodice și de la tribuna parlamentară, a căpătat o deosebită amploare tocmai când zemstva își trăia ultimele luni sub noul regim.

²⁰² A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 96, f. 12.

²⁰³ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 96, f. 13.

²⁰⁴ „D.A.D.”, din 22 iulie 1927, Anexa IX.

Unul dintre cei mai activi susținători Ai zemstvei a fost G. Guldinschi, funcționar al Directoratului de interne, care a publicat un studiu amplu privitor la rolul și importanța zemstvelor. Autorul considera, în mod exagerat de altfel, că „autocârmuirea de zemstvă este cea mai bună școală pentru acea administrare, fără de care nici un popor, nicăieri și niciodată, nu va putea beneficia de o înflorire îndelungată”²⁰⁵. Acesta evidențiază contribuția zemstvelor la dezvoltarea economiei, eforturile depuse în lupta cu birocratismul și în vederea ridicării activismului social al populației, prin atragerea păturilor largi în autoadministrarea locală etc. Dezvoltarea zemstvelor și încurajarea activității acestora era posibilă numai în cazul lărgirii drepturilor acestora, considera autorul. În opinia lui G. Guldinschi, care, de altfel, era susținută și de alți basarabeni cu posturi de răspundere, administrația nu ar câștiga nimic de pe urma desființării zemstvei, ci, dimpotrivă, ar pierde din autoritatea morală și din sprijinul societății²⁰⁶.

Fostul Director de interne al Basarabiei Ștefan Cocerva reflecta asupra obiectivelor zemstvei: „de a se îngriji și a satisface diferite necesități economice și de cultură, prin o deplină participare a însăși întregii populații”²⁰⁷. După Revoluția Rusă din februarie 1917, „zemstvele Gubernială și județene au căpătat o mai largă competență (...), li s-a încredințat păstrarea ordinii publice și siguranței personale și conducerea în județe a miliției înființată de guvernul provizoriu al Rusiei”, scria autorul²⁰⁸. Cu toate că evita să se pronunțe deschis pentru menținerea zemstvelor în cadrul noului sistem de administrare, Ștefan Cocerva încerca să demonstreze că după 1917 statutul zemstvei a evoluat pe o treaptă nouă, mai avansată, astfel încât era evidentă nostalgia funcționarului pentru trecut.

O atitudine extrem de pozitivă față de zemstve drept cea mai avansată formă de autoadministrare locală a fost exprimată de regățeanul Virgil Ionescu-Darzeu, fost Director de prefectură al județului Chișinău. Într-o lucrare dedicată organizării administrative a Basarabiei în ajunul și în perioada imediat următoare Unirii, autorul susținea următoarea idee: „Dacă în unele părți activitatea zemstvelor n-a dat deplină roadă, aceasta se explică prin faptul că la cârma lor erau persoane impuse care rareori aveau legături cu poporul, dar, de cele mai multe ori, lucrau pentru interesul lor personal”²⁰⁹. În altă publicație, autorul compara trei forme de organizare a județului – din Vechiul Regat, Transilvania și Basarabia, considerând că „cea mai democratică organizare rezidă în forma județeană admi-

²⁰⁵ GULDINSCHI 1922 (5), 42.

²⁰⁶ GULDINSCHI 1922 (5), 51.

²⁰⁷ COCERVA 1924 (9), 144.

²⁰⁸ COCERVA 1924 (9), 145.

²⁰⁹ IONESCU-DARZEU 1920, 59.

nistrativă, numită zemstva în Basarabia²¹⁰. Față de organizarea județeană din Transilvania, care avea „aer aristocratic” și față de cea din Vechiul Regat, unde rolul preponderent în administrare îl juca persoana prefectului, zemstvele basarabene prezentau, în opinia lui V. Ionescu-Darzeu, o copie a Camerei engleze a comunelor, organ care a transformat Marea Britanie în cea mai democratică țară din Europa²¹¹. Autorul considera că zemstvele puteau coexista cu organele de conducere a județului și comunei: „coexistența lor nu implică excludere, din contra, armonie, cooperare, statul având datoria de a ajuta zemstva pentru lucrări mai importante și dreptul de a interveni când activitatea zemstvei n-ar fi în concordanță cu interesele sale”²¹². De altfel, autorul însuși afirma că esența administrației era una și aceeași în diferite provincii, deosebindu-se numai prin forma de administrare. Realitatea era alta: nu numai forma, dar și fondul era diferit. În ansamblu, zemstva se prezenta ca fiind mai puțin loială față de noile transformări decât apărătorii acesteia.

Într-o altă publicație de epocă, semnată de ardelenul Onisifor Ghibu, a fost înaintată ideea, potrivit căreia zemstva era o instituție „bună”, dar a fost redusă la inactivitate „de dragul unificării”²¹³. De altfel, autorul prezintă un tablou critic general al situației din Basarabia, remarcând o „dezbinare între basarabeni și români”. Aprecierile autorului privind reușita integrării sunt deosebit de pesimiste: „România nu mai este iubită aproape de nimeni; toți vorbesc de ea cu dispreț. Mulți zic că era mai bine sub Ruși și se căiesc că s-au unit cu frații lor”²¹⁴.

Funcționarii zemstvelor care își continuau activitatea de asemenea s-au încadrat foarte activ în campania de susținere a instituției. Bunăoară, N.I. Săndulescu, secretarul zemstvei Orhei, a publicat un studiu în care încerca să demonstreze că zemstva, cu toate schimbările survenite în administrarea provinciei, a continuat să activeze în vederea conducerii treburilor locale, iar lichidarea acestora ar însemna revenirea la un regim centralizator²¹⁵.

O analiză relativ echilibrată a ceea ce reprezenta de fapt zemstva basarabeană după Unire și a rolului acesteia pentru societate a prezentat Paul Gore. În opinia sa, zemstva a avut atât caracteristici pozitive, cât și negative. Pe de o parte, zemstva a adus foloase directe populației, prin intermediul acesteia populația obținând o pregătire, deși una slabă, „pentru însușirea unor idei de auto-administrare și pentru parlament”; pe de altă parte, a existat o luptă „veșnică,

²¹⁰ IONESCU-DARZEU 1921 (19-22), 64.

²¹¹ IONESCU-DARZEU 1921 (15-18), 58.

²¹² IONESCU-DARZEU 1921 (15-18), 58.

²¹³ GHIBU 1926, 111.

²¹⁴ GHIBU 1926, 182.

²¹⁵ SĂNDULESCU 1923, 5-11.

surdă” între instituțiile centrale și locale, în dauna intereselor populației. Cu toate că principiul electoral a fost apreciat de către autor ca fiind unul bun, acesta constata că „în Zemstvă se întâmpla des că nu erau aleși oameni destoinici [...], ci oameni incapabili, sau uneori chiar dăunători și periculoși pentru societate, întrucât ei erau pușii unor partide politice”²¹⁶. Activitatea zemstvei frâna din cauza „lipsei puterii de execuție” și a „influenței prea mari în organele Zemstvei a lozincii favorite a birocrăției ruse: „uniformitatea pe toate întinderile imensului imperiu”. Astfel, „acum, când noi avem un parlament național, când noi avem posibilitatea să dobândim o autoadministrare adevărată (...), când există setea generală de descentralizare administrativă ce ridică într-un mod firesc chestia despre autoadministrare”, Paul Gore se arăta dezamăgit de doleanțele unora de păstrare a instituției zemstvei²¹⁷.

Actele legislative adoptate după Unire demonstrează intenția organelor centrale de a păstra în mod temporar zemstva, fapt care a devenit o caracteristică a perioadei de tranziție. Au existat opinii, potrivit cărora era necesar de a conserva instituția zemstvei și după unificarea administrativă, mai mult, de a o extinde și în alte regiuni ale țării, dar aceste idei au rămas simple afirmații cu caracter exagerat. Bunăoară, Ion Pelivan conștientiza faptul că în 1920 zemstva se discreditase din cauza că „era înrădăcinat adânc duhul rusesc” și că „era lipsă de mijloace”. Totodată, „este de dorit ca această instituție, splendidă în fondul ei, să fie introdusă chiar în Vechiul Regat, ba chiar în întreaga țară românească”, considera liderul basarabean²¹⁸. Pe de altă parte, documentele de arhivă privind situația financiară a zemstvei și activitatea acesteia de după Unire, dar și poziția față de transformările din societate demonstrează că, de fapt, zemstva s-a compromis din punctul de vedere al realizării obiectivelor pe care le urmărea. Deși progresivă la acel moment, legislația cu privire la zemstve, aprobată în 1917, nu a mai fost pusă în aplicare, astfel încât consilierii zemstvei nu fuseseră aleși în baza principiului votului universal. Transferul treptat al funcțiilor către noile organe de administrare locală a pus zemstva în situația incapacității și ineficienței financiare, fapt care a afectat și moralul funcționarilor instituției, parte dintre care deținuseră funcții în timpul vechii administrații. Dintre aceștia din urmă existau voci care asociau păstrarea zemstvei cu șansa directă a revenirii la statutul anterior al Basarabiei. Cele mai frecvente opinii manifestau, totuși, conciliere și toleranță față de trecut. Cu toate acestea, forurile instituțiilor de zemstvă au exprimat în mod constant dorința de implicare activă în transformările economice și sociale de după Unire.

²¹⁶ GORE 1920, 28-29.

²¹⁷ GORE 1920, 30.

²¹⁸ „D.A.D.”, nr. 18, ședința din 10 iulie 1920, p. 280.

Deși străină tradiției românești de administrare, zemstva a prezentat o experiență utilă pentru Basarabia. Aceasta a fost o primă experiență de organizare a autoadministrării locale pe principiile reprezentativ și al autofinanțării. Cu toate restricțiile unui regim autoritar-birocratic, zemstva din Basarabia a rezistat timp de jumătate de secol, activitatea acesteia fiind întreruptă doar în perioada Primului Război Mondial. S-au înregistrat realizări în special în domeniul gospodăririi, sănătății publice și a poștei, dar prin intermediul acestei instituții și în afara ei nu s-a investit în avansarea nivelului de cultură și civilizație al basarabenilor. În literatura de specialitate este răspândită ideea, conform căreia zemstvele au fost introduse în întreg Imperiul Rus pentru a redirecționa atenția societății de la problemele legate de autodeterminarea națională, așa încât zemstvele erau considerate o stavilă în acest sens. Evident, implementarea acestei forme de autoadministrare locală n-a dat rezultate semnificative până în 1918. Aceasta era străină sistemului tradițional românesc de administrare, iar păstrarea instituției zemstvei după Unire a fost o decizie determinată de circumstanțele vremii, dat fiind faptul că se lucra la punerea bazelor unificării și modernizării administrative a țării. Eliminarea instituției zemstvei a însemnat un pas sigur spre atingerea acestor obiective.

3.4. FUNCȚIONARUL PUBLIC DIN BASARABIA: STATUT ȘI ACTIVITATE

Experiența istorică actuală, dar și cea din secolele precedente demonstrează faptul că rezultatele unei administrări sunt în dependență directă de corpul administrativ. O publicație de după Unire expunea părerea că „o organizare administrativă care ar gospodări o țară după principii mai puțin democratice și populare, însă cu un personal recrutat și selecționat cu mare grijă, va fi mai folositoare și va dăruia mai multă mulțumire cetățenilor decât o întocmire, în care cele mai înaintate principii administrative ar fi compromise de un personal, recrutat și selectat fără grija cuvenită”²¹⁹. Statul român urma să îmbine ambele aspecte, cel al creării cadrului legislativ propice unui mod de administrare democratic și să investească în crearea unui corp de funcționari profesionist.

Sporirea capacității administrative putea fi atinsă numai prin implementarea unei politici de cadre consecventă. Aceasta presupunea repartizarea rațională a serviciilor și coordonarea acestora, repartizarea rațională a funcționarilor între diverse servicii, stabilirea unui program de activitate pentru fiecare serviciu, conlucrarea funcționarilor de toate nivelele, promovarea și aplicarea unei poli-

²¹⁹ ANTEPROIECTUL DE LEGE ... 1919, 524.

tici consecvente de recrutare a resurselor umane²²⁰. Astfel, trebuia să existe un act legislativ special care să reglementeze din punct de vedere juridic normele, în conformitate cu care să fie realizate obiectivele de mai sus. Pe de altă parte, trebuie ținut cont de faptul că au existat și factori subiectivi care au influențat formarea și dezvoltarea instituțiilor administrative, dintre care mediile geografic, social, politic și economic ce creează un anumit tip de mentalitate, anumite aspirații ale societății care se reflectă în instituțiile respective. „Administrația are și dânsa un caracter propriu fiecărei țări, care se transmite prin tradiție și pe care îl găsim în metodele de lucru, în disciplina aparatului funcționăresc, în exactitatea cu care se îndeplinește serviciul, în purtarea față de public”, constata juristul notoriu Paul Negulescu. În opinia sa, esența reformei administrației publice consta în „stabilirea normelor de recrutare a personalului” prin reorganizarea învățământului profesional administrativ și aplicarea acestuia pentru toate categoriile de funcționari, înlăturarea politicii din administrație, stabilirea unor norme clare pentru desemnarea personalului conducător, stabilirea normelor juste de salarizare bazate pe capacitate și pe vechimea în muncă, stabilirea unui sistem de control, sancțiuni și recompensă.

Concepția dominantă a perioadei interbelice era că oricine putea deveni funcționar public, administrația publică fiind unicul domeniu, în care tinerii erau primiți fără studii speciale și pregătire practică²²¹. Modernizarea administrativă stimula, în așa mod, implicarea în administrație a tinerilor și a foștilor funcționari din vechile regimuri²²². Reformarea relației dintre funcționar și cetățean putea fi realizată numai prin crearea unui corp de funcționari profesionist care să fie mai aproape de necesitățile populației și să răspundă cu promptitudine la cererea de intervenție a acesteia. Pe de altă parte, se puneau problema restructurării relației dintre funcționarii de diferite nivele și a organizării învățământului administrativ, toate acestea – în scopul depășirii „birocratizării excesive a organelor de stat și administrație, trăsătură care și-a lăsat amprenta și asupra situației Basarabiei”²²³.

Articolul 132 al Constituției din 1866 a formulat ideea elaborării unui document care să determine condițiile admisibilității și înaintării persoanelor în funcții publice. Imediat după declararea prin Constituție a principiului care stătea la

²²⁰ NEGULESCU 1925, 223.

²²¹ În caz de necesitate și numai pentru o perioadă de cinci ani, tinerii care împliniseră vârsta de 18 ani puteau fi angajați ca funcționari stagiați. AGRIGOROAI EI, PRED A, CALCAN 2008, 223.

²²² Funcționarii care se aflau în funcție din anul 1916, chiar fără studiile cerute prin *Legea Statutului funcționarilor publici* din 1923, puteau avansa până la gradul de director (art. 62). „M.O.”, nr. 60 din 19 iunie 1923.

²²³ AGRIGOROAI EI, PALADE 1993, 78.

baza reformării administrației de toate nivelele – descentralizarea administrativă –, a fost formulată problema elaborării unui Statut al funcționarului public, în care să fie specificate cu claritate criteriile de activitate, drepturile și îndatoririle celor ce constituiau nucleul noului regim de administrare. În discuții s-au angajat și funcționarii din Basarabia, care, împreună cu funcționarii din restul țării, erau preocupați de necesitatea menținerii prestigiului profesiei lor. Într-o adresă a unui grup de funcționari din Basarabia către M.S. Regele Ferdinand, redactată în noiembrie 1921, era formulată necesitatea elaborării unui statut al funcționarului pe care să se bazeze un „organism funcționăresc cinstit”. Specula de proporții, suprapopularea provinciei, concesiile largi de repatriere a refugiaților, salarizarea proastă erau doar câteva cauze care au drept consecință degradarea vieții funcționarilor, considerau autorii adresei. Aceștia solicitau suprimarea sinecurei, „să nu se împartă funcționarii în clase de favoriți și obijduiți”, acordarea sporului egal la salarii în baza statutului profesional²²⁴. La rândul său, Regele Ferdinand asigura funcționarilor de întreg sprijinul său și chema la „unire între funcționari și să nu existe nici o diferență între cei locali și oricare alții”²²⁵.

Un prim efort practic al funcționarilor basarabeni întru elaborarea unui document de bază a fost făcut în martie 1919, când pe lângă Serviciul administrației centrale al Directoratului de Interne al Basarabiei a fost înființată o comisie, în scopul elaborării unui proiect de organizare a activității funcționarilor prefecturilor și a consiliilor județene, volostelor și comunelor rurale²²⁶. Acesta examina și problema corelării proporției dintre funcționarii autohtoni și cei veniți din alte regiuni ale României. Proporția celor dintâi era mai mare în județele Soroca și Orhei, aceștia reprezentând în special personalul de la oficii mici²²⁷. Există o tendință de marginalizare a funcționarilor locali, înțeleasă drept una necesară, în condițiile românizării aparatului administrativ. Parte dintre funcționarii basarabeni au ocupat funcții în cadrul administrației ruse; aceștia, manifestându-și ostilitatea față de noul regim, riscau să fie înlocuiți cu funcționari din Transilvania și Bucovina. Încă la 24 iulie 1918, comisiile de recrutare a funcționarilor au primit indicația să acorde prioritate românilor basarabeni, apoi ardelenilor și bucovinenilor²²⁸. Funcționarii recrutați erau considerați stagiați și confirmați în post doar după susținerea, după expirarea a șase luni de stagiul, a unui examen de evaluare a cunoștințelor profesionale și a celor de limbă română²²⁹. Trebuie să

²²⁴ Funcționarul Public din Basarabia, I, nr. 4-5, Chișinău, 1-30 noiembrie 1921.

²²⁵ Funcționarul Public din Basarabia, I, nr. 6, Chișinău, 1-15 decembrie 1921.

²²⁶ A.N.R.M., fond 742, inventar 6, microfilm 24, c. 52.

²²⁷ A.N.R.M., fond 742, inventar 1, microfilm 45, c. 65.

²²⁸ A.N.R.M., fond 742, inventar 1, microfilm 45, c. 67.

²²⁹ A.N.R.M., fond 742, inventar 1, microfilm 45, c. 66.

menționăm că mulți dintre funcționarii veniți din alte regiuni ale țării – Vechiul Regat, Transilvania, Bucovina – au adus o contribuție importantă la procesul de reformare a administrării din Basarabia. Dintre cei care au dat dovadă de profesionalism, bucurându-se de aprecierea funcționarilor locali, menționăm pe Virgil Ionescu-Darzeu, Constantin Filipescu, Eugeniu Giurgea, Vespasian Erbiceanu ș.a., care, pe lângă exercitarea profesionistă a funcției, au publicat o serie de lucrări în care și-au expus punctul de vedere privind evoluția vieții administrative a Basarabiei în România, au evidențiat specificul implementării reformei administrative în ținut și rezultatele acesteia²³⁰. Pe de altă parte, problema recrutării funcționarilor din alte provincii nu a fost una interpretată unilateral, existând opinii *pro* și *contra* în acest sens. Deputații basarabeni făceau parte dintre acei care criticau cu vehemență comportamentul funcționarilor veniți în forurile legislative. Bunăoară, senatorul Zamfir Arbore considera că „invadarea” Basarabiei „de putregaiul intelectual din România Veche, străin sufletește de populația basarabeană” nu a făcut nimic altceva, decât să înlăture pătura intelectualilor locali de la treburile obștești. În opinia sa, era stringentă necesitate în conlucrarea diferitor grupări democratice în scopul redresării situației în această direcție²³¹. Senatorul de Soroca Constantin Moțoc, considera că existau două tipuri de funcționari care au ajuns în Basarabia, unii dintre care meritau indignarea vorbitorului: „Când poporul român ne trimite copiii lui să ne scape de puhoiul acela sălbatic, ne trimite și niște funcționari care puneau buzunarele lor mai presus decât unirea noastră și care produceau neajunsuri și neînțelegeri”²³². Deputatul de Cetatea Albă E. Adamovici aducea exemple concrete ale activității unor funcționari „plină de compromisuri, abuzuri de încredere, incorectitudini, anchete mincinoase, rapoarte false”, astfel încât acesta ajungea la o concluzie retorică privind exilul în Basarabia sub ruși și români: „În timp ce rușii exilau în Basarabia rusească pe un Pușkin, gloria literaturii unui imperiu și cunoscut în literatura tuturor popoarelor, noi menținem în Basarabia ca inspector pe un A. Bobeica și trimitem ca spioni ai românismului pe certății cu morala, ca Ion Cuparcenco, și cu justiția, ca Aurel Popovici”²³³.

²³⁰ FILIPESCU, GIURGEA 1919; GIURGEA 1919; GIURGEA 1920; GIURGEA 1921; GIURGEA 1922; GIURGEA 1923; GIURGEA 1928; FILIPESCU 1940; ERBICEANU 1919; ERBICEANU 1921; ERBICEANU 1934.

²³¹ „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, ședința din 27 decembrie 1919, „M.O.”, nr. 16 din 23 ianuarie 1920.

²³² „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, ședința din 22 decembrie 1919, „M.O.”, nr. 14 din 13 ianuarie 1920

²³³ „D.A.D.”, ședința din 21 iunie 1924. A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 3/1924, f. 21-22.

Legea pentru Statutul funcționarilor publici, adoptată la 19 iunie 1923, a fost elaborată în conformitate cu principiul echității naționale și sociale, formulat în art. 8 al Constituției din 1923²³⁴. Prima parte a Legii cuprindea reguli generale, aplicabile tuturor funcționarilor publici, iar cea de-a doua parte conținea excepții de reguli aplicabile funcționarilor: se exceptau magistrații, membrii corpului diplomatic și consular, al corpului didactic, ecleziastic, membrii tuturor corpurilor tehnice și de specialitate, funcționarii corpurilor legiuitoare (art. 33)²³⁵. Astfel, conform Statutului, nu intrau în categoria funcționarilor deținătorii funcțiilor politice și a celor electiv. Puteau deveni funcționari cetățenii români majori, de la vârsta de 21 de ani în sus, fără antecedente penale, bărbații fiind obligați să „fi satisfăcut legea recrutării” (art. 5).

Legea pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925 determina atribuțiile funcționarilor județeni și comunali. Conform art. 98 și 150 ale legii, funcționarii județeni, la fel ca și cei comunali, erau împărțiți în două categorii: funcționari administrativi și funcționari de specialitate. Funcționari administrativi ai comunei erau „secretarii comunali, directorii sau șefii diferitelor servicii, precum și șefii de birou, împliegații și asimilații acestora”, iar cei de specialitate – „personalul învățământului, al contenciosului și personalul inferior sanitar, veterinar, tehnic, economic, financiar și agricol”. Activitatea funcționarilor de specialitate era controlată de administrația comunală (art. 99) și, respectiv, de către administrația județeană (art. 153 și 154)²³⁶.

În conformitate cu art. 6 al Legii, funcționarii erau obligați să depună jurământ de credință Regelui și să respecte legislația țării²³⁷. Funcționarul nu putea fi pedepsit, transferat sau înlocuit decât în condițiile prevăzute de lege. Acei care aveau o vechime neîntreruptă de cinci ani de la data intrării în vigoare a Statutului, precum și persoanele care ocupaseră posturi stabile în urma unui examen de capacitate, erau considerați „stabili” sau angajați definitiv.

Abuzul de putere, depășirea limitelor mandatului sau a sferei atribuțiilor legale se pedepseau printr-o serie de sancțiuni disciplinare, formulate într-un capitol aparte al Legii. Acesta prevedea muștrare verbală sau scrisă; muștrare cu pier-

²³⁴ Art. 8 prevedea: „Nu se admite în stat nici o deosebire de naștere sau de clase sociale. Toți românii, fără deosebire etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără osebite la dările și sarcinile publice. Numai ei sunt admisibili în funcțiunile și demnitățile publice, civile și militare. Legi speciale vor determina Statutul funcționarilor publici. Străinii nu vor fi admiși în funcțiile publice decât în cazuri excepționale și anume statornicite de legi”. „M.O.”, nr.282 din 29 martie 1923.

²³⁵ STATUTUL FUNCȚIONARILOR PUBLICI 1938, 208.

²³⁶ „M.O.”, nr. 128 din 14 iunie 1925.

²³⁷ HAMANGIU 1928, 410.

derea salariului pentru cel mult 15 zile; ștergerea de pe tabloul de înaintare; pe cale disciplinară; excluderea din serviciu pe timp de maximum șase luni, cu pierderea salariului; punerea în disponibilitate; destituirea (art. 51). Existau comisii de disciplină, împuternicite cu judecarea abaterilor disciplinare grave a funcționarilor, compuse din membri numiți prin decret regal, pentru un termen de trei ani. Funcționarii, la rândul lor, aveau dreptul de a-și consulta dosarul și a-și prezenta cauza în fața acestuia, în mod verbal sau în scris, precum și prin delegarea unui alt coleg al său. Astfel, se poate cu ușurință observa că pedepsele se aplicau gradual, în dependență de încălcarea respectivă. Pe de altă parte, „comunicarea dosarului funcționarului inculpat constituie un progres considerabil și o măsură destinată să asigure o judecată serioasă, prin faptul că funcționarul, odată prevenit, este în măsură a se apăra”, fapt remarcat într-o publicație din perioada interbelică²³⁸. Conform art. 58, puteau coexista simultan sancțiuni publice și cele disciplinare. Totodată, sancțiunea disciplinară era independentă de cea penală.

Conform Statutului, funcționarului îi era interzis să ocupe, în același timp, două funcții, să facă comerț, să gireze afaceri private, dacă acestea erau în legătură cu funcția ce o deținea, de asemenea, i se interzicea participarea la directă administrare sau controlul vreunei societăți financiare, industriale, comerciale, etc. Greva sau împiedicarea serviciului se pedepsea cu privațiune de libertate de la 3 luni la 2 ani, și cu o amendă între 1.000 și 10.000 lei. Pentru avansarea în post era necesar un stagiu de minim doi ani. Numirea într-o funcție publică se efectua în baza rezultatelor unui examen de capacitate, astfel, conform art. 37 al Legii, examenul de capacitate devenea o normă obligatorie²³⁹, căreia i se supuneau toți funcționarii, cu excepția celor indicați în art. 33. Astfel, pentru prima dată examenul de capacitate devenea criteriul esențial și unic în recrutarea funcționarului public. În cazul pretinderii la o funcție avansată, era necesară posedarea diplomei de studii superioare, cu unele excepții²⁴⁰. Pentru a remedia stare de lucruri privind recrutarea și perfecționarea corpului de funcționari, o sursă de epocă sugera o reformă completă a Statutului²⁴¹.

Legea sus-numită a servit drept bază pentru elaborarea și adoptarea, la 3 noiembrie 1923, a *Regulamentului legii Statutului funcționarilor publici*. Documentul urmărea plasarea raporturilor dintre stat și funcționar la un nivel absolut nou, bazat pe relații contractuale, unde fiecare dintre părți avea îndatoriri și obligații. Acesta stabilea regimul juridic al funcționarului public din administrația de stat

²³⁸ STATUTUL FUNCȚIONARILOR PUBLICI 1938, 212.

²³⁹ HAMANGIU 1928, 411.

²⁴⁰ Articolul 122 al Regulamentului prevedea, în lipsa de candidați titrați, recrutarea funcționarilor publici cu patru clase primare.

²⁴¹ STATUTUL FUNCȚIONARILOR PUBLICI 1938, 209.

(funcția, gradul, postul, condițiile numirii în post, pregătirea profesională, dreptul la pensie etc.)²⁴².

Printre criteriile profesionale indicate în regulament figura cunoașterea de către funcționar a limbii române. Se acorda posibilitatea susținerii examenului de limbă română funcționarilor care au fost excluși din serviciu, din cauza necunoașterii limbii oficiale; în caz de reușită, aceștia puteau fi reangajați în serviciu, ocupând posturile vacante. Criteriul posedării limbii române, înscris în statut, a determinat crearea unui mecanism de control în acest sens, atât pentru funcționarii deja aflați în funcție, cât și pentru funcționarii-stagiari.

Pe lângă drepturile de care se bucura orice cetățean al României, conform noului Statut, funcționarii se bucurau de inamovibilitate (membrii corpului didactic, membrii Curții de Conturi, ai Consiliului legislativ) și stabilitate. Legea delimita clar existența a două categorii de funcționari – ai administrației centrale și locale –, pentru fiecare categorie de funcționari fiind diferite competențele, cerințele, drepturile și îndatoririle acestora²⁴³.

Statutul permitea crearea de societăți profesionale ale funcționarilor, în scopuri profesionale, culturale sau economice²⁴⁴. Asociațiile de funcționari nu aveau dreptul să ia decizii cu caracter politic. Funcționarii puteau susține orice

²⁴² IORGOVAN, GILESCU 1986, 303.

²⁴³ AGRIGOROAIEI, PEDA, CALCAN 2008, 224.

²⁴⁴ Bunăoară, la 24 martie 1925 a fost creată Societatea funcționarilor zemstvei județului Cetatea Albă, în scop de a apăra interesele economice și culturale ale membrilor acesteia. Societatea se preocupa de procurarea produselor de primă necesitate, îmbunătățirea condițiilor de trai ale funcționarilor, acordarea ajutorului material membrilor societății și familiilor acestora, fondarea de biblioteci, organizarea de cursuri, lecții publice, conferințe etc. (A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 528/1925, f. 2). Societatea dispunea de un capital rulant, care consta din cotizațiile lunare obligatorii, în mărime de 4%, din salariul funcționarilor zemstvei și donații bănești voluntare, și unul de rezervă, care conținea 20% din venitul net al operațiilor societății. Afacerile Societății erau administrate de către Direcția societății (3 membri, 2 supleanți și un casier-contabil) și Adunarea generală a membrilor acesteia. Există și un Consiliu de control (3 membri și 2 supleanți), ales de Adunarea generală pentru perioada de un an, care verifica numerarul, registrele și actele societății, raportând adunării despre rezultatele reviziei¹⁹⁸. Desființarea societății, în caz de necesitate, avea loc în două etape. Se convocau două adunări generale consecutive; după ce prima adopta decizia cu privire la desființare, societatea își limita domeniul de activitate, acesta presupunând încasarea datoriilor până la completa lor achitare, procedură absolut inutilă din punct de vedere logic, dar caracteristică zemstvei. După cea de-a doua adunare generală, cotizațiile adunate se restituiau membrilor, iar asupra eventualului rest și a averii urmau să decidă membrii societății (A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 528/1925, f. 3-4). Între altele, statutul societății fusese semnat de 23 de membri, dintre care doar 4 erau de origine română, restul – de origine rusă și ucraineană. Astfel, în ajunul aplicării Legii de unificare administrativă din 1925, zemstva încă mai spera la un rol în societate.

opinie cu caracter politic, afară de cele care instigau în contra ordinii în stat, nu puteau face opoziție violentă împotriva guvernului. În ce privește îndatoririle funcționarului, acesta erau obligați să muncească șapte ore pe zi, să locuiască în localitatea unde își desfășura serviciul. Statul, județul și comuna erau direct responsabili de actele de abuz de putere ale funcționarilor care aplicau măsurile interne respective. Comisiile disciplinare erau organele administrativ-judiciare care decideau asupra sancțiunilor disciplinare, separate de sancțiunile penale. Cele mai severe pedepse erau înlocuirea și destituirea din post²⁴⁵.

Spre finele perioadei interbelice, Paul Negulescu făcea o prezentare a doctrinei inginerului francez Henri Fayol, răspândită în Franța și apoi în alte țări în perioada Primului Război Mondial. Henri Fayol propunea organizarea administrării după modelul metodelor de lucru întrebuințate în industrie. El considera că orice serviciu public este o întreprindere și, astfel, activitatea acestuia trebuie să se conducă de anumite reguli, ca diviziunea muncii, autoritatea și responsabilitatea, disciplina, subordonarea interesului general pe cel particular, remunerarea echitabilă a muncii, ierarhia, ordinea, inițiativa²⁴⁶. În opinia lui Paul Negulescu, situația funcționarului este mult mai complicată: acesta trebuie „să examineze o chestiune din toate punctele de vedere și să facă un referat complet asupra ei. Dar nu numai atât (...). Orice industrie urmărește beneficiu. Serviciul public, însă, prin natura sa, nu urmărește beneficii (...), ci are ca scop crearea de valori morale”²⁴⁷. Cu alte cuvinte, obiectivul de bază al serviciului public trebuie înțeles prin satisfacția intereselor individuale ale cetățenilor.

Cu certitudine, elaborarea *Legii privind Statutul funcționarilor publici* a fost un pas progresiv. Acesta prevedea „un sistem unitar de încadrare și promovare”²⁴⁸, precum și alte aspecte clar formulate ale activității acestora. Autorii unei lucrări recente, care au analizat pe larg prevederile actului legislativ, menționau că „adoptarea Statutului urma eforturilor de modernizare a administrației românești declanșată încă în timpul domniei lui Al.I. Cuza și continuată după aceea”²⁴⁹. Prevederi ale Legii care determinau mecanismul avansării în post, stabilitatea în funcție, sistemul de salarizare, modalități de sprijin material al funcționarilor, aveau drept scop motivarea acestora pentru realizarea unei munci profesionale.

²⁴⁵ În cazul disponibilizării, funcționarul putea fi reangajat în eșalonul inferior al funcționarilor doar după o perioadă de doi ani; în cazul destituirii, era exclusă orice ocupare a funcției publice. Conform unei legi ulterioare, din 1933, suspendarea din funcție se făcea cu pierderea salariului. STATUTUL FUNCȚIONARILOR PUBLICI 1938, 212.

²⁴⁶ NEGULESCU 1938-1939, 141-142.

²⁴⁷ NEGULESCU 1938-1939, 149.

²⁴⁸ SCURTU, BUZATU 1999, 65.

²⁴⁹ AGRIGOROAIEI, PEDA, CALCAN 2008, 224.

Pe de altă parte, era instituit un mecanism de control și sancțiuni, fapt care ridica la un nivel mai avansat gradul de responsabilitate al funcționarilor față de stat și societate. Cu atât mai mult, că Legea a instituit un mecanism de selectare a funcționarilor publici de toate nivelele, la nivelul superior studiile superioare fiind obligatorii. Așadar, Legea a simplificat în parte sistemul birocratic și a lichidat, fie și în parte, cauzele nemulțumirii funcționarilor, precum favoritismul, sinecurele, crearea de servicii noi și a delegațiilor temporare²⁵⁰. Fără îndoială, elaborarea și implementarea Statutului funcționarilor publici a însemnat un prim efort concret în scopul modernizării aparatului de funcționari. „Ca urmare a modernizării aparatului de stat și a necesităților resimțite de noile provincii”²⁵¹, numărul acestora a crescut în mod spectaculos, mai ales în Basarabia²⁵². Pe de altă parte, „neexistând o evaluare corectă a necesităților, la câțiva ani după Unire s-a constatat că numărul funcționarilor era prea mare”²⁵³.

Una dintre primele măsuri, implementate imediat după Unire, a fost introducerea limbii române în administrație, ca parte componentă a eforturilor de „naționalizare a aparatului de stat”, care, în opinia lui Petre Cazacu, s-ar fi produs într-un termen de opt luni: „Repeziciunea și vigoarea cu care s-a făcut această operație explică faptul că ea s-a petrecut fără violențe și fără durere”²⁵⁴. Documentele de arhivă demonstrează că introducerea limbii române în administrație a stârnit reacții duble: ea a fost salutăată de către vorbitorii de limbă română și a nemulțumit vorbitorii de limbă rusă, cea mai mare parte a acestora fiind de origine rusă și ucraineană. Dintre aceștia erau și funcționari ai fostului regim, puși în situația de a învăța limba română. Introducerea limbii române în toate sferile vieții s-a făcut mai ușor la sate, unde locuia populația predominant românească. Un autor francez, E. Simais, scria: „Dacă este în Basarabia o naționalitate căreia infiltrarea română nu i-a fost decât simpatcă, aceștia sunt Moldovenii”²⁵⁵. În schimb, la orașe din partea administrației, dar și a locuitorilor rusificați, s-a cerut un efort considerabil în vederea depășirii acestei dificultăți. Bunăoară, un oarecare Ivan Vasil’ev, ucrainean de origine, mărturisea în toamna anului 1919: „În Basarabia acum are loc o românilizare completă. E imposibil de a-ți găsi vre-un lucru fără a avea cetățenie românească. În școli se predă în limba română,

²⁵⁰ ALEXANDRESCU 1921, 35-55.

²⁵¹ SCURTU, BUZATU 1999, 65.

²⁵² În anul 1925, numărul funcționarilor prefecturilor și subprefecturilor din Basarabia constituia 278: 109 – în prefecturi și 169 – în subprefecturi. Calculat după: IONESCU 1925, 81.

²⁵³ Acest fapt a motivat necesitatea emiterii hotărârii Consiliului de Miniștri, din 1 aprilie 1927, privind reducerea numărului de funcționari cu 25 %. SCURTU, BUZATU 1999, 65.

²⁵⁴ CAZACU 1928, 289.

²⁵⁵ SIMAIS f.a., 12.

limba română se folosește la poștă, telegraf, gară și în toate școlile particulare și guvernamentale²⁵⁶. În unele cazuri, și acestea nu erau puține, reticenta față de introducerea limbii române se înscria în contextul nemulțumirii în general față de instaurarea noii administrații. De aceea ni se pare excesiv de optimistă afirmația lui Petre Cazacu, potrivit căreia naționalizarea și românizarea aparatului de stat, realizată „fără violențe și fără durere”, „era așteptată și dorită de masele mari, cărora le convenea, iar adversarii nu puteau să nu recunoască că este logică și naturală”²⁵⁷.

Introducerea limbii române în administrație, dar și în alte domenii ale vieții, a fost un proces migălos, care necesita, de rând cu efortul moral, și un efort material din partea statului. Circulara Comisarului general al Basarabiei I. Costin, emisă la 27 iunie 1918 în adresa prefecților de județe și miliției județene privind scrierea tuturor inscripțiilor și indicatoarelor denumirilor de străzi în limba română și, paralel, într-o limbă străină, era doar una dintre puținele indicații în acest sens²⁵⁸. Pe parcursul verii anului 1918, Directoratul de Interne a emis o serie de solicitări în adresa organelor administrației locale, în scopul perfectării corespondenței oficiale și a actelor interne în limba română²⁵⁹. Procesul a fost unul anevoios; materialul documentar atestă faptul că în anul 1923 întocmirea actelor se efectua atât în limba română, cât și în limba rusă, fapt care însemna risipă de bani publici. La 12 februarie 1924, ministrul de Interne Ion I.C. Brătianu emitea o decizie care avea la bază art. 31 al Regulamentului de mai sus, în conformitate cu care „funcționarii care se găsesc în serviciu la data publicării Regulamentului, vor fi supuși, în cursul anului 1924, pe baza unor dispoziții ministeriale, la un examen de cunoaștere a limbii oficiale”²⁶⁰. Ministrul decidea ținerea în capitala fiecărui județ din Ardeal, Basarabia și Bucovina, cu începere de la 1 octombrie 1924, a examenului pentru determinarea nivelului de cunoaștere a limbii române de către funcționarii statului, județeni și comunali. Cei care luau examenul urmau să fie menținuți în funcții, restul – să fie destituiți. Prefecții de județ și cei de poliție erau persoanele abilitate cu alcătuirea listelor funcționarilor care urmau să fie testați. Comisiile de examinare erau alcătuite din prefect sau subprefect, în

²⁵⁶ A.O.S.P.R.M., fond 49, inventar 2, dosar 201, f. 1.

²⁵⁷ CAZACU 1928, 289.

²⁵⁸ Aceste modificări urmau să fie efectuate într-un termen scurt, până la data de 1 august 1918. A.N.R.M., fond 742, inventar 1, microfilm 39, c. 245.

²⁵⁹ Erau frecvente indicațiile de tipul „Se va restitui prefecturii, cu rugămintea de a nu mai trimite rapoarte în limba rusă”, înscrisă pe un raport al prefecturii Tighina, întocmit la 26 iulie 1918, în adresa Directoratului de interne. Raportul respectiv a fost tradus în limba română. A.N.R.M., fond 742, inventar 1, dosar 10, f. 1, 3-4.

²⁶⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 124, f. 5.

funcția de președinte al acesteia, un profesor de limbă română de la un liceu sau gimnaziu din capitala județului, desemnat de prefect, primarul sau președintele comisiei interimare.

În baza deciziei de mai sus, s-a purces la testarea funcționarilor. Funcționarul de rang înalt Eugeniu Giurgea afirma că în anii 1918-1919 în Basarabia limba de stat o vorbeau numai funcționarii veniți din Regat și un număr mic al funcționarilor basarabeni. Limba rusă era utilizată pe larg, în special în corespondența oficială internă²⁶¹. Datele statistice din octombrie 1924 privitoare la testarea funcționarilor din Basarabia demonstrează faptul că problema necunoașterii limbii române rămânea una stringentă. Bunăoară, în județul Cetatea Albă au fost destituiți notarii care au manifestat „rea voință deoarece, după ani de serviciu, nu și-au apropiat cunoștința limbii române și, necunoscând îndeajuns nici atribuțiile profesionale”²⁶². Privitor la funcționarii de județ, a fost îndepărtată din serviciu o singură persoană din comuna suburbană Posad-Șaba²⁶³. Dintre funcționarii primăriei Cetatea Albă, trei persoane care nu au luat examenul, dar posedau „aptitudini și o deosebită bunăvoință în însușirea limbii române”, au fost admise provizoriu în funcții. Lista celor 7 persoane disponibilizate includea, în exclusivitate, nume rusești²⁶⁴. Conform datelor privind funcționarii zemstvei de județ, respinși la examenul de limbă română, s-a decis ca din totalul de 13 persoane 5 să fie menținute provizoriu, decizia respectivă fiind motivată în felul următor: „Având în vedere că funcționarii din zemstva acestui județ (...) își cunosc atribuțiile profesionale, sunt corecți în funcțiune, dau dovadă de aptitudine și de o deosebită bunăvoință pentru a însuși limba românească, considerăm că prin înlocuirea lor s-ar dezorganiza serviciul. Dispunem menținerea lor provizorie în serviciu, iar ceilalți, năințrind condițiunile de mai sus, să fie îndepărtați din serviciu”²⁶⁵.

În același context se înscria cererea funcționarilor primăriei orașului Chișinău, adresată ministrului de Interne Ion I.C. Brătianu la 6 noiembrie 1924, „dictată de o dorință sinceră și cinstită de a ne îndeplini datoria noastră de funcționari, care am jurat credință Țării și legilor ei”²⁶⁶. Semnatarii cererii scriau că în primăria orașului nu exista nici un funcționar care să nu cunoască limba de stat, încât

²⁶¹ GIURGEA 1928, 103.

²⁶² A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 515/1925, f. 109.

²⁶³ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 515/1925, f. 111.

²⁶⁴ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 515/1925, f. 112-113. Conform aceluiași tabel, au mai fost destituiți 13 secretari ai primăriilor rurale Cetatea Albă, în dreptul numelor cărora era scris: „Nu se pot menține sub nici un cuvânt”.

²⁶⁵ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 515/1925, f. 112.

²⁶⁶ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 515/1925, f. 108.

să nu-și poată onora obligațiile. Problemele de acest ordin apăreau din cauza „vitregiei timpurilor”: până la Unire, mulți dintre români nu vorbeau corect limba română, cu atât mai puțin posedau româna basarabeni de alte naționalități. Vârsta înaintată a unor funcționari, situația materială complicată făceau parte din șirul de cauze care nu permiteau studierea mai aprofundată a limbii, opinia generală fiind că „toți cunosc limba destul de bine ca să poată pretinde a fi și mai departe funcționari credincioși ai Statului Român”. Autorii cererii erau îngrijorați de soarta colegilor, în special, de faptul că „un număr mare de familii sunt amenințate de a fi lipsite, în ajunul iernii, de baza existenței lor, de acest salariu mic și insuficient pe care-l primeau capii familiilor”. Semnatarii cereau „a aproba ținerea unor noi examene pentru acei care nu s-au prezentat, mulți – din motive bine justificate (concentrare, concediu prelungit pe motiv de boală etc.) și la aceste examene să fie admiși și acei care au căzut la examen, fixându-se un nou termen, de un an de zile”²⁶⁷. Din totalul de 113 funcționari, 65 au luat examenul, 28 nu s-au prezentat din diverse motive, iar 20 nu au fost promovați²⁶⁸.

Situația funcționarilor zemstvei județului Chișinău era, de asemenea, complicată: din cei 12 funcționari prezenți la examenul de limbă română, 6 au fost admiși și 6 respinși. La prefectura poliției județene, din totalul de 37 funcționari prezenți, 33 au luat examenul, iar 4 au fost respinși. La prefectura județului cei trei funcționari, prezenți la examen, au demonstrat un nivel mediu de cunoaștere a limbii române²⁶⁹.

Cadrele angajate în instituțiile nou-create, ca prefectura, poliția, aveau un nivel bun de cunoaștere a limbii de stat, comparativ cu nivelul funcționarilor primăriilor, zemstvelor județene și de voloste. Pe de o parte, mulți dintre funcționarii care au ocupat posturi până la Unire nu erau gata să le cedeze, manifestând în mod deschis dezacordul cu obligativitatea depunerii jurământului de credință Regelui și exprimând uneori deschis, altă dată fățiș – speranța restabilirii administrației ruse. Pe de altă parte, în unele instituții locale au fost angajați funcționari de origine rusă și ucraineană, drept motiv esențial fiind lipsa de cadre pregătite dintre populația de origine română. Documentele de arhivă atestă faptul că erau disponibilizați doar funcționarii care nu cunoșteau absolut deloc limba română și erau în imposibilitate de a face față criteriilor profesionale²⁷⁰.

Parte dintre funcționarii puși în situația de a învăța limba română încercau să iasă din impas prin metode corupte, discreditând, astfel, statutul funcționarului. Cazuri de dare de mită în scopul luării examenului de limbă română au fost

²⁶⁷ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 515/1925, f. 108.

²⁶⁸ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 124, f. 7-8.

²⁶⁹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 124, f. 7-8.

²⁷⁰ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 124, f. 8.

unice. Bunăoară, la 13 octombrie 1924, profesorul de limbă română M. Rădulescu, membru al comisiei de examinare din județul Chișinău, a primit un plic anonim în care a găsit bani, în sumă de 500 de lei, și un bilețel scurt: „De la un funcționar bătrân”. Comisia a decis transferarea sumei Centrului studențesc din București, înființat la inițiativa ziarului „Universul”²⁷¹.

Problema destituirii funcționarilor care nu posedau limba română a continuat să frământe spiritele. La începutul anului 1925, președintele comisiei disciplinare a primăriei Chișinău solicita contramandarea deciziei de disponibilizare a funcționarilor care nu fuseseră testați, pentru un termen de un an, în vederea pregătirii acestora pentru un nou examen²⁷². Comisia considera că problema destituirii funcționarilor ținea de competența primăriei orașului. Între altele, comisia mai menționa că unii dintre funcționari învățaseră limba română după examen, fapt care demonstra, în opinia acesteia, necesitatea testării repetate.

La 27 ianuarie 1925, ministrul de Interne Arthur Văitoianu adresa prefecturilor de județe din Transilvania, Basarabia și Bucovina un ordin circular (nr. 2.906) prin care se indica faptul că cunoașterea limbii oficiale ar fi „cea dintâi condiție ce se cere unui funcționar”. Se solicita substituirea funcționarilor care nu au dovedit calități suficiente, în același timp, se cerea un comportament loial față de acei funcționari care dădeau dovadă de deosebite aptitudini, corectitudine, bunăvoință și sârguință în învățarea limbii române²⁷³.

Remunerarea nesatisfăcătoare era alt subiect care se bucura de atenția sporită a funcționarilor basarabeni, acesta fiind în legătură directă atât cu organizarea serviciului, cât și cu nivelul de trai al acestuia. În ajunul aplicării Legii administrative din 1925, exista o dilemă legată de distribuirea funcțiilor și retribuirea salariilor – de la bugetul central sau din venitul comunal. Un raport, întocmit în baza unei inspecții a Ministerului de Interne, efectuat în prefecturile județelor Chișinău, Orhei și Tighina, constata că sistemul de organizare a personalului serviciilor prefecturilor era diferit, de la o prefectură la alta, nu exista nici o normă de divizare pe secții. Afară de personalul bugetar, activa un personal al Biroului central de populație, plătit din bugetul comunelor, ceea ce era, în opinia inspectorului, și ilegal, și nedrept. Se crea o situație dificilă: comunele nu erau capabile de a achita cheltuielile obligatorii, fiind impuse, în același timp, să asigure plata cheltuielilor de personal. Biroul central al populației din fiecare județ se arăta ca fiind unul inutil, din moment ce în Regat nici nu s-a încercat instituirea acestuia, pe când în Basarabia în acest scop s-au făcut cheltuieli enorme. Fiecare prefect efectua

²⁷¹ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 124, f. 8.

²⁷² A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 124, f. 20.

²⁷³ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 515/1925, f. 44.

lucrările de înregistrare și arhivă în conformitate cu indicațiile primite la înființarea acestora, adică în 1918. Acest fapt însemna o lipsă de consens în efectuarea lucrărilor, din care cauză un control eficient se arăta ca fiind imposibil. Raportorul menționa numărul insuficient de funcționari, fapt care genera „rezultate extrem de slabe ale administrării, iar despre supravegherea executării legilor și regulamentelor nici nu poate fi vorba”. Autorul raportului critica în termeni duri activitatea funcționarilor basarabeni: „Ei nu pot face față serviciului nici în mod rudimentar”²⁷⁴. Au fost semnalate, de asemenea, și delapidări de bani publici²⁷⁵ și luare de mită în schimbul unor servicii²⁷⁶. Acesta considera absolut necesară efectuarea unei restructurări a prefecturilor, care presupunea: salarizarea suficientă a postului de director de prefectură care urma să fie ocupat de unul dintre „cei mai buni funcționari”, asigurarea unui contact strâns dintre subprefecți și prefect, înființarea posturilor de șefi de servicii, „în care să se numească funcționari capabili de a se forma, măcar pe viitor”, restructurarea funcției contabilului pentru serviciul administrativ care, de la 1 ianuarie 1924, devenea responsabil pentru repartitia creditelor din bugetul statului.

Cu certitudine, salarizarea proastă nemulțumea funcționarii, creând, totodată, motive pentru abuz în serviciu. Bunăoară, în toamna anului 1920, subprefectul plasei Hâncești a inspectat comuna Bujor, care număra 420 de contribuabili, constatând următoarea situație: perceptorul făcea încasări minime, achitarea salariului funcționarilor fiind cu întârziere cu 8-10 luni. Salarizarea proastă a fost cauză abandonării de către funcționari a posturile de serviciu, în frunte cu primarul, care, remunerat cu 150 lei, se declara incapabil de a-și menține gospodăria²⁷⁷. O situație similară se înregistra în volostea Lăpușna: perceptorul încasa bani cu mare dificultate, salariul funcționarilor fiind reținut pentru o perioadă de patru luni²⁷⁸. Exemplele de mai sus sunt o dovadă a faptului că exista o problemă majoră în sistemul de colectare a impozitelor. Această situație, care, se pare, a degenerat în una de ordin general, nu poate fi motivată numai prin cauze de ordin subiectiv, cum a fost reticenta populației față de noul regim. În orice perioadă

²⁷⁴ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 351/1924, f. 4.

²⁷⁵ La Tighina, din cauza unei proaste organizări a serviciului, timp de trei ani contabilul a delapidat o sumă însemnată de bani, fără a fi depistat. De asemenea, raportorul menționa că la Chișinău soldul în numerar era de 14.476 lei, 70 bani, față de 139.479 lei, 65 bani, cât trebuia să fie. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 351/1924, f. 6.

²⁷⁶ Un autor occidental, G. Clenton Logio, scria că, din moment ce funcționarii sunt prost remunerați de către stat, „este evident faptul că ei trebuie să-și asigure mijloace de existență” (LOGIO 1832, 85), astfel încât salarizarea ineficientă putea fi considerată drept un generator al faptelor de corupție și delapidări de bani publici.

²⁷⁷ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 54, f. 37.

²⁷⁸ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 54, f. 40.

a istoriei ținutului, perceptorul de impozite a fost țăpul ispășitor al regimului și considerat întru chiparea tuturor relelor, mai ales că acesta insista asupra impozitării populației în situația în care starea economică a gospodăriilor țărănești era precară, țăranii fiind inapți de a-și onora obligațiile fiscale față de stat.

În contextul modernizării administrative, accentul era pus pe formarea și perfecționarea resurselor umane ale administrației publice. Mai mult, punerea în valoare a funcționarului urma să ducă la formarea unui corp de elită în rândurile acestora, care să servească drept generator de idei și acțiuni demne de urmat. Au existat propuneri de a investi în pregătirea în cadrul corpului de funcționari a două grupuri de bază: funcționari de preparare și informare și funcționari de executare²⁷⁹. Ideile respective puteau fi materializate odată cu fondarea instituțiilor care ar avea drept scop instruirea personalului administrativ, începând cu 4 iunie 1925, când a fost fondat Institutul de Științe Administrative²⁸⁰. În conformitate cu prevederile art. 2 al Legii din 28 martie 1928, se acorda institutului calitatea de stabiliment de utilitate publică²⁸¹. În toamna anului 1928, pe lângă institut a fost înființată Școala de Documentare și Științe Administrative. În anul 1930, acesta a primit recunoaștere internațională, devenind secție națională a Institutului Internațional de Științe Administrative (cu sediul, în etapa actuală, la Bruxelles, Belgia). Organul de presă al Institutului a devenit „Revista de Drept Public”.

Revista „Administrația Română”, organul Uniunii notarilor comunali și cercuali din România, fondată în 1920, publica o serie de articole privind necesitatea ridicării nivelului profesional al notarilor. Astfel, la un deceniu de la Unire, în Basarabia era atestat faptul că „notarii actuali sunt veniți din toate administrațiunile, care existau înainte vreme sub ruși”. Deși „notarii din Vechiul Regat și Basarabia nu sunt licențiați, nici bacalaureați, dar fac față lucrurilor”, astfel încât se sugera recunoașterea calificării acestora, după vechime și studii, pentru a fi angajați în funcții ca titulari²⁸². La acea dată, notarii din Basarabia se arătau nemulțumiți de salarii, într-o reclamație a notarilor din Tighina specificându-se faptul că „notarii din Basarabia sunt cei mai prost plătiți și văzuți”²⁸³. La rândul lor, notarii din Bălți și Soroca considerau o problemă nivelul de orga-

²⁷⁹ NEGULESCU 1938-1939, 160.

²⁸⁰ IANCU 1988, 51. Astăzi, Institutul de Științe Administrative (ISAR) poartă numele lui Paul Negulescu, care semnala necesitatea deschiderii unei școli administrative încă în 1914, iar în 1921 a propus un proiect de lege în acest sens care, însă, nu a ajuns să fie votat în Camerele Parlamentului. Recent, sub egida instituției a văzut lumina tiparului o lucrare colectivă dedicată lui Anibal Teodorescu: PERSONALITATEA ȘI OPERA LUI ANIBAL TEODORESCU ... 2006.

²⁸¹ NEGULESCU 1938-1939, 158.

²⁸² HALACU 1928, 9-10.

²⁸³ O SCRISOARE ... 1928, 15.

nizare profesională și cereau înființarea uniunilor județene ale notarilor²⁸⁴. Au existat și propuneri de creare a uniunii regionale a notarilor din Basarabia, dar aceasta fusese respinsă. Într-un final, Uniunea notarilor în România a susținut proiectul privitor la modificarea *Legii pentru unificarea administrativă* (art. 371) care permitea avansarea în funcție a notarilor cu diplomă și o vechime în muncă de 5 ani²⁸⁵. Astfel, se poate constata că într-un deceniu s-a avansat foarte puțin în ce privește uniformizarea atribuțiilor notarilor, deoarece parohiile continuau să fie responsabile de eliberarea actelor de stare civilă. Situația se arăta și mai gravă în comunele cu cetățenii de mai multe religii²⁸⁶.

Funcționarul public din Basarabia s-a aflat permanent în atenția organelor centrale, a deputaților basarabeni și a populației, pe de o parte, dar și a forțelor ostile noului regim, pe de alta. Această atenție se datora faptului că obiectivele noii administrații se ciocneau de o serie de factori atât de ordin intern, cât și extern, defavorabili regimului, astfel încât se creau dificultăți greu de depășit. Cea mai dificilă sarcină a administrației era menținerea ordinii interne, perturbată de numeroase încercări de destabilizare a acesteia, variate prin forme de manifestare, conținut și intensitate: tentative de trecere ilegală a frontierei de stat, agitație și propagandă bolșevică și antiromânească²⁸⁷, spionajul individual și prin organizații specializate²⁸⁸, atacuri armate ale frontierei, deosebit de frecvente în anii 1918-1921, rebeliuni armate, dintre care cele mai cunoscute au fost cele de la Hotin și Bender (Tighina) din 1919, și rebeliunea de la Tarar-Bunar din 1924²⁸⁹. Acțiunile enumerate se înscriau în obiectivul menținerii în rândul populației a unei stări de efervescență și tensiune permanentă, semănării incertitudinii și neîncrederii în eforturile noii administrații, sugerării unor rezerve față de soliditatea noului regim și perspectivele consolidării acestuia. O parte dintre foștii funcționari, în special de origine rusă, erau membri activi ai unor organizații clandestine, create în acest scop, care sperau ca prin acțiuni concrete să contribuie la subminarea autorității statului român și chiar la înlăturarea regimului.

²⁸⁴ TOMA 1928, 9.

²⁸⁵ Administrația Română, Lugoj, 1 octombrie 1928, nr. 19, p. 18

²⁸⁶ Administrația Română, Lugoj, 15 decembrie 1928, nr. 23-24, p. 9.

²⁸⁷ Într-o ședință a Senatului, Generalul Al. Anastasiu spunea: „Propaganda bolșevică se face prin manifeste, ziare, broșuri tipărite în rusește și românește (la Moscova și Kiev), prin intruniri, prin ajutoare bănești însemnate și prin agenți propagandiști bine plătiți. Aceștia colindă satele din Basarabia, mai ales în zona imediată a Nistrului”. Demnitarul consideră că numai o acțiune de contrapropagandă și un puternic front sufletesc puteau stopa propaganda bolșevică, dar aceasta „nu se putea obține numai cu forțe militare și stare de asediu”. „Dezbaterile Constituantei. Senatul”, nr. 40, ședința din 4 martie 1920, p. 533.

²⁸⁸ HUSĂRESCU 1925, 98-117.

²⁸⁹ **Vezi**, pe larg: HUSĂRESCU 1924; ROTARI 2004; SUVEICĂ 2000, 250-257; SUVEICĂ 2000-2001, 281-292.

În primii ani după Unire au existat cazuri de asasinare a funcționarilor administrativi și a persoanelor influente din comunele basarabene. Numai în iulie 1921, în județul Hotin au fost uciși trei preoți, primarul din satul Rașcu, împreună cu soția sa, precum și ajutorul de primar din Poiana²⁹⁰. Asemenea cazuri nu constituiau o raritate. Pe de altă parte, documentele de arhivă demonstrează prejudiciile materiale cauzate de astfel de perturbări ale ordinii interne precum și necesitatea mobilizării numeroaselor forțe în scopul stabilizării situației. Distrugerea primăriilor, a posturilor de jandarmi²⁹¹, a căilor ferate, liniilor telefonice și telegrafice²⁹² se numărau printre actele frecvente.

În perioada de după Unire, administrația centrală emitea numeroase ordine și circulare, prin care cerea o atitudine loială a autorităților civile față de populație, acordarea suportului necesar acesteia, în condițiile aplicării excesiv și cu rigurozitate a literei legii. Funcționarilor cu responsabilități oficiale li se recomanda tact și corectitudine. Superiorii aveau misiunea de a supraveghea activitatea subalternilor săi care intrau în contact direct cu populația²⁹³. Aplicarea măsurilor de acest gen era absolut necesară în perioada de tranziție, când masele erau surescitate de efectele unui război îndelungat și aveau nevoie de înțelegere și susținere din partea autorităților. Situația fiind extrem de tensionată, deveneau frecvente suspiciunile, insulta, pe alocuri, pedepsirea fără nici un motiv a populației. Era necesară depășirea stării psihologice de neîncredere și vulnerabilitate a popula-

²⁹⁰ Preotul din Șirăuți fusese asasinat după ce a fost jefuit de obiecte de valoare și de suma de 5.000 de lei, asupra preotului Constantin din comuna Dolineni s-a aruncat o grenadă, după ce fusese și el jefuit, preotul din Stănceni a avut aceeași soartă. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 60/1921, f. 118-119.

²⁹¹ Atacurile de frontieră erau frecvente în zona de nord a Basarabiei. Bunăoară, în noaptea de 29 spre 30 iulie 1921, o bandă numeroasă, compusă din indivizi înarmați, a atacat postul de jandarmi din satul Dăncăuți, județul Hotin, și a aruncat-o în aer. A fost ucisă fata proprietarului casei, unde se afla sediul jandarmeriei, de asemenea și cântărețul bisericii ce locuia în același local, a fost arsă arhiva cancelariei volostei. În scopul urmăririi și reținerii bandiților, fuseseră trimise detașamente din Hotin și Clișcăuți, în total – 50 de jandarmi. La miezul nopții, în urma luptei în care a fost rănit un jandarm și uciși câțiva bandiți, ceata a luat direcția comunei Pășcăuți. În ajutorul forțelor de ordine sosise un detașament format din 8 călăreți și altul format din 40 de persoane, înarmate cu 2 mitraliere. Din cauza lipsei liniei telefonice în localitate, la acel moment rezultatul acțiunii de anihilare a bandiților rămânea necunoscut. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 60/1921, f. 120.

²⁹² Bunăoară, în noaptea de 14 spre 15 iulie 1921, persoane necunoscute au minat calea ferată Lipcani – Medveja, distrugând o porțiune mică din ea (A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 60/1921, f. 118). În iulie 1921 au fost distruse liniile telefonice și telegrafice ce asigurau legătura dintre localitățile Hotin și Clișcăuți, Hotin și Noua Sulița, Kelmeneș și Briceni. A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 60/1921, f. 117-119.

²⁹³ A.N.R.M., fond 120, inventar 1, dosar 6, f. 557.

ției, aflată timp de un secol sub administrație rusească și, evident, „nu într-un an, doi se putea destrăma ce se urzise într-un veac”²⁹⁴.

Evident că factorii de ordin extern nu puteau justifica abuzurile comise de funcționarii de diferite nivele. Cele mai grave trebuie considerate acele abuzuri care atentau în mod direct la drepturile și libertățile cetățeanului de rând. În acest context, insuficiența de cadre, pe de o parte, și salarizarea proastă, pe de altă parte, făceau situația să scape de sub control.

O formă răspândită a abuzului în serviciu era luarea de mită în schimbul eliberării unor acte sau efectuării unor servicii ilegale²⁹⁵. Deputații basarabeni adresau astfel de învinuiri de regulă funcționarilor din Regat: „Când poporul român ne trimitea copiii lui să ne scape de puhoiul sălbatic, ne trimitea, în același timp, și niște funcționari care puneau buzunarele lor mai presus decât unirea noastră, erau chiar lacomi”, menționa senatorul de Soroca, Constantin Moțoc, în dezbaterile Constituantei din 22 decembrie 1919²⁹⁶. Sursele primare consultate de noi denotă faptul că fenomenul luării de mită luase proporții grave în Basarabia, dovezile documentare confirmând implicarea și a funcționarilor locali în fărădelegi de acest gen. Bunăoară, luarea de mită în schimbul eliberării actelor de identitate a căpătat proporții în anii 1924-1925, odată cu răspândirea curentului de emigrare a basarabenilor în America de Sud, drept efect al agravării situației economice a acesteia.

Luarea de mită, precum și alte încălcări ale prevederilor legale din partea funcționarilor era explicată în sursele vremii prin salarizarea insuficientă. Lupta pentru existența într-o serie de cazuri determina funcționarul să recurgă la mijloace nepermise, să se compromită și să devină vicios. În atare situație, sporirea salariului funcționarilor din Basarabia era considerată „o necesitate imperioasă și de demnitate națională (...). Numai atunci funcționarul va putea fi, cu mândrie, la înălțime și, conștiincios, își va face datoria”²⁹⁷. La un deceniu de la Unire aceasta rămânea o problemă stringentă, fapt care demonstrează dezbaterile purtate în adunarea deputaților, prin analiza situației privind sistemul de salarizare din Basarabia până în 1918²⁹⁸.

²⁹⁴ HUSĂRESCU 1925, 8-9.

²⁹⁵ Bunăoară, prefectul județului Lăpușna, efectuând o inspecție în comuna Rezeni, a constatat că secretarul primăriei încasa taxe ilegale în schimbul eliberării permiselor de vânzare a vitelor. În baza art. 92, alin. 2 al *Regulamentului Statutului funcționarilor publici*, secretarul a fost pedepsit cu o amendă egală cu jumătate din salariu (A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 713, f. 7). Primarul Comunei Pepeni, plasa Slobozia – Bălți, reclama contra notarului care a luat bani în schimbul eliberării certificatelor de naționalitate. A.N.R.M., fond 120, inventar 1, dosar 545, f. 328.

²⁹⁶ „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, nr. 14, ședința din 22 decembrie 1919, p. 92.

²⁹⁷ Curierul Basarabiei de Sud, 1924, nr. 6.

²⁹⁸ „M.O.” din 22 iulie 1927, Anexa IX, p. 3771-3773.

Instituția jandarmeriei urma să asigure stabilitatea și echilibrul social, menținerea ordinii în provincie. În acest sens, ar fi greșit să dăm o apreciere unilaterală activității acesteia. Este cert faptul că abuzurile jandarmilor locali (în special aplicarea pedepselor corporale) compromiteau în mod serios administrația care devenea obiectul unei critici dure. Cazurile înregistrate sunt o dovadă a lipsei de profesionalism a responsabililor de asigurarea ordinii publice, precum și lipsa unei conlucrări eficiente dintre jandarmerie și funcționarii locali. În acest sens, deputatul basarabean Natan Lerner dezvăluia un caz care a avut loc la 2 august 1920 în comuna Sturzovca, plasa Slobozia-Bălți: jandarmul-șef de post l-a împușcat pe un locuitor de origine evreiască care a vrut să cumpere lână fără a avea permisiunea acestuia, deși dispunea de permisiunea prefectului. Fiul locuitorului împușcat, în vârstă de 17 ani, a fost arestat și bătut. Tânărul a scăpat în urma intervenției primarului, notarului și a locuitorilor satului²⁹⁹. Deputatul T. Iacobescu relatează despre un alt caz care avusese loc la 26 aprilie 1925, de data aceasta de constrângere a unui grup de bapțiști: jandarmii au intrat cu forța într-o casă din satul Han-Câșla, plasa Nistru, județul Tighina, unde se adunaseră vreo zece bapțiști din localitate. Câțiva locuitori au fost grav loviți³⁰⁰. Această situație denotă o încălcare de către forțele de ordine a prevederilor Constituției din 29 martie 1923 privitor la dreptul liberei confesiuni (art. 5)³⁰¹.

Un locuitor al comunei Hăsnășeni-Mici, județul Bălți, reclama despre escortarea cu forța la biroul de recruți a fiului acestuia, Jan Petrovski, sub motiv de a-l înregistra în tabloul de recruți. Timp de mai multe ore băiatul a fost bătut de către primar și jandarm, fiind învinuit de furtul a două găini. Apoi a fost bătut reclamantul, spunându-i-se că era bătut „românește”. Întreaga familie, împreună cu soția reclamantului, a fost reținută și închisă în beciul jandarmeriei din localitate³⁰². Acestea sunt doar câteva dintre multiplele cazuri de abuz fizic al jandarmeriei față de populație.

Faptul că colaborarea dintre jandarmerie și autoritățile locale prezenta dificultate rezultă din scrisoarea prefectului de Lăpușna în adresa Comandantului companiei de jandarmi din localitate. Primul sublinia necesitatea stabilirii unei colaborări armonioase dintre jandarmerie și autoritățile comunale, și aceasta nu numai atunci când între primar, notar și jandarmi exista o prietenie personală. În cazul încălcărilor grave, prefectul considera suficient „a da în judecată numai câțiva locuitori din comună, că toată comuna imediat să revină la starea

²⁹⁹ „D.A.D.”, nr. 27, ședința din 1 septembrie 1920, p. 1155.

³⁰⁰ „D.A.D.”, nr. 123, ședința din 20 mai 1925, p. 3377.

³⁰¹ „M.O.”, nr. 282 din 29 martie 1923.

³⁰² A.N.R.M., fond 120, inventar 1, dosar 545, f. 364.

cuvenită³⁰³. Astfel, reprezentantul administrației locale opta pentru aplicarea metodelor legale de pedepsire a vinovaților pentru încălcarea ordinii publice.

În unele cazuri, funcționarii locali se aflau în complicitate cu cei de rang înalt. Autoritățile nu manifestau înțelegere și susținere față de populație, ci unii față de alții, tolerând comiterea fraudelor și a abuzurilor. Este șocant cazul subprefectului plasei Nisporeni, Teodor Ionescu, care întreprindea în mod constant abuzuri în serviciu, fără a fi sancționat³⁰⁴. S-au înregistrat situații de numiri abuzive în posturi administrative. Bunăoară, în anul 1928, prefectul județului Lăpușna adresa preturilor, primăriilor și poliției Călărași o circulară, prin care cerea aplicarea unor măsuri drastice față de funcționarii vinovați de numiri în post fără o prealabilă aprobare: cererile cu actele candidaților propuși pentru anumite posturi erau înaintate simultan cu instalarea persoanelor în post³⁰⁵.

Aspectul relației dintre funcționarii locali și populația din Basarabia, precum și a atitudinii basarabenilor față de formele și metodele noii administrări este considerat unul oarecum incomod pentru cercetător și, de aici, unul necunoscut pentru cititor. Este cert faptul că materialele de arhivă conțin zeci, chiar sute de plângeri, reclamații, nemulțumiri ale populației față de abuzurile comise de funcționarii în perioada imediat următoare Unirii. Aceștia li se adaugă și constatările deputaților basarabeni, care conțin critici din cele mai dure în adresa instituțiilor și a personalului local, dar și a organelor de administrare centrală. Cu

³⁰³ A.N.R.M., dosar 676, inventar 2, f. 309, 303.

³⁰⁴ Inspectorul județean al Curții de Apel din Chișinău informa Ministerul Justiției despre faptul că T. Ionescu intervenea constant în treburile judecătorului, căutând să-și impună autoritatea, chiar a influențat pe informatori să furnizeze informații în defavoarea judecătorului cu care avea relații proaste (A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 150, f. 11). Memoriul judecătorului ocolului rural Nisporeni T. Nicolau, din 7 octombrie 1924, conținea o serie de învinuiri în adresa lui T. Ionescu, dintre care: sustragerea produselor alimentare de la cantina pentru copiii orfani, deschisă în 1919, drept urmare a subalimentației fiind înregistrate cazuri de îmbolnăvire a multor copii; în calitate de președinte al Casei Naționale din Nisporeni (1919-1920), T. Ionescu a vândut prune în Bucovina, iar banii publici, în suma de 0,5 mln. lei, i-a delapidat; în timpul recrutării din primăvara anului 1921 a încasat câte 700-1.000 lei de la fiecare evreu care fusese scutit de serviciul militar până la Unire, pentru a aranja scutirea acestora și sub noua administrație; acordarea în mod ilegal unor locuitori din Nisporeni a dreptului de a purta armă de vânatoare, în schimbul oferirii a câte doi iepuri și o vulpe de fiecare; subprefectul s-a împroprietărit cu o suprafață de 10 ha de pământ de pe urma excluderii din lista împroprietărilor a unui locuitor, sub motivul insuficienței de pământ. La intervenția judecătorului, locuitorul a fost inclus în tabloul împroprietăririi; subprefectul a sustras cu forța câte o lampă, obiecte de lux din locuințele a doi locuitori evrei din Nisporeni; funcționarul a dispus închirierea cailor subprefecturii pentru necesități personale a doi cetățeni evrei din localitate. A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 150, f. 13-14.

³⁰⁵ A.N.R.M., fond 339, inventar 1, dosar 713, f. 16.

toate acestea, prezentarea și interpretarea faptelor de acest gen nu trebuie tratată neapărat drept o breșă în tentativa de întocmire a unui tablou ideal al Basarabiei din perioada interbelică – poziție specifică, de altfel, istoriografiei sovietice și preluată în unele lucrări publicate relativ recent³⁰⁶.

Elita basarabeană a exprimat două opinii clare privitoare la modul de administrare a Basarabiei de după 1918. Dacă unii considerau că vina pentru reputația proastă a funcționarului basarabean trebuia căutată în factorul extern care căuta susținere în interior, între foștii funcționari fără perspective de integrare în noul corp funcționăresc, alții considerau necesară o reformă din interior a sistemului administrativ, pledând pentru o reformare a relațiilor centru-periferie³⁰⁷. În acest sens se deosebeau două grupuri: unii politicieni și demnitari basarabeni considerau că sistemul de recrutare a funcționarilor era cauza guvernării proaste a provinciei care nemulțumea în mare parte populația; alții vedeau cauza în sistemul administrativ rigid, controlat de centru.

Deputații basarabeni în Parlamentul României erau cei mai severi critici în ce privește activitatea funcționarilor de toate nivelele din Basarabia. Deși presa și o serie de publicații din URSS reinterpretau intervențiile acestora în forurile legislative, o urmărire atentă și continuă a acestora permite să tragem concluzia despre existența unei critici dure, dar cu caracter constructiv, menită să contribuie la instituirea stării de lucruri normale, în concordanță cu prevederile legislației în vigoare. În opinia noastră, este greșit în a trata critica adusă funcționarilor veniți din Regat drept una cu pretenții separatiste.

Este Semnificativă intervenția deputatului Ion Pelivan care relata despre starea de lucruri în acest sens la doi ani de la Unire: „Mulți dintre foștii funcționari basarabeni, până la recunoașterea unirii, nu au vrut să depună jurământul: frica era că vine generalul Denikin și-i așteaptă spânzurătoarea. Dar funcționarii trimiși din Vechiul Regat, în mare parte nu corespund cu misiunea pentru care au fost trimiși în Basarabia. Cei ce vor să facă un bine întâmpină o mulțime de

³⁰⁶ O astfel de apreciere este dată poziției lui Octavian Tăcu (ȚĂCU 2004) în cartea lui Victor Stepaniuc (STEPANIUC 2005).

³⁰⁷ Zamfir Arbore considera drept o posibilă soluționare a problemei stabilirea contactelor strânse cu intelectualitatea din Basarabia, care fusese înlăturată din viața social-politică, locul acesteia fiind ocupat de „putregaiul intelectual din România Veche”, care era „străin sufletește de populația românească basarabeană”. Z. Arbore cerea aplicarea în Basarabia a unei largi descentralizări administrative, anularea pedepselor corporale care „nu existau pentru moșneni și mazili în timpul lui Nicolai II, pe când astăzi, un jandarm își permite să închidă pe acești moșneni și mazili din Basarabia și să-i lovească cu varga”. În același timp, senatorul se arăta nostalgic față de instituțiile de administrare rusească, cerând păstrarea zemstvelor și restabilirea dumelor și upravelor orașenești. „Dezbaterile Constituantei: Senatul”, ședința din 28 ianuarie 1920, p. 132-133.

greutăți, deoarece nu cunosc starea de lucruri, nu cunosc psihologia maselor, care au trecut printr-un regim străin de 100 de ani, care au trecut prin revoluție și bolșevism. Nu au dreptate acei ce cred ca Basarabia este o Siberie rusească. S-a dovedit că Basarabia este o Californie românească, fiindcă acești funcționari au venit săraci lipiți pământului și azi au stări colosale”³⁰⁸. Printre cauzele situației create este indicată starea de asediu care a dus la tensiune internă și care „exclue aproape cu totul regimul obișnuit și legile obișnuite”. Ion Pelivan solicita efectuarea unei anchete parlamentare care să investigheze situația din Basarabia și să propună soluții întru redresarea acesteia, fapt care denotă efortul vorbitorului în vederea schimbării stării de lucruri și curmării cauzelor care duceau la nemulțumirea populației față de metodele și formele de administrare.

Reacția regăștenilor la criticile expuse în forul legislativ de deputații din provincia estică nu era univocă. În apărarea poziției critice a deputaților basarabeni ieșea generalul Al. Anastasiu, care afirma: „Cunosc bine pe basarabeni. Și nu sunt nici bolșevici, nici anarhiști, nici internaționaliști (...) și dacă auziți, dintr-acolo, uneori și plângeri, ele nu sunt glasul urii, ci glasul durerii pentru cazuri regretabile și pentru dorința de îndreptare”³⁴⁹. Acesta se arăta convins de necesitatea schimbării radicale a moravurilor publice și private, a educației sociale – numai astfel basarabeni „vor vedea, vor aprecia și se vor convinge că de peste Prut, de unde le-a venit la timp tot ajutorul militar și administrativ, de care temporar au avut nevoie, tot de acolo le vine și fericirea cetățenească”³⁵⁰. Al. Anastasiu trăgea o concluzie logică: nu legile bune au lipsit administrării, ci oamenii buni, pentru a le aplica și executa. Aceași părere era exprimată de poetul Geo Bogza, care afirma că inițiativa și elanul funcționarilor locali se inhiba prin plasarea în Basarabia a unor cadre de mâna a doua: „Basarabia, mult prea săracă, cu structuri sociale prea tradiționale și o conștiință politică prea comodă, a achiziționat marea majoritate a funcționarilor corupți, a politicienilor aflați la finele carierei și de administratori transferați din cauze disciplinare”³⁰⁹. „Răul nu constă în indivizi, transformați în instrumente, se afirma într-un articol al ziarului „Dimineața”. Ei pot, cel mult, exagera neajunsurile. Răul constă în sistemul însuși, acel al nesocotirii unui întreg complex de drepturi câștigate, de practici trăite și libertăți asigurate”³¹⁰.

Experiența slabă a recrutării funcționarilor din județele Basarabiei era una dintre realitățile primului deceniu interbelic care a avut drept efect pătrunderea în rândurile funcționarilor a unor elemente rigide, lipsite de cointeresare în a-și îndeplini cu cinste misiunea. Ziarul regional „Curierul Basarabiei de Sud”

³⁰⁸ „D.A.D.”, nr. 18, ședința din 10 iulie 1920, p. 281.

³⁰⁹ STOICIU 1995, 104.

³¹⁰ Dimineața, 7 ianuarie 1922.

semnala: „Ne-am mulțumit să recrutăm elementele găsite la întâmplare, cărora le-am încredințat cele mai importante funcții în Basarabia. Aceștia, (...) prin actele lor nechibzuite, au semănat discordie și ură”³¹¹. Aceași publicație considera salarizarea proastă a funcționarilor drept unul dintre motivele de bază ale compromiterii morale și materiale a acestora: „Lupta pentru existență face pe funcționar să recurgă la mijloace nepermise, să se compromită și să devină din om cinstit – om vicios”³¹².

Evenimentele din toamna anului 1924 care au avut loc în sudul Basarabiei, cunoscute ca rebeliunea de la Tatar-Bunar³¹³, au scos în evidență o serie de probleme ale administrării acestei regiuni în special, dar și a întregii Basarabii în general. Imediat după desfășurarea acestora, de la tribuna forului legislativ, în presă și în alte mijloace de informare au răsunat diferite voci care încercau să se pronunțe referitor la cauzele și consecințele celei mai de proporții rebeliuni bolșevice de după Unire. Critici dure răsunau în adresa statului român, a metodelor de administrare, în aplicarea cărora nu se ținea cont în mod suficient de problemele și doleanțele populației eterogene. Un articol cu titlul semnificativ, *Urmările unei politici și administrații rău înțeleasă*, publicat în „Curierul Basarabiei de Sud”, semnala că evenimentele din sudul Basarabiei au scos în relief „marile neajunsuri în felul cum este recrutat personalul administrativ în această provincie”³¹⁴. Pe de altă parte, se propuneau măsuri extrem de radicale care țineau de intensificarea propagandei național-culturale: substituirea inspectorilor extrașcolari, a protoie-reilor, directorilor de școli primare, funcționarilor publici, inclusiv a notarilor, cu persoane din Vechiul Regat³¹⁵.

Altă problemă care urma să fie depășită ținea de schimbarea atitudinii corpului de funcționari față de populație. Imediat după Unire au existat voci care au punctat exact asupra canalizării eforturilor în vederea creării unui „sistem limpede și general de a aduce la cunoștința publicului măsurile de ordin administrativ ce se iau, punându-se capăt informațiilor eronate sau dispozițiilor care nu

³¹¹ PANAITESCU-HÂRZĂU 1924b.

³¹² PANAITESCU-HÂRZĂU 1924c.

³¹³ Despre evenimentele de la Tatar-Bunar din 12-17 septembrie 1924, **vezi**, pe larg: ROTARI 237-263; despre desfășurarea procesului asupra participanților la rebeliune, **vezi**, de asemenea, SUVEICĂ 2000-2001, 281-292. În istoriografia sovietică „răscoala de la Tatar-Bunar” este apreciată drept „cea mai frumoasă pagină din istoria mișcării revoluționare din Basarabia” (BORISOV 1927, 31). Menționăm aici: BADULESCU 1925; BARBJUS 1927; DEMBO 1924b; DEMBO, TIMOV 1925; DEMBO 1926; DEMBO 1931; BRYŠJAKIN, SYTNIK, 1969; GRAMA, MARTYNCIK 1988.

³¹⁴ URMĂRILE UNEI POLITICI ... 1924.

³¹⁵ „D.A.D.”, ședința din 15 mai 1925. „M.O.”, nr. 119 din 26 iulie 1925.

se comunică la timp, și care dau naștere la tot felul de neajunsuri și pagube”³¹⁶. Într-adevăr, o serie de rapoarte de monitorizare a situației din județele Basarabiei constatau faptul populația nu era informată la timp privitor la prevederile legislației privind drepturile și îndatoririle sale. Bunăoară, în satele Buhotin, Rașcov și Poiana din plasa Călărași „populația este cu totul străină de îndatoririle sale față de legile, – în special, – administrative ale Regatului și alte dispoziții ale Directoratului Basarabiei”. Un raport al Comandantului Brigăzii 4 Călărași, colonel Cihoschi, adresat comandamentului Diviziei a 8-a, din 25 iunie 1919, constata că „nu s-a trimis cel puțin la primării să se afișeze în limbile română și rusă, dispozițiile diferitor legi care îi privește [pe locuitori – n.a.]. Nici „Monitorul Oficial” nu se trimite”. Astfel, populația avea impresia că comunica numai cu agenții fiscali care aveau drept scop stoarcerea impozitelor – fapt dureros pentru locuitorii aflați în dificultate materială: „Greutățile ce au avut de suportat din cauza războiului, i-a sărăcit cu totul, majoritatea populației este lipsită de hrana zilnică”, se indica în raport. În scopul depășirii indiferenței autorităților pentru problemele zilnice ale locuitorilor, fapt care „îi răcește și îi îndepărtează”, raportorul propunea „a-i pune la curent cu legile noastre, arătându-se avantajele, că prin comparație cu legile rusești, sub care au trăit atâta vreme, să poată fi convinși de adevărul celor ce aud, la numite ocazii din gura ofițerilor și a gradelor inferioare, singurii apostoli ai românismului în acea regiune, așa de mult înstrăinată de patria-mamă”³¹⁷. În concluzie, îmbunătățirea situației materiale a locuitorilor, îmbinată cu o atitudine constructivă față de problemele zilnice ale acestora, cu încadrarea funcționarilor de diferit rang, puteau avea drept efect stabilirea contactului necesar dintre locuitori și administrație.

Schimbarea mentalității funcționarilor era altă problemă, ce putea fi soluționată doar în timp, așa cum funcționarul era și el parte componentă a societății în schimbare. Inerția, nepăsarea și desconsiderarea necesităților populației rămăneau caracteristici esențiale ale mentalității funcționarului care au persistat în perioada interbelică. Unii dintre aceștia tratau funcția ocupată ca un drept personal, dar nu o obligație. „Defectele corpului funcționăresc se mai înfățișează astăzi și sub alte două aspecte opuse: lipsa sentimentului de răspundere la unii, teama de răspundere la alții”³¹⁸ – scria M. Antonescu despre administrația din Basarabia în 1941. Astfel, se poate trage concluzia că criticile severe față de comportamentul funcționarului public nu au fost suficiente pentru a depăși mentalitatea închistată și spiritul „particularist de încercări mai mult sau mai puțin extravagante și cu

³¹⁶ STOICESCU 1919, 386.

³¹⁷ A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne, dosar 458/1919, f. 36-36v.

³¹⁸ ANTONESCU 1941, 71.

caracter personal”³¹⁹ al funcționarului, pe de o parte, și a locuitorilor care deseori exprimau insatisfacție, dar nu dădeau dovadă de conștiință civică și atitudine constructivă în sprijinul perfecționării acestuia, pe de alta.

În istoriografia sovietică a perioadei interbelice și a celei de după război, funcționarul public din Basarabia apărea, pe fundalul tabloului general al „exploatării burghezo-moșierești” din ținut, extrem de abuziv și corupt. Cazuri de abuz de putere, pedepse cu aplicarea forței fizice și luarea de mită erau interpretate drept caracteristici specifice funcționarului român care se arăta necruțător față de „poporul truditoresc basarabean”. Documentele de arhivă conțin exemple multiple de abuz de putere, unele dintre acestea fiind deosebit de grave. Situația tensionată din societate, datorată în mare parte factorului destabilizator extern, crea condiții nefaste pentru desfășurarea unei administrări care să mulțumească cetățenii. Pe de altă parte, în orice perioadă istorică atitudinea populației față de activitatea administrației, urmărită după materialele de arhivă, a fost una critică³²⁰. Faptul că plângerile și reclamațiile populației erau luate în calcul de instituțiile respective vorbește despre gradul de democrație în societatea românească interbelică. Cu certitudine, rămânea de lucrat în vederea creșterii democrației și a conștiinței civice și politice a cetățenilor, dar primii pași în acest sens dădeau deja roade.

Modernizarea vieții administrative a Basarabiei s-a manifesta prin crearea unui cadru legislativ în domeniu și implementarea acestuia, drept rezultat a avut loc omogenizarea aparatului instituțional, iar de rând cu acesta a demarat crearea unui corp de funcționari omogen, profesionist care să corespundă cerințelor timpului. Cu toate dificultățile în administrarea provinciei, resimțite, în special, în primul deceniu interbelic, efectele procesului începeau să fie resimțite de către cetățeanul simplu, interesele căruia se doreau plasate pe prim plan.

³¹⁹ ANTONESCU 1941, 12.

³²⁰ Acest adevăr poate fi confirmat doar parțial de arhivele perioadei sovietice, parte dintre care au fost secretizate sau distruse.

CONCLUZII

Modernizarea este un proces complex al schimbării, mai mult sau mai puțin rapide, după modelul social, economic, politic și cultural occidental, dezvoltat pe parcursul secolelor XVII-XIX și care a fost continuat și în perioada interbelică. Punctul de pornire pentru societățile moderne sau în proces de modernizare a fost întotdeauna unul diferit, bazat pe caracteristicile specifice ale tradiționalismului, astfel încât acestea au dat un impuls aparte dezvoltării de mai departe a societății.

România de la 1918 a îmbinat regiuni care aduceau în cadrul comun românesc un bagaj de tradiții și o experiență istorică care nu putea fi ignorată. Pe de altă parte, populația se confrunta cu probleme relativ similare, agravate pe fundalul Primului Război Mondial și al Revoluției Ruse din 1917. În acest context, se poate constata atât o diversificare a eforturilor de modernizare, cât și obținerea unor rezultate atât generale, cât și specifice de la o regiune la alta a României. De altfel, nici factorii locali nu au manifestat o atitudine omogenă și univocă față de mecanismele și politicile de modernizare promovate de centru.

Pentru Basarabia, trăsăturile procesului de modernizare s-au conturat în condițiile unei societăți preponderent rurale, gradul de urbanizare al căreia constituia doar 15 %, fapt care s-a răsfrânt asupra modului de trai și mentalului populației. Modernizarea prin reformele burgheze din a doua jumătate a secolului XIX a fost realizată în Basarabia doar parțial, din cauza caracterului reacționar al guvernului rus, pe de o parte, și a politicii conservatoare a centrului față de periferie, pe de alta. Caracterul preponderent agrar al economiei basarabene a determinat un grad de urbanizare scăzut, situație care, de altfel, s-a păstrat în linii mari și în perioada interbelică. Accesul la educație și cultură a fost de asemenea limitat, astfel încât gradul de alfabetizare al populației basarabene după Unire a fost cel mai scăzut din România (19,4 %).

Reformele electorală, agrară și administrativă, analizate în cele mai multe studii prin aspectul unificator al acestora, se înscriu cu certitudine în șirul demersurilor modernizatoare, aplicate în perioada imediat următoare Unirii. Caracterul democratic al acestora a fost esențial pentru trasarea unor obiective clare, atingerea cărora se prezenta drept o necesitate stringentă după Unire: asigurarea dreptului de vot universal, împrăștierea, garantarea participării cetățenilor în viața publică.

Dreptul de vot universal a fost una dintre cele mai însemnate cuceriri ale populației din întreg spațiul românesc. Introducerea acestuia avea drept scop asigurarea egalității în drepturi a cetățenilor, indiferent de apartenența socială sau locul de trai, garantarea participării la conducerea țării și la soluționarea problemelor de ordin local, precum și consolidarea coeziunii sociale. Deși nu permitea

participarea în alegeri a militarilor și femeilor și introducea pentru bărbații alegători un minimum de vârstă de 21 de ani, acesta a lărgit în mod considerabil spațiul social al vieții politice românești. Pe de altă parte, introducerea principiului obligativității votului s-a dovedit a fi o măsură înțeleaptă care avea drept scop cultivarea atașamentului social al populației față de instituțiile democratice. Acesta a asigurat creșterea procentului votanților, captarea voturilor electoratului indecis, ridicarea gradului de conștiință civică a alegătorilor care începeau să considere participarea în alegeri drept o datorie cetățenească. Anume votul obligatoriu a asigurat reprezentativitatea crescută a forțelor politice, precum și creșterea interesului cetățenilor pentru problemele societății.

Basarabia a obținut dreptul de vot universal în vâltoarea Revoluției din 1917, statul român asumându-și obligația de a asigura respectarea acestuia în perioada următoare Unirii. Participarea populației în alegerile electorale avea loc concomitent cu fuzionarea partidelor și grupărilor politice din Basarabia cu cele din restul țării, proces care a luat sfârșit către anul 1923. După Unire, basarabenii au început să conștientizeze rostul votului universal, prin participarea activă în alegerile parlamentare, iar după 1926 – și în cele locale. Partidele și grupările politice regionale, mai apoi și cele de importanță general-românească, trebuiau să țină cont de specificul evoluției Basarabiei de până la 1918. Nivelul scăzut al științei de carte, conștiința civică redusă și gradul redus de participare a populației în treburile administrative au fost doar unele dintre reminiscențele fostului regim. De altfel, populația din sudul provinciei se manifesta mai activ din punct de vedere politic și social, comparativ cu cea din nord sau centru, fapt datorat în mare parte perioadei de administrare românească din anii 1856-1878, în care a fost pusă baza științei de carte în limba maternă, precum și conștiinței civice înalte manifestată de unele minorități, este vorba în special de minoritatea germană.

Într-un deceniu de la Unire, alegătorii români și, respectiv, cei din Basarabia, au avut ocazia de a participa la șase scrutine. Proporția votanților în alegerile pentru Adunarea Deputaților a constituit 73,35 %, pentru Senat această cifră a variat între 54,8 % și 75,0 %. Fiecare scrutin a însemnat manifestarea liberă a opțiunilor politice, iar reprezentanții aleși în forurile legislative s-au axat pe formularea problemelor de ordin regional, înaintând căi de soluționare a acestora. Pe de altă parte, compararea rezultatelor oficiale ale alegerilor din Basarabia cu cele din restul provinciilor ne convinge de faptul că în provincia estică electoratul era mai conservator, mai reticent noilor opțiuni politice și se lăsa mai ușor influențat de mesajul și acțiunile guvernului.

Modernizarea economică a României după 1918 a însemnat transformări majore în domeniul relațiilor de proprietate, determinate în special de factori de

ordin social și psihologic, mai puțin de factori de natură economică. Proprietatea privată, declarată „sacră și inviolabilă” prin Constituția din 1866, este „expropriabilă pentru cauză de utilitate națională”, prin modificările actului fundamental, operate la 1917. Constituția din 1923 garanta proprietatea de orice natură pentru toți cetățenii, indiferent de apartenența etnică, religioasă sau lingvistică. Baza principiului exproprierii a fost lărgită prin introducerea conceptului de utilitate publică. Astfel, legislația românească de după Unire inclina balanța spre semnificația socială a proprietății, limitând semnificația individuală a acesteia. Conform unor opinii clar argumentate, avea loc intruziunea treptată a statului în dreptul de proprietate (*property rights*). Analizată din punct de vedere al evoluției proprietății private, reforma agrară este considerată o etapă importantă a acestui proces.

Așa cum marea majoritate a populației o reprezenta țărănimea, era imposibilă ignorarea bulversărilor de ordin social care avusese loc la finele Primului Război Mondial. Acestea își aveau rădăcinile în primul deceniu al secolului XX, alimentate de situația economică dezastruoasă din timpul conflagrației mondiale. Țărănimea basarabeană, de rând cu cea din restul Imperiului Rus, a început să-și ceară drepturile în 1917, devenind protagonistul mișcărilor de amploare, în rezultatul cărora avea loc distrugerea marilor proprietăți funciare. Aceste mișcări țărănești au determinat în mod esențial specificul reformei agrare din Basarabia, în care pământul a fost, de fapt, luat de la țărani care-l acaparaseră prin forță în rezultatul acestor mișcări țărănești, și redistribuit acestora, în conformitate cu normele legislative care stabileau condițiile și criteriile: caracterul radical al legislației basarabene, elaborată de Sfatul Țării, a fost preluat de legislatorul român, dar care a încercat aplanarea spiritelor printr-o serie de modificări cu caracter mai moderat.

Reforma agrară din Basarabia a avut două componente de bază : de rând cu componenta socială, acutizată de efectele Primului Război Mondial, și a Revoluției ruse, componenta națională a fost un alt determinant, mai pronunțat decât în alte regiuni ale României. Proprietarii basarabeni, doar o treime dintre aceștia fiind de origine română, au considerat în unanimitate că procedura exproprierii în Basarabia a fost una cu caracter drastic, în unele cazuri procesele intentate de aceștia fiind în derulare și după un deceniu de la demararea reformei agrare. Proprietarii de origine rusă se considerau cei mai vulnerabili și cel mai lezați în drepturi, comparativ cu alte minorități. Este adevărat că cei care posedau cele mai mari latifundii au avut cel mai mult de pierdut. Pierderilor de ordin material li se adăuga pierderea poziției sociale a acestora, astfel încât pentru mare parte dintre proprietari schimbarea de regim a însemnat o turnură radicală a situației, fapt care i-a plasat în rândurile celor mai activi critici ai administrației române din Basarabia.

Specificul reformei agrare basarabene a constat nu atât în prevederile legislației agrare, cât în aplicarea acestora. Mecanismul de aplicare a fost unul greoi, din cauza deficitului de pământ și a numărului mare de țărani cu drept de împrumut, dar și a lipsei unui cadru legislativ, prin aplicarea căruia statul să sprijine proaspătul proprietar. Pe de altă parte, crea complicații și lipsa de cadre competente atât în structurile locale, cât și centrale, precum și a unei slabe coordonări de activitate la diferite nivele. În Basarabia au fost expropriate de fapt pământurile ocupate cu forța de țărani în urma mișcărilor țărănești din 1917-1918, care, în final, urmau să devină proprietate de drept și de fapt. Lotul de împrumut în Basarabia a fost mai mic decât prevedea legea, din cauza insuficienței acute de pământ și a cererii ridicate pentru acesta, comparativ cu alte regiuni ale României. Eforturile statului, îndreptate spre crearea unei rezerve funciare solide, care a constituit 26,4% din totalul de pământ expropriat din Basarabia, se prezentau ca fiind oarecum exagerate în condițiile în care 14.137 capi de familie, sau 4 % dintre cetățenii cu drept de împrumut nu se bucuraseră de acest drept.

Modernizarea vieții social-politice și economice în primul deceniu interbelic a fost urmată de modernizarea structurilor și serviciilor administrative de nivel central și local. Bazele acesteia au fost puse prin reforma administrativă, implementată pas cu pas după 1918, care, de rând cu unificarea și integrarea administrativă, urmărea dezideratul mai puțin vizibil al modernizării. Bazată pe principiul descentralizării administrative, reforma presupunea transferul gradual de putere către organele administrării locale, alese de cetățeni, investirea acestora cu atribuții largi, crearea unui corp de funcționari profesioniști care să contribuie în mod direct la debirocratizarea administrației și restructurarea relației dintre stat și funcționari, pe de o parte, și a relației dintre corpul de funcționari și cetățeni, întru satisfacerea necesităților celor din urmă, pe de alta. Transformările modernizatoare urmau să asigure respectarea drepturilor cetățeanului, dezvoltarea și cultivarea acestuia într-o societate care tindea spre progres pe toate planurile.

Preocupările pentru domeniul modernizării administrative au depășit spațiul dezbaterilor parlamentare, idei în acest sens fiind expuse în revistele de specialitate, în presă, în cadrul întrunirilor și conferințelor. Acestea însumau discuții privind căile elaborării cadrului legislativ care urma să fie implementat în patru regiuni cu tradiții administrative diferite, principiile de organizare a administrării, precum și formele și metodele de administrare care urmau să fie comune pentru întreaga țară. De asemenea, discuțiile s-au axat pe oportunitatea păstrării instituțiilor de administrare locală, implementate până la Unire, cum a fost zemstva în Basarabia. Deși cu o experiență de mai bine de cincizeci de ani de activitate, aceasta nu a găsit un sol benefic în gubernia estică a Imperiului: drept dovadă în

acest sens servește caracterul conservator, reacționar chiar al instituției, remarcat de o bună parte a autorilor ruși de la finele secolului XIX – începutul secolului XX. Mișcarea de zemstvă din ajunul Revoluției Ruse din 1905 a fost străină zemstvei basarabene, aceasta exprimând interes minim pentru problemele stringente ale societății, cum a fost, de exemplu, deschiderea de școli în limba maternă. În ajunul Unirii, zemstva intrase într-un acut deficit bugetar, iar după 1918, deși fusese susținută financiar de către statul român, aceasta nu a fost receptivă la procesele de democratizare a societății. În perioada anilor 1918-1925, zemstvele au fost eliminate gradual din administrație, având loc transferul treptat al atribuțiilor acestora către instituțiile provizorii de administrare (comisii interimare). Prin discreditarea activității sale, reticența față de noul regim și măsurile acestuia de românizare și naționalizare a aparatului de stat, zemstva a devenit un organism străin societății în transformare. Eliminarea treptată a zemstvei până în 1925 a avut un impact direct asupra modernizării administrative a Basarabiei.

Crearea unui corp de funcționari competent și profesionist a constituit o provocare serioasă pentru administrația de după Unire. Pe parcursul primului deceniu interbelic, politica de cadre promovată de guvern nu a fost una consecventă și s-a manifestat, am spune, printr-o poziție distantă față de cadrele locale: se observa o atitudine rezervată față de activitatea acestora, tratată deseori drept una cu tendințe de autonomie. Este cert faptul că aceste cadre locale nu prezentau o masă uniformă, și nici nu era posibil acest lucru: în vâltoarea evenimentelor care s-au succedat în Basarabia, poziția unei părți a funcționarilor, în special a celor din zemstve, varia de la criticile acute în adresa noii administrări și până la ostilitate tacită față de aplicarea mecanismelor noi de administrare.

Modernizarea Basarabiei interbelice trebuie înțeleasă drept o primă etapă a unui drum lung și anevoios spre modernitate. Ocuparea Basarabiei de către URSS, în iunie 1940, a întrerupt această etapă, Basarabia fiind plasată într-un cadru politic și social-economic rigid, dominat de dictatură. Modernizarea de tip sovietic/socialist nu a fost una armonioasă, manifestată pe toate planurile, ci a avut, mai degrabă, efecte negative în plan social, cultural și moral. Modernizarea contemporană, pe care sociologul român Dan Dungăciu o numește europeanizare, începută odată cu desprinderea teritoriului dintre Prut și Nistru de URSS, continuă și astăzi. Concluzia care se cere formulată la finalul acestei lucrări este că bazele modernizării Basarabiei au fost puse în perioada interbelică, când aceasta devenea parte componentă a statului român. Valorile și libertățile democratice, cucerite după Unire, parte dintre acestea – prin aplicarea reformelor electorală, agrară și administrativă –, reprezintă valorile unei societăți cu adevărat europene.

Summary

INTRODUCTION

MODERNIZATION OF INTERWAR ROMANIA IN EAST EUROPEAN CONTEXT

By modernization is meant a process of a more or less rapid change, based on Western social, economic, political and cultural model of development. The starting point toward modernization was every time a different one, and the traditional element determined the characteristic features of modernization process. Thus, we consider that tradition and modernity do not represent two different concepts but are interconnected: tradition should be seen as an initial frame of reference and modernity as a finality of a continuous process.

Starting with the 18th century and till present, modernity remains the reference point for Eastern Europe that comprises criteria of comparison concerning the level of economic, political, social and cultural development. The problem of East European modernization has been studied in historiography from different perspectives, such as comparative historical evolution of Eastern and Central Europe, causes of East European backwardness as well as main characteristics of the transition of the region toward modernity. Western school, represented by such researchers as Daniel Chirot, Ivan Berend, Henri Davies, John Lampe, as well as Romanian historians Gheorghe Platon, Gheorghe Iacob and others argued that the lack of East European modernity can be found in the political and economic tradition of the region featured as a result of the Ottoman policy of isolation and intrusion in economic and social spheres, as well as in the impact of Western isolation policy toward Eastern Europe.

Modernity was simultaneously aspired at and rejected by East European countries that hesitated between backwardness and fear of dependency. According to Roumen Dascalov, the Balkan reactions to modernization took different forms, from attempts of national identity construct up to a unique “road” toward modernity. Within the Romanian space, there were different reactions toward modernization, outlined in two main theoretical trends, similar in accepting the inevitability of modernization and different while proposing ways for achieving it. The combined economic, social, political and literary concepts of the epoch offered solutions not on the “form” but rather on the “substance” of modernization. Agriculture and industry, village and city, traditional values and “Western clichés” were compared and contrasted at the same time. Thus, P.S. Aurelian, D. Pop Martian and other thinkers grouped around the liberal trend supported industrialization as an essential part of economic modernization that was consid-

ered as a guarantee for Romanian independence; urbanization was considered synonym with progress and change, from which would benefit the entire society. The other theoretical paradigm that served as a basis for the crystallization of the conservative doctrine considered unacceptable to imitate “Western clichés” in a superficial manner. Titu Maiorescu, A.D. Xenopol and others pleaded for a parliamentary regime, consolidation of Romanian bourgeoisie that could serve as an engine for the economic development and the preservation of a unique Romanian cultural tradition. The populist (peasantist) idea of a “middle way” of Romanian development was viewed as another “intellectual reaction toward modernity”. For Constantin Stere, modernization could have been achieved through “rural democracy” that presupposed distribution of land to peasants, agricultural mechanization and universal suffrage.

In the interwar period the debates on modernization joined the theoretical reflections on economic, social, politic and cultural development of Romanian society. Europeanists/modernists Eugen Lovinescu, Stefan Zeletin, Garabet Ibraileanu, Mihai Ralea, on the one hand, and traditionalists C. Radulescu-Motru, Lucian Blaga, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Emil Cioran, Mircea Eliade, on the other, considered modernization as an absolute necessity for Romania; the difference in opinions consisted in the path chosen by the country – either a strategy of industrialization that boosted simultaneously the agriculture or a strong agrarian strategy that impacted social and economic fields. The third path consisted in a combination of the two previous components: agrarian patrimony and European elements of progress. The discussions touched upon the characteristics of Romanian political system, the concept of national identity, the role of elites in the process of modernization.

During the communist period, the interpretation of the interwar Romanian thought was inserted into rigid frames, characterized by the use of apparently antagonistic terms, such as *left* or *right*, *modernism* and *traditionalism*, *progressive* and *reactionary*. As Victor Rizescu suggests, the thinkers were placed along an ideological axis and treated according to their position regarding the Marxist ideology. Only by the end of the communist period a group of Romanian historians analysed development and modernization as two continuous processes connected with the evolution of Western Europe. Western experience was not mechanically undertaken by Romanians: agricultural development passed through a moderate change, as compared with industry, while the cultural sphere registered more or less intense signs of modernization.

After the Union of 1918, the moulding of a common social, economic, political and spiritual space was beneficial to the start of modernization which

gradually extended to every aspect of life. *Political modernization*, based on the French and English models, expressed itself through the ascension into politics of a large number of citizens due to the universal suffrage and the consolidation of local public administration. The universal suffrage and election system directly impacted the system of political parties. The principle of administrative decentralization, formulated by the Constitution of 1923 transformed the structure and interrelationships of central and local administrative bodies, enhanced the professionalism and competency of public servants, intensifying simultaneously the administrative capacity of the state and local bodies. The relationship between public servants and citizens, as well as the relationship between the state and public servants was another direction of modernization. *Economic modernization*, deeply marked by the war and the Union, passed through economic recovery of 1918-1922, while the middle of 1920's was marked by a period of capitalization of a new economic potential and gradual integration. An agrarian-industrial economy, economic specialization, expansion of the credit and cooperation systems, major changes in property relations, agricultural education and mechanization were main fields in which changes took place. Urbanization was the major social process that characterized *social modernization*. It led to social mobilization and political participation of men and women, the increase of living standard and access to the education and public services. *Cultural modernization* referred mainly to a change of mentality: a different perception of changes and progress, as well as adaptation to changes emerged. In the interwar period the perception of modernization was often speculated as a destructible process, as a fight of the new against the old. These speculations were as much dangerous, as a society in formation – as it was Romanian society after the Union – was in need of a solid concept of social and national cohesion. The cultural modernization was characterized by a gradual transition from a regional to a national and general European mentality, unbinding of Romanians' creative energy in philosophy and literature, education and art, science and technology, on the one hand, and an increase of life standard, as well as a diversification of their day-to-day life, on the other. Thus, Romanian interwar modernization was a complex phenomenon with gradual and deep transformations of the society and its way of life.

The message of modernization was mainly delivered to the public by the parties in power that, in order to test their policies, had to take into account different traditional backgrounds and different levels of political culture of the regions united into a single state that engaged themselves in the competition for modernization. Thus, there was a need in diversifying the efforts that brought an

inhomogeneous impact from one region to another. Lothar Maier that proposed four chronological periods of modernization: 1829-1853, 1856-1875, 1878-1907 and 1918-1938, as well as Keith Hitchins that has underlined two stages of the process, 1774-1866 and 1866-1944, agreed on the fact that the interwar modernization represented a continuation of the 19th century processes and signalled changes in all life spheres. Modernization in three Bessarabian districts of Cahul, Bolgrad and Ismail that were part of Romania between 1856 and 1878 was more significant than changes that took place in the Bessarabian gubernia: the bourgeois reforms of 1860s-1870s were partially implemented there.

MODERNIZATION OF BESSARABIA IN THE GENERAL ROMANIAN CONTEXT: HISTORIOGRAPHIC BENCHMARKS

Prior to 1989 the historiography focussed on the issue of political status of the interwar Bessarabia which overshadowed the social, economic and cultural aspects. It is important to notice that the interwar authors analysed the electoral, agrarian and administrative reforms in order to justify or criticize the instauration of the Romanian regime on the territory between Pruth and Dniester, there was a limited analysis on the impact of the reforms on a larger scale, as well as on their place in the general process of modernization. Only in the last several years these aspects of the problem incited the interest of the researchers.

The official position of *Soviet historiography* of non-recognition of Bessarabian status determined a tendentious approach to social-economic and political processes in the region. From the very beginning any idea of modernization or progress was rejected, the transformations that took place being treated from class or ethno-political position. According to the first approach, the reforms implemented after the Union were initiated with the aim to consolidate bourgeoisie's economic, social and political basis, on the account of the peasantry and the working class; the second approach stated that the Romanian majority was to take most advantages from the changes, to the disadvantage of minorities that populated the Eastern Romanian province. The subject of reforms was of secondary importance for Soviet scholars. In order to emphasize the reactionary and abusive character of Romanian administration, in many works the word "reform" appeared in inverted commas. The idea, according to which Bessarabian citizens were deprived of the right of free expression, free press and reunions was a central one. Christian Rakovski's work, *Rumynia I Bessarabia* (1925) is a classical example of the way in which opinions of former

landowners, such as P. Synadino, A.N. Krupenski as well as the constructive critique of Bessarabian deputies were taken as solid arguments that supported the official position. He considered that the application of the reforms was in a direct connection with the holding of a plebiscite in Bessarabia.

In the interwar period the critics addressed to the Romanian regime were coming from the historians based in Moscow; in the post-war period the historians from Chisinau took the initiative in this sense. Thus, the agrarian reform was seen as a “counter-reform” implemented against peasantry that became proprietors as a result of the revolutionary movements of 1917 by V. Dembo, V. Malinskij, V. Lungu. In order to gain social support for the new regime, historians argued that Romanian administration based the distribution of land on national principle. Ion Turcanu was practically the only scholar that gave an un-tendentious interpretation to the archival documents, placing the phenomenon in the general context of agrarian relations. The authors analysed the preconditions of the reform, its mechanisms, specific features and consequences, underlining the negative impact of the revolutionary movements of 1917 and pointing out at the lack of a consequent agrarian policy in the post-reform period.

The politics of administration was hardly criticized by the Soviet historians: it was presented by V. Lungu, A. Lazarev, A.V. Zajcev as one of “terror and pillage”. Public servants were seen as dominated by bureaucracy and corruption, acting against the population that took part in a common anti-Romanian front. Thus, the complete denial of the idea of reformation, as well as of modernization tendency was the main characteristic of the Soviet historiography.

Western historiography manifested a gradually growing interest in the history of the interwar Bessarabia that joined a common East European tendency towards modernization. Thus, Bessarabian agrarian reform was appreciated as having a more radical character than in other Romanian regions. There were external causes that influenced the specific features of the reform, such as the tensioned relations with the USSR and the questioned status of Bessarabia, as well as the danger of bolshevization that hanged over the peasants. Ifor Evans, David Mitrany, Emile Petrini, J. Roucec, Hugh Seton-Watson emphasized the national and social character of the reform that brought changes in the distribution of rural property. At the same time, the lack of a mechanism of organization and management of the property was evident. Severe critics were addressed to the lack of a state agricultural post-reform policy by George Clenton Logio. From the other point of view, André Tibal compared the reform with a revolution that severely limited the property rights, acting simultaneously as a major obstacle against the spread of bolshevism. Nevertheless, such authors as Dietmar Müller

considered that bolshevization was not an adequate argument for the state intervention in Bessarabian property rights, a fact that Romanian historiography tried to justify.

As for the administrative transformations that took place in the province, George Clenton Logio criticized the strategy of formation of Bessarabian public servants' corps that included accidental people, as well as servants from the other Romanian regions: some of them were transferred in Bessarabia as a result of a severe disciplinary punishment, so that Bessarabians proved dissatisfaction with central policy in the region. The author expressed the controversial opinion of that time of granting autonomy for Bessarabia as the only solution for its survival. In his recent book, Alberto Basciani considered Bessarabia as a milestone of Romanian policy in the newly acquired territories and perceived integration and modernization as two fundamental processes that moulded the future of the Romanian society. He ascertained that the state policy in Bessarabia was excessively centralized and consequently displeased a great majority of the population.

Therefore, Western historiography placed the analysis of Bessarabian modernization, together with the integration of the province, in a general Romanian frame, proving that its characteristics were outlined mainly by the specific pre-war background.

Romanian historiography showed consequence in proving the legitimacy of the Romanian regime and came with serious arguments against the Romanian "occupation regime" hypotheses of the Soviet historiography. There were univocal appreciations of the democratic character of the first reforms implemented after the Union. The universal suffrage and the distribution of land were seen as main achievements that influenced directly the political, economic and social spheres of life. Such scholars as Petre Cazacu, M. Georgescu, C. Murgescu and D. Hurezeanu, underlined that the Romanian agrarian reform was the most radical as compared with similar reforms in other parts of Europe. Subsequently, Bessarabian reform that was determined by the peasants' movement of 1917, as well as by the revolutionary spirit of Bessarabian legislators, was considered the most radical in Romania by Gh. Ionescu-Sisesti. The lack of political representativeness of peasantry, the ignorance of the agrarian sector as a result of political competition and, thus, the lack of a credit policy that would have supported the new landowners created enormous difficulties for the entire agrarian sector, considered M. Serban.

According to several interwar scholars that considered the agrarian problem as being strongly connected with that of property rights, such as Ioan Damian,

N. Cornatzianu, the concept of the agrarian reform was based on the social function of the property, in addition to that of an economic nature. Thus, the old concept of inviolable, intangible and sacrosanct property lost its importance. Peasants' political, economic and social emancipation was presented as a result of the state intervention policy, weakly expressed earlier because of the strong influence of landowners' class, consequently justified by the efforts to save Romania from bolshevism.

Bessarabian leaders such as Petre. Cazacu, Ion Pelivan, and Romanian public servants that contributed to the administrative integration of the province, such as Virgil Ionescu-Darzeu, Eugeniu Giurgea, Constantin Filipescu, paid much attention to the characteristics and tendencies of administrative life of the province. While comparing the institutions of local administration of the Old Kingdom, Transylvania and Bessarabia, Virgil Ionescu-Darzeu came to the conclusion that Bessarabian zemstvo implemented under Russian empire in the second half of 19th century was the most emancipated, had a prodigious activity and, thus, had to be kept within a new administrative regime. The Transylvanian militant Onisifor Ghibu, that dedicated several of his works to Bessarabia, had a critical opinion about the elimination of zemstvo and the relationship between local and central administration, as well as the organization of local public servants corps.

During the communist period reforms were treated from class perspective, but in the second half of the 1970's Mircea Musat, Ion Ardeleanu, Dumitru Sandru published several less tendentious studies that referred to the tendency towards modernization of the Romanian interwar society and its manifestation in different spheres. After 1989 Ion Agrigoroaiei, Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, Gheorghe E. Cojocaru, Gheorghe Palade and some other historians considered the aspect of national consolidation and unification as fundamental for the Romanian state. Thus, as a main objective of the reforms implemented after the Union was considered the creation of a common social, economic, political and spiritual frame. The long standing effects of Russian administration in the region as well as the destabilization attempts of the Soviet Russia (USSR) disturbed the natural functioning of administration. Modernization was approached *passim* by researchers, the integrationist processes being highlighted in a first range. Nowadays the interwar modernization was placed in the more general context of modernizing processes that started in the 19th century and were brutally interrupted by the communist regime. Moreover, more and more scholars started to perceive the interwar experience comparable and useful to nowadays situation. Some studies approached the interwar modernization from

different perspectives, Bessarabia still being in the range of interest of Romanian researchers – mainly political scientists – in a broader Romanian context. Thus, Stelu Serban, Cristian Preda and Sorin Radu referred to Bessarabia in the general context of the interwar election system the evolution of the interwar election system and its effects on the country's political and social life.

Speaking about Moldovan historiography, strongly marked by the public identity discourse, in its evolution two main directions can be identified: on the one side were situated the supporters of Moldovan statehood that categorically rejected the idea of an interwar modernization and/or progress that reached Bessarabia once the Union was *fait accompli* (V. Stepaniuc, A. Stati); on the other side were historians that based their research on the unpublished primary sources and made valuable contributions to partially known subjects regarding the interwar evolution of Bessarabia. Thus, Gheorghe E. Cojocaru revealed main stages and characteristics of Bessarabian integration in Romanian political, economic, social and cultural frame, Nicolae Enciu emphasized the elements of social and demographic modernization, while Ludmila Rotari revealed the consequences of the subversive movement of the first half of the 1920's that negatively influenced both phenomena of integration and modernization. Nowadays the process of modernization/Europeanization, into which Moldova is gradually involved, leads to the emergence of new research directions regarding the issues of the interwar Bessarabian modernization.

* * *

The aim of the present book is to determine the impact of the first democratic reforms implemented in the first interwar decade (1918-1928) on Bessarabian modernization. Thus, we traced the following objectives of the research:

- defining the concepts of *modernization* and *modernity*, determining theoretical and historiographic benchmarks of modernization from general to local: Eastern Europe –Romania – Bessarabia;
- determining the “reactions toward modernity” of Romanian and Bessarabian elites, as well as the framework of debates concerning the ways of Romanian and Bessarabian modernization;
- emphasizing the internal and external objective and subjective factors that outlined the main characteristics of Bessarabian modernization;
- analysing the main purposes and stages of the electoral, agrarian and administrative legislation;
- emphasizing the content and implementing mechanisms of the reforms;

- determining the impact of reforms on the general process of modernization;
- determining the place of the reforms in the general frame of Bessarabian interwar modernization.

The chronological frame of study is the first interwar decade, 1918-1928, that was mainly marked by integration processes that finalised by 1925, with the promulgation of the Law on administrative unification. If integration had a relatively fixed chronological frame, then modernization continued during the entire interwar period, being forcedly interrupted in 1940. The post-Union decade gives serious reasons for evaluation of a transition period from Russian to Romanian administration, marked by difficulties, mistakes and achievements, the major part of life domains entering modernization within a common Romanian frame that continued until the annexation of the province by USSR.

The research is based on the documentary sources, mainly unpublished or partially published by us, preserved in the archives of the Republic of Moldova, Romania and Great Britain. The official acts published in “Monitorul Oficial al României”, Parliamentary debates, (“Dezbaterile Adunării Deputaților” and “Dezbaterile Constituantei: Senatul”), periodicals of the epoch served as a documentary basis as well.

We consider that the issue raised in the book is of considerable importance due to several reasons. Firstly, the study of interwar modernization should clarify the features of an essential historical stage that paved the way toward modernity of the space between Pruth and Dniester. This segment of modernization cumulated the first efforts of recognition and guarantee of fundamental human rights and framed the conditions for prosperity in all fields of life. Secondly, the interwar Bessarabia has been mostly studied in the context of economic, social, political and cultural integration. Thus, the analysis of modernization could possibly clear away some myths created in the Soviet period concerning the lack of progress in the evolution of Bessarabia as part of Greater Romania. Thirdly, the case of Bessarabian modernization is especially interesting as, when compared with other Romanian regions, there were more factors that impeded the normal way of development in general and the tendency for progress in particular. Last, but not least, by this research, we would like to open a broader historiography discussion on Bessarabian modernization dedicated not only to political and economic but also to social, cultural, and mentality issues.

At the beginning of the 20th century, the issue of modernization/Europeization was not an obsolete one; moreover, the achievements in this field, considered a national priority by the majority of Moldovan population, are perceived

as the only opportunity for the European integration. Taking into account well-known tendencies to model a “Moldovan nation”, as well as to create a unique path of its development, we would like to underline that modernity remains a priority every nation should aspire to. These objectives could not be achieved in a society which lacks an internal reason for modernization. Its citizens should become fully aware of this goal and make efforts in order to achieve it.

Chapter I

APPLICATION OF ELECTORAL REFORM IN BESSARABIA IN 1919-1928

1.1. LEGALIZATION OF UNIVERSAL SUFFRAGE. NEW PROVISIONS OF ELECTORAL LEGISLATION

The debates about modernization held prior to the First World War considered the electoral and agrarian reforms as two essential interconnected issues. The electoral system was based on the electoral property census, the landlords thus monopolizing the political sphere. An agrarian reform would have changed the structure of existent constituency and the universal suffrage would have automatically enlarged the rights of other social strata – both changes being considered undesirable for the landlords. At the same time, the Romanian elites had to take into account the post-war social anxiety and changes in collective mentality produced by the war, revolution and the Union of Romanian territories. The legalization of universal, equal, direct and secret suffrage in the entire country was the essential objective of the electoral reform that aimed at ensuring the participation of all citizens in the public decision-making process. No less important issues were the homogenization of the electoral system, as well as the creation of a viable mechanism that would ensure free elections to be held on the entire country. The principle of obligatory voting ensured a high representation of political forces on the one hand, and increased the interest of hesitating electorate on the other. It also contributed to the raise of civic consciousness of citizens that started to consider participation in elections as a civic duty.

The universal suffrage was decreed in Bessarabia by the Russian Provisory government, so as the principle of universal suffrage was formulated in Sfatul Tarii's *Declaration of December 2nd, 1917 on the formation of Moldovan Democratic Republic*, as well as in the *Declaration of Independence*, adopted on January 24th, 1918. Only after the Union of Bessarabia with Romania proper conditions were created in order to ensure its application. The Decree-law of November 14th, 1918 was the

first judicial act that regulated the principles and conditions of the enforcement of universal suffrage. As an exception to the law, Bessarabian public servants could candidate in elections without being dismissed. Beforehand, we should mention that public servants played an important role in organizing and holding the elections. At the same time, the archival material attested a number of their abusive implications in electoral campaigns, this fact being inadmissible by law.

After the Union the efforts were directed toward unifying different electoral systems of the provinces. The first step was the enforcement of decree-laws of 1918, according to which in the Old Kingdom and Bessarabia acted the electoral system based on the principle of proportional representation, in Transylvania and Bucovina – based on the principle of majority balloting. Thus, for the first three ballots, of 1919, 1920 and 1922, the electoral statistics cannot serve as a support in formulating clear conclusions concerning preferences of the electorate. The new electoral law of 1926 unified Romanian electoral system: the system of proportional representation was improved and extended at the level of the entire country. By a quantitative support offered to the winning party, the law of the “majority premium” greatly displeased the opposition and served the object of historiography critics as well. The law contributed to the re-grouping of political forces and of polarization of the society around two major parties – National Liberal Party and National Peasants Party – that alternated in power for more than a decade.

The changes in electoral system, through the universal suffrage and revision of voting procedure, together with the changes determined by the agrarian reform, had direct consequences on the political parties system. These were of internal and external nature: on the one hand, there were profound reconsiderations of parties’ doctrines and programs, through deepening and modelling ways of societal development, on the other, the efforts were directed towards re-grouping political forces and unifying political messages that had to reach a numerous and mixed electorate. The amalgam of local political parties and groups, a great majority of them having a short life, served as evidence of political instability, in which the political forces as well as the electorate were modelling each other. The first elections of 1919, 1920 and 1922 were marked by the coagulation and fusion of Bessarabian local parties mostly with those from the Old Kingdom. Only by 1923 the unification of regional political parties became *fait accompli*. The newly formed political forces had to take into account the characteristics of Bessarabian society featured during the Russian rule and modulated after 1918, such as low level of alphabetization and thus, low rate of people’s participation in local administration. As a consequence, they had to re-think and reinforce

their policies in order to eliminate the existent problems. Otherwise, the population of the Southern districts of Bessarabia manifested a higher activism in the interwar elections, if compared with the electorate of the Central or Northern parts of the province. The Romanian regime, established in Southern Bessarabia in 1856-1878, facilitated education for the majority of the population in their native Romanian. At the same time, due to the presence of German minority, colonized here in the 19th century, there was a higher percentage of participation in elections.

During the first interwar decade, Romanian electorate took part in six ballots, those of 1919, 1920, 1922, 1926, 1927 and 1928. If compared with the ballots of the second half of the 1920', those from the first half were held in a tensioned atmosphere: precarious post-war economic situation aggravated because of the immediate effects of the agrarian reform, of political and social changes affected by Soviet attempts to destabilize order along the Dniester frontier, intense bolshevik and anti-Romanian propaganda that proved partially successful in a multiethnic environment, such of the Northern and Southern parts of Bessarabia. At the same time, the tergiversation of the recognition of Bessarabian Union with Romania at the Paris Peace Conference kept a visible straining of the day-to-day situation in the province.

1.2. FIRST ELECTORAL PRACTICE OF 1919. THE PROBLEM OF PLEBISCITE

The significance of the first ballot held in 1919 cannot be underestimated: although the situation was unfavourable to holding free elections, it represented the first democratic exercise of universal suffrage in which Bessarabians took part. The Romanian right to hold the elections in the province, as well as the results of the first ballot were highly speculated issues that reached the international arena. According to the correspondence kept by Bessarabian politician Ion Inculet with Bessarabian representatives at the Paris Peace Conference, Ion Pelivan and Daniel Ciugureanu, the first elections could have been considered as plebiscite. Inculet stressed out the fact that the high percentage of participation in the ballot (72,19 %) could serve as proof of the plebiscitary character of the elections; in other words, these could have been considered as free expression of the will of Bessarabian population of the Union with Romania. At the same time, the first elections was a clear evidence of the important role reserved for the local political parties whose members took active part in the national movement and gave their votes for the Union of March 27th, 1918. Thus, Bessarabian

Peasant Party obtained 80 % of the votes and 72 seats in the newly constituted Parliament.

The idea of a plebiscite to be held in the Eastern Romanian province was conveyed by the Ukrainian government during the spring of 1918, later on the idea being taken over by Russian emigrants and the Soviet government. At the same time, the opponents of the Union considered the plebiscite as a unique opportunity to preserve Bessarabian autonomy. Thus, the so-called “Bessarabian representatives” at the Paris Peace Conference – former Marshal of Bessarabian nobility, Alexander. N. Krupenski, together with former mayor of Chisinau, Al. Schmidt – , carried on multiple activities in order to tergiversate the recognition of Bessarabian status by the Great Powers. Memoranda and a series of brochures, private correspondence and relations were used in order to convince the delegates as well as foreign public opinion on the illegitimate regime and its negative impact on Bessarabian population. The first democratic reforms held after the Union were treated as illegal and unaccepted by the population. There were speculations linked with the illegitimate character of the first 1919 elections too. For example, one of these publications claimed that Romanian administration forced Bessarabians to express their will by taking part in the ballot, in order to make the Antante think that the population accepted and qualified the use of force, which victim was herself. There is a version, advanced by the interwar Romanian historian Al. Boldur and taken further by Marcel Mitrasca, according to which the so-called “Bessarabian representatives” at the Paris Conference proved quite successful in obtaining the backing of the US delegates that abstained themselves from recognition of Romanian status of Bessarabia: US tacitly accepted the position of the Soviet Russia that gave no consent on Bessarabian problem, thus considering the issue as *res inter alios acta*. At the same time, Marcel Mitrasca considered the named actions as the last effort of White Russians that were not influenced by the Soviet government, aimed at preserving Bessarabian autonomy and the privileges of the former Russian nobility. They also speculated the idea of the plebiscite to be held in four districts of Central Bessarabia, in which the Romanians constituted the majority. Among those represented by so-called “Russian Political Conference” were S. Sazonov, Vasili Maklakov, Count Lvov and the others.

Former deputies of Sfatul Tarii Ion Pelivan, Ion Codreanu, Sergiu Cujba, Gheorghe Nastase made efforts in order to convince the highest international forum on the inadmissibility and inopportunity of holding a plebiscite in Bessarabia. In a Memorandum addressed to the Paris Peace Conference they stated that postponing such a decision would deepen the state of uncertainty within the

population that was tired of revolution, war and bolshevism. Another militant for Bessarabian case, Paul Gore, considered that holding a plebiscite in a province with the low degree of alphabetization would have been an absurdity, so much the more that a serious and tenacious work was necessary to ensure population's peace of mind and safety. On the other side of the barricade stood Christian Rakovsky that supported the idea of the plebiscite with different occasions till the middle of the 1920s. Romania's refusal to accept the holding of a plebiscite in Bessarabia was due to the fiasco of the so-called "reforms" implemented after the Union, considered Rakovsky. The universal suffrage was qualified by the Soviet diplomat as "a mask of a mostly impetuous and arbitrary regime". E.g., during Genoa Conference of 1922, he assumed that Russia was ready to recognize a free and correct plebiscite that would demonstrate the will of the population to unite with Romania. On other occasion, he stated that an essential condition in obtaining objective results of a plebiscite was that the Romanian administration leaved Bessarabia. Through a plebiscite the Soviet government hoped to solve as well the acceptance of a new communist regime as a substitute to the Romanian administration. Andrei Popovici pointed out at the fact that the peasantry that was given land could not prefer a regime that condemned private property.

The plebiscitary character of the first elections was argued in the contemporary newspapers and journals, as well as analysed by the interwar authors, such as I. Sotof, Franco Trandafilo, Alphonse Muzet that also considered that the 1919s ballot could serve as proof of the success of the Romanian administration in Bessarabia. Without any doubt, the electorate gave its additional vote to the Union act of March 27th, 1918, as well as to the new established regime. At the same time, the first ballot represented the first exercise that tested the readiness of Bessarabian voters to participate in the political life of the country and measured the level of their civic education. Thus, new priorities were set up for the political forces in order to overcome these issues in the future elections.

1.3. PROCEEDING OF THE 1920s AND 1922s BALLOTS AND THEIR RESULTS

The ratification of the Union of Bessarabia by the Romanian Parliament on December 29, 1919, as well as the recognition of the Romanian rights over Bessarabia by the Great Powers on March 13th, 1920 ensured a more calm and stable internal atmosphere and brought more confidence to the Romanian administration. Nevertheless, the case study of the situation in the district of Hotin

lead us to the conclusion that Bessarabians' state of mind was not entirely stable and calm during the elections that followed in 1920. The situation can be partially explained by the discontent over the state of siege kept in order to ensure the security of the region. The inhabitants were expecting some changes, as well as a more flexible attitude of the authorities toward them. Citizens started to understand the sense of political confrontations and the intrinsic connection with the right to vote, thus expecting more information on their rights and an increased interest of the political forces toward the day-by-day problems of citizens. Frequent changes in electorate's options reflected the results of the intense polemics and mutual accusations of the political parties, formulated during the Parliamentary debates and in the periodicals.

The primary sources suggest that the conditions in which public servants exercised their right to vote was part of the discussions agenda of the central and local administration. The Decree-law specified that the public servant was to exercise his right to vote in the place where he received the voting card, although his residence was not the same as his working address. As the right to vote was considered the most important citizen's obligation, local bodies were given instructions to ensure the free expression of voting, regardless of the possible disturbance caused to the public service.

The discussions in the elected higher forum were also focused on the infringement of the electoral procedure and abuses on behalf of public servants at different levels of administration. The operated dismissals during the electoral campaign of prefects, sub-prefects and prefect's assistants, where severely criticized by the opposition. Generally, the critics formulated by the opposition should not be treated unilaterally, as speculations aimed at discrediting the party in power. The debates on such issues signified a positive step toward the democratization of political life, at the same time, in order to improve the situation by the next elections, more complex actions were necessary to be taken at all levels.

In 1920's ballot the percentage of voters was higher than in the previous elections, and exceeded the previous elections' country average, as it can be easily seen from the Annexes I and V (72,29 per cent for Deputies Assembly and 67,5 per cent for the Senate). The result was favourable for the People's Party in power that organized the elections. It was the first party that put its candidates forward in the whole country and obtained all together 44,6 per cent of the votes, in Bessarabia – 46 per cent and 22 mandates out of a total of 51. Bessarabian Peasant Party kept the highest percentage of voters (48 per cent) and brought 25 deputies and 6 senators in the Parliament. In the second post-Union ballot there was noticed the highest percentage of null, annulled and non-expre-

ssed votes, as compared to all first-decade elections. The level of alphabetization or a poor distribution of information of the voting procedure still remained a problem. The situation can be possibly explained also by the negative attitude of the electorate toward the obligation to vote and/or the expression of the mistrust of the voters toward the parties that took part in the elections, the party in power included.

During the period up to 1923, the process of regrouping the political parties continued to disorient the population. On the other hand, the extended prerogatives of Bessarabian Military Commandment on the area up to 50 km along the Eastern border, as a response to the intensification of Bolshevik and anti-Romanian propaganda acts, kept the situation tensioned. The short activity of new political parties and groups that appeared over night, looking for quick dividends, remained a characteristic feature of the first electoral campaign. If compared to the previous campaigns, political forces of left orientation were more active. At the same time, local authorities set up common actions with central bodies in order to counteract the intensifying propaganda acts, as suggested by archival sources. There were cases of abusive implications of public servants that could take the side of one or another party during the electoral campaign. We consider that the lack of complaints on the abuse of servants that supported the party in power on the other side does not prove that such abuses did not occur.

A significant impact upon the voters during Bessarabian elections had the electoral emblems of political groups and parties. These became subject of “electoral folklore” and were comparable to a “catcher” for the less-educated and less-informed part of Bessarabian electorate. The analysis of archival material leads to the conclusion that in many cases the ruling party took abusive advantage of methods and means that they were able to access (transportation, public premises, administrative resources, implication of public servants in boycotting opposition meetings and distribution of brochures and posters etc.). Fraudulent actions of the ruling power contributed to its victory as well – to a higher or lesser degree – depending on the level of education of the electorate. In this sense, Bessarabian situation can be perceived as a typical case rather than an exception. Speaking about the correctness of the ballot itself, there were deviations from the electoral deontology, such as violation of the principle of secret voting.

The percentage of voters in 1922 was higher than in the previous ballots: 77,95 per cent. Generally, the average of participation in the Southern districts was higher; during that period even the climatic conditions in Northern Bessarabia (spring thawing) as well as sanitary restrictions for some villages because of epidemic threatening served as impediments for the voters to reach the polling

stations. Bessarabian Peasant Party kept its popularity, as 22 deputies out of a total number of 51 represented that party. At that stage the fusion of Bessarabian Peasant Party with National Liberal Party was not a *fait accompli*. The elections practically ruined the „Averescu myth” in Bessarabia, as People’s Party was not represented there. For the first time, the Jewish-National-Democrats were represented in the elected bodies.

In conclusion we can state that the main feature of the first three ballots held in Bessarabia after the Union was their regional character, as local parties remained the most popular up to 1923. The active and often critical position of Bessarabian deputies in Romanian Parliament, which carried the task of Bessarabian integration into Romania, was wrongly considered as aspirations toward autonomy of the province. The first elections also demonstrated the growing rate of participation in the ballots as well as a higher interest in delegating competent people in order to represent Bessarabians’ interest.

1.4. UNIFICATION OF ELECTORAL LEGISLATION (1926). PARLIAMENTARY BALLOT OF 1926

Romanian political circles were aware of the necessity to unify the electoral system, the opinions differing when it came to the mechanism of unification. The legislator of the new electoral law clearly underlined that the main problem consisted in keeping weak political parties from acceding in Parliament and obstructing Government’s activity. The bases of the Electoral Law of March 27th, 1926 were constituted by the principles established in the Constitution of 1923 that substituted the principle of proportional representativeness with that of the majority premium. The newly established electoral system was severely criticized as endangering the right of the universal suffrage and infringing the principle of the equality of vote, thus being used by the party in power as a weapon against opposition. There were severe critics against the violation of art. 6 of the fundamental act on granting women the right to vote as well. The right to vote was given to several categories of women according to the Law of Local Administration Organization of August 3rd, 1929. Thus, the critics referred mainly to the effects of the law, but not to their provisions that consolidated the position of the party in power and lapsed only in 1938. Historiography emphasized the importance of the unifying character of the Electoral Law of 1926, which lead to the weakening of the electoral dispute and to the coagulation of the political spectrum around two major parties, National Liberal Party and National Peasant Party.

The ballot of 1926 represented the first electoral exercise under the new law and the first experience of Bessarabian political forces as branches of Romanian political parties. The polarization of political forces as well as the affirmation of the right-wing political forces were the main characteristics of the electoral campaign of 1926. The campaign was a fierce one, definitely directed against the opposition; the gendarmerie, the army and the administrative apparatus were abusively used in order to intimidate the candidates of the opposition. In many cases the results of local elections from the 1920s were invalidated, as many local assemblies pleaded for the separation of administration from politics. The appointment of provisory representatives of local bodies was made in order to transform the local administration in an instrument of electorate manipulation. Archival documents denote the multitude of abuses committed by the party in power in order to win the elections. Thus, 56,3 per cent of Bessarabian electorate – higher than the country average – , voted for People's Party that, as a result, obtained in Bessarabia 34 mandates out of 51.

It should be mentioned that in spite of the fact that during the previous elections a different electoral system was used – and such a situation makes a quantitative comparison of the results impossible – , we can see that the ballot of 1926 was marked by a lower percentage of voters and a higher degree of frauds. There was a visible contradiction between the official statements on free and correct elections that ensured the free expression of the universal suffrage and the real situation.

1.5. BALLOTS OF 1927 AND 1928 AND THEIR RESULTS

The electoral campaigns of 1927 and 1928 took place in a relatively stable socio-economic and political milieu: the moral state was a calm one, the attempts of state borders violation and destabilization acts decreased in number. The right-wing Christian National Defence League raised its popularity and nominated its candidates in the districts of Balti, Tighina, Lapusna, Ismail and Orhei. The year 1927 represented the decline of People's Party which entered its last stage of political activity.

Primary sources suggest that law violations continued during the electoral campaign of 1927: abusive use of administrative resources, illegal appointments and dismissals, violation of the voting procedure with direct implications of the administration. In several cases, the party in power made attempts to transfer the responsibility for the abuses to gendarmerie and police. Political parties speculated on the low level of political literacy in the region, counting more on the

electorate's expression of dissatisfaction with the governmental party, rather than on its sympathy with the opposition. Thus, little effort was taken in order to educate Bessarabian electorate and enhance its civic consciousness.

There were irregularities during the voting process, such as the presence of the army and police representatives in the polling stations. The results from the stations where a Peasant's Party delegate was present proved a relatively equilibrium number of votes for the party in power as well as for the opposition, while the polling stations where the access of the opposition was denied presented a quite different situation – the opposition obtained a ridiculous number of votes. There were cases when in neighbouring villages statistics differed greatly.

The number of voters in the 1927s elections constituted 75,36 per cent. The votes that brought victory to the National Liberal Party varied from 70,9 per cent in Balti and 92,2 per cent in Cahul. It is an excellent result if we take into account that a year before that the same districts gave to opposition party only 1,3 and 4,15 per cent respectively. The result was a clear sign of the raising popularity of the Liberals in Bessarabia, on the one hand, and of the use of abusive methods in order to gain votes, on the other. In spite of the fact that the opposition called the attention to a considerable number of interpellations in the Deputies Assembly, elections were validated.

The last year of the first interwar decade was marked by the electoral campaign of the Peasant Party that came to power after the overthrow of the liberal government. There were formulated clear restrictions concerning the restricted involvement in electoral campaign of public servants and teaching staff, as well as the interdiction to use school buildings for campaign purpose. In spite of the fact that electoral propaganda had to take place on equal conditions, the opposition revealed the discontent dealing with similar Electoral Law violations as in the previous campaign. The parties accused each other in creating obstacles while registering candidates' lists.

The presence at the poll was lower than in 1927 and constituted 71,8 per cent. The National Peasant Party received 88,3 per cent out of the entire number of votes, a number that meant 9 per cent above the country average. We have to mention that the National Peasant Party obtained a spectacular raise of percentage if compared to the immediately previous elections, from 9,7 to 88,3 per cent, although during the whole decade there was no systematic vote given to this political group in Bessarabia. A similar difference was evident in all Bessarabian districts; even in the district of Soroca, considered the "native place of the Peasant Party" in Bessarabia, the percentage of votes for the Peasants Party raised from 20,6 to 89,5 per cent. The victory of the Peasant Party was a result

of a well-organized electoral campaign, on the one hand, and of an aggressive policy directed against opposition, on the other. Victory was also ensured by the Law of the majority premium that favoured the party that gained the majority of votes.

According to Marcel Ivan's classification of provinces by the degree of adherence to the party in power Bessarabia was situated on the last but one position, after Transylvania, Bucovina, the Old Kingdom, and before Dobrogea. At the same time, there was no regionalization of votes by provinces. In the first decade of the interwar period a differentiation of votes by provinces represented a consequence of industrialization and civilization, determined by the level of alphabetization, degree of civic consciousness, participative level in local and state administration, as well as a consequence of political interests. The party in power that was responsible for the organization of elections had at its disposal different mechanisms and resources, such as: censorship, the state of siege, administrative coercion, disposition of troops and police, involvement of judiciary corps, etc., often used abusively and coercively in order to influence the decision of electorate. The results of the ballots compared with those from the other regions of the country convince us of the fact that Bessarabian electorate had more conservative views, reacted more passively toward new political options, being, subsequently, more vulnerable and more influenced by the official message and the actions of the party in power. In spite of the fact that Bessarabia generally voted for the party in power, this statement is not valid for every district.

The situation within Bessarabia was not a homogenous one during the first six ballots. The number of voters, as an essential characteristic of voters' activism, differed by district. As a rule, the Southern districts registered the highest number of voters, as seen in the Annexes I, V and VI. For example, in the district of Cetatea Alba the average number of voters in six ballots constituted the highest for Bessarabia – 82,2 per cent, in comparison with the average of the province of 73,4 per cent. Moreover, in Cetatea Alba there was no discrepancy in the number of voters, as it was, e.g., in Cahul district. Although Hotin and Balti districts had a lower percentage of voters, the Northern part of Bessarabia offers a relatively constant picture of participation in elections, e.g. the average of the voters of Balti district being the closest to the average of the province. As for the districts of Central regions, the average of participation was the lowest during all the six ballots. For instance, the average number of voters in Chisinau (Lapusna) district was 63,4 per cent – 10 units lower than the general average and 20 units lower than the average for Cetatea Alba district. Thus, the most active

were the voters from the district of Cetatea Alba, the least active – those from Chisinau (Lapusna) district.

In their struggle for power Bessarabian as well as Romanian politicians concentrated themselves on gaining most of the quantitative support of the electorate, without paying much attention to the low level of political and civic culture of the society. The rural electorate, less educated and informed, was usually confused by propaganda, often consisting in empty promises and denigration of political adversaries. Electoral propaganda took different forms, such as public meetings and assemblies, tours of high-party leaders, journal publications, newspaper articles, brochures and posters, and the so-called “electoral folklore”.

According to the electoral statistics, there was no significant differentiation of parties based on the ethnic principle. Every ballot witnessed Bessarabian minority representatives, but these deputy candidates were present only on the lists of different local, but no national parties. After 1926, with the unification of electoral system, there was no major change in this sense. Minorities of the province continued to be represented in the Parliament by deputies that were members of National Liberal Party, National Peasant Party or People’s Party.

As a conclusion we would like to state that the universal suffrage was gradually perceived as an essential source of political legitimacy in Bessarabia. The improvement of the electoral legislation, as well as of the voting procedure lead to the fact that all the six ballots which took place during the first interwar decade proved that the will of the society became an influential factor that shaped politics. At the same time, up to the ballot of 1928, there was a relatively constant raise of participation rate that could be explained by successful mobilization measures toward those that had exercised their right to vote, and constant improvement of electoral competencies of the voters, proved by the reduction of null and cancelled votes, as well as by a visible raise of civic consciousness of the voters.

Chapter II IMPLEMENTATION OF AGRARIAN REFORM IN BESSARABIA

2.1. CONCEPT OF PROPERTY RIGHTS AND ITS LEGALIZATION AFTER THE UNION

The discussions on economic modernization that started in the second half of the 19th century and continued in the interwar period focused, besides other problems, on the role of agriculture as a main branch of economy. According to Péter Gunst, the progress of the Western agricultural model was due to the implementation of intensive methods of farming in order to provide enough food for the growing number of population. As for the Eastern model, there were strong forces that delayed its development: the lack of a transportation system, peasants' servitude and involvement in the imposed collective system of property and responsibility, the monopoly on alcohol as the main landlords' source of profit, low level of industrial and trade development, lack of connection between different branches of economy, as well as a relatively low food demand of the population with a modest demographic growth rate. All these factors conditioned the extensive methods of agriculture that impeded the agricultural output to reach the European market. Because of the low living standard in general, and peasants' in particular the state played an essential role in liberating the enslaved peasants and modernizing Eastern markets. The state had also to manage the financial compensation of the landlords, as peasantry proved their financial inability to do so.

For most representatives of the economic trends, such as Gheorghe Baritiu, Ion Ghica, I. Ionescu de la Brad (liberal), Barbu Catargiu, Ioan Sutu, P.P. Carp (conservative), Constantin Dobrogeanu-Gherea, Alexandru Ionescu (socialist), Constantin Stere (poporanist), Vasile Kogalniceanu (peasantist), the significance of the property in the context of modernization was directly linked with changes in property relations that were motivated by economic as well as social factors. If in the 19th century the agrarian reform was not seen as an absolutely necessary step toward modernization (see C. Dobrogeanu-Gherea, e.g.), then the social movement of 1907 motivated a more radical approach toward the issue. In spite of the fact that the supporters of landowners, such as E.N. Lahovary, Constantin Garoflid considered that mechanization and agricultural education could solve economic, as well as social problems, Constantin Stere had a more radical position, considering that only by recognizing the equal property rights to land of peasantry, together with the landed gentry, the progress would have

been possible. According to D. Draghicescu, the restriction of peasantry in their rights to land brought another issue – that of psychological nature: the lack of property determined a low level of cultural development and the lack of motivation for work and education.

Comparing with the previous period, the interwar discussions were led by economic and social-cultural institutions and specialized periodicals. The debates revealed the factors that marked the evolution of the agriculture at the beginning of the interwar decade (the agrarian character of Romanian economy, decrease of agricultural output, technical stagnation, and lack of agricultural education and placed the Romanian agrarian reform in the general European framework. Romanian scholars Gh. Ionescu-Sisesti, N. Cornatzianu, as well as Western scholars Arthur Wauters, F. Perroux, David Mitrany underlined the radical character of the reform.

Regardless of the party ideology or authority, the Romanian deputies considered the allotment as an obligation for peasantry that sacrificed themselves in the war. The universal suffrage and the agrarian reform were understood as two sides of the same process – that of democratization of the society. The national objectives were not considered the main issue of the reform, although it was stated as such by Soviet historiography.

2.2. LEGISLATIVE FRAME AND INSTITUTIONS OF BESSARABIAN AGRARIAN REFORM

After 1918 the start of Romanian economic modernization was marked by major transformations in property rights, mainly determined by social and psychological factors, rather than by those of an economic nature. According to the amendments of 1917 operated to the first Constitution of 1866 that declared the private property “sacred and inviolable”, it could have been “expropriated for the case of national utility”. The Constitution of 1923 guaranteed the property of any nature for all citizens, regardless of their ethnic, religious or linguistic affiliations. The basis of expropriation was enlarged, as the principles of expropriation comprised the concept of public utility as well. Thus, the Romanian agrarian legislation turned the scale toward the social significance of the property rights, to the disadvantage of its individual interest. According to a clearly argued opinion, expressed by Dietmar Müller, this became possible due to the fact that after the Union there was a gradual intrusion of the state in property rights. Thus, private property acquired another role – that of social and public utility.

Peasantry, which represented a great majority of the population of Bessa-

rabia, started to claim their rights in 1917, on the wave of social movements of the Russian empire and became the protagonist of mass movements that aimed at destroying the landed property. It is important to mention that the peasants' movements essentially determined the features of the agrarian reform of the province: as the result of peasants' movement the land that was forcedly seized from the landlords was actually taken from the peasants and then allotted back to them, according to the criteria established by the agrarian legislation.

In the 19th century Bessarabia, the property relationship developed in favour of the state. Rural communities were organized in *myr* that held common rights of land ownership, the land being commissioned to peasants that did not legally owe it. The first forms of peasant's property – *nadel* – appeared after the agrarian reform of 1861, nevertheless *myr* remained the dominant collective form of land ownership. The agrarian reform, initiated by P. A. Stolypin in 1906 and called "Stolypin's modernization", aimed at modernizing agriculture and developing forms of private land ownership. We have to mention that the progress in this sense was hardly visible. Louis Guy Michael, an American corn-breeding specialist that came to the Eastern region of Russian empire at the invitation of Bessarabian Gubernial zemstvo, pointed out at the fact that Bessarabia did not represent a homogenous agricultural region; the soil quality and climate, as well as the ethnic origin of the population that applied agricultural methods that varied from North to South. The great majority of the peasantry was obsessed with the idea of gaining land by all means. Agricultural innovations such as corn-breeding were considered only by several landowners as a wise solution for annihilating the social crisis that was about to explode at the beginning of the war. The institution of Bessarabian zemstvo that was responsible for agricultural issues showed reticence and conservatism concerning the agricultural education, and generally, concerning change, concluded Michael. On the eve of the Union, there were essential differences in the organization of agriculture of the South comparing with the rest of the region, where the Agrarian regulation of 1861 was implemented.

The war and the revolutionary events of 1917 interrupted the finalization of the Stolypin reform. Radical approaches, such as communization and socialization of land, were considered as the only solution for an equal distribution of land, but land was not given in possession to peasants. The Declaration of Bessarabian autonomy of December 2nd, 1917 expressed the equal distribution of land to the working peasants by the Agrarian Committee. In order to stop the anarchy that aggravated together with peasants' movements, provisional commissions were created but they were rather useless. On January 21st, 1918 Sfatul Tarii issued the

Agrarian Instruction to Land Committees, which remained a theoretical attempt to regulate the agrarian relations in the region. Thus, the legislator had to take into account the existent reality: the rapid transfer of land into peasants' ownership without any regulation of the process. At the same time, the situation could have had a negative impact on other Romanian regions. Thus, in Bessarabia, land was taken not from the landlords but from the peasants that seized it during the years of 1917-1919 and legally reinstated to the same peasants.

The agrarian legislation was elaborated in several stages that chronologically coincided with those of the other Romanian provinces. The natural conditions of the region, the number of landlords in proportion to the land they possessed, as well as the demand of land determined the expropriation scale were the main features that determined differences in the agrarian laws of provinces. The Bessarabian Draft Law was prepared by the Agrarian Commission of Sfatul Țării and passed in the last session of the local Parliament, held on November 27th, 1918. Because of the tensioned social situation, the works of expropriation and distribution of land started prior to March 13th, 1920, when the Agrarian Law was passed by the Romanian Parliament. These were based on the *Decree-law on expropriation*, adopted on December 14th, 1918. In Bessarabia was expropriated the landlord, not his possessions, as in the other Romanian regions. This radical measure was caused by the fact that a relatively reduced number of landlords possessed an average of land that was double to the average possessed in the Old Kingdom. In spite of the fact that the Draft law was not essentially modified by Romanian lawmakers, they tried to calm landlords' spirit by several less radical amendments, such as the size of land left unexpropriated: in the *Agrarian Law for Bessarabia* it was raised from 50 ha to 100 ha. The law aimed at eliminating large estates, preserving the average estates and consolidating the small estates.

The agrarian reform was implemented "for the cause of public and national utility". Casa Noastră – a legal autonomous body empowered with the application of the reform and supported by the Directorate of Agriculture – created nine Commissions of the expropriation and distribution of land (according to the number of districts) that coordinated the ad-hoc local commissions that had three members (*comisiile celor trei*). Namely those commissions carried out the first parcellation works and prepared the lists of possible beneficiaries from the distribution of land. Archival documents attest the fact that the application of the reform was tergiversated partially because of the shortage of staff as well as of the lack of competent staff of Casa Noastră and the Directorate of Agriculture. The appointment of foreign specialists was only a temporary solution. There were also some disagreements concerning the appointments and dismis-

sals between the Directorate and the Government. Both institutions were well-aware of the problem and considered that the prolonged staff crisis could have had severe consequences for the organization of agricultural system in Bessarabia.

2.3. THE PROCESS OF EXPROPRIATION: CHARACTERISTICS OF BESSARABIA

The expropriation was directly influenced by the agrarian legislation that was passed shortly after the Supreme Council of the Paris Peace Conference informed the Romanian government of the recognition by the Great Powers of Romanian sovereignty over Bessarabia. Thus, the first stage of expropriation took place from November 27, 1918 till March 13, 1920. It consisted mainly of measurement works, in order to re-establish the former properties devastated by peasants' movements, as well as of partial evaluation of the rural fund administered by Casa Noastra. It worth mentioning that the parcellation and distribution of land started while the expropriation was not yet completed, so that both processes were implemented simultaneously after 1920.

In Bessarabia, the situation concerning the expropriation appeared to be more complicated than in other provinces because of the high density of population and a high demand for land. Speculations concerning the uncertain status of the province were mainly considered as well as spread by the adversaries of the Union, among them foreign proprietors that constituted about one third out of their total number. The most active were proprietors of Russian origin that claimed that the process of expropriation beard a discriminatory character based on ethnic principles. The discussions went beyond Romanian borders owing to the so-called "Bessarabian delegation" at the Paris Peace Conference, represented by A. N. Krupenski and Al. Schmidt. Two memoirs addressed on September 21st, 1921 to Eric Drumond, President of the League of Nations, stated that the Russian minority from Bessarabia was illegally deprived of its rights, such as dispossession of land, deprivation of education and worship in their mother-tongue, that represented a violation of art. 5 of Bessarabian Treaty. After a scrupulous examination of the issue, none of the representatives of Belgium, China and Spain considered necessary to include the issue in the working agenda of the Council. Although from the archival dossiers it is quite difficult to depict the ethnic origin of the landowner, there were no reasons to state that Russian landowners were more drastically treated than those of any other origin. We should state that besides their land, Russians lost ground in the

social and political spheres. That is why these were made efforts for the preservation of an autonomous status for Bessarabia.

The expropriation of French, English and Italian landowners was also a difficult matter for the Romanian state. Starting from March 1919, plenipotentiary ministers of Italy, France and United Kingdom undertook common actions in order to persuade Romanian government to suspend the expropriation of the absentees that were nationals of those countries but obtained a refusal from Romanian government. The archival dossiers show that the low rate of compensation or the delay of payment procedure gave ground for discontent and reason to sue the Romanian state. The acute deficit of land and the high number of foreign landowners in the region made impossible the recognition of their double property rights.

The expropriation of the landowners of Romanian origin or of those that opted for Romanian citizenship went on without many problems. The adjudicated cases referred to the violation of expropriation procedure, negligence or incompetence of the servants responsible for the expropriation or owner's requests for the repartition of another property placed in a different region. Generally speaking, landowners agreed that the expropriation procedure was a drastic one in Bessarabia, thus they sued the Romanian state for different reasons mentioned above. At the same time, the process of dispossession of Russian landowners occurred simultaneously with their loose of social status. Thus, their economic and social claims were camouflaged under the challenges of contested status of Bessarabia,

All estates owned by the Russian state (most of them situated in the districts Cetatea Alba and Ismail of the Southern Bessarabia), the Crown, the estates of Peasant's Bank (a great majority of them situated in the districts of Orhei, Chisinau and Tighina) and the estates of Bessarabian monasteries devoted to foreign religious establishments in the Near East (most of the estates belonged to the monastery of Vatoped), as well as long-lease estates, Zemstvo estates and urban estates were expropriated as well. Parish estates and local monasteries were also discontented with the expropriation. According to the Agrarian Law, one monastery could possess up to 50 ha of land, so as most of monasteries were subject to partial expropriation.

By the date of April 1st, 1922, 1.918.508,3030 ha of land constituted the lease fund administered by Casa Noastra. 1.342.798,6081 ha from the total amount were expropriated in the period of 1918 – 1922. By 1925, the expropriated land constituted 1.491.920,2477 ha or 4.480 properties. We have collected enough arguments to consider that the expropriation process can be considered finished by 1926.

2.4. PROCEEDING OF LAND DISTRIBUTION

The distribution of land represented the aim and the final stage of the reform. In order to obtain a more or less homogenous agrarian system, the same principles and the same mechanisms – with minor adjustments – were used in all the provinces. The expropriated land was allotted according to economic, social and moral criteria, without any distinction between urban and rural population. Besides land-workers, preference was given to teachers and priests. There were three types of plots: complete (6 ha), supplemented (up to 6 ha), colonization plots (8-10 ha). A number of 371.173 people were entitled to the allotment, among these about one fourth or 76.415 were legally and definitively allotted land by January 1st, 1922. The highest number of those or 105.907 lived in the districts of Hotin and Soroca.

By the end of 1922, it was clear that there was not enough land in order to satisfy the needs of all those included in the allotment lists. In order to solve the dilemma one of the two logical solutions was to be chosen: reduction of the plot size or reduction of the number of persons to benefit from allotment. The analysis of the data proved that generally the first solution was applied, properties of 100 ha being left untouched.

The most difficult situation was registered in the district of Hotin that had the highest density of population. There the size of the distributed plot was up to 2 ha. Thus, plots of 6 ha were distributed only to categories that constituted a priority in the allotment plan. An ultimate solution of the problem seemed impossible in a situation of a permanent population growth. Nevertheless the Romanian state was looking for solutions such as stimulation of internal colonization from the North to the South of the province. According to art. 41 of the Agrarian Law for Bessarabia, Casa Noastra facilitated the necessary credit for the inventory and offered material support for building a household. In spite of the fact that it was a partial solution to the problem, it was a practical one. At the same time, the archival documents suggest that in some cases the internal colonization lead to unexpected situations, such as population of important strategic points (such as the branch of Chilia, as well as small islands around the city) with non-Romanian ethnic groups – Macedonians, Bulgarians, Russians, and Ukrainians.

The discontent of the population, generated mostly by the acute land deficit in the most Bessarabian regions, was also caused by subjective factors. The archival sources point out at the abusive behaviour of public servants responsible for the application of the reform, some of the abuses coming to light only by the end of the 1920s – beginning of the 1930s (illegal allotment, issuing of false certificates of allotment, favouring of former landlords, bribery).

Another complicated issue was that of German colonists. Based on two Decrees-laws, of February 2nd and December 13th, 1915, they were dispossessed of all land through confiscation and auction sales. Those acts were revoked by Lvov Provisory government on March 11th, 1917 but no measures in order to reinstate the colonists were taken. Thus, before applying the Agrarian Law provisions to the German colonists, the Romanian government issued the Decree-law of October 6th, 1919 in order to restore their estates. Beforehand, the Directorate of Agriculture issued an ordinance in this sense, but it was cancelled by Casa Noastra that considered necessary to transfer all the colonists' land in the rural fund of the institution. A Regulation act issued in 1922 established the final procedure of the recognition of the colonists' property rights.

The acute deficit of land and the high density of population, comparing with other Romanian provinces, determined the lower size of the plot in Bessarabia. On the other side, the state reserve of land constituted 26,4 per cent of the total expropriated land, this in the situation when 14.137 breadwinners or 4 per cent of citizens with the right to land were not allotted any land. Thus, the distribution of land to the Romanian officers and of some categories of public servants that took place in the period of 1924-1928 raise question marks and can not be unilaterally explained. On January 18th, 1924, the *Law for the distribution of land to the officers in Bessarabia* was passed. In 1928, a law on the distribution of land of the former deputies of Sfatul Tarii, as well as of the members of the first Bessarabian autonomous government that accomplished the Union was passed, each representative being given 50 ha of land. We consider that these acts were inappropriate in the situation in which the allotment was not possible to finalize. There was a reserve of land that permitted other categories of populations to be allotted land, at the same time the archives reveal cases of rejection of land requests of agricultural engineers, although the art. 34 of the Agrarian Law gave priority to those citizens whose main occupation was agriculture. Therefore, the Romanian state also benefited from the agrarian reform by expropriating the estates of the Russian state and banks, as well as water resources, forests and the subsoil. The given access to land properties to a high number of public servants and officers presented a visible contrast with the insufficient land designated to peasantry.

2.5. RESULTS AND CONSEQUENCES OF THE AGRARIAN REFORM

There were different opinions concerning the final chronological point of the agrarian reform. As all the bodies responsible for the application of the reform were dissolved in 1924, a logical conclusion on the finalization of the reform by that date is required. At the same time, the archival documents suggest that repeated plotting and distribution of land as well as a series of trials on review took place up to 1928, some of them being prolonged till the beginning of the 1930s. The next stage in the evolution of the agrarian relations was marked by the legalization in 1929 of sale and purchase operations and regulation of rural landed credit – measures that were expected in the earlier stages of the reform but came in the condition of the world economic crisis of 1929-1933.

According to the data of the end of 1927, published by Constantin Filipescu, 357.016 Bessarabian breadwinners or 96 per cent of the total were distributed land, of which 262.536 Romanians and 94.480 of other nationalities. The number of peasants that benefited from distribution was higher than in Transylvania and Bucovina, the average of the plot constituted 3-3,5 ha – higher than in Bucovina but lesser than in Transylvania. The average of the plots for Romania constituted 2,8 ha.

The reformation of the landed fund was the most significant result of the reform. In quantitative terms, that meant the numeric and quantitative reduction of large properties and, subsequently, the obvious increase of small-and middle-size estates. The qualitative gain signified the increase in peasantry's life standard followed by an increase in per capita consumption, demographical growth, diminishing of mortality and infant mortality rates.

If the universal suffrage had a major impact on the political emancipation of peasantry, the allotment contributed to their social and moral emancipation, expressed through the amelioration of life quality and increase in the interest for education and culture. The agricultural alphabetization of peasantry through different agricultural institutions that were established in the second half of the 1920s as part of economic modernization was set at a more advanced level.

The adjustment of large estate to the new economic conditions was troubled by the slow tempo of expropriation and allotment, lack of free labour force and of the necessary agricultural implements, psychological disappointment combined with the tendency to preserve the traditional system of farming, elementary estimation of profitableness, supported by discussions on eventual new agrarian reform, as well as by the redirection of investment toward industrial branch and banking. Thus, the former owners of large estates that gradually

transformed into middle-class citizens made a minor contribution to the general progress of agriculture.

We have already pointed out at the fact that at the basis of land distribution the socio-economic principle stood, which could be easily deducted from the law provisions. Nevertheless, minority representatives repeatedly invoked that the reform had another motivation supported by ethno-political ideas. The data published by Gheorghe E. Cojocaru prove that the plot size was similar for all citizens entitled to land, regardless of their ethnic origin. Thus, Romanians were allotted plots of 3,5 ha, Ukrainians – 2,5 ha, Jewish – 3,8 ha, Gagauz – 4 ha, Bulgarians – 3,6 ha. Only the average of the plots of German colonists was a bit higher – 5,09 ha. The difference in plots size can be explained by the availability of land and the demand for land that varied by region.

We have to mention that the positive results of the reform were overshadowed by a series of problems that the allotted peasants had to overcome. The most difficult problem consisted in respecting the financial commitment on land redemption, as the state refused to the partial subsidy of 25 per cent of the cost of the expropriated land, initially established by law. A surplus of agricultural farm products could be ensured only by mechanized agriculture, this issue being directly linked with the access to the rural credits. The existing credit institutions could not meet the demand, peasants being forced to look for credit at lenders or to sell their land at a lower price. The urban emigration was also accepted as a solution for ensuring decent living conditions. In the middle of the 1920s, some Bessarabian families went for extreme solutions, such as external emigration. The phenomenon of peasants' emigration to the South America of 1924-1925 was mainly spread in Southern Bessarabia. The material difficulties degenerated in a moral state of despair from which the emigration agencies took advantage of. As the emigrants suggested, at the base of their decision stood precarious life conditions, worsened by the draught of 1923-1924, as well as by excessive taxes and bribery that expanded, on the one hand, and promises of a free prosperous life in America, on the other. The dissatisfaction of population was provoked by rural overpopulation which led to land shortage that was more acute than in other Romanian regions. Internal migration from the North to the South of Bessarabia displeased a part of the population as well. The archival documents suggest that the main agitators for emigration were not the emigration agencies but the citizens that intended to emigrate as well as those that returned mainly from Canada. We can not provide plain statistics on the number of emigrants and on those that returned within several years but the proceedings of Deputies Assembly state that those who came back found themselves in a more difficult

economical situation than before. The analyzed primary sources lead us to the conclusion that the emigration phenomenon that took alarming proportions was generally ignored by central authorities. It also stimulated bribery at a local level and contributed to the discredited reputation of public servants.

The reduction of agricultural output can not be treated as a direct consequence of the agrarian reform, as some historiography sources suggested, but was due to some more complex phenomena, common for the post-war East European countries, such as: general disorganization of rural economy, lack of a state program for the support of middle-size and small-size farms that needed financial support and access to agricultural knowledge in the conditions of financial responsibilities. At the same time, the policy of agricultural protectionism adopted by the industrial states in the interwar period substantially reduced the chance of the Balkan countries to export the output. The industrial investments did not solve the problem of rural overpopulation, neither that of mechanized agriculture. There was a program based on the provisions of art. 44 of the Agrarian Law on granting land from the Bessarabian rural fund to agricultural and industrial units with the aim of intensive development but it was reduced to renting different types of plots to private farmers. Thus, by the end of the first decade of the interwar period the private property straitened by state interventionism did not succeed in becoming the stimulus of market relations.

In the context of modernization, the agrarian reform has also to be perceived as something more than a mere distribution of land: it was part of a complex set of measures in order to stimulate and support the entire agricultural system that consisted of improvement of farming conditions, organization of rural credit, encouragement of rural cooperation. A modernization in a larger context was impossible without modernizing property relations, together with the right of free disposal of the rural property. The *Law on the land property circulation*, as well as the *Law on the organization of rural credit*, both aimed at supporting individual rural properties, came out only in 1929, although these were expected during a much earlier period. Nevertheless, the agrarian reform had a major impact on the structure of the rural fund and property relations, gave an important impulse to the development of agricultural education at a larger scale, contributed to deeper involvement of industrial sector in providing agricultural implements. The reform had a positive impact on improving peasantry's living standard and balancing its state of mind.

Chapter III

MODERNIZATION OF BESSARABIAN ADMINISTRATIVE SPHERE

3.1. THE PRINCIPLE OF ADMINISTRATIVE DECENTRALIZATION. ADMINISTRATIVE LAW OF 1925

One of desiderates of the administrative reform implemented in Romania after the Union was that of modernization of administrative bodies and services at local and central levels. The changes of institutional and human character supposed to have a strong impact on restructuring the relationship between public servants and the state, on the one hand, and between servants and citizens, on the other. The administrative modernization took place simultaneously with integrationist processes, the success on both fields being featured by a reduced degree of urbanization that had a direct impact on social, economic and cultural background of the region.

Three chronological stages of Bessarabian administrative organization – actually common for all the Romanian regions – can be distinguished: 1918-1925, 1925-1938, 1938-1940. Our research comprises the events that took place from 1918 up to the elaboration of the *Law on local administration* of August 3rd, 1929, in which the crucial moment was the *Law of administrative unification* of June 14th, 1925, based on the principle of administrative decentralization that presumed the division of executive duties (planning, funding and management) between the state and local communities, represented by democratically elected citizens, the principle of hierarchical power being replaced with administrative control or administrative trusteeship. Decentralization was considered a more elevated method of administration; its opportunity and success depended greatly on the place and time of application, as well as on the level of literacy and cultural background of the population it was applied to.

The Constitution of 1866 was the first legislative act that legitimated but did not determine the judicial content of the administrative decentralization. The new Constitution of 1923 reformulated and deepened the meaning of decentralization, setting the ground for future legislative acts. The legislator of the *Law of administrative unification* of June 14th, 1925 underlined that every region entered the common frame carrying in a different administrative experience, tradition and mentality; that is why there was a need in gradual unification. In this sense, there were discussions on the autonomy status for Bessarabia. As the province passed through a period of autonomy from March 27th to November 27th, 1918, the idea bore a speculative meaning for those that opposed the consolidation of United

Romania. Petre Cazacu considered that autonomy, perceived as a synonym of preserving Russian forms of life, did not and could not take roots.

A close analysis of the Administrative Law of 1925 content suggests that its provisions settled the adequate frame for modernization: elected representatives in local administrative councils, presence of minorities' representatives in administration, tendency for a balanced distribution of appointed and elected servants, gradual access of women in administration, formation of a competent and trained public servants corps. The law was followed by a series of decrees on the administrative division in force till 1929. According to them, the number of districts (*judet*) remained the same (9), while the number of urban communes raised and that of rural communes decreased. Generally, the period that followed the enforcement of the Administrative Law of 1925 was a stable one, as external destabilization factors visibly lowered in intensity.

3.2. INITIAL TRANSFORMATIONS AT INSTITUTIONAL AND TERRITORIAL-ADMINISTRATIVE LEVELS

During Bessarabian autonomy of 1918 there were all the necessary elements that ensured its functioning: Sfatul Tarii as legislative elected body, Council of General Directors as executive body, two ministers without portfolios in Romanian government. Starting with November 27th, 1918 the activity of directorates was extended until April 4, 1920; the only directorate that activated up to 1923 was that of Interior. Next to it acted a permanent commission that studied and translated old administrative acts and worked at modifying the statute on the organization of central administration.

The tensioned internal situation of the province dictated the necessity to create, between June and December of 1918, the General Bessarabian Commissariat. The archival sources suggest that the collaboration of the Commissariat with the directorates was a difficult one, as these were acting separately, mainly without informing the Commissariat on the matter. The Commission of unification of public services activated in Chisinau between May 1920 and November 192 and aimed at finalizing the administrative unification and polishing up the administrative mechanisms of the province.

On September 20th, 1921, Bessarabian Military Commandment was created, in order to harmonize the relationship between military authorities and public administration of the region. The archival documents attest a series of excesses in the activity of the Commandment. In the areas where the state of siege was set up, all decisions were to be taken jointly with local public administration, with

possible approval of central power. In January 11, 1922, its attributions were limited on a radius of a strip of 30 km along the border. The tensioned situation at the Eastern border of the country created difficulties in the co-ordination of the activities of Military Commandment and that of the United Districts' Office that were responsible for the security in the border areas.

Immediately after the Union, nine new prefectures were created and nine new prefects were appointed. Each prefect set up the duty of the director of prefecture which was occupied by an official with experience coming from other regions of Romania, namely the Old Kingdom. The nine counties were divided in 44 territorial units called *plasa*, 113 *voloste* (small rural districts), 1,272 villages (rural communes) in Northern and Central counties, 105 rural communes in the counties of Ismail and Cahul, the last ones preserving the organization formulae of 1878. In addition to these, there were 14 urban communes, of which 9 residences of county and 25 passes (*posada*). Until December 1, 1923, the parallel activity of subprefecture and *zemstvo* was harshly criticized by servants and officials; the attributions of these two institutions representing two different administrative systems doubled and this fact obstructed the normal work of administration. Thus, the elimination of *zemstvo* was inevitable.

3.3. THE STATE OF BESSARABIAN ZEMSTVO BEFORE THE UNION AND ITS ELIMINATION BY 1925

The establishment of local self-administration, called *zemstvo*, was implemented in Bessarabia on January 1st, 1864, according to the *Regulations on the Gubernial and district institutions*. The preservation of *zemstvo* in Bessarabia after its Union with Romania, up to the enforcement of the *Law of administrative unification* of June 14th, 1925, was an essential characteristic of Bessarabian administrative system.

At an initial stage, *zemstvo* represented a territorial unit that gradually evolved into a form of local self-administration with elective bodies that acted based on separate legislative acts. *Zemstvo's* evolution in the 19th century was mainly influenced by the needs of the rural community. According to several Russian scholars, such as Pavel Vinogradov and A.N. Vereščagin, *zemstvo's* reform represented a "political arrangement" or a compromise between liberal ideas and bureaucratic limitations of the second half of the century. In spite of the fact that the reform aimed at decentralizing Russian administrative system, the Tsarist government wanted to have a docile instrument of local administration that promoted the central power policy. The two main positions on the

issue of the relationship between zemstvo and state administration as well as on zemstvo's role in Russian society featured only at the beginning of the 1890s. According to the so-called *public theory of self-administration*, state and zemstvo were part of two different – even opposite – categories of thought. Liberal-democratic circles considered zemstvo as alternative to bureaucratic centralized system; thus, zemstvo aimed at contributing mainly to the solving of economic and social problems of local importance, while central bodies were responsible for administrative issues. According to the so-called *state theory*, zemstvo represented an “ingredient” of the state power that took over a series of economic, administrative, political, and legal activities, and zemstvo reform aimed at bringing liberal principles of government toward the “peak of the state pyramid”. In practice, zemstvo was seen as competing with bureaucratic state bodies that were far from answering the needs of a large numeric population.

The situation of Bessarabian Zemstvo before the Union, as depicted from the archival materials, proves that the institution lost the competition with central administration, transforming itself in an instrument of execution of state orders. Such Russian authors, as B. Veselovskij and P. Vinogradov, severely criticized partial social representation of zemstvo's elective bodies, based on the electoral property qualification. The existent three electoral colleges represented mainly the nobility class; nevertheless, especially at the centre of Russian empire zemstvo took roots and prospered.

In Bessarabia the activity of Gubernial zemstvo had a limited character, adjusting itself to political preferences of their members. As civil society was in a stage of formation, zemstvo did not represent a camp of confrontation of different social strata. A minor experience of peasants' participation in zemstvo existed in general but that was not the Bessarabian case; the statistical data from other Russian gubernias show that the peasants' participation in zemstvo partially increased zemstvo's allocations for education was higher. As for Bessarabian zemstvo, it showed practically no interest in developing educational institutions, and that can be proved by data on budget allocations and the number of primary schools. At the same time, the allocation for economical and agricultural fields constituted 7,6 per cent, that was higher comparing with the general average of 5,3 per cent. The constitution of zemstvo's budget was a complicated procedure, the main part of the money being designated to the upkeep of the servants' body. The data for the years 1910-1917 show an annual growth of expenditures, so as in 1918 the budget deficit constituted 44 mln. lei. Moreover, up to 50 per cent of the expenditures were made by Gubernial zemstvo.

Gubernial zemstvo manifested a higher degree of inertness than the district

zemstvo; a more efficient period in its activity was attested only by 1901, when Baron A. F. Stuart was elected as head of the Gubernial executive body (*uprava*). Only partial progress could have been attained by self-administrative bodies in poor and illiterate countries such as Russia: the multitude of duties zemstvo was in charge of (management, control, solicitors', statistics, sanitary, technical, sanitation, supplies, agricultural management, training, credit assistantship, etc.) did not ensure considerable progress at the peripheral gubernias. The bureaucratic policy promoted by central power in the marginal areas of the Empire, as well as the imposed administration in Russian language also restricted zemstvo's activity. Russian authors, such as B. Veselovskij and T.I. Tihonov, argued that Bessarabian zemstvo did not react to political animation of the beginning of the 20th century and was one of the most reactionary and conservative institutions, playing a superficial role in the society.

The revision of zemstvo legislation operated in 1917 consisted of the introduction – for the first time in Russian Empire and, respectively, in Bessarabia – of the universal, equal, direct and secret suffrage. Because of the revolutionary events of the autumn of 1917, it was not applied in practice.

In the period of transition from Russian to Romanian administration (1918-1925), the institution of zemstvo was gradually eliminated from the administrative system of the province. According to the Royal decree on the elimination of Gubernial *zemstvo*, dated from October 1919, its attributions and goods were to be transferred to the competence of Bessarabian directorates. Eugeniu Giurgea, a high-rank servant from the Old Kingdom, described the impediments artificially created by zemstvo's servants of Russian origin in the process of taking over zemstvo's goods: denial of the access to the information on zemstvo's accounts (mainly on the money offered by the Romanian government with the aim to revitalize zemstvo), opposition to signing the handing-taking over acts, invoking zemstvo's regulations etc.

According to the Royal decree of May 9th, 1919, the affairs of voloste's zemstvo were to be taken over by a provisional commission. The archival documents suggest that the statute of provisional commissions was vaguely defined in Bessarabia, given the moral and economic confrontation over zemstvo's future. The elimination of zemstvo at the district and voloste levels ended up by January 1, 1926, with the coming into force of the *Law of administrative unification* of June 14th, 1925.

Zemstvo's internal crisis made object of discussions held within the institution as well as outside its walls. The supporters of the Russian institution of self-administration claimed that the new administration treated zemstvo with

„suspicion and ill-will”; on the other side, the population that supported the Romanian administration was treated with distrust by zemstvo’s servants. The Congress of zemstvo’s district representatives of Bessarabia, held on July 10th, 1920, the Assembly of district representatives, held on December 14th, 1920 in Chisinau, as well as the assemblies of local representatives raised the question of revitalizing zemstvo from the legal and practical points of view. The attitude of Balti’s zemstvo toward Romanian administration – it was the first body that expressed its support to the Union of Bessarabia with Romania – was given as example of loyalty and successful cooperation of the old institution with the new regime. Zemstvo’s supporters considered that the Romanian administration reserved attitude toward zemstvo was because of the lack of information regarding the vital role it played before 1918. There was no reason to treat zemstvo as a “state within state”; it pretended to help state authorities in managing the administration at a local level. Thus, the motions forwarded to the government contained arguments on zemstvo’s support of the new regime and its readiness for cooperation with central and local authorities.

The publications that appeared at that time aimed at informing mainly on zemstvo’s history and achievements. The institution’s democratic character and the necessity to support its existence by enlarging its rights and responsibilities were the main ideas promoted by the Bessarabians Ion Buzdugan, Teodor Neaga, Petre Cazacu, Ion Pelivan, as well as by specialists and political leaders from the other Romanian regions, such as Onisifor Ghibu, Virgil Ionescu-Darzeu, Stefan Cocerva, G. Guldinschi. A balanced opinion on zemstvo was expressed by Paul Gore that underlined its positive, as well as negative features. On the one hand, zemstvo served the interests of the population – it acquired basic knowledge in administrative matters that could have been used at the higher stage of administration. On the other hand, the author pointed out at the “everlasting, deaf” confrontation between local and central administrative bodies that damaged citizens’ interests. The lack of an executive power and the tendency to keep the uniformity within zemstvo’s bodies were viewed as main impediments for its activity. Paul Gore seemed disappointed by those that after 1918 asked for the conservation of zemstvo in circumstances that favoured a large administrative decentralization. The documents regarding zemstvo’s financial situation, its activity after the Union, as well as its attitude to those transformations society faced, prove that zemstvo discredited itself because of the goals it aimed to achieve. Although progressive at that moment zemstvo’s legislation of 1917 was never enforced. During the last period of existence, zemstvo even tried to expand its attributions in the circumstances of the growing budget deficit and zemstvo’s

lowering reputation because of several „dirty” affairs (the example of so-called „Zemskij Sojuz” was presented here). The gradual transfer of responsibilities to the newly created administrative bodies placed zemstvo in a financial incapacity, and that affected its moral state as well. There were servants that considered that the eventual statute of autonomy for Bessarabia could be obtained only by keeping zemstvo intact. At the same time, the assemblies held in 1920 and 1921 expressed their will of an active integration of zemstvo in economic and social processes as a condition of its preservation.

Although unfamiliar to Romanian administrative tradition, *zemstvo* was a useful experience for Bessarabia. For the first time the system of local administration was based on the principles of representativeness and self-financing. Despite the restrictions imposed by an authoritative bureaucratic regime, zemstvo existed for a half of a century, its activity being interrupted only during the First World War. The achievements in agricultural management, sanitation and post service are worth mentioning; at the same time, zemstvo did not invest in enhancing cultural and educational level of Bessarabians. There is an opinion in historiography, according to which zemstvo aimed at redirecting the attention of the population at the peripheries of the Russian empire from national self-determination goals. The decision of preserving zemstvo after 1918 was dictated by the circumstances that shaped the processes of administrative unification and modernization. It was a temporary one, the elimination of zemstvo representing an important step on the way toward achieving these objectives.

3.4. THE PUBLIC SERVANT OF BESSARABIA: STATUS AND ACTIVITY

The historical experience shows that the success of an administration is in a direct connection with the professional level of the administrative body. After the Union, the creation of a proper legislative frame was followed by a series of efforts aimed at creating a professional body of public servants. Specialists in administrative matters, as well as politicians became conscious that an appropriately built cadre's policy would enhance state's administrative capacity. It supposed a reasonable distribution of servants within services and units, elaboration and implementation of a special activity program for each service, cooperation of servants of all levels, promotion and implementation of a consequent recruitment policy.

The success of administration also depends on a series of objective factors that shape the geographic, social, political and economic environments, as well as on a certain type of mentality and societal aspirations reflected in the entire

administrative system. A notorious specialist, Paul Negulescu, mentioned that some of the specific features of an administration character, shaped by the society it serves, could be found in the mechanisms of administration, discipline of the administrative body and the manner the service is performed, as well as in the attitude manifested to citizens. According to Negulescu, the essence of the public administration reform consisted in a recruitment policy based on a professional administrative training for servants of all levels, separation of politics from administration, clear norms for the appointment of high-rank servants, a clearly set wage system based on professionalism and seniority, a workable system of control, sanctions and rewards.

The dominant concept of the interwar period was the open access to public servants' body, the public administration being thus the only domain where younger people were employed without special education and practice. Besides that, the administrative modernization stimulated the involvement of servants that acted under the previous regime and supposed the de-bureaucratization of the administrative system of all levels. After the Union, a group of Bessarabian public servants expressed their concern to King Ferdinand of Romania on the degradation of public servants body and formulated the possible causes that generated the problems: mass speculation, over-population, large concessions to refugees, existence of sinecures, and poor wages for servants. The elaboration of a statute of public servants' body was considered an important step toward overcoming these issues and creating a homogenous body of public servants. In March 1919 a special commission was created by the Central administrative office of the Bessarabian Directorate of Interior. It aimed at elaborating a project on management of the activity of servants from prefectures and district councils and deciding on the proportion of appointed local servants to those coming from the other regions of Romania, mainly from the Old Kingdom. Although on July 24th, 1918, the recruiting commissions were ordered to give priority to local servants, there was a tendency to marginalize the local public servants in the general context of romanianization of the administrative bodies, as an important number of servants that served under the previous regime, continued to show – directly and indirectly – its unwillingness to take oath.

The recruitment policy of public servants from the other Romanian regions divided Bessarabian public opinion into pro's and con's. Those that supported the idea praised the important contribution of servants from the Old Kingdom, Bucovina and Transylvania to the reformation of the administrative system of the province. Some of the high-rank officials – Virgil Ionescu-Darzeu, Constantin Filipescu, Eugeniu Giurgea, Vespasian Erbiceanu – underlined certain features

of the administrative reform and its results; their publications serve as indispensable sources for the study of the integration and modernization processes that took place in the interwar Bessarabia. From the other side, there were opinions on unjust selection of servants for Bessarabia: many of them were „exiled” there for corruption and abuses and had nothing in common with the goals the new administration was willing to achieve there.

The necessity to elaborate a separate legislative act on the conditions of admission to the public servants body was earlier stipulated in the first Constitution of 1866 (art. 132). The *Law on the statute of public servants* of July 19th, 1923, based on art. 8 of the new Constitution of 1923 formulated the principles of social and national equity. According to the new law, any citizen that reached the age of 21 and had no criminal record could enrol as public servant. The holders of political and elected duties were exempted from that category. Art. 98 and 150 of the *Law of administrative unification* of June 14th, 1925, divided district and communal servants in two categories: administrative and specialized servants. The last category was subordinated to local communal and, respectively, district administration. Every servant was obliged to take the oath to the Royalty and was considered for a permanent and ongoing position only in a five-year period of service. A minimum experience of two years was necessary for promotion and for those that aspired at a higher position a university degree was required. The abuse of authority, exceeding of legal terms or responsibilities were sanctioned accordingly to a set of various sanctions (verbal, written, disciplinary, material sanctions). The participation in a strike was subject of criminal procedure – imprisonment for a period from 3 months up to 2 years and a fine from 1.000 to 10.000 lei.

In accordance with art. 37 of the Law which set the capacity exam as a compulsory procedure, the capacity exam became, for the first time, an essential and unique criteria of public servants recruitment. The knowledge of Romanian was considered an important professional criterion, so as a mechanism of control in this sense was established. Actually, the introduction of Romanian language in Bessarabian administrative system was a measure that was part of the romanianization process. The analysis of archival sources leads us to the conclusion that it raised positive reactions from a large majority of the population that lived in the countryside and mainly negative reactions from Russian-speaking citizens from the cities, those in duty facing the necessity to take the language exam. Thus, we would not agree with the affirmation stated by Petre Cazacu, according to which the nationalization and romanianization of state apparatus, that were to be considered by the adversaries as logical and natural, took place “peacefully

and painlessly”. The introduction of Romanian language in administration was a scrupulous process that required not only a moral support but also the state’s financial investments. In spite of the fact that the requirement for the official correspondence to be kept in Romanian was formulated in the summer of 1918, in five years of administration the correspondence was held in both Romanian and Russian languages in Bessarabia.

The testing of servants took place in all Romanian provinces, including Bessarabia, starting from October 1st, 1924. The statistics in this sense proves that the knowledge of Romanian language remained a stringent problem mainly concerning the servants from the already existent institutions, such as mayoralties, zemstvo at district and voloste levels. The situation proved to be satisfactory in newly-created institutions, such as prefecture and police. Only the servants that did not possess Romanian at all were dismissed; the great majority was given the chance to pass the exam. Several cases of bribery in exchange of positive exam results were attested.

Another intensely discussed problem was that of poor wages, in direct connection with the issues of abuse of authority and that of servants’ low living standard. An inspection of the Ministry of Interior held in Chisinau, Orhei and Tighina prefectures before the enforcement of the Administrative Law of 1925 underlined the shortage of servants of all levels. Those in duty were overloaded with paperwork – a typical situation in Bessarabia. Poor wages in these conditions generated cases of resignation, on the one side, and those of bribery and misappropriation of public funds, on the other.

In the context of administrative modernization the discussions were focussed on the necessity of organizing professional training for public servants. Thus, on June 4th, 1925 the Institute of Administrative Sciences was founded, with “Journal of Public Law” as official publication. In 1920 the institution was recognized as a branch of the International Institute of Administrative Sciences. Public servants of all levels from the entire country benefited from this training.

Bessarabian public servants were in the attention of central power, local deputies and as well as population. That was due to the fact that in the Eastern province the objectives of the new administration were clashing with a series of factors of internal and external nature, unfavourable to the regime. The most difficult task was the maintenance of public order disturbed by numerous and various attempts, such as illegal crossing of the state frontier, bolshevik propaganda, individual and group espionage, armed attacks, armed rebellions, such as those organized in Hotin and Tighina (1919), and in Tatar-Bunar (1924). The attempts, instigated by Soviet Russia and later USSR, aimed at maintaining a

state of permanent tension and effervescence within the local population, sowing uncertainty and mistrust in the efforts of the new administration, suggesting a reserved attitude concerning its solidity and prospects for consolidation. The analysed archival materials show that, besides moral prejudices, the administration had to face material ones (attempts of destroying the institutional buildings, gendarmerie posts, railways and landlines, etc. were quite often up to 1925). In that situation administration displayed suspicious attitudes to population; there were frequent cases of verbal insult and physical punishment.

Factors of external nature could not justify the abuses of public servants, such as bribery in exchange of issuing a document or making an illegal service. At parliamentary level Bessarabian deputies attempted at justifying cases of bribery exclusively by poor wages. Physical abuse of the local gendarmerie toward civilian population was another stringent problem. Such cases were a constant target for harsh critiques coming from the regional representatives, as well as from the population. The cases analyzed in the book suggest that poor cooperation between local authorities and gendarmerie was typical for Bessarabia; in some cases the existent cooperation aimed at covering abuses committed by one side or another. The acts of abuses of gendarmerie discredited the entire administrative system and were constantly criticized in Soviet historiography as typical attitude of servants to innocent citizens.

After 1918 the Bessarabian elite expressed two opinions regarding the necessity to reform Bessarabian administrative system. According to the first opinion, the external factor was to be blamed for provoking doubtful elements of servants' body that, through abuses and bribery, pictured the public servant in a bad light. According to the other opinion, the main problem of the administrative system was centralization. Thus, the main idea of the reform consisted of de-centralizing center-periphery relations, and thus, of elimination of reciprocal mistrust which led to the emergence of a rigid administrative system in the province. At the same time, there were opinions pretending that penetration of accidental elements compromising the administration morally and financially was possible because of the rigid recruitment system.

The subject of the relationship between local servants and population, as well as that of Bessarabians' attitude toward the forms and methods of the Romanian administration remained unknown to the public. The intention to reveal hundreds of reclamations and critical notes addressed to public authorities after the Union, as well as to display the harsh critics of Bessarabian deputies, were usually considered by Soviet historiography, as well as by several nowadays tendentious works, as a failure to build an ideal picture of the interwar Bessa-

rabia. The fact that the complaints of the population were taken into consideration by the administration reflects the degree of democratization of the post-war Romanian society, in contrast to the Soviet period when the citizen was imposed to “forget” about his rights because of the fear of being imprisoned and deported. Bessarabian deputies considered that one of the biggest drawbacks of the administration was an incorrect recruitment policy of public servants, as well as a weak national-cultural propaganda – that causes were revealed when the discontent of the population with the administration was discussed in the Parliament after Tatar-Bunar rebellion of September 12th-17th, 1924.

According to the archival sources, in many cases population had the impression that the only representatives of the administration were tax agents – in harsh economic conditions they were not very welcomed. Citizens were in need of prompt information on their rights and responsibilities; they expected reactions to their everyday needs and professional solutions to the problems they faced. Besides the above-mentioned obstacles, of an external character, there was also the public servant’s mentality, expressed by inertness, lack of responsibility, carelessness and ignorance of citizens’ needs as main negative characteristics of servant’s behaviour in the interwar period.

Thus, the complex process of administrative modernization required efforts from the state as well as from the entire society in order to overcome the material difficulties, as well as the psychological barriers and collective mentality drawbacks.

CONCLUSIONS

It goes without saying that Romanian interwar modernization represented an important stage in the general process of modernization that started in the second half of the 19th century. Romania of the 1918s comprised regions with different economic and political backgrounds shaped by various historical realities. The disastrous effects of the First World War and of the Russian revolution affected the entire Romanian territory, thus creating similar problems in the unified regions. The modernization efforts were aimed at the general progress of the Romanian space but varied in intensity and direction, depending on the region. The reactions of the local elites toward the policies and mechanisms of modernization promoted by the central power did not represent a homogenous and univocal picture either.

After 1918 Bessarabia as a constitutive part of Romanian state, become an object, as well as a subject of modernization. The characteristics of moderni-

zation featured within a mainly rural society, with a low level of urbanization (15 per cent) and low living standards that influenced people's collective mentality. Bourgeois reforms of the second half of the 19th century were only partially implemented in Bessarabia. The access to education and culture remained rather limited for the local population, this fact resulting into the lowest literacy level in Bessarabia, as compared to the other Romanian provinces, by 1918.

Electoral, agrarian and administrative reforms, analyzed in the majority of historiography works from the perspective of their unifying character can be certainly approached from a number of modernizing views. The democratic character of the reforms was essential in tracing clear objectives that became urgent for Romanian society: guarantee of the universal suffrage, distribution of land, guarantee of citizens' participation in the public life.

The universal suffrage represented one of the most important accomplishments for Romanian people. It was meant to ensure equal voting rights to all citizens, regardless of residence, national or social affiliation. It had also to guarantee direct and indirect participation in local and country governance and as well as consolidate social cohesion. Although army and women had no right to vote, and there was an age limit granting this right to men (21 years), the social space of Romanian political life was considerably enlarged. The principle of obligatory voting was a wise measure that aimed at cultivating social devotion of the population to democratic institutions. During the first interwar decade, Romanian voters took part in six ballots. The proportion of Bessarabian voters for Deputy Assembly constituted 73,35 per cent, for the Senate the proportion varied between 54,8 and 75 per cent. Every ballot represented a free expression of the voters' will, and, at the same time, Bessarabian electorate proved to remain more conservative and reserved to new political options. It was easier influenced by the official message, if compared to the voters from the other provinces.

Economic modernization of the first decade consisted in a series of major transformations of property rights mainly induced by social and psychological factors, rather than by economic ones. The private property, declared "sacred and inviolable" by the first Constitution of 1866, became expropriated "for the cause of national utility". Therefore, the post-War agrarian legislation inclined the balance toward the social or public significance of the property. Analysed from this point of view, the agrarian reform is considered an important stage of the process.

In Bessarabian agrarian reform, together with the social aspect that aggravated because of the war and revolution, the national aspect was more accentuated than in the other Romanian regions. Bessarabian landlords, of whom only

a third were of Romanian origin, considered the expropriation procedure as a drastic measure. This discontent often resulted into long-lasting judicial proceedings, some of them extending over a decade. Russian landlords considered themselves the most vulnerable and infringed, if compared to the other minorities. As a logical consequence of the reform those that possessed more land had more to lose. More than that, besides their welfare they also lost their socio-political status. Thus, a regime change meant a radical shift for the majority of the landlords. As a result, some of them adopted an anti-Romanian position (that was not necessarily a pro-Russian one, because of their disagreement with the socialization measure).

The main characteristics of Bessarabian agrarian reform could be found while analysing the application process. The acute deficit of land and the high density of the population, compared to other Romanian provinces, were the major motives for reducing the size of plots. On the other hand, the mechanism of the reform proved to be a rigid one – there was staff shortage, lack of competent specialists in agricultural matters at local and central levels, as well as poor general coordination of work at different levels. At the end of the reform there were 14.137 breadwinners or 4 per cent of citizens who had the legal right for land and were left aside. In such conditions, the state efforts for creating a solid reserve of landed property that constituted 26,4 per cent from the total expropriated land proved to be an exaggerated solution.

Socio-political and economic modernization was followed by the modernization of the administrative domain at central and local levels. Based on the principle of administrative decentralization, the reform intended a gradual transfer of power from central to local authorities, elected by citizens via universal suffrage. The investment of local bodies with large prerogatives, creation of a professional body of public servants that could directly contribute to administrative de-bureaucratization and reorganization of the relationship between the state and public servants was another aim of the reform, implemented in order to ensure the respect of citizens' rights, their development and education.

The concerns about administrative modernization went beyond the Parliamentary debates, filling out the space of speciality journals and newspapers, as well as of thematic lectures and reunions. There were discussions regarding the ways of elaborating a common legislative frame that would feature the organizational principles, as well as common administrative units and methods. There were also debates whether keeping or not the local institutions of self-administration, such as *zemstvo* in Bessarabia. Although *zemstvo* attested a half-century of existence in Bessarabia, it proved to be a conservative institution, its reactionary

tendencies being remarked by Russian scholars of the end of the 19th – beginning of the 20th centuries. Zemstvo movement on the eve of the Russian revolution of 1905 was unfamiliar to Bessarabian zemstvo; it expressed a minimum interest in the problems society faced, such as the organization of primary education system held in the mother-tongue. Before the Union, the Bessarabian zemstvo entered an acute budget deficit; after 1918, despite the financial support from the Romanian government, the institution did not respond to democratization processes that by that time became a reality for Bessarabian society. During the period of 1918-1925, zemstvo proved reticent and unwilling to integrate, thus being gradually removed from the administrative system. Its attributions were taken over by provisional commissions.

The constitution of a competent and professional body of public servants was another serious challenge. During the first interwar decade, the recruitment mechanism in Bessarabia remained rigid; moreover, there was a reticent attitude toward local servants that were considered as opting for local autonomy. The local staff, although in a constant critical position, was not a uniform mass either: the whirl of events that succeeded in Bessarabia divided the corps into supporters and critiques of the new administration, so as their attitude varied from a harsh critique and a tacit hostility to an unconditional support of an administration performed in the native Romanian language of the majority if the population.

Bessarabian interwar modernization which is actually an integral part of Romanian modernization should be understood as a long and laborious progress toward modernity. The last one was interrupted after the occupation of Bessarabia in June 1940 when it was placed in a rigid political and social-economic frame that entered a dictatorship. The Soviet/socialist type of modernization was not a harmonious one; it was rather a unilateral forced process with negative long-term consequences for the social, cultural and moral spheres. Nowadays modernization/Europeanization started by the detachment of the territory between Pruth and Dniester from the USSR. The conclusion that finalizes this book is that the interwar modernization of Bessarabia, as integral part of the Romanian state, serves as a solid ground for the present day modernization. The democratic liberties and values gained after the Union – partly through the application of electoral, agrarian and administrative reforms – represent the true values of a genuine European society.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

A. Arhive

- **Arhiva Națională a Republicii Moldova (A.N.R.M.)**
fond 70 Comisia interimară de zemstvă a județului Chișinău (1918-1925):
inventar 3, d. 13; inventar 4, d. 9, 22; inventar 5, d. 3, 45.
fond 120 Prefectura și preturile județului Bălți: inventar 1, d. 6, 545.
fond 339 Prefectura și preturile județului Lăpușna: inventar 1, d. 20, 21,
38, 54, 55, 96, 124, 150, 202, 411, 608, 713, 745.
fond 742 Directoratul de Interne al Basarabiei (1918-1923): inventar 1,
d. 10, microfilm 39, 45; inventar 4, d. 22; inventar 6, d. 38, microfilm 24.
fond 1417 Directoratul de Agricultură al Basarabiei (1918-1923): inventar
1, d. 4, 6, 50, 104, 139.
fond 2067 Primăriile satelor județului Cahul: inventar 1, d. 18, 1578.
- **Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (A.O.S.P.R.M.)**
fond 49 Comitetul Regional Moldovenesc al PC (b) din Ucraina: inventar
2, d. 143, 201.
- **Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României (A.N.I.C.)**
fond Reforma agrară din 1921 din România: județul Lăpușna, d. 2/1923,
7/1926; județul Soroca, d. 2/1924, 5/1924, 671925, 11/1929, 41/1932,
72/1933, 106/1933; județul Hotin, d. 5/1929, 29/1930-1932, 33/1931,
59/1933, 75/1933, 142/1937; județul Bălți, d. 2/1923, 9/1928, 167/1934;
județul Orhei, d. 3/1924, 5/1928, 7/1929, 21/1930, 76/1935; județul Ismail,
d. 48/1931, 138/1938, 150/1939; județul Cahul, d. 4/1927, 35/1931,
218/1935; județul Cetatea Albă, d. 5/1927; județul Tighina, d. 63/1933.
fond Ministerul de Interne: d. 456/1918, 458/1919, 475/1919, 1/1920,
134/1920, 60/1921, 84/1922, 745/1922, 351/1924, 515/1925, 528/1925,
780/1925.
fond Președinția Consiliului de Miniștri: d. 100/1920, 20/1922, 3/1924,
4/1926, 10/1927.
- **Arhivele Naționale ale României (A.N.R.), filiala Iași**
fond 18 Camera Agricolă Cetatea Albă: d. 1/1919, 8/1919, 11/1919,
19/1919, 22/1919, 22/1920
- **Arhivele Naționale ale României (A.N.R.), filiala Cluj**
fond Iuliu Maniu: d.5/1904-1936
- **The National Archives of the United Kingdom: Public Record Office (TNA: PRO)**
Foreign Office (FO) 371/7700 Central 6090/1536/37; 371/7698 Central
1536/1536/37; 371/10486 Northern 2178/493/38.

- **Biblioteca Academiei Române, Manuscrise (B.A.R., Msse), Secția de corespondență**
fond Ion Pelivan: nr. 164.107; 164.114; 164.115; 181.064; S71/CDLXXXIX.

B. Legislație, dezbateri parlamentare

„Monitorul Oficial” („M.O.”), 1918-1928

„Dezbaterile Adunării Deputaților” („D.A.D.”), fond Ion Pelivan: nr. 164.107; 164.114; 164.115; 181.064.

„Dezbaterile Constituintei: Senatul”, 1919-1929

- ANTEPROIECTUL DE LEGE ... 1919 *Anteproiectul de lege generală pentru independența comunelor, județelor și pentru descentralizarea administrativă, întocmit de Cercul de studii al Partidului Național Liberal. Studiu critic de N. Ioan, In: Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, anul I, nr. 2-3, „Reforma Socială”, București, 1919, p. 515-527.*
- ARTICOLUL 44 ... 1927 *Articolul 44 din Legea Agrară pentru Basarabia și intensificarea agriculturii, In: Buletinul Agricol, anul II, 1927, nr. 12, p. 3-5.*
- DECRET-LEGE ... 1918 *Decret-lege relativ la exproprierea pentru cauză de utilitate națională, nr. 3.697, București, 1918.*

C. Documente publicate, memorii

- BERCIU-DRĂGHICESCU, BRÂNCEANU 1994 A. Berciu-Drăghicescu, L. Brânceanu, *Unirea Basarabiei cu România, 1918-1927 (Documente)*, București, Editura Globus, 1994.
- HAMANGIU 1926 Constantin Hamangiu, *Codul general al României*, vol. IX-X, 1919-1922, *Legi uzuale*, București, 1926.
- HAMANGIU 1928 Constantin Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XI-XII, 1922-1926, vol. XIII-XIV, *Legi noi de unificare*, „Națională” Alcalay, București, 1928.
- MARGHILOMAN 1927 Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. V, București, 1927.
- SCURTU, MOCANU, SMÂRCEA 1995 Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.
- THE CASE FOR BESSARABIA 1919 *The Case for Bessarabia. A collection of documents on the Rumanian occupation*, with a preface by Prof. Paul Miliukov, Wilkinson Bros., London, 1919.
- ZEMSTVA ÎN BASARABIA 1920 *Zemstva în Basarabia. Regulamente*, Ediția zemstvelor județene, “Glasul Țării”, Chișinău, 1920.

II. LUCRĂRI ȘI STUDII

- A.L.M. 1924 A.L.M. [A. Lascarov-Moldovanu – n.a.], *Deslușiri administrative pe înțelesul tuturor. Despre județe*, In: România Administrativă, 1924, nr. 11, p. 190-191.
- ABRAMOV 1998 V.F. Abramov, *Zemskaja ideja v Rossii i sovremennoe mestnoe samoupravlenie*, In: *Tret'je zveno gosudarstvennogo stroitel'stva Rossii*, Slavic Research Center, Hokkaido University, March 1998, Reluat în: Occasional Papers on Changes in the Slavic-Eurasian World, nr. 73, p. 87-109.
- AGRIGOROAIEI 2001 Ion Agrigoroaiei, *România interbelică*, vol. I, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 2001.
- AGRIGOROAIEI 2004 Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Intregire și a Marii Uniri, Iași 1916-1918*, Editura Fundației AXIS, Iași, 2004.
- AGRIGOROAIEI 2007 Ion Agrigoroaiei, *Basarabia de la Unire la integrare*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2007.
- AGRIGOROAIEI 2008 Ion Agrigoroaiei, *România în relațiile internaționale 1916-1918*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.
- AGRIGOROAIEI, CRISTIAN, IACOB 1989 Ion Agrigoroaiei, Vasile Cristian, Gheorghe Iacob, *România de la independență la Marea Unire*, Editura Universității “Al.I. Cuza”, Iași, 1989.
- AGRIGOROAIEI, PALADE 1993 Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, *Basarabia în cadrul României întregite. 1918-1940*, Universitas, Chișinău, 1993.
- AGRIGOROAIEI, PREDĂ, CALCAN 2008 Ion Agrigoroaiei, Gavriil Preda, Gheorghe Calcan, *România interbelică. Economie-Administrație-Apărare*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2008.
- ALDCROFT, MOREWOOD 1995 Derek H. Aldcroft, Steven Morewood, *Economic Change in Eastern Europe since 1918*, Edward Elgar, Aldershot, 1995.
- ALEXANDRESCU 1921A. Alexandrescu, *Raporturile dintre stat și funcționari*, România Nouă, București, 1921.
- ALEXANDRESCU 2007 Ion Alexandrescu, *Recensămintele României. Mică enciclopedie*, Meronia, București, 2007.
- ALEXANDRESCU, BULEI, MAMINA, SCURTU 1995 Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Partidele politice din România (1862-1994). Enciclopedie*, Mediaprint, București, 1995.
- ALEXANDRI 1924 Nicolai N. Alexandri, *Bessarabija I bessarabskij vopros*, Moskva, 1924.
- ALEXIANU 1938 George Alexianu, *Regimul electoral în România*, In: *Enciclopedia României*, volumul I, capitolul IV, Imprimeriile Naționale, București, 1938, p. 235-245.

- ANDRONACHI 1932 Gh. Andronachi, *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, Chișinău, 1932.
- ANTONESCU 1928 Mihai A. Antonescu, *Regimul agrar românesc și chestiunea optanților unguri*, Tipografia „România Nouă”, București, 1928.
- ANTONESCU 1941 Mihai A. Antonescu, *Pentru Basarabia și Bucovina. Îndrumări date administrației desrobitoare*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1941.
- ANUARUL STATISTIC AL ROMÂNIEI 1923 *Anuarul statistic al României, 1922*, Tipografia Curții Regale F. Göbl & fiii, București, 1923.
- ANUARUL STATISTIC AL ROMÂNIEI 1926 *Anuarul statistic al României, 1925*, București, 1926.
- APEL NOMINAL ... 1928 *Apel nominal cu adresele D-lor deputați. Sesiunea ordinară 1927-1928*, „Imprimeriile Statului”, București, 1 martie 1928.
- ARBORE 1990 Zamfir C. Arbore, *Țăranii români din Basarabia*, In: Patrimoniul. Almanah de cultură istorică, Chișinău, 1990, nr. 1, p. 145-146.
- ARGETOIANU 1927 C. Argetoianu, *Capitalismul și reforma administrativă*, In: Arhiva pentru știință și reformă socială, Anul VI, nr. 3-4, p. 255-265.
- ARMSTRONG 1926 Hamilton Fish Armstrong, *The New Balkans*, Harper&Brothers Pbs, New York and London, 1926.
- ARVA 1919 M.C. Arva, *Cu prilejul aplicării reformei agrare în Basarabia*, In: Buletinul Agricol, II, nr. 5-6, martie 1919, p. 71-73.
- ARVINOV 1904 N.N. Arvinov, *K voprosu o vzaimnyh otnošenijah gubernskih i uezdnyh zemstv*, Izdatel'stvo „Saratovskoj zemskoj nedeli”, Saratov, 1904.
- ATLAS ... 1938 (2003) Ministerul Agriculturii și Domeniilor, *Atlas statistic „Agricultura în România” (1938)*, București (reeditat în 2003).
- AUTY, OBOLENSKY 1976 *An Introduction to Russian History*, Ed. by Robert Auty and Dimitri Obolensky, Cambridge University Press, Cambridge, 1976.
- AVREH 1991 A.Ja. Avreh, *P.A. Stolypin i sud'by reform v Rossii*, Politizdat, Moskva, 1991.
- BABEL 1926 Antony Babel, *La Bessarabie: Etude historique, ethnographique et economique*, Paris, 1926.
- BADULESCU 1925 Alexandru Badulescu, *Vosstanie v Tatarbunare. (K sudu nad 500 bessarabskimi krestjanami)*, Izdatel'stvo M.O.P.R., Moskva, 1925².
- BARBJUS 1927 Anri Barbjus (Henri Barbusse), *Palaci, Belyj terror na Balkanah*, Izdatel'stvo CK M.O.P.R. SSSR, Moskva, 1927.
- BASARABEANU 1935 Gr. Basarabeanu, *Proprietatea rurală în România*. Teză de doctorat, “Copuzeanu”, București, 1935.

- BASCIANI 2004 Alberto Basciani, *Les relations italo-roumaines et la ratification du traité pour la Bessarabie (1919-1927)*, In: *East-Central Europe and the Great Powers Politics (19th-20th Centuries)*, Ed. by Veniamin Ciobanu, Junimea, Iași, 2004, p. 196-209.
- BASCIANI 2007 Alberto Basciani, *La difficile unione. La Bessarabia et la Grande Romania, 1918-1940*, prefazione di Keith Hitchins, II edizione, Ed. Aracne, Roma, 2007.
- BĂDĂRĂU 1927 M. Bădărău, *Părerii asupra Politicii Agricole de după război*, Opinia, Iași, 1927.
- BĂRBULESCU, DELETANT, HITCHINS, PAPACOSTEA, TEODOR 1998 Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998.
- BEREND 1998 Ivan T. Berend, *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II*, University of California Press, 1998.
- BEREND 2003 Ivan T. Berend, *History Derailed. Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century*, University of California Press, 2003.
- BEREZNJAKOV 1957 N.V. Bereznjakov, *Bor'ba trudjaščihsja Bessarabii protiv interventov v 1917—1920 gg.*, Kišinëv, 1957.
- BEREZNJAKOV, BOBEJKO, KOPANSKIJ, MURZAC, PLATON 1940 N.V. Bereznjakov, I. Bobejko, Ja.M. Kopanskij, U.G. Murzac, V.P. Platon, *Bor'ba trudeaščihsja Bessarabii za svoë osvobođenje i vossoedinenie s Sovetskoj Rodinoj (1918-1940)*, Kartja Moldovenjaskë, Kišinëv, 1970.
- BERINDEI 2003 Dan Berindei, *Modernitate și trezire națională*, Editura Fundației Pro, București, 2003.
- BESSARABIA AND ROMANIA 1919 *Bessarabia and Romania*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919 (ediția în l. franceză, *Bessarabie et Roumanie*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919).
- BESSARABIAN DELEGATION ... 1919 *Bessarabian Delegation: The Roumanians before the Peace Conference. The Question of Bessarabia*, Paris, September 1919.
- BESSARABIJA 1929 *Bessarabija. Voënno-geografičeskij spravočnik*, Naučno-ustavnoj otdel Štaba R.K.K.A., Moskva, 1929.
- BESSARABSKAJA GUBERNIJA 1903 *Bessarabskaja gubernija*, Tipografia Štaba Otdel'nogo Korpusa pograničnoj straji, Sankt-Peterburg, 1903.
- BITOLEANU 1981 I. Bitoleanu, *Din istoria României Moderne, 1922-1926*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- BLACK 1966 Cyril E. Black, *The Dynamics of Modernization. A Study in Comparative History*, Harper&Row Publishers, 1966.

- BLACK 1974 Cyril E. Black, *Eastern Europe in the Context of Comparative Modernization*, In: *The Politics of Modernization in Eastern Europe. Testing the Soviet Model*, Ed. by Charles Gati, Praeger, 1974, p. 22-37.
- BOLD 1987 Emilian Bold, *Consolidarea unității național-statale românești. Măsurile legislative economice, politice și sociale (1918-1940)*, Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, 1987.
- BOLDUR 1927 Alexandru Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*, Paris, 1927.
- BOLDUR 1935 Alexandru Boldur, *Istoria Românilor cu privire specială la Istoria Basarabiei. Soarta istorică a nobilimii din Basarabia*, 1935.
- BOLDUR 1992 Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, Editura Victor Frunză, Buurești, 1992.
- BORISOV 1927 B. Borisov, *3-ja godovščina Tatarbunarskogo vosstanija*, In: *Krassnaja Bessarabija*, Moskva, 1927, nr. 4-5, p. 31-40.
- BORT 1915 V. M. Bort, *Na puti izlomov i bor'by. Očerki russkogo zemstva 1864-1914 gg.*, Tipografija „Trud” G.V. Barana, Proskurov, 1915.
- BOSIANO 1920 C.C. Bosiano, *La politique paysanne en Roumanie depuis la guerre*, Jouve, Paris, 1920.
- BOTUȘAN'SKIJ 1976 V.M. Botușan'skij, *Hotinskoe vosstanie (Sbornik dokumentov i materialov)*, Kișinëv, 1976.
- BOZGA 1973 V. Bozga, *Considerații cu privire la reforma agrară din 1921*, Extras din *Studii și cercetări economice*, București, 1973.
- BOZGA 1997 V. Bozga, *Agricultura sub semnul transformărilor sociale*, In: *Istoria economică a României: De la începuturi până la cel de-al doilea război mondial*, Coord. Nicolae N, Constantinescu, vol. I, ediția II, Editura Economică, București, 1997.
- BROHÉE 1920 Georges Brohée, *Deux articles de journaux roumains*. Extrait du Rapport, adressé à la Croix-rouge belge. Avant-propos de A. N. Kroupensky, Imprimerie Lahure, Paris, 1920.
- BRYJSJAKIN, SYTNIK 1969 S.K. Brysjakin, M.K. Sytnik, *Torjestvo istoričeskoj spravedlivosti. 1918 I 1940 gody v sud'bah moldavskogo naroda*, Kartja Moldovenjaskě, Kișinëv, 1969.
- BUCUR 2005 Maria Bucur, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, Polirom, Iași, 2005.
- BUDAK 1961 I.G. Budak, *Burjuaznye reformy 60-70-h gg. XIX v. v Bessarabii*, Kartja Moldovenjaskě, Kișinëv, 1961.

- BUGARIN, PAVELESCU, SCURTU 1998 Codruța Bugarin, Ion Pavelescu, Ioan Scurtu, *Economia Basarabiei în anii 1918-1940*, In: Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, Ion Șișcanu, Nicolae Enciu, Gheorghe E. Cojocaru, *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998*, Semne, București, 1998, p. 140-161.
- BUHĂIESCU 1921 T. Buhăiescu, *Învățământul agricol în Basarabia*, In: Basarabia agricolă, III, nr. 3-4, 1921, p. 95-100.
- BULETINUL STATISTIC AL ROMÂNIEI 1919 *Buletinul statistic al României* (1919), seria IV, vol. XIV, București, 1919.
- BUZDUGAN 1918 Ion Buzdugan, *Țăranii și boierii din Basarabia*, In: Sfatul Țării, din 16 octombrie 1918.
- CARABELLA 1922 A. Carabella, *Agricultura în 1921*, „Adevărul”, București, 1922.
- CARDAȘ 1924 Agricola Cardaș, *Aspecte din reforma agrară basarabeană*, Chișinău, 1924.
- CAZACU 1921 Petre Cazacu, *Instituția publică numită “zemstvo” în cadrul statului absolutist rusesc și în cadrul statului român din timpurile noastre*, Iași, 1921.
- CAZACU 1925 Petre Cazacu, *Cuvinte adevărate relativ la frământările politico-sociale din Basarabia*, Tighina, 1925.
- CAZACU 1926 Petre Cazacu, *Notes sur la Bessarabie*, București, 1926.
- CAZACU 1928 (1992) Petre Cazacu, *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru, 1918-1928*, Universul, București, 1928 (Știința, Chișinău, 1992).
- CERNEA 2003 Emil Cernea, *Criza dreptului în România la 1907*, Editura Universității din București, București, 2003.
- CERNEA, MOLCUȚ 1992 Emil Cernea, Emil Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, „Șansa”, București, 1992.
- CHIROT 1989 *The Origins of Backwardness in Eastern Europe. Economics & Politics from the Middle Ages until the Early Twentieth Century*, Ed. by Daniel Chirot, University of California Press, 1989.
- CIACHIR 1996 Nicolae Ciachir, *Marile Puteri și România, 1856-1947*, Albatros, București, 1996.
- ČIČERIN 1997 (1903) B.N. Čičerin, *Bjurokratija i zemstvo*, In: *V poiskah svoego puti: Rossija mejdu Evropoj i Aziej*, Hrestomatija po istorii Rossijskoj občestvennoj mysli XIX i XX vv., „Logos”, Moskva, 1997, p. 29.
- CIOBANU 1993a Ștefan Ciobanu, *Basarabia*, Universitas, Chișinău, 1993.

- CIOBANU 1993b Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Universitas, Chișinău, 1993.
- CIORANESCU ET AL. 1967 *Aspects des relations russo-roumaines. Retrospectives et orientations.* Etudes de George Cioranescu et al., Paris, 1967.
- CIPĂIANU 1920 G. Cipăianu, *Exproprierea și împroprietărirea*. Conferință, In: Buletinul Agricol, III, nr. 1-2, ianuarie 1920, p. 6-8.
- CLARK 1922 Charles Upson Clark, *Greater Roumania*, Dodd, Mead and Company, New York, 1922 (ediția a 2-a, *United Roumania*, New York, 1932).
- CLARK 1927 Charles Upson Clark, *Bessarabia. Russia and Roumania on the Black Sea*, Dodd, Mead and Company, New York, 1927.
- COADĂ 2009 Ludmila Coadă, *Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice*, Monografia ANTIM VI, Editura Pontos, Chișinău, 2009.
- COCERVA 1924 Ștefan Cocerva, *Organizarea administrativă locală de sub Imperiul Rus*, In: România Administrativă, V, 1924, nr. 2, p. 26-27; nr. 9, p. 143-145.
- COJOCARU 1997 Gheorghe E. Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, Semne, București, 1997.
- CONSTANTINESCU 1927 Tancred Constantinescu, *Efectele legii electorale și învățămintele ce decurg din alegerile făcute după război*, București, 1927.
- CONSTITUȚIUNEA ROMÂNIEI 1938 *Constituțiunea României*, In: *Enciclopedia României*, vol. I, cap. 3, partea II, Imprimeria Națională, București, 1938.
- CORNĂȚIANU, IONESCU-ȘIȘEȘTI 1937 N. Cornățianu, Gh. Ionescu-Șișești, *La réforme agraire en Roumanie et ses conséquences*, Bucharest, 1937.
- CORNĂȚIANU 1930 N. Cornățianu, *Reforma agrară și gospodăria noastră agricolă*, Cartea Românească, București, 1930.
- CORTEANU 1940 Andrei Corteanu, *Doă discursuri relativ la problema agrară*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1940.
- COSTIN MURGESCU (I) 1985; (II) 1990 V. Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985; vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1990.
- CRESIN 1929 R. Cresin, *Agricultura în Basarabia*, In: Buletinul Agriculturii, 10, București, 1929, nr. 3-4, p. 132-151.
- CUTCUTACHE 1931 C.D. Cutcutache, *Un mare conflict internațional: opțiunile unguri ai Transilvaniei și reforma agrară din România*, București, 1931.
- CUVÂNTARE ȚINUTĂ ÎN PARLAMENTUL ȚĂRII ... 1924 *Cuvântare ținută în Parlamentul Țării de Pan. Halippa, deputat de Soroca (28 noiembrie 1924)*, Imprimeriile Statului, București, 1924.

- DAMIAN 1928 C. Damian, *Reforma agrară din 1918-1921. Studiu social-economic, Lupta*, București, 1928.
- DAMIAN 1937 Ioan Damian, *Controlul administrativ (controlul ierarhic și tutela administrativă). Cu privire specială asupra administrațiilor locale*, Institutul de Arte Grafice Uhrmann, Timișoara, 1937.
- DASKALOV 1997 Roumen Daskalov, *Ideas about, and Reactions to Modernization in the Balkans*, In: *East European Quarterly*, XXXI, nr. 2, June 1997, p. 141-174.
- DAVIES 2006 Norman Davies, *Istoriya Evropy*, Izdatel'stvo Hranitel', Moskva, 2006 (ediția în l. engleză, *Europe: A History*, Oxford University Press, Oxford, 1996).
- DĂIANU 2006 Daniel Dăianu, *Ce vom fi în Uniune. Pariul Modernizării României*, Polirom, București, 2006.
- DEMBO 1924a V. Dembo, *Bessarabskij vopros. Bessarabia, Rumynija, Dunaj. Kak zabvačena Bessarabija? Uderjutsja li Rumynija v Bessarabii*, Gosudarstvennoe Voennoe Izdatel'stvo, Moskva, 1924.
- DEMBO 1924b V. Dembo, *Nikogda ne zabyt'! Kronavaja letopis' Bessarabii (po oficial'nym dokumentam)*, Krasnaja Nov', Moskva, 1924.
- DEMBO 1926 V. Dembo, *Posle Tatarbunara*, In: *Krassnaja Bessarabija*, Moskva, janvar'-fevral' 1926, nr. 1, p. 18-20.
- DEMBO 1931 V. Dembo, *Bessarabskoe krestjanstvo pod vlastju kulakov i pomeščikov*, Izdatel'stvo CK M.O.P.R. SSSR, Moskva, 1931.
- DEMBO, TIMOV, 1925 V. Dembo, K. Timov, *Vosstanie bessarabskib krest'jan protiv rumynskib pomeščikov*, Moskovskij rabočij, Moskva, 1925.
- DENNIS 1924 Alfred L.P. Dennis, *The Foreign Policies of Soviet Russia*, J.M.Dent&Sons Ltd., London, 1924.
- DEUTSCH 1960 Karl W. Deutsch, *Social Mobilization and Political Development*, In: *The American Political Science Review*, September 1961, vol. LV, nr. 3, p. 493-514.
- DEUX MINISTRES DU CABINET ROUMAIN 1920. *Deux ministres du cabinet roumain*, Imprimerie Lahure, Paris, 1920.
- DEZVOLTARE ȘI MODERNIZARE ... 1988 *Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919-1939. Culegere de studii*, Coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, Editura Politică, București, 1988.
- DICTIONARY OF RUSSIAN HISTORICAL TERMS ... 1970 *Dictionary of Russian Historical Terms from the Eleventh Century to 1917*, Compeiled by Sergei G. Pushkarev. Edited by George Vernadski and Ralph T. Fisher, Jr., Yale University Press, New Haven and London, 1970.
- DICȚIONARULUI STATISTIC AL BASARABIEI 1923 *Dicționarul statistic al Basarabiei*, Glasul Țării, Chișinău, 1923.

- DOBRINESCU 1991 Valeriu-Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918-1940*, Junimea, Iași, 1991.
- DOBROGEANU-GHEREA 1977 C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 4, Editura Politică, București, 1977.
- DOCTRINELE PARTIDELOR POLITICE 1924 *Doctrinile partidelor politice*, București, 1924.
- DOGAN 1946 Mattei Dogan, *Analiza statistică a "democrației parlamentare" din România*, Editura Partidului Social-Democrat, București, 1946.
- DOGAN 1987 Mattei Dogan, *Romania, 1919-1938*, In: Myron Weiner, Ergun Ozbudun (eds.), *Competitive Elections in Developing Countries*, Duke University Press, 1987, p. 369-393.
- DOLBILOV, MILLER 2006 *Zapadnye okrainy Rossijskoj Imperii*, Pod red. M. Dolbilova i A. Millera, Novoe Literaturnoe obozrenie, Moskva, 2006.
- DRAGOMIRESCU 1936 Anghel M. Dragomirescu, *Revendicarea în dreptul român*, București, 1936.
- DRĂGHICESCU 1907 D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Leon Alcalay, București, 1907 (Albatros, București, 1995).
- DUNGACIU 2009a Dan Dungaciu, *Cine suntem noi? Cronici de la Est de Vest*, Editura Carier, Chișinău, 2009.
- DUNGACIU 2009b Dan Dungaciu, *Nationalism beyond Politics? Modernization, nation and political doctrines in Romania*, In: Pontes, Review of South East European Studies, III-IV, Chisinau, 2009, p. 75-112.
- DUȚU 1997 Alexandru Duțu, *National Identity and Tensional Factors in South Eastern Europe*, In: East European Quarterly, XXXI, nr. 2, June 1997, p. 195-206.
- EISENSTADT 1966 S.N. Eisenstadt, *Modernization: Protest and Change*, Prentice-Hall Inc., 1966.
- EMIGRACIJA 1926 *Emigracija*, In: Krasnaja Bessarabija, Moskva, mai-avgust 1926, nr. 3-4, p. 45.
- ENCICLOPEDIA ROMÂNIEI 1938 *Enciclopedia României*, vol. I, Imprimeriile Naționale, București, 1938.
- ENCIU 1998 Nicolae Enciu, *Basarabia în anii 1918-1940. Evoluție demografică și economică*, Civitas, Chișinău, 1998.
- ENCIU 2002 Nicolae Enciu, *Populația rurală a Basarabiei în anii 1918-1940*, Editura Epigraf, Chișinău, 2002.
- ERBICEANU 1919 Vespasian Erbiceanu, *Situația coloniștilor austro-ungari și germani din Basarabia față de decretul-lege al Reformei agrare*, In: Cuvântul Dreptății, I, 1919, nr. 6, p. 81-82.

- ERBICEANU 1921 Vespasian Erbiceanu, *Legiuirile locale basarabene. Istoric, texte și jurisprudențe*, Chișinău, 1921.
- ERBICEANU 1934 Vespasian Erbiceanu, *Naționalizarea justiției și unificarea legislației în Basarabia*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1934.
- EVANS 1924 Ifor Evans, *The Agrarian Revolution in Roumania*, Cambridge University Press, Cambridge, 1924.
- EVERYMAN'S
CONCISE
ENCYCLOPAEDIA OF
RUSSIA 1961 *Everyman's Concise Encyclopaedia of Russia*, by S.V. Utechin, J.M. Dent&Sons, London, 1961.
- EXPUNERE DE
MOTIVE ... 1921 *Expunere de motive la proiectul de lege asupra instituțiilor zemstvei pentru Basarabia*, Chișinău, 1921.
- EZERSKIJ 1914 N.V. Ezerskiĭ, *Čto takoe zemstvo i čto ono sdelalo dlja naroda*, Tipografija Brat'ev Solomonovyh, Moskva, 1914.
- FILIPESCU 1940 Constantin Filipescu, *Evoluția agriculturii românești. Studiu de politică agrară*, București, 1940.
- FILIPESCU 1996 Ion P. Filipescu, *Drept civil. Dreptul de proprietate și alte drepturi reale*, Editura Actami, București, 1996.
- FILITTI, VÂNTU 1938 C. Filitti, G. Vântu, *Administrația locală în România*, In: *Enciclopedia României*, partea I, Imprimeriile Naționale, București, 1938, p. 296-311.
- FLAISER 2008 Mariana Flaiser, *Tradiție și modernitate în Iașul literaturii și lingvisticii românești*, Demiurg, Iași, 2008.
- FRUNTAȘU 2002 Iulian Frunțașu, *O istorie etno-politică a Basarabiei: 1812-2002*, Editura Cartier, Chișinău, 2002.
- FRUNZĂNESCU 1930 A. Frunzănescu, *Terenuri degradate în Basarabia*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1930.
- GAROFLID 1907 Constantin Garoffid, *Părerii în chestia agrară*, Gobl, București, 1907.
- GAROFLID 1917 Constantin Garoffid, *Problema agrară și deslegarea ei*, Dacia, Iași, 1917.
- GAROFLID 1920 Constantin Garoffid, *Chestia agrară în România*, Gutenberg, București, 1920.
- GAROFLID 1923 Constantin Garoffid, *Un program agrar*, Triumful, București, 1923.
- GEORGESCU 1943 M. Georgescu, *Reforme agrare, principii și metode în legiuirile române și străine*, București, 1943.
- GERASIMENKO 1990 G.A. Gerasimenko, *Zemskoe samoupravlenie v Rossii*, Nauka, Moskva, 1990.
- Ghibu 1923 Onisifor Ghibu, *Călătorind prin Basarabia: impresiile unui român ardelean*, Chișinău, 1923.

- GHIBU 1926 Onisifor Ghibu, *Cu gândul la Basarabia*, Biblioteca Semănătorul, Editura Librăriile Diecezane, Arad, 1926.
- GHIBU 1992 (1926) Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918). Amintiri*, Universitas, Chișinău, 1992 (1926).
- GILLARD 1922 M. Gillard, *La Roumanie nouvelle*, Paris, 1922.
- GIURGEA 1921 Eugeniu Giurcea, *Observațiuni economice asupra Basarabiei*, Imprimeriile Statului, Chișinău, 1921.
- GIURGEA 1922 Eugeniu Giurcea, *Lucrările de expropriere și împroprietărire făcute în Basarabia din momentul punerii în aplicare a legii agrare și până la 1 ianuarie 1922*, In: *Basarabia economică*, III, București, 1922, nr. 1, p. 88-101.
- GIURGEA 1923 Eugeniu Giurcea, *Situația generală a lucrărilor de expropriere și împroprietărire făcute în Basarabia din momentul punerii în aplicare a legii agrare până la 1 septembrie 1923*, In: *Basarabia economică*, IV, București, 1923, nr. 3, p. 19-23.
- GIURGEA 1928 Eugeniu Giurcea, *Din trecutul și prezentul Basarabiei. Considerațiuni etnice, sociale, economice, și statistice*, București, 1928.
- GIURGEA, FILIPESCU 1919 Eugeniu Giurcea, Constantin Filipescu, *Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, România Nouă, Chișinău, 1919.
- GORE 1920 Paul Gore, *Autoadministrarea și Zemstvoul*, Glasul Țării, Chișinău, 1920.
- GORE 2003 *Paul Gore. Omul și opera*, Editura Tipografiei Centrale, Chișinău, 2003.
- GORNOV 1997 V.A. Gornov, *Istoriografija istorii zemstva Rossii. Otečestvennye issledovanija vtoroj poloviny 1940-h – načala 1990-h godov*, Gorizont, Rjazan', 1997.
- GOȘU 1998 Armand Goșu, *Basarabia sub ocupația țaristă*, In: I. Scurtu, D. Almaș, A. Goșu, I. Pavelescu, Gh.I. Ioniță, I. Șișcanu, N. Enciu, Gh.E. Cojocaru, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, Semne, București, 1998, p. 36-65.
- GRADOVSKIJ 1907 A. Gradovskij, *Istoria mestnogo upravlenia v Rosii*, In: *Sobranie sočinenij*, Pod red. A.A. Šahmatova, F.A. Val'tera, sovместno s L.Z. Slonimskim, tom VII, Sankt-Petersburg, 1907.
- GRAHAM 1924 Stephen Graham, *In Rumania. The Bessarabian Problem*, In: *The Times*, Tuesday, October 14 1924.
- GRAHAM 1925 Stephen Graham, *Russia in Division*, Macmillan & Co., London, 1925.

- GRAHAM 1944 Malbone W. Graham, *The Legal Status of the Bukovina and Bessarabia*, In: *The American Journal of International Law*, Published by The American Society of International Law, Washington D.C., vol. 38, 1944, p. 667-673.
- GRAMA, MARTYNCIC D.K. Grama, E.G. Martyncik, *Process nad ušjastnikami Tatarbunarskogo vosstanija*, Kartja Moldovenjaskë, Kišinëv, 1988.
- GRĂMADĂ, POPOVICI 1956 (1955) I. Grămadă, V. Popovici, *Reformele făcute de regimul burghez-moșieresc din România sub presiunea avântului revoluționar al maselor populare între anii 1917 și 1923*, București, 1956 (ediția în l. franceză, *Les réformes réalisées de 1917 à 1923 par la régime bourgeois-agrarian de Roumanie sous la pression de l'éloin révolutionnaire des masses populaires*, Academie de la R.P.R., Bucharest, 1955).
- GROSUL, BUDAK 1956 Ja.S. Grosul, I.G. Budak, *Krestjanskaja reforma 60-70 godov XIX veka v Bessarabii*, Kišinëv, 1956.
- GROSUL, BUDAK 1967 Ja.S. Grosul, I.G. Budak, *Očerki istorii narodnogo hozjajstva Bessarabii (1812-1861 gg.)*, Kišinëv, 1967.
- GRUIA 1926a I. Gruia, *Descentralizarea administrativă și organizarea regională a țării*, In: *Revista de Drept Public*, I, 1926, nr. 1, p. 81-100.
- GRUIA 1926b I. Gruia, *Observațiuni la reforma administrativă: plasa*, In: *Revista de Drept Public*, I, 1926, nr. 2, p. 274-293.
- GULDINSCHI 1922 G. Guldinschi, *Zemstvele în Basarabia. Rolul și importanța acestei instituții. Studii*, In: *România Administrativă*, 1922, III, nr. 4, p. 32-33; nr. 5, p. 42; nr. 6-7, p. 49-51.
- GUNST 1989 Péter Gunst, *Agrarian Systems of Central and Eastern Europe*, In: *The Origins of Backwardness in Eastern Europe. Economics & Politics from the Middle Ages until the Early Twentieth Century*, Ed. by Daniel Chirot, University of California Press, 1989, p. 53-92.
- HALACU 1928 I. Halacu, *Din viața notarului Regăștean și Basarabean*, In: *Administrația Română*, Lugoj, 15 iunie 1928, nr. 12, p. 9-10.
- HARRISON 1988 David Harrison, *The Sociology of Modernization and Development*, Routledge, London and New York, 1988.
- HAYNES 2003 Rebecca Haynes, *Historical Introduction*, In: *Occasional Papers in Romanian Studies*, nr. 3, *Moldova, Bessarabia, Transnistria*, School of Slavonic and East European Studies, University College London, 2003, p. 1-143.
- HITCHINS 1978 Keith Hitchins, *Gândirea: Nationalism in a Spiritual Guise*, In: *Social Change in Romania, 1860-1940. A Debate on development in a European Nation*, Ed. by K. Jowitt, Institute of International Studies, University of California, Berkeley, 1978, p. 140-207.

- HITCHINS 1994 Keith Hitchins, *Rumania, 1866-1947*, Clarendon Press, Oxford, 1994 (ediția în l. română, *România. 1866-1947*, Humanitas, București, 1996).
- HITCHINS 1996 Keith Hitchins, *The Romanians, 1774-1866*, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- HITCHINS 1998 Keith Hitchins, *România modernă la zăenit. 1919-1940*, In: Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 422-452.
- HOTIN V OGNЕ VOSSTANIJA 1929 *Hotin v ogne vosstanija. Sbornik posvjâščennyj 10-letiju Hotinskogo vosstanija*, Obščestvo bessarabcev, Moskva, 1929.
- HRISTODOL 1988 Gh. Hristodol, *Agricultura României între anii 1919-1939*, In: *Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919-1939. Culegere de studii*, Coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, Editura Politică, București, 1988, p. 139-173.
- HUSĂRESCU 1925 Z. Husărescu, *Mișcarea subversivă în Basarabia*, Atelierele Imprimeriilor Statului, Chișinău, 1925.
- IACOB 1988 Gheorghe Iacob, *Confruntări ideologice privind reforma agrară. Rolul marii răscoare din 1907 în grăbirea unei noi reforme*, In: *1907 în perspectivă istorică*, Coord. Ion Agrigoroaiei, Iași, 1988, p. 131-152.
- IACOB 2006 Gheorghe Iacob, *Romanians during the Emergence of Nations-States (1859-1918)*, In: *History of Romania. Compendium*, Romanian Cultural Institute, Cluj-Napoca, 2006, p. 501-583.
- IACOB GH., IACOB L. 1995 Gheorghe Iacob, Luminița Iacob, *Modernizare-europenism. România de la Cuza vodă la Carol al II-lea*, vol.II, *Percepție, trăire, identitate etnică*, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1995.
- IANCU 1988 Gh. Iancu, *Unificarea legislativă. Sistemul administrativ al României (1919-1939)*, In: *Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919-1939. Culegere de studii*, Coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, Editura Politică, București, 1988, p. 39-68.
- INSTITUȚIILE ZEMSTVEI ... 1920 *Instituțiile zemstvei după legile din 1864, 1890 și 1917. Activitatea și situația lor actuală în Basarabia*, Chișinău, 1920.
- IOACHIMOVICI 1922 E. Ioachimovici, *Bolșevismul sau atentatul în contra proprietății*, Tipografia Profesională, București, 1922.
- IONESCU 1920 N.T. Ionescu, *Alegerile parlamentare din noiembrie 1919*, In: Buletinul statistic al României, XV, București, 1920, nr. 3, p. 3-39.
- IONESCU 1925 N.I. Ionescu, *Statistica funcționarilor Ministerului de Interne*, In: România Administrativă, VI, 1925, nr. 4.

- IONESCU 1996 T. Ionescu, *Istoria gândirii economice în România (1900-1944)*, București, 1996.
- IONESCU-DARZEU 1920 Virgil Ionescu-Darzeu, *Organizarea administrativă a Basarabiei*, Chișinău, 1920.
- IONESCU-DARZEU 1921 Virgil Ionescu-Darzeu, *Trei feluri de administrație*, In: România Administrativă, II, 1921, nr. 15-18, p. 57-59; nr. 19-22, p. 64; nr. 23-24, p. 76-78.
- IONESCU-DARZEU 1924 Virgil Ionescu-Darzeu, *În jurul reformei administrative*, In: România Administrativă, V, 1924, nr. 3, p. 45-47.
- IONESCU-ȘIȘEȘTI 1920 Gh. Ionescu-Șișești, *Reforma agrară în România*, Reforma Socială, București, 1920.
- IORDACHE 1994 Atanasie Iordache, *Ion I.C. Brătianu*, Editura Albatros, București, 1994.
- IORGA 1932 Nicolae Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istoria luptei pentru un ideal moral și național*, București, 1932.
- IORGA 1939 Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1939.
- IORGOVAN, GILESCU 1986 A. Iorgovan, V. Gilescu, *Drept administrativ și știința administrativă*, București, 1986.
- IOSA 1967 M. Iosa, *Legislația agrară*, In: *Relații agrare și mișcări țărănești în România*, Editura Politică, București, 1967, p. 107-136.
- ISTORICUL ȘI ACTIVITATEA ZEMSTVELOR ... 1920 *Istoricul și activitatea zemstvelor în Basarabia în curs de 50 de ani (1869-1919)*, Glasul Țării, Chișinău, 1920.
- IVAN f.a. Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre în cifre și grafice: 1919-1932*, Editura Krafft & Drotleff, Sibiu, f.a.
- JELAVICH 1985 Barbara Jelavich, *History of the Balkans. Twentieth Century*, vol. 2, Cambridge University Press, 1985.
- JURCA 1980 Nicolae Jurca, *România în primul deceniu de după desăvârșirea statului național unitar (1918-1928). Curs de istorie contemporană a României*, Sibiu, 1980.
- KABA 1919 John Kaba, *Politico-Economic Review of Bessarabia*, June 30, 1919.
- KEIL 2006 Thomas J. Keil, *Romania's Tortured Road toward Modernity*, East European Monographs, Boulder, 2006.
- KELLEY 1924 R. Kelley, *Soviet Policy on the European Border*, In: Foreign Affairs, III, nr. 1-4, New York, 1924, p. 90-98.
- KRIVONOS 2001 M.A. Krivonos, *Mjatejnoe zemstvo*, Veče Tveri, Tver', 2001.
- KRUPENSKI 1912 A.N. Krupenski, *Kratkij očerk o Bessarabskom dvorjanstve, 1812-1912*, Sankt-Peterburg, 1912.

- LAHOVARY 1903 Em.N. Lahovary, *Despre Marea Proprietate. Ușurarea sarcinilor ei. Rolul și întinderea ei în România*. Conferință ținută la Congresul membrilor societății agrare la 16 decembrie 1902, Tipografia Cucu, București, 1903.
- LAMPE 1989 John R. Lampe, *Imperial Borderlands or Capitalist Periphery? Redefining Balkan Backwardness, 1520-1914*, In: *The Origins of Backwardness in Eastern Europe. Economics & Politics from the Middle Ages until the Early Twentieth Century*, Ed. by Daniel Chirot, University of California Press, 1989, p. 177-210.
- LAZAREV 1974 A.M. Lazarev, *Moldavskaja Sovetskaja gosudartsvennost' i Bessarabskaj vopros*, Kartja Moldovenjaskë, Kișinëv, 1974.
- LEONARD 1871 P. Leonard, *Nescol'ko slov o zemstve voobščë i o Bessarabskoj v osobennosti*, Ničin, Odessa, 1871.
- LEONOV 1914 D.A. Leonov, *Čto perejilo zemstvo i v čëm ono nujdaetsja*, Tipografija „M.V. Baldin i Ko.”, Moskva, 1914.
- LEROY-BEAULIEU 1897 A. Leroy-Beaulieu, *L'empire des Tsars et les Russes*, tom II, Librairie Hachette, Paris, 1897.
- LIVEANU 1967 V. Liveanu, *Problema agrară și situația țărănimii în 1919-1921*, In: *Relații agrare și mișcări țărănești în România*, Editura Politică, București, 1967, p. 291-395.
- LIVEZEANU 1998 Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare, 1918-1930*, Humanitas, București, 1998.
- LOGIO 1932 George Clenton Logio, *Rumania. It's History, Politics and Economics*, Sheratt and Huges, Manchester, 1932.
- LUNGU 1982 V. Lungu, *Politica de teroare și jaf în Basarabia. Anii 1918-1920*, Kartja Moldovenjaskë, Kișinëv, 1982 (ediția în l. rusă, *Politika terrora i grabeja v Bessarabii. 1918-1920*, Kartja Moldovenjaskë, Kișinëv, 1979).
- MAIER 1998 Lothar Maier, *Vom Frieden von Adrianopel bis zur Thronbesteigung Carols II. 1829-1930. Studien der Modernisierung Rumäniens*, In: *Rumänien im Brennpunkt: Sprache und Politik, Identität und Ideologie im Wandel*, Ed. Krista Zach, Munich, 1998.
- MALINSKIJ 1949 V. Malinskij, *Agrarnaja „reforma” 1918-1924 gg. v Bessarabii*, Kartja Moldovenjaskë, Kișinëv, 1949.
- MARINESCU 1924 Th.G. Marinescu, *Părerii asupra proiectului legii pentru unificarea administrativă*, In: *România Administrativă*, V, 1924, nr. 3, p. 41-42.
- MARINO 1969 Adrian Marino, *Modern, Modernism, Modernitate*, Editura Univers, București, 1969.
- MARTONNE 1919 Emmanuel de Martonne, *Choses vues en Bessarabie*, Paris, 1919.

- MAVOR 1925 (I) J. Mavor, *An Economic History of Russia*, 2 vols., 2d edition, vol. I, J.M. Dents&Sons, London and Toronto, 1925.
- MICHAEL 1924 Louis Guy Michael, *Agricultural Survey of Europe: the Danube Basin*, p. I, In: *Department of Agriculture, Washington D.C., Department Bulletin*, nr. 1234, April 1924, p. 1-111.
- MICHAEL 1929 Louis Guy Michael, *Agricultural Survey of Europe: the Danube Basin*, p. II, In: *Technical Bulletin*, nr. 126, October 1929, p. 6-81.
- MICHAEL 1983 Louis Guy Michael, *More Corn for Bessarabia. Russian Experience, 1910-1917*, Michigan State University Press, Michigan, 1983.
- MIHALACHE 1920 Ion Mihalache, *Proiectul legii de împrărietărea țăranilor, Lupta*, București, 1920.
- MIHĂILESCU 1938 V. Mihăilescu, *Temeiul geografic al împărțirii administrative*, In: *Enciclopedia României*, partea I, Imprimeriile Naționale, București, 1938, p. 48-50.
- MITRANY 1930 David Mitrany, *The Land and the Peasant in Rumania. The War and Agrarian Reform (1917-1921)*, Oxford University Press, London, 1930.
- MITRASCA 2002 Marcel Mitrasca, *Moldova: A Romanian Province Under Russian Rule: Diplomatic History from the Archives of the Great Powers*, Algora Publishing, 2002.
- MOGILEANSKIJ 1913 N.K. Mogileanskij, *Materialy dlja geografii i statistiki Bessarabii*, Kișinëv, 1913.
- MOLDOVAN 1936 Valeriu Moldovan, *Administrațiunea locală română. Județul și comuna*, Tipografia Națională, Cluj, 1936.
- MOLDOVAN 1937 Valeriu Moldovan, *Procesul de unificare administrativă a României*, In: *Ardealul Administrativ*, I, 1937, nr. 2, p. 17-19.
- MOORE 1966 Barrington Moore, Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Beacon Press, Boston, 1966.
- MÜLLER 2008 Dietmar Müller, *Property rights - o perspectivă inclusivă la analiza politicii cetățeniei în România interbelică*, In: S. Ihrig, V. Dumbrava, D. Müller, I. Șarov (ed.), *Istoria între știință și școală – perioada interbelică în Basarabia. Studii, materiale, surse și sugestii*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2008, p. 95-109.
- MURGESCU, HUREZEANU 1940 C. Murgescu, D. Hurezeanu, *Reformele agrare din Europa după primul război Mondial*, București, 1940.
- MUȘAT, ARDELEANU 1976 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, 1918-1921*, Editura Politică, București, 1976.
- MUȘAT, ARDELEANU 1986 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, vol. II, partea I, *România după Marea Unire, 1918-1933*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

- MUZET 1920 Alphonse Muzet, *La Roumanie nouvelle*, Paris, 1920.
- NANU 1993 Frederic C. Nanu, *Politica externă a României. 1918-1933*, Institutul European, Iași, 1993.
- NASTA 1926 Al. Nasta, *Reforma agrară și problemele agricole ale viitorului*, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, București, 1926.
- NASTA 1927 Al. Nasta, *Satul model*, In: Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, VII, nr. 1-2, Editura Institutului Social Român, București, 1927, p. 58-87.
- NEAGOE 1995 Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României. De la origine – 1859 – până în prezent - 1895*, Editura Machiavelli, București, 1995.
- NEDELEA 1987 Marin Nedelea, *Aspecte ale vieții politice din România în anii 1922-1926*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
- NEGREI 1990 Ion Negrei, *Mănăstirea Căpriană*, In: *Patrimoniu. Revista de lectură istorică*, Chișinău, 1990, nr. 1, p. 139-142.
- NEGULESCU 1925 Paul Negulescu, *Tratat de drept administrativ Român*, vol. I, Atelierele Grafice ale Fundației Culturale „Voevodul Mihai”, București, 1925.
- NEGULESCU 1938-1939 Paul Negulescu, *Curs de politică administrativă*, vol. I-II, București, 1938-1939.
- NEGULESCU 1942 Paul Negulescu, *Istoricul județelor în România*, In: *Revista de Drept Public*, 1942, 17, nr. 1-2, p. 82-105.
- NEGULESCU f.a P.P. Negulescu, *Partidele politice*, Garamond, București, f.a.
- NEMOIANU 1928 P. Nemoianu, *Reforma agrară în Rusia*, Cluj-Napoca, 1928.
- NICOLAU 1921 V. Nicolau, *Noua împărțire a României Mari în județe*, In: *România Administrativă*, 1921, nr. 11-14, p. 41-44.
- NICOLENCO 1999 Viorica Nicolenco, *Extrema dreaptă în Basarabia (1923-1940)*, Civitas, Chișinău, 1999.
- NISTOR 1991 (1923) Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1991 (1923).
- NOUR 1907 Alexis Nour, *Scrisori din Basarabia*, In: *Viața Românească*, vol. V, anul II.
- O MISIUNE INGRATĂ O misiune ingrătă, In: *Cronica Română*, 6 septembrie 2006. 2006
- O SCRISOARE ...1928 O scrisoare a notarilor din Tighina, In: *Administrația Română*, Lugoj, 1-15 iulie 1928, nr. 13-14, p. 15.
- O VVEDENII VSEOBŠČEGO O vvedenii vseobščego obučenija v Bessarabii. S kratkim obzorom sostojanija narodnogo obrazovanija v gubernii (Doklad Gubernskoj OBUČENIJA ... 1907 Zemskej Upravy Zemskomu Sobraniju XXXIX očerednoj sessii s 8-ju prilozhenijami), Tipografija Bessarabskogo Gubernskogo Pravlenija, Kișinëv, 1907.

- ORNEA 1989 Zigu Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. I, Cartea Românească, București, 1989.
- OSVADĂ 1921 V. Osvadă, *Reforma agrară pentru Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, București, 1921.
- PANAITescu 1926 Scarlat Panaitescu, *Aspecte economice și sociale din Basarabia (1920-1926)*, vol. 1, Cartea Românească, Chișinău, 1926.
- PANAITescu-HÂRZĂU 1924a C. Panaitescu-Hârzău, *Rânduiala Nouă*, In: *Curierul Basarabiei de Sud*, nr. 2, 8 iunie 1924.
- PANAITescu-HÂRZĂU 1924b C. Panaitescu-Hârzău, *Funcționarii în administrația Basarabiei*, In: *Curierul Basarabiei de Sud*, nr. 5 din 5 iulie 1924.
- PANAITescu-HÂRZĂU 1924c C. Panaitescu-Hârzău, *Datoriile și drepturile funcționarilor*, In: *Curierul Basarabiei de Sud*, nr. 6 din 29 iunie 1924.
- PAPACOSTEA 1926 C. Papacostea, *Între doctrinele și practica politică a partidelor*, București, 1926.
- PARES 1931 Bernard Pares, *My Russian Memoirs*, Jonathan Cape, London, 1931.
- PÂSLARIUC 2009 Recenzie la: Alberto Basciani, *La difficile unione. La Bessarabia et la Grande Romania, 1918-1940*, prefazione di Keith Hitchins, II edizione, Ed. Aracne, Roma, 2007, 413 p., In: *Pontes. Review of South East European Studies*, III-IV, 2009, p. 309-321.
- PATAPIEVICI 2004 Horia-Roman Patapievici, *Discernământul modernizării. 7 conținute despre situația de fapt*, Humanitas, București, 2004.
- PATAPIEVICI 2006 Horia-Roman Patapievici, *Omul recent*, Humanitas, București, 2006.
- PAVLOVIČ, RAFAIL 1925 M. Pavlovič, M. Rafail, *Očerki sovremennoj Rumynii*, Gosudarstvennoe Izdatel'stvo Ukrainy, 1925.
- PĂIUȘAN 2006 Robert Păiușan, *Gândirea economică românească în perioada interbelică*, Editura ASE, București, 2006.
- PELIN 2006 Mihai Pelin, *Caruselul ziaristilor italieni*, In: *Jurnalul Național*, București, 17 mai 2006.
- PELIVAN 1919 Ion. G. Pelivan, *La Bessarabie sous le egime russe (1812-1918)*, Imprimerie Générale Lahure, Paris, 1919.
- PELIVAN 1920a Ion Pelivan, *Chronologie de la Bessarabie*, Paris, 1920.
- PELIVAN 1920b Ion Pelivan, *Les droits des roumains sur la Bessarabie: au point de vue historique et de l'autodetermination*, Paris, 1920.
- PELIVAN 1924 Ion Pelivan, *The union of Bessarabia with her mother country Roumania*, Bucharest, 1924.
- PERROUX 1935 F. Perroux, *Les reformes agraires en Europe*, Paris, 1935.

- PERSONALITATEA ȘI OPERA LUI ANIBAL TEODORESCU ... 2006 *Personalitatea și opera lui Anibal Teodorescu: buna guvernare prin dreptul și știința administrației sau O viață închinată civilizației statului de drept prin acțiune și solidaritate socială, responsabilitate și domnia legii*, Institutul de Științe Administrative „Paul Negulescu”, Sibiu, Universitatea Națională de Apărare „Carol I” București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2006.
- PETER 1924 Julian Peter, *Reforma administrativă*, In: România Administrativă, V, 1924, nr. 2, p. 24-25.
- PETER 1937 Julian Peter, *Trăsăturile generale ale evoluției administrației publice*, In: Revista de Drept Public, XII, 1937, nr. 4, p. 544-563.
- PETER 1938 Julian Peter, *Contribuția provinciilor la formarea dreptului public românesc*, In: *Enciclopedia României*, partea I, Imprimeriile Naționale, București, 1938, p. 201-202.
- PETRESCU 2007 Alexandra Petrescu, *Sistemul electoral românesc și egalitatea de gen*, In: Sfera Politicii, nr. 128, 2007, p. 32-38.
- PETRINI 1931 Emile Petrini, *La réforme agraire en Roumanie*, Ministère de l'Agriculture et des Domaines, Bucarest, 1931.
- PETROVIČEVA 2001 E.M. Petrovičeva, *Zemstva Central'noj Rossii v period Dumskoj Monarhii (1906 – pervaja polovina 1914 gg.)*, M.P.G.U., Moskva, 2001.
- PIRUMOVA 1977 N. Pirumova, *Zemskoe liberal'noe dvijenie: soščialině korni i evoljucija do načala XX veka*, Nauka, Moskva, 1977.
- PIRUMOVA 1986 N. Pirumova, *Zemskaja intelligencija i eë rol' v obščestvennoj bor'be*, Nauka, Moskva, 1986.
- PLATON, RUSSU, IACOB, CRISTIAN, AGRIGOROAIEI 1993 Gheorghe Platon, Vasile Russu, Gheorghe Iacob, Vasile Cristian, Ion Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă: o perspectivă asupra strategiei dezvoltării*, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1993.
- POKROVSKIJ 1931 M.N. Pokrovskij, *Russkaja istorija v samom sĵatom vide*, čast' III, glava X. *Stolypinščina*, Vypusk I: 1896-1908 gg., p. 328-355.
- POP MARȚIAN 1961 Dionisie Pop Marțian, *Opere economice*, Editura Politică, București, 1961.
- POP, BOLOVAN 2006 *History of Romania. Compendium*, Ed. by Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Romanian Cultural Institute, Cluj-Napoca, 2006.
- POPOVICI 1931 Andrei Popovici, *The Political Status of Bessarabia*, Ransdell Inc., Washington D.C., 1931.
- POPOVICI 1937 Jean Popovici, *Tutela administrativă în dreptul român*, In: Revista de Drept Public, 1937, 12, nr. 1, p. 24-60.
- POPOVSCHI 2008 Valeriu Popovschi, *Basarabeni și zăiare despre Basarabia la Paris (1919-1920)*, In: Timpul, nr. 901, din 4 iulie 2008.

- POTOCKIJ 1902 S. Potockij, *Istoriko-geografičeskij očerk Bessarabskoj gubernii. Opyt rodnovedenija*, Učebnoe posobie, Tipografia N.V. Vahtina, Jalta, 1902.
- PREDA 2002 Cristian Preda, *Influența sistemelor electorale asupra sistemului de partide în România interbelică*, In: *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, vol. 2 nr. 1, p. 15-76.
- PREDA 2002a Cristian Preda, *Romania postcomunistă și România interbelică*, Editura Meridiane, București, 2002.
- PROST 1954 Henri Prost, *Destin de la Roumanie (1918-1954)*, Editions Berger-Levrault, Paris, 1954.
- PUȘCAȘ, ȘTIRBAN 1988 Vasile Pușcaș, Marcel Știrban, *Perfecționare și atitudini critice în sistemul politic al României interbelice*, In: *Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919-1939*, Culegere de studii, Coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, Editura Politică, București, 1988, p. 11-39.
- PUȘCAȘ, VESA 1988 *Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919-1939*. Culegere de studii, Coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, Editura Politică, București, 1988.
- RADU 2001 Sorin Radu, *Alegerile comunale și județene din februarie 1926*, In: *Apulum: Arheologie, Istorie, Etnografie*, Alba-Iulia, 2001, 38, nr. 2, p. 207-224.
- RADU 2002 Sorin Radu, *Semnele electorale ale partidelor politice în perioada interbelică*, In: *Apulum: Arheologie, Istorie, Etnografie*, Alba-Iulia, 2002, nr. 39, p. 573-586.
- RADU 2003 Sorin Radu, *Administrația și procesul electoral din România (1919-1937)*, In: *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, 2003, 7, p. 391-397.
- RADU 2004a Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, Institutul European, Iași, 2004.
- RADU 2004b Sorin Radu, *Administrația și procesul electoral din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, p. II, In: *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, 2004, 8, p. 183-192.
- RADU 2005a Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, Institutul European, Iași, 2005.
- RADU 2005b Sorin Radu, *Elita conservatoare și problema modernizării sistemului electoral din România la sfârșitul secolului al XIX-lea*, In: *Țara Bârsei, Serie nouă*, Brașov, 2005, nr. 4, p. 112-122.
- RAKOVSKY 1925 H. Rakovsky, *Rumynija i Bessarabija. K semiletiju annexii Bessarabii*, Izdanie Litizdata NKID, Moskva, 1925.

- RAKOVSKY 1980 *Christian Rakovsky. Selected Writings on Opposition in the USSR 1923-30*, Edited and with an Introduction by Gus Fagan, Allison & Busby, London & New York, 1980.
- RAREȘIU f.a
RÉSUMÉ DES
ÉVÉNEMENTS EN
BESSARABIE ...1919
RIZESCU 2002-2003 M. Rareșiu, *Ce este Basarabia*, București, f.a.
Résumé des événements en Bessarabie (1917-1918), Imprimerie Lahure, Paris, 1919.
- RIZESCU 2002-2003 Victor Rizescu, *Subverting the Canon: Oligarchic Politics and Modernizing Optimism in Pre-communism Romania*, In: New Europe College Yearbook, Bucharest, 2005, p. 281-329.
- RIZESCU 2005 Victor Rizescu, *Populismul și celelalte marxisme românești*, In: Constantin Stere. *Scrieri politice și filozofice*, Ed. îngrijită și prefață de Victor Rizescu, București, Do-MinoR, 2005, p. 5-58.
- ROBERTS 1969 Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, Archon Books, 1969.
- ROMMENHOELLER 1926 C.G. Rommenhoeller, *La Grande Roumanie. Sa structure économique, sociale, financière, politique et particulièrement ses richesses*, Martinus Nijhoff, La Haye, 1926.
- ROSETTI 1987 Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, Editura Eminescu, București, 1987 (1908).
- ROTARI 2004 Rotari Ludmila, *Mișcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*, Editura Enciclopedică, București, 2004.
- ROTH 2002 Andrei Roth, *Modernitate și modernizare socială*, Polirom, Iași, 2002.
- ROUCEK 1932 J. Roucek, *Contemporary Roumania and her Problems. A Study in Modern Nationalism*, Oxford University Press, London, 1932.
- ROUMAINS DEVANT ... 1919 *Roumains devant le Congrès de la paix : La question de la Bessarabie*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919.
- ROZANOV 2003 V.V. Rozanov, *Russkaja gosudarstvennost' i obščestvo. Stat'i 1906-1907 gg.*, Izdatel'stvo „Respublika”, Moskva, 2003.
- RUSOV 1914 A.A. Rusov, *Kratkaja enciklopedija Zemskago dela v ego istoričeskom razvitii*, Tipografija A.I. Grossmana, Kiev, 1914.
- SAIZU 1988 Ioan Saizu, *Dezbatere interbelice privind „raționalizarea” culturii românești*, In: *Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919-1939. Culegere de studii*, Coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, Editura Politică, București, 1988, p. 236-255.
- SAIZU 1991 Ioan Saizu, *România interbelică în căutarea unei căi proprii de dezvoltare*, In: *Cultură și societate*, Editura Științifică, București, 1991, p. 104-129.
- SAIZU 2003 (1991) Ioan Saizu, *Modernizarea României contemporane (Perioada interbelică). Pas și impas*, Editura Alfa, Iași, 2003 (1991).

- SAIZU, RUSENESCU 1970 Ioan Saizu, Mihail Rusenescu, *Modificări în structura social-politică a României în anii 1922-1928*, In: Studii. Revista de Istorie, Extras, tom 23, 1970, nr. 6.
- SAVEL'EV 1995 A.A. Savel'ev, *Zemstvo i vlasti. Iz istorii mestnogo samoupravlenija v Rossii*, Izdatel'stvo Arzamasskogo Gosudarstvennogo Pedagogičeskogo Instituta, Arzamas, 1995.
- SĂNDULESCU 1923 N.I. Săndulescu, *Contribuții la reforma administrativă. Unificarea administrativă și principiile generale de organizare ale Țemstvelor din Basarabia*, In: România Administrativă, IV, 1923, nr. 1-2, p. 5-11.
- SCURTU 1972 Ioan Scurtu, *Lupta partidelor politice în alegerile din mai – iunie 1920*, In: Carpica, Bacău, 1972, p. 251 – 265.
- SCURTU 1974a Ioan Scurtu, *Alegerile parlamentare din mai 1926*, In: Studii și Comunicări, Arheologie-Istorie, 18, Sibiu, 1974, p. 227-242.
- SCURTU 1974b Ioan Scurtu, *Alegerile parlamentare din martie 1922*, In: Analele Universității București. Istorie, 1974, p. 89 – 96.
- SCURTU 1975 Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului țărănesc (1918-1926)*, Editura "Litera", București, 1975.
- SCURTU 1977 Ioan Scurtu, *Partidele politice în alegerile parlamentare din iulie 1927*, In: Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași, 1977, p. 395 – 402.
- SCURTU 1980 Ioan Scurtu, *Political Parties in Romania after Parliamentary Elections (1919-1937)*, In: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol”, vol. XVIII, Iași, 1980, p. 63-90.
- SCURTU 1995 Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand (1914-1927). Activitatea politică*, Garamond, București, 1995.
- SCURTU 2005 Ioan Scurtu, *Istoria contemporană a României (1918-2005)*, Editura Fundației România de Măine, 2005.
- SCURTU ET AL. 1998 Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, Ion Șișcanu, Nicolae Enciu, Gheorghe E. Cojocaru, *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998*, Semne, București, 1998.
- SCURTU f.a. Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, Editura Didactică și Pedagogică, f.a.
- SCURTU, BULEI 1990 Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români, 1866-1938*, Humanitas, București, 1990.
- SCURTU, BUZATU 1999 Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Paideia, București, 1999.

- SCURTU, STOIAN 1998 Ioan Scurtu, Stelian Stoian, *Partidele politice și activitatea lor până în 1923*, In: Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, Ion Șișcanu, Nicolae Enciu, Gheorghe E. Cojocaru, *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998*, București, Semne, 1998, p. 107-130.
- SETON-WATSON 1934 Robert W. Seton-Watson, *The History of the Romanians*, Cambridge University Press, Cambridge, 1934.
- SETON-WATSON 1945 Hugh Seton-Watson, *Eastern Europe Between the Wars*, Cambridge University Press, 1945.
- SHAPIRO 1981 Paul A. Shapiro, *Romania's Past as Challenge for the Future: A Developmental Approach to Interwar Politics*, In: *Romania in the 1980's*, Ed. by Daniel N. Nelson, Westview Press, Boulder, Colorado, 1981, p. 17-67.
- SICINSKIJ 1929 L. E. Sicinskij, *Rol' i značenie Uezdnago i Gubernskago zemstva v prošlom i novoe zemstvo*, Kišinëv, 1929.
- SIDEL'NIKOV 1973 S.M. Sidel'nikov, *Agrarnaja reforma Stolypina: Sbornik materialov*, Moskva, 1973.
- SIMAIIS f.a. E., Simais, *Choses de Bessarabie*, Lahure, Paris, f.a.
- ŠIPOV-ŠUL'C 1900 S.A. Šipov-Šul'c, *Zakon i zemstvo*, Gosudarstvennaja Tipografija, Sankt-Peterburg, 1900.
- SKOCPOL 1979 Theda Skocpol, *State and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.
- SKOCPOL 1985 Theda Skocpol, *Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research*, In: *Bringing the State Back*, Ed. by Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, p. 3-44.
- SLOBOJANIN 1913 *Iz istorii i opyta zemskih učređenij v Rossii*, Očerki M. Slobojanina, Izdatel'stvo jurnala „Jizn' dlja vseh”, Sankt-Peterburg, 1913.
- SLUCKAJA 1962 K. Sluckaja, *Pobeda Okteabr'skoj revoljucii i ustanovlenie Sovetskoj Vlasti v Moldavii*, Kartja Moldovenjaskê, Kišinëv, 1962.
- STAN 1997 Constantin I. Stan, *Puterea și opoziția în alegerile parlamentare din martie 1922*, In: *Apulum: Arheologie, Istorie, Etnografie*, Alba-Iulia, 1997, nr. 34, p. 581-597.
- STAN 1999 Constantin I. Stan, *Minunata tăcere a unui boier basarabean. Vasile Stroescu (1845-1926)*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.
- STATI 2002 Vasile Stati, *Istoriya Moldovy*, Tipografia Centrală, Kišinëv, 2002.

- STATUTUL
FUNCȚIONARILOR
PUBLICI 1938
STAVRIANOS 1963
STĂNCESCU 1932
STEPANIUC 2005
STERE 1991 (1906)
STERE 1991 (1907)
STERE 1991 (1908)
STERE 2005
STOICESCU 1919
STOICIU 1995
STOKES 1989
SUMMARY OF
EVENTS ... 1919
ȘUTOV 1997
SUVEICĂ 1997
- Statutul funcționarilor publici*, In: *Enciclopedia României*, vol. I, Imprimeriile Naționale, București, 1938, p. 208-213.
- Leften S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, Holt, Rinehart&Winston, 1963.
- Gh. Stăncescu, *Din nevoile Basarabiei*, Discurs rostit în ședința Senatului din 22 august 1932, Monitorul Oficial, București, 1932.
- Victor Stepaniuc, *Statalitatea poporului moldovenesc. Aspecte istorice, politico-juridice*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2005.
- Constantin Stere, "Foametea constantă" și chestia agrară, In: C. Stere, *Scrieri*, vol. V, Editura Hyperion, Chișinău, 1991, p. 442-450 (*Viața Românească*, I, 1906).
- Constantin Stere, *Cauzele mișcărilor agrare*, In: C. Stere, *Scrieri*, vol. V, Editura Hyperion, Chișinău, 1991, p. 450-453 (*Viața Românească*, II, 1907, nr. 3).
- Constantin Stere, *Pentru ce s-au răsculat țăranii?* In: C. Stere, *Scrieri*, vol. V, Editura Hyperion, Chișinău, 1991, p. 466-495 (*Viața Românească*, III, 1908, nr. 8).
- Constantin Stere. *Scrieri politice și filozofice*, Ed. îngrijită și prefață de Victor Rizescu, București, Do-MinoR, 2005.
- Costin St. Stoicescu, *Refacerea economică a României*, In: Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, I, nr. 2-3, iulie-octombrie 1919, București, p. 345-387.
- Andrei Stoiciu, *Fiction et Réalité identitaire. Le cas de la Bessarabie*, Humanitas, Bucharest, 1995.
- Gale Stokes, *The Social Origins of East European Politics*, In: *The Origins of Backwardness in Eastern Europe. Economics & Politics from the Middle Ages until the Early Twentieth Century*, Ed. by Daniel Chirot, University of California Press, 1989, p. 210-253.
- Summary of Events in Bessarabia, 1917-1918*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919.
- A.Ju. Šutov, *Zemskie vybory v istorii Rossii (1864-1917 gg.). Issledovanie izboratel'nyh sistem*, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, Moskva, 1997.
- Svetlana Suveică, *Unele considerații privind primele scrutine electorale în Basarabia românească (1919-1922)*, In: Clio. Almanah istoric, 1997, Chișinău, 1998, p. 64-81.

- SUVEICĂ 1999 Svetlana Suveică, *Integrarea administrativă a Basarabiei în România (1918-1925)*, In: Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, XXXVI, Iași, 1999, p. 125-145.
- SUVEICĂ 2000 Svetlana Suveică, *Scrutinul electoral din 1926 în Basarabia*, In: *Romanitate și românitate la nord de Balcani*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2000, p. 137-141.
- SUVEICĂ 2000-2001 Svetlana Suveică, *Tatar-Bunar 1924: Procesul celor 500*, In: *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași, Seria Istorie*, 2000-2001, nr. 46-47, p. 281-292.
- SUVEICĂ 2000a Svetlana Suveică, *Tentative sovietice de destabilizare a ordinii în Basarabia (1918-1924)*, In: *Istoria și teoria relațiilor internaționale. Studii*, Editura Cantes, Iași, 2000, p. 250-257.
- SUVEICĂ 2000b S. Suveică, *Emigrarea basarabenilor în America de Sud (1924-1925)*, In: *Restituție in Integrum, Materialele conferinței științifice*, Chișinău, 2000, p. 65-67.
- SUVEICĂ 2001 Svetlana Suveică, *Integrarea Basarabiei la România și minoritatea germană*, In: C. Turliuc, F. Solomon (coord.), *Punți în istorie. Studii româno-germane*, Editura Cantes, Iași, 2001, p. 68-80.
- SUVEICĂ 2005 Svetlana Suveică, *Louis Guy Michael. Impresii despre Basarabia (1910-1916)*, In: *Cugetul. Revista de istorie și cultura*, Chișinău, nr. 1 (25), 2005, p. 32-43.
- SUVEICĂ 2005a Svetlana Suveică, *Reforma agrară din 1920 în Basarabia: procesul exproprierii*, In: *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași (serie nouă), Istorie*, Tomul LI, 2005, p. 201-235.
- SUVEICĂ 2008 Svetlana Suveică, „... *Însăși Anglia nu ar putea guverna un loc ca Basarabia*”: *reflecții ale unui ziarist britanic despre Basarabia anului 1924*”, In: S. Șipoș, M. Bric, F. Sfrengu, I. Gumenâi, (coord.). *Frontierele spațiului românesc în context European*, Editura Universității din Oradea/Editura Cartdidact din Chișinău, 2008, p. 300-312.
- SYNADINO 1926 P. Synadino, *Însemnătatea reformei agrare în Basarabia*, Chișinău, Tipografia Centralei Cooperativei de Producție și Consum, 1926.
- ȘANDRU 1975 Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
- ȘANDRU 1980 Dumitru Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Editura Academiei R.S.R., Iași, 1980.
- ȘANDRU 1988 Dumitru Șandru, *Gospodăria moșierească în România interbelică*, In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, 25, Iași, 1988, p. 147-171.

- ȘANDRU 1988a Dumitru Șandru, *Legislația agrară de după 1907*, In: *1907 în perspectivă istorică*, Coord. Ion Agrigoroaiei, Iași, 1988, p. 225-240.
- ȘANDRU 1996 Dumitru Șandru, *Satul românesc între anii 1918-1946. Considerații privind condițiile de muncă și de viață ale țăranimii*, Cronica, Iași, 1996.
- ȘAROV, CUȘCO 2008 Igor Șarov, Andrei Cușco, *Discursul identitar public în mediul istoricilor din Republica Moldova: curente, opinii, dispute*, In: Stefan Ihrig, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Igor Șarov (ed.), *Istoria între știință și școală – perioada interbelică în Basarabia. Studii, materiale, surse și sugestii*, Cartdidact, Chișinău, 2008, p. 37-59.
- ȘERBAN 1929 M. Șerban, *Les consequences de la réforme agraire sur l'état sociale et économique de la Roumanie*, In: *Bulletin de l'agriculture*, Bucharest, III, mai-iunie 1929, nr. 5-6, p. 22-27.
- ȘERBAN 2006 Stelu Șerban, *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, colecție de studii și eseuri – Științe politice, serie nouă, 34, Paideia, București, 2006.
- TARANGUL 1940 E.D. Tarangul, *Descentralizarea administrativă în statele totalitare și autoritare*, Extras din Arhiva de Drept Public, II, 1940, nr. 4, Tipografia Țerek, Iași, 1940.
- TAȘCĂ 1927 Gheorghe Tașcă, *Probleme economice și financiare*, București, 1927.
- TEODORESCU 1935 Anibal Teodorescu, *Tratat de drept administrativ*, vol. II, București, 1935.
- THE AGRARIAN REFORM ... 1925 *The Agrarian Reform in Roumania and its Consequences. From the Last Official Figures till the End of 1924*, Cartea Românească, Bucharest, 1925.
- THE BESSARABIAN PARLIAMENT ... 1919 *The Bessarabian Parliament (1917-1918)*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919 (ediția în l. franceză, *Le „parlement” de Bessarabie (1917-1918)*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919).
- THE ROMANIAN OCCUPATION ... 1920 *The Romanian Occupation in Bessarabia: Documents*, Avant-propos de A. N. Kroupensky, Imprimerie Lahure, Paris, 1920 (ediția în l. franceză, *L'occupation roumaine en Bessarabie : documents*, Avantpropos de A. N. Kroupensky, Imprimerie Lahure, Paris, 1920).
- THE ROMANIAN SCENE ... 1945 *The Romanian Scene. Anthology on Romania and her People by Writers in English*, Ed. by Henry Baerlein, Frederick Müller, London, 1945.
- TIBAL 1930 André Tibal, *La Roumanie*, Les edition Rieder, Paris, 1930.

- TIHONOV 1905 T.I. Tihonov, *Zemstvo v Rossii i na orainah*, Imperatorskoe Obščestvo istorii i drevnostei Rossijskih pri Moskovskom Universitete, Moskva, 1905.
- TILLY 1994 Charles Tilly, *States and nationalism in Europe 1492-1992*, In: *Theory and Society*, vol. 23, nr. 1, February 1994, p. 131-146.
- TITTONI 1928 Tommaso Tittoni, *Questioni del giorno. Tunisia, Abissinia, Bessarabia, Libia, Jugoslavia, Albania*. Con prefazione di Benito Mussolini, Fratelli Treves Editori, Milano, 1928.
- TITULESCU 1994 Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- TOMA 1928 I. Toma, *Din durerile mele*, In: *Administrația Română*, Lugoj, 1-15 august 1928, nr. 15-16, p. 9.
- TRANDAFILO 1941 Franco Trandafilo, *Bessarabia Terra di dolore. Storia del Secolare Conflitto Russo-Romeno*, Bucharest, 1941.
- TURNOCK 2006 David Turnock, *The Economy of East Central Europe, 1815-1989. Stages of Transformation in a Peripheral Region*, Routledge, London and New York, 2006.
- ȚÂCU 2004 Octavian Țâcu, *Problema Basarabiei în relațiile sovieto-române în perioada interbelică (1919-1939)*, Prut Internațional, Chișinău, 2004.
- ȚURCANU 1980 Ion Țurcanu, *Satul basarabeian în anii 1918-1940. Studii social-economice*, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1980.
- ȚURCANU 1991 Ion Țurcanu, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, Universitat, Chișinău, 1991.
- ȚURCANU 1992 Ion Țurcanu, *Istoriografia reformei agrare din Basarabia în anii 1918-1920*, In: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1992, nr. 1, p. 30-51.
- ȚURCANU 2004 Ion Țurcanu, *Istoricitatea istoriografiei. Observații asupra scrisului istoric basarabeian*, Editura ARC, Chișinău, 2004.
- URMĂRILE UNEI POLITICI ... 1924 *Urmările unei politici și administrații rău înțeleasă*, In: *Curierul Basarabiei de Sud*, nr. 17, 16 octombrie 1924.
- URSU 1935 Gavril Ursu, *Dicționar enciclopedic administrativ*, Ediția I, Tipografia „Catre Românească”, Cluj, 1935.
- URSU, ONIGA 1923 Gavril Ursu, Ștefan Oniga, *Primpretorul și Plasa. Cu o bogată expunere istorică, și o descriere a plășii în diferite state străine*, Institutul de arte grafice S. Solomon, Alba-Iulia, 1923.
- URUSOV 1908 Kneaz' S.D. Urusov', *Zapiski Gubernatora. Kișinev 1903-1904*, 2e izdanie, J.Ladyschnikow Verlag, Berlin, 1908.
- VAN MEURS 1996 Wilhelmus Petrus Van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Editura ARC, Chișinău, 1996.

- VAN MEURS 1999 Wilhelmus Petrus van Meurs, *Land Reform in Romania – A Never Ending Story*, In: SEER – South-East Europe Review for Labour and Social Affairs, 1999, nr. 2, p. 109-122.
- VARTA 1997 Tatiana Varta, *Țarismul și cestiunea domeniilor mănăstirilor din Basarabia (1812-1917)*, In: Destin Românesc, Chișinău-București, 1997, nr. 1, p. 14-31.
- VARTA 2000 Tatiana Varta, *Evoluția sistemului de arendă a domeniilor basarabene ale mănăstirilor închinat (1812-1917)*, In: Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău, 2000, nr. 3-4, p. 96-103.
- VASIL'ČIKOV 1871 A. Vasil'čikov, *O samoupravlenii*, tom 3, Sankt-Petersburg, 1871.
- VĂRARU 1925 M. Văraru, *Istoricul împărțirii administrative a țării*, In: România Administrativă, 1925, nr. 10, p. 211-214.
- VERDERY 1987 Katherine Verdery, *The Rise of the Discourse about the Romanian Identity: Early 1900's to World War II*, In: Ion Agrogoroaiei, Gh. Buzatu, Vasile Cristian (coord.), *Românii în istoria universală*, vol. II, partea I, Universitatea "A.I.Cuza", Iași, 1987, p. 89-136.
- VEREŠČAGIN 2002 A.N. Vereščagin, *Zemskij vopros v Rosii. Politico-pravovye otnošenija*, „Mejdunarodnye Otnošenija”, Moskva, 2002.
- VESELOVSKIJ 1911 B.B. Veselovskij, *Istorija zemstva*, tom 4, Izdatel'stvo O.N. Popovoj, Sankt-Peterburg, 1911.
- VINOGRADOV 1914 Paul Vinogradov, *The Russian Problem*, Constable and Co., London, 1914.
- VINOGRADOV 1915 Paul Vinogradov, *Self-Government in Russia*, Constable and Co., London, 1915.
- VINOGRADOV 1919 P.G. Vinogradov, *The Reconstruction of Russia. Essays*, London, 1919.
- VITTE 1960 S. Ju. Vitte, *Vospominanija*, v 3-h tomah, tom II, Moskva, 1960.
- WAUTERS 1928 Arthur Wauters, *La réforme agraire en Europe*, L'églantine, Bruxelles, 1928.
- WHAT IS 'BESSARABIAN QUESTION' 1919 *What is Bessarabian Question*, Imprimerie Lahure, Paris, 1919.
- ZAJCEV 1971 A.V. Zajcev, *Benderskoe voorujennoe...*, Kartja Moldovenjaskë, Kišinëv, 1971.
- ZAJONČKOVSKIJ 1954 P.A. Zajončkovskij, *Otmena krepostnogo prava v Rossii*, Moskva, 1954.
- ZAJONČKOVSKIJ 1970 P.A. Zajončkovskij, *Rossijskoe samoderjavie v konce XIX stoletija*, Moskva, 1970.

- ZEMSKOE *Zemskoe samoupravlenie v poreformennoj Rossii (1864-1918).*
- SAMOUPRAVLENIE *Dokumenty i materialy: Učebnoe posobie,* Gosudarstvennaja
V POREFORMENNOJ akademija upravljenija imeni Sergo Ordjonikidze, Moskva,
ROSSII ... 1995 1995.
- ŽUKOVA 1998 L.A. Žukova, *Zemskoe samoupravlenie i bjurokratija v Rossii: Konflikty i sotrudničestvo, 1864-1917 gg.,* Hronograf, Moskva, 1998.

LISTA ANEXELOR

Anexa I Rezultatele scrutinelor din 1918-1928 pentru Basarabia (Adunarea Deputaților)

Anexa II Scrisoarea lui Ion Inculeț, adresată lui Ion Pelivan și Daniel Ciugureanu la Paris, în care comunică rezultatele primelor alegeri parlamentare din 1919 în Basarabia

Anexa III Ponderea partidelor și grupărilor politice basarabene în alegerile din 1919

Anexa IV Diagrama proporției votanților în alegerile parlamentare din anii 1919-1928 în Basarabia (în %)

Anexa V Diagrama proporției votanților pentru Adunarea Deputaților, 1919-1928 (Basarabia, pe județe) (în %)

Anexa VI Diagrama proporției votanților pentru Senat, 1919-1928 (Basarabia, pe județe) (în %)

Anexa VII Repartiția proprietăților particulare mai mici de 109 ha (noiembrie 1919)

Anexa VIII Situația procesului de expropriere în Basarabia la data de 1 aprilie 1922

Anexa IX Situația procesului de împrăștiere în Basarabia la data de 1 aprilie 1922

Anexa I

**Rezultatele scrutinelor din 1918-1928 pentru Basarabia
(Adunarea Deputaților)¹**

<i>Scrutinul</i>	<i>Alegători înscrși</i>	<i>Alegători votanți</i>	<i>%</i>	<i>Voturi nule, anulate, neexprimate</i>	<i>%</i>	<i>Voturi valabile</i>	<i>%</i>
1919	500.879	361.588	72,2	27.622	7,6	334.016	92,4
1920	504.199	364.492	72,3	48.083	13,2	316.409	86,8
1922	487.987	380.370	77,9	21.194	5,6	359.176	94,4
1926	506.904	357.243	70,5	13.895	3,9	343.348	96,1
1927	514.025	387.355	75,4	6.269	1,6	381.086	98,4
1928	524.125	376.558	71,8	11.634	3,1	364.924	96,9

Anexa II

**Scrisoarea lui Ion Inculeț, adresată lui Ion Pelivan
și Daniel Ciugreanu la Paris, în care comunică rezultatele
primelor alegeri parlamentare din 1919 în Basarabia²**

„Dragii mei!

În alegeri am reușit cât se poate mai bine. Am avut foarte multe greutăți, foarte multă muncă, dar rezultatele sunt absolut excelente. Vă trimit trei exemplare de „Monitorul Oficial”, unde sunt publicate rezultatele alegerilor pentru Cameră. Cred că le ve-ți putea utiliza prin toate căile cu maximum de rezultat și de folos pentru noi. Ar fi bine ca voi, pe baza rezultatelor, să faceți un raport, arătând: 1) că la alegeri a participat toată lumea și este un plebiscit. Faceți socotelile exacte. Eu le-am făcut aproximativ numai, după care reesă, că la alegeri au participat peste 77 % [Conform datelor oficiale - 72,19 % - n.a.]. 2) arătați că la alegeri au participat peste 77 %. 3) arătați că au fost lupte între partide, fiindcă mai în toate județele au fost mai multe liste. Cu propagandă etc.; 4) că alegerile au fost absolut libere; pentru Rusia, dorind să folosească nemulțumirea imaginată în România. Dar n-au reușit. Pentru Partidul Țărănesc, care a mers cu lozinca „Cu România” au votat 80 %, etc., etc. Voi vedeți acolo mai bine. 5) că

¹ Calculat după: „M.O.”, nr. 173 din 20 noiembrie 1919; nr. 44 din 30 mai 1920; nr. 279 din 12 martie 1922; nr. 122 din 25 mai 1926; nr. 153 din 14 iulie 1927; nr. 283 din 19 decembrie 1928.

² Realizat după: B.A.R., Msse, Secția de corespondență, Fond Ion Pelivan, nr. 164.107.

au participat toate naționalitățile și, între aleși, sunt evrei, germani, ucraineni, bulgari, greci, găgăuzi.

Socoteala se face așa. Iau, de exemplu, județul Cetatea Albă:

Sunt înscriși 71.844. Au participat 58.915 votanți + 3.628, anulate = 62.543, total în procente, au participat: $62.543 : 71.844 = 0,87 = 87 \%$. Asemenea anulate în procente: $3.628 : 71.844 = 5 \%$, și așa, pentru toate județele. Anulările - din cauza neștiinței cum să voteze. Adunând numărul tuturor înscriși, în toată Basarabia, de o parte, și de altă parte, numărul tuturor votanților. Cu acele anulate, vom găsi în procente peste 77 %. Faceți socoteala aceasta voi exactă. Eu n-am timp, fiindcă peste 30 minute plec la Sinaia, în audiență la Rege, și nu vreau ca scrisoarea să întârzie.

Am stat de vorbă cu liberalii, ardelenii, bucovinenii. Cum se pare, se va stabili un acord în Cameră. Sudează Tache și Averescu. Dar cred că se vor domoli și ei. Noi, basarabeni, vom juca un rol foarte important, fiindcă nimeni n-are majoritate, și grupul nostru, din 75 de inși, va balansa foarte mult.

Duminică, 16 noiembrie, toți senatorii și deputații noștri se adună la Chișinău, de unde luni toți, cu tren special, vin la București. Am rezervat camere la hotel. Parlamentul va fi în localul Atheneului. Eu am ocupat pentru basarabeni extrema stângă.

La ideea trimerii reprezentanților minorităților la Paris noi, după sfatul lui Mișu [N. Mișu, ministru de externe] și Văitoianu, și neavând nici un cuvânt de la voi, am renunțat, deocamdată. Ce e de făcut?

La Chișinău lucrurile merg bine. În locul meu, ca delegat, gândesc să-l las în Basarabia, pentru jurare, pe Opran.

Toate cele bune!

Inculeț”

Anexa III

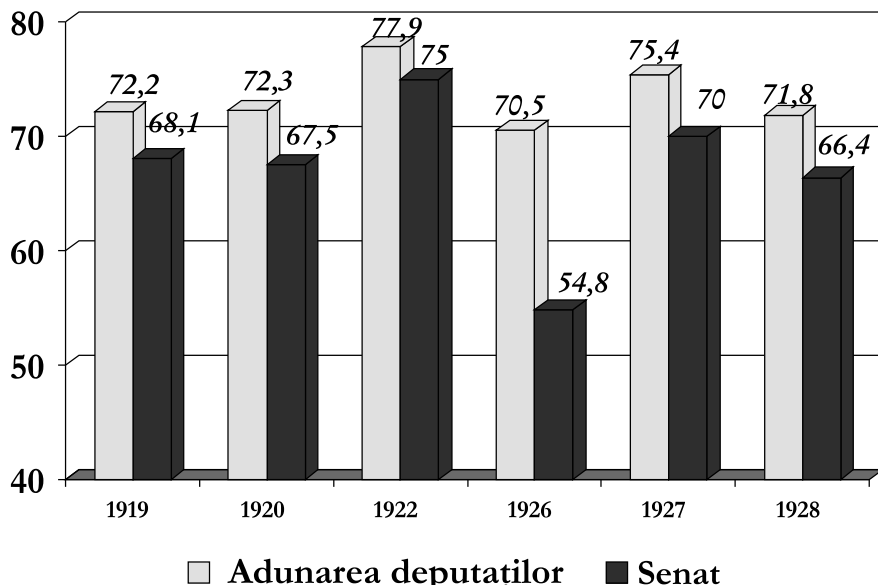
Ponderea partidelor și grupărilor politice basarabene în alegerile din 1919³

Județul	Nr. reprezentanților de ales	Nr. listelor depuse	Alegători înscriși	Alegători votați	Voturi nevotabile	Partidul sau gruparea ce a depus lista (nr. de candidați pe listă)	Nr. total de voturi pentru fiecare listă	% voturilor pe circumscriptie	Nr. deputaților aleși din fiecare listă
Bălți	12	3	59.190	44.791	2.883	Partidul Țărănesc (12) Liga românească (9) Partidul Democrat-muncitor (12)	423.947 10.972 61.607	85,4 2,2 12,4	11 1
Cahul	7	2	25255 25.561	20.979	1.303	Partidul Țărănesc (7) Partidul Conservator-naționalist + Liga poporului basarabean (7)	63.321 74.627	45,9 54,1	3 4
Cetatea Albă	12	3	71.844	58.915	3.628	Candidat independent Partidul Țărănesc (12) Partidul Independent (10)	12.200 340.378 146.072	2,5 68,2 29,3	9 3
Hotin	10	1	70.600	49.175	5.367	Partidul Țărănesc	389.047	100,0	10
Ismail	5	1	46.209	31.764	2.412	Partidul Țărănesc	141.884	100,0	5
Chișinău	12	5	62.458	40.215	2.153	Partidul Țărănesc (11) Partidul Democrat independent(10) Partidul Democrat-muncitor (12) Partidul Independent (4) Partidul Independent (11)	224.810 60.522 73.844 4.139 42.361	55,4 14,9 18,2 1,0 10,4	7 2 2 1
Orhei	11	2	52.914	34.238	5.220	Partidul Țărănesc Partidul Independent	206.484 113.600	64,5 35,5	7 4
Soroca	12	5	57.774	41.591	2.378	Candidat independent Candidat independent Partidul Țărănesc (12) Candidat independent	2.066 2.220 393.918 1.834	0,5 0,6 98,3 0,5	12
Țighina	9	2	54.329	39.920	2.278	Candidat independent Partidul Țărănesc (8) Candidat independent	606 257.715 32.633	0,1 88,8 11,2	8 1

³ Realizat după: „M.O.”, nr. 173 din 20 noiembrie 1919.

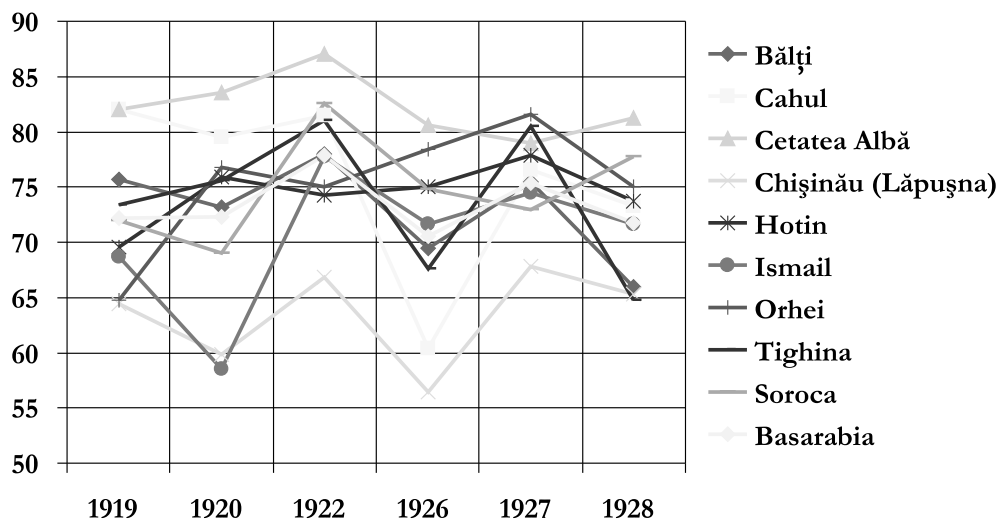
Anexa IV

Diagrama proporției votanților în alegerile parlamentare din anii 1919-1928 în Basarabia (în %)

Anexa V

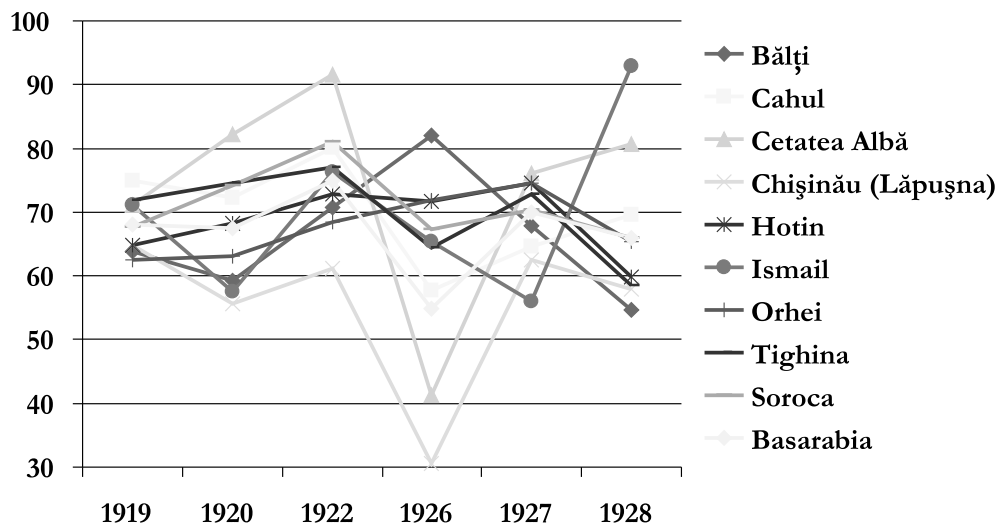
Diagrama proporției votanților pentru Adunarea Deputaților, 1919-1928 (Basarabia, pe județe) (în %)

	1919	1920	1922	1926	1927	1928
Bălți	75.7	73.2	78	69.5	75.5	66
Cahul	82	79.5	81.5	60.4	76.6	73.3
Cetatea Albă	82	83.5	87	80.6	79	81.3
Chișinău(Lăpușna)	64.4	59.8	66.8	56.5	67.8	65.3
Hotin	69.6	75.9	74.3	75	77.9	73.7
Ismail	68.7	58.5	77.8	71.6	74.5	71.6
Orhei	64.7	76.8	75	78.4	81.6	75
Tighina	73.4	75.6	81	67.6	80.5	64.7
Soroca	72	69	82.6	74.8	73	77.8
Basarabia	72.2	72.3	77.9	70.5	75.4	71.8

Anexa VI

**Diagrama proporției votanților pentru Senat, 1919-1928
(Basarabia, pe județe) (în %)**

	1919	1920	1922	1926	1927	1928
Bălți	63.8	59.2	70.7	82	67.8	54.7
Cahul	75	72.3	80.2	57.8	64.7	69.5
Cetatea Albă	71.1	82.2	91.6	41.3	76.1	80.6
Chișinău (Lăpușna)	64.9	55.6	61.2	30.6	62.5	58
Hotin	64.9	68.2	72.8	71.6	74.5	59.9
Ismail	71.1	57.5	76.2	65.4	56	92.9
Orhei	62.6	63.1	68.5	71.8	74.6	65.3
Tighina	71.8	74.5	77	64.4	72.9	58.5
Soroca	67.7	74.2	81	67.3	70.4	66
Basarabia	68.1	67.5	75	54.8	70.00	66

Repartiția proprietăților particulare mai mici de 109 ha (noiembrie 1919)⁴

Categoriile de proprietăți	Judetul Hotin		Judetul Soroca		Judetul Bălți		Judetul Orhei	
	Numărul proprietăților	Suprafața	Numărul proprietăților	Suprafața	Numărul proprietăților	Suprafața	Numărul proprietăților	Suprafața
Până la 10 ha, 9	3268	7026	1773	10137	1151	10488	988	8065
De la 10 ha, 9 până la 20 ha, 18	71	1134	643	9352	306	3793	297	3916
De la 20 ha, 18 până la 30 ha, 27	34	949	185	5224	25	697	46	1248
De la 30 ha, 27 până la 40 ha, 36	23	910	97	3671	13	514	28	1057
De la 40 ha, 36 până la 50 ha, 45	15	728	47	2366	15	712	33	1696
De la 50 ha, 45 până la 109 ha	59	4507	115	8766	46	3352	86	7119
Total	3470	15254	2860	39516	1556	19556	1478	23101

Categoriile de proprietăți	Judetul Chișinău		Judetul Tighina		Judetul Cetatea Albă		Judetul Cabul și Ismail	
	Numărul proprietăților	Suprafața	Numărul proprietăților	Suprafața	Numărul proprietăților	Suprafața	Numărul proprietăților	Suprafața
Până la 10 ha, 9	2580	16469	3922	13930	2253	5143	-	-
De la 10 ha, 9 până la 20 ha, 18	544	6926	449	5779	184	3194	-	-
De la 20 ha, 18 până la 30 ha, 27	63	1801	13	338	94	2677	2	49
De la 30 ha, 27 până la 40 ha, 36	44	1687	3	110	57	2300	2	78
De la 40 ha, 36 până la 50 ha, 45	26	1343	1	54	72	3847	4	216
De la 50 ha, 45 până la 109 ha	57	4502	19	1787	154	13724	17	1566
Total	3314	32728	4407	22000	2814	30885	25	1909

⁴ Sursa: ANRM, fond 1417, inventar 1, dosar 52, f. 4.

Anexa VIII

Situția procesului de expropriere în Basarabia la data de 1 aprilie 1922⁵

Județul	Proprietăți trecute provizoriu în posesia Casei Noastre				Proprietăți trecute în mod definitiv în posesia Casei Noastre				Proprietăți parțial judecate sau nejudicate de comisii			
	nr.	Suprafața		%	nr.	Suprafața		%	nr.	Suprafața		%
		ha	m.p.			ha	m.p.			ha	m.p.	
Hotin	560	176963	1974	100,0	529	165309	2988	93,4	31	11653	8986	6,6
Soroca	661	238709	5980	100,0	567	200798	585	84,1	94	37911	5395	15,9
Bălți	520	284116	6515	100,0	441	280098	3234	98,6	79	4018	3281	1,4
Orhei	519	199387	6303	97,5	776	184989	9554	92,3	43	14397	6749	7,7
Chișinău	349	238763	4639	100,0	341	147701	1687	61,8	8	91062	2972	38,2
Tighina	252	185238	7185	100,0	247	175460	2205	94,7	5	9778	4980	5,3
Cet.Albă	656	162145	4993	100,0	426	127420	2511	78,6	230	34725	2482	21,4
Ismail	584	222815	8000	100,0	578	152088	5600	68,2	6	70724	2400	31,2
Cahul	325	210367	7441	99,2	307	192525	1650	90,8	18	17842	5791	9,2
Total	4426	1918508	3030	99,8	3912	1626391	14	84,7	514	292114	3036	15,3

⁵ Sursa: A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 139, f. 10.

Anexa VIII (continuare)

Județul	Proprietate ce nu aparține Casei Noastre		Marea proprietate		Pământuri Expropriate						Total teren cultivabil, expropriabil	
			Suprafața		Pădure		Pământ arabil		Total			
			ha	m.p.	ha	m.p.	ha	m.p.	ha	m.p.		
Hotin	–	–	30746	4767	37664	9689	96897	9512	134562	8201	107670	3686
Soroca	–	–	24817	8980	12071	894	163909	711	175980	1605	205000	–
Bălți	–	–	17245	7962	18337	5520	244514	9752	262852	5272	218585	4600
Orhei	1	937	26972	2041	35242	7653	122774	9860	158017	7513	116976	–
Chișinău	–	–	18367	2662	33023	7269	96310	1756	129333	9025	110958	953
Tighina	–	–	18214	5438	17860	7976	139384	8791	157245	6767	134615	–
Cet.Albă	–	–	51634	8064	–	–	75785	4447	75785	4447	92000	–
Ismail	–	–	73898	4500	–	–	78190	1100	78190	1100	70924	–
Cahul	2	1556	21694	9499	8575	5075	162254	7076	170850	2151	151330	5888
Total	3	2493	283592	3933	162776	4076	1180022	2005	1342798	6081	1208060	3727

Anexa IX

Situția procesului de împrăștiere în Basarabia la data de 1 aprilie 1922⁶

Județul	Nr. co-munelor		Teren dat la împrăștiere		Terenuri embaticare sau arendate locuitorilor pentru un termen îndelungat		Totalul terenului de împrăștiere		Nr. locuitorilor cu drept de împrăștiere	Săteni împrăștiari		
	În stăpânirea locuitorilor		Rezervă, în conf. cu art. 44 din Legea agrară		sau arendate locuitorilor pentru un termen îndelungat		Totalul terenului de împrăștiere			Cu certificate	Cu buletine	Total
	Hectare	m.p.	Hectare	m.p.	Hectare	m.p.	Hectare	m.p.	Hectare	m.p.		
Hotin	—	91733	4490	—	175	8925	96897	3829	67663	—	57568	57568
Soroca	141	157657	8981	1981	740	7151	167379	3598	50000	24453	23886	48339
Bălți	30	25929	823	1131	—	—	26752	9835	58602	5319	—	5319
Orhei	193	89937	8850	2615	2773	8579	95326	7429	93527	1410	29796	31206
Chișinău	131	61637	5934	2563	14510	1916	78711	1337	32500	9223	9098	18321
Tighina	95	57181	3335	5464	8850	—	71495	7641	36000	12525	—	12525
Cetatea Albă	190	43883	3312	3992	852	—	48727	5322	32550	11741	1256	12997
Ismail	50	36695	4104	3621	26547	7549	66864	7218	18743	8726	—	8725
Cahul	92	89661	7197	4724	2000	—	96385	7513	21730	16748	—	16748
Basarabia	922	654318	806	37274	8796	4120	748043	3722	351365	90145	121604	211749

⁶ Sursa: A.N.R.M., fond 1417, inventar 1, dosar 139, f. 10.

INDICE DE NUME

A

A.L.M. (A. Lascarov-Moldovanu) 198
 Abramov, V.F. 212
 Adamovici, (?) 104
 Adamovici, Eugeniu 87, 208, 238
 Agrigoroaiei, Ion 17, 24, 44, 55, 56, 74, 77, 81, 96, 125, 128-130, 138, 178, 190, 191, 193, 195, 197, 200, 201, 203, 236, 241, 242
 Aldcroft, Derek H. 35, 188
 Alexandrescu, A. 193, 243
 Alexandrescu, Ion 31, 62, 71, 94, 118, 190, 221
 Alexandri, N. 33
 Alexianu, George 52, 53, 96
 Amin, Samir 18
 Anastasiu, Alexandru 64, 67, 250, 256
 Anatra, Bartolomeu Anghel 160
 Anatra, R.V. 160
 Andronachi, Gheorghe 137, 138, 204
 Angelescu, I.N. 126
 Antonescu, Mihai A. 157, 258, 259
 Arbore, Zamfir 126, 238, 255
 Ardeleanu, Ion 43, 81, 271
 Argetoianu, Constantin 199
 Armstrong, Hamilton Fish 80, 190
 Arva, M.C. 147, 148
 Arvinov, N.N. 221
 Asfadurov, C. 153
 Aurelian, Petre S. 21, 122
 Auty, Robert 74
 Averescu, Alexandru 82-84, 85, 87, 89, 94, 97, 99, 100, 107, 179, 196, 199, 228, 229
 Avreh, A.Ja. 131

B

Babel, Antony 35, 72

Badulescu, Alexandru 257
 Barbjuz, Anri (Barbusse Henri) 257
 Bârcă, V. 68, 88
 Barițiu, Gheorghe 122
 Basarabeanu, Grigore 178
 Basciani, Alberto 39, 158
 Bădărău, M. 42, 184
 Băicoianu, Constantin I. 126
 Bărbulescu, Mihai 36, 189
 Becher, C. 153
 Bengescu, (?) 112
 Berciu-Drăghicescu, Adina 55, 140, 151, 155
 Berend, Ivan T. 17
 Bereznjakov, N.V. 31, 65
 Berindei, Dan 45
 Bețianu, Policarp 105, 106, 226
 Bezobrazov, V.P. 213
 Bitoleanu, I. 43, 99
 Bivol, Nicolae 115
 Black, Cyril E. 18, 25-27
 Blaga, Lucian 23
 Boas, Franz 17
 Bobeica, A. 238
 Bobejko, I. 31
 Bogos, Dumitru 104
 Bogza, Geo 256
 Bold, Emilian 99
 Boldur, Alexandru 35, 40, 62, 75, 140
 Bolocan, Șt. 87
 Bolovan, Ioan 21
 Borcea, I. 104
 Borisov, B. 257
 Bort, V.M. 212
 Bosiano, C.C. 36
 Bosie-Codreanu, N. 204
 Botușan'skij, V.M. 65
 Bozga, V. 150, 168, 183

- Brânceanu, Lidia 55, 140, 151, 155
 Brătianu, Ion I.C. 21, 76, 89, 90, 114, 158, 244, 245
 Brătianu, Vintilă 126
 Brohée, Georges 75
 Bronstein, Strul 178
 Bruhis, Mihail 65
 Brysjakin, S.K. 30, 257
 Bucur, Maria 45
 Budak, I.G. 135, 136, 213
 Bugarin, Codruța 139
 Buhăiescu, T. 148, 149, 189
 Bulei, Ion 88, 94, 107, 108, 118
 Buzatu, Gheorghe 38, 44, 53, 180-184, 188, 242, 243
 Buzdugan, Ion 68, 87, 140, 199, 230
- C**
- Caftangioglu, V. 148
 Calcan, Gheorghe 190, 191, 197, 200, 201, 203, 236, 241, 242
 Carabella, A. 150
 Carauș, D. 115
 Cardaș, Agricola 137, 139, 140, 143, 144, 152, 168
 Carol I 28
 Carol II 25, 97, 111, 194
 Carp, Petre P. 122
 Catargi, Ivan 222
 Catargi, Mihai 152
 Catargi, Nicolae 222
 Catargiu (?) 66
 Catargiu, Barbu 122
 Catelli, Emanuil 91, 175, 205
 Cazacliu, Grigore 101, 102, 104
 Cazacliu, Vladimir 67
 Cazacu, Petre 17, 40-43, 50, 66, 72, 79, 95, 200, 205, 214, 222, 230, 243, 244
 Cazimir, Elena 178
 Ceaikovski, (?) 74
 Cernea, Emil 53, 197, 203
 Charpentier, J. 76
 Chiorăscu, Vladimir 84, 85, 147, 205
 Chirot, Daniel 17, 19, 61
 Ciachir, Nicolae 158
 Čičerin, B.N. 212
 Ciobanu, Ion 178
 Ciobanu, Ștefan 54, 135-138, 140, 151, 188, 204, 205
 Ciolac, Dumitru 152
 Cioran, Emil 23
 Cioranescu, George 34
 Ciornei, Z. 172
 Cipăianu, G. 137
 Ciugureanu, Daniel 55, 59, 66-68, 72, 73, 85, 205
 Clark, Charles Upson 35, 79, 159
 Coadă, Ludmila 210, 212, 216, 221, 222
 Cocerva, Ștefan 197, 205, 211, 232
 Codreanu, Ion 76, 105
 Codreanu, N. 205
 Cojocar, Gheorghe E. 44, 47, 62, 66, 67, 74, 81, 82, 87, 93, 139-141, 143, 148, 150, 180-183, 193-195, 205, 206
 Cojocar, T. 204
 Condac, V. 208
 Constantinescu, Mitiță 126
 Constantinescu, Tancred 97, 106
 Constantinov, Ștefan 112
 Cornățianu (Cornățianu) N. 40, 42, 139, 181
 Corteanu, Andrei 41
 Costăchescu, N. 115
 Costin Murgescu, V. 122, 126
 Costin, I. 66, 67, 205, 244
 Costinescu, E. 126
 Cotruță, (?) 215
 Crainic, Nichifor 23

Cresin, R. 168, 179, 181
 Crihan, Anton 87, 140
 Cristi, Vladimir 204
 Cristian, Vasile 17, 24, 44
 Croitoru, (?) 101
 Crudu, A. 87
 Crummey, John D. 75
 Cujbă, Sergiu 76
 Cuparcenco, Ion 238
 Curzon of Kedleston, George 158
 Cușco, Andrei 29, 47
 Cutcutache, C.D. 157, 158
 Cuțeanu, A. 185
 Cuza, A.C. 100, 116
 Cuza, Al.I. 25, 163, 196, 242

D

Damian, C. 41, 42, 169, 179, 181
 Damian, Ioan 42, 196-199
 Daskalov, Roumen 20
 Dauș, Ludovic 67
 Davies, Norman 17
 Dăianu, Daniel 45
 Defto, Elisaveta 157
 Deletant, Dennis 36, 189
 Dembo, V. 33, 130, 257
 Demianovici, A. 153
 Demianovici, V. 153
 Denikin, Anton 255
 Dennis, Alfred L.P. 158
 Dering, Herbert 158
 Deutsch, Karl W. 18
 Dicescu, Pavel 62, 222
 Dobrinescu, Valeriu Florin 74
 Dobrogeanu-Gherea, Constantin 122, 123
 Dogan, Mattei 45, 61, 97, 98
 Dolbilov, M. 212
 Dragomirescu, Anghel M. 122

Drăgan, (?) 101
 Drăghicescu, D. 53, 125
 Drumond, Eric 155, 156
 Duncă, (?) 215
 Dungaciu, Dan 45, 62, 140, 264
 Duțu, Alexandru 19, 20

E

Efremov, Eugen 134
 Eisenstadt, Shmuel N. 18, 25
 Eliade, Mircea 23
 Enciu, Nicolae 48, 171-173, 181, 187
 Erbiceanu, Vespasian 42, 150, 174, 175, 179, 238
 Erhan, Panteleimon 72, 140, 204
 Evans, Ifor 36, 144, 177
 Ezerskij, N.V. 219

F

Fagan, Gus 78
 Fayol, Henri 242
 Ferdinand I 84, 128, 129, 205, 224, 237
 Fildermann, W., Dr. 115
 Filipescu, Constantin 42, 138, 140, 142, 148, 179-181, 238
 Filipescu, Ion P. 121
 Filitti, C. 197
 Flaiser, Mariana 45
 Florescu, (?) 101
 Floru, N. 230
 Frank, Andre Gunter 18
 Frățiman, Iustin 67
 Frunțașu, Iulian 62
 Frunzănescu, A. 168, 178, 179

G

Garmiza, V.V. 213
 Garoflid, Constantin 124, 125
 Gâscă, Gh. 105

- Gassert, (?) 161
 Gassert, Alexandru 161
 Gassert, Carl 161
 Gelerman, Moise Meer 178
 Gelerman, Rivca 178
 Georgescu, M. 40
 Gerasimenko, G.A. 211, 213
 Ghelmegeanu, M. 111
 Gherman, I. 205
 Ghibu, Onisifor 40, 43, 233
 Ghica, Ion 122
 Gilesco, V. 241
 Gillard, M. 64
 Giosan, Andrian 111
 Giosan, Anton 111
 Giurgea, Eugeniu 42, 77, 138-140, 144, 167, 168, 171, 190, 220, 223, 226, 238, 245
 Glaudt, Cristian 153
 Gnadenfeld, (?) 153
 Gnadental, Fritz Crisitan 153
 Goga, Octavian 101-103
 Gonata, Pavel 134
 Gore, Nicolae 134
 Gore, Paul 77, 222, 230, 233, 234
 Gornov, V.A. 216
 Goșu, Armand 135
 Gradovskij, A.D. 211-213
 Graham, Malbone W. 75
 Graham, Stephen 32, 159
 Grama, D.K. 257
 Grămadă, I. 43
 Grinfeld, B. 204
 Grosu, Gh. 205
 Grosul, Ja.S. 135, 136
 Gruia, I. 200
 Guciujna, Pavel 101
 Guldinschi, G. 232
 Gunst, Péter 120
 Gusti, Elena 160
- H**
- Halacu, I. 249
 Halippa, Pan. 66, 72, 73, 93, 94, 101-103, 110, 115, 117, 134, 226
 Hamangiu, Constantin 96, 143, 149, 157, 161, 165, 170, 175, 176, 179, 190, 224, 239, 240
 Harrison, David 18
 Hartia, V. 208
 Haynes, Rebecca 184, 186
 Heliade, Victor 151
 Herța, Vladimir de 66, 67
 Hitchins, Keith 20, 21, 23, 28, 36, 124, 142, 189
 Hoover, Herbert 75, 154
 Hristodol, Gh. 130
 Hristoforov, H. 111
 Huluța, Dumitru 171
 Hurezeanu, D. 40
 Husărescu, Z. 169, 250, 252
- I**
- Iacob, Gheorghe 17, 22, 24, 25, 28, 44, 122, 126, 129
 Iacob, Luminița 22, 25, 122, 126
 Iacobescu, T. 103, 186, 253
 Iancu, Gh. 194, 203, 249
 Ianovscic, Felix 149
 Iaroșevici, Anton 134
 Ibrăileanu, Garabet 23
 Inculeț, Ion 55, 65-68, 72-74, 77, 78, 85, 86, 93, 97, 108, 130, 134, 148, 170, 205
 Ioachimovici, E. 121
 Ionescu de la Brad, I. 122
 Ionescu, Alexandru 122
 Ionescu, I. 204

- Ionescu, N.T. 57, 72
 Ionescu, Nae 23
 Ionescu, N.I. 243
 Ionescu, Take 125
 Ionescu, Teodor 130, 254
 Ionescu-Darzeu, Virgil 42, 132, 193, 198, 208, 219, 230, 232, 233, 238
 Ionescu-Șișești, Gh. 40, 41, 129, 134, 139, 140, 144, 146, 168, 181, 183, 189
 Iordache, Atanasie 90, 94, 96
 Iorga, Nicolae 65, 66, 72, 83, 86, 97
 Iorgovan, A. 241
 Iosa, M. 125
 Iov, (?) 102
 Ivan cel Groaznic 211
 Ivan, Marcel 45, 88, 98, 119
 Ivancenco, (?) 116
- J**
- Jaroșevici, (?) 153
 Jelavich, Barbara 35, 137
 Jinga, V. 126
 Jowitt, Keneth 61
 Jurca, Nicolae 45, 66, 82, 96, 99
- K**
- Kaba, John 37
 Kaufman, A. 174
 Keil, Thomas J. 21, 35, 137, 182, 183
 Kelley, R. 80
 Kogălniceanu, Vasile 122
 Kopanskij, Ja.M. 31
 Krivonos, M.A. 212
 Krupenski, (?) 74, 215
 Krupenski, A.N. 74, 75, 134, 140, 154-156
- L**
- Lahovari, Filip 156
 Lahovary, E.N. 124
 Lampe, John R. 17
 Lazarev, A.M. 30, 34
 Leancă, Costache 222
 Lenin, Vladimir I. 129
 Leonard, Paul (Pavel) 220
 Leonov, D.A. 219
 Lerner, Natan 253
 Leroy-Beaulieu, A. 219, 220
 Lijphart, Arendt 46
 Liveanu, V. 43, 182
 Livezeanu, Irina 20, 39, 79
 Logio, George Clenton 35, 36, 38, 39, 248
 Lomakin, V.G. 141
 Longle, Ludmila 161
 Lovinescu, Eugen, 23, 24
 Lungu, V. 30, 33, 34
 Lupașcu, Gh. 105
 Lupu, N. 117
 Lvov, Georgij 74, 150, 175
 Lvovski, (?) 104
- M**
- MacDonald, Ramsay J. 158
 Madgearu, Virgil 23, 100, 101, 103-105, 108, 111, 112, 126
 Maier, Lothar 28
 Maiorescu, Titu 22
 Maklakov, Vasili 74
 Malavasi, Olga 159
 Malinowski, Bronislav 17
 Malinskij, V. 33, 137, 138
 Mamina, Ion 118
 Maniu, Iuliu 99, 114, 116
 Manoilescu, Mihail 126, 129
 Marazli, Gheorghe Friedrich 153
 Marghiloman, Alexandru 90, 224, 229
 Maria, Regina 84

- Marinescu, Th.G. 195, 197
 Martonne, Emmanuel de 80
 Martyncik, E.G. 257
 Mârzescu, G. 69
 Mâță, Al. 104, 229
 Mavor, J. 132
 Mavrocordat, Constantin 135
 Meiro, Ioan 149
 Merjanov, Vasile 177
 Michael, Louis Guy 132-134, 216
 Mihalache, Ion 94, 99, 139
 Mihăilescu, V. 197
 Miljutin, N.A. 211-213
 Miller, Alexei 212
 Misso, Anastasia 157
 Mitrany, David 36, 124, 144, 150, 172, 179, 182
 Mitrasca, Marcel 74-76, 80
 Mocanu, Constantin 56, 96, 129, 198
 Mogiljanskij, N.K. 141, 223
 Mogoreanu, Silvestru 91
 Molcuț, Emil 197, 203
 Moldovan, Valeriu 197, 201
 Moore, Barrinton Jr. 18, 37
 Morewood, Steven 35, 188
 Moțoc, Constantin 238, 252
 Müller, Dietmar 37, 38, 121, 129, 150, 176, 191
 Munteanu-Murgoci, C. 140
 Murgescu, C. 40
 Murzak, U.G. 31
 Musteață, A. 87
 Mușat, Mircea 43, 81
 Mussolini, Benito 80
 Muzet, Alphonse 80
- N**
- Nanu, Frederic C. 74, 78
 Nasta, Al. 41, 128, 179, 180
 Nastase, Gheorghe 76
 Neaga, T. 228, 230
 Neagoe, Stelian 73
 Nedelea, Marin 201
 Negrei, Ion 166
 Negulescu, Paul 42, 63, 107, 193, 196-199, 236, 242, 249
 Nemitz, Conrad 152
 Nemitz, Maria 152, 157
 Nemoianu, P. 131
 Nicolai II 255
 Nicolau, T. 254
 Nicolau, V. 197
 Nicolenco, Viorica 108
 Niculescu, Apostol 90
 Nistor, Ion 40, 222
 Niță, Eugeniu 67
 Niță, Sergiu 67, 73, 87, 102, 187, 208
 Nour, Alexis 154, 155
- O**
- Oberlander, Martha 179
 Obolensky, Dimitri 74
 Oniga, Ștefan 42, 198, 200
 Ornea, Zigu 123
 Osmolovschi, D. 205
 Osvadă, V. 130, 157
- P**
- Palade, Gheorghe 44, 74, 77, 138, 178, 193, 236
 Panaitescu, Scarlat 63
 Panaitescu-Hârzău, C. 202, 257
 Pântea, Gherman 68
 Papacostea, C. 85, 99
 Papacostea, Șerban 36, 189
 Pares, Bernard 211, 215
 Parsons, Talcott 18
 Pâslariuc, Virgil 39

- Patapievici, Horia-Roman 45
 Pavelescu, Ion 139
 Pavlovič, M. 33, 130
 Păiușan, Robert 130
 Pătrășcanu, Lucrețiu 126
 Păun, D. 67
 Pelin, Mihai 80
 Pelivan, Ion 40, 55, 62, 65-67, 72, 73, 75-78, 86, 102-104, 134, 204, 205, 234, 255, 256
 Perroux, F. 40, 127
 Perwozwanska, (?) 162
 Peter, Julian 197
 Petrescu, Alexandra 57
 Petrini, Emile 36
 Petrovičeva, E.M. 216, 217
 Petrovski, Jan 253
 Petzelt, Anton 149
 Pirumova, N.M. 212, 213
 Pitts, Elena 158
 Pitts, John 158
 Platon, Gheorghe 17, 24, 31
 Platon, V.P. 31
 Plinski, I. 172
 Pokrovskij, M.N. 131
 Polk, Frank 76
 Ponce, Mihail 153
 Pop Martian, Dionisie 21, 122
 Pop, Ioan-Aurel 21
 Popovici, Andrei 40, 74, 79-81
 Popovici, Aurel 238
 Popovici, E. 87, 152
 Popovici, Ion 206
 Popovici, Jean 203
 Popovici, V. 43
 Popovski, Valeriu 76
 Postolachi, I. 208
 Potockij, S. 141
 Preda, Cristian 45-47, 54-57, 96, 98
 Preda, Gavriil 191, 197, 200, 201, 203, 236, 241, 242
 Prisăcariu, (?) 102
 Prost, Henri 35, 36
 Purișchevici, (?) 153, 171
 Purișchevici, Luiza 153
 Purișchevici, V.M. 216
 Pușcaș, Vasile 24, 26, 44
- R**
- Radu, Sorin 45, 46, 52, 83, 92
 Rafail, M. 247
 Rakovsky, Christian (Hristian) 31-33, 78, 79
 Ralea, Mihai 23
 Rareșiu, M. 220
 Răducanu, Ion 126
 Rădulescu, M. 247
 Rădulescu-Motru, Constantin 23
 Rășcanu, I. 207
 Reitmittel, Bertha Herman 179
 Rizescu, Victor 22-24, 123
 Roberts, Henry L. 124
 Roduner, (?) 161
 Roduner, Eduard 161
 Rommenhoeller, C.G. 181, 188
 Rosetti, Radu 122, 123, 135
 Rostow, Walt W. 18
 Rotari, Ludmila 48, 65, 79, 169, 250, 257
 Roth, Andrei 45
 Rotundu, V. 108
 Roucek, J. 36, 181
 Rozanov, V.V. 214
 Rozen, de (?) 161
 Ruff, Martin 179
 Rusenescu, Mihail 94, 100
 Rusov, A.A. 213, 214
 Russo, (?) 86

Russu, Vasile 17, 24

Rusu, I. 105

S

Saizu, Ioan 24, 94, 100, 189

Sârbu, Gh. 176

Savel'ev, A.A. 217

Savenco, M. 204

Sazonov, S. 74

Săcară, I. 105

Săcară, V. 208

Săndulescu, N.I. 233

Scheller, Otilia 179

Schipor, (?) 112

Schmidt, Al. 74, 75, 154

Scurtu, Ioan, 38, 43-45, 47, 53, 55, 56,

62, 66, 67, 81, 88, 94, 96, 99, 100, 107,

108, 114, 117, 118, 129, 139, 180-184,

188, 198, 206, 242, 243

Semigradov, (?) 215

Seton-Watson, Hugh 36, 37

Seton-Watson, Robert W. 75

Sfecă, P. 105

Shapiro, Paul A. 62

Sibirski, A. 225

Sicinskij, L.E. 114, 230

Sidel'nikov, S.M. 131

Simais, E. 243

Șipov-Șul'c, S.A. 217

Skocpol, Theda 20

Slăvescu, Victor 126

Slobojanin, M. 216, 217

Sluckaja, K. 33

Smârcea, Doina 56, 96, 129, 198

Sotof, I 79

Spânul, Ion 115

Stan, Constantin I. 64

Stati, Vasile 47

Stavrianos, Leften S. 35, 188

Stăncescu, Gh. 187

Stepaniuc, Victor 47, 255

Stere, Constantin 22, 67, 92, 115, 122-

124, 135

Stoian, Stelian 62, 66, 67, 206

Stoicescu, Costin St. 258

Stoiciu, Andrei 256

Stokes, Gale 20, 37, 136

Stolypin, P.A. 131

Strahschin, Bertha 179

Stroescu, Vasile 32, 72, 73

Stuart, A.F. 141, 217

Șurucean, Tudor 134

Șutov, A.Ju. 211, 216, 222

Suțu, I. 122

Suveică, Svetlana 32, 59, 60, 89, 107,

132, 148, 149, 169, 176, 187, 250, 257

Synadino, (?) 215

Synadino, P. 31, 151, 172

Sytnik, M.K. 30, 257

Ș

Șandru, Dumitru 43, 48, 124, 129, 145,

181, 182, 187, 190

Șarov, Igor 29, 47

Șerban, M. 41, 191

Șerban, Stelu 28, 45, 46, 61, 95, 98, 99,

107, 118, 126, 127, 129

Șincovschi, Al. 166

Șlonim, (?) 154

Ștefan cel Mare 167

Știrban, Marcel 26

Știrbey, Barbu 109

T

Tarangul, E.D. 196

Tarjevschi, C. 153

Tașcă, Gheorghe 126, 127

Teodor, Pompiliu 36, 189

- Teodorescu, Anibal 42, 149, 195, 197, 205, 249
 Teodosiu, Mihai 222
 Tibal, André 37, 140
 Tihonov, T.I. 211, 218, 221
 Tilly, Charles 19, 20
 Timofte, Mihai 154
 Timov, K. 33, 257
 Tittoni, Tommaso 36
 Titulescu, Nicolae 78, 79, 157, 159
 Tofan, Ioana 170
 Toma, I. 250
 Toqueville, Alexis de 196
 Torjevski, (?) 134
 Trandafilo, Franco 79, 80
 Trofimov, V. 67
 Trotsky, Leon 21
 Tsirelson, Yehuda Leib 94
 Turnock, David 19, 35
- T**
 Țăcu, Octavian 47, 78, 255
 Țanțu, Vasile 87
 Țiganco, Vladimir N. 140, 154
 Țurcanu, Ion 32-34, 138-140, 142, 143, 145, 177, 178, 183
- U**
 Unterscher, Adolf 179
 Unterscher, Otto 179
 Ursu, Gavril 42
 Ursu, V. 105, 197, 198, 200, 201
 Urusov, S.D. 133
- V**
 Vaida Voevod, Alexandru 114
 Valuev, P.A. 211, 213
 Van Meurs, Wilhemus P. 29, 30, 36, 38, 65, 129
 Vântu, G. 197
 Varta, Tatiana 141
 Vasil'čikov, A. 211, 212, 219
 Vasil'ev, Ivan 243
 Văitoianu, Arthur 59, 69, 90, 229, 247
 Văluță, I. 208
 Vărăru, M. 198
 Verdery, Katherine 61, 62
 Vereščagin, A.N. 212, 213
 Vereščagin, Boris 149
 Vesa, Vasile 24, 44
 Veselovskij, B.B. 215, 217, 218, 220, 221
 Vildernuth, Ema 179
 Vinogradov, Pavel (Paul) 154, 211-213, 215, 219
 Vinogradskij, A. 141
 Vitte, S.Ju. 130, 212, 217
 Voinea, Șt. 126
 Volkonski, (?) 177
 Vulcănescu, Romulus 126
- W**
 Wallerstein, Immanuel 18
 Wauters, Arthur 40, 127
 White, S. 17
 Wilson, Woodrow 76
- X**
 Xenopol, A.D. 22, 122
- Z**
 Zajcev, A.V. 34
 Zajončkovskij, P.A. 131, 136
 Zeletin, Ștefan 23, 24, 122
 Žukova, L.A. 211-214, 216